

ΚΕΛ. 25353
ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Τίτλος Διδακτορικής
Διατριβής

Οικονομική Κατασκοπεία και Διεθνείς
Σχέσεις

Συγγραφέας

Ιωάννης Α. Κωνσταντόπουλος

Επιστημονικός υπεύθυνος
υποέργου (υποέργο 07)

κα Ειρήνη Χειλά, Αναπληρώτρια
Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Λοιπά μέλη συμβουλευτικής
επιτροπής

κ. Αθανάσιος Πλατιάς, Καθηγητής
Πανεπιστημίου Πειραιώς,
κ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου,
Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου
Πανεπιστημίου

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2008

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Η παρούσα διδακτορική διατριβή εκπονήθηκε στα πλαίσια του έργου:

**Γ ' ΚΠΣ - ΕΠΕΛΕΚ II
«ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ: ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΜΕ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΒΑΣΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ »**

ΜΕΤΡΟ 2.2 «Αναμόρφωση Προγραμμάτων Σπουδών –
Διεύρυνση Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης»
Ενέργεια 2.2.3 «Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών -
Έρευνα - Υποτροφίες»

Κατηγορία Πράξεων 2.2.3.β. «Υποτροφίες Έρευνας με προτεραιότητα στη Βασική Έρευνα»

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ)
και 25% από εθνικούς πόρους

Στη μνήμη της μητέρας μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	σελ. i-iii
Εισαγωγή	σελ. 1-6
Κεφάλαιο 1: Διεθνείς Σχέσεις, (Διεθνής Πολιτική) Οικονομία, Τεχνολογία και Κατασκοπεία (Οικονομική Κατασκοπεία)	σελ. 7-128
1.1 Θεωρητική Θεμελίωση	σελ. 7-9
1.2 Ορισμός και σημασία του Θέματος	σελ. 10-28
1.3 Ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικά με το θέμα της Οικονομικής Κατασκοπείας	σελ. 28-32
1.4 Μεθοδολογία	σελ. 32-37
1.5 Διεθνείς Σχέσεις/Στρατηγική, (Διεθνής Πολιτική) Οικονομία και Τεχνολογία	σελ. 37-100
1.5.1 Οι απόψεις των σημαντικότερων θεωρητικών της Στρατηγικής και των Διεθνών Σχέσεων για το ρόλο της Οικονομίας στις Διεθνείς Σχέσεις	σελ. 45-67
1.5.2 Οικονομία και Ισχύς	σελ. 67-75
1.5.3 Η έννοια της Ασφάλειας (Οικονομική Ασφάλεια)	σελ. 75-77
1.5.4 Διεθνείς Σχέσεις και Τεχνολογία	σελ. 78-100
1.6 Διεθνείς Σχέσεις και Πληροφόρηση – Κατασκοπεία	σελ. 100-127
1.6.1 Ορισμός και Ιστορική Αναδρομή	σελ. 100-122
1.6.2 Ακαδημαϊκή ενασχόληση στην Ελλάδα και στο εξωτερικό με τις σπουδές σχετικά με την πληροφόρηση (Intelligence Studies)	σελ. 122-127
1.7 Συμπερασματικές Παρατηρήσεις	σελ. 127-128

Κεφάλαιο 2: Οικονομική Κατασκοπεία και Θεωρία Διεθνών Σχέσεων: Πολιτικός Ρεαλισμός/Νεο-ρεαλισμός vs Νεο-φιλελευθερισμού	σελ. 129-176
2.1 Η Ρεαλιστική Θεωρία	σελ. 131-153
2.1.1 Εισαγωγή: Οι μορφές της Ρεαλιστικής Θεωρίας	σελ. 131-137
2.1.2 Οι βασικές αρχές του Πολιτικού Ρεαλισμού/Νεο-ρεαλισμού	σελ. 137-153
2.2 Η Φιλελεύθερη Θεωρία	σελ. 153-169
2.2.1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	σελ. 153-156
2.2.2 Οι μορφές της φιλελεύθερης θεωρίας και οι βασικές αρχές του Νεο-φιλελευθερισμού	σελ. 157-169
2.3 Η κριτική του Φιλελευθερισμού/Νεοφιλελευθερισμού προς τον Πολιτικό Ρεαλισμό/Νεο-ρεαλισμό	σελ. 169-170
2.4 Η κριτική του Πολιτικού Ρεαλισμού/Νεο-ρεαλισμού προς το Νεοφιλελευθερισμό	σελ. 170-175
2.5 Οικονομική Κατασκοπεία και Θεωρία Διεθνών Σχέσεων	σελ. 175-176
Κεφάλαιο 3: Μακροοικονομική Κατασκοπεία	σελ. 177-276
3.1 Ορισμός και Ιστορική Αναδρομή	σελ. 177-184
3.2 Η πολιτική των αντιπάλων/ανταγωνιστών των Η.Π.Α.	σελ. 184-213
3.2.1 Η πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης / Ρωσίας	σελ. 184-213
3.3 Η πολιτική των συμμάχων των Η.Π.Α.	σελ. 213-231
3.3.1 Η πολιτική της Ιαπωνίας	σελ. 213-225
3.3.2 Η πολιτική της Γαλλίας	σελ. 225-231
3.4 Η πολιτική των Η.Π.Α.	σελ. 232-258
3.5 Κίνητρα και αντικίνητρα άσκησης Μακροοικονομικής Κατασκοπείας	σελ. 259-276
3.5.1 Κίνητρα	σελ. 259-263
3.5.2. Αντικίνητρα	σελ. 263-276
3.6. Συμπερασματικές Παρατηρήσεις	σελ. 276

Κεφάλαιο 4: Μικροοικονομική Κατασκοπεία	σελ. 277-385
---	--------------

4.1 Ορισμός	σελ. 277-280
4.2 Η πολιτική των αντιπάλων/ανταγωνιστών των Η.Π.Α.	σελ. 280-284
4.2.1 Η πολιτική της Ρωσίας	σελ. 280-284
4.3 Η πολιτική των συμμάχων των Η.Π.Α.	σελ. 285-312
4.3.1 Η πολιτική της Ιαπωνίας	σελ. 285-298
4.3.2 Η πολιτική της Γαλλίας	σελ. 298-312
4.4 Η πολιτική των Η.Π.Α.	σελ. 312-329
4.5 Κίνητρα και αντிகίνητρα άσκησης Μικροοικονομικής Κατασκοπείας	σελ. 329-384
4.5.1 Κίνητρα	σελ. 329-360
4.5.2 Αντிகίνητρα	σελ. 360-385
4.6 Συμπερασματικές Παρατηρήσεις	σελ. 385

Κεφάλαιο 5: Οικονομική Αντικατασκοπεία	σελ. 386-431
--	--------------

5.1 Αντικατασκοπεία και Οικονομική Αντικατασκοπεία. (Ορισμός και Ιστορική Αναδρομή)	σελ. 386-392
5.2 Η Έκταση και το Κόστος της Οικονομικής Κατασκοπείας	σελ. 392-405
5.2.1 Η Έκταση του Φαινομένου	σελ. 392-400
5.2.2 Το Κόστος του Φαινομένου	σελ. 401-405
5.3 Οικονομική Αντικατασκοπεία κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου	σελ. 405-409
5.4 Οικονομική Αντικατασκοπεία μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου	σελ. 409-426
5.5 Οι δυσκολίες της άσκησης οικονομικής αντικατασκοπείας	σελ. 426-430
5.6 Συμπερασματικές Παρατηρήσεις	σελ. 430-431

**Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα: Η αποτίμηση της Θεωρίας των
Διεθνών Σχέσεων υπό το πρίσμα της Οικονομικής**

Κατασκοπείας σελ. 432-444

6.1 Εμπειρικά Συμπεράσματα από τη μελέτη της Οικονομικής

Κατασκοπείας σελ. 433-440

6.2 Θεωρητικές Επιπτώσεις σελ. 440-444

6.3 Σκέψεις – προτάσεις για περαιτέρω έρευνα σελ. 444

Βιβλιογραφία σελ. 445-482

Παράρτημα

Ευχαριστίες

Οι ευχαριστίες αποτελούν ίσως το λιγότερο επίπονο μέρος μίας διδακτορικής διατριβής, αλλά είναι εξίσου σημαντικές με το όλον. Στη συγγραφή της παρούσης διδακτορικής διατριβής συνέβαλαν αρκετοί πνευματικοί άνθρωποι, όμως θα ήταν ανέφικτη χωρίς την καθοριστική συμβολή του Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πειραιώς κ. Αθανάσιου Πλατιά, ο οποίος επέβλεπε τη διατριβή από την αρχή της έως το Νοέμβριο του 2007, όταν μετέβη από το Πάντειο στο Πανεπιστήμιο Πειραιά και λόγω της υποτροφίας «Ηράκλειτος» ήταν επιτακτική η αλλαγή επιβλέποντος. Οφείλω τα μέγιστα στο δάσκαλό μου, κ. Αθανάσιο Πλατιά, τόσο επειδή είναι ο άνθρωπος που με εισήγαγε στις διεθνείς σχέσεις και τις στρατηγικές σπουδές, όσο και για την ηθική και επιστημονική στήριξη του καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Αποτελεί για μένα αζεπέραστο πρότυπο δασκάλου και παράδειγμα προς μίμηση.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Παντείου Πανεπιστημίου κα Ειρήνη Χειλά, η οποία ανέλαβε την επίβλεψη της διατριβής από το Νοέμβριο του 2007 έως σήμερα και συνέβαλε στην πρόοδό μου κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Σημαντική υπήρξε και η συμβολή του Αναπληρωτή Καθηγητή Στρατηγικών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου ο οποίος επέβλεψε τη διπλωματική μου εργασία στα πλαίσια των μεταπτυχιακών μου σπουδών και με στήριξε τόσο ηθικά όσο και επιστημονικά.

Θέλω να ευχαριστήσω τον Καθηγητή Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς κ. Παναγιώτη Ήφαιστο για τη διδασκαλία του και την εποικοδομητική κριτική του, ιδιαίτερα σε θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα. Η διδασκαλία του όλα αυτά τα χρόνια με οδήγησε να κατανοήσω τη σημασία της Θεωρίας Διεθνών Σχέσεων.

Ευχαριστώ θερμά, επίσης, το Λέκτορα Διεθνούς πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Κωνσταντίνο Κολιόπουλο για τις πολύτιμες συμβουλές του και την ηθική του συμπαράσταση καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της παρούσας διατριβής.

Θεωρώ επίσης χρέος μου να ευχαριστήσω τον Ακαδημαϊκό κ. Εμμανουήλ Ρούκουνα για τις συμβουλές και την ηθική στήριξη που μου παρείχε σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Οφείλω να ευχαριστήσω, ακόμη, την Επίκουρη Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Πειραιά κα Μαίρη Μπόση για την ηθική της συμπαράσταση και τη συμβολή της στον εμπλουτισμό της βιβλιογραφίας της παρούσης διατριβής.

Η σκέψη για την επιστημονική ενασχόλησή μου με το ζήτημα της οικονομικής κατασκοπείας ξεκίνησε στα πλαίσια του μαθήματος «Πληροφόρηση και Εθνική Ασφάλεια» (Intelligence and National Security) κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης του μεταπτυχιακού προγράμματος “MScEcon in Strategic Studies” στο Πανεπιστήμιο Aberystwyth της Ουαλίας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Καθηγητή του Πανεπιστημίου Aberystwyth κ. Len Scott, ο οποίος είναι ο άνθρωπος που με εισήγαγε στο επιστημονικό αντικείμενο της «Πληροφόρησης» (Intelligence Studies).

Θα ήθελα ακόμη να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους συμμετέχοντες στο συνέδριο “Choices for Western Intelligence : The Security Challenges of the Twenty-first Century” που διοργάνωσε το Πανεπιστήμιο της Ουαλίας Aberystwyth, για τα εποικοδομητικά τους σχόλια στην παρουσίαση μικρού τμήματος της παρούσας διατριβής στα πλαίσια της υποτροφίας «Ηράκλειτος»: στους Καθηγητές Peter Jackson, Martin Alexander, (University of Wales, Aberystwyth), Richard Aldrich (University of Nottingham), Peter Gill (University of Liverpool), Peter Hennessy (Queen Mary, London), John Keiger (University of Salford), Don Munton (University of British Columbia), Michael Herman (Nuffield College, Oxford) και Barrett J. Riordan (American Military University).

Ευχαριστώ, επίσης, τον Δρ. Ανδρέα Λιαρόπουλο για τις ατέλειωτες συζητήσεις μας σχετικά με την παρούσα διατριβή, καθώς και γενικότερα για ζητήματα Διεθνών Σχέσεων, Στρατηγικών Σπουδών και ζητήματα Πληροφόρησης/Κατασκοπείας. Η φιλία του αποτελεί τιμή μου και η επιστημονική του γνώμη είναι πάντοτε έγκυρη και καλοδεχούμενη.

Ευχαριστώ, ακόμη, τον Δρ. Γεώργιο Γιαννιτσιώτη για τις χρήσιμες συμβουλές του και την ηθική συμπαράσταση καθ'ολη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Η φιλία του είναι ανεκτίμητη.

Επίσης, θερμές ευχαριστίες στον Δρ. Ιωάννη Νομικό και τον Δρ. Θεόδωρο Τσακίρη, οι οποίοι είχαν την καλοσύνη να μου δώσουν σημαντικές συμβουλές και να μου διαθέσουν δυσεύρετο βιβλιογραφικό υλικό.

Θεωρώ χρέος μου να ευχαριστήσω τον εξάδελφό μου, Τάκη Κωνσταντόπουλο, Καθηγητή του Πανεπιστημίου Heriot Watt, στο Εδιμβούργο της

Σκωτίας (School of Mathematical and Computer Sciences) για τη σημαντική του βοήθεια στην κατανόηση μαθηματικών ζητημάτων σχετικά με την οικονομική λογική του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου – και ιδιαίτερα στον πατέρα μου, ο οποίος μετά την απώλεια της μητέρας μου με στήριξε με όλες του τις δυνάμεις – για την ηθική και υλική συμπαράστασή τους και την υπομονή τους αυτά τα χρόνια των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών μου σπουδών. Χωρίς τη συμπαράστασή τους αυτή θα ήταν εξαιρετικά δύσκολη η ολοκλήρωσή των σπουδών μου.

Η παρούσα διδακτορική διατριβή είναι αφιερωμένη στη μνήμη της μητέρας μου Πηνελόπης.

«Η μυστική πληροφόρηση έχει περιγραφεί από έναν διακεκριμένο διπλωμάτη ως ‘η παραμελημένη διάσταση του μεγαλύτερου μέρους της διπλωματικής ιστορίας’. Η ίδια διάσταση είναι, επίσης, απύσχα από το μεγαλύτερο μέρος της πολιτικής και της στρατιωτικής ιστορίας».

(Καθηγητές Christopher Andrew & David Dilks,
Corpus Christi College, Cambridge & Πανεπιστήμιο
Leeds, Ηνωμένο Βασίλειο, 1984)

«Η οικονομική και βιομηχανική κατασκοπεία εναντίον συμμάχων αποτελεί πραγματικά μία άλλη «παραμελημένη διάσταση της παραμελημένης διάστασης». Της αξίζει ένας τόμος ή ένα συνέδριο αφιερωμένα σ’ αυτή».

(Καθηγητής Martin S. Alexander, Πανεπιστήμιο της
Ουαλίας, Aberystwyth, 1998)

«Αλλά, το ενδιαφέρον για την πληροφόρηση (intelligence) μέσα στα πλαίσια της κοινότητας της πολιτικής επιστήμης, έχει περιορισθεί κυρίως, σε εκείνους τους μελετητές που γράφουν για τις θεωρίες λήψης αποφάσεων. Η πληροφόρηση είναι σχεδόν απύσχα, αντιστρόφως, στο έργο των περισσότερων θεωρητικών των διεθνών σχέσεων, και δεν κάνει την εμφάνισή της σε κεντρικές συζητήσεις περί της θεωρίας διεθνών σχέσεων μεταξύ της ρεαλιστικής, της φιλελεύθερης θεσμικοκεντρικής, κονστρουκτιβιστικής και μετα-νεωτερικής προσέγγισης».

(Καθηγητές Len Scott & Peter Jackson,
Πανεπιστήμιο της Ουαλίας, Aberystwyth, 2004)

«Καθώς όλο και περισσότερο υλικό σχετικά με τα ζητήματα πληροφοριών και κατασκοπείας εισέρχεται στο δημόσιο τομέα, οι μελετητές των διεθνών σχέσεων πρέπει να λάβουν περισσότερο υπόψη τη μελέτη του ρόλου των πληροφοριών και της κατασκοπείας».

(Καθηγητής Christopher Andrew, Πανεπιστήμιο
Cambridge, 2004)

Εισαγωγή

Τον 5ο αιώνα π.Χ. ο Κινέζος στρατηγός Sun Tzu στο κλασικό πλέον βιβλίο του «Η Τέχνη του Πολέμου» (“The Art of War”) αφιέρωσε το 13^ο και τελευταίο κεφάλαιό του στην Κατασκοπεία στην οποία προσέδωσε μεγάλη σημασία:

«Όταν γνωρίζεις τον εχθρό και τον εαυτό σου, μπορείς να δώσεις εκατό μάχες με ασφάλεια. Όταν δεν γνωρίζεις τον εχθρό, αλλά γνωρίζεις τον εαυτό σου, έχεις ίσες πιθανότητες να νικήσεις και να ηττηθείς. Εάν δεν γνωρίζεις ούτε τον εχθρό σου ούτε τον εαυτό σου, να είσαι βέβαιος ότι σε κάθε μάχη θα βρίσκεσαι εκτεθειμένος στον κίνδυνο. Ο λόγος που ένας φωτισμένος ηγεμόνας κι ένας σοφός στρατηγός νικούν τον εχθρό, όπου κι αν τον συναντήσουν, και τα επιτεύγματά τους ξεπερνούν εκείνα των συνηθισμένων ανθρώπων, είναι η εκ των προτέρων γνώση. Αυτό που ονομάζουμε «εκ των προτέρων γνώση» δεν έχει σχέση ούτε με το πνεύμα, ούτε με τους θεούς, ούτε με προηγούμενη εμπειρία, ούτε με υπολογισμούς. Θα πρέπει να την αποκτήσουμε από ανθρώπους που γνωρίζουν καλά την κατάσταση του εχθρού. Δεν υπάρχει τομέας στον οποίο να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατάσκοποι.»¹

Επίσης, ο Sun Tzu είχε πλήρη γνώση της άρρηκτης σύνδεσης μεταξύ οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος και του γεγονότος ότι η πρώτη αποτελεί θεμέλιο της δεύτερης.

Σύμφωνα με τον Κινέζο στρατηγό λοιπόν:

«Γενικά οι πολεμικές επιχειρήσεις απαιτούν χίλια γρήγορα τέθριππα άρματα, χίλιες τέθριππες άμαξες καλυμμένες με δέρμα και εκατό χιλιάδες οπλισμένους άντρες. Όταν οι προμήθειες μεταφέρονται σε απόσταση χιλίων λι, τα ποσά που θα δαπανηθούν σε άρματα μάχης και λοιπό εξοπλισμό, στην ψυχαγωγία συμβούλων και επισκεπτών, καθώς και για την αγορά διαφόρων υλικών, όπως κόλλα και βαφές, θα ανέλθουν σε χίλια χρυσά νομίσματα ημερησίως. Μετά την εξασφάλιση αυτού του ποσού, εκατό χιλιάδες άντρες μπορούν να κληθούν στα όπλα. Όταν ο στρατός επιδίδεται σε παρατεταμένες εκστρατείες, οι πόροι της Πολιτείας δεν θα επαρκέσουν. Όταν τα όπλα σας είναι αδρανή και ο ζήλος μειωμένος, όταν η δύναμή έχει εξαντληθεί και το χρήμα ξοδεύεται, οι γειτονικοί ηγεμόνες θα επωφεληθούν από την κατάστασή σας για να δράσουν. Γιατί δεν υπήρξε ποτέ παρατεταμένος πόλεμος, από τον οποίο να ωφελήθηκε μια χώρα. Όταν μια χώρα περιέρχεται σε ένδεια λόγω στρατιωτικών επιχειρήσεων, αυτό οφείλεται στη μεταφορά προμηθειών από μακρινές αποστάσεις. Η συντήρηση ενός στρατού, όταν αυτός βρίσκεται μακριά, κάνει το λαό φτωχότερο. Εκεί που βρίσκεται ο στρατός, οι τιμές των αγαθών είναι υψηλές. Όταν οι τιμές ανεβαίνουν, ο πλούτος του λαού εξανεμίζεται. Όταν ο πλούτος εξανεμίζεται, οι χωρικοί υποχρεώνονται να καταβάλουν έκτακτες εισφορές. Έτσι, με μειωμένη δύναμη και εξαντλημένους πόρους, τα νοικοκυριά στις κεντρικές πεδιάδες θα περιέλθουν σε απόλυτη ένδεια και τα επτά

¹ Tzu, Sun, *Η Τέχνη του Πολέμου* (IntroBooks, 2003), σελ. 103, 105.

δέκατα του πλούτου τους θα εξανεμιστούν. Όσο για τις κυβερνητικές δαπάνες – τις οφειλόμενες σε σπασμένα άρματα, εξαντλημένα άλογα, πανοπλίες, και κράνη, τόξα και καταπέλτες, δόρατα και ασπίδες, ζώα και άμαξες για τη μεταφορά φορτίων – θα πρέπει να υπολογίζονται στο εξήντα τοις εκατό των συνολικών. »²

Σύμφωνα με το Θουκυδίδη, πατέρα των διεθνών σχέσεων, στην Αρχαία Ελλάδα, η διασύνδεση μεταξύ οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος ήταν επίσης εμφανής. Πράγματι, οι απόψεις του Σπαρτιάτη βασιλιά Αρχιδάμου, του Περικλή και του Συρακούσιου Ερμοκράτη που αναφέρει ο Θουκυδίδης μας δίνουν ανάγλυφα το ρόλο που διαδραματίζει η οικονομία στις διεθνείς σχέσεις και τη στρατηγική. Το σημαντικότερο ίσως επιχείρημα του Σπαρτιάτη βασιλιά Αρχιδάμου ήταν ότι «ο πόλεμος γίνεται λιγότερο με όπλα και περισσότερο με χρήματα τα οποία πρέπει να ξοδεύει κανείς για να είναι πιο αποτελεσματική η πολεμική προσπάθεια»³, επομένως η Σπάρτη δε θα μπορέσει να ανταποκριθεί στις ανάγκες του πολέμου, αφού δεν διαθέτει πλούτο. Ο Αρχίδαμος θέτει το ερώτημα:

«Και που θα στηριχθούμε για να τον κηρύξουμε, ενώ είμαστε απροετοίμαστοι; Στο ναυτικό μας; Αλλά υστερούμε πολύ απέναντί τους και θα χρειαστεί πολύς καιρός για να προετοιμαστούμε και για να μπορούμε να τους αντιμετωπίσουμε. Στον πλούτο μας; Αλλά σ' αυτό υστερούμε ακόμη περισσότερο. Ούτε δημόσιο θησαυρό έχουμε ούτε είμαστε σε θέση να συνεισφέρουμε απ' τις ιδιωτικές μας περιουσίες.»⁴

Από τη δική του πλευρά ο Περικλής κατανοεί απόλυτα την σημασία της οικονομικής κατάστασης του αντιπάλου:

«Οι Πελοποννήσιοι καλλιεργούν οι ίδιοι την γη τους και δεν έχουν ούτε ιδιώτες ούτε δημόσιες περιουσίες. Έπειτα, δεν έχουν καμιά πείρα για μακρούς πολέμους και υπερπόντιες εκστρατείες και τούτο επειδή η φτώχεια τούς αναγκάζει να περιορίζονται σε σύντομους πολέμους ο ένας εναντίον του άλλου. Τέτοιοι άνθρωποι ούτε στόλο μπορούν να επανδρώσουν ούτε στρατό να στέλνουν συχνά σε εκστρατείες, αφού πρέπει να εγκαταλείπουν τα κτήματά τους και να ξοδεύουν ο καθένας από τα εισοδήματά του, ενώ ταυτόχρονα τους εμποδίζουμε κάθε κίνηση στην θάλασσα. Αλλά τον πόλεμο τον συντηρούν τα μεγάλα αποθέματα και όχι οι αναγκαστικές εισφορές. Και οι άνθρωποι που δουλεύουν οι ίδιοι στη γη τους προτιμούν, στον πόλεμο, να εκθέτουν την ζωή τους παρά να δίνουν χρήματα, γιατί ελπίζουν ότι την ζωή τους ίσως και να την σώσουν, ενώ φοβούνται

² Ibid, p. 24, 25, 26, 27.

³ *Θουκυδίδου Ιστορία*, Α 83, (Μετάφραση Άγγελου Βλάχου).

⁴ Ibid, Α 80.

ότι το χρηματικό τους απόθεμα θα εξαντλισθεί προτού ο πόλεμος τελειώσει, ιδίως αν, όπως είναι πιθανό, ο πόλεμος παραταθεί πέρα από όσο υπολογίζουν.»⁵

Από το μνημειώδες έργο του Θουκυδίδη καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο Περικλής έχει επίσης πλήρη γνώση της σημασίας του οικονομικού παράγοντα και για τη στρατηγική της Αθήνας:

«Τους είπε ότι έπρεπε να είναι βέβαιοι για τη νίκη, αφού η πολιτεία, εκτός από τις άλλες προσόδους, είχε ετήσιο εισόδημα εξακόσια τάλαντα από τον συμμαχικό φόρο και είχε στην Ακρόπολη έξι χιλιάδες τάλαντα σε ασημένια νομίσματα. Το απόθεμα είχε φτάσει, προς στιγμή, τα εννέα χιλιάδες επτακόσια τάλαντα, αλλά απ' αυτά είχαν γίνει οι δαπάνες για τα Προπύλαια και τ' άλλα οικοδομήματα καθώς και για την εκστρατεία της Ποτίδαιας. Εκτός απ' αυτά υπήρχαν χρυσάφι και ασήμι άκοπο σε αφιερώματα ιδιωτικά και δημόσια, σε ιερά σκεύη που χρησιμοποιούσαν στις πομπές και στους αγώνες, τα λάφυρα από τα Μηδικά κι άλλα αντικείμενα, που η αξία τους ήταν πεντακόσια τουλάχιστον τάλαντα. Πρόσθεσε σ' όλα αυτά και τα όσα είχαν οι άλλοι ναοί –και δεν ήταν λίγοι– και είπε ότι, αν έφταναν στο έσχατο σημείο να μην έχουν κανένα πόρο, θα είχαν ακόμα και το χρυσάφι του αγάλματος της Αθηνάς. Υπολόγιζε ότι το άγαλμα είχε καθαρό χρυσό σαράντα τάλαντα, που μπορούσε όλος ν' αφαιρεθεί. Έτσι τους ενθάρρυνε για τα οικονομικά.»⁶

Ο Συρακούσιος Ερμοκράτης προέτρεπε τους συμπολίτες του να προσπαθήσουν να εξασφαλίσουν τη συμμαχία των Καρχηδονίων «γιατί έχουν πολύ χρυσάφι και ασήμι και τούτο, στον πόλεμο όπως και σε καθετί άλλο, εξασφαλίζει την επιτυχία».⁷

Ο Καθηγητής Ανδρέας Γερολυμάτος στο βιβλίο του «Κατασκοπεία στην Αρχαία Ελλάδα», αντλώντας από την Ιστορία, περιγράφει πώς οι Έλληνες χρησιμοποίησαν το θεσμό της προξενίας ως υποκατάστατο της σύγχρονης υπηρεσίας πληροφοριών. Στην αρχή της μελέτης του εκφράζει την έκπληξή του για την απουσία σχετικών επιστημονικών μελετών.

«Το πώς οι Έλληνες χρησιμοποίησαν το θεσμό της προξενίας ως σύστημα συλλογής πληροφοριών και ως μέσον για μυστικές δραστηριότητες είναι θέμα το οποίο ελάχιστα έχει ελκύσει την προσοχή των μελετητών. Πράγματι, οι περισσότεροι ιστορικοί έχουν σε μεγάλο βαθμό αγνοήσει το ρόλο της πολιτικής και στρατιωτικής κατασκοπείας στην αρχαία Ελλάδα, παρ'

⁵ Ibid, A 141.

⁶ Ibid, B 13.

⁷ Ibid, B 34. Για μία ανάλυση της σημασίας της οικονομικής ισχύος δείτε και: Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη* (Βιβλιοπωλείον της Εστίας), 1999, σελ. 48-49, 91, 92, 110, 132

ότι από την πιο πρώιμη περίοδο της ελληνικής ιστορίας υπάρχουν πολλά παραδείγματα κατασκοπείας καθώς και άλλων μορφών συλλογής πληροφοριών.»⁸

Και συμπεραίνει ότι:

«Ο ρόλος του θεσμού της προξενίας στη συλλογή πολιτικών και στρατιωτικών πληροφοριών καθώς και η εμπλοκή του σε άλλες μυστικές δραστηριότητες κατέχει σημαντική θέση στη μελέτη της ελληνικής ιστορίας».⁹

Μπορεί ο Sun Tzu, και οι Αρχαίοι συγγραφείς με προεξέχοντα το Θουκυδίδη, να καταπιάστηκαν με οικονομικά ζητήματα και με θέματα κατασκοπείας, όμως κανένας δε συνέδεσε αυτά τα δύο μαζί.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου τα κράτη, οι κύριοι δρώντες του διεθνούς συστήματος, και ιδιαίτερα οι ΗΠΑ -η μοναδική υπερδύναμη- και οι υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις προσαρμόζουν την εξωτερική και αμυντική πολιτική τους στο υπό διαμόρφωση νέο διεθνές σύστημα. Οι υπηρεσίες πληροφοριών των κρατών επανεξετάζουν το ρόλο τους καθώς και τις νέες προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν, μαζί με τις παραδοσιακές προκλήσεις, στη μεταψυχροπολεμική εποχή. Μία από αυτές τις προκλήσεις είναι η εμπλοκή τους ή μη στην οικονομική κατασκοπεία.

Η παρούσα διδακτορική διατριβή προσπαθεί να φέρει κοντά τους τομείς της οικονομίας και της κατασκοπείας μελετώντας το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας σε όλες του τις διαστάσεις (μακροοικονομική κατασκοπεία, μικροοικονομική κατασκοπεία, οικονομική αντικατασκοπεία) στα πλαίσια των Διεθνών Σχέσεων. Αν και λαμβάνει χώρα μία περιγραφή του ρόλου της οικονομικής κατασκοπείας στην ανθρώπινη Ιστορία, η μελέτη μας αναφέρεται χρονικά στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και στην μεταψυχροπολεμική εποχή που διανύουμε. Λόγω της σημασίας του τέλους του Ψυχρού Πολέμου για τη δομή του διεθνούς συστήματος, κρίνουμε πολύ σημαντική τη μελέτη της οικονομικής κατασκοπείας κατά τη διάρκεια των δύο αυτών περιόδων.

Αναλυτικότερα, επιλέγουμε να μελετήσουμε την περίπτωση (case study) των Η.Π.Α. τόσο ως θύτη όσο και ως θύμα της οικονομικής κατασκοπείας, για τους ακόλουθους λόγους: α) οι Η.Π.Α. μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου αποτελούν την μοναδική υπερδύναμη στο διεθνές σύστημα και έχουν ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία στις

⁸ Γερολυμάτος, Ανδρέας, *Κατασκοπεία στην Αρχαία Ελλάδα* (Εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα, 2001), σελ. 15.

⁹ Ibid, σελ. 123.

διεθνείς εξελίξεις, β) αποτελούν τον κύριο στόχο οικονομικής κατασκοπείας από την πλευρά συμμάχων και αντιπάλων τους, γ) είναι ηγέτιδα δύναμη τόσο σε οικονομικό όσο και σε τεχνολογικό επίπεδο, δ) είναι ευάλωτες λόγω του χαρακτηριστικού τους ως ανοικτή κοινωνία και στ) στη χώρα αυτή λαμβάνει χώρα μία μεγάλη συζήτηση στον πολιτικό και ακαδημαϊκό χώρο, καθώς και στο χώρο των μυστικών υπηρεσιών σχετικά με την πολιτική της Αμερικανικής κυβέρνησης σχετικά με το θέμα της οικονομικής κατασκοπείας. Προκειμένου να διαμορφώσουμε μία πληρέστερη εικόνα του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας, θα εξετάσουμε παράλληλα και την πολιτική κύριων αντιπάλων των Η.Π.Α. (Σοβιετική Ένωση/Ρωσία) καθώς και σημαντικών συμμάχων της (Ιαπωνία, Γαλλία).

Επειδή η ενασχόληση με τη Θεωρία Διεθνών Σχέσεων αποτελεί *sine qua non* για κάθε ερευνητή, χρησιμοποιούμε μία κρατική συμπεριφορά – το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας – ως όχημα προκειμένου να καταλήξουμε σε ασφαλή θεωρητικά συμπεράσματα για τον ανταγωνισμό, τη σύγκρουση και τη συνεργασία στο διεθνές σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζοντας και αναλύοντας μία κρατική συμπεριφορά (οικονομική κατασκοπεία), μέσα από την μελέτη της ιστορίας και της δράσης υπηρεσιών πληροφοριών σημαντικών κρατών τόσο κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου όσο και στη μεταψυχροπολεμική εποχή, προσπαθούμε να κάνουμε έλεγχο των υποθέσεων των δύο σημαντικότερων θεωριών διεθνών σχέσεων: του Ρεαλισμού-Νεορεαλισμού και του Φιλελευθερισμού-Νεο-Φιλελευθερισμού.

Η δομή της παρούσας διατριβής είναι η ακόλουθη:

Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζουμε τη σχέση μεταξύ τριών πόλων στους οποίους στηρίζεται η παρούσα διατριβή: α) των Διεθνών Σχέσεων και της Στρατηγικής, β) της (Διεθνούς Πολιτικής) Οικονομίας, της Τεχνολογίας και γ) της Κατασκοπείας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζουμε τις βασικές απόψεις των δύο βασικών Θεωριών των Διεθνών Σχέσεων: του Πολιτικού Ρεαλισμού-Νεο-ρεαλισμού και του Φιλελευθερισμού-Νεοφιλελευθερισμού, καθώς και την κριτική που ασκεί η μία στη άλλη.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύουμε το φαινόμενο της Μακροοικονομικής Κατασκοπείας και εξετάζουμε την πολιτική της πρώην Σοβιετικής Ένωσης/Ρωσίας, της Ιαπωνίας, της Γαλλίας και των Η.Π.Α.. Στη συνέχεια, βασιζόμενοι στην περίπτωση των

Η.Π.Α. παρουσιάζουμε τα κίνητρα και τα αντικίνητρα άσκησης μακροοικονομικής κατασκοπείας εκ μέρους μιας χώρας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο πράττουμε το ίδιο, αυτή τη φορά όσον αφορά στη Μικροοικονομική Κατασκοπεία.

Το πέμπτο κεφάλαιο ασχολείται με τον τρόπο αντιμετώπισης της απειλής που ονομάζεται οικονομική κατασκοπεία εκ μέρους των ΗΠΑ, δηλαδή με την πολιτική οικονομικής αντικατασκοπείας της χώρας αυτής.

Το έκτο κεφάλαιο (Συμπεράσματα) παρουσιάζει τα συμπεράσματα σχετικά με το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας αυτό καθ' αυτό, καθώς και τα θεωρητικά συμπεράσματα που συνάγονται από τη μελέτη του παραπάνω φαινομένου.

Κεφάλαιο 1: Διεθνείς Σχέσεις, (Διεθνής Πολιτική) Οικονομία, Τεχνολογία και Κατασκοπεία (Οικονομική Κατασκοπεία)

1.1 Θεωρητική Θεμελίωση

Το θέμα της παρούσης διδακτορικής διατριβής εντάσσεται στον τομέα των στρατηγικών σπουδών οι οποίες αποτελούν παρακλάδι των διεθνών σχέσεων, οι οποίες με τη σειρά τους αποτελούν κλάδο των πολιτικών επιστημών. Ο τομέας των πληροφοριών και της κατασκοπείας (Intelligence – Espionage) αποτελούσε για χρόνια την «παραμελημένη και λιγότερο ανεπτυγμένη διάσταση» των διεθνών σχέσεων γενικότερα και των στρατηγικών σπουδών ειδικότερα, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό. Σύμφωνα με τον Καθηγητή Αθανάσιο Πλατιά,

«στη χώρα μας δεν έχει δοθεί η βαρύτητα που θα έπρεπε στην ενασχόληση με τα ζητήματα των πληροφοριών (intelligence)...»¹⁰

Στις αρχές του 1980 ο Sir Alexander Cadogan, πρώην Υπουργός Εξωτερικών στο Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών (Foreign Office) κατά την περίοδο 1938-1945 περιέγραψε τον όρο “intelligence” («πληροφόρηση») ως «τη χαμένη διάσταση των διεθνών υποθέσεων». ¹¹ Σύμφωνα με τους Graham Evans και Jeffrey Newnham, αυτό συμβαίνει για δύο λόγους: πρώτον λόγω της ιδιαίτερης φύσης του εγχειρήματος, και δεύτερον, γιατί οι επιτυχίες στον τομέα της πληροφόρησης σπάνια ξεφεύγουν από τα στενά πλαίσια των υπηρεσιών πληροφοριών και γίνονται γνωστές στο ευρύτερο κοινό, και αυτό μόνο όταν δε μπορεί να επηρεασθεί το αποτέλεσμα τους.¹²

Ο καθηγητής Διεθνών Σπουδών και Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Yale, των Η.Π.Α., Bradford H. Westerfield, παραδέχθηκε ότι μετά την επιστημονική του ενασχόληση με ζητήματα πληροφοριών και κατασκοπείας ο τρόπος κατανόησης των διεθνών σχέσεων εκ μέρους του βελτιώθηκε ριζικά:

¹⁰ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, *Στρατηγικός Αιφνιδισμός: Υπηρεσίες Πληροφοριών και Αιφνιδιαστικές Επιθέσεις* (Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, σελ. 5.

¹¹ Andrew, Christopher & Dilks, David (eds.), *The Missing Dimension: Governments and Intelligence Communities in the Twentieth Century* (Urbana, IL: University of Illinois Press, 1984), Evans, Graham & Newnham, Jeffrey, *The Penguin Dictionary of International Relations* (Penguin Books, 1998), σελ. 256.

¹² Evans, Graham & Newnham, Jeffrey, op. cit., σελ. 256.

«Στα γραπτά μου, όσο και στη διδασκαλία μου, πάντα αναγνώριζα, περισσότερο από άλλους συναδέλφους μου, τη σημασία της συγκεκαλυμμένης διάστασης και έχω ενσωματώσει οτιδήποτε μπορούσα να ανακαλύψω στο δημόσιο τομέα».¹³

Οι Len Scott και Peter Jackson Καθηγητές του Τμήματος Διεθνούς Πολιτικής του Πανεπιστημίου της Ουαλίας, Aberystwyth, κρίνουν ότι η σύνδεση μεταξύ των σπουδών σχετικά με τις Πληροφορίες και την Κατασκοπεία (Intelligence Studies) και της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων αποτελεί και αυτή μία παραμελημένη διάσταση και ένα αβάδιστο ερευνητικό πεδίο. Υποστηρίζουν χαρακτηριστικά, ότι «η πληροφόρηση έχει προσελκύσει περιορισμένο ενδιαφέρον από μελετητές της πολιτικής φιλοσοφίας και της θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων» και ότι «...το ενδιαφέρον για την πληροφόρηση στα πλαίσια της κοινότητας της πολιτικής επιστήμης έχει περιορισθεί κυρίως σε εκείνους τους μελετητές που ασχολούνται με θεωρίες λήψης αποφάσεων». Διαπιστώνουν ότι η πληροφόρηση απουσιάζει από το έργο των περισσότερων θεωρητικών των Διεθνών Σχέσεων και δεν εμπεριέχεται στις κεντρικές επιστημονικές συζητήσεις/αντιπαραθέσεις μεταξύ των σημαντικότερων σχολών σκέψης στις Διεθνείς Σχέσεις (ρεαλισμός, φιλελευθερισμός, θεσμικοκεντρισμός, κονστρουκτιβισμός και μετανεωτερισμός). Ιδιαίτερα για το νεορεαλισμό, σημειώνουν ότι ενώ υπάρχει είτε μία εξυπακουόμενη είτε μία κατηγορηματική υπόθεση ότι η μελέτη της πληροφόρησης-κατασκοπείας εμπίπτει στο ρεαλιστικό στρατόπεδο, αυτή η προσέγγιση την αγνοεί σε μεγάλο βαθμό.¹⁴

Ο James Der Derian θεωρεί ότι η πληροφόρηση (“intelligence”) είναι «ο λιγότερο κατανοητός και περισσότερο “υπο-θεωρητικοποιημένος” τομέας των διεθνών σχέσεων».¹⁵ Ο Καθηγητής της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Cambridge, Christopher Andrew, πρωτοπόρος της ακαδημαϊκής ενασχόλησης με ζητήματα πληροφοριών και

¹³ Shohet, Lara, “Intelligence, Academia and Industry”, στο Cheng, Edward, & Snyder, Diane C. (eds.), *The Final Report of the Snyder Commission* (Woodrow Wilson School Policy Conference 401a: Intelligence Reform in the Post-Cold War Era, The Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Princeton University, January 1997). Ο Bradford H. Westerfield είναι Επίτιμος Καθηγητής Damon Wells στο Πανεπιστήμιο Yale.

¹⁴ Scott, Len & Jackson, Peter, “The Study of Intelligence in Theory and Practice”, *Intelligence and National Security*, Vol. 2, No. 4, Summer 2004, σελ. 146-7. Εξάρεση αποτελεί το βιβλίο, του Levite, Ariel, *Intelligence and Strategic Surprises* (New York: Columbia University Press, 1987) και του Κολιόπουλου Κωνσταντίνου *op. cit.* Επίσης, το άρθρο του Erskine, Toni, “‘As Rays of Light to the Human Soul’? Moral Agents and Intelligence Gathering”, *Intelligence and National Security*, Vol. 2, No. 4, Summer 2004, σελ. 359-381.

¹⁵ Scott, Len & Jackson, Peter, *op. cit.*, σελ. 141.

κατασκοπείας (μαζί με τον κορυφαίο Michael I. Handel) προτρέπει τους ερευνητές να ασχοληθούν περαιτέρω με τα ζητήματα αυτά:

«Καθώς όλο και περισσότερο υλικό σχετικά με τα ζητήματα πληροφοριών και κατασκοπείας εισέρχεται στο δημόσιο τομέα, οι μελετητές των διεθνών σχέσεων πρέπει να λάβουν περισσότερο υπόψη τη μελέτη του ρόλου των πληροφοριών και της κατασκοπείας». ¹⁶

Οι Len Scott και Peter Jackson συμφωνούν μαζί του και θεωρούν ότι οι σχετικές με την πληροφόρηση και την κατασκοπεία σπουδές και η θεωρία διεθνών σχέσεων, θα ευνοηθούν αμφότερες από μία μεγαλύτερη επαφή μεταξύ τους. ¹⁷

Εκτός από τα παραπάνω, η θεωρητική θεμελίωση του θέματος θα ήταν ελλιπής εάν δεν κάναμε και μία ιδιαίτερη αναφορά στην προτροπή του Joseph Grieco προς τους ερευνητές της νεορεαλιστικής σχολής, να συνεχίσουν το έργο του και να ασχοληθούν με ζητήματα οικονομίας και τεχνολογίας στα οποία φαινομενικά φαίνεται να έχει πλεονέκτημα η νεοφιλελεύθερη σχολή. Ο Grieco τονίζει χαρακτηριστικά:

«Είναι ευρέως αποδεκτό – ακόμη και από τους νεοφιλελεύθερους – ότι ο ρεαλισμός διαθέτει μεγάλη επεξηγηματική/ερμηνευτική ισχύ στις υποθέσεις εθνικής ασφάλειας. Ωστόσο, η διεθνής πολιτική οικονομία φαίνεται να είναι αποκλειστική περιοχή [ενασχόλησης] του νεοφιλελευθερισμού» Πράγματι, οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των αναπτυγμένων δημοκρατιών θα παράσχουν ευκαιρίες να σχεδιάσουμε «κρίσιμα πειράματα» για τις δύο θεωρίες. Αυτό σημαίνει ότι θα μας παράσχουν την ευκαιρία να παρατηρήσουμε τη συμπεριφορά [των κρατών] που να επιβεβαιώνει τις προσδοκίες των ρεαλιστών σε συνθήκες οι οποίες είναι λιγότερο πιθανόν να παράγουν τέτοιου είδους παρατηρήσεις, εκτός εάν ο ρεαλισμός είναι πράγματι ισχυρός, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να μην επιβεβαιώνουν τους ισχυρισμούς των νεοφιλελεύθερων σε συνθήκες περισσότερο πιθανές να παράγουν παρατηρήσεις που να επιβεβαιώνουν τη νεοφιλελεύθερη θεωρία.» ¹⁸

¹⁶ Andrew, Christopher, "Intelligence, International Relations and "Under-theorisation"", *Intelligence and National Security*, Vol. 2, No. 4, Summer 2004, σελ. 170. Τα ακριβή λόγια του είναι: "As more intelligence and intelligence related material than ever before enters the public domain, scholars of international relations must take greater account of the study of the role of intelligence".

¹⁷ Scott, Len & Jackson, Peter, op. cit. σελ. 152.

¹⁸ Grieco, Joseph M., "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", στο Baldwin, David A. (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (New York: Columbia University Press, 1993), σελ. 131-3.

1.2 Ορισμός και Σημασία του Θέματος

Εάν η επιστημονική, ακαδημαϊκή ενασχόληση με ζητήματα πληροφοριών και κατασκοπείας αποτελεί την παραμελημένη διάσταση των διεθνών υποθέσεων (σχέσεων), τότε η οικονομική κατασκοπεία αποτελεί την «παραμελημένη διάσταση των ζητημάτων αυτών». Ο Καθηγητής Martin Alexander του Τμήματος Διεθνούς Πολιτικής του Πανεπιστημίου της Ουαλίας, Aberystwyth (στο οποίο ήταν Καθηγητής μια σημαντική μορφή των Διεθνών Σχέσεων, ο E.H. Carr), υπεύθυνος για την επιμέλεια ενός βιβλίου σχετικά με το ρόλο των πληροφοριών στα πλαίσια συμμαχιών από το 1914 έως και τον Ψυχρό Πόλεμο, χαρακτηρίζει το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας (ειδικά μεταξύ συμμάχων) ως «την παραμελημένη διάσταση της παραμελημένης διάστασης» και υποστηρίζει ότι αυτό αποτελεί ένα από τα παραμελημένα θέματα στην εξειδικευμένη βιβλιογραφία των σπουδών σχετικά με τις πληροφορίες και την κατασκοπεία.¹⁹

Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Η οικονομική και βιομηχανική κατασκοπεία εναντίον συμμάχων αποτελεί πραγματικά μία άλλη «παραμελημένη διάσταση της παραμελημένης διάστασης». Της αξίζει ένας τόμος ή ένα συνέδριο αφιερωμένα σ' αυτήν».²⁰

Στην επιστημονική ορολογία των σπουδών σχετικά με τις πληροφορίες (intelligence studies) χρησιμοποιούνται δύο αγγλικές λέξεις (intelligence-information) που στα Ελληνικά μεταφράζονται και οι δύο ως «πληροφορίες», αλλά έχουν διαφορετική σημασία. Για το λόγο αυτό κρίνουμε αναγκαίο πριν να προχωρήσουμε στον ορισμό του όρου «οικονομική κατασκοπεία» να δώσουμε τον ακριβή ορισμό των δύο αυτών εννοιών.

Ο Bob Burton, ειδικός σε ζητήματα αντικατασκοπείας, θεωρεί ότι ο όρος «πληροφορία» (“information”) αναφέρεται:

«στα κάθε μορφής δεδομένα που δεν έχουν εκτιμηθεί/αναλυθεί, τα οποία όταν περάσουν από το στάδιο της επεξεργασίας μπορεί να παράγουν πληροφόρηση (“intelligence”)».²¹

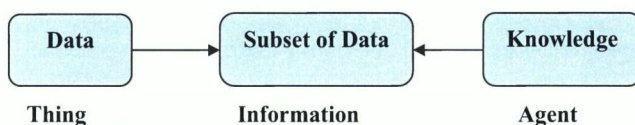
¹⁹ Alexander, Martin S., “Introduction: Knowing Your Friends, Assessing Your Allies – Perspectives on Intra-Alliance Intelligence”, στο Alexander S. Martin (ed.), *Knowing Your Friends: Intelligence Inside Alliances and Coalitions from 1914 to the Cold War* (London, Portland: Frank Cass, 1998), σελ. 1, 7.

²⁰ Ibid, σελ. 7.

²¹ Burton, Bob, *Top Secret: The Dictionary of Espionage and Intelligence* (Citadel Press Books, 2005), σελ. 87.

Ο Μ.Η. Boisot, στο βιβλίο του *Knowledge Assets*, παρουσιάζει τον πιο απλό, παραδοσιακό, κλασικό τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον όρο «πληροφορίες» (“information”) (βλ. Σχήμα 1). Ο Boisot στο μοντέλο του ξεκινάει από τα «ακατέργαστα στοιχεία» (“data”) τα οποία συνδέονται με ένα πράγμα ή μία κατάσταση (“thing”). Από την άλλη πλευρά του μοντέλου του υπάρχει η «γνώση» (“knowledge”) η οποία αποτελεί μία ανθρώπινη ιδιότητα και αντιστοιχεί σε ένα «πρόσωπο-φορέα» (“agent”). Στο ενδιάμεσο τμήμα του μοντέλου βρίσκεται ένα «υποσύνολο δεδομένων» (“subset of data”) τα οποία διαμορφώνονται μέσα από την επεξεργασία των «ακατέργαστων δεδομένων» βάσει της «γνώσης» και τα οποία ονομάζονται «πληροφορία» (“information”).²²

Σχήμα 1: Το Μοντέλο του Boisot

Πηγή: Μ.Η. Boisot, *Knowledge Assets*, (Oxford: Oxford University Press, 1998).

Ο John Arquilla και ο David Ronfeldt διακρίνουν τρεις γενικές προσεγγίσεις σχετικά με τον όρο «πληροφορία» (“information”). Κάθε μία από αυτές προσεγγίζει την έννοια «πληροφορία» από διαφορετική οπτική γωνία. Η πρώτη προσέγγιση, η οποία χαρακτηρίζεται ως η πιο κλασική, παλαιά και καθημερινή, αντιλαμβάνεται την έννοια «πληροφορία» βασιζόμενη στο μήνυμα που περικλείει. Την ορίζει ως:

«ένα μη υλιστικό μήνυμα ή σήμα το οποίο εμπεριέχει ένα σημαντικό (ή τουλάχιστον αναγνωρίσιμο) περιεχόμενο και το οποίο μεταδίδεται από τον αποστολέα στον παραλήπτη».²³

Η προσέγγιση αυτή καταλήγει στην «Πυραμίδα των Πληροφοριών» (βλ. Σχήμα 2). Στη βάση της πυραμίδας βρίσκονται «ακατέργαστα δεδομένα και συμβάντα» (“data”) και ακολουθεί ένα τμήμα οργανωμένων πληροφοριών (“information”). Το αμέσως επόμενο

²² Boisot, M.H., *Knowledge Assets* (Oxford: Oxford University Press, 1998), Liapopoulos, Andrew N., “War in the Information Age: (R)Evolution in Military and Intelligence Affairs?”, Διδακτορική Διατριβή, Swansea University, UK, 2005, σελ. 67.

²³ Arquilla, John & Ronfeldt, David, *In Athena's Camp: Preparing for Conflict in the Information Age* (Rand, National Defense Research Institution, 1997), σελ. 145.

στενότερο τμήμα της πυραμίδας περιλαμβάνει τις πληροφορίες που έχουν μετατραπεί σε «γνώση» (“knowledge”). Στην κορυφή της πυραμίδας βρίσκεται το υψηλότερο επίπεδο πληροφοριών που ονομάζεται «σοφία» (“wisdom”).²⁴

Η δεύτερη προσέγγιση δεν αρκείται στο να συσχετίσει την πληροφορία με το μήνυμα, αλλά με το όλο σύστημα μέσω του οποίου ένας πομπός αποστέλλει ένα μήνυμα σ’ ένα δέκτη. Ουσιαστικά, επικεντρώνεται στο μέσο τη μετάδοσης και της παραλαβής του μηνύματος. Βασικό στοιχείο της αποτελεί η ικανότητα του συστήματος επικοινωνίας να προωθεί καθαρά και με ακρίβεια τα σήματα. Για την προσέγγιση αυτή το περιεχόμενο του μηνύματος δεν έχει σχέση. Το σημαντικότερο είναι η ικανότητα κωδικοποίησης (“encodability”) και μετάδοσης του μηνύματος, ανεξαρτήτου περιεχομένου. Η προσέγγιση αυτή σχετίζεται περισσότερο με την επικοινωνία παρά με τη γνώση.²⁵

Σύμφωνα με τις δύο προηγούμενες προσεγγίσεις, η «πληροφορία» προσλαμβάνει μία μη-υλιστική (immaterial) φύση. Για την τρίτη προσέγγιση η έννοια της πληροφορίας δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως μήνυμα και μέσο. Για τους υποστηρικτές της άποψης αυτής, η πληροφορία αποτελεί μία βασική έννοια για τη φυσική πραγματικότητα όπως και οι έννοιες της ύλης και της ενέργειας. Όλα τα υλικά (material) αντικείμενα δεν ενσωματώνουν μονάχα ύλη και ενέργεια, αλλά και «πληροφορίες». Οι θέσεις των υποστηρικτών της σχολής αυτής αποτελούν ένα μεγάλο φάσμα. Εκκινούν από τη θεώρηση της πληροφορίας ως το αποτέλεσμα που απορρέει από τη συμπεριφορά της ύλης και της ενέργειας. Σύμφωνα με την ενδιάμεση θέση, κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης της πραγματικότητας, η σημασία της «πληροφορίας» είναι το ίδιο σημαντική με αυτή της ύλης και της ενέργειας. Στο τέλος του φάσματος βρίσκεται η θέση ότι η «πληροφορία» είναι περισσότερο σημαντική από την ύλη και την ενέργεια.²⁶ Το κυριότερο συμπέρασμα της τρίτης προσέγγισης συνοψίζεται ως εξής:

«Η πληροφορία, λοιπόν, αποτελεί μία φυσική ιδιότητα που είναι ενσωματωμένη σε όλα τα αντικείμενα που επιδεικνύουν οργάνωση και δομή.»²⁷

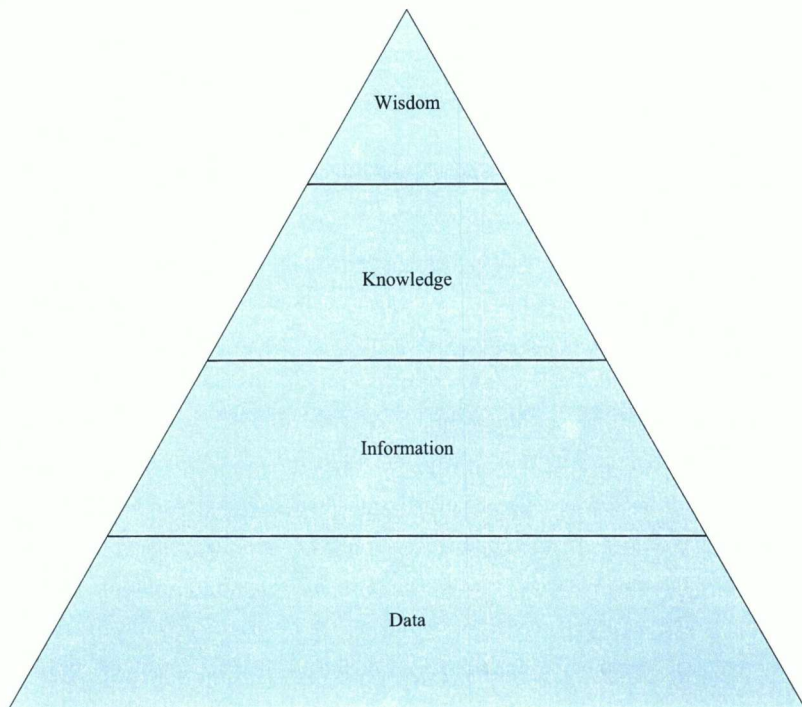
²⁴ Ibid, σελ. 146.

²⁵ Ibid, σελ. 146-147.

²⁶ Ibid, σελ. 148-149.

²⁷ Ibid, σελ. 148.

Σχήμα 2 : Η Πυραμίδα των Πληροφοριών

Πηγή: Arquilla John, Ronfeldt David, *In Athena's Camp: Preparing for Conflict in the Information Age* (Rand, National Defense Research Institution, 1997), σελ. 146.

Ο Tom Stonier, υπέρμαχος αυτής της προσέγγισης, περιγράφει με κρυστάλλινο τρόπο τη βασική της ιδέα:

«Η κύρια θέση της είναι ότι η «πληροφορία» δεν είναι απλά ένα προϊόν του ανθρώπινου νου – ένα πνευματικό κατασκεύασμα που μας βοηθά να κατανοήσουμε τον κόσμο στον οποίο κατοικούμε –

αλλά μάλλον, η πληροφορία είναι μία [φυσική] ιδιότητα του σύμπαντος, τόσο πραγματική όσο η ύλη και η ενέργεια.»²⁸

Οι δύο πρώτες προσεγγίσεις ισχύουν ακόμη, αλλά ενσωματώνονται σε μία νέα η οποία πρεσβεύει ότι η ύλη και η ενέργεια που υπάρχουν στο σύμπαν δε βασίζονται μόνον στην «πληροφορία», αλλά προορίζονται να την επεξεργασθούν και να την μεταδώσουν. Η «πληροφορία» είναι ο κινητήριος μοχλός. Τόσο η τάξη όσο και το χάος εξαρτώνται απ' αυτήν.²⁹

Το σκεπτικό που ακολουθεί η τρίτη προσέγγιση δεν περιορίζεται μόνον στη φυσική επιστήμη, αλλά εφαρμόζεται και στις κοινωνικές επιστήμες. Σύμφωνα με τον κοινωνικό επιστήμονα Kenneth Boulding η ύλη και η ενέργεια είναι ύψιστης σημασίας ως κωδικοποιητές («encoders») και πομποί πληροφοριών. Για τους Arquilla και Ronfeldt, η οργάνωση και η πολυπλοκότητα όλων των αντικειμένων, περιλαμβανομένων και των κοινωνικών, αντανακλά, και εξαρτάται από, το περιεχόμενο των πληροφοριών και τις ικανότητες επεξεργασίας τους.³⁰

Ο Joseph Nye Jr., Καθηγητής του Πανεπιστημίου Harvard, κάνει λόγο για τρεις διαστάσεις των πληροφοριών. Η πρώτη αναφέρεται σε δεδομένα όπως είναι ειδήσεις και στατιστικά. Στις μέρες μας παρατηρείται μία ραγδαία αύξηση στον όγκο των πληροφοριών που διαπερνούν τα διεθνή σύνορα. Ένας λόγος γι' αυτό είναι το όλο και περισσότερο μειωμένο κόστος της μετάδοσης των πληροφοριών και της πρόσβασης σ' αυτές.³¹ Τη δεύτερη διάσταση αποτελούν οι πληροφορίες που χρησιμοποιούνται από ένα κρατικό ή μη κρατικό δρώντα προκειμένου ν' αποκτήσει ένα πλεονέκτημα στα πλαίσια μίας ανταγωνιστικής κατάστασης. Σε τέτοιου είδους καταστάσεις, η απόκτηση νέων πληροφοριών εκ μέρους ενός κρατικού ή μη κρατικού δρώντα είναι καθοριστικής σημασίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι πληροφορίες αποτελούν ένα δημόσιο αγαθό για το οποίο δεν ανταγωνίζονται τα κράτη (ή άλλοι μη κρατικοί δρώντες) μεταξύ τους προκειμένου να το αποκτήσουν, διότι πολύ απλά η κατανάλωσή του από το ένα δεν μειώνει την κατανάλωσή του από ένα άλλο. Ο Thomas Jefferson το έθεσε πολύ παραστατικά, χρησιμοποιώντας την αναλογία με το κερί. Εάν σου προσφέρω με το κερί

²⁸ Ibid, σελ. 148-149.

²⁹ Ibid, σελ. 149.

³⁰ Ibid.

³¹ Nye, Joseph, S., Jr., *The Paradox of American Power: Why the World's only Superpower can't go it alone* (Oxford: Oxford University Press, 2002), σελ. 66.

μου φωτιά, η πράξη αυτή δεν μειώνει την δυνατότητα του κεριού μου να είναι αναμμένο. Σε μία, όμως, ανταγωνιστική κατάσταση, είναι καθοριστικής σημασίας το να διαθέτω πρώτος το φως ώστε να διακρίνω τα πράγματα πριν από τον αντίπαλό μου. Όπως υποστηρίζει ο Nye, σε μερικές καταστάσεις που σχετίζονται με το εμπόριο, εκείνος που ακολουθεί γρήγορα (first follower) την καινοτομία που έχει εφεύρει ένας άλλος (first mover) μπορεί να τα καταφέρει καλύτερα από αυτόν. Αντίθετα, όταν μιλάμε για την ισχύ μεταξύ κρατών είναι καλύτερα πάντα να κινείσαι πρώτος παρά να ακολουθείς τον πρώτο.³² Το μεγαλύτερο μέρος των «ανταγωνιστικών πληροφοριών» (“competitive information”) σχετίζεται με το εμπόριο, αν και η επίδραση των πληροφοριών στη στρατιωτική ισχύ μπορεί να θεωρηθεί και αυτή ότι σχετίζεται με αυτό το είδος πληροφοριών.³³ Η τρίτη διάσταση περιλαμβάνει τις στρατηγικές πληροφορίες (“strategic information”). Το είδος αυτό των πληροφοριών αναφέρεται στη γνώση των σχεδίων του ανταγωνιστή σου και θεωρείται ανεκτίμητης αξίας. Είναι τόσο παλιό όσο και η κατασκοπεία.³⁴

Ο Edward Waltz το βιβλίο του *Information Warfare*, διακρίνει τέσσερα στάδια ροής πληροφοριών: την παρατήρηση, την οργάνωση, την κατανόηση και την εφαρμογή (βλ. Σχήμα 3). Στο στάδιο της παρατήρησης ο δρών συλλέγει και συνενώνει δεδομένα σχετικά με μία φυσική διαδικασία προβαίνοντας σε ποσοτικές μετρήσεις. Στη συνέχεια, κατά τη διαδικασία οργάνωσης, τα ακατέργαστα δεδομένα μετατρέπονται σε πληροφορίες μέσω της κατηγοριοποίησης, της αποθήκευσης και της επεξεργασίας τους. Στο τρίτο στάδιο, αυτό της κατανόησης, παράγεται η γνώση μέσω της κατανόησης των στατικών και δυναμικών σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ ομάδων πληροφοριών και κατασκευάζονται μοντέλα με στόχο της επεξήγηση αυτών των σχέσεων. Το τελικό στάδιο αναφέρεται σε γνώση που εφαρμόζεται αποτελεσματικά. Αυτός είναι και ο στόχος της όλης διαδικασίας. Η εφαρμογή της αποκτηθείσας γνώσης με στόχο την επιτυχή και αποτελεσματική εφαρμογή ενός σχεδίου ή μίας δράσης προκειμένου να φθάσουμε στην επίτευξη ενός επιθυμητού σκοπού.³⁵

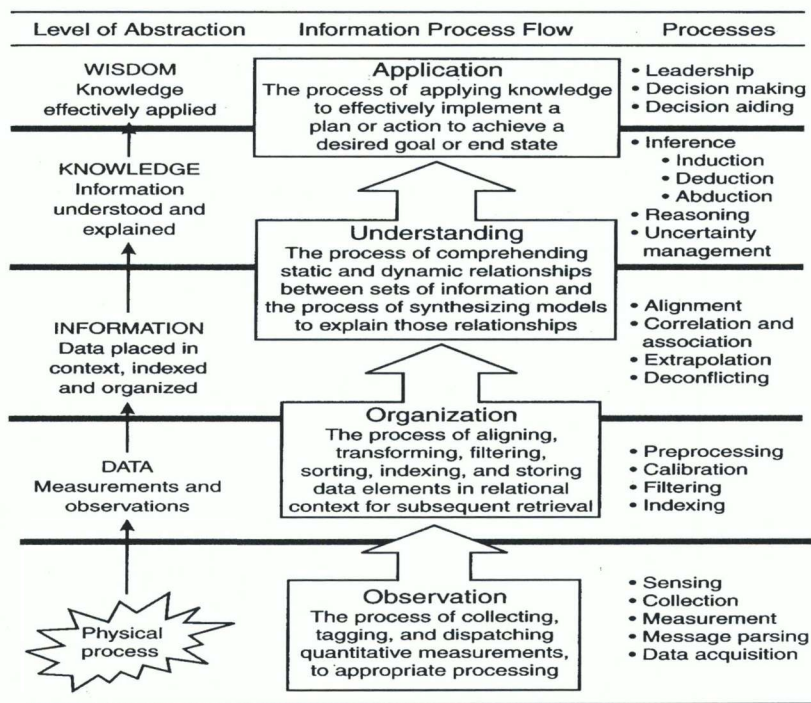
³² Ibid, σελ. σελ. 64.

³³ Ibid, σελ. 66-67.

³⁴ Ibid, σελ. 67. Όπως θα δούμε παρακάτω στον ορισμό της οικονομικής κατασκοπείας, η δεύτερη και η τρίτη διάσταση των πληροφοριών που αναφέρει ο Nye σχετίζεται με την οικονομική κατασκοπεία.

³⁵ Waltz, Edward, *Information Warfare: Principles and Operations* (Boston: Artech House, 1998), σελ. 50-52, Liaropoulos, Andrew N., op. cit., σελ. 68.

Σχήμα 3: Η Ιεράρχηση των Πληροφοριών (The Information Hierarchy)

Πηγή: Edward Waltz, *Information Warfare: Principles and Operations*, (Boston: Artech House, 1998), σελ. 50-52.

Οι επίσημες αρχές των ΗΠΑ ορίζουν διαφορετικά τον όρο «πληροφόρηση». Σύμφωνα με τη βασική χάρτα των Αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών, την National Security Act του 1947, ο όρος «εξωτερική πληροφόρηση» (foreign intelligence) περιλαμβάνει «πληροφορίες σχετικά με τις ικανότητες, προθέσεις ή δραστηριότητες ξένων κυβερνήσεων ή εκπροσώπων της, ξένων οργανισμών ή ξένων προσώπων».³⁶ Το 1955, η Ειδική Επιτροπή Clark (Clark Task Force) στα πλαίσια της Επιτροπής Hoover (Hoover Commission) απεφάνθη ότι «η πληροφόρηση σχετίζεται με όλα τα πράγματα

που πρέπει να καθίστανται γνωστά πριν την έναρξη μιας δράσης». ³⁷ Μία έκθεση περί του ρόλου των Αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών στη μεταψυχροπολεμική περίοδο η οποία συντάχθηκε από την Επιτροπή Brown-Aspin (Brown-Aspin Commission) και η οποία άσκησε μεγάλη επιρροή, δίνει έναν άλλο ορισμό:

«Η Επιτροπή πιστεύει ότι είναι προτιμότερο να ορίσει την «πληροφόρηση» απλά και ευρεία ως την πληροφορία (information) σχετικά με «ξένα στοιχεία-πράγματα» - ανθρώπους, τόπους, πράγματα και γεγονότα – απαραίτητα από την Κυβέρνηση για την εκτέλεση των λειτουργιών της». ³⁸

Η Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών (CIA) δίνει το δικό της ορισμό:

«Με απλούς όρους, η πληροφόρηση είναι γνώση και εκ των προτέρων γνώση του κόσμου που μας περιβάλλει – το πρελούντιο για την απόφαση και δράση από τους Αμερικανούς διαμορφωτές των αποφάσεων». ³⁹

Η τελευταία έκδοση του Λεξικού Στρατιωτικών και άλλων σχετικών όρων (Military and Associated Terms) του Αμερικανικού Γενικού Επιτελείου (Joint Chiefs of Staff) ορίζει την πληροφόρηση ως εξής:

Πρώτον, ως «το προϊόν που απορρέει από τη συλλογή, επεξεργασία, ενσωμάτωση, ανάλυση, εκτίμηση και ερμηνεία των διαθέσιμων πληροφοριών που σχετίζονται με ξένες χώρες ή περιοχές». Δεύτερον, ως «πληροφορία και γνώση σχετικά με έναν αντίπαλο, η οποία αποκτάται μέσω παρατήρησης, έρευνας, ανάλυσης, η κατανόησης». ⁴⁰

Εάν ανατρέξει κανείς στο λεξικό “Webster’s Ninth New Collegiate” που είναι

δημοφιλές στα στελέχη της Αμερικανικής κυβέρνησης, θα δει ότι σύμφωνα με αυτό:

«η πληροφόρηση αφορά σε έναν εχθρό ή πιθανό εχθρό ή σε μία περιοχή, επίσης: μία υπηρεσία η οποία ασχολείται με την απόκτηση τέτοιου είδους πληροφοριών.» ⁴¹

Το λεξικό “The Random House Dictionary” περιγράφει την πληροφόρηση ως

«τη συλλογή ή διανομή πληροφοριών, ιδιαίτερα μυστικών πληροφοριών, πληροφοριών σχετικά με έναν εχθρό ή πιθανό εχθρό». ⁴²

³⁶ Warner, Michael, “Wanted: A Definition of “Intelligence”, *Studies in Intelligence*, Vol. 46, No. 3, 2002.

³⁷ Commission on Organization of the Executive Branch of the Government [the Hoover Commission], “Intelligence Activities”, June 1955, σελ. 26, Warner Michael (2002), op. cit.

³⁸ Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community, *Preparing for the 21st Century: An Appraisal of US Intelligence* [The “Brown-Aspin Report”] (Washington D.C.: Government Printing Office, 1996), σελ. 5.

³⁹ Central Intelligence Agency (Office of Public Affairs), *A Consumer’s Guide to Intelligence*, (Washington, D.C.: Central Intelligence Agency, 1999), σελ. vii.

⁴⁰ Joint Chiefs of Staff, *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*, Joint Publication, 1-02, 12 April, 2001, σελ. 208.

⁴¹ Warner, Michael, (2002), op. cit.

⁴² *The Random House Dictionary of the English Language* (New York: Random House, 1987).

Ένα άλλο γνωστό λεξικό, το “Oxford English Dictionary” ορίζει την πληροφόρηση ως εξής:

«7α. Γνώση σχετικά με γεγονότα, μεταδιδόμενα από ή αποκτούμενα από τον έναν ή άλλον [αποδέκτη]. Πληροφορίες, νέα, ειδήσεις, ιδιαίτερα πληροφορίες με στρατιωτική αξία. β. Μία πληροφορία ή νέα... γ. Η απόκτηση μίας πληροφορίας. Η υπηρεσία για την απόκτηση μυστικών πληροφοριών. Το προσωπικό που εργάζεται στις μυστικές υπηρεσίες... δ. Ένα τμήμα ενός κρατικού οργανισμού ή μίας υπηρεσίας του Ναυτικού σκοπός του οποίου/της οποίας είναι η απόκτηση πληροφοριών (ειδικά μέσω αξιωματούχων των μυστικών υπηρεσιών ή ενός συστήματος κατασκόπων).⁴³

Ανεξάρτητοι συγγραφείς και ακαδημαϊκοί που ασχολούνται με ζητήματα υπηρεσιών πληροφοριών και κατασκοπείας διαθέτουν μια μεγαλύτερη ελευθερία και ευελιξία στον ορισμό της έννοιας «πληροφόρηση».

Όσον αφορά στον ορισμό της έννοιας «πληροφόρηση» (“intelligence”) έχουν εκφρασθεί δύο απόψεις. Η πρώτη η οποία είναι γενική και περιεκτική αναφέρεται «σε πληροφορίες, διαβαθμισμένες ή μη, που έχουν αποκτηθεί με οποιονδήποτε τρόπο».⁴⁴ Ο δεύτερος ορισμός περιορίζει τον όρο “intelligence” σε μία συγκεκριμένη κατηγορία πληροφοριών: μόνο σε αυτές τις μυστικές ή διαβαθμισμένες πληροφορίες την πρόσβαση στις οποίες προσπαθεί να αρνηθεί ο αντίπαλος.⁴⁵ Ο ορισμός αυτός θεωρεί τις «πληροφορίες που προέρχονται από ανοικτές/ελεύθερες πηγές» (“open source intelligence - oscint”) ως μία αντίφαση. Οι περισσότεροι ορισμοί της πληροφορίας οικονομικού περιεχομένου ανήκουν στην πρώτη κατηγορία, την οποία θα υιοθετήσουμε και εμείς στην παρούσα διατριβή.⁴⁶ Ο S. Porteous θεωρεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των οικονομικών πληροφοριών παρέχεται από ανοικτές πηγές και η χρήση μυστικών, εξαναγκαστικών και παραπλανητικών μεθόδων περιορίζεται σε μία μειοψηφία περιπτώσεων.⁴⁷

Σε μία τρίτη κατηγορία πληροφοριών οικονομικού περιεχομένου αναφέρονται οι Jequier και Dedijer, την οποία ονομάζουν «γκρίζα πληροφορία» (grey intelligence).

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Breckenridge, S.D., “The Shape of Post Cold War Intelligence”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, vol. 8 (1995), σελ. 8-9.

⁴⁵ Shulsky, A.N. & Schmidt, G.J., “The Future of Intelligence”, *The National Interest*, Winter 1994/95, σελ. 71.

⁴⁶ Δείτε το άρθρο του McGill, G.M., “Oscint and the Private Information Sector,” *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, vol. 7, (1995), σελ. 435.

Γκριζα πληροφορία είναι «η πληροφορία που δεν έχει δημοσιευθεί ή διαδοθεί ευρέως, αλλά στην οποία μπορούμε παρόλα' αυτά να αποκτήσουμε πρόσβαση, υπό την προϋπόθεση ότι γνωρίζουμε την ύπαρξή της και ότι υπάρχουν επαρκή κανάλια επικοινωνίας». Η γκριζα πληροφορία λαμβάνει προφορική ή γραπτή μορφή. Η τελευταία ονομάζεται και «γκρίζα φιλολογία» (“grey literature”). Ο I.T. Morita ορίζει την «γκρίζα φιλολογία» ως «κάθε έγγραφο το οποίο δεν είναι προς πώληση και συνεπώς δεν διανέμεται σε συνηθισμένα ή άλλα εγκαταστημένα κανάλια». Η έμφαση στις μη διαβαθμισμένες πληροφορίες (στις πληροφορίες που προέρχονται από ανοικτές πηγές και στις γκριζες πληροφορίες) θέτει ένα ζήτημα όσον αφορά στη φύση και τον σκοπό της εργασίας των μυστικών υπηρεσιών.⁴⁸

Οι Shulsky και Schmitt θεωρούν ότι η ειδοποιός διαφορά μεταξύ της εργασίας των μυστικών υπηρεσιών και κάθε άλλης πνευματικής δραστηριότητας είναι το γεγονός ότι οι μυστικές υπηρεσίες ασχολούνται με τη συλλογή, ανάλυση και διανομή στους διαμορφωτές των αποφάσεων, μυστικών πληροφοριών. Αμφισβητούν εάν η συλλογή και προστασία των πληροφοριών οικονομικού περιεχομένου αποτελεί καθήκον της κοινότητας μυστικών υπηρεσιών.⁴⁹

Ο Sherman Kent, πατέρας του τομέα ανάλυσης της CIA, θεωρεί ότι «η πληροφόρηση ... είναι η γνώση την οποία πρέπει να διαθέτουν οι υψηλά ιστάμενοι πολιτικοί και στρατιωτικοί άνδρες προκειμένου να διαφυλάσσουν την εθνική ευημερία».⁵⁰ Ο ίδιος σε ένα άρθρο του το 1946 εξέφρασε την ακόλουθη άποψη:

«Υπό αυτές τις συνθήκες, αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι δεν υπάρχει μία περισσότερο γενική συμφωνία και λιγότερη σύγχυση σχετικά με τη σημασία των βασικών όρων. Η κύρια δυσκολία φαίνεται ότι βρίσκεται στην ίδια τη λέξη «πληροφόρηση», η οποία σημαίνει ταυτόχρονα και τι πράττουν οι άνθρωποι του επαγγέλματος και σε τι ιδέες καταλήγουν. Η αποσαφήνιση αυτού του θέματος είναι κρίσιμης σημασίας: η πληροφόρηση είναι και μία διαδικασία και ένα τελικό προϊόν.»⁵¹

⁴⁷ Porteous, Samuel D., “Economic Espionage: Issues Arising from Increased Government Involvement with the Private Sector”, *Intelligence and National Security*, vol. 9, No. 4 (October 1994), σελ. 736.

⁴⁸ Jequier, N. & Dedijer, S., “Information, knowledge and intelligence” in N. Jequier and S. Dedijer (eds) *Intelligence for Economic Development*, 1993, σελ. 19.

⁴⁹ Shulsky, A.N., & Schmidt, G.J., (1994/95), op. cit., σελ. 73.

⁵⁰ Kent, Sherman, *Strategic Intelligence for American Foreign Policy*, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1949), σελ. vii.

⁵¹ Kent, Sherman, “Prospects for the National Intelligence Service”, *Yale Review* 36, (Autumn 1946), σελ. 117.

Ο πρώην Αναπληρωτής Διευθυντής (Deputy Director) της CIA Vernon Walters δίνει στα απομνημονεύματά του έναν πιο λεπτομερή ορισμό:

«Η πληροφόρηση αποτελεί πληροφορία που δεν είναι πάντα διαθέσιμη στο δημόσιο τομέα, σχετικά με τη δύναμη, τις πόρους, τις ικανότητες και τις προθέσεις μιας ξένης χώρας η οποία μπορεί να επηρεάσει τις ζωές μας και την ασφάλεια του λαού μας».⁵²

Ένας άλλος υψηλά ιστάμενος αξιωματούχος της CIA, ο Lyman Kirkpatrick συμβάλλει στην εύρεση του καλύτερου ορισμού δίνοντας τη δική του εκδοχή, σύμφωνα με την οποία,

«πληροφόρηση είναι «η γνώση – και ιδεωδώς η εκ των προτέρων γνώση – που αναζητείται από τα κράτη ως απάντηση σε εξωτερικές απειλές και για να προστατεύσουν τα ζωτικά τους συμφέροντα, ειδικότερα την ευημερία των λαών τους»⁵³

Σύμφωνα με την Jennifer Sims, μέλος της US Senate Select Committee on Intelligence:

«η πληροφόρηση ορίζεται καλύτερα ως πληροφορία που συλλέγεται, οργανώνεται ή αναλύεται για λογαριασμό δρώντων ή διαμορφωτών αποφάσεων. Τέτοιες πληροφορίες μπορεί να περιλαμβάνουν τεχνολογικά δεδομένα, τάσεις, φήμες, εικόνες ή hardware.»⁵⁴

Το 1996 το διεθνούς φήμης Συμβούλιο Εξωτερικών Σχέσεων (Council on Foreign Relations) σε μία μελέτη που ανέλαβε σχετικά με το κατεστημένο των Αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών, όρισε την «πληροφόρηση» ως «την πληροφορία που δεν είναι διαθέσιμη δημοσίως, ή την ανάλυση που βασίζεται τουλάχιστον εν μέρει σε τέτοιου είδους πληροφορία, η οποία προορίζεται για του διαμορφωτές αποφάσεων ή άλλους δρώντες της κυβέρνησης.»⁵⁵

Οι Graham Evans και Jeffrey Newnham, ορίζοντας τον όρο «intelligence» αναφέρουν:

«Αφού η γνώση είναι ισχύς, η συλλογή πληροφοριών για τις ικανότητες και τις προθέσεις του αντιπάλου αποτελεί μία ζωτική πτυχή της συμπεριφοράς ενός κράτους, τόσο στο εσωτερικό του, όσο και στο εξωτερικό του. Μπορεί να πραγματοποιείται ανοικτά (open) ή μυστικά (covert), να είναι στρατηγικής φύσεως ή μη (strategic / non-strategic). Σε όλες τις περιπτώσεις, ο σκοπός της

⁵² Walters, Vernon, *Silent Missions* (Garden City, NY: Doubleday, 1978), σελ. 621.

⁵³ Kirkpatrick, Lyman, B. Jr., "Intelligence" στο Jentelson, Bruce W. & Paterson, Thomas G., (eds.), *Encyclopedia of US Foreign Relations* Vol. 2, (New York: Oxford University Press, 1997), σελ. 365.

⁵⁴ Shulsky, Abram & Sims Jennifer, *What is Intelligence?*, Consortium for the Study of Intelligence, April 29, 1992, σελ. 2.

⁵⁵ Council on Foreign Relations [Richard N. Haas, project director], *Making Intelligence Smarter. Report of an Independent Task Force* (New York, NY: Council on Foreign Relations, 1996), σελ. 8.

είναι η απόκτηση, ανάλυση και η εκτίμηση δεδομένων (data) προκειμένου να διευκολυνθεί η διαδικασία λήψης αποφάσεων (policy-making).»⁵⁶

Οι Bruce Watson, Susan Watson και Gerald Hoppie στο βιβλίο τους *United States Intelligence: An Encyclopedia*, δίνουν έναν ολοκληρωμένο ορισμό της πληροφόρησης:

“Αρχικά η πληροφόρηση (intelligence) πρέπει να διακριθεί από την πληροφορία (information) και την πληροφόρηση-πληροφορία (intelligence information). Η πληροφόρηση αποτελεί υλικό κάθε είδους που δεν έχει εκτιμηθεί. Η πληροφόρηση-πληροφορία αποτελεί πληροφορία που δεν έχει επεξεργασθεί και καταστεί πληροφόρηση, αλλά μπορεί να έχει αξία. Τέλος, η πληροφόρηση είναι το προϊόν που απορρέει ή η γνώση που αποκτάται από την κυκλική διαδικασία επεξεργασίας των πληροφοριών. Ο Sherman Kent υποστηρίζει ότι η πληροφόρηση έχει τρία υποσύνολα ορισμού: γνώση (η γνώση ότι το έθνος μας πρέπει να διαθέτει την κατάλληλη [διαδικασία] για τη λήψη αποφάσεων), θεσμός (ο φυσικός οργανισμός που απαρτίζεται από ανθρώπους που αναζητούν ένα συγκεκριμένο είδος γνώσης) και δραστηριότητα (οι δράσεις της συλλογής, εκτίμησης, έρευνας, ανάλυσης, μελέτης, παρουσίασης, κλπ.)»⁵⁷

Ο Bob Burton, ορίζει τον όρο «intelligence» ως «το προϊόν της συλλογής (collection), εκτίμησης (evaluation) και εξήγησης/ερμηνείας (interpretation) των πληροφοριών (information)». ⁵⁸ Για τους Edward Luttwak και Stuart L. Koehl ο όρος «intelligence» αντικατοπτρίζει «την συλλογή, σύνδεση, ανάλυση και διανομή των πληροφοριών σχετικά με τις ικανότητες και προθέσεις πραγματικών ή δυνητικών αντιπάλων». Οι σχετικές με τις πληροφορίες δραστηριότητες ταξινομούνται σε στρατηγικές και σε τακτικές, ανάλογα με το επίπεδο της λήψης αποφάσεων στο οποίο χρησιμοποιούνται οι πληροφορίες αυτές.⁵⁹ Οι στρατηγικές πληροφορίες αποτελούν την βάση της διαμόρφωσης της εθνικής πολιτικής (national policy formation) και του στρατηγικού σχεδιασμού και περιλαμβάνουν οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, δημογραφικές, επιστημονικές και τεχνολογικές πληροφορίες, καθώς και πληροφορίες σχετικά με τη στρατιωτική ισχύ, πολιτικές και σχέδια. Οι τακτικές πληροφορίες αναφέρονται στις πληροφορίες σχετικά με τις δυνάμεις του εχθρού σε μία συγκεκριμένη περιοχή.⁶⁰

⁵⁶ Evans, Graham, & Newnham, Jeffrey, op. cit., σελ. 255.

⁵⁷ Watson, Bruce W. & Watson, Susan M., & Hoppie, Gerald W. (eds), *United States Intelligence: an Encyclopedia* (New York: Garland, 1990), σελ. 296.

⁵⁸ Burton, Bob, op. cit., σελ. 88.

⁵⁹ Luttwak, Edward & Koehl, Stuart L., *The Dictionary of Modern War: A Guide to the Ideas, Institutions and Weapons of the Modern Military Power Vocabulary* (Gramercy Books, 1999), σελ. 307-8.

⁶⁰ Ibid, σελ. 307.

Οι Edward Luttwak και Stuart L. Koehl ορίζουν την κατασκοπεία ως «μία μυστική μέθοδο για τη συλλογή πληροφοριών από ανθρώπινες πηγές (HUMINT – Human Intelligence), όπου οι πηγές είναι είτε αξιωματούχοι πληροφοριών ή άλλα άτομα άλλης εθνικότητας που λειτουργούν υπό κάλυψη σε μια ξένη χώρα είτε συνεργαζόμενα ξένης εθνικότητας άτομα. Η κατασκοπεία από ανθρώπινες πηγές παρέχει ένα μικρό μέρος του συνόλου των πληροφοριών που συλλέγονται από τις μεγάλες δυνάμεις, όμως σε αντίθεση με τη συλλογή πληροφοριών μέσω των «τεχνικών μέσων» (technical means) από αεροσκάφη ή δορυφόρους, μπορεί να αποκαλύψει ... δραστηριότητες π.χ. από τρομοκράτες και μπορεί επίσης να παρέχει κρίσιμες πληροφορίες για τα κίνητρα και τις προθέσεις πιθανών αντιπάλων.»⁶¹

Ο Bob Burton ορίζει την κατασκοπεία ως «1) Η τέχνη της κατασκοπείας, 2) η δραστηριότητα αναζήτησης πληροφοριών εκ μέρους μιας κυβέρνησης τις οποίες μία άλλη κυβέρνηση επιθυμεί να κρατήσει μυστικές».⁶²

Ο Arthur S. Hulnick ορίζει την κατασκοπεία ως τη συλλογή πληροφοριών μέσω μυστικής παρακολούθησης, ή μέσω της χρήσης κατασκόπων οι οποίοι υποκλέπτουν τις απαραίτητες πληροφορίες.⁶³

Ο Richard Bennett αντιλαμβάνεται την κατασκοπεία ως «τη μυστική συλλογή πληροφοριών».⁶⁴ Θεωρεί ότι για τους ιστορικούς αποτελεί το δεύτερο αρχαιότερο επάγγελμα στον κόσμο, για τους εγκληματολόγους είναι ένα έγκλημα εναντίον της εθνικής κυβέρνησης, ενώ για εκείνους που το ασκούν αποτελεί απλά μια τέχνη».⁶⁵

Στην εκτενή βιβλιογραφία περί πληροφοριών και μυστικών υπηρεσιών παρατηρείται μία σύγχυση όσον αφορά στον ορισμό της οικονομικής κατασκοπείας.

Σύμφωνα με τον S. Porteous η οικονομική κατασκοπεία είναι

⁶¹ Luttwak, Edward & Koehl, Stuart L., op. cit, σελ. 190.

⁶² Bob, Burton, op. cit., σελ. 68.

⁶³ Hulnick, Arthur S. *Fixing the Spy Machine: Preparing American Intelligence for the Twenty-First Century* (Praeger Publishers, 1999), σελ. 23.

⁶⁴ Bennett, Richard M., *Espionage: An Encyclopedia of Spies and Secrets*, (Virgin Books Ltd, 2002), σελ. 85.

⁶⁵ Ibid.

«η χρησιμοποίηση από μια κυβέρνηση ή τους εκπροσώπους της, παράνομων, μυστικών, εξαναγκαστικών ή παραπλανητικών μέσων, ή η διευκόλυνσή τους, προκειμένου να αποκτήσουν πληροφορίες οικονομικού περιεχομένου». ⁶⁶

Ο ίδιος ορίζει την πληροφορία οικονομικού περιεχομένου ως:

«πληροφορία σχετική με το εμπόριο και την οικονομία, συμπεριλαμβανομένων των τεχνολογικών στοιχείων, εμπορικών, και κυβερνητικών πληροφοριών, η απόκτηση των οποίων εκ μέρους ξένων συμφερόντων μπορεί άμεσα ή έμμεσα να υποβοηθήσει τη σχετική παραγωγικότητα ή την ανταγωνιστική θέση της οικονομίας της χώρας που θα την αποκτήσει». ⁶⁷

Ο Zelikow ορίζει την πληροφορία οικονομικού περιεχομένου ως την πληροφορία σχετικά με τον τρόπο με τον οποίον τα κράτη αναπτύσσουν, παράγουν, ή διαχειρίζονται τα υλικά αγαθά, τις υπηρεσίες και τους πόρους που έχουν στη διάθεσή τους. ⁶⁸

Ο Bob Burton, στο λεξικό του, δίνει έναν παρόμοιο, λιγότερο λεπτομερή, ορισμό: «Πληροφορίες ("Intelligence") που σχετίζονται με την έκταση και τη χρησιμοποίηση των φυσικών και ανθρώπινων πόρων και με τη βιομηχανική δυνατότητα/ικανότητα ("industrial potential") των κρατών». ⁶⁹

Ο Richard Bennett θεωρεί ότι οι πληροφορίες οικονομικού περιεχομένου (economic intelligence), οι πληροφορίες εμπορικού ή βιομηχανικού περιεχομένου (commercial intelligence), οι επιχειρηματικές πληροφορίες (corporate intelligence) και οι παλιές ιδιωτικής φύσεως πληροφορίες, αποτελούν κομμάτια από την ίδια πίτα. ⁷⁰

Ο Randall M. Fort, ορίζει την οικονομική κατασκοπεία ως την απόκτηση με μυστικά μέσα, πληροφοριών σχετικών με την οικονομία, το εμπόριο και/ή την πνευματική ιδιοκτησία από μία μυστική υπηρεσία χρησιμοποιώντας μυστικές πηγές και μεθόδους. ⁷¹

Σύμφωνα με τον Loch K. Johnson η οικονομική κατασκοπεία, στην οποία εμπλέκεται μόνο η κυβέρνηση ενός κράτους, έχει δύο διαστάσεις: στην πρώτη που

⁶⁶ Porteous, Samuel D., (October 1994), op. cit., σελ. 736-37, Porteous, Samuel D., "Economic/Commercial Interests and the World's Intelligence Services: A Canadian Perspective", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, vol. 8, No. 3, 1995, σελ. 297.

⁶⁷ Porteous, Samuel D., (1995), op. cit., σελ. 297.

⁶⁸ Zelikow, Philip, "American Economic Intelligence: Past Practice and Future Principles", στο Jeffreys-Jones, Rhodri and Andrew, Christopher (eds.), *Eternal Vigilance? 50 Years of the CIA* (Frank Cass & Co. Ltd, 1997), σελ. 164.

⁶⁹ Bob, Burton, op. cit., σελ. 63.

⁷⁰ Bennett, Richard M., op. cit. σελ. 83.

⁷¹ Fort, Randall M., "Economic Espionage", στο Godson R. & May E. & Schmitt G. (eds.), *U.S. Intelligence at a Crossroads* (Dulles, Virginia: Brassey's, 1995), σελ. 181.

ονομάζεται μικροοικονομική κατασκοπεία (microeconomic espionage, microeconomic intelligence, commercial intelligence or industrial espionage -ο τελευταίος όρος αποτελεί μία λανθασμένη χρήση του όρου ο οποίος αναφέρεται στην κατασκοπεία μεταξύ επιχειρήσεων – business-against-business spying)) ή κυβέρνηση ενός κράτους, μέσω των μυστικών της υπηρεσιών εμπλέκεται στη συλλογή πληροφοριών για λογαριασμό μιας επιχείρησης, δημιουργώντας έναν συνεταιρισμό επιχείρησης-κυβέρνησης ο οποίος έχει ως στόχο την επικράτηση έναντι άλλων επιχειρήσεων στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού. Οι μυστικές υπηρεσίες καλούνται να συμβάλλουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας ορισμένων παρακμάζουσων επιχειρήσεων αποκτώντας και παρέχοντας τους πληροφορίες όσον αφορά σε διεθνείς εμπορικές συμφωνίες και στις διαπραγματευτικές στρατηγικές των αντιπάλων/ανταγωνιστών τους. Το κύριο χαρακτηριστικό της μικρο-οικονομικής κατασκοπείας είναι η παρουσία της μυστικής υπηρεσίας ενός κράτους η οποία προσπαθεί να βοηθήσει μία φιλική επιχείρηση να αυξήσει τα εμπορικά της κέρδη στη διεθνή αγορά. Η μακροοικονομική κατασκοπεία αποτελεί τη δεύτερη διάσταση της οικονομικής κατασκοπείας και αναφέρεται στη χρησιμοποίηση των μυστικών υπηρεσιών από την κυβέρνηση ενός κράτους για την εξασφάλιση πληροφοριών σχετικά με τις παγκόσμιες οικονομικές εξελίξεις και δραστηριότητες με απώτερο στόχο την εξυπηρέτηση των στρατηγικών συμφερόντων της.⁷²

O J.C. Evans, διακρίνει τρία επίπεδα οικονομικής κατασκοπείας:

- α) μακροοικονομική κατασκοπεία (macroeconomic espionage), δηλαδή τη συλλογή πληροφοριών που σχετίζονται με τις οικονομικές ικανότητες των Η.Π.Α.
- β) μικροοικονομική κατασκοπεία (microeconomic espionage), συλλογή πληροφοριών με στόχο την υποστήριξη Αμερικανικών επιχειρήσεων εναντίον ξένων επιχειρήσεων.
- γ) οικονομική αντικατασκοπεία (economic counterespionage), όπου οι ομοσπονδιακές υπηρεσίες έχουν ως στόχο την προστασία των Αμερικανικών εμπορικών μυστικών.⁷³

Ακόμη και στα επίσημα έγγραφα της Αμερικανικής κυβέρνησης, όπως είναι η Ετήσια Έκθεση προς το Κογκρέσο σχετικά με τη Συλλογή Οικονομικών Πληροφοριών

⁷² Johnson, Loch K., *Secret Agencies: U.S. Intelligence in a Hostile World* (Yale University Press, 1996), σελ. 147-148.

⁷³ Evans, J.C., "U.S. Business Competitiveness and the Intelligence Community", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, vol. 7, No. 3, 1995, σελ. 354.

από το Εξωτερικό και τη Βιομηχανική Κατασκοπεία (Annual Report to Congress on Foreign Economic Collection and Industrial Espionage, παρατηρείται σύγχυση όσον αφορά στον ορισμό. Η επίσημη έκθεση που συντάσσεται από την Αμερικανική Κοινότητα των υπηρεσιών πληροφοριών προς το Κογκρέσο ορίζει την οικονομική κατασκοπεία ως:

«την παράνομη ή μυστική στοχοποίηση ή απόκτηση ευαίσθητων πληροφοριών χρηματοοικονομικής, εμπορικής ή οικονομικής πολιτικής (φύσεως), ιδιωτικές (proprietary) πληροφορίες ή τεχνολογίες καίριας σημασίας (critical technologies).»⁷⁴

Στην έκθεση καθίσταται ξεκάθαρο ότι η έννοια της οικονομικής κατασκοπείας δεν αναφέρεται στην συλλογή πληροφοριών από το δημόσιο τομέα ή πληροφοριών που είναι νόμιμα διαθέσιμες.

Η έκθεση δίνει και τον ορισμό της βιομηχανικής κατασκοπείας, ως

«μία δραστηριότητα που διενεργείται από μία ξένη ... κυβέρνηση ή μία ξένη επιχείρηση με την άμεση βοήθεια μίας ξένης κυβέρνησης, ενάντια σε μία ιδιωτική Αμερικανική επιχείρηση με μοναδικό σκοπό την απόκτηση εμπορικών μυστικών.»⁷⁵

Αναφέρεται ρητά ότι ο ορισμός αυτός δεν περιλαμβάνει τη δραστηριότητα ιδιωτικών οντοτήτων που λαμβάνουν χώρα δίχως κυβερνητική εμπλοκή, ούτε αναφέρεται σε νόμιμες προσπάθειες απόκτησης χρήσιμων εμπορικών πληροφοριών.

Αν μελετήσει σε βάθος κανείς τους δύο παραπάνω ορισμούς, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ίδια η επίσημη Έκθεση της Αμερικανικής Κυβέρνησης σχετικά με την οικονομική κατασκοπεία συγχέει τους όρους «οικονομική κατασκοπεία» και «βιομηχανική κατασκοπεία». Ουσιαστικά περιορίζει την οικονομική κατασκοπεία μόνο στη μία διάστασή της (μακροοικονομική κατασκοπεία), ενώ λανθασμένα συνδέει τη βιομηχανική κατασκοπεία με την άμεση εμπλοκή μίας κυβέρνησης η οποία υποβοηθά μία εγχώρια ιδιωτική επιχείρησή της, προμηθεύοντάς την με εμπορικά μυστικά των ξένων αντιπάλων της. Όμως, όπως θα αναλύσουμε στην παρακάτω παράγραφο, ο όρος «βιομηχανική κατασκοπεία» περιορίζεται μόνο στη συλλογή πληροφοριών εκ μέρους μιας επιχείρησης, εις βάρος μίας ανταγωνίστριας της.

⁷⁴ Annual Report to Congress on Foreign Economic Collection and Industrial Espionage 2001, σελ. vi.

⁷⁵ Ibid.

Η οικονομική κατασκοπεία διακρίνεται από την γεωπολιτική κατασκοπεία η οποία παραδοσιακά έχει ως στόχο την έγκαιρη προειδοποίηση για τις ικανότητες και την πρόθεση ενός αντίπαλου κράτους να διεξάγει πόλεμο.⁷⁶

Μία άλλη διάκριση είναι αυτή μεταξύ οικονομικής κατασκοπείας και «επιχειρηματικής κατασκοπείας» (Business intelligence), η οποία αναφέρεται στην πρακτική της συλλογής πληροφοριών από μία επιχείρηση εις βάρος μίας άλλης επιχείρησης. Εάν η συλλογή πληροφοριών πραγματοποιείται κρυφά (δηλαδή κατασκοπεύοντας), ο γενικά αποδεκτός όρος είναι βιομηχανική κατασκοπεία (industrial espionage). Ενώ η βιομηχανική κατασκοπεία διενεργείται από μία οντότητα του ιδιωτικού τομέα (π.χ. μια πολυεθνική επιχείρηση), η οικονομική κατασκοπεία ασκείται πάντοτε από την κυβέρνηση ενός κράτους (ή μάλλον από τις μυστικές υπηρεσίες της κυβέρνησης ενός κράτους).⁷⁷ Δύο παράγοντες καθιστούν δύσκολη τη διάκριση μεταξύ της παραδοσιακής κατασκοπείας και της οικονομικής κατασκοπείας. Πρώτον, ορισμένα υλικά και μηχανήματα υψηλής τεχνολογίας είναι απαραίτητα τόσο για την αμυντική βιομηχανία ενός κράτους όσο και για την πολιτική του βιομηχανία. Δεύτερον, όπως είδαμε και στο πρώτο τμήμα της παρούσας εργασίας, η πολιτική και στρατιωτική στρατηγική πάντα έχουν μία οικονομική παράμετρο.⁷⁸

Ένας από τους συγγραφείς που συγχέει την οικονομική κατασκοπεία με τη βιομηχανική κατασκοπεία είναι και ο Richard Bennett, ο οποίος στο λήμμα που αναφέρεται στη βιομηχανική κατασκοπεία παραπέμπει στο λήμμα για την οικονομική πληροφορία (economic intelligence).⁷⁹

Για τον Kristen Michal η διάκριση μεταξύ οικονομικής και βιομηχανικής κατασκοπείας είναι πολύ σημαντική. Σύμφωνα με το FBI η οικονομική κατασκοπεία (economic intelligence) αναφέρεται στην περίπτωση που οι μυστικές υπηρεσίες ενός κράτους συλλέγουν οικονομικές πληροφορίες, ενώ η βιομηχανική κατασκοπεία σχετίζεται με τη συλλογή οικονομικών πληροφοριών εκ μέρους των επιχειρήσεων. Η

⁷⁶ Nolan, J.A., "Counterintelligence, on the other hand", *Competitive Intelligence Review*, vol. 6 (1995), σελ. 50.

⁷⁷ Johnson, K. Loch, (1996), op. cit., σελ. 147.

⁷⁸ Warner, W.T., "International Technology Transfer and Economic Espionage", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, vol. 7, (1994), σελ. 145.

⁷⁹ Bennett, Richard M., op. cit. σελ.

αγγλική λέξη «espionage» δε, χρησιμοποιείται επίτηδες από το FBI αφού υπονοεί την παράβαση της εθνικής ασφάλειας για την οποία υπεύθυνη είναι η CIA.⁸⁰

Στην παρούσα διδακτορική διατριβή υιοθετούμε τον ορισμό του Samuel Porteous σύμφωνα με τον οποίο η οικονομική κατασκοπεία ορίζεται ως:

«η χρησιμοποίηση από μια κυβέρνηση ή τους εκπροσώπους της, παράνομων, μυστικών, εξαναγκαστικών ή παραπλανητικών μέσων, ή η διευκόλυνσή τους, προκειμένου να αποκτήσουν πληροφορίες οικονομικού περιεχομένου».⁸¹

Επίσης, προκειμένου να αναλύσουμε πιο αποτελεσματικά την έννοια αυτή και να αποσαφηνίσουμε την υφιστάμενη σύγχυση στην προσπάθεια ορισμού της, θα υιοθετήσουμε ένα μείγμα της τυπολογίας του J.C. Evans και του Loch K. Johnson. Πιο συγκεκριμένα, θα αναφερθούμε σε τρεις διαστάσεις της οικονομικής κατασκοπείας:

α) Μακροοικονομική Κατασκοπεία, β) Μικροοικονομική Κατασκοπεία, και γ) Οικονομική Αντικατασκοπεία. Όσον αφορά στις δύο πρώτες διαστάσεις υιοθετούμε τους ορισμούς του Loch K. Johnson που αναφέραμε παραπάνω. Όσον αφορά στην τρίτη διάσταση, ο Kristen Michal την ορίζει ως:

«τον εντοπισμό και την εξουδετέρωση των ξένων μυστικών υπηρεσιών που κατασκοπεύουν εναντίον των Αμερικανών πολιτών και επιχειρήσεων ή της Αμερικανικής κυβέρνησης».⁸²

Ο Randal Fort δίνει έναν παρόμοιο ορισμό:

«η οικονομική αντικατασκοπεία είναι μία παραδοσιακή λειτουργία των περισσότερων υπηρεσιών πληροφοριών και αναφέρεται στον εντοπισμό και την εξουδετέρωση των κατασκοπευτικών προσπαθειών των ξένων υπηρεσιών πληροφοριών εναντίον κρατών ή επιχειρήσεων».⁸³

Από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, οι ΗΠΑ και ο Καναδάς αντιλαμβάνονταν τα οικονομικά και εμπορικά θέματα ως δευτερεύοντα σε σχέση με τα στρατιωτικά/πολιτικά. Στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα έχει αρχίσει και αναπτύσσεται μία αντίθετη τάση που εξισώνει τη σημασία των στρατιωτικών/πολιτικών και των οικονομικών θεμάτων. Ο Υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Clinton, Warren Christopher, υποστήριξε ότι η εθνική και η οικονομική ασφάλεια αποτελούν δύο αδιαχώριστες

⁸⁰ Michal, Kristen., "Business Counterintelligence and the Role of the U.S. Intelligence Community", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 7, No. 4 (1995), σελ. 417.

⁸¹ Porteous, Samuel D., (October 1994), op. cit., σελ. 736-37, Porteous, Samuel D., (1995), op. cit., σελ. 297.

⁸² Michal, Kristen, op. cit., σελ. 417.

⁸³ Fort, Randall M., "Economic Espionage", op. cit., σελ. 182.

έννοιες.⁸⁴ Ο George Carver υποστήριξε ότι «Η θέση των οικονομικών στην ατζέντα των μυστικών υπηρεσιών πρέπει να έλθει στο προσκήνιο.»⁸⁵ Σύμφωνα με τον Wright:

«Το μελλοντικό πεδίο μάχης [μεταξύ των κρατών] θα είναι οικονομικό και όχι στρατιωτικό. Η στρατηγική της ανάσχεσης (containment) αντικαθίσταται από μία στρατηγική επιτυχούς οικονομικού ανταγωνισμού.»⁸⁶

Ο Stansfield Turner, πρώην διευθυντής της CIA, έγραφε το 1991: «Ο πιο εμφανής και σαφής αντίκτυπος της Νέας Τάξης Πραγμάτων, είναι ότι η πρωταρχική απειλή για την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ εντοπίζεται στην οικονομική σφαίρα.»⁸⁷ Ο Γερουσιαστής Boren επισημαίνει στην πολιτική και στρατιωτική ηγεσία των ΗΠΑ και στην κοινότητα των μυστικών υπηρεσιών ότι «Πρέπει επείγοντως να βελτιώσουμε την οικονομική ισχύ αυτής της χώρας εάν πρόκειται να διαδραματίσουμε ένα ρόλο τον επόμενο αιώνα.»⁸⁸ Ο S. Porteous χαρακτήρισε τη δεκαετία του 1990 ως «μία δεκαετία ριζικών πολιτικών και οικονομικών αλλαγών». Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, σε συνδυασμό με μία διεθνή, ανεξάρτητη οικονομία που μεταβάλλεται με γοργό ρυθμό, είχαν ως αποτέλεσμα να έρθουν στο προσκήνιο της διεθνούς πολιτικής οικονομικά ζητήματα.⁸⁹

1.3 Ανασκόπηση της Διεθνούς Βιβλιογραφίας σχετικά με το Θέμα της Οικονομικής Κατασκοπείας

Στην ογκώδη βιβλιογραφία περί Πληροφοριών και Κατασκοπείας, μόλις και μετά βίας γίνεται λόγος για τον κατάσκοπο που προσπαθεί να υποκλέψει μυστικά οικονομικού περιεχομένου (όπως έχουμε ορίσει τον όρο στην παρούσα διδακτορική διατριβή). Ένας

⁸⁴ Michal, Kristen, op. cit., σελ. 415.

⁸⁵ Michael Herman, Herman, Michael, *Intelligence Power in Peace and War* (Cambridge University Press, Royal Institute of International Affairs, 1996), p. 125. Η πλήρης άποψη του George Carver είναι η ακόλουθη: “The place of economics at the intelligence table must now be moved well above the salt. Economic developments, furthermore, can no longer be considered in relative isolation, the web of economic, military and other factors directly affecting ...national interests and security is becoming seamless. In this fact lie some major conceptual, procedural and organizational challenges for ...intelligence and the government it serves.”

⁸⁶ Wright, J.W., “Intelligence and Economic Security”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 5 (1991), σελ. 209.

⁸⁷ Turner, Stansfield, “Intelligence for a New World Order”, *International Security*, vol. 8 (1983), σελ. 151.

⁸⁸ Boren, David, “The Intelligence Community: How Crucial?”, *Foreign Affairs*, vol. 71 (1992), σελ. 52-56.

⁸⁹ Porteous, Samuel D., “Economic and Commercial Interests and Intelligence Services”, στο Potter, Evan H., *Economic Intelligence & National Security*, Carleton University Press, 1998, σελ. 1.

λόγος για το γεγονός αυτό είναι το ότι οι κατασκοπικές ιστορίες ανθίζουν όταν τελειώνουν οι πόλεμοι. Σύμφωνα με τον Chamption, η κλοπή εμπορικών μυστικών ή πληροφοριών σχετικά με πνευματικά δικαιώματα, αποτελεί πανάρχαια πρακτική. Οι Κινέζοι φύλασσαν τόσο στενά τα μυστικά της παραγωγής του μεταξιού ώστε οποιοσδήποτε ξένος τα πλησίαζε καταδικαζόταν σε θάνατο.⁹⁰

Η έλλειψη ακαδημαϊκής ενασχόλησης με το ζήτημα της οικονομικής κατασκοπείας γίνεται εμφανής εάν εξετάσει κάποιος τη διεθνή βιβλιογραφία στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων γενικότερα και στο παρακλάδι τους, τις Στρατηγικές Σπουδές, ειδικότερα, καθώς και στον εξειδικευμένο τομέα τους, την Πληροφόρηση και την Κατασκοπεία (Intelligence/Espionage). Ελάχιστα ακαδημαϊκά βιβλία αναφέρονται αποκλειστικά στο εν λόγω θέμα και αυτά δεν το προσεγγίζουν από τη σκοπιά των Διεθνών Σχέσεων, αλλά από καθαρά οικονομική ή νομική πλευρά.⁹¹ Αρκετά ακαδημαϊκά βιβλία που ασχολούνται με ζητήματα πληροφόρησης και κατασκοπείας, ιδιαίτερα εκείνα που προσπαθούν να ιχνηλατήσουν τις ευκαιρίες και τους κινδύνους που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι σύγχρονες υπηρεσίες πληροφοριών στο νέο μεταψυχροπολεμικό περιβάλλον, περιέχουν κεφάλαια όπου αναλύεται το ζήτημα της οικονομικής κατασκοπείας. Η μελέτη αυτή, δυστυχώς, πραγματοποιείται στα πλαίσια της συνολικής ενασχόλησης με τον υπο-τομέα της Πληροφόρησης/Κατασκοπείας, και όχι με το φαινόμενο της Οικονομικής Κατασκοπείας αυτό καθ' αυτό. Από την άλλη πλευρά, κρίνεται θετική, και πολλά υποσχόμενη, η δημοσίευση άρθρων σε εξειδικευμένα επιστημονικά περιοδικά των διεθνών σχέσεων⁹² (περιλαμβανομένων των δύο κορυφαίων επιστημονικών περιοδικών του τομέα της Πληροφόρησης/Κατασκοπείας, *Intelligence and National Security* και *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*) και των οικονομικών σπουδών, γεγονός που σηματοδοτεί την ολοένα και μεγαλύτερη ακαδημαϊκή ενασχόληση με το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας.⁹³

⁹⁰ Fialka, John J., *War by Other Means: Economic Espionage in America* (Norton, 1997), σελ. xii.

⁹¹ Loundy, J. David, *Computer Crime, Information Warfare & Economic Espionage* (Carolina Academic Press Law Casebook Series, January 2003), Nasheri, Hedieh, *Economic Espionage and Industrial Spying* (Cambridge University Press, 2005).

⁹² Παραδείγματος χάρη, *Foreign Affairs*, *Foreign Policy*, *Orbis*, *Journal of International Affairs*, *The Washington Quarterly*, *The Bulletin of the Atomic Scientists*.

⁹³ Παραδείγματος χάρη, *Business Week*, *Competitive Intelligence Review*, *The Journal of Business Strategy*, *Akron Business and Economic Review*.

Υπάρχουν δύο βιβλία αφιερωμένα αποκλειστικά στο ζήτημα της οικονομικής κατασκοπείας – οι συγγραφείς των οποίων είναι έγκριτοι δημοσιογράφοι – τα οποία δίνουν μία αρκετά πειστική και αληθινή εικόνα του φαινομένου.⁹⁴ Μέχρι το 1998, το μοναδικό βιβλίο που ανέλυε το θέμα της οικονομικής κατασκοπείας ήταν αυτό που επιμελήθηκε ο Evan H. Potter, το οποίο αποτελεί το πόνημα μίας ομάδας εργασίας με θέμα της την οικονομική ασφάλεια του Καναδά. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό του είναι η σύνδεση της έννοιας της οικονομικής κατασκοπείας με την εθνική ασφάλεια.⁹⁵ Το 2005 έκανε την εμφάνισή του το πρώτο ακαδημαϊκό βιβλίο σχετικά με την οικονομική κατασκοπεία με συγγραφέα την Hedieh Nasheri, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νομικών Σπουδών (Justice Studies) του Kent State University, με τίτλο “Economic Espionage and Industrial Spying”.⁹⁶ Το βιβλίο αυτό αποτελεί ένα σημαντικό οδηγό για την παρούσα διδακτορική διατριβή, αφού καλύπτει τις εξελίξεις όσον αφορά στην οικονομική κατασκοπεία μέχρι το 2005. Όμως, εξετάζει το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας από την πλευρά της εγκληματολογίας και της νομικής επιστήμης, και όχι από την πλευρά των Διεθνών Σχέσεων – και ειδικότερα της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων.

Επίσης, τα διεθνή μέσα μαζικής ενημέρωσης παρακολουθούν στενά τις εξελίξεις σχετικά με το υπό μελέτη ζήτημα. Ιδιαίτερα μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου παρατηρείται σε διεθνές επίπεδο μία αύξηση της ενασχόλησης των μέσων μαζικής ενημέρωσης – τόσο του Τύπου όσο και των ηλεκτρονικών μέσων⁹⁷ – με ζητήματα Πληροφόρησης και Κατασκοπείας. Σε αυτό συνέβαλε σημαντικά και το άνοιγμα των αρχείων της πρώην σοβιετικής υπηρεσίας πληροφοριών (KGB) και της ομόλογής της της Ανατολικής Γερμανίας (Stasi). Επίσης, το γεγονός της πτώσης του Ανατολικού Συνασπισμού και της κατάρρευσης της πρώην Σοβιετικής Ένωσης που έφεραν το τέλος

⁹⁴ Schweizer, Peter, *Friendly Spies: How America's Allies are using Economic Espionage to steal our Secrets* (New York: Atlantic Monthly Press, 1993), Fialka, J. John, (1997), op. cit.

⁹⁵ Potter, H. Evan, (ed.), *Economic Intelligence & National Security* (Carleton University Press, 1998). Ο E.H. Potter είναι Reisman Fellow στο Treasury Board της Canada Secretariat και εκδότης του επιστημονικού περιοδικού Canadian Foreign Policy.

⁹⁶ Nasheri Hedieh, op. cit.

⁹⁷ Τα δορυφορικά δίκτυα History Channel και Discovery έχουν αφιερώσει σειρά εκπομπών που αναλύουν θέματα Πληροφόρησης-Κατασκοπείας, αντλώντας στοιχεία από ιστορικά αρχεία και τη διεθνή βιβλιογραφία καθώς και από συνεντεύξεις ειδικών (ακαδημαϊκών και μη) και ακόμη και πρωταγωνιστών σημαντικών υπό μελέτη γεγονότων (πολιτικών, στρατιωτικών και αξιωματούχων υπηρεσιών πληροφοριών).

του Ψυχρού Πολέμου, δημιούργησε ένα δίλημμα στις δημοκρατικές κοινωνίες του Δυτικού κόσμου: τώρα που εξουδετερώθηκε η απειλή της ΕΣΣΔ και των συμμάχων της και επικράτησε η δημοκρατία, μήπως πρέπει να ελέγχουμε περισσότερο τη δράση των υπηρεσιών πληροφοριών μας; Ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες και στο Ηνωμένο Βασίλειο τέθηκε έντονα το ζήτημα της βελτίωσης του Κοινοβουλευτικού ελέγχου των υπηρεσιών πληροφοριών.

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή, οι δυτικές κυρίως υπηρεσίες πληροφοριών έχουν έναν ακόμη κριτή: τα μέσα μαζικής ενημέρωσης του λεγόμενου Δυτικού κόσμου παρακολουθούν από κοντά τις δραστηριότητες των υπηρεσιών πληροφοριών και αποτελούν εμμέσως και ένα μοχλό ελέγχου του σεβασμού των δημοκρατικών ελευθεριών εκ μέρους των τεράστιων και ισχυρών αυτών γραφειοκρατικών μηχανισμών που στηρίζουν τη λειτουργία τους στη αρχή της «μυστικότητας». Για το μελετητή θεμάτων σχετικά με την Πληροφόρηση και την Κατασκοπεία, γενικότερα, και της οικονομικής κατασκοπείας, ειδικότερα, οι δημοσιογραφικές αναλύσεις αποτελούν σημαντική δευτερογενή πηγή, στο βαθμό που εξιστορούν σύγχρονα και ιστορικά γεγονότα και προσπαθούν να φωτίσουν πτυχές του σκοτεινού κόσμου των μυστικών υπηρεσιών. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η εξασφάλιση της εγκυρότητας αυτών των αναλύσεων. Στην επίτευξη του στόχου αυτού συμβάλλει η διεθνής ακαδημαϊκή κοινότητα των μελετητών θεμάτων Πληροφόρησης και Κατασκοπείας.

Τέλος, φημισμένες υπηρεσίες πληροφοριών όπως είναι η Αμερικανική CIA και οι Βρετανικές MI5 και MI6, στα πλαίσια της νέας πολιτικής «του ανοίγματος προς την κοινωνία» δημοσιεύουν μελέτες σχετικά με την «τέχνη» τους. Η CIA μάλιστα έχει εγκαθιδρύσει ένα κέντρο μελέτης ζητημάτων Πληροφόρησης και Κατασκοπείας, το “Center for the Study of Intelligence”. Το κέντρο αυτό εκδίδει το “Studies in Intelligence” ένα άκρως εξειδικευμένο περιοδικό σχετικά με ιστορικά και σύγχρονα ζητήματα Πληροφόρησης και Κατασκοπείας. Από το 1955 όταν δημοσιεύθηκε το πρώτο τεύχος⁹⁸ του περιοδικού μέχρι τις μέρες μας αποτελεί το όχημα επικοινωνίας μεταξύ των στελεχών των Αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών, και ειδικότερα της CIA. Μάλιστα τα τεύχη του περιοδικού κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου είχαν χαρακτηριστεί ως

⁹⁸ Στο τεύχος αυτό περιλαμβάνονταν και ένα άρθρο του Sherman Kent, πατέρα του αναλυτικού τμήματος των Αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών.

απόρρητα και διανέμονταν μόνο στο εσωτερικό της Κοινότητας των Αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, και συγκεκριμένα το 1992, συμπαρασυρόμενα από την εκφρασθείσα απαίτηση για άνοιγμα των υπηρεσιών πληροφοριών προς την κοινωνία, αποχαρακτήρισθηκαν και δόθηκαν στη δημοσιότητα, συμβάλλοντας έτσι στην ακαδημαϊκή μελέτη ζητημάτων Πληροφόρησης και Κατασκοπείας.

1.4 Μεθοδολογία

Προτού αναλύσουμε τη μεθοδολογία που θα ακολουθήσουμε στην υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή, κρίνουμε αναγκαίο να την κατηγοριοποιήσουμε με βάση τα είδη διατριβής στην πολιτική επιστήμη που αναφέρει ο Stephen Van Evera, Αναπληρωτής Καθηγητής στο Massachusetts Institute of Technology. Ο Van Evera διακρίνει οκτώ είδη διατριβής⁹⁹:

α) Τη διατριβή πρότασης θεωρίας, η οποία προωθεί νέες υποθέσεις. Στο είδος αυτό προτείνεται ένα απαγωγικό επιχειρήμα για αυτές τις υποθέσεις και ίσως δίνονται και παραδείγματα με σκοπό την εξήγηση και αξιολόγηση της ορθότητάς τους. Όμως δεν λαμβάνουν χώρα ισχυροί εμπειρικοί έλεγχοι.

β) Τη διατριβή ελέγχου θεωρίας η οποία κάνει χρήση εμπειρικών στοιχείων με στόχο την αποτίμηση και αξιολόγηση υπαρχουσών θεωριών. Τα εμπειρικά στοιχεία μπορεί να λάβουν τη μορφή αναλύσεων μεγάλου δείγματος ή/και περιπτωσιολογικών ερευνών.

γ) Τη διατριβή που έχει σαν στόχο την αποτίμηση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Αυτό το είδος διατριβής παρουσιάζει, συνοψίζει και αποτιμά την υπάρχουσα θεωρητική και εμπειρική βιβλιογραφία πάνω σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα. Θέτει δύο ερωτήματα:

- εάν οι υφιστάμενες θεωρίες είναι πράγματι αξιόλογες, και
- εάν οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται είναι πειστικοί και πλήρεις.

δ) Τη διατριβή αποτίμησης πολιτικής ή πρότασης πολιτικής, σκοπός της οποίας είναι η εκτίμηση τρεχουσών ή μελλοντικών πολιτικών ή προτάσεων πολιτικής. Σύμφωνα με τον

⁹⁹ Van Evera, Stephen, *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης* (Εκδόσεις Ποιότητα/Cornell University Press), σελ. 147-156.

Van Evera η κατηγορία ότι οι προτάσεις πολιτικής στερούνται θεωρητικής υπόστασης είναι ένας μύθος. Θεωρεί ότι:

«Κάθε πρόταση πολιτικής βασίζεται σε προβλέψεις σχετικά με τις επιδράσεις της πολιτικής. Οι προβλέψεις αυτές βασίζονται με τη σειρά τους σε λανθάνουσες ή σαφείς θεωρητικές υποθέσεις που αφορούν τους νόμους λειτουργίας της κοινωνίας και της πολιτικής. Συνεπώς κάθε αποτίμηση της δημόσιας πολιτικής απαιτεί τη διατύπωση και την αποτίμηση θεωριών, είναι συνεπώς κατά βάση θεωρητική.»¹⁰⁰

ε) Τη διατριβή ιστορικής ερμηνείας η οποία βασιζόμενη στη θεωρία προσπαθεί να ερμηνεύσει τις αιτίες, τα μοντέλα ή τις επιπτώσεις ιστορικών περιπτώσεων. Τις περισσότερες φορές είναι ιδιαίτερα περιγραφικές και δίνουν βαρύτητα στην ερμηνεία.

στ) Τη διατριβή ιστορικής αποτίμησης στόχος της οποίας είναι, πρώτον, η εκτίμηση των πραγματικών και θεωρητικών πεποιθήσεων στις οποίες βασίσθηκαν οι λήπτες πολιτικών αποφάσεων, και δεύτερον, η εκτίμηση των επιπτώσεων των πολιτικών που επέλεξαν.

ζ) Τη διατριβή πρόβλεψης η οποία έχει σκοπό τη διεξαγωγή συμπερασμάτων για το μέλλον, βάσει της εφαρμογής θεωριών, σχετικά με γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στη σύγχρονη εποχή ή σχετικά με μελλοντικές εξελίξεις.

η) Την περιγραφική διατριβή, η οποία έχει ως σκοπό την περιγραφή πολιτικών καταστάσεων. Περιγράφουν είτε σύγχρονα γεγονότα, είτε ιστορικά γεγονότα. Ο Van Evera πιστεύει ότι η περιγραφή πρέπει «να συνδυάζεται με τη δημιουργία, τον έλεγχο, ή την εφαρμογή θεωρίας».¹⁰¹ Αποδέχεται την διεξαγωγή πρώτα της περιγραφής και μετά της ερμηνείας ή αξιολόγησης, με το επιχείρημα ότι γεγονότα που δεν έχουν περιγραφεί ενδελεχώς, δεν είναι δυνατόν να τύχουν ερμηνεία ή αξιολόγηση, με την προϋπόθεση ότι ο υποψήφιος διδάκτωρ θα προβεί στη συνέχεια και σε κάποιες ερμηνείες ή αξιολογήσεις.

Η υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή είναι, κατά πρώτο λόγο, διατριβή ελέγχου θεωρίας. Ουσιαστικά, χρησιμοποιεί εμπειρικά στοιχεία σχετικά με το ζήτημα της οικονομικής κατασκοπείας με σκοπό την αποτίμηση των βασικών υποθέσεων των δύο βασικότερων Θεωριών των Διεθνών Σχέσεων: του πολιτικού ρεαλισμού/Νεορεαλισμού και του Φιλελευθερισμού/Νεο-φιλελευθερισμού. Λόγω της έλλειψης ολοκληρωμένης και ικανοποιητικής ανάλυσης του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας, η παρούσα διατριβή προσπαθεί να το περιγράψει και να το ερμηνεύσει. Αναγκαστικά, είναι εν μέρει

¹⁰⁰ Ibid, σελ. 150.

¹⁰¹ Ibid, σελ. 155-156.

και μία περιγραφική διατριβή. Όμως, ο άμεσος σκοπός είναι ο έλεγχος θεωρίας. Κρίνουμε αναγκαίο να τονίσουμε ότι σκοπός της διατριβής δεν είναι να προτείνει την άσκηση ή μη οικονομικής κατασκοπείας εκ μέρους μίας κυβέρνησης μέσω των μυστικών της υπηρεσιών. Δεν προτείνουμε μία συγκεκριμένη πολιτική, για κάποιο συγκεκριμένο κράτος. Απλά, περιγράφουμε την πραγματικότητα που προκύπτει από την άσκηση οικονομικής κατασκοπείας στις διεθνείς σχέσεις. Το γεγονός ότι, ιδιαίτερα στις Η.Π.Α., υπάρχουν διστάμενες απόψεις σχετικά με το ζήτημα αυτό, το λαμβάνουμε σημαντικά υπόψη, όχι για να προτείνουμε κάποια συγκεκριμένη πολιτική για τη χώρα αυτή, αλλά για να αναλύσουμε και να αξιολογήσουμε τους πραγματικούς λόγους που εκφράζουν οι υποστηρικτές και οι επικριτές ενός προγράμματος οικονομικής κατασκοπείας. Βεβαίως, γενικότερα, εξετάζουμε εάν ένα κράτος, και περισσότερο μία μεγάλη δύναμη, πρέπει να ασκεί οικονομική κατασκοπεία.

Το βασικό ερώτημα στο οποίο προσπαθεί να δώσει απάντηση η παρούσα διδακτορική διατριβή είναι το ακόλουθο: Σε ποιά συμπεράσματα σχετικά με τη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων καταλήγουμε από τη μελέτη της κρατικής συμπεριφοράς που ονομάζεται «Οικονομική Κατασκοπεία»; Πιο συγκεκριμένα ποιές προτάσεις των δύο κύριων θεωρητικών προσεγγίσεων των διεθνών σχέσεων – του Πολιτικού Ρεαλισμού/Νεο-ρεαλισμού και του Φιλελευθερισμού/νεο-φιλελευθερισμού – επιβεβαιώνει ή διαψεύδει η άσκηση οικονομικής κατασκοπείας; Ειδικότερα, ποια συμπεράσματα απορρέουν από τη δραστηριότητα αυτή για τον ανταγωνισμό, τη σύγκρουση και τη συνεργασία στο διεθνές πεδίο; Επαληθεύονται ή διαψεύδονται οι θέσεις του Robert O. Keohane και των υποστηρικτών της θεωρίας της οικονομικής αλληλεξάρτησης σχετικά με τη φύση του διεθνούς συστήματος και τη δυνατότητα συνεργασίας και επίτευξης της «αιώνιας ειρήνης»; Επαληθεύονται ή διαψεύδονται οι θέσεις των πολιτικών (νεο)ρεαλιστών Joseph M. Grieco και Kenneth Waltz σχετικά με τη φύση του διεθνούς συστήματος, τη σημασία της εξαπάτησης στις διεθνείς σχέσεις και τη σημασία των σχετικών σε σχέση με τα απόλυτα κέρδη;

Επίσης, στην παρούσα διατριβή εξετάζουμε ποιά από τις δύο θεωρίες εξηγεί καλύτερα το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας.

Προκειμένου να απαντήσουμε στο βασικό μας θεωρητικό ερώτημα, θα αναλύσουμε το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας σε όλες του τις διαστάσεις.

Ουσιαστικά, χρησιμοποιούμε την κρατική συμπεριφορά που ονομάζεται «οικονομική κατασκοπεία» ως όχημα ελέγχου των υποθέσεων των δύο προαναφερθέντων θεωριών. Η απάντηση στα ακόλουθα, σημαντικά, ερωτήματα που σχετίζονται με την οικονομική κατασκοπεία θα μας βοηθήσει να απαντήσουμε το βασικό μας ερώτημα:

- Ποιά είναι τα κίνητρα που οδηγούν την κυβέρνηση ενός κράτους να εμπλακεί στην οικονομική κατασκοπεία μέσω των μυστικών της υπηρεσιών;
- Ποιά είναι τα αντικίνητρα που αποτρέπουν την κυβέρνηση ενός κράτους να λάβει μέρος στο παιχνίδι της οικονομικής κατασκοπείας;

Προκειμένου να απαντήσουμε στις ερωτήσεις αυτές θα μελετήσουμε την περίπτωση (case study) των ΗΠΑ, τόσο ως θύτη όσο και ως θύμα της οικονομικής κατασκοπείας, για τέσσερις λόγους: Πρώτον, επειδή μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου οι ΗΠΑ αποτελούν την μοναδική υπερδύναμη στο διεθνές σύστημα και έχουν ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία στις διεθνείς εξελίξεις. Δεύτερον, και σημαντικότερο, διότι οι ΗΠΑ αποτελούν τον κύριο στόχο της οικονομικής κατασκοπείας συμμάχων και αντιπάλων τους, αφού διαθέτουν τη μεγαλύτερη οικονομία και την πρωτοπορία στις τεχνολογικές εξελίξεις. Τρίτον, διότι είναι ευάλωτες λόγω του χαρακτηριστικού τους ως ανοικτή κοινωνία, και τέταρτον, διότι στις ΗΠΑ λαμβάνει χώρα μία μεγάλη συζήτηση στον πολιτικό και ακαδημαϊκό χώρο, καθώς και στο χώρο των μυστικών υπηρεσιών σχετικά με την πολιτική της Αμερικανικής κυβέρνησης σχετικά με το θέμα της οικονομικής κατασκοπείας. Προκειμένου να διαμορφώσουμε μία πληρέστερη εικόνα του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας, θα εξετάσουμε παράλληλα και την πολιτική κύριων αντιπάλων των Η.Π.Α. (Σοβιετική Ένωση/Ρωσία) καθώς και σημαντικών συμμάχων της (Ιαπωνία, Γαλλία).

Η χρονική περίοδος στην οποία επικεντρώνεται η υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή αναφέρεται στον Ψυχρό Πόλεμο και τη μεταψυχροπολεμική εποχή που διανύουμε. Ο λόγος της επιλογής έγκειται στη μεγάλη σημασία των δύο αυτών περιόδων για τη δομή του διεθνούς συστήματος. Είναι σίγουρα πιο γοητευτικό και ενδιαφέρον να προσεγγίζει ένας μελετητής την πορεία ενός φαινομένου, όπως αυτό της οικονομικής κατασκοπείας, κατά τη διάρκεια της μετάβασης από ένα διπολικό διεθνές σύστημα, σε ένα μονοπολικό, για ορισμένους, ή πολυπολικό, για κάποιους άλλους, υφιστάμενο διεθνές σύστημα.

Μονάχα όταν αποκτήσουμε μία άριστη εικόνα του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας θα μπορούσαμε να δούμε τις επιπτώσεις που έχει για τη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων.

Τα κύρια επιχειρήματα της παρούσας διδακτορικής διατριβής είναι τα ακόλουθα:

- Σε ένα κόσμο που χαρακτηρίζεται από ραγδαία οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη, καθίσταται επιτακτικό για ένα έθνος-κράτος να ασκεί οικονομική κατασκοπεία σε όλες τις διαστάσεις της (μακροοικονομική, μικροοικονομική κατασκοπεία και οικονομική αντικατασκοπεία) προκειμένου να μην μείνει πίσω οικονομικά και τεχνολογικά, κάτι που θα επηρεάσει αρνητικά την σχετική του ισχύ σε σχέση με τα άλλα έθνη-κράτη.
- Η φύση του διεθνούς συστήματος παραμένει ανταγωνιστική. Παρόλο που στη μεταψυχροπολεμική εποχή δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην οικονομία και την οικονομική ασφάλεια, η φιλοσοφία που ισχύει και σε αυτό το πεδίο είναι αυτή του ανταγωνισμού.
- Η εξέταση του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας επιβεβαιώνει και ενισχύει τις θέσεις του πολιτικού (νεο)ρεαλισμού, ενώ καταδεικνύει τις αδυναμίες της σχολής του (νεο)φιλελευθερισμού στο ίδιο το πεδίο που υποστηρίζει ότι είναι πιο ισχυρή, στο οικονομικό πεδίο.

Κύριο χαρακτηριστικό της παρούσης διδακτορικής διατριβής είναι η σύνδεση της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων με την Επιστήμη της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας και με τις σπουδές σχετικά με την Πληροφόρηση και την Κατασκοπεία (Intelligence-Espionage).

Η αναλυτική προσέγγιση της οικονομικής κατασκοπείας εντάσσεται φυσιολογικά στη ρεαλιστική σχολή της θεωρίας των διεθνών σχέσεων. Αυτό ισχύει για δύο λόγους. Πρώτον, η έννοια αυτή αφορά το συγκρουσιακό και ανταγωνιστικό στοιχείο των διεθνών σχέσεων, στο οποίο επικεντρώνεται η ρεαλιστική θεωρία. Δεύτερον, η οικονομική κατασκοπεία έχει ως εφελτήριο τη δράση των κρατικών υπηρεσιών πληροφοριών, επικεντρώνεται επομένως στα κράτη ως κύριους δρώντες στις διεθνείς σχέσεις.

Τέλος, κρίνουμε απαραίτητο να αναφέρουμε ένα σοβαρό περιορισμό που αντιμετωπίσαμε στην παρούσα παρούσα διδακτορική διατριβή. Η επιστημονική ενασχόληση με ζητήματα πληροφοριών και κατασκοπείας εμπεριέχει έναν μεγάλο

κίνδυνο: ποτέ δεν έχουμε στη διάθεσή μας όλα τα απαραίτητα στοιχεία λόγω της μυστικότητας που κυριαρχεί ακόμη στις υπηρεσίες πληροφοριών. Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω σχόλιο του Porteous:

«ένας βασικός περιορισμός όσων ασχολούνται με ζητήματα πληροφοριών και υπηρεσιών πληροφοριών, είναι ότι για τις δραστηριότητες αυτές ενημερώνονται μόνον τα πολύ υψηλά ιστάμενα πρόσωπα και ακόμη και ανώτατοι αξιωματούχοι των υπηρεσιών αυτών δεν έχουν την πλήρη εικόνα».¹⁰²

Οι αποτυχίες των υπηρεσιών πληροφοριών, όταν αποκαλύπτονται, γίνονται πρωτοσέλιδα στον τύπο και πρώτο θέμα στα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, οι επιτυχίες τους όμως μένουν άγνωστες για δεκαετίες, ίσως για πάντα. Ο διευθυντής της CIA George Tenet σε πρόσφατο άρθρο του στο εξειδικευμένο περιοδικό σε ζητήματα πληροφοριών και μυστικών υπηρεσιών *"International Journal of Intelligence and Counterintelligence"*, σημείωσε ότι:

«Πρέπει να δεχθούμε ότι θα ζούμε σε έναν κόσμο όπως τον περιέγραψε πολύ ορθά ο Πρόεδρος John F. Kennedy όταν είχε δηλώσει ότι οι επιτυχίες μας συχνά παραμένουν απαρατήρητες, ενώ οι αποτυχίες μας επιδεικνύονται δημοσίως».¹⁰³

1.5 Διεθνείς Σχέσεις/Στρατηγική, (Διεθνής Πολιτική) Οικονομία και Τεχνολογία

Εάν ανατρέξει κανείς στη διεθνή βιβλιογραφία θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι Διεθνείς Σχέσεις και η στρατηγική από τη μία πλευρά, και η Διεθνής Πολιτική Οικονομία από την άλλη συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους. Ο Quincy Wright στο βιβλίο του που αποτέλεσε ορόσημο για τις Διεθνείς Σχέσεις *The Study of International Relations* παρατήρησε ότι «τα πεδία της οικονομίας και της πολιτικής επικαλύπτονται. Η πολιτική μπορεί να είναι ένα όργανο της οικονομίας και η οικονομία ένα όργανο της πολιτικής.»¹⁰⁴ Ο Edward Mead Earle, στο κλασικό του έργο για τη σκέψη των Adam Smith, Alexander Hamilton και Friedrich List, αναφέρει ότι η σχέση μεταξύ της οικονομίας και της ασφάλειας αποτελεί «ένα από τα πιο κρίσιμα και συναρπαστικά

¹⁰² Porteous, S., "Economic and Commercial Interests and Intelligence Services", (1998), op. cit., σελ. 85.

¹⁰³ Tenet, George J., "The CIA and the Security Challenges of the New Century", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 13, No. 2 (Summer 2000), σελ. 137.

¹⁰⁴ Baldwin, David A., *Economic Statecraft* (Princeton University Press, 1985), σελ. 3.

προβλήματα της πολιτικής ικανότητας (statesmanship)». ¹⁰⁵ Ο Albert Hirschman υπερθεματίζει ότι ένας σύγχρονος ηγεμόνας θα πρέπει να διαβάξει ως συμπλήρωμα των κεφαλαίων του κλασικού βιβλίου του Machiavelli και ένα άλλο εγχειρίδιο που θα περιλαμβάνει γνώσεις σχετικά με την πιο αποτελεσματική χρήση των ποσοστώσεων, τους ελέγχους των συναλλαγών, τις επενδύσεις κεφαλαίων και τη χρήση άλλων εργαλείων οικονομικού πολέμου. ¹⁰⁶

Δεν αποτελεί έκπληξη ότι κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1930 και 1940 αρκετοί μελετητές αντιμετώπιζαν ως φυσιολογική τη σύνδεση των οικονομικών ζητημάτων με τα ζητήματα (στρατιωτικής) ασφάλειας. Ο Hirschman αναφερόμενος στην περίοδο αυτή σημείωσε ότι «η πρακτική προηγήθηκε της θεωρίας», εννοώντας ότι η εκτεταμένη χρήση της διεθνούς οικονομίας ως εργαλείο της εθνικής ισχύος αποτελούσε ένα κεντρικό χαρακτηριστικό το οποίο δε διέφευγε της προσοχής των μελετητών. ¹⁰⁷ Ο Eugene Staley χαρακτήριζε ως πλάνη την άποψη ότι τα οικονομικά ζητήματα θα μπορούσαν να μελετηθούν καλύτερα απομονωμένα από τα πολιτικά και στρατιωτικά ζητήματα. Ο Herbert Feis εξέφρασε τη γνώμη ότι πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ο αγώνας για ισχύ μεταξύ των κρατών δεν άφησε ανεπηρέαστη την οικονομική τους δραστηριότητα. Ο Jacob Viner στο εναρκτήριο τεύχος του έγκυρου περιοδικού *World Politics* θεώρησε σωστό να υπενθυμίσει στους αναγνώστες ότι υπάρχει μία μακρά παράδοση, αυτή του меркантиλισμού, η οποία αντιμετωπίζει τα οικονομικά ζητήματα και τα ζητήματα ασφάλειας ως πλήρως ενσωματωμένα και ως τις συμπληρωματικές πτυχές της πολιτικής τέχνης. Ο Edward Mason πίστευε ότι η οικονομία διαδραμάτιζε πάντοτε κρίσιμο ρόλο στην επίτευξη των κύριων στόχων που έθετε ένα κράτος για την ασφάλειά του, δηλαδή τη διατήρηση της ειρήνης και τη μεγιστοποίηση της στρατιωτικής προσπάθειας εναντίον των αντιπάλων του. Ο G. R. Hawtrey ερευνήσε τις οικονομικές πτυχές της κυριαρχίας και του πολέμου και ο Willhelm Röpke υποστήριξε ότι η κατάλληλη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας εξαρτάται από τους πολιτικούς θεσμούς και τους άγραφους κώδικες συμπεριφοράς. Ακόμη, οικονομολόγοι όπως οι J. B. Condliffe και John Maynard Keynes μελέτησαν τις σχέσεις μεταξύ της οικονομικής αλληλεξάρτησης, του

¹⁰⁵ Mastanduno, Michael, "Economics and Security in Statecraft and Scholarship", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, (Autumn 1998), σελ. 825.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid, σελ. 830-31.

οικονομικού εθνικισμού και των διεθνών πολιτικών εντάσεων σε μία προσπάθεια να προάγουν την ειρήνη.¹⁰⁸

Παρόλα' αυτά κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου οι σχέσεις της διεθνούς πολιτικής και της διεθνούς οικονομίας δεν ήταν τόσο στενά συνδεδεμένες. Όπως υποστηρίζουν οι Klaus Knorr και Frank Trager στον πρόλογο του βιβλίου που επιμελήθηκαν το 1977, με τίτλο *Economic Issues and National Security*, η σχέση μεταξύ των ζητημάτων ασφαλείας και των διεθνών οικονομικών ζητημάτων αποτελεί «ένα παραμελημένο πεδίο μελέτης».¹⁰⁹ Καθώς η επιστημονική μελέτη των Διεθνών Σχέσεων και της εξωτερικής πολιτικής ως κλάδος των πολιτικών επιστημών ωρίμασε και άνθησε στις Η.Π.Α. στις δεκαετίες μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι μελετητές των Διεθνών Σχέσεων των δεκαετιών του 1950 και 1960 αντιλαμβάνονταν την έννοια της «πολιτικής τέχνης» (statecraft)¹¹⁰ πολύ στενά ως ένα πρόβλημα που περιλάμβανε τη σχέση μεταξύ στρατιωτικών μέσων και στρατιωτικών σκοπών και αγνοούσαν σε μεγάλο βαθμό τη σχέση μεταξύ οικονομίας και ασφάλειας.¹¹¹ Τα ζητήματα εθνικής ασφάλειας, οριζόμενα σε πολύ στενά πλαίσια, κυριάρχησαν τη θεματολογία των ζητημάτων ασφαλείας αυτής της περιόδου, σε τέτοιο βαθμό ώστε ο Stephen Walt χαρακτήρισε τη δεκαετία 1955-1965 ως τη «χρυσή εποχή» των σπουδών ασφάλειας. Το μόνο ενδιαφέρον των μελετητών της εποχής εκείνης ήταν να κατανοήσουν τις επιπτώσεις της επανάστασης που έφεραν τα πυρηνικά όπλα στο διεθνές σύστημα γενικότερα, και στις σχέσεις των δύο υπερδυνάμεων ειδικότερα. Κορυφαίοι μελετητές όπως ο Arnold Wolfers και ο Bernard Brodie άρθρωσαν μία αντίθετη άποψη. Ο πρώτος έκανε λόγο για την ασάφεια και τις διαφορετικά νοήματα της έννοιας της εθνικής ασφάλειας, ενώ ο δεύτερος αντιμετώπιζε την εθνική ασφάλεια σε ένα ευρύτερο πλαίσιο που περιελάμβανε εκτός από τα στρατιωτικά ζητήματα και πολιτικά, οικονομικά, και κοινωνικά ζητήματα.¹¹² Ο Hedley Bull επισήμανε ότι οι ακαδημαϊκοί της περιόδου είχαν την τάση

¹⁰⁸ Ibid, σελ. 831.

¹⁰⁹ Knorr, Klaus & Frank, Trager N., *Economic Issues and National Security* (University Press of Kansas, 1984), σελ. v.

¹¹⁰ Με τον όρο «πολιτική τέχνη» εννοούμε «τη χρήση εργαλείων εξωτερικής πολιτικής προκειμένου να ικανοποιηθούν οι κεντρικοί σκοποί των κρατών-εθνών στο διεθνές σύστημα». Mastanduno, Michael, (1998), op. cit., σελ. 826.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid, σελ. 834-5.

«να σκέπτονται πολύ πρόθυμα με όρους στρατιωτικών λύσεων σε προβλήματα εξωτερικής πολιτικής και να μη βλέπουν τα άλλα διαθέσιμα εργαλεία».¹¹³

Όσο περισσότερο τα πυρηνικά όπλα καταλάμβαναν την κεντρική σκηνή της μελέτης των διεθνών σχέσεων, τόσο τα οικονομικά ζητήματα ωθούνταν στο παρασκήνιο και δυσκόλευε η σύνδεσή τους. Ο λόγος ήταν απλός: παρόλη τη σημασία της διεθνούς οικονομίας ως μία πτυχή της πολιτικής τέχνης, δεν ήταν τόσο σημαντική από πολιτική άποψη. Σε μία περίοδο οικονομικής ηγεμονίας των Η.Π.Α. ήταν εφικτή η διάκριση μεταξύ ζητημάτων χαμηλής και υψηλής πολιτικής. Και τα οικονομικά ζητήματα ανήκαν στην πρώτη κατηγορία και η μελέτη τους αφήνονταν στην αποκλειστική διάθεση των οικονομολόγων. Την εποχή εκείνη υπήρχε μία διασκορπισμένη ενασχόληση με διεθνή οικονομικά ζητήματα και δεν είχε εμφανισθεί το πεδίο της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας που αναπτύχθηκε αργότερα. Μάλιστα, ο David Baldwin θυμάται μία ερώτηση που του είχε κάνει η Susan Strange σχετικά με το ποιοί ακαδημαϊκοί ασχολούνται με ζητήματα διεθνούς πολιτικής οικονομία στις Η.Π.Α., όπου ως απάντηση της έδωσε μόνον ένα όνομα: Klaus Knorr. Η ίδια εξέδωσε το 1970 ένα άρθρο στο οποίο προειδοποιούσε για την ύπαρξη μίας όλο και αυξανόμενης διαφοροποίησης μεταξύ των ακαδημαϊκών αντιλήψεων σχετικά με το διεθνές σύστημα και του πραγματικού κόσμου στον οποίο ο ρυθμός οικονομικών αλλαγών μετέβαλε ολόκληρο το σύστημα.¹¹⁴

Οι οικονομολόγοι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ασχολήθηκαν με διεθνή οικονομικά ζητήματα, αλλά σε αντίθεση με τους προκατόχους τους της περιόδου πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δεν ενσωμάτωσαν στη μελέτη τους τις πολιτικές και στρατιωτικές διαστάσεις της διεθνούς πολιτικής οικονομίας.¹¹⁵ Η Strange προέτρεψε τους μελετητές των Διεθνών Σχέσεων:

«Θα χρειασθεί σύντομα να έχουμε επειγόντως μία *θεωρία* διεθνών οικονομικών σχέσεων, μία πολιτική θεωρία η οποία είναι συμβατή με οποιοδήποτε είδος θεωρίας διεθνών σχέσεων που ατομικά βρίσκουμε ως την πιο ικανοποιητική.»¹¹⁶

Κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 οι μελετητές των διεθνών σχέσεων έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τα οικονομικά ζητήματα και η μελέτη της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας η οποία ήταν τόσα χρόνια κάτω από τη σκιά των ζητημάτων

¹¹³ Ibid, σελ. 835.

¹¹⁴ Ibid, σελ. 836.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid, σελ. 837.

(στρατιωτικής κυρίως) ασφαλείας ήρθε στο προσκήνιο. Αν και η δομή του διεθνούς συστήματος δεν μεταβλήθηκε (παρέμεινε διπολικό) υπήρχε μία συνειδητοποίηση στις Η.Π.Α. των αλλαγών που είχαν επέλθει στη διεθνή οικονομία, δηλαδή την αύξηση της αλληλεξάρτησης και τη σχετική εξασθένησή τους. Σημαντικά γεγονότα όπως η κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods, η ενεργειακές κρίσεις της δεκαετίας του 1970, καθώς και τα εμπορικά ελλείμματα της δεκαετίας του 1980, έκαναν αισθητή την πολιτική σημασία των διεθνών οικονομικών τόσο στο εσωτερικό των Η.Π.Α. όσο και στις σχέσεις τους με τις άλλες χώρες.¹¹⁷ Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων αναδύθηκε η Διεθνής Πολιτική Οικονομία ως αυτόνομο επιστημονικό πεδίο έρευνας.

Παρόλα αυτά η μελέτη των οικονομικών ζητημάτων λάμβανε χώρα ανεξάρτητα από τη μελέτη στρατιωτικών ζητημάτων και θεμάτων εθνικής ασφάλειας. Αντί να έχουμε την ενσωμάτωση των «σπουδών ασφαλείας» (security studies) με τη Διεθνή Πολιτική Οικονομία, είχαμε την ξεχωριστή μελέτη τους. Δημιουργήθηκαν δύο υπο-πεδία: αυτό των στρατηγικών σπουδών-σπουδών ασφαλείας και αυτό της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας. Το πεδίο της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας αναδύθηκε στα πλαίσια της μεγάλης συζήτησης μεταξύ της ρεαλιστικής και της φιλελεύθερης σχολής σκέψης. Ένα από τα κύρια θέματα ήταν και η θεωρητική αντιμετώπιση της ολοένα και αυξανόμενης σημασίας των διεθνών οικονομικών ζητημάτων. Τα βασικά χαρακτηριστικά της δεκαετίας του 1970 ήταν η εμφάνιση της σχολής της αλληλεξάρτησης με κύριους εκπροσώπους τους Keohane και Nye και η σχετική εξασθένηση των Η.Π.Α. Για τους θιασώτες της σχολής της αλληλεξάρτησης, η ρεαλιστική θεωρία δε μπορούσε να εξηγήσει τα διεθνικά φαινόμενα και, επομένως, δεν αποτελούσε πλέον έναν επαρκή οδηγό για τη διεθνή πολιτική, γενικότερα, και για την Αμερικανική εξωτερική πολιτική, ειδικότερα. Η απάντηση των ρεαλιστών ήταν χαρακτηριστική: πρόκειται για «παλαιά εργαλεία, παλαιά ζητήματα». Υποστήριζαν ότι η αλληλεξάρτηση δεν αποτελούσε καινούργιο φαινόμενο, εφόσον είχε παρατηρηθεί και στο παρελθόν αυξημένη αλληλεξάρτηση μεταξύ κρατών. Αυτή η μεγάλη συζήτηση ήταν πολύ εποικοδομητική, αφού πραγματοποιήθηκαν ερευνητικά προγράμματα σχετικά με τη θεωρία ηγεμονικής

¹¹⁷ Ibid, σελ. 837.

σταθερότητας, τη θεωρία των καθεστώτων και το ρόλο των διεθνών θεσμών, καθώς και τη σχέση μεταξύ εσωτερικής πολιτικής και εξωτερικής οικονομικής πολιτικής.¹¹⁸

Το 1985 ο David Baldwin έγραψε ένα κλασικό βιβλίο με τίτλο *Economic Statecraft* στο οποίο μελέτησε εκτεταμένα την οικονομική διάσταση της «πολιτικής τέχνης», υποστηρίζοντας ότι η τελευταία είναι πολυδιάστατη και περιλαμβάνει την εφαρμογή και αλληλεπίδραση πολλαπλών εργαλείων – στρατιωτικών, οικονομικών, διπλωματικών και πληροφοριακών (informational). Όπως αναφέρει σκοπός της είναι η επίτευξη των πολλαπλών στόχων των κρατών, περιλαμβανομένων της εθνικής ασφάλειας, της οικονομικής ευημερίας και της πολιτικής επιρροής/κύρους. Αναγνώρισε, επίσης, κατηγορηματικά, την παραμελημένη διάσταση των οικονομικών ζητημάτων από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1980:

«Η θέση μου είναι ότι η χρησιμότητα των οικονομικών τεχνικών της πολιτικής τέχνης έχει υποτιμηθεί συστηματικά από τους περισσότερους αναλυτές από το 1945... Η θέση μου είναι ότι η μελέτη των οικονομικών εργαλείων της εξωτερικής πολιτικής έχει αγνοηθεί [παραμεληθεί] σχετικά με τη μελέτη άλλων εργαλείων πολιτικής.»¹¹⁹

Τη δεκαετία του 1980 οι μελετητές των σπουδών ασφάλειας και εκείνοι της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, αναγνώρισαν αλλήλους ως μέλη μίας διακριτής υποκοινότητας στα πλαίσια της ευρύτερης κοινότητας των Διεθνών Σχέσεων. Μάλιστα, ακόμη και τα επιστημονικά περιοδικά ακολούθησαν αυτό το διαχωρισμό: το ακαδημαϊκό περιοδικό *International Organization* επικεντρώθηκε σε ζητήματα Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, ενώ το περιοδικό *International Security* έδωσε βαρύτητα σε ζητήματα ασφάλειας.¹²⁰

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, τα ζητήματα της διεθνούς πολιτικής οικονομίας επανήλθαν στο προσκήνιο.

Ο Edward D. Mansfield, Αναπληρωτής Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Columbia, στην εισαγωγή του βιβλίου του *Power, Trade &*

¹¹⁸ Mastanduno, Michael, (1998), op. cit., σελ. 837-8.

¹¹⁹ Baldwin, David A., (1985), op. cit., σελ. 4.

¹²⁰ Mastanduno, Michael, (1998), op. cit., σελ. 838.

War, αναγνωρίζει την ανάγκη επίτευξης μίας πληρέστερης ενσωμάτωσης μεταξύ των σπουδών της διεθνούς πολιτικής και της διεθνούς οικονομίας, καθώς και των σπουδών σχετικά με τον πόλεμο και τη διεθνή πολιτική οικονομία.¹²¹

Στις μέρες μας έχουν διαμορφωθεί δύο τάσεις, όσον αφορά στην σημασία της οικονομίας στις Διεθνείς Σχέσεις. Σύμφωνα με την πρώτη, η οικονομία προάγει τη συνεργασία και την ειρήνη. Σύμφωνα με τον Francis Fukuyama, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, είχε ως αποτέλεσμα την επικράτηση του καπιταλιστικού συστήματος σε παγκόσμιο επίπεδο και το τέλος της ιστορίας όπως τη γνωρίζαμε, δηλαδή το τέλος των συγκρούσεων. Ο Klaus Knorr αμφισβητούσε την άποψη ότι η διεθνής σύγκρουση λαμβάνει όλο και περισσότερο οικονομικό χαρακτήρα. Υποστήριζε ότι αυτή η εντύπωση απορρέει από μία αποκλειστική έμφαση στις σχέσεις μεταξύ των προηγμένων βιομηχανικών και δημοκρατικών χωρών. Οι περισσότερες από αυτές τις κοινωνίες εμπλέκονται ενεργά στη διαχείριση του διεθνούς εμπορίου και της χρηματιστικής τάξης. Παρόλα' αυτά, συχνά δημιουργούν κοινότητες ασφάλειας που αποκλείουν την στρατιωτική σύγκρουση και είναι απρόθυμες να καταφύγουν στη χρήση ή απειλή χρήσης στρατιωτικής βίας. Παρόλο που πολλές συγκρούσεις λαμβάνουν χώρα για οικονομικούς λόγους, ο Knorr υποστηρίζει ότι δεν έχει αποσαφηνισθεί εάν σχετίζονται πάντα αποκλειστικά με οικονομικές αξίες. Σε τελική ανάλυση, εμπλέκονται και ζητήματα ηγεσίας και πολιτικών αξιών. Ο Knorr θεωρεί ότι δεν υπάρχουν εμπειρικές μελέτες που να τεκμηριώνουν ότι η οικονομική σύγκρουση έχει αντικαταστήσει την στρατιωτική σύγκρουση.¹²²

Ο Richard Rosecrance, στα μέσα της δεκαετίας του 1980 εξέφρασε την άποψη ότι τα κράτη διεξήγαγαν πολέμους στο παρελθόν λόγω της αξίας που είχε η γη, η οποία θεωρούνταν ότι ήταν το κλειδί τόσο για την παραγωγή όσο και για την απόκτηση ισχύος. Γι' αυτό λάμβαναν χώρα και οι κατακτητικοί πόλεμοι. Επειδή, τα κράτη «πλούτιζαν» κατακτώντας γη. Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, όπως πιστεύει ο Rosecrance, η γη έχασε την αξία της και στις δεκαετίες του 1970 και 1980 έκαναν την εμφάνισή τους τα «εμπορικά κράτη» όπως τα ονομάζει, τα οποία επέλεξαν την ανάπτυξή τους μέσω του εμπορίου και

¹²¹ Mansfield, D. Edward, *Power, Trade & War* (Princeton New Jersey, Princeton University Press, 1994), σελ. 5.

¹²² Knorr, Klaus, *The Power of Nations – The Political Economy of International Relations* (New York: Basic Books, 1975), σελ. 325-327.

όχι μέσω της εδαφικής επέκτασης μέσω του πολέμου. Κλασικό παράδειγμα αποτελούν η Ιαπωνία και η Γερμανία, οι οποίες ηττήθηκαν στην προσπάθειά τους να κατακτήσουν εδάφη, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, και τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 έδωσαν έμφαση στο εμπόριο και κατάφεραν να κατακτήσουν την Ευρώπη μέσω αυτού και όχι μέσω των όπλων. Ο Καθηγητής John Mueller πιστεύει και εκείνος ότι ο πόλεμος είναι ένα εργαλείο που έχει πέσει σε αχρηστία, που δε συμφέρει πλέον και βρίσκεται σε παρακμή, μέχρι κάποια στιγμή να εξαλειφθεί όπως έγινε και με τη μονομαχία ή τη δουλεία.¹²³ Το 1999 ο Καθηγητής Rosecrance υποστήριξε ότι περάσαμε από τα εμπορικά κράτη (trade states) στα «ουσιαστικά/πραγματικά κράτη» (virtual states) τα οποία διαθέτουν λιγότερη στρατιωτική ισχύ και δίνουν ελάχιστη βαρύτητα στον αγροτικό ή βιομηχανικό τομέα, εφόσον δίνουν έμφαση στους τομείς που είναι περισσότερο ισχυρά, που έχουν μεγαλύτερο πλεονέκτημα: στη γνώση και στις υπηρεσίες. Ουσιαστικά αυτό το νέο είδος κράτους τοποθετεί την παραγωγή του στο εξωτερικό και στο εσωτερικό του αναπτύσσει όλο και περισσότερο υπηρεσίες υψηλού επιπέδου. Δίνει έμφαση στην έρευνα και την ανάπτυξη, στο σχεδιασμό προϊόντων, στο “marketing”, στις μεταφορές και στα διεθνή χρηματοοικονομικά. Δημιουργείται ένας νέος διεθνής καταμερισμός εργασίας μεταξύ των αναπτυγμένων κρατών. Ο αναπτυγμένος κόσμος χωρίζεται πλέον σε κράτη που ηγούνται και δημιουργούν προϊόντα και υπηρεσίες και στα κράτη που κατασκευάζουν αγαθά.¹²⁴ Ο Τόμας Φρίντμαν, γράφοντας το 2005 ένα βιβλίο με τον ευφύεστατο τίτλο *Ο κόσμος είναι επίπεδος*, υπερθεματίζει, συμπεραίνοντας ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες (Ινδία, Κίνα κ.ά.) εισέρχονται δυναμικά στην παγκόσμια παραγωγή και στο παγκόσμιο οικονομικό παιχνίδι, και προωθούν την παγκοσμιοποίηση όσο και οι αναπτυγμένες χώρες.¹²⁵

Στην άλλη πλευρά του λόφου, βρίσκεται ο Edward Luttwak ο οποίος εκπροσωπεί τη δεύτερη τάση, σύμφωνα με την οποία στην κεντρική αρένα της διεθνούς πολιτικής όπου βρίσκονται οι Η.Π.Α., η Ιαπωνία, η Ευρώπη και οι υπόλοιπες ανεπτυγμένες χώρες,

¹²³ Rosecrance, Richard, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World* (Basic Books, 1986), Mueller, John, *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War* (New York: Basic Books, 1989), Mandelbaum, Michael, “Is Major War Obsolete?”, *Survival*, Vol. 40, No. 4, (Winter 1998-99), Mueller, John, *Quiet Cataclysm: Reflections on the Recent Transformation of World Politics* (HarperCollins College Publishers, 1995), σελ 153. Δείτε κυρίως τα κεφάλαια 8, 9.

¹²⁴ Rosecrance, Richard, *The Rise of the Virtual State: Wealth and Power in the Coming Century* (Basic Books, 1999).

¹²⁵ Φρίντμαν, Τόμας Λ., *Ο κόσμος είναι επίπεδος: Σύντομη ιστορία του 21^{ου} αιώνα* (Ωκεανίδα, 2007).

έχει μεν σχεδόν αποκλεισθεί η πιθανότητα πολέμου, αλλά δεν επικρατεί και ειρήνη, αλλά ανταγωνισμός, ο οποίος λαμβάνει χώρα με οικονομικά μέσα. Ο Luttwak μιλάει ουσιαστικά για έναν οικονομικό πόλεμο μεταξύ των ανεπτυγμένων κρατών, για έναν πόλεμο με άλλα μέσα. Στην εποχή της γεωοικονομίας, όπως την ονομάζει, κύριο χαρακτηριστικό είναι ο οικονομικός ανταγωνισμός.¹²⁶

1.5.1 Οι απόψεις των σημαντικότερων θεωρητικών της Στρατηγικής και των Διεθνών Σχέσεων για το ρόλο της Οικονομίας στις Διεθνείς Σχέσεις

Η σημασία της οικονομίας στις διεθνείς σχέσεις – τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο – αναγνωρίζεται κατηγορηματικά από την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, Σε αυτό το τμήμα της διατριβής θα εξετάσουμε ενδελεχώς τις κυριότερες απόψεις εξεχουσών θεωρητικών των Διεθνών Σχέσεων και της Στρατηγικής, σχετικά με το ρόλο που διαδραματίζει η οικονομία στη διεθνή πολιτική.

Η σημασία της οικονομίας στον πόλεμο αναλύεται ενδελεχώς από συγγραφείς της Αρχαίας Κίνας. Ο Κινέζος στρατηγός Σουν Τζου είχε απόλυτη γνώση της σημασίας της οικονομίας στον πόλεμο, όπως φαίνεται από τα ακόλουθα αποσπάσματα του έργου του:

«Γενικά οι πολεμικές επιχειρήσεις απαιτούν χίλια γρήγορα τέθριππα άρματα, χίλιες τέθριπες άμαξες καλυμμένες με δέρμα και εκατό χιλιάδες οπλισμένους άντρες. Όταν οι προμήθειες μεταφέρονται σε απόσταση χιλίων λι, τα ποσά που θα δαπανηθούν σε άρματα μάχης και λοιπό εξοπλισμό, στην ψυχαγωγία συμβούλων και επισκεπτών, καθώς και για την αγορά διαφόρων υλικών, όπως κόλλα και βαφές, θα ανέλθουν σε χίλια χρυσά νομίσματα ημερησίως. Μετά την εξασφάλιση αυτού του ποσού, εκατό χιλιάδες άντρες μπορούν να κληθούν στα όπλα. Όταν ο στρατός επιδίδεται σε παρατεταμένες εκστρατείες, οι πόροι της Πολιτείας δεν θα επαρκέσουν. Όταν τα όπλα σας είναι αδρανή και ο ζήλος μειωμένος, όταν η δύναμή έχει εξαντληθεί και το χρήμα ξοδευτεί, οι γειτονικοί ηγεμόνες θα επωφεληθούν από την κατάστασή σας για να δράσουν. Γιατί δεν υπήρξε ποτέ παρατεταμένος πόλεμος, από τον οποίο να ωφεληθήκε μια χώρα. Όταν μια χώρα περιέρχεται σε ένδεια λόγω στρατιωτικών επιχειρήσεων, αυτό οφείλεται στη μεταφορά προμηθειών από μακρινές αποστάσεις. Η συντήρηση ενός στρατού, όταν αυτός βρίσκεται μακριά, κάνει το λαό φτωχότερο. Εκεί που βρίσκεται ο στρατός, οι τιμές των αγαθών είναι υψηλές. Όταν οι τιμές ανεβαίνουν, ο πλούτος του λαού εξανεμίζεται. Όταν ο πλούτος εξανεμίζεται, οι χωρικοί

¹²⁶ Luttwak, Edward, *Turbo Capitalism: Winners and Losers in the Global Economy* (Harper Collins Publishers, 1999). Δείτε και του ιδίου: *The Endangered American Dream* (Simon & Schuster, 1993).

υποχρεώνονται να καταβάλουν έκτακτες εισφορές. Έτσι, με μειωμένη δύναμη και εξαντλημένους πόρους, τα νοικοκυριά στις κεντρικές πεδιάδες θα περιέλθουν σε απόλυτη ένδεια και τα επτά δέκατα του πλούτου τους θα εξανεμιστούν. Όσο για τις κυβερνητικές δαπάνες – τις οφειλόμενες σε σπασμένα άρματα, εξαντλημένα άλογα, πανοπλίες, και κράνη, τόξα και καταπέλτες, δόρατα και ασπίδες, ζώα και άμαξες για τη μεταφορά φορτίων – θα πρέπει να υπολογίζονται στο εξήντα τοις εκατό των συνολικών. Ως εκ τούτου, ο σοφός στρατηγός φροντίζει να τρέφεται ο στρατός του δαπάναις του εχθρού, δεδομένου ότι κάθε φορτίο προμηθειών που αποσπά από τον εχθρό, ισοδυναμεί με είκοσι δικά του και εκατό φορτία με ζωοτροφές του εχθρού, με δυο χιλιάδες δικά του.»¹²⁷

Παρόλο που ο Σουν Τζου δε συνδέει την οικονομία με την κατασκοπεία, αρχίζει το 13^ο κεφάλαιο «Χρήση μυστικών πρακτόρων» με σαφή αναφορά στα οικονομικά:

«Τώρα, η συγκρότηση μιας στρατιωτικής δύναμης εκατό χιλιάδων αντρών και η αποστολή της σε μακρινή εκστρατεία συνεπάγονται πρόσθετη επιβάρυνση του λαού και αφαίμαξη του κρατικού θησαυροφυλακίου. Το κόστος μιας τέτοιας επιχείρησης θα φτάσει τα χίλια χρυσά νομίσματα ημερησίως. Η αναστάτωση μέσα κι έξω από τη χώρα θα είναι συνεχής, οι ατέλειωτες μετακινήσεις θα εξαντλήσουν τους άντρες, και επτακόσιες χιλιάδες νοικοκυριά θα γονατίσουν.»¹²⁸

Ο απόγονός του, Σουν Μπίν, κάνει μία πιο έμμεση αναφορά στο ρόλο της οικονομίας:

«Ο ιδιωτικός και ο δημόσιος πλούτος είναι ένα. Υπάρχουν εκείνοι που έχουν μικρή διάρκεια ζωής και πολλά υλικά μέσα και υπάρχουν και εκείνοι που έχουν λίγα χρήματα αλλά πολύ μεγάλη διάρκεια ζωής: μόνο οι φωτισμένοι ηγεμόνες και οι σοφοί μπορούν να τους αναγνωρίσουν και να τους διατηρήσουν στη θέση τους. Όταν εκείνοι που πεθαίνουν δεν είναι άρπαγες, εκείνοι που τους έχασαν δεν είναι αγανακτισμένοι.»¹²⁹

«Όταν υπάρχει αφθονία χρημάτων και αγαθών, τα πράγματα είναι εύκολα. Όταν τα πράγματα είναι εύκολα, ο λαός δεν αποδίδει στους ηγέτες του την τιμή που τους αξίζει γι' αυτή την κατάσταση... Γι' αυτό η συγκέντρωση πλούτου για το λαό είναι μέσον με το οποίο μπορείς να συγκεντρώσεις πλούτο για τον εαυτό σου. Έτσι οι πολεμιστές...».¹³⁰

Ο Σουν Μπιν στο κεφάλαιο 16 με τίτλο «Οι Δέκα Σχηματισμοί Μάχης» αναλύοντας τον πόλεμο στη θάλασσα αναφέρει πόσο σημαντικό είναι να καταλαμβάνει τους πόρους του εχθρού:

¹²⁷ Tzu, Sun, op. cit., (2003), σελ. 24, 25, 26, 27.

¹²⁸ Ibid, σελ. 102.

¹²⁹ Bin, Sun, *Η Ολοκλήρωση της Τέχνης του Πολέμου* (Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2002), σελ. 110.

¹³⁰ Ibid, σελ. 111.

«Να επιτίθεται στις λέμβους του, να καταλαμβάνει τους πόρους του και να πληροφορείς τους ανθρώπους σου, όταν έρχονται τα τμήματά του [του εχθρού].»¹³¹

«Εάν διατηρείς έναν ενεργό (μόνιμο) στρατό που αριθμεί εκατό χιλιάδες άνδρες, δεν θα υπάρχουν αρκετά να φάνε (αρκετά εφόδια, για να συντηρηθούν), ακόμη κι αν ο πληθυσμός έχει πλεονάσματα... Θα είναι περισσότεροι στρατιώτες στο στρατόπεδο παρά στη δράση, και αυτοί που θα βρίσκονται στο στρατόπεδο θα έχουν άφθονα, ενώ εκείνοι που θα είναι σε δράση δεν θα έχουν αρκετά.»¹³²

«Έτσι μια στρατιωτική επιχείρηση ... κατευθύνεται προς τους στρατηγικούς παράγοντες των αντιπάλων. Πρώτα άρπαξέ τους τις ζωοτροφές. Δεύτερον, πάρε τους (στέρησέ τους) το νερό. Τρίτον, πιάσε τους πόρους. ... Ένατον, να καταλάβεις ότι θεωρούν πιο πολύτιμο. Αυτές οι εννιά καταλήψεις είναι οι τρόποι με τους οποίους θα καταβάλλεις τους αντιπάλους.»¹³³

Στο έργο *Six Secret Teachings* γίνεται ρητή αναφορά στη σημασία των οικονομικών στον πόλεμο σε σχέση με την εσωτερική νομιμοποίηση:

«Ο ηγέτης πρέπει να δίνει έμφαση στην ανάπτυξη του πλούτου μέσα στο κράτος του. Χωρίς υλικό πλούτο δεν έχει τίποτε για να είναι καλοκάγαθος.»

Ουσιαστικά, ο πλούτος του κράτους είναι το μέσο με το οποίο ο ηγεμόνας θα κερδίσει την εσωτερική αποδοχή (νομιμοποίηση) του λαού του.¹³⁴

Αλλά και στην Αρχαία Ελλάδα είχαν κατανοήσει πλήρως τη σημασία της οικονομίας στις διεθνείς σχέσεις και τη στρατηγική. Οι απόψεις του Σπαρτιάτη βασιλιά Αρχιδάμου, του Περικλή και του Συρακούσιου Ερμοκράτη που αναφέρει ο Θουκυδίδης μας δίνουν ανάγλυφα το ρόλο που διαδραματίζει η οικονομία στις διεθνείς σχέσεις και τη στρατηγική. Το σημαντικότερο ίσως επιχείρημα του Σπαρτιάτη βασιλιά Αρχιδάμου ήταν ότι «ο πόλεμος γίνεται λιγότερο με όπλα και περισσότερο με χρήματα τα οποία πρέπει να ξοδεύει κανείς για να είναι πιο αποτελεσματική η πολεμική προσπάθεια»¹³⁵, επομένως η Σπάρτη δε θα μπορέσει να ανταποκριθεί στις ανάγκες του πολέμου, αφού δεν διαθέτει πλούτο. Ο Αρχίδαμος θέτει το ερώτημα:

«Και που θα στηριχθούμε για να τον κηρύξουμε, ενώ είμαστε απροετοίμαστοι; Στο ναυτικό μας; Αλλά υστερούμε πολύ απέναντί τους και θα χρειαστεί πολύς καιρός για να προετοιμαστούμε και για να μπορέσουμε να τους αντιμετωπίσουμε. Στον πλούτο μας; Αλλά σ' αυτό υστερούμε ακόμη

¹³¹ Ibid, σελ. 141.

¹³² Ibid, σελ. 152.

¹³³ Ibid, σελ. 181. Ο τέταρτος τρόπος κατάληψης αναφέρεται στους δρόμους, ο πέμπτος στο ανώμαλο έδαφος, ο έκτος στο επίπεδο έδαφος. Ο έβδομος και ο όγδοος δεν αναφέρονται στο κείμενο.

¹³⁴ Sawyer, Ralph D. (ed.), *The Essence of War: Leadership and Strategy from the Chinese Military Classics*, (Westview Press, 2004), σελ. 124.

¹³⁵ Θουκυδίδου Ιστορία, Α 83, (Μετάφραση Άγγελου Βλάχου).

περισσότερο. Ούτε δημόσιο θησαυρό έχουμε ούτε είμαστε σε θέση να συνεισφέρουμε απ' τις ιδιωτικές μας περιουσίες.»¹³⁶

Από τη δική του πλευρά ο Περικλής κατανοεί απόλυτα την σημασία της οικονομικής κατάστασης του αντιπάλου:

«Οι Πελοποννήσιοι καλλιεργούν οι ίδιοι την γη τους και δεν έχουν ούτε ιδιώτες ούτε δημόσιες περιουσίες. Έπειτα, δεν έχουν καμιά πείρα για μακρούς πολέμους και υπερπόντιες εκστρατείες και τούτο επειδή η φτώχεια τούς αναγκάζει να περιορίζονται σε σύντομους πολέμους ο ένας εναντίον του άλλου. Τέτοιοι άνθρωποι ούτε στόλο μπορούν να επανδρώσουν ούτε στρατό να στέλνουν συχνά σε εκστρατείες, αφού πρέπει να εγκαταλείπουν τα κτήματά τους και να ξοδεύουν ο καθένας από τα εισοδήματά του, ενώ ταυτόχρονα τους εμποδίζουμε κάθε κίνηση στην θάλασσα. Αλλά τον πόλεμο τον συντηρούν τα μεγάλα αποθέματα και όχι οι αναγκαστικές εισφορές. Και οι άνθρωποι που δουλεύουν οι ίδιοι στη γη τους προτιμούν, στον πόλεμο, να εκθέτουν την ζωή τους παρά να δίνουν χρήματα, γιατί ελπίζουν ότι την ζωή τους ίσως και να την σώσουν, ενώ φοβούνται ότι το χρηματικό τους απόθεμα θα εξατμισθεί προτού ο πόλεμος τελειώσει, ιδίως αν, όπως είναι πιθανό, ο πόλεμος παραταθεί πέρα από όσο υπολογίζουν.»¹³⁷

Από το μνημειώδες έργο του Θουκυδίδη καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο Περικλής έχει επίσης πλήρη γνώση της σημασίας του οικονομικού παράγοντα και για τη στρατηγική της Αθήνας:

«Τους είπε ότι έπρεπε να είναι βέβαιοι για τη νίκη, αφού η πολιτεία, εκτός από τις άλλες προσόδους, είχε ετήσιο εισόδημα εξακόσια τάλαντα από τον συμμαχικό φόρο και είχε στην Ακρόπολη έξι χιλιάδες τάλαντα σε ασημένια νομίσματα. Το απόθεμα είχε φτάσει, προς στιγμή, τα εννέα χιλιάδες επτακόσια τάλαντα, αλλ' απ' αυτά είχαν γίνει οι δαπάνες για τα Προπύλαια και τ' άλλα οικοδομήματα καθώς και για την εκστρατεία της Ποτιδαιας. Εκτός απ' αυτά υπήρχαν χρυσάφι και ασήμι άκοπο σε αφιερώματα ιδιωτικά και δημόσια, σε ιερά σκεύη που χρησιμοποιούσαν στις πομπές και στους αγώνες, τα λάφυρα από τα Μηδικά κι άλλα αντικείμενα, που η αξία τους ήταν πεντακόσια τουλάχιστον τάλαντα. Πρόσθεσε σ' όλα αυτά και τα όσα είχαν οι άλλοι ναοί –και δεν ήταν λίγοι– και είπε ότι, αν έφταναν στο έσχατο σημείο να μην έχουν κανένα πόρο, θα είχαν ακόμα και το χρυσάφι του αγάλματος της Αθηνάς. Υπολόγιζε ότι το άγαλμα είχε καθαρό χρυσό σαράντα τάλαντα, που μπορούσε όλος ν' αφαιρεθεί. Έτσι τους ενθάρρυνε για τα οικονομικά.»¹³⁸

¹³⁶ Ibid, A 80.

¹³⁷ Ibid, A 141.

¹³⁸ Ibid, B 13.

Ο Συρακούσιος Ερμοκράτης προέτρεπε τους συμπολίτες του να προσπαθήσουν να εξασφαλίσουν τη συμμαχία των Καρχηδονίων «γιατί έχουν πολύ χρυσάφι και ασήμι και τούτο, στον πόλεμο όπως και σε καθετί άλλο, εξασφαλίζει την επιτυχία».¹³⁹

Σύμφωνα με την πολυσυζητημένη πλέον εξήγηση του Θουκυδίδη, η βασική αιτία του Πελοποννησιακού πολέμου ήταν ότι «η μεγάλη ανάπτυξη της Αθήνας φόβισε τους Λακεδαιμονίους και τους ανάγκασε να πολεμήσουν». Η λογική της θεωρίας της άνισης ανάπτυξης είναι η ακόλουθη:

«Η δύναμη των κρατών εξαρτάται από την οικονομία, την τεχνολογία και τον πληθυσμό τους. Αυτοί οι παράγοντες καθορίζουν τη στρατιωτική δύναμη κάθε κράτους. Η δύναμη, όμως, των κρατών αλλάζει. Αυτή η αλλαγή δεν γίνεται με τον ίδιο ρυθμό. Σε ορισμένα κράτη η δύναμη μειώνεται και σε άλλα αυξάνει. Σε μερικά αυξάνει αργά, σε άλλα αυξάνει ραγδαία. Συγκεκριμένα, ο κύριος μηχανισμός των διεθνών αλλαγών βρίσκεται στους διαφορετικούς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας, της τεχνολογίας και του πληθυσμού. Αυτή η ανισότητα έχει σοβαρές στρατηγικές επιπτώσεις, τόσο για τα κράτη αυτά καθαυτά, όσο και για το συσχετισμό δυνάμεων στο διεθνές σύστημα.»¹⁴⁰

Όπως αναφέρει ο Ludendorff ο Αυστριακός στρατηγός Montecuculi αναγνώριζε τη σημασία του οικονομικού παράγοντα στον πόλεμο και υποστήριζε ότι:

«για τη διεξαγωγή του πολέμου τα χρήματα, και πάλι, τα χρήματα, και τρίτον και τελευταίον, τα χρήματα είναι απαραίτητα.»¹⁴¹

Ο Michael Handel θεωρεί πολύ περιοριστική την άποψη του Montecuculi και διευρύνει την οικονομική διάσταση του πολέμου συμπεριλαμβάνοντας σ' αυτήν την ικανότητα της βιομηχανίας ενός κράτους, την έρευνα και την ανάπτυξη, την διαθεσιμότητα και διανομή των ακατέργαστων πόρων καθώς και την οργάνωση και διαχείριση της οικονομίας του.¹⁴²

Ο Πρώσος στρατηγός Carl von Clausewitz στο κλασικό έργο του «Περί του Πολέμου» δεν αναφέρθηκε στην οικονομική διάσταση του πολέμου διότι απλά τη θεωρούσε δεδομένη. Ήταν σίγουρος ότι ο πολιτικός ηγέτης θα έθετε [ή τουλάχιστον θα έπρεπε να θέσει] στη διάθεση του στρατιωτικού ηγέτη τους απαραίτητους πόρους

¹³⁹ Ibid, B 34. Για μία ανάλυση της σημασίας της οικονομικής ισχύος δείτε και: Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., (1999), *op. cit.*, σελ. 48-49, 91, 92, 110, 132

¹⁴⁰ Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., *Το Νέο Διεθνές Σύστημα: Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων* (Εκδόσεις Παπαζήση, 1995), σελ. 45.

¹⁴¹ Handel, Michael I., *War, Strategy and Intelligence*, (Frank Cass, 1989), σελ. 86.

¹⁴² Ibid.

προκειμένου ο τελευταίος να μπορέσει να επιτύχει τον πολιτικό σκοπό που έθεσε ο πρώτος. Ο Clausewitz έγραφε χαρακτηριστικά:

«Η διεξαγωγή του πολέμου δεν έχει τίποτε να κάνει με την παραγωγή όπλων και μπαρουτιού από γαιάνθρακες, θείο, νιτρικό κάλιο, χαλκό και κασσίτερο. Οι δεδομένες ποσότητες των παραπάνω είναι όπλα έτοιμα προς χρήση και η αποτελεσματικότητά τους. Η στρατηγική χρησιμοποιεί χάρτες χωρίς να ανησυχεί για τριγωνομετρικές τοπογραφίες, δεν ερευνά πώς μία χώρα πρέπει να είναι οργανωμένη και ένας λαός εκπαιδευμένος και κυβερνημένος προκειμένου να παράγει τα βέλτιστα στρατιωτικά αποτελέσματα. Δέχεται αυτά τα θέματα όπως τα βρίσκει στην Ευρωπαϊκή κοινότητα κρατών, και επισύρει την προσοχή της μόνον σε ασυνήθεις περιστάσεις/περιπτώσεις που ασκούν μία έντονη/έκδηλη επίδραση στον πόλεμο».¹⁴³

Ο Michael Handel προσπαθώντας να ερμηνεύσει τους λόγους που ώθησαν τον Πρώσο στρατηγό να αγνοήσει την οικονομική διάσταση του πολέμου καταλήγει σε δύο σημαντικές παρατηρήσεις. Πρώτον, διαπιστώνει ότι η οικονομική διάσταση του πολέμου έχει στενή σχέση με την πολιτική διάσταση στην οποία ο Clausewitz έδωσε την πρωτοκαθεδρία στη διεξαγωγή του πολέμου. Θεωρεί ότι οι αποφάσεις σχετικές με τα οικονομικά ζητήματα τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια ενός πολέμου, αποτελούν ένα σημαντικό κρίκο μεταξύ πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας. Δεύτερον, η οικονομική παράμετρος απουσιάζει από τη μετάβαση από τον πόλεμο στη θεωρία (αφηρημένη έννοια του πολέμου) στον πόλεμο στην πράξη. Σύμφωνα με τον Handel η οικονομική διάσταση του πολέμου μας δίνει άλλη μία εξήγηση για την μετατροπή που υφίσταται ο απόλυτος πόλεμος από την πραγματικότητα. Κι αυτό γιατί ο απόλυτος πόλεμος απαιτεί τη χρήση όλων των διαθέσιμων οικονομικών πόρων ενός κράτους στην πολεμική προσπάθεια. Στον πραγματικό κόσμο, οι πόροι που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε έναν πόλεμο καθορίζονται από τους οικονομικούς περιορισμούς που αντιμετωπίζει ένα κράτος. Οι περιορισμοί αυτοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο καθώς περιορίζουν την πορεία προς τον απόλυτο πόλεμο.¹⁴⁴

Η αναγνώριση του ρόλου του οικονομικού παράγοντα στον πόλεμο εκ μέρους του Handel καθίσταται σαφής από τα ακόλουθα αποσπάσματα:

¹⁴³ Handel, Michael I., op. cit., σελ. 86.

¹⁴⁴ Handel, Michael I., op. cit., σελ. 87.

«Παρόλα' αυτά, οικονομικοί και χρηματοοικονομικοί παράγοντες ή το κόστος του πολέμου αποτελούσαν πάντα ένα κεντρικό στοιχείο στην απόφαση εξαπόλυσης ενός πολέμου και έχουν διαδραματίσει ένα ζωτικό ρόλο στην πορεία του ίδιου του πολέμου.»¹⁴⁵

«Στο στρατηγικό επίπεδο η γνώση των οικονομικών παραγόντων σε έναν παρατεταμένο πόλεμο μπορεί να μειώσει σημαντικά την αβεβαιότητα του τελικού αποτελέσματος. Διότι, το αποτέλεσμα τέτοιων σύγχρονων πολέμων δεν καθορίζεται τόσο από την εμπνευσμένη στρατιωτική ιδιοφυΐα, αλλά από πιο περίπλοκους παράγοντες όπως είναι το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν, οι βιομηχανικές δυνατότητες και οι δυνατότητες έρευνας και ανάπτυξης, η οργάνωση και η διαχείριση μιας οικονομίας εν καιρό πολέμου, και η κινητοποίηση των πόρων.»¹⁴⁶

Ο Michael Howard, μελετητής του Clausewitz, θεωρεί πως ίσως ο Πρώσος στρατηγός να μην αγνόησε εσκεμμένα τα οικονομικά ζητήματα, όμως το αποτέλεσμα είναι ότι αγνόησε μία κρίσιμη διάσταση του πολέμου η οποία ακόμη και στην εποχή του ήταν εξαιρετικά σημαντική.¹⁴⁷ Κατά τη γνώμη του ο Clausewitz είχε μία πολύ στενή άποψη για τη φύση του πολέμου διότι αν και μελέτησε πολύ εκτεταμένα την εποχή του Ναπολέοντα δεν έλαβε υπόψη του τη σημασία που διαδραμάτισε το Ηπειρωτικό Σύστημα για τη στρατηγική του Ναπολέοντα, καθώς και για την πτώση του. Ο Ναπολέων επεχείρησε να χρησιμοποιήσει τόσο οικονομικά, όσο και στρατιωτικά εργαλεία προκειμένου να παγιώσει και να επεκτείνει τις κατακτήσεις του. Αν και ο Howard χαρακτηρίζει «περίεργο» το γεγονός ότι ο Clausewitz, ένας ειδικός σε στρατιωτικά ζητήματα, του οποίου η χώρα αναδύθηκε ως μεγάλη δύναμη της εποχής της τόσο μέσω της επιδέξιας οικονομικής διαχείρισης όσο και μέσω νικών στο στρατιωτικό επίπεδο, αγνοεί μία διάσταση των στρατιωτικών υποθέσεων η οποία προβλημάτισε κάθε Πρώσο στρατιώτη, πολιτικό ηγέτη και αστό από την εποχή του Frederick William του Α'. Αποδίδει αυτή τη στάση του Πρώσου στρατηγού στους περιορισμούς της ίδιας του της προσωπικότητας και των ενδιαφερόντων του. Τα αποτελέσματα των Ναπολεόντειων εκστρατειών που επηρέασαν βαθύτατα την καριέρα και τη σκέψη του ήταν σημαντικότερα γι' αυτόν από ανησυχίες για τα οικονομικά του πολέμου που, όμως, τόσο πολύ είχαν απασχολήσει τον παλαιό Πρωσικό στρατό. Και ο Howard καταλήγει στο ακόλουθο συμπέρασμα:

«Όταν ήρθε η κρίσιμη στιγμή, ήταν η επιτυχής διεξαγωγή των επιχειρήσεων που είχε σημασία και

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Howard, Michael, *Clausewitz* (Oxford, New York: Oxford University Press, 1983), σελ. 3.

τα γεγονότα της ζωής του Clausewitz κατέστησαν ξεκάθαρο ότι σε αυτά και όχι σε βαθύτερα ερωτήματα/ζητήματα σχετικά με τη στρατιωτική χρηματοδότηση, τον προϋπολογισμό και την προμήθεια και τη διοίκηση, θα έπρεπε να δοθεί επίμονο/επείγοντως προσοχή.»¹⁴⁸

Ο E.H. Carr στο κλασικό έργο του “The Twenty Years’ Crisis, 1919-1939”, έδωσε μεγάλη έμφαση στην σχέση μεταξύ της οικονομικής και της στρατιωτικής ισχύος και άσκησε αυστηρή κριτική στους αναλυτές που διαχώριζαν τα δύο αυτά είδη ισχύος. Έγραφε χαρακτηριστικά:

«Η οικονομική ισχύς πάντα αποτελούσε ένα εργαλείο της πολιτικής ισχύος, ακόμη και μόνο λόγω της σύνδεσής της με τα στρατιωτικά μέσα. Μόνο τα πιο πρωτόγονα είδη πολέμου είναι τελείως ανεξάρτητα από τον οικονομικό παράγοντα. Η όλη πρόοδος του πολιτισμού συνδέεται στενά με την οικονομική ανάπτυξη έτσι ώστε δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι στα πλαίσια της σύγχρονης ιστορίας παρατηρείται μία αυξανόμενη στενή σύνδεση μεταξύ της στρατιωτικής και της οικονομικής ισχύος.»

Η καλλίτερη συνταγή ενδυνάμωσης μιας χώρας για τον Carr, ήταν η αύξηση της παραγωγής στο εσωτερικό, η δραστική μείωση των εισαγωγών και η συσσώρευση πλούτου μέσω της απόκτησης πολύτιμων μετάλλων. Οι πρεσβευτές αυτών των απόψεων ονομάστηκαν μερκαντιλιστές. Ο μερκαντιλισμός ήταν ένα σύστημα οικονομικής πολιτικής που βασιζόταν στη μέχρι τότε αδιαφιλονίκητη υπόθεση ότι η απόκτηση πλούτου αποτελούσε μέρος της φυσιολογικής λειτουργίας του κράτους. Προκειμένου να στηρίξει την αλληλεπίδραση μεταξύ της οικονομικής και της στρατιωτικής ισχύος, ο Carr άντλησε επιχειρήματα από την ιστορία. Κατά τη διάρκεια των παρατεταμένων συγκρούσεων που σφράγισαν το τέλος του Μεσαίωνα στη Δυτική Ευρώπη, οι έμποροι των πόλεων στηριζόμενοι στην οργανωμένη οικονομική τους ισχύ, νίκησαν τους φεουδάρχες, οι οποίοι διέπραξαν το σφάλμα να εμπιστευθούν την τύχη τους στην ατομική τους γενναιότητα. Η γέννηση των σύγχρονων κρατών σφραγίσθηκε παντού από την εμφάνιση μιας νέας μεσαιάς τάξης η οποία βασιζόταν στο εμπόριο και στη βιομηχανία. Το εμπόριο και η οικονομία αποτελούσαν τα θεμέλια της βραχύχρονης κυριαρχίας των Ιταλικών πόλεων της Αναγέννησης και αργότερα των Ολλανδών. Οι κυριότεροι διεθνείς πόλεμοι από την Αναγέννηση μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα διεξήχθησαν για εμπορικούς λόγους. Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου, ήταν

¹⁴⁸ Ibid.

κοινώς αποδεκτό ότι αφού ο πλούτος είναι μία πηγή πολιτικής ισχύος, το κράτος πρέπει να έχει ως στόχο τη συσσώρευση όσο το δυνατόν περισσότερου πλούτου.

Αναφερόμενος στη φιλελεύθερη σχολή της Πολιτικής Οικονομίας ο Carr τόνισε ότι η σημασία του δόγματος του *laissez-faire* συνίσταται στο ότι επέφερε έναν πλήρη θεωρητικό διαχωρισμό μεταξύ της οικονομίας και της πολιτικής. Οι κλασικοί οικονομολόγοι οραματίζονταν μία φυσική οικονομική τάξη η οποία είχε τους δικούς της νόμους και ήταν ανεξάρτητη από την πολιτική εξουσία, ενώ λειτουργούσε προς όφελος όλων. Όμως, κατέληξε:

«Οι οικονομικές δυνάμεις αποτελούν στην πραγματικότητα πολιτικές δυνάμεις. Η οικονομία δε μπορεί να θεωρηθεί ένα απλό εργαλείο της ιστορίας, ούτε ως μία ανεξάρτητη επιστήμη υπό το φώς της οποίας θα ερμηνεύσουμε την ιστορία. Η μελέτη της οικονομίας προϋποθέτει μία δεδομένη πολιτική τάξη, και δε μπορούμε να τη μελετήσουμε απομονωμένη από την πολιτική.»¹⁴⁹

Προκειμένου να μεγιστοποιηθεί η ασφάλεια του κράτους ορισμένοι θεωρητικοί θέτουν το εξής δίλημμα: «όπλα» ή βούτυρο»; Σύμφωνα με τον F. L. Schuman «τα επιχειρήματα που σχετίζονται με την ευημερία είναι “οικονομικά”» ενώ «τα επιχειρήματα που σχετίζονται με την ισχύ είναι “πολιτικά”».¹⁵⁰ Το δίλημμα αυτό μάλλον έχει επιλυθεί εδώ και αιώνες. Η λύση είναι πολύ απλή. Το κράτος δεν καλείται να επιλέξει, μεταξύ «όπλων ή βουτύρου», δηλαδή μεταξύ ισχύος και πλούτου, αφού η σχέση τους είναι συμπληρωματική και όχι διαζευκτική. Σύμφωνα με τον Αθ. Πλατιά:

«Για να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους, τα κράτη είναι αναγκασμένα να αναζητήσουν “δύναμη” και “πλούτο” (power and wealth). Αυτά αποτελούν τα μέσα για την επιδίωξη του κεντρικού πολιτικού στόχου, που είναι η αύξηση της ασφάλειας.»¹⁵¹

Ο καθηγητής Zimmern διαχώρισε τα κράτη σε δύο κατηγορίες: η πρώτη κατηγορία κρατών επιδιώκει την «ευημερία» ενώ η δεύτερη την ισχύ. Υποστήριξε ότι «τα κράτη που επιδιώκουν την ευημερία απολαμβάνουν μία υπεροχή ισχύος και πόρων έναντι των κρατών που αναζητούν ισχύ», οδηγώντας μας στο συμπέρασμα ότι τα κράτη που ευημερούν απολαμβάνουν ήδη υπεροχή ισχύος και δεν αποτελεί πρωταρχικό τους στόχο η αύξηση της ισχύος τους, επομένως μπορούν να στραφούν προς την απόκτηση βουτύρου, ενώ τα κράτη που επιζητούν ισχύ, λόγω της κατωτερότητάς τους στο

¹⁴⁹ E.H. Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939* (Macmillan Press, 1981), σελ. 105-117.

¹⁵⁰ Ibid, p. 109.

¹⁵¹ Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., (1995), *op. cit.*, σελ. 29

συσχετισμό ισχύος, αφιερώνουν το μεγαλύτερο μέρος των πόρων τους στην επίτευξη του πρωταρχικού σκοπού τους: την αύξηση της ισχύος τους. Επομένως κράτη που ευημερούν είναι εκείνα που υπερισχύουν σε όρους ισχύος, σε αντίθεση με εκείνα που αναζητούν την ισχύ. Ο Carr θεωρεί ότι «η αντίθεση δεν είναι μεταξύ «ισχύος» και «πλούτου», ούτε μεταξύ «πολιτικής» και «οικονομίας», αλλά μεταξύ διαφορετικών βαθμών ισχύος».¹⁵² Και συμπεραίνει ότι:

«Στην επιδίωξη της ισχύος, χρησιμοποιούνται και τα στρατιωτικά και τα οικονομικά μέσα... Η ισχύς η οποία αποτελεί ένα στοιχείο κάθε πολιτικής πράξης είναι μία και αδιαίρετη. Χρησιμοποιεί στρατιωτικά και οικονομικά μέσα προκειμένου να επιτύχει τους ίδιους στόχους. Ο ισχυρός θα επιλέξει το δευτερεύον και πιο «πολιτισμένο» όπλο, διότι θα κρίνει ότι είναι αρκετό ώστε να επιτύχει τους σκοπούς του. Όσο εξακολουθεί να το θεωρεί αρκετό, δε θα μπει στον πειρασμό να καταφύγει στα πιο επικίνδυνα οπλικά συστήματα. Αλλά η οικονομική ισχύς δεν είναι δυνατόν να απομονωθεί από τη στρατιωτική, ούτε το αντίστροφο. Και οι δύο μορφές ισχύος αποτελούν αναπόσπαστα μέρη της πολιτικής ισχύος. Μακροπρόθεσμα η οικονομική ισχύς είναι απροστάτευτη χωρίς τη στρατιωτική και το αντίστροφο.»¹⁵³

Ο Edward Mead Earle¹⁵⁴ αναφέρει ότι μόνο στις πιο πρωτόγονες κοινωνίες, είναι δυνατόν να διακρίνουμε την οικονομική από την πολιτική ισχύ. Στη σύγχρονη εποχή –με την εμφάνιση του εθνικού κράτους, την επέκταση του Ευρωπαϊκού πολιτισμού σε όλο τον κόσμο, τη βιομηχανική επανάσταση και τη σταθερή πρόοδο της στρατιωτικής τεχνολογίας– αντιμετωπίζουμε συνεχώς την αλληλεξάρτηση από τη μία πλευρά της εμπορικής, οικονομικής και βιομηχανικής ισχύος και της πολιτικής και στρατιωτικής ισχύος από την άλλη. Αυτή η αλληλεξάρτηση σχετίζεται με την ασφάλεια ενός κράτους και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την έκταση στην οποία το άτομο μπορεί να απολαμβάνει τη ζωή, την ελευθερία, την περιουσία και την ευτυχία. Σύμφωνα με τη θεωρία του Μερκαντιλισμού η ισχύς ενός έθνους γίνεται αυτοσκοπός, και όλα τα ζητήματα της εθνικής οικονομίας και της ατομικής ευμάρειας υποτάσσονται στον μοναδικό σκοπό της ανάπτυξης των δυνατοτήτων του έθνους στην προετοιμασία και διεξαγωγή πολέμου. Ο Colbert θεωρούσε ότι «Το εμπόριο είναι η πηγή των δημοσίων οικονομικών και τα

¹⁵² E.H. Carr, op. cit., σελ. 110.

¹⁵³ Ibid, σελ. 119-120.

¹⁵⁴ Από αυτό το τμήμα έως και τη σελίδα 61, αντλήσαμε υλικό από το ακόλουθο: Earle, Edward Meade, "Adam Smith, Alexander Hamilton, Friedrich List: The Economic Foundations of Military Power", στο Paret, Peter (ed.), *Makers of Modern Strategy: from Machiavelli to the Nuclear Age* (Oxford: Clarendon Press, 1994).

δημόσια οικονομικά είναι το ζωτικό νεύρο του πολέμου». Οι δημοκρατικοί λαοί αντιπαθούν τους περιορισμούς που τίθενται σε μία οικονομία βασισμένη στον πόλεμο και την προετοιμασία για πόλεμο. Προτιμούν ένα οικονομικό σύστημα που ενδιαφέρεται για την ατομική ευημερία παρά για την υπερφίαλη ισχύ του κράτους. Αντιλαμβάνονται μία συνδυασμένη οικονομική και στρατιωτική ισχύ ως απειλή στις ελευθερίες τους.

Όμως, οποιεσδήποτε και αν είναι οι πολιτικές και οικονομικές φιλοσοφίες που παρακινούν ένα κράτος, το τελευταίο μπορεί να αγνοήσει τις απαιτήσεις της στρατιωτικής ισχύος και της εθνικής ασφάλειας, μόνο διατρέχοντας τρομακτικό κίνδυνο. Σύμφωνα με τον Alexander Hamilton:

«Η ασφάλεια από τους εξωτερικούς κινδύνους αποτελεί το πλέον ισχυρό κίνητρο εθνικής δράσης. Ακόμη και η ελευθερία πρέπει, εάν είναι απαραίτητο, να υποχωρήσει στις υπαγορεύσεις της ασφάλειας επειδή, για να είναι πιο ασφαλείς, οι άνθρωποι επιθυμούν να διακινδυνεύουν να είναι λιγότερο ελεύθεροι».

Ο Adam Smith, ο οποίος πρέσβευε ότι η υλική ευημερία ενός κράτους στηρίζεται σε όσο το δυνατόν μικρότερη ανάμιξη του κράτους στην ελευθερία του ατόμου, συμφωνούσε ότι αυτή η γενική αρχή θα έπρεπε να υποχωρήσει στην περίπτωση που εμπλέκονται θέματα εθνικής ασφάλειας, διότι «η άμυνα έχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα από ότι ο πλούτος». Ο Friedrich List, ο οποίος διαφωνούσε με τον Adam Smith στα περισσότερα ζητήματα, θεωρούσε ότι:

«Η ισχύς είναι πιο σημαντική από τον πλούτο... επειδή το αντίθετο της ισχύος –η αδυναμία– οδηγεί στην εγκατάλειψη όλων αυτών που διαθέτουμε, όχι μόνο από τον πλούτο που έχουμε αποκτήσει, αλλά από τις δυνάμεις παραγωγής μας, τον πολιτισμό μας, την ελευθερία μας, ή μάλλον, ακόμη και της ίδιας μας της εθνικής ανεξαρτησίας, στα χέρια εκείνων που υπερέχουν σε σύγκριση με μας σε ισχύ».

Το μερκαντιστικό σύστημα ήταν ένα σύστημα πολιτικής ισχύος. Στον τομέα των εξωτερικών υποθέσεων το σύστημα προσπαθούσε να αυξήσει την ισχύ του κράτους σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη. Οι στόχοι του μερκαντισμού ήταν η ενοποίηση του εθνικού κράτους και η ανάπτυξη των βιομηχανικών, εμπορικών, οικονομικών, στρατιωτικών και ναυτικών πηγών του. Προκειμένου να επιτύχει τους στόχους αυτούς το κράτος παρενέβαινε έτσι ώστε οι οικονομικές υποθέσεις των πολιτών του ή των υπηκόων του να στρέφονται αποτελεσματικά προς διεξόδους που συμβάλουν στην αύξηση της πολιτικής και στρατιωτικής ισχύος του. Χρησιμοποιώντας μία σύγχρονη ορολογία ο Earle υποστηρίζει ότι ο κύριος σκοπός των μερκαντιστικών ρυθμίσεων είναι να

αναπτύξει τις στρατιωτικές δυνατότητες του κράτους. Ο πόλεμος ήταν έμφυτος στο μερκαντιστικό σύστημα, όπως και σε κάθε σύστημα όπου η ισχύς θεωρείται αυτοσκοπός και η οικονομική ζωή κινητοποιείται πρωταρχικά για να εξυπηρετήσει πολιτικούς στόχους. Οι οπαδοί της πολιτικής της ισχύος θεωρούν ότι οι στόχοι τους μπορεί να επιτευχθούν και με την οικονομική εξασθένιση των αντιπάλων τους, αντί τη δική τους ενδυνάμωση. Κάθε προσπάθεια οικονομικής προόδου μίας χώρας με ιδίες προσπάθειες θεωρείται άσκοπη, εκτός εάν συνίσταται στην λεηλασία των περιουσιακών στοιχείων άλλων χωρών. Σχεδόν κανένα άλλο στοιχείο της μερκαντιστικής φιλοσοφίας δεν συνέβαλε περισσότερο στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής, ακόμη και της εξωτερικής πολιτικής.

Η πιο καυστική κριτική που άσκησε στο μερκαντισμό ο Adam Smith αναφερόταν στις νομισματικές θεωρίες του, ιδιαίτερα στην αντίληψη ότι το κράτος λειτουργώντας σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα, πρέπει να συσσωρεύει μεγάλα αποθέματα χρυσού σε ράβδους έτσι ώστε να είναι πάντα έτοιμο να προασπίσει την ανεξαρτησία του, όποτε χρειασθεί. Παρ' όλα αυτά ο Smith παραδέχθηκε ότι η Μεγάλη Βρετανία πρέπει να είναι προετοιμασμένη να διεξάγει έναν πόλεμο επειδή «ένα εργατικό και πλούσιο κράτος είναι πιο πιθανό σε σύγκριση με άλλα κράτη, να δεχθεί επίθεση». Επίσης, αναγνώριζε ότι οι τεράστιες αποικιακές και εμπορικές δεσμεύσεις της Βρετανίας απαιτούσαν τη διατήρηση στρατιωτικών και ναυτικών εγκαταστάσεων. Ο Smith όμως δεν θεωρεί χρήσιμη και απαραίτητη την εξοικονόμηση χρημάτων για μία αποτελεσματική άμυνα του κράτους, επειδή «οι στρατοί και οι στόλοι συντηρούνται όχι με χρυσό και ασήμι, αλλά με καταναλωτικά αγαθά». Αμφισβήτησε ότι η διεξαγωγή ενός πολέμου μπορεί να στηριχθεί πρωτίστως στην εξοικονόμηση χρημάτων, ή σε δάνεια, ενώ υποστήριζε τη θέσπιση υψηλών φόρων. Πίστευε ότι η ικανότητα ενός κράτους να διεξάγει αποτελεσματικά έναν πόλεμο συνίσταται στην παραγωγικότητά του. Αν και ο Smith απέρριπτε ορισμένες αντιλήψεις της μερκαντιστικής σχολής, αποδεχόταν όμως έναν από τους στόχους της: την αναγκαιότητα της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία στο βαθμό που ήταν απαραίτητη για την ενδυνάμωση της στρατιωτικής ισχύος του κράτους. Πίστευε ότι:

«Το πρώτιστο καθήκον του κυρίαρχου (της κυρίαρχης πολιτείας) εκείνο της προστασίας της κοινωνίας από την άσκηση βίας και την εισβολή εκ μέρους άλλων ανεξάρτητων κρατών, μπορεί να εκπληρωθεί μόνο χρησιμοποιώντας στρατιωτική ισχύ».

Οι μέθοδοι της προετοιμασίας της στρατιωτικής ισχύος κατά την ειρηνική περίοδο, και της χρησιμοποίησής της σε περίοδο πολέμου ποικίλλουν ανάλογα με το καθεστώς κάθε κοινωνίας. Ο πόλεμος έχει καταστεί πιο πολύπλοκος και πιο δαπανηρός καθώς οι κοινωνίες σημειώνουν σημαντικές προόδους στην τεχνολογία. Επομένως ο χαρακτήρας των στρατιωτικών κατεστημένων και οι μέθοδοι υποστήριξής τους διαφέρουν στα πλαίσια ενός εμπορικού και βιομηχανικού κράτους από εκείνες μιας πιο πρωτόγονης κοινωνίας. Ο Smith μάλιστα αποδέχθηκε την υιοθέτηση νόμων που επέβαλαν την πληρωμή ενός επιδόματος για την παραγωγή υλικού που προοριζόταν για το ναυτικό στις Αμερικανικές αποικίες και, ταυτόχρονα, την απαγόρευση εξαγωγών των υλικών αυτών από την Αμερική σε κάθε χώρα εκτός από τη Βρετανία. Αυτή η θέση του Smith που παρεκκλίνει σημαντικά από τη φιλελεύθερη θεωρία της αγοράς την οποία πρόσβευε, δικαιολογήθηκε ως απαραίτητη για την ανεξαρτησία της Αγγλίας από τη Σουηδία και τις υπόλοιπες βόρειες χώρες, οι οποίες την προμήθευαν το αναγκαίο στρατιωτικό υλικό και για την επίτευξη αυτόρκειας. Στην περίπτωση που μία εγχώρια βιομηχανία ήταν απαραίτητη για την άμυνα της χώρας, ο Smith δε δίσταζε να προτείνει στη Βρετανική κυβέρνηση να ευνοήσει τη βιομηχανία αυτή σε σχέση με τις αντίστοιχες ξένες ανταγωνιστικές βιομηχανίες. Τέτοιου είδους προστασία απολάμβαναν τα ναυπηγεία σύμφωνα με το Νόμο για τη Ναυτιλία (Navigation Acts). Ο Smith έγραφε χαρακτηριστικά:

«Είναι σημαντικό για το βασίλειο να εξαρτάται όσο το δυνατόν λιγότερο από τα γειτονικά κράτη όσον αφορά στα βιομηχανικά προϊόντα που θεωρούνται απαραίτητα για την άμυνά του. Εάν τα προϊόντα αυτά δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθούν στη χώρα μας, είναι λογικό να επιβληθούν φόροι σε όλους τους υπόλοιπους κλάδους της βιομηχανίας προκειμένου να τα υποστηρίξουμε.»

Αν και με απροθυμία, δέχθηκε ακόμη και την επιβολή δασμών στα πλαίσια αντιποίνων (δηλαδή τη διεξαγωγή δασμολογικού πολέμου) εναντίον των αντιπάλων της Βρετανίας, ο Smith συνέτριψε ορισμένες από τις θεωρίες που αποτελούν το υπόβαθρο του μερκαντισμού, ενώ χαρακτήριζε τις πρακτικές των μερκαντιστών αποκρουστικές. Είχε καχυποψίες για την κρατική παρέμβαση στην οικονομία και δεν ήταν λάτρης της κρατικής ισχύος αυτής καθ' αυτής. Όμως, σύμφωνα με τον Earle,

«Το κρίσιμο ερώτημα για τον καθορισμό της σχέσης του με τη μερκαντιστική σχολή δεν συνίσταται στο εάν οι θεωρίες της για την οικονομία και το εμπόριο ήταν ορθολογικές ή

ανορθολογικές, αλλά στο εάν, όταν κρίνεται απαραίτητο, η οικονομική ισχύς του κράτους πρέπει να καλλιεργείται και να χρησιμοποιείται ως εργαλείο της πολιτικής/διπλωματίας».

Η απάντηση του Smith σε αυτό το ερώτημα είναι καταφατική.

Ο Earle χαρακτηρίζει τον Alexander Hamilton ως εθνικιστή και τονίζει την πίστη του στη χρήση της οικονομικής πολιτικής ως όργανο τόσο της εθνικής ενοποίησης όσο και της εθνικής ισχύος. Το πρόγραμμα το οποίο περιέγραφε στην «Έκθεση για τα Βιομηχανικά υλικά» (“Report on Manufactures”) καθιέρωσε το Hamilton ως οικονομικό εθνικιστή. Στόχος του ήταν να προωθήσει αυτά τα βιομηχανικά υλικά ώστε οι ΗΠΑ να μην εξαρτώνται από άλλες χώρες για την προμήθεια στρατιωτικών και άλλων ευαίσθητων υλικών. Όπως έγραφε και ο ίδιος:

«όχι μόνον ο πλούτος, αλλά και η ανεξαρτησία και η ασφάλεια μιας χώρας φαίνεται ότι είναι ουσιαστικώς συνδεδεμένη με την ευημερία των βιομηχανιών. Κάθε έθνος εν όψει αυτών των σπουδαίων στόχων, οφείλει να προσπαθήσει να αποκτήσει όλα τα ουσιαστικά εφόδια. Αυτά περιλαμβάνουν τα μέσα για τη συντήρηση [του λαού], την κατασκευή κατοικιών, την ένδυση και την άμυνα».

Τονίζει ότι η έλλειψη ενός εκ των παραπάνω μέσων σημαίνει την έλλειψη ενός σημαντικού οργάνου της πολιτικής, και ότι ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων η έλλειψη αυτή θα είναι κάτι παραπάνω από αισθητή. Καθορίζοντας σε ποιούς τομείς θα πρέπει να επιβληθούν δασμοί προκειμένου να προστατευθούν οι εγχώριες βιομηχανίες, ο Hamilton αναφέρει ότι πρωτεύων τομέας είναι εκείνος της εθνικής ασφάλειας. Ο Hamilton οραματιζόταν ένα κράτος στο οποίο οι διάφοροι τομείς της οικονομίας θα συνενώνονταν σε μία κοινή εθνική οικονομία και θα προάσπιζαν ένα κοινό εθνικό συμφέρον. Αναφερόμενος στην εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, σημειώνει τα ακόλουθα ότι

«οι ΗΠΑ, αναπτύσσοντας μία πολύπλευρη οικονομία, θα απολαμβάνουν αυξημένη ασφάλεια από εξωτερικούς κινδύνους, αδιάλειπτη ειρήνη στις σχέσεις της με τα άλλα κράτη, και, το πιο σημαντικό, θα απαλλάσσονται από τους καυγάδες και τους πολέμους που θα προκύψουν σε περίπτωση διάσπασής τους σε μικρότερα κράτη».

Ο Hamilton εξέφρασε την άποψη ότι η δημιουργία ισχυρού ναυτικού θα συμβάλλει στην ολοκλήρωση της αμερικανικής εθνικής οικονομίας, η οποία με τη σειρά της θα συμβάλει στην αύξηση της ισχύος του ναυτικού. Στο σημείο αυτό οι απόψεις του Hamilton ταυτίζονται με εκείνες τους Περικλή ο οποίος στήριζε την ισχύ της Αθηναϊκής αυτοκρατορίας σε τρεις παράγοντες οι οποίοι αλληλοϋποστηρίζονταν: στο ναυτικό, στην αυτοκρατορία της και στον πλούτο. Η Αθήνα από την εποχή της περσικής εισβολής

διέθετε ισχυρό ναυτικό (λόγω του μη εύφορου εδάφους της και των δημογραφικών προβλημάτων της) ενώ μετά την εκδίωξη των Περσών από τις ελληνικές πόλεις των παραλίων της Μικράς Ασίας δημιούργησε μία αυτοκρατορία η οποία της παρείχε πλούτο. Το αθηναϊκό ναυτικό στήριζε την αυτοκρατορία, η οποία παράγοντας πλούτο ενίσχυε τη ναυτική ισχύ της Αθήνας και κατ' επέκταση και την αυτοκρατορία. Ο Hamilton θεωρεί ότι εάν μία χώρα δοκιμάσει να διεξαγάγει πόλεμο χωρίς την απαραίτητη πιστοληπτική ικανότητα, δε θα πρόκειται για μία μεγάλη συμφορά – αλλά για ολική καταστροφή. Για τον Hamilton η ασφάλεια δεν είναι δυνατή χωρίς την ισχύ, επειδή ένα «έθνος που είναι άξιο περιφρόνησης λόγω της αδυναμίας του, στερείται ακόμη και το προνόμιο της ουδετερότητας». Μόνο εάν είμαστε ισχυροί, υποστήριξε, μπορούμε να «επιλέξουμε την ειρήνη ή τον πόλεμο όπως επιτάσσει το εθνικό μας συμφέρον που καθοδηγείται από τη δικαιοσύνη». Όμως, σύμφωνα και με τον Jay η ισχύς εξαρτάται από «την διακυβέρνηση, τα όπλα [οπλικά συστήματα] και τους πόρους της χώρας».

Όσον αφορά στις απόψεις του Friedrich List η πρωταρχική ενασχόλησή του με την πολιτική και την οικονομία επικεντρωνόταν στην ισχύ, αν και την συνέδεε με την ευημερία. Γι' αυτό ο Earle θεωρεί ότι είχε επηρεασθεί σημαντικά από το μερκαντιλισμό. Ο List πιστεύει ότι ο σκοπός της οικονομίας ενός κράτους,

«δεν είναι μόνον ο πλούτος όπως συμβαίνει στην ατομική και κοσμοπολίτικη οικονομία, αλλά η ισχύς και ο πλούτος, διότι ο πλούτος ενός κράτους αυξάνεται και εξασφαλίζεται μέσω της εθνικής ισχύος, ενώ η τελευταία αυξάνεται και διασφαλίζεται από τον πλούτο του κράτους».

Οι κύριες αρχές του [του κράτους] επομένως, δεν είναι μόνον οικονομικές, αλλά και πολιτικές. Τα άτομα μπορεί να είναι πολύ πλούσια, αλλά εάν το κράτος δεν διαθέτει την ισχύ να τα προστατεύσει, τότε και το κράτος και οι πολίτες του μπορεί να χάσουν σε μία ημέρα τον πλούτο που συγκέντρωναν κατά τη διάρκεια αιώνων, καθώς και τα δικαιώματά τους, την ελευθερία τους και την ανεξαρτησία τους, επίσης. Υποστήριζε ότι:

«Όπως η ισχύς διασφαλίζει τον πλούτο, και ο πλούτος αυξάνει την ισχύ, έτσι και η ισχύς και ο πλούτος, ωφελούνται ισότιμα από μία αρμονική κατάσταση της γεωργίας, του εμπορίου και της βιομηχανίας μέσα στα πλαίσια του κράτους. Εάν απουσιάζει αυτή η αρμονία ένα κράτος δεν καθίσταται ποτέ ισχυρό ή πλούσιο».

Για τον List επομένως η παραγωγικότητα αποτελεί το κλειδί της εθνικής ασφάλειας. Έγραφε ότι:

«Η κυβέρνηση δεν έχει μόνον δικαίωμα, αλλά και καθήκον, να προάγει καθετί που μπορεί να αυξήσει τον πλούτο και την ισχύ του κράτους, εάν αυτός ο στόχος δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί από τα άτομα. Επομένως, είναι καθήκον της να προστατεύει το εμπόριο μέσω του ναυτικού, διότι οι έμποροι δε μπορούν να προστατευθούν μόνοι τους. Έτσι, είναι καθήκον της να προστατεύει το διενεργούμενο εμπόριο μέσω νόμων για τη ναυτιλία, διότι η διενέργεια του εμπορίου υποστηρίζει τη ναυτική ισχύ, όπως και η ναυτική ισχύς προστατεύει το διενεργούμενο εμπόριο. Ο πλούτος δεν ωφελεί χωρίς την ενότητα και ισχύ του κράτους. Ο πόλεμος ή η σημαντική πιθανότητα πολέμου καθιστά απαραίτητη τη δημιουργία μιας βιομηχανικής υποδομής για κάθε κράτος πρώτης γραμμής. Όπως θα ήταν ανορθολογικό για ένα κράτος να διαλύσει το στρατό του, να καταστρέψει το στόλο του, και να κατεδαφίσει τα οχυρά του, θα ήταν καταστροφικό να στηρίξει την οικονομική του πολιτική σε μία αδικαιολόγητη υπόθεση αιώνιας ειρήνης και παγκόσμιας ομοσπονδίας που υπάρχει μόνο στο μυαλό [των οπαδών] της θεωρίας του ελεύθερου εμπορίου. Η ικανότητα ενός κράτους να διεξάγει πόλεμο μετριέται με βάση την ικανότητά του να παράγει πλούτο, και είναι αυτή η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ανάπτυξη της παραγωγικής ικανότητας [του κράτους] που αποτελεί το στόχο της εθνικής ενοποίησης και του προστατευτισμού.

Σύμφωνα με τον Earle:

«Όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγική ικανότητα, τόσο μεγαλύτερη είναι η ισχύς του κράτους στις εξωτερικές του σχέσεις και τόσο μεγαλύτερη η ανεξαρτησία του σε περίοδο πολέμου.»

Ο List θεωρούσε ότι

«Την εποχή στην οποία η επιστήμη της μηχανικής και η τεχνολογία ασκούν τόσο τεράστια επιρροή στις μεθόδους του πολέμου, όταν όλες οι πολεμικές επιχειρήσεις εξαρτώνται σε τόσο μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες των εθνικών εσόδων, όταν η επιτυχημένη άμυνα εξαρτάται πολύ από ζητήματα όπως εάν ο πληθυσμός ενός κράτους είναι πλούσιος ή φτωχός, έξυπνος ή ανόητος, ενεργητικός ή απαθής... - σε μία τέτοια εποχή, πολύ περισσότερο από πριν, η αξία βιομηχανικών προϊόντων πρέπει να εκτιμάται από μία πολιτική σκοπιά.»

Σύμφωνα με τη δήλωση του Καγκελάριου Caprivi στο Γερμανικό Κοινοβούλιο (Reichstag) στις 10 Δεκεμβρίου του 1891:

«Η ύπαρξη του κράτους τίθεται σε κίνδυνο όταν δεν βρίσκεται σε θέση να εξαρτάται από τις δικές του πηγές εφοδιασμού. Πιστεύω ότι δε μπορούμε να αντέξουμε χωρίς την παραγωγή δημητριακών σε τέτοια ποσότητα ώστε σε κατάσταση ανάγκης να επαρκεί για να θρέψουμε τον αυξανόμενο πληθυσμό μας... σε περίπτωση πολέμου... θεωρώ ως την καλύτερη πολιτική, η Γερμανία να βασισθεί στη γεωργία της, από το να εμπιστευθεί μία αβέβαιη βοήθεια εκ μέρους ενός τρίτου κράτους σε περίπτωση πολέμου. Αποτελεί τη δική μου ακλόνητη πεποίθηση ότι σε ένα μελλοντικό πόλεμο η τροφοδοσία του στρατού και της χώρας, θα διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο».

Η σκέψη του Adam Smith, του Alexander Hamilton και του Friedrich List, εξαρτάται από το γεγονός ότι επρόκειτο για έναν Βρετανό, έναν Αμερικανό και έναν Γερμανό, αντίστοιχα, θεωρητικό. Αν και διέφεραν αισθητά στη φιλοσοφία τους, σε ορισμένα θεμελιώδη ζητήματα πολιτικής οι γνώμες τους συνέκλιναν ή ακόμη και ταυτίζονταν. Και οι τρεις είχαν πλήρως κατανοήσει ότι η στρατιωτική ισχύς οικοδομείται πάνω σε οικονομικά θεμέλια και υποστήριζαν την εγκαθίδρυση ενός συστήματος εθνικής οικονομίας το οποίο θα κάλυπτε με τον καλλίτερο τρόπο τις ανάγκες των χωρών τους. Σύμφωνα με τον Earle:

«Για όσο χρονικό διάστημα τα κράτη συνεχίζουν να εναποθέτουν την πίστη τους στο αχαλίνωτο εθνικισμό και στην απεριόριστη [εθνική τους] κυριαρχία θα συνεχίσουν να βασίζονται σε οποιαδήποτε μέτρα θα εγγυώνται, κατά τη γνώμη τους, την ανεξαρτησία και την ασφάλειά τους». ¹⁵⁵

Ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Princeton, Robert Gilpin, θεωρεί ότι η εισαγωγή του χρήματος σε μία οικονομία επηρεάζει σημαντικά τις σχέσεις ασφάλειας των μελών της:

«Το χρήμα, με την εισαγωγή του σε μία κοινωνία, ενθαρρύνει τη συσσώρευση πλούτου, τόσο στο εσωτερικό όσο και διεθνώς, και έτσι μεταβάλλει τη σχέση ισχύος μεταξύ ομάδων και κρατών.» ¹⁵⁶

Ο John Lewis Gaddis αναφέρει ότι σύμφωνα με τον ιστορικό William McNeil, στα τέλη του 15ου αιώνα, η Ευρώπη εισήχθη «σε έναν αυτοτροφοδοτούμενο κύκλο στον οποίον η στρατιωτική της οργάνωση στήριζε, και στηριχόθηκε, από την οικονομική και την πολιτική επέκταση σε βάρος άλλων λαών και πολιτειών της Γης». Αυτή η διαδικασία της οικοδόμησης της οικονομικής πάνω στη στρατιωτική ισχύ, και το αντίστροφο, επεκτάθηκε μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος αποτελεί ένα κλασικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο διασυνδέονται αυτές οι δύο μορφές ισχύος προκειμένου να διαμορφώσουν τη συμπεριφορά των κρατών σε κάθε μήκος και πλάτος του πλανήτη. Ακόμη και ο όρος «υπερδύναμη» (“superpower”) όπως εμφανίστηκε στα τέλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά ιδίως όπως καθιερώθηκε κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, αναφέρεται στην αλληλεξάρτηση της οικονομικής και της στρατιωτικής ισχύος σε μία σύγκρουση που αν μετατρέπονταν σε «θερμή» ίσως και να εξαφανιζόταν κάθε ίχνος ζωής από τον πλανήτη Γη. Υποστηρίζει όμως ότι κατά την

¹⁵⁵ Earle, Edward Mead, op. cit., σελ. 217-261.

περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, μία θεμελιώδης τεκτονική αλλαγή έλαβε χώρα όσον αφορά στα στοιχεία που είναι απαραίτητα για να αποκτήσει παγκόσμια επιρροή ένα κράτος. Ο παραδοσιακός τρόπος σύμφωνα με τον οποίο τα κράτη χρησιμοποιούσαν την οικονομική τους ισχύ για να οικοδομήσουν τη στρατιωτική τους ισχύ δεν παράγει πλέον τα επιθυμητά αποτελέσματα. Μάλιστα, ίσως και να παρήγαγε τα αντίθετα αποτελέσματα, να μείωσε, δηλαδή, την επιρροή ενός κράτους. Τα παραδείγματα που επικαλείται ο Gaddis είναι αυτά της Γερμανίας και της Ιαπωνίας στη σημερινή μετα-Ψυχροπολεμική εποχή, όπου οι δύο αυτές χώρες αναδύονται ως υπερδυνάμεις μέσω μιας διαφορετικής οδού: στηρίζόμενοι στις οικονομικές τους ικανότητες και όχι στις στρατιωτικές τους δυνατότητες. Επιπλέον, κράτη όπως η Σιγκαπούρη, η Νότιος Κορέα, η Ταϊβάν, και το Hong Kong, έχουν καταφέρει να επιδείξουν μία σημαντική παρουσία στη διεθνή πολιτική, χρησιμοποιώντας αποκλειστικά οικονομικά μέσα.¹⁵⁷

Ο Paul Kennedy έχοντας μελετήσει την ιστορία πεντακοσίων ετών καταλήγει στο ακόλουθο συμπέρασμα:

«υπάρχει ένας πολύ ισχυρός συσχετισμός μεταξύ του τελικού αποτελέσματος των μειζόνων πολέμων μεταξύ συνασπισμών για κυριαρχία στην Ευρώπη ή σ' ολόκληρη τη Γη, και στην ποσότητα των παραγωγικών πόρων που επιστρατεύθηκαν από την κάθε πλευρά.»

Αυτό, υποστηρίζει, ίσχυσε στις συρράξεις που διεξήχθησαν εναντίον των Ισπανο-Αυστριακών Αψβούργων, στις μεγάλες αναμετρήσεις του δέκατου όγδοου αιώνα, όπως ο Πόλεμος για την Ισπανική Διαδοχή, ο Επταετής και ο Ναπολεόντειος Πόλεμος, και στους δύο μεγάλους πολέμους του αιώνα μας. Ένας μακρύς αδηφάγος πόλεμος καθίσταται τελικά ένα είδος δοκιμής των σχετικών δυνατοτήτων κάθε συνασπισμού. Ο Γερμανός εμποροκράτης συγγραφέας Von Hornigk έγραψε ότι:

«το κατά πόσον ένα έθνος είναι σήμερα ισχυρό και εύπορο ή όχι, δεν εξαρτάται από την αφθονία ή την ασφάλεια της ισχύος και του πλούτου του, αλλά πρωταρχικά από το κατά πόσον οι γείτονές του κατέχουν λιγότερο ή περισσότερο και από τα δύο.»

Ο Kennedy θεωρεί ότι το πόσο η κάθε πλευρά έχει «περισσότερο... και από τα δύο» ή «λιγότερο και από τα δύο», γίνεται όλο και πιο σημαντικό, καθώς η σύρραξη παρατείνεται. Ο Kennedy δεν υποστηρίζει ότι τα οικονομικά καθορίζουν κάθε συμβάν ή

¹⁵⁶ Gilpin, Robert, "Economic Interdependence and National Security in Historical Perspective", στο Knorr, Klaus & Trager, Frank N., op. cit., σελ. 24.

¹⁵⁷ Gaddis, John Lewis, *The United States and the End of the Cold War: Implications, Reconsiderations, Provocations* (Oxford University Press, 1992), σελ. 156-159.

ότι αποτελούν το μοναδικό λόγο επιτυχίας και αποτυχίας κάθε έθνους. Γιατί φυσικά, υπάρχουν πάμπολλα στοιχεία που παραπέμπουν σε άλλα πράγματα: η γεωγραφία, η στρατιωτική οργάνωση, το εθνικό φρόνημα, το συμμαχικό σύστημα, και πολλοί άλλοι παράγοντες μπορούν εξίσου να επηρεάσουν τη σχετική δύναμη των μελών που ανήκουν σ' ένα σύστημα κρατών. Ό,τι, πάντως φαίνεται αδιαφιλονίκητο, είναι πως, σ' έναν παραπεταμένο πόλεμο Μεγάλων Δυνάμεων (και συνήθως συνασπισμών), η νίκη επανειλημμένα τάχθηκε με το μέρος της πλέον ακμάζουσας παραγωγικής βάσης – ή όπως συνήθιζαν να λένε οι Ισπανοί πλοίαρχοι, με το μέρος εκείνου που είχε το τελευταίο σκούδο. Το πρώτο επιχείρημα του Kennedy είναι ότι στο διεθνές σύστημα υπάρχει μια δυναμική για μεταβολή, που επέρχεται με ταχύτητα από οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις, οι οποίες στη συνέχεια επηρεάζουν τις κοινωνικές δομές, τα πολιτικά συστήματα, την στρατιωτική δύναμη και τη θέση των μεμονωμένων κρατών και αυτοκρατοριών. Η ταχύτητα της παγκόσμιας αυτής οικονομικής μεταβολής δεν υπήρξε ομοιόμορφη, απλώς και μόνο διότι ο ρυθμός της τεχνολογικής καινοτομίας και της οικονομικής ανόδου είναι ακανόνιστος, επηρεαζόμενος από τις συνθήκες των μεμονωμένων εφευρετών και επιχειρηματιών, και από τις κλιματολογικές συνθήκες, τις αρρώστιες, τους πολέμους, τη γεωγραφία, το κοινωνικό πλαίσιο κλπ. Το δεύτερο επιχείρημά του είναι ότι ο άνιστος αυτός βαθμός οικονομικής ανάπτυξης είχε κρίσιμες μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στη σχετική στρατιωτική ισχύ και τη στρατηγική θέση των μελών του συστήματος κρατών. Η οικονομική ευημερία δεν μεταφράζεται, πάντοτε και αμέσως, σε στρατιωτική αποτελεσματικότητα, γιατί αυτή εξαρτάται και από πολλούς άλλους παράγοντες, από τη γεωγραφία και το εθνικό ηθικό ως τις στρατηγικές και τις ικανότητες τακτικής. Παρ' όλα αυτά, παραμένει το γεγονός, ότι όλες οι μεγάλες μετατοπίσεις στις παγκόσμιες ισορροπίες στρατιωτικής ισχύος ακολούθησαν μεταβολές στις παραγωγικές ισορροπίες και περαιτέρω, ότι η άνοδος και η πτώση των διαφόρων αυτοκρατοριών και κρατών στο διεθνές σύστημα επιβεβαιώθηκε από τις εκβάσεις των μειζόνων πολέμων μεταξύ Μεγάλων Δυνάμεων, όπου η νίκη έκλινε πάντοτε προς την πλευρά με τους μεγαλύτερους υλικούς πόρους.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Kennedy, Paul, *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων: Οικονομική Μεταβολή και Στρατιωτική Σύγκρουση από το 1500 ως το 2000* (Εκδόσεις: Αξιώτελλης, 1990), σελ. 19-31 και 560-562.

Ο Michael Howard μελετώντας το θεσμό του πολέμου στην Ευρώπη την τελευταία χιλιετία, έδωσε έμφαση στο ρόλο της οικονομίας και τη σχέση της με τη στρατιωτική ισχύ. Ο Howard συμπεραίνει ότι στην Ευρώπη, κατά το δέκατο έκτο αιώνα:

«ο πλούτος και η στρατιωτική ικανότητα πήγαιναν μαζί: Τα χρήματα κινητήρια δύναμη του πολέμου (*pecunia nervus belli*), ή όπως το διατύπωσαν εξίσου λακωνικά οι Γάλλοι, χωρίς χρήματα δεν έχει ελβετούς μισθοφόρους (*pas d' argent, pas de Suisses*).»¹⁵⁹

Στις αρχές του δέκατου έβδομου αιώνα, οι ηγεμόνες αντιμετώπισαν σημαντικές οικονομικές δυσκολίες, οι οποίες σε συνδυασμό με την απουσία πλούτου εκ μέρους των υπηκόων τους, καθώς και την απουσία γραφειοκρατικών φορολογικών συστημάτων, οδήγησαν στην αδυναμία πληρωμής των Ελβετών και άλλων μισθοφόρων. Ο Howard καταλήγει σε μία σημαντική διαπίστωση:

«Άρα η ικανότητα να χρηματοδοτήσει κανείς τον πόλεμο και επομένως να διατηρήσει την πολιτική εξουσία στην Ευρώπη εξαρτήθηκε κατά τον δέκατο έβδομο αιώνα όλο και περισσότερο από την πρόσβασή του στον πλούτο είτε εκείνον που προερχόταν από τον εκτός Ευρώπης κόσμο είτε εκείνον που προέκυπτε από το εμπόριο που σε τελική ανάλυση προερχόταν από αυτό τον πλούτο».¹⁶⁰

Ο Howard διακρίνει μία αλληλεπίδραση μεταξύ της επέκτασης των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων της εποχής, εκτός των τότε ευρωπαϊκών συνόρων, και των συγκρούσεων που λάμβαναν χώρα στην Ευρώπη. Η επέκταση είχε σαν αποτέλεσμα την εξασφάλιση σημαντικών πόρων εκ μέρους των ευρωπαϊκών κρατών, τους οποίους τους χρησιμοποιούσαν για να χρηματοδοτήσουν τις μεταξύ τους συγκρούσεις. Η σημασία της οικονομίας την εποχή εκείνη καθίσταται σαφής από τις συμβουλές των Hawkins και Essex προς τη βασίλισσα Ελισάβετ, όσον αφορά στην αντιμετώπιση της Ισπανίας:

«Το πλήγμα που θα έπρεπε να επιχειρήσει το κράτος μας να του καταφέρει [του βασιλιά της Ισπανίας], υποστήριζε ο Essex, είναι να κλέψει τους θησαυρούς του· θα κλέψουμε έτσι τη δύναμή του και θα διεξάγουμε εναντίον του πόλεμο χρησιμοποιώντας τα χρήματά του».¹⁶¹

Στο τέλος του Τριακονταετούς Πολέμου, οι Ευρωπαίοι ηγέτες επιθυμούσαν το εμπόριο όχι μόνον γιατί έτσι αυξανόταν ο πλούτος της εμπορικής τάξης, αλλά και γιατί αυξανόταν η κρατική ισχύς. Επιπλέον, αν διέθεταν τον πλούτο που αποκόμιζαν για την προστασία και την περαιτέρω ανάπτυξη του εμπορίου τότε θα αποκτούσαν μεγαλύτερο

¹⁵⁹ Howard, Michael, *Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία*. Ποιότητα, Αθήνα 2000, σελ. 77.

¹⁶⁰ Ibid, σελ. 78.

¹⁶¹ Ibid, σελ. 89.

πλούτο. Σύμφωνα μάλιστα με έναν Άγγλο, την εποχή του πρώτου Ναυτιλιακού Νόμου (1651):

«Όποιο κράτος ... μπορέσει να φτάσει και να διατηρήσει το μεγαλύτερο ποσοστό εμπορίου και το μεγαλύτερο εμπορικό στόλο, θα αποκτήσει και θα διατηρήσει την κυριαρχία των θαλασσών και κατά συνέπεια τη μεγαλύτερη κυριαρχία του κόσμου». ¹⁶²

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Χαράλαμπο Παπασωτηρίου, η εξήγηση του Θουκυδίδη «σηματοδοτεί την πρώτη ανάλυση της διεθνούς πολιτικής που εξηγεί τα αίτια των πολέμων με βάση την εξέλιξη του καταμερισμού ισχύος.» Με βάση το νόμο της άνισης ανάπτυξης μπορούμε να εξηγήσουμε τα αίτια των δύο Παγκοσμίων Πολέμων. Στην ουσία οδηγηθήκαμε στον πόλεμο λόγω της ανόδου της ισχύος της Γερμανίας και του φόβου που αυτό προκάλεσε στην υπόλοιπη Ευρώπη. Ο κ. Παπασωτηρίου τονίζει ότι:

«Η αλλαγή στον διεθνή καταμερισμό ισχύος είναι ο πιο καθοριστικός και αμείλικτος παράγοντας της διεθνούς πολιτικής. Κράτη που παρακμάζουν, αναγκάζονται να υποχωρήσουν στο πεδίο του διεθνούς πολιτικού και οικονομικού ανταγωνισμού.» ¹⁶³

Καταλήγοντας ο κ. Παπασωτηρίου συμπεραίνει ότι:

«Η πορεία του κάθε κράτους στη διεθνή πολιτική σκηνή του 21ου αιώνα θα είναι συνάρτηση τόσο των γεωπολιτικών του επιλογών, που αφορούν στην ασφάλειά του έναντι υφιστάμενων ή δυνητικών εξωτερικών απειλών, όσο και των οικονομικών του επιδόσεων, που θα καθορίσουν μακροπρόθεσμα την στρατιωτική του ισχύ και το γεωπολιτικό του βάρος.» ¹⁶⁴

Ο φιλόσοφος Παναγιώτης Κονδύλης στο έργο του *Θεωρία του Πολέμου* αναφερόμενος στις οικονομικές προϋποθέσεις της επιτυχημένης άσκησης βίας παραπέμπει στον Engels:

«Η βία δεν αποτελεί απλό βουλευτικό ενέργημα, παρά απαιτεί χειροπιαστές προϋποθέσεις για την άσκησή της, ήτοι εργαλεία, από τα οποία το τελειότερο καταβάλλει το ατελέστερο· ότι επί πλέον αυτά τα εργαλεία θα πρέπει να έχουν παραχθεί..., ότι η νίκη της βίας στηρίζεται στην παραγωγή όπλων και τούτη με τη σειρά της στην παραγωγή εν γένει – δηλαδή στην «οικονομική ισχύ», στην «οικονομική κατάσταση», στα υλικά μέσα που διαθέτει η βία». ¹⁶⁵

Ο Κονδύλης καθιστά σαφές ότι δεν αντιλαμβάνεται την οικονομική υπεροχή ως την ανάγκη κατοχής τεχνογνωσίας και τεχνικής υποδομής, αλλά η οικονομική υπεροχή βασίζεται σε ολόκληρο το οικονομικό δυναμικό ενός κράτους. Η παραγωγή όπλων εκφράζει αυτό το δυναμικό, το οποίο πάντα περιλαμβάνει και χρηματοοικονομικά και

¹⁶² Ibid, σελ. 91-2.

¹⁶³ Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος, *Ελλάδα, Νοτιοανατολική Ευρώπη και Νέο Διεθνές Σύστημα: Οι Προκλήσεις του 21ου Αιώνα* (Εκδόσεις Παπαζήση, 1999), σελ. 30.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Κονδύλης, Παναγιώτης, *Θεωρία του Πολέμου* (Εκδόσεις: Θεμέλιο, 1997), σελ. 197.

υλικά μέσα.¹⁶⁶ Ο Engels μας θυμίζει ότι η ηγεμονία των Αθηναίων έναντι των συμμάχων τους κατέρρευσε επειδή δεν είχαν στη διάθεσή τους τα μέσα για να διεξάγουν μακρούς και σφοδρούς πολέμους, ενώ ο Ναπολέοντας ηττήθηκε λόγω της οικονομικής βοήθειας που της Αγγλίας.¹⁶⁷ Ο Κονδύλης καταλήγει στο ακόλουθο συμπέρασμα:

«... είναι αναμφίβολα ορθή η διαπίστωση των οικονομικών προϋποθέσεων της (επιτυχούς) άσκησης βίας, ιδιαίτερα μετά την έναρξη της βιομηχανικής εποχής, η οποία διέστειλε έντονα τούς τρόπους και τις δυνατότητες της παραγωγής στα υπανάπτυκτα και στα ανεπτυγμένα έθνη, ενώ συνάμα διοχέτευσε τον ανταγωνισμό μεταξύ των ανεπτυγμένων στο πεδίο της οικονομίας· σε μεγάλους και μακρούς πολέμους άντεξαν μόνο όσα έθνη διέθεταν τα καλύτερα όπλα και το μεγαλύτερο οικονομικό δυναμικό, ενώ οι οικονομικά ασθενέστεροι γεύθηκαν σπάνια και βραχυπρόθεσμα την επιτυχία».¹⁶⁸

Έχοντας αποδείξει ότι η οικονομία πρέπει να θεωρείται μία πλευρά της πολιτικής, μπορούμε να διακρίνουμε δύο μεγάλες κατηγορίες μεθόδων με τις οποίες η οικονομική ισχύς εξυπηρετεί το εθνικό συμφέρον. Η πρώτη περιλαμβάνει εκείνα τα μέτρα που έχουν ως στόχο την επίτευξη αυτάρκειας. Η δεύτερη αναφέρεται στα οικονομικά μέτρα που ενδυναμώνουν άμεσα την εθνική επιρροή ενός κράτους έναντι των άλλων κρατών.

Η αυτάρκεια δεν αποτελούσε μόνον κοινωνική αναγκαιότητα, αλλά και ένα μέσο πολιτικής ισχύος. Αποτελεί, ουσιαστικά μία μορφή προετοιμασίας για πόλεμο. Κατά τη διάρκεια της μερκαντιστικής περιόδου, αποτελούσε κοινό τόπο ότι στη Βρετανία και οπουδήποτε αλλού, η στρατιωτική ισχύς του κράτους εξαρτάτο από την παραγωγή βιομηχανικών αγαθών. Ο Adam Smith έκανε τις φημισμένες του εξαιρέσεις στο δόγμα του *laisser-faire* όταν αποδέχθηκε το Βρετανικό Νόμο περί Ναυτιλίας και την επιδότηση των βρετανικών υφασμάτων που χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή πανιών και της πυρίτιδας. Διεθνώς, ο σημαντικός ρόλος που διαδραμάτισε ο αποκλεισμός στην έκβαση του Α' Παγκοσμίου Πολέμου κατέστησε αναπόφευκτη την ενσωμάτωση των οικονομικών κυρώσεων στο κείμενο της Κοινωνίας των Εθνών. Ήταν πλέον έκδηλο ότι ο οικονομικός αποκλεισμός θα εφαρμοζόταν πιο δραστήρια στον επόμενο πόλεμο και ότι η αυτάρκεια αποτελούσε το μόνο μέσο άμυνας απέναντι στο όπλο του οικονομικού αποκλεισμού.

Η δεύτερη μέθοδος λαμβάνει τις ακόλουθες δύο μορφές. Η πρώτη μορφή, η εξαγωγή κεφαλαίου αποτελεί μία συνηθισμένη πρακτική των κρατών. Η πολιτική

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid.

υπεροχή της Μεγάλης Βρετανίας κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην αναβάθμιση του Λονδίνου ως χρηματιστηριακού, οικονομικού κέντρου του κόσμου. Η υπεροχή των ΗΠΑ στον 20ό αιώνα οφείλονταν στην εμφάνισή τους ως δανειστή μεγάλης κλίμακας στην Λατινική Αμερική και την Ευρώπη.

Η δεύτερη μορφή αναφέρεται στον έλεγχο επί των ξένων αγορών. Ο αγώνας για την «κατάκτηση» των ξένων αγορών παρέχει μία περαιτέρω απόδειξη για τη διασύνδεση και αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτικής και οικονομίας, επειδή συνήθως είναι αδύνατον να διαχωρίσει κανείς εάν ένα κράτος χρησιμοποιεί την πολιτική του ισχύ για την απόκτηση αγορών λόγω της οικονομικής αξίας τους ή προκειμένου να ενδυναμώσει την πολιτική του ισχύ. Σύμφωνα με τον Carr ο αγώνας με έπαθλο τις αγορές άλλων χωρών, αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα του οικονομικού πολέμου της περιόδου μεταξύ των δύο Παγκοσμίων Πολέμων.¹⁶⁹ Σύμφωνα με τον Ναύαρχο Τζον Τζέλικο (αρχηγός βρετανικού στόλου Αύγουστος 1914-Νοεμβριος 1916) ένας από τους κύριους σκοπούς της ύπαρξης του βρετανικού ναυτικού ήταν «σε περίπτωση πολέμου, να ασκήσει σταθερή οικονομική πίεση στον αντίπαλο απαγορεύοντάς του τη χρήση της θάλασσας, και κατ' αυτό τον τρόπο να τον υποχρεώσει να αποδεχθεί την ειρήνη». Ο Τίρπιτς χαρακτήρισε τον αποκλεισμό στρατηγικό όπλο τεράστιας σημασίας λέγοντας ότι:

«Η Αντάντ μας νίκησε μέσω των βρετανικών θωρηκτών, τα οποία έκαναν δυνατό τον αποκλεισμό πείνας, και των οποίων το γόητρο προσέδεσε στο άρμα της Αγγλίας όλους τους λαούς του κόσμου. Ο χρόνος κυλούσε εναντίον μας, και στις αρχές του 1916 δεν ήμασταν πλέον αρκετά ισχυροί ώστε να μπορούμε ανώδυνα να σπαταλάμε τη δύναμη και το γόητρό μας... Ο οικονομικός πόλεμος είχε γίνει το κύριο θέατρο μάχης, ενώ το στρατιωτικό μέτωπο ήταν πλέον δευτερεύον».¹⁷⁰

1.5.2 Οικονομία και Ισχύς

Οι παγκόσμιες οικονομικές μεταβολές δημιούργησαν ένα νέο οικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργούν τα έθνη-κράτη. Δύο κύριες μεταβολές έλαβαν χώρα: Πρώτον, μεταβλήθηκε η δομή του διεθνούς συστήματος. Η άνιση ανάπτυξη προκάλεσε

¹⁶⁸ Ibid, σελ. 199.

¹⁶⁹ Carr, E.H., op. cit., σελ. 110-114.

¹⁷⁰ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, (2000), op. cit., σελ. 216, 224, 225

μία ανακατανομή στον πλούτο και την ισχύ μεταξύ των κρατών.¹⁷¹ Δεύτερον, επήλθαν αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας του διεθνούς συστήματος. Πιο συγκεκριμένα άλλαξε τόσο η έκταση όσο και η φύση του διεθνούς ανταγωνισμού.¹⁷² Η πληροφορία και η τεχνολογία αποτελούν πλέον τις πιο σημαντικές πηγές παραγωγικότητας.¹⁷³

Οι μεταβολές στη φύση του διεθνούς ανταγωνισμού επηρέασαν σημαντικά τις αντιλήψεις για την εθνική ασφάλεια. Ο κρίσιμος νέος ρόλος της πληροφορίας και της τεχνολογίας συνέβαλε στην ταύτιση μεταξύ πληροφορίας οικονομικού περιεχομένου (economic intelligence) και οικονομικής ισχύος. Στις αναπτυγμένες οικονομίες η παραγωγικότητα δεν αυξάνεται σε τόσο μεγάλο βαθμό λόγω του κεφαλαίου και της εργασίας που προστίθενται στην παραγωγική διαδικασία, αλλά ως αποτέλεσμα ενός πιο αποτελεσματικού συνδυασμού των συντελεστών παραγωγής. Η απόκτηση ξένης τεχνολογίας και πληροφοριών έχει γίνει πιο σημαντική ως μέσο εθνικής ανάπτυξης. Οι μακρο-οικονομικές αλλαγές επηρέασαν σημαντικά τις αντιλήψεις για την εθνική ασφάλεια, και συνέβαλαν στην αναβίωση της μερκαντιλιστικής αντίληψης ότι η οικονομική ισχύς αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της εθνικής ισχύος. Οι πληροφορίες οικονομικού περιεχομένου αναπαράγουν οικονομική ισχύ.¹⁷⁴ Ο Samuel D. Porteous θεωρεί ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ενίσχυσε τη μεταστροφή των θεμάτων «χαμηλής πολιτικής» σε θέματα «υψηλής πολιτικής».¹⁷⁵

Σε αυτό το τμήμα της διατριβής θα εξετάσουμε βασικές έννοιες όπως είναι αυτή της ισχύος και της ασφάλειας και θα τις συνδέσουμε με την (Διεθνή Πολιτική) Οικονομία.

Μία από τις κεντρικότερες – ίσως και η κεντρικότερη – και αμφιλεγόμενες έννοιες των Διεθνών Σχέσεων είναι η ισχύς. Ταυτόχρονα είναι και μία από τις πιο δύσκολα οριζόμενες. Οι Graham Evans και Jeffrey Newnham θεωρούν ότι η χρήση της

¹⁷¹ Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers – Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (London: Hyman, 1988), σελ. 413-437.

¹⁷² Cohen, S., "Geo-Economics: Lessons from America's mistakes" in M. Canoy, M. Castells, S. Cohen and F.H. Cardoso, *The New Global Economy in the Information Age – Refrlections on our Changing World* (Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 1993), σελ. 98-99.

¹⁷³ Δείτε το Stonier, T., *The Wealth of Information: A Profile of Postindustrial Economy* (London: Thames Metheun, 1983).

¹⁷⁴ Warner, W.T., "International Technology Transfer and Economic Espionage", (1994), op. cit., σελ. 145.

¹⁷⁵ Porteous, Samuel D., (1998), op. cit., σελ. 79.

υποδηλώνει ασάφεια και σύγχυση.¹⁷⁶ Στη διεθνή βιβλιογραφία δεν υπάρχει συμφωνία σχετικά με το πώς ορίζεται και πώς μετριέται η ισχύς. Η έννοια της ισχύος δεν έχει έναν μονοσήμαντο ορισμό, άλλα προσεγγίζεται από διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Ο Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου του Chicago, Hans J. Morgenthau, όρισε τη διεθνή πολιτική και κάθε είδους πολιτικής ως «έναν αγώνα για ισχύ» (“struggle for power”). Σύμφωνα με τον ίδιο, η ισχύς είναι «ο έλεγχος εκ μέρους ενός ανθρώπου του μυαλού και των πράξεων των άλλων ανθρώπων».¹⁷⁷

Ο Inis L. Claude, Jr., Επίτιμος Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο της Virginia, θεωρεί ότι:

«Με λίγα λόγια, τόσο η επιβίωση όσο και η ελευθερία, τόσο η ύπαρξη αυτή καθ' αυτή, και οι ανώτερες [ευγενείς] αξίες που εμπλουτίζουν την ύπαρξη, εμπλέκονται στο πρόβλημα της ισχύος.»¹⁷⁸

Ο Nicholas J. Spykman έγραφε το 1942 ότι όλος ο πολιτισμός βασίζεται σε τελική ανάλυση στην ισχύ.¹⁷⁹ Εάν στο εσωτερικό των κρατών το μέσο πραγματοποίησης συναλλαγών είναι το χρήμα, σε όλες του τις μορφές, στο διεθνές σύστημα το σημαντικότερο μέσο συναλλαγής μεταξύ των κρατών είναι η ισχύς. Ο Arnold Wolfers, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Yale, αντιλήφθηκε από το 1962 τη σημασία της ισχύος και τόνισε χαρακτηριστικά ότι

«Από πολλές απόψεις, η ισχύς και η επιρροή διαδραματίζουν τον ίδιο ρόλο στη διεθνή πολιτική με εκείνον που διαδραματίζει το χρήμα στην οικονομία της αγοράς. Σε μία τέτοια οικονομία, το χρήμα είναι απαραίτητο για την αγορά αγαθών [με σκοπό] τόσο την κατανάλωση όσο και την παραγωγή.»¹⁸⁰

Ο Wolfers διακρίνει τρεις κατηγορίες ανθρώπων. Για την πρώτη, που περιλαμβάνει την πλειοψηφία των ανθρώπων, η απόκτηση χρημάτων αποτελεί ένα σκαλοπάτι προς την επίτευξη πολύτιμων και χρηστικών σκοπών. Μία δεύτερη κατηγορία ανθρώπων, που αποτελεί τη μειοψηφία, έχουν τέτοια δεξιότητα και την τύχη με το μέρος τους ώστε να συσσωρεύουν οικονομικά αποθέματα (“financial reserves”), τα οποία θα τους φανούν

¹⁷⁶ Evans Graham, Newnham Jeffrey, op. cit., σελ. 446.

¹⁷⁷ Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York: McGraw-Hill, Inc, 1985, Brief Edition, Revised by Thompson W. Kenneth), Ibid, (New York: Knopf, 1967, 4^η έκδοση, σελ. 25-26)

¹⁷⁸ Claude, Inis, L. Jr., *Power & International Relations* (New York: Random House, 1962, 1965), σελ. 5.

¹⁷⁹ Spykman, Nicholas J., *America's Strategy in World Politics* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1942), σελ. 11.

χρήσιμα σε περίπτωση οικονομικής κρίσης ή σε περίπτωση που εμφανισθεί μία χρυσή ευκαιρία ώστε να τα χρησιμοποιήσουν και να κερδίσουν. Διαθέτοντας αυτά τα πολύτιμα αποθέματα απολαμβάνουν ένα συναίσθημα οικονομικής ασφάλειας και μία ελευθερία κινήσεων. Τέλος, υπάρχει μία τρίτη κατηγορία, οι τσιγκούνηδες, οι οποίοι αγνοούν το ρόλο που διαδραματίζουν τα χρήματα ως μέσο επίτευξης άλλων σκοπών και τα θεωρούν ως αυτοσκοπό.¹⁸¹

Σύμφωνα με τον Robert J. Lieber, η ισχύς είναι:

«το νόμισμα στα πλαίσια ενός πολιτικού συστήματος με τον ίδιο τρόπο που το χρήμα είναι το νόμισμα στα πλαίσια της οικονομίας.»¹⁸²

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Καθηγητής John J. Mearsheimer, ο οποίος υποστηρίζει ότι η ισχύς βρίσκεται στην καρδιά του τρόπου με τον οποίο τα κράτη αντιλαμβάνονται τον κόσμο στον οποίο λειτουργούν. Ο ίδιος τονίζει χαρακτηριστικά:

«Η ισχύς είναι το νόμισμα της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων και τα κράτη ανταγωνίζονται γι' αυτή μεταξύ τους. Ό,τι είναι για τα οικονομικά το χρήμα, είναι για η ισχύς για τις διεθνείς σχέσεις.»¹⁸³

Ο Καθηγητής Inis L. Claude Jr. περιορίζει την έννοια της ισχύος στη στρατιωτική της διάσταση:

«... χρησιμοποιώ τον όρο ισχύς προκειμένου να υποδηλώσω ... την στρατιωτική ικανότητα ("military capability") – τα στοιχεία που συμβάλλουν άμεσα ή έμμεσα στην ικανότητα να καταναγκάσεις, να σκοτώσεις και να καταστρέψεις.»¹⁸⁴

Παρόλα' αυτά τονίζει ότι αντιλαμβάνεται ότι η ισχύς μπορεί να οριστεί ευρύτερα, ώστε να συμπεριλάβει τα διάφορα μέσα με τα οποία τα κράτη προσπαθούν να επιτύχουν τους σκοπούς τους και να επηρεάσουν τη συμπεριφορά άλλων κρατών. Θεωρεί, όμως, ότι η ικανότητα να προβεί ένα κράτος στην άσκηση φυσικής βίας αποτελεί έναν κεντρικό παράγοντα στη μελέτη του.¹⁸⁵

Ο διεθνούς φήμης Γάλλος φιλόσοφος και θεωρητικός Raymond Aron, θεωρεί ότι η ισχύς ορίζεται γενικότερα ως «η ικανότητα να πράξεις κάτι, να δημιουργήσεις ή να καταστρέψεις» και ειδικότερα στη διεθνή σκηνή ως η ικανότητα ενός κράτους να

¹⁸⁰ Wolfers, Arnold, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics* (Baltimore: The John Hopkins Press, 1962), σελ. 105.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Lieber, Robert J., *Theory and World Politics* (Cambridge, Mass.: Winthrop, 1972), σελ. 93.

¹⁸³ Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics* (W.W. Norton & Company, 2003), σελ. 12.

¹⁸⁴ Claude, Inis L. Jr., op cit., σελ. 6.

επιβάλλει τη θέλησή του πάνω στα άλλα κράτη. Για τον Aron η πολιτική ισχύς δεν είναι κάτι το απόλυτο, αλλά μία ανθρώπινη σχέση.¹⁸⁶

Ακόμη και ο John Burton, ο οποίος δεν ήταν οπαδός της σχολής του πολιτικού ρεαλισμού, θεωρούσε ότι

«πιθανώς δεν υπάρχει πιο σημαντικός κοινός παράγοντας σε όλη τη σκέψη περί των διεθνών σχέσεων παρά μόνο η υπόθεση ότι τα Κράτη εξαρτούν την ύπαρξή τους από την ισχύ, και επιτυγχάνουν τους σκοπούς τους μέσω της ισχύος, καθιστώντας έτσι τη διαχείριση της ισχύος ως το βασικό πρόβλημα προς επίλυση.»¹⁸⁷

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Robert Gilpin, η έννοια της ισχύος περιλαμβάνει τις στρατιωτικές, οικονομικές και τεχνολογικές ικανότητες των κρατών.¹⁸⁸ Ο Καθηγητής Charles P. Kindleberger αντιλαμβάνεται την ισχύ ως «δύναμη που μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά». Ουσιαστικά, κάνει μία σημαντική διάκριση μεταξύ μέσων και στόχων και κάνει λόγο για τη χρήση των μέσων προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός.¹⁸⁹ Ο Καθηγητής K.J. Holsti προσεγγίζει την ισχύ ως μία πολυδιάστατη έννοια η οποία αποτελείται από α) τις πράξεις με τις οποίες ένας δρών επηρεάζει έναν άλλο δρώντα, β) τις ικανότητες που χρησιμοποιεί για να επιτύχει το σκοπό αυτόν και γ) την επιζητούμενη αντίδραση/ανταπόκριση. Για τον Holsti η ισχύς είναι ένα μέσο προς επίτευξη του στόχου. Ορίζει την ισχύ ως «τη γενική ικανότητα των κρατών να ελέγχουν τη συμπεριφορά των άλλων [κρατών]».¹⁹⁰ Ο Καθηγητής Karl Deutsch αντιλαμβάνεται την ισχύ ως:

«ένα σύμβολο της ικανότητας για αλλαγή της κατανομής των αποτελεσμάτων, και ιδιαίτερα των αποτελεσμάτων της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Από αυτή την άποψη, η ισχύς μπορεί να συγκριθεί με το χρήμα, το οποίο αποτελεί το συνηθισμένο, τυποποιημένο σύμβολο αγοράς ισχύος – δηλαδή, της ικανότητάς μας να μεταβάλλουμε την κατανομή αγαθών και πόρων.»¹⁹¹

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Aron, Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations* (New York: Doubleday & Company, Inc., 1966), σελ. 47.

¹⁸⁷ Burton, John W., *International Relations: A General Theory* (New York: Cambridge University Press, 1967), σελ. 46. Δείτε επίσης: Dougherty, James E., Pfaltzgraff, Robert L., Jr., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey* (HarperCollins Publishers, Inc, 3^η έκδοση), σελ. 84.

¹⁸⁸ Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics* (New York: Cambridge University Press, 1981), σελ. 33.

¹⁸⁹ Kindleberger, Charles P., *Power and Money: The Politics of International Economics and the Economics of International Politics* (New York: Basic Books, 1970), σελ. 56, 65.

¹⁹⁰ Holsti, J. K., *International Politics: A Framework for Analysis* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1967), σελ. 193.

¹⁹¹ Deutsch, Karl W., *The Analysis of International Relations* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1978), σελ. 45-46.

Για τον Jeffrey Hart η ισχύς σημαίνει: α) έλεγχο πάνω σε δρώντες, β) έλεγχο πάνω σε πόρους και γ) έλεγχο πάνω σε γεγονότα και αποτελέσματα.¹⁹²

Ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Chicago, John Mearsheimer, αντιλαμβάνεται την έννοια της ισχύος ως την κατοχή κεφαλαίου και υλικών πόρων από ένα κράτος. Αντίθετα ο Robert Dahl ορίζοντας την ισχύ δίνει έμφαση στα αποτελέσματα της αλληλεπίδρασης μεταξύ των κρατών. Θεωρεί ότι η έννοια της ισχύος αναφέρεται στον έλεγχο ή την επιρροή που ασκεί ένα κράτος απέναντι σε άλλα κράτη. Ουσιαστικά πρόκειται για την ικανότητα ενός κράτος να εξαναγκάσει ένα άλλο να προβεί σε μία πράξη που υπό άλλες συνθήκες δεν θα την πραγματοποιούσε. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, η ισχύς υπάρχει μονάχα όταν ένα κράτος ασκήσει αυτόν τον έλεγχο ή την επιρροή και μπορεί να μετρηθεί μόνο όταν γίνει γνωστό το αποτέλεσμα. Ο Mearsheimer υποστηρίζει ότι δεν γίνεται να εξισώσουμε τους δύο παραπάνω ορισμούς διότι μη-υλικοί παράγοντες όπως είναι η στρατηγική και η πληροφόρηση επηρεάζουν σημαντικά το αποτέλεσμα μίας σύγκρουσης. Διαβάζοντας μόνον την ισορροπία ισχύος δεν είναι δυνατόν να προβλέψουμε το αποτέλεσμα μίας σύγκρουσης. Τα αντεπιχειρήματα που προβάλλει σ' αυτούς που εξισώνουν την ισχύ με το αποτέλεσμα μίας σύγκρουσης είναι τα ακόλουθα: Πρώτον, όταν δίνουμε έμφαση στο αποτέλεσμα είναι σχεδόν αδύνατον να υπολογίσουμε την ισορροπία ισχύος πριν από το τέλος ενός πολέμου. Δεύτερον, οδηγούμαστε ορισμένες φορές σε λανθασμένα συμπεράσματα. Στην περίπτωση του πολέμου του Βιετνάμ (1965-72) αποτελεί κοινό τόπο ότι οι Η.Π.Α. ήταν πιο ισχυρές από το Βόρειο Βιετνάμ, παρόλα' αυτά το τελευταίο κατάφερε να τις κερδίσει, λόγω ακριβώς των μη-υλικών παραγόντων (στρατηγική). Τρίτον, στη διεθνή πολιτική μας ενδιαφέρει πώς η ισχύς (το μέσο) επηρεάζει τα πολιτικά αποτελέσματα (το σκοπό). Εάν ταυτίσουμε το μέσο με το αποτέλεσμα, τότε δεν έχει νόημα.¹⁹³

Ο Mearsheimer διακρίνει δύο είδη ισχύος: την λανθάνουσα ισχύ (latent power) και τη στρατιωτική ισχύ (military power). Τα δύο αυτά είδη ισχύος συνδέονται στενά μεταξύ τους, αλλά δεν ταυτίζονται καθώς απορρέουν από διαφορετικές πηγές. Το πρώτο είδος, η λανθάνουσα ισχύς, αναφέρεται στα κοινωνικο-οικονομικά συστατικά (οικονομία μέγεθος του πληθυσμού, τεχνολογία) που χρησιμοποιούνται για την οικοδόμηση της

¹⁹² Hart, Jeffrey, "Three Approaches to the Measurement of Power in International Relations", *International Organization*, Vol. 30, No. 2 (Spring 1976), σελ. 289, 303.

στρατιωτικής ισχύος. Η έννοια του πλούτου όπως την ορίζει ο Mearsheimer περιλαμβάνει τόσο την οικονομική όσο και τη δημογραφική διάσταση της ισχύος.

Το δεύτερο είδος ισχύος, η στρατιωτική ισχύς, βασίζεται κυρίως στο μέγεθος και στη δύναμη του στρατού ξηράς ενός κράτους, καθώς και των υποστηρικτικών ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων. Ο Mearsheimer παρόλο που δίνει μεγάλη βαρύτητα στο ρόλο της στρατιωτικής ισχύος, δεν αγνοεί το ρόλο της λανθάνουσας ισχύος. Αντιθέτως, υποστηρίζει ότι παρά την προνομιακή θέση που έχει η πρώτη, τα κράτη ενδιαφέρονται πολύ για τη λανθάνουσα ισχύ, επειδή η κατοχή άφθονου πλούτου και μεγάλου δημογραφικού δυναμικού αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία ισχυρής στρατιωτικής δύναμης.¹⁹⁴

Οι John Arquilla και David Ronfeldt διακρίνουν τρεις απόψεις περί ισχύος. Ακολουθώντας την ανάλυση του Kenneth Boulding, ο οποίος αναφέρεται σε τρεις διαστάσεις της ισχύος – καταστροφική (destructive), παραγωγική (productive) και ολοκληρωτική/ενοποιητική (integrative) – οι παραπάνω συγγραφείς προσεγγίζουν την έννοια αυτή ως υλική, οργανωτική (ή συστημική) και άυλη. Τονίζουν ότι η κατηγοριοποίηση αυτή εφαρμόζεται ανεξάρτητα από το στρατηγικό πλαίσιο για το οποίο γίνεται λόγος. Είτε αυτό είναι πολιτικό, είτε οικονομικό, ή στρατιωτικό. Όλα αυτά τα πλαίσια έχουν υλικές, οργανωτικές και άυλες ιδεατές (ideational) βάσεις.¹⁹⁵

Η πρώτη προσέγγιση αντιλαμβάνεται την ισχύ ως την απόκτηση από ένα κράτος πόρων και ικανοτήτων (power as resources) που θα χρησιμοποιηθούν με στόχο τον εξαναγκασμό ή τον έλεγχο ή την επιρροή έναντι ενός άλλου κράτους. Πρόκειται για κλασικά παραδείγματα υλικών πόρων και ικανοτήτων, όπως είναι το πετρέλαιο, η βιομηχανική ικανότητα, η δύναμη σε άνδρες (manpower) και οι εξοπλισμοί. Μπορεί όμως και να πάρει και μία λιγότερο χειροπιαστή μορφή, παραδείγματος χάρη, την κατοχή ρευστοποιημένων οικονομικών κεφαλαίων ή ενός αξιώματος που προσδίδει στον κάτοχό του νομιμοποιημένη εξουσία. Οι John Arquilla και David Ronfeldt ονομάζουν αυτή την άποψη περί ισχύος ως «φυσική, ακόμη και ενστικτώδη» και θεωρούν ότι είναι η πιο παλαιά.¹⁹⁶ Μία δεύτερη προσέγγιση αντιμετωπίζει την έννοια της ισχύος με βάση το

¹⁹³ Mearsheimer, John J., (2001), op. cit., σελ. 60.

¹⁹⁴ Mearsheimer, John J., (2001), op. cit., σελ. 56, 60.

¹⁹⁵ Arquilla John, Ronfeldt David, op. cit., σελ. 150.

¹⁹⁶ Ibid.

πώς ένας λαός, ένα κράτος, ή κάποιοι άλλοι δρών ή ένα σύστημα οργανώνεται έτσι ώστε να χρησιμοποιήσει τους πόρους και τις ικανότητες που βρίσκονται στη διάθεσή του (power as organization). Για αυτή την προσέγγιση η ισχύς αποτελεί μία λειτουργία ή μία αντανάκλαση του σχεδιασμού ή της απόδοσης ενός κοινωνικού συστήματος, ανεξάρτητα από την προέλευση των πόρων του (resource base). Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στη μελέτη της διοίκησης της δεκαετίας του 1950 σύμφωνα με την οποία η ισχύς εξαρτάται από την οργάνωση. Πιο σύγχρονοι θεωρητικοί πιστεύουν ότι η ισχύς είναι μία σχέση μεταξύ ανθρώπων και όχι ένα απλό χαρακτηριστικό ή μία κυριότητα. Ναι μεν, έχουν σημασία οι πόροι (resources), όμως, το πόσο σημαντικοί είναι εξαρτάται από την ταυτότητα, τη φήμη, τη χωροθέτηση και άλλα χαρακτηριστικά του δρώντα ή του συστήματος που διαθέτει ή όχι αυτούς τους πόρους.¹⁹⁷

Η τρίτη προσέγγιση αντιμετωπίζει την ισχύ ως άυλη (power as immaterial) και θεωρεί ότι εξαρτάται από βαθιές ψυχολογικές, πολιτισμικές και ιδεολογικές (ideational) δομές. Αυτή η προσέγγιση έχει επηρεασθεί από τη σύγχρονη φιλοσοφία. Ιδιαίτερα επηρεάστηκε από τις απόψεις του Antonio Gramsci περί «ηγεμονικών» ιδεολογιών και μέσων μαζικής επικοινωνίας (media) και τις απόψεις του Friedrich Nietzsche ότι η ισχύς δημιουργήθηκε ως μία πράξη θέλησης και ότι η θέληση για ισχύ βρίσκεται στη ρίζα των ηθικο-νομικών συστημάτων που υπερισχύουν. Επίσης, ο Michel Foucault ήταν ο κυριότερος υποστηρικτής της άποψης της ισχύος των ιδεών (οι ιδέες προσδίδουν ισχύ).¹⁹⁸

Η οικονομική ισχύς ενός κράτους μπορεί να χρησιμοποιηθεί με δύο τρόπους: Πρώτον, ως βάση για τη δημιουργία μίας ισχυρής στρατιωτικής μηχανής (δηλαδή, για την ενδυνάμωση της στρατιωτικής ισχύος). Δεύτερον, ως μοχλός πίεσης προς μία άλλη χώρα. Στην περίπτωση αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε με αρνητική μορφή (π.χ. εμπάργκο, οικονομικές κυρώσεις, πάγωμα κεφαλαίων), είτε με θετική μορφή (π.χ. οικονομική βοήθεια, παροχή ρήτρας του μάλλον ευνοουμένου κράτους κ.ά.).¹⁹⁹

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η στρατιωτική ισχύς επικάλυπτε όλα τα άλλα είδη ισχύος λόγω της διπολικής δομής του διεθνούς συστήματος. Μετά το τέλος

¹⁹⁷ Ibid, σελ. 150-151.

¹⁹⁸ Ibid, σελ. 152.

του Ψυχρού Πολέμου, η οικονομική ισχύς ήρθε στο προσκήνιο. Μάλιστα, ο καθηγητής Samuel Huntington εξέφρασε την άποψη ότι:

«σε έναν κόσμο στον οποίο η στρατιωτική σύγκρουση μεταξύ των κύριων κρατών δεν είναι πιθανή, θα αυξάνεται η σημασία της οικονομικής ισχύος στον καθορισμό της πρωτοκαθεδρίας ή της υποταγής των κρατών».²⁰⁰

1.5.3 Η έννοια της Ασφάλειας (Οικονομική Ασφάλεια)

Η έννοια της ασφάλειας είναι αρκετά αμφιλεγόμενη. Υπάρχει μεν μία συμφωνία μεταξύ των μελετητών ότι η έννοια αυτή υποδηλώνει ελευθερία από απειλές προς κύριες αξίες τόσο μεμονωμένων ατόμων, όσο και ομάδων, αλλά υπάρχει μία διαφωνία όσον αφορά στο επίπεδο αναφοράς, δηλαδή αν μιλάμε για «ατομική», «εθνική» ή «διεθνή» ασφάλεια.²⁰¹ Οι Lawrence Krause και Joseph Nye Jr., έγραψαν ότι η ασφάλεια συνήθως περιλαμβάνει περισσότερα από την απλή επιβίωση και ότι κάθε κράτος ορίζει την ασφάλειά του με βάση τις καταστάσεις που αντιμετωπίζει και τη χρονική περίοδο. Ορίζουν την ασφάλεια ως την απουσία έντονων απειλών ή την ύπαρξη απειλών σε αποδεκτά επίπεδα, έναντι των ζωτικών αξιών ενός κράτους που θεωρούνται κρίσιμες για την επιβίωσή του. Οι ίδιοι, διακρίνουν τρεις κατηγορίες αξιών: ευημερία (συμπεριλαμβανομένου ενός ελάχιστου επιπέδου οικονομικής ευημερίας), ανεξαρτησία, και κύρος ή πολιτικό “status”.²⁰² Ο Walter Lippmann δίνει τον ακόλουθο ορισμό:

«Ένα κράτος είναι ασφαλές στο βαθμό που δε βρίσκεται σε κίνδυνο να πρέπει να θυσιάσει κεντρικές αξίες εάν επιθυμεί να αποφύγει τον πόλεμο, και είναι ικανό, εάν προκληθεί, να τις διατηρήσει μέσω της νίκης σε έναν τέτοιο πόλεμο».²⁰³

Σύμφωνα με τον Arnold Wolfers,

¹⁹⁹ Murdock, Clark, A., “Economic Factors as Objects of Security: Economics, Security and Vulnerability”, στο Knorr, Klaus & Frank, Trager N., *Economic Issues and National Security* (University Press of Kansas, 1984), σελ. 68.

²⁰⁰ Sheehan, Michael, *International Security: An Analytical Survey* (Lynne Rienner Publishers, 2005), σελ. 72.

²⁰¹ Baylis, John, “International and global security in the post-cold war era”, στο Baylis, John & Smith, Steve (eds.), (2005), op. cit., σελ. 300.

²⁰² Murdock, Clark, A.,

²⁰³ Baylis, John, “International and global security in the post-cold war era”, στο Baylis, John & Smith, Steve (eds.), (2005), op. cit., σελ. 300.

«Η ασφάλεια, με κάθε αντικειμενική έννοια, μετράει την απουσία απειλών σε αποκτώμενες αξίες και με μία υποκειμενική έννοια, την απουσία του φόβου ότι τέτοιες αξίες θα υποστούν επίθεση».²⁰⁴

Ο Barry Buzan ορίζει την έννοια της ασφάλειας ως εξής:

«Στην περίπτωση της ασφάλειας, η συζήτηση αφορά την επιδίωξη της ελευθερίας από την απειλή. Όταν αυτή η συζήτηση είναι μέσα στα πλαίσια του διεθνούς συστήματος, η ασφάλεια αφορά στην ικανότητα των κρατών και των κοινωνιών να διατηρήσουν την ανεξάρτητη ταυτότητά τους και την λειτουργική ακεραιότητά τους».²⁰⁵

Για τη μεγαλύτερη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου κυριάρχησε η έννοια της «εθνικής ασφάλειας» η οποία σχεδόν πάντα οριζόταν με στρατιωτικούς όρους. Τόσο οι ακαδημαϊκοί, όσο και οι πολιτικοί ηγέτες έδιναν έμφαση στις στρατιωτικές ικανότητες προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις απειλές που αντιμετώπιζαν.

Οι Frank Trager και Frank Simonie ορίζουν την πολιτική εθνικής ασφάλειας ως «τη δημιουργία των ευνοϊκών εθνικών και διεθνών πολιτικών συνθηκών για την προστασία και την επέκταση των ζωτικών εθνικών αξιών έναντι υπαρχόντων και δυνητικών αντιπάλων».²⁰⁶

Η έννοια της ασφάλειας έχει προσλάβει δύο σημαντικές εκφάνσεις: πρώτον, το διαχωρισμό «εμείς-αυτοί» και, δεύτερον, ένα αίσθημα απειλής σε ζωτικές αξίες.²⁰⁷ Έτσι, τα κράτη έχουν αναγάγει τα ζητήματα ασφάλειας στην κορυφή των προτεραιοτήτων τους.

Σήμερα, η ασφάλεια έχει προσλάβει έναν πολυδιάστατο χαρακτήρα. Ο Barry Buzan διακρίνει πέντε διαστάσεις της ασφάλειας: τη στρατιωτική, την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική. Ορίζει την οικονομική διάσταση ως τη δυνατότητα «πρόσβασης σε φυσικές πηγές και αγορές απαραίτητες για τη διατήρηση σε αποδεκτά επίπεδα της ευημερίας και της ασφάλειας του κράτους».²⁰⁸ Ο Ken Booth συμφωνεί με τις απόψεις του Buzan και παρατηρεί μια μεγαλύτερη επίγνωση του γεγονότος ότι η έννοια της ασφάλειας πρέπει να διευρυνθεί και να μην περιλαμβάνει μόνον τη στρατιωτική διάσταση.²⁰⁹ Σύμφωνα με τον Barry Buzan εάν θεωρήσουμε ως αντικείμενο αναφοράς το

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Murdock, Clark, A., op. cit., σελ. 69.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Buzan, Barry, "Is International Security possible?" στο Booth, Ken (ed.) *New Thinking About Strategy and International Security* (HarperCollins, 1991), σελ. 34-35.

²⁰⁹ Booth, Ken, "War, Security and Strategy: Towards a Doctrine For Stable Peace" στο Booth, Ken (ed.), *New Thinking About Strategy and International Security* (HarperCollins, 1991), σελ.342.

κράτος (εάν δηλαδή, επιλέξουμε το κρατικό επίπεδο ανάλυσης) τότε η οικονομική ασφάλεια αποτελεί μέρος της εθνικής ατζέντας ασφαλείας. Ο πιο απλός ορισμός της οικονομικής ασφάλειας για τον Buzan είναι η επίτευξη εκείνων των οικονομικών συνθηκών που είναι απαραίτητες για την επιβίωση.²¹⁰

Οι Krause και Nye ορίζουν την οικονομική ασφάλεια ως εξής:

«την απουσία απειλής σοβαρής στέρησης της οικονομικής ευημερίας».²¹¹

Και εξηγούν ότι:

«η οικονομική ασφάλεια ως σκοπός γίνεται ορατός όταν μία χώρα συνειδητά επιλέγει αποδεχθεί την οικονομική αναποτελεσματικότητα ώστε να αποφύγει να καταστεί περισσότερο τρωτή στους οικονομικές επιρροές από το εξωτερικό ή όταν μία χώρα δίνει έμφαση σε εθνικές προσεγγίσεις σε βάρος των κερδών της ενοποίησης».²¹²

Ο S. Porteous ορίζει την οικονομική ασφάλεια (Economic Security) ως τη:

«διατήρηση των απαραίτητων συνθηκών έτσι ώστε να ενθαρρυνθεί η μακροχρόνια βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας και του κεφαλαίου, και κατά συνέπεια ένα υψηλό, αυξανόμενο βιοτικό επίπεδο για τους πολίτες ενός κράτους, συμπεριλαμβανομένων της διατήρησης ενός δίκαιου και δυναμικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος που συμβάλει στην καινοτομία, τις εσωτερικές και διεθνείς επενδύσεις, και τη σταθερή οικονομική ανάπτυξη.»²¹³

Παραδοσιακά ο όρος «οικονομική ασφάλεια» αναφέρεται στην αναγκαιότητα μίας επαρκούς βιομηχανικής αμυντικής υποδομής για την εθνική ασφάλεια. Όμως, η έννοια της οικονομικής ασφάλειας είναι πολύπλοκη και αρκετά προβληματική. Οι Halperin και Morton υποστηρίζουν ότι η οικονομική ασφάλεια ενέχει τον κίνδυνο πολιτικής κατάχρησης.²¹⁴ Η ασφάλεια υποδηλώνει μία ανταλλαγή με άλλες αξίες.²¹⁵ Ένας ευρύς ορισμός της εθνικής ασφάλειας συνεπάγεται την εκχώρηση περισσότερων εξουσιών στο κράτος.

²¹⁰ Buzan, Barry, *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (Harvester Wheatsheaf, 1991), σελ. 241.

²¹¹ Murdock, Clark, A., op. cit., σελ. 70.

²¹² Ibid.

²¹³ Porteous, S., (1995), op. cit.

²¹⁴ Halperin, M.H. and Woods, J.M., "Ending the Cold War at Home", *Foreign Policy*, Spring 1992, σελ. 142.

²¹⁵ Ulmann, R.H., "Redefining Security", *International Security*, Vol. 8 (1983), σελ. 129.

1.5.4 Διεθνείς Σχέσεις και Τεχνολογία

Σε αυτό το τμήμα της διδακτορικής διατριβής κρίνουμε απαραίτητο να εξετάσουμε το ρόλο της τεχνολογίας στις διεθνείς σχέσεις, λόγω δύο γεγονότων: Πρώτον, η έννοια της οικονομικής κατασκοπείας περιλαμβάνει και υποκλοπή τεχνολογικών πληροφοριών, οι οποίες έχουν πολλές φορές διπλή χρήση (dual use). Δεύτερον, στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο γίνεται λόγος για Επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις (Revolution in Military Affairs - RMA). Κατ' αρχήν, η έννοια επανάσταση υποδηλώνει μία θεμελιώδη αλλαγή ή μεταβολή στους θεσμούς και τις αξίες ενός κράτους, μίας κοινωνίας και ενός συστήματος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η έννοια Επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις αναφέρεται στην επίδραση των νέων τεχνολογιών στη διεξαγωγή του πολέμου. Αν και ο όρος εμφανίσθηκε στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου για να προσδιορίσει την προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης να ενσωματώσει την απόκτηση των πυρηνικών όπλων της στην στρατηγική της ανάλυση σχετικά με το συμβατικό οπλοστάσιό της και για να χαρακτηρίσει την έλευση των όπλων μαζικής καταστροφής τα οποία καθιστούσαν ανορθολογικό τον ολοκληρωτικό πόλεμο μεταξύ των κρατών που τα κατείχαν, στην αρχή της δεκαετίας του 1990 χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τις συνθήκες της σύνδεσης των συστημάτων συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών καθώς και επικοινωνιών, με εκείνα που ασκούν στρατιωτική δύναμη. Στην καρδιά της σύγχρονης επανάστασης στις στρατιωτικές υποθέσεις είναι τα συστήματα πληροφοριών τα οποία σε μεγάλο βαθμό αποτελούνται και από τεχνολογικά μηχανήματα.²¹⁶

²¹⁶ Evans, Graham & Newnham, Jeffrey, op. cit., σελ. 483. Για την επανάσταση στη στρατιωτική τεχνολογία δείτε και τα ακόλουθα: Luttwak, Edward, "Towards post-heroic warfare", *Foreign Affairs*, 74/3 (1995), Luttwak, Edward, "A post-heroic military policy", *Foreign Affairs*, 75/4 (1996), Cohen, Eliot A., "A revolution in warfare", *Foreign Affairs*, 75/2 (1996), Nye, Joseph S. & Owens, William A., "America's information edge", *Foreign Affairs*, Vol. 75, No. 2 (1996), Gray, Colin S., *Strategy for Chaos: Revolutions in Military Affairs and the Evidence of History*, (Frank Cass, 2002), Cohen, Eliot A., "The mystique of U.S. air power", *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 1, 1994, Libicki, Martin C., "The emerging primacy of information", *Orbis*, Vol. 40, No. 2, 1996, Press, Daryl G., "Lessons from Ground Combat in the Gulf: The Impact of Training and Technology", *International Security*, Vol. 22, No. 2, (Fall 1997), Keaney, Thomas A., "The Linkage of Air and Ground Power in the Future of Conflict", *International Security*, Vol. 22, No. 2, (Fall 1997), Mahnken, Thomas G. & Watts, Barry D., "What the Gulf War Can (and Cannot) Tell Us about the Future of Warfare", *International Security*, Vol. 22, No. 2, (Fall 1997), Biddle, Stephen, "The Gulf War Debate Redux: Why Skill and Technology Are the Right Answer", *International Security*, Vol. 22, No. 2, (Fall 1997), Lambeth, Benjamin S., "The technology revolution in air power", *Survival*, Vol. 39, No. 1, 1997, Pape, Robert A., "The limits of precision-guided air power", *Security Studies*, Vol. 7, No. 2,

Πολύ συχνά οι άνθρωποι στην καθημερινή τους ζωή κάνουν λόγο για τεχνολογία και επιστήμη σαν να είναι οι δύο αυτοί όροι ταυτόσημοι. Επίσης, μιλάνε για την τεχνολογία (technology) και την τεχνογνωσία (know-how) σαν να αποτελούν δύο διαφορετικά πράγματα. Προκειμένου να αποσαφηνίσουμε την έννοια της τεχνολογίας, κατ' αρχήν θα ορίσουμε τον όρο τεχνολογία και στη συνέχεια θα τον διακρίνουμε από τους συναφείς όρους επιστήμη και παραγόμενο προϊόν. Οι Graham Evans και Jeffrey Newnham ορίζουν την τεχνολογία ως «την εφαρμογή της γνώσης στην πρακτική επίλυση προβλημάτων».²¹⁷ Ο Fred Bucy αντιλαμβάνεται την τεχνολογία ως «το σχεδιασμό και την παραγωγή/κατασκευή της απαραίτητης για την παραγωγή αγαθών τεχνογνωσίας». Επίσης, προβαίνει σε μία βασική διάκριση μεταξύ τεχνολογίας (technology) από τη μία πλευρά και επιστήμης (science) και παραγόμενου προϊόντος (products) από την άλλη. Χρησιμοποιεί τον όρο «επιστήμη» για να αποδώσει τη «συστηματική επιδίωξη της γνώσης», ενώ η τεχνολογία αποτελεί την «εφαρμογή αυτής της γνώσης για την παραγωγή συγκεκριμένων αγαθών και υπηρεσιών».²¹⁸ Τα προϊόντα απορρέουν από το αποτέλεσμα της τεχνολογίας, αλλά δεν είναι αυτά καθ' αυτά τεχνολογία. Ακόμη, η επιστήμη, αν και είναι σχεδόν πάντα η βάση της τεχνολογίας, επίσης δεν είναι τεχνολογία.²¹⁹ Ο Martin Van Creveld αντιλαμβάνεται την τεχνολογία «ως ένα αφηρημένο σύστημα γνώσης, μία συμπεριφορά προς τη ζωή και μία μέθοδο επίλυσης των προβλημάτων της».²²⁰ Αναφέρει ότι στην Αρχαία Ελλάδα πίστευαν ότι όλα τα έργα εφευρέθηκαν στον ουρανό και μεταφέρθηκαν στους ανθρώπους μέσω του Θεού. Οι ρίζες της έννοιας της τεχνολογίας βρίσκονται στη λέξη τέχνη (techne) η οποία περιλαμβάνει θεολογικά και μαγικά στοιχεία. Εάν ανατρέξουμε στην Ελληνική Μυθολογία θα βρούμε πολλές περιπτώσεις αυτοματισμών που λειτουργούν αυτόνομα και που έχουν

1997, Warden, John A., "Success in modern war: a response to Robert Pape's Bombing to Win", *Security Studies*, Vol. 7, No. 2, 1997, Freedman, Lawrence, "The Revolution in Strategic Affairs, *Adelphi Paper*, 318, (Oxford UP, IISS), 1998, Gray, Colin S., *Modern Strategy* (Oxford: Oxford University Press, 1999), Lambeth, Benjamin S., "Air power, space power and geography", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 22, No. 2, 1999, Ignatieff, Michael, *Virtual war: Kosovo and Beyond*, (New York: Metropolitan Books, 2000), Byman, Daniel L. & Waxman Matthew C., "Kosovo and the great air power debate", *International Security*, Vol. 24, No. 4, (Spring 2000), Knox, MacGregor & Murray, Williamson, *The Dynamics of Military Revolution, 1300-2050* (Cambridge University Press, 2001).

²¹⁷ Evans, Graham & Newnham, Jeffrey, op. cit., σελ. 528.

²¹⁸ Bucy, J. Fred, "Technology Transfer and East-West Trade: A Reappraisal", *International Security*, Vol. 5, No. 3, 1980/81, σελ. 134.

²¹⁹ Bucy, J. Fred, op. cit., σελ. 134.

κατασκευασθεί σε ναούς και οι οποίοι θεωρούνταν ως απόδειξη της θεϊκής παρουσίας. Ο Creveld θεωρεί ότι στην προσπάθεια ορισμού της έννοιας της τεχνολογίας ανακύπτουν προβλήματα, όταν αναφερόμαστε σε διαφορετικούς πολιτισμούς κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας. Θέτει το σημαντικό ερώτημα εάν υπάρχει Τεχνολογία (με το κεφαλαίο) ή εάν υπάρχουν πολλές διαφορετικές τεχνολογίες ανάλογα με το χώρο και το χρόνο αναφοράς. Πιστεύει ότι υπάρχει ένα είδος Τεχνολογίας το οποίο εφαρμόζεται εξίσου σε όλες τις χρονικές περιόδους και σε όλους τους τόπους. Στην πράξη, όμως, υπάρχουν πολλές τεχνολογίες. Ο Creveld συμπεραίνει ότι καθ' όλη την ανθρώπινη ιστορία υπήρχαν πάντοτε άνθρωποι που παρήγαν και χρησιμοποιούσαν συγκεκριμένες εφαρμογές προκειμένου να υπηρετήσουν συγκεκριμένους σκοπούς και να εκπληρώσουν ένα συγκεκριμένο έργο. Βεβαίως, παραδέχεται ότι ορισμένες τεχνικές εφαρμογές έχουν λίγα κοινά στοιχεία μεταξύ τους, καθώς και ότι ακόμη και όμοιες εφαρμογές μπορεί να κατανοηθούν και να χρησιμοποιηθούν με διαφορετικούς τρόπους στα πλαίσια διαφορετικών κοινωνιών.²²¹

Εάν ανατρέξει κανείς στην ανθρώπινη Ιστορία, διαπιστώνει ότι τέτοιου είδους εφαρμογές, αποτελούν χαρακτηριστικό στοιχείο όλων των κοινωνικών συστημάτων, ανεξάρτητα από το πόσο πρωτόγονα είναι αυτά. Ως αποτέλεσμα, λαμβάνει χώρα μία συνεχής διαδικασία μεταβολής/αλλαγής μέσω της τεχνολογίας. Κλασσικό παράδειγμα, αποτελεί η Βιομηχανική Επανάσταση, όταν οι αλλαγές που έλαβαν χώρα στην βιομηχανία από τα τέλη του 19^{ου} έως και τον 20^ο αιώνα, έδωσαν ώθηση στην οικονομική δραστηριότητα και μέσω της διαδικασίας ανατροφοδότησης επηρέασαν ριζικά και τις κοινωνίες μέσα στις οποίες συνέβησαν οι αλλαγές αυτές. Η διαδικασία που άρχισε με τη Βιομηχανική Επανάσταση συνεχίζεται μέχρι και τις μέρες μας. Σήμερα αποτελεί βασική αρχή των οικονομικών ότι η διαρκής εισροή σημαντικών τεχνολογιών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη και διατήρηση της οικονομικής ανάπτυξης.²²²

Στα πλαίσια των διεθνών σχέσεων η τεχνολογία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στα ζητήματα στρατιωτικής ασφάλειας γενικότερα και ιδιαίτερα στη διεξαγωγή πολέμου.

²²⁰ Creveld, Martin Van, *Technology and War: From 2000 B.C. to the Present* (New York, London: The Free Press, 1989), σελ. 312.

²²¹ Creveld, Martin Van, op. cit., σελ. 4.

²²² Evans, Graham & Newnham, Jeffrey, op. cit., σελ. 528-9.

Ο Καθηγητής Martin Van Creveld αναγνωρίζει ρητά τη σημασία που διαδραματίζει η τεχνολογία στον πόλεμο:

«... ο πόλεμος διαπερνάται ολοκληρωτικά από την τεχνολογία και εξουσιάζεται από αυτήν» και, «ο πόλεμος διαπερνάται από την τεχνολογία σε σημείο που *κάθε* ξεχωριστό στοιχείο εξουσιάζεται από αυτή ή τουλάχιστον συνδέεται με αυτήν».²²³

Στόχος του Creveld είναι η μελέτη της επίδρασης της τεχνολογίας στην εξέλιξη και τη μεταβολή του φαινομένου του πολέμου κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης Ιστορίας. Ο Creveld πιστεύει ότι η τεχνολογία ασκεί μεγάλη επίδραση α) στα αίτια του πολέμου, β) στους στόχους που έχουν τα αντίπαλα μέρη σε έναν πόλεμο, γ) στα πρώτα πλήγματα κατά την έναρξη μίας εκστρατείας, καθώς και στην νίκη σ' αυτήν, δ) στη σχέση μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων και των κοινωνιών τις οποίες υπηρετούν, ε) στο σχεδιασμό, την προετοιμασία και την εκτέλεση καθώς και τις εκτιμήσεις, στ) στις επιχειρήσεις, στη συλλογή πληροφοριών, στην οργάνωση και τον εφοδιασμό, ζ) στους στόχους και τις μεθόδους και τις ικανότητες και τις αποστολές, και η) στη διοίκηση και την ηγεσία καθώς και στην τακτική και τη στρατηγική.²²⁴

Στην εισαγωγή του έργου του, ο Creveld προβαίνει σε μία βασική υπόθεση, σύμφωνα με την οποία πίσω από τη στρατιωτική υλικοτεχνική υποδομή (military hardware) βρίσκεται η γενικότερη υλικοτεχνική υποδομή ενός κράτους, και πίσω από αυτή βρίσκεται η τεχνολογία οριζόμενη ως ένα συγκεκριμένο είδος τεχνογνωσίας, ως έναν τρόπο θέασης του κόσμου και διαχείρισης των προβλημάτων που ανακύπτουν σ' αυτόν.²²⁵ Στα συμπεράσματά του ο ίδιος συγγραφέας περιγράφει πολύ εύγλωττα τη αλληλεπίδραση μεταξύ τεχνολογίας και πολέμου:

«Εάν είναι αλήθεια ότι κάθε τμήμα του πολέμου επηρεάζεται από την τεχνολογία, δεν είναι λιγότερο αληθές ότι κάθε τμήμα της τεχνολογίας επηρεάζει τον πόλεμο. Πράγματι, τεχνολογίες που συνήθως δεν θεωρούνται ως στρατιωτικής φύσης, όπως είναι οι δρόμοι, τα οχήματα, οι επικοινωνίες, και τα χρονόμετρα, έχουν προσφέρει στη διαμόρφωση του προσώπου του πολέμου, όσο και τα όπλα και τα οπλικά συστήματα. Αυτές οι τεχνολογίες εξουσιάζουν, και μπορεί πράγματι να αποτελούν, ό,τι ονομάζουμε την υποδομή του πολέμου».²²⁶

Η σχέση μεταξύ της καθαρά στρατιωτικής τεχνολογίας (military technology) και της πολιτικής τεχνολογίας (civilian technology) είναι πολύ στενή. Αρκετές, στρατιωτικές

²²³ Creveld, Martin Van, op. cit., σελ. 1, 311.

²²⁴ Creveld, Martin Van, op. cit., σελ. 1.

²²⁵ Creveld, Martin Van, op. cit., σελ. 1.

τεχνολογίες προέρχονται από τεχνολογίες που αναπτύχθηκαν στον ιδιωτικό (πολιτικό) τομέα (civilian sector). Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το αποβατικό σκάφος Higgins – από το οποίο αποβιβάσθηκαν χιλιάδες στρατιώτες των συμμάχων – αποτελούσε μία εξέλιξη ενός μικρού σκάφους που κατασκευάστηκε αρχικά για να χρησιμοποιηθεί στους βάλτους της Φλώριδας. Τεχνολογίες της καθημερινής μας ζωής, όπως είναι το τρανζίστορ, οι μηχανές των σύγχρονων αεροσκαφών της πολιτικής αεροπορίας, αναπτύχθηκαν μετά από έρευνα και ανάπτυξη που έλαβε χώρα στα στρατιωτικά εργαστήρια. Ακόμη και το Internet δημιουργήθηκε στα πλαίσια του συστήματος APRANET του Αμερικανικού Υπουργείου Άμυνας και είχε ως στόχο τη εξασφάλιση και διευκόλυνση των επικοινωνιών μεταξύ των Αμερικανικών στρατευμάτων και της διοίκησής τους σε περίπτωση πυρηνικού πολέμου. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι ένοπλες δυνάμεις των αναπτυσσόμενων χωρών – κυρίως των Η.Π.Α. – δημιούργησαν τεράστια ερευνητικά ιδρύματα στα πλαίσια των οποίων πραγματοποιούνταν – και πραγματοποιούνται μέχρι τις μέρες μας – ερευνητικά προγράμματα τα οποία οδηγούν στην εφεύρεση νέων στρατιωτικών τεχνολογιών αιχμής.

Σε αντίθεση, όμως, με την προηγούμενη περίοδο πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, παρατηρείται η τάση όλο και μεγαλύτερης διάχυσης της στρατιωτικής τεχνολογίας στον πολιτικό χώρο. Στην εποχή μας, που ορθώς χαρακτηρίζεται ως εποχή της πληροφορίας, η πολιτική τεχνολογία, κυρίως στον τομέα του software οδηγεί τις στρατιωτικές εφαρμογές. Το πέρασμα από τη χρήση super-υπολογιστών στη μαζική παράλληλη επεξεργασία με τη χρήση της ισχύος πολλών μικρότερων υπολογιστών συνδεδεμένων σε ένα δίκτυο, αποτελεί πλέον τον κανόνα. Ακόμη και σε μερικούς τομείς όπου η πολιτική τεχνολογία δεν οδηγεί τις εξελίξεις, όπως είναι στους αισθητήρες που τοποθετούνται στο διάστημα, βρίσκεται πολύ κοντά στη στρατιωτική τεχνολογία. Το χάσμα μεταξύ τους έχει μικρύνει. Καθώς επενδύονται τεράστια ποσά στην έρευνα και ανάπτυξη που λαμβάνει χώρα στον πολιτικό τομέα και ικανοί επιστήμονες προτιμούν να εργασθούν στον πολιτικό τομέα και όχι στο στρατιωτικό, οι τάσεις προς μεγαλύτερη ανάπτυξη του πολιτικού τομέα θα συνεχισθούν και στο μέλλον. Επίσης, οι σχέσεις μεταξύ της πολιτικής τεχνολογίας και της

²²⁶ Creveld, Martin Van, op. cit., σελ. 311.

στρατιωτικής τεχνολογίας θα γίνουν πιο στενές, καθώς η πρώτη θα παράγει τεχνολογικά προϊόντα διπλής χρήσης (dual-use) τα οποία θα χρησιμοποιεί η δεύτερη.²²⁷

Η τεχνολογική εξέλιξη ενός κράτους επηρεάζει αναμφισβήτητα την οικονομική και στρατιωτική του ισχύ τόσο σε περίοδο πολέμου όσο και ειρήνης. Επειδή, η έννοια της ισχύος σε όλες της τις διαστάσεις είναι σχετική, συνεπάγεται ότι η τεχνολογική εξέλιξη επηρεάζει τη σχετική ισχύ ενός κράτους σε σχέση με τα άλλα κράτη που απαρτίζουν το διεθνές σύστημα. Ο Καθηγητής Αθανάσιος Πλατιάς στο βιβλίο του *Το Νέο Διεθνές Σύστημα* προσπαθώντας να ερμηνεύσει την εξέλιξη του μεταψυχροπολεμικού διεθνούς συστήματος εξετάζει εκτός από τις δημογραφικές, τις οικονομικές και τις στρατιωτικές, και τις τεχνολογικές διαφαινόμενες τάσεις. Εκφράζει την άποψη ότι:

«η τεχνολογική εξέλιξη επηρεάζει τόσο την οικονομική, όσο και τη στρατιωτική δύναμη των κρατών και συνεπώς αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση του παγκόσμιου συσχετισμού δυνάμεων. Η τεχνολογική καινοτομία, ειδικά στο στρατιωτικό τομέα, έχει επανειλημμένα αποτελέσει βασικό παράγοντα αλλαγής της ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ αντιμαχόμενων παρατάξεων».²²⁸

Η τεχνολογία επηρεάζει την ισορροπία ισχύος με τρεις τρόπους: Πρώτον, ορισμένου είδους τεχνολογίες ευνοούν την άμυνα σε σχέση με την επίθεση, δυσκολεύοντας την αλλαγή της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων (status quo). Δεύτερον, ο ενστερνισμός των νέων τεχνολογιών από τα κράτη, σε συνδυασμό με τον εκσυγχρονισμό και την κατάλληλη προσαρμογή των στρατιωτικών τους δογμάτων, μεταβάλλει τη σχετική δύναμη μεταξύ των κρατών και επηρεάζει έτσι άμεσα την ισορροπία ισχύος. Τρίτον, λόγω της τεχνολογίας, μεταβάλλεται η παραδοσιακή σχέση που υπάρχει μεταξύ της οικονομικής δύναμης και της στρατιωτικής δύναμης, σύμφωνα με την οποία όποιο κράτος είναι οικονομικά ισχυρό διαθέτει και μεγαλύτερη στρατιωτική ισχύ. Η τεχνολογία παρεμβαίνει μεταξύ της οικονομικής και της στρατιωτικής δύναμης και ανάλογα με την περίπτωση, είτε ενισχύει, είτε αποδυναμώνει τη μεταξύ τους σχέση.²²⁹

²²⁷ Cohen, Eliot, "Technology and Warfare", στο Baylis, John, Wirtz, James, Cohen, Eliot, Gray Colin (eds), *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, 2002, σελ. 243, 247, 248.

²²⁸ Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., (1995), *op. cit.*, σελ. 89.

²²⁹ *Ibid.*, σελ. 89-90.

Στις μέρες μας οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής αποτελούν τον αναμφισβήτητο ηγέτη σε θέματα τεχνολογίας και επιστήμης και όπως θα αναλύσουμε στη συνέχεια, τους χωρίζει ένα μεγάλο χάσμα με τους ανταγωνιστές τους. Σύμφωνα με τον Καθηγητή Πολιτικής Επιστήμης του Wellesley College και Εταίρου του Weatherhead Center for International Affairs του Harvard University, Robert L. Paarlberg, η ηγέτιδα θέση των Η.Π.Α. στον τομέα της επιστήμης και της τεχνολογίας (Science & Technology – S&T) υπολογίζεται με δύο τρόπους: είτε βάσει του τελικού επιστημονικού προϊόντος, είτε βάσει του αποτελέσματος έρευνας και ανάπτυξης (Research & Development - R&D). Το επιστημονικό και τεχνολογικό αποτέλεσμα/προϊόν μετράται συνήθως βάσει των αριθμών των δημοσιευμένων επιστημονικών εργασιών, των αριθμό των εργασιών που παραπέμπονται σε άλλες δημοσιευμένες εργασίες, τον αριθμό εγγεγραμμένων πατέντων, ή τον αριθμό των κερδισμένων βραβείων. Ο Paarlberg καταλήγει συμπεραίνει ότι βάσει όλων αυτών των κριτηρίων, οι Η.Π.Α. διαθέτουν μία δεσπόζουσα παγκόσμια ηγετική θέση.²³⁰ Τη θέση του αυτή υποστηρίζουν και τα εμπειρικά δεδομένα. Το Ινστιτούτο για την Επιστημονική Πληροφορία (Institute for Scientific Information – ISI), το οποίο διαθέτει από το 1981 μία βάση δεδομένων σχετικά με περίπου 9.000 επιστημονικές επιθεωρήσεις και περιοδικά που δημοσιεύονται ανά τον κόσμο και σχετίζονται με όλους τους επιστημονικούς τομείς εκτός των μαθηματικών, των κοινωνικών επιστημών και άλλων ανθρωπιστικών επιστημών, δίνει μία ολοκληρωμένη εικόνα της κατάστασης στον επιστημονικό-τεχνολογικό τομέα.

Η έρευνα του ISI ξεετάζει την απόδοση των 20 πρώτων χωρών όσον αφορά στον αριθμό των δημοσιευμένων επιστημονικών εργασιών και των ακαδημαϊκών παραπομπών. Αρχίζει από τη δεκαετία Ιανουάριος 1992 – Ιούνιος 2002 και φθάνει έως και τη δεκαετία Ιανουάριος 1997 – Αύγουστος 2007. Όσον αφορά στον αριθμό των δημοσιευμένων επιστημονικών εργασιών η κατάσταση είναι η ακόλουθη: Στο χρονικό διάστημα Ιανουάριος 1992 – Ιούνιος 2002, οι επιστήμονες που εργάζονταν στις Η.Π.Α. δημοσίευσαν περίπου τετραπλάσιο αριθμό εργασιών σε σχέση με την Ιαπωνία (2.618.154 και 672.308 αντιστοίχως), η οποία βρίσκεται στη δεύτερη θέση. Στην τρίτη θέση βρίσκεται η Γερμανία με 619.323 δημοσιευμένες εργασίες, στην τέταρτη η Αγγλία με

²³⁰ Paarlberg, Robert L., “Knowledge as Power: Science, Military Dominance, and U.S. Security”, *International Security*, Vol. 29, No. 1, Summer 2004, σελ. 127.

570.667, στην πέμπτη η Γαλλία με 459.963. Ακολουθεί ο Καναδάς με 346.126, η Ιταλία με 288.763, η Ρωσία με 255.548, η Αυστραλία με 198.006 και τελευταία είναι η Κίνα με 193.006. Το διάστημα Ιανουάριος 1993 – Αύγουστος 2003, στις Η.Π.Α. ο αριθμός των δημοσιευμένων ακαδημαϊκών/επιστημονικών εργασιών έφθασε τις 2.705.352 (+87.198), ενώ στη δεύτερη θέση παρέμεινε η Ιαπωνία με 713.542 (+41.234) εργασίες. Ακολουθεί η Γερμανία με 655.586 (+36.263) εργασίες, η Αγγλία με 598.470 (+27.803), η Γαλλία με 484.291. (+24.328), ο Καναδάς με 358.007 (+11.881), η Ιταλία με 310.557 (+21.794), η Ρωσία με 285.856 (+30.308), η Κίνα με 236.996 (+43.990) και τελευταία η Αυστραλία με 211.549 (+13.543). Το διάστημα Ιανουάριος 1994 – Αύγουστος 2004, στις Η.Π.Α. ο αριθμός των δημοσιευμένων ακαδημαϊκών/επιστημονικών εργασιών έφθασε τις 2.698.434 (-6.918), ενώ στη δεύτερη θέση παρέμεινε η Ιαπωνία με 722.512 (+8.970) εργασίες. Ακολουθεί η Γερμανία με 666.104 (+10.518) εργασίες, η Αγγλία με 604.397 (+5.927), η Γαλλία με 488.585 (+4.294), ο Καναδάς με 358.176 (+169), η Ιταλία με 320.667 (+10.110), η Ρωσία με 282.027 (-3.829), η Κίνα με 271.032 (+34.036) και τελευταία η Αυστραλία με 216.819 (+5.270). Το διάστημα Ιανουάριος 1995 – Αύγουστος 2005, στις Η.Π.Α. ο αριθμός των δημοσιευμένων ακαδημαϊκών/επιστημονικών εργασιών έφθασε τις 2.803.625 (+105.191), ενώ στη δεύτερη θέση παρέμεινε η Ιαπωνία με 759.989 (+37.477) εργασίες. Ακολουθεί η Γερμανία με 705.953 (+39.849) εργασίες, η Αγγλία με 633.123 (+28.726), η Γαλλία με 513.387 (+24.802), ο Καναδάς με 340.206 (-17.970), η Ιταλία με 344.759 (+24.092), η Ρωσία με 286.481 (-4.454), η Κίνα με 340.206 (+69.174) και τελευταία η Αυστραλία με 232.423 (+15604). Το διάστημα Ιανουάριος 1996 – Αύγουστος 2006, στις Η.Π.Α. ο αριθμός των δημοσιευμένων ακαδημαϊκών/επιστημονικών εργασιών έφθασε τις 2.831.004 (+27.379), ενώ στη δεύτερη θέση παρέμεινε η Ιαπωνία με 771.573 (+11.584) εργασίες. Ακολουθεί η Γερμανία με 723.435 (+17.482) εργασίες, η Αγγλία με 643.557 (+10.434), η Γαλλία με 522.015 (+8.628), ο Καναδάς με 383.199 (+42.993), η Ιταλία με 358.452 (+13.693), η Κίνα με 400.917 (+60.711), η Ρωσία με 280.480 (-6.001) και τελευταία η Αυστραλία με 240.738 (+8.315). Στο διάστημα Ιανουάριος 1997 – Αύγουστος 2007, στις Η.Π.Α. ο αριθμός των δημοσιευμένων ακαδημαϊκών/επιστημονικών εργασιών έφθασε τις 2.864.275 (+33.271), ενώ στη δεύτερη θέση παρέμεινε η Ιαπωνία με 777.992 (+54.557)

εργασίες. Ακολουθεί η Γερμανία με 738.067 (+14.632) εργασίες, η Αγγλία με 653.177 (+9.620), η Γαλλία με 529.636 (+7.621), η Κίνα με 471.890 (+70.973), ο Καναδάς με 393.143 (+9.944), η Ιταλία με 371.205 (+12.753), η Ρωσία με 275.945 (-4.535) και τελευταία η Αυστραλία με 249.892 (+9.154).²³¹

Η κατάσταση στις παραπομπές δεν είναι διαφορετική, και εδώ κυριαρχούν οι Η.Π.Α., με διαφορά. Στο διάστημα 1992 – 2002, οι εργασίες των Αμερικανών επιστημόνων παραπέμφθηκαν πέντε φορές περισσότερο σε σχέση με αυτές των επιστημόνων της Αγγλίας (30.765.049 και 5.628.105 παραπομπές αντιστοίχως), το οποίο βρίσκεται στη δεύτερη θέση. Στην τρίτη θέση βρίσκεται η Γερμανία με 5.186.228 παραπομπές, στην τέταρτη η Ιαπωνία με 4.591.831, στην πέμπτη η Γαλλία με 3.777.753, στη έκτη ο Καναδάς με 3.259.935 και στην 7^η η Ιταλία με 2.245.050. Η Αυστραλία καταλαμβάνει την 10^η θέση με 1.523.844, η Ρωσία την 17^η θέση με 665.442, και η Κίνα την 20^η θέση με 494.157 παραπομπές. Το διάστημα 1993 – 2003, στις Η.Π.Α. ο αριθμός των παραπομπών έφθασε τις 33.089.756 (+2.324.707), ενώ στη δεύτερη θέση παρέμεινε η Αγγλία με 6.212.840 (+584.735) παραπομπές. Ακολουθεί η Γερμανία με 5.857.244 (+671.016), η Ιαπωνία με 5.098.499 (+506.668), η Γαλλία με 4.213.581 (+435.828), ο Καναδάς με 3.549.116 (+289.181), η Ιταλία με 2.569.970 (+324.920) και η Αυστραλία με 1.736.998 (+213.154). Η Ρωσία ανεβαίνει δύο θέσεις (15^η) με 848.345 (+182.903) και η Κίνα στην μία θέση (19^η) με 658.355 (+164.198). Στην επόμενη δεκαετία (1994 – 2004), οι επιστήμονες των Η.Π.Α. είχαν 33.212.308 παραπομπές στο έργο τους (+122.552), ενώ οι Άγγλοι έμειναν πάλι στη δεύτερη θέση με 6.373.300 (+160.460). Στην τρίτη θέση παρέμεινε η Γερμανία με 6.102.642 (+245.398) και στην τέταρτη η Ιαπωνία με 5.264.781 (+166.282). Στην πέμπτη θέση βρίσκεται σταθερά η Γαλλία με 4.338.642 (+125.061) και ακολουθούν ο Καναδάς με 3.587.966 (+38.850) και η Ιταλία με 2.709.842 (+139.872). Η Αυστραλία παραμένει στην 10^η θέση με 1.821.757 (+84.759), όπως και η Ρωσία στη 15^η, με 870.485 (+22.140), ενώ η Κίνα ανεβαίνει άλλη μία θέση, φθάνοντας στην 18^η, με 799.415 (+141.060). Στη δεκαετία 1995 – 2005, οι Η.Π.Α. συνεχίζουν να έχουν την πρωτοκαθεδρία με 36.231.438 παραπομπές, σημειώνοντας μία σημαντικότερη αύξηση της τάξεως των 3.141.682 παραπομπών. Η

²³¹ <http://www.in-cites.com/countries/>

Αγγλία, από την πλευρά της είχε 7.097.782 παραπομπές στο έργο των επιστημόνων της (+724.482). Στην τρίτη θέση συναντούμε σταθερά τη Γερμανία με 6.928.683 (+826.041) και στην τέταρτη την Ιαπωνία με 5.898.079 (+633.298). Στην πέμπτη θέση παραμένει η Γαλλία με 4.847.515 παραπομπές (+508873) και έπεται ο Καναδάς με 3.958.929 (+370963) και η Ιταλία με 3.084.580 (+374.738). Η Αυστραλία ανεβαίνει στην 9^η θέση με 2.086.047 (+264.290), ενώ η ανοδική πορεία της Κίνας συνεχίζεται, αφού φθάνει στην 14^η θέση με 1.129.014 (+329.599). Η Ρωσία κατρακυλά στην 18^η θέση με 971.561 (+101.076). Στη δεκαετία 1996 – 2006, οι Η.Π.Α. παραμένουν στην πρώτη θέση με 37.822.213 παραπομπές (+1.591.161). Στη δεύτερη θέση βρίσκεται σταθερά η Αγγλία με 7.565.163 (+467.381). Η Γερμανία εξακολουθεί να παραμένει στην τρίτη θέση με 7.497.007 (+568.324) και ακολουθεί η Ιαπωνία με 6.298.466 (+400.387). Η Γαλλία βρίσκεται σταθερά στην πέμπτη θέση με 5.171.849 (+324.334) ακολουθούμενη από τον Καναδά με 4.194.095 (+235.166). Η Ιταλία διατηρείται στην 7^η θέση με 3.363.216 (+278.636) και η Αυστραλία διατηρεί τη θέση της με 2.272.955 (+186.908). Η Κίνα ανεβαίνει μία θέση (13^η) με 1.480.743 (+351.729) και η Ρωσία παραμένει στάσιμη με 1.019.009 (+47.448). Για τη δεκαετία 1997 – 2007, η κατάσταση δε μεταβάλλεται: οι παραπομπές στο έργο επιστημόνων της Αμερικής φθάνουν τα 39.027.838 (+1.205.625). Οι Άγγλοι βρίσκονται στη δεύτερη θέση με 7.955.521 (+390.358) και οι Γερμανοί στην τρίτη με 7.935.567 (+438.560). Στην τέταρτη θέση παραμένει η Ιαπωνία με 6.612.826 (+314.360) και στην πέμπτη η Γαλλία με 5.414.557 (+242.708). Ο Καναδάς παραμένει σταθερά στην έκτη θέση με 4.377.986 (+183.891) και ακολουθεί η Ιταλία με 3.594.444 (+231.228), ενώ η Αυστραλία κρατά την 9^η θέση με 2.442.466 (+169.511). Η Κίνα διατηρείται στην 13^η θέση με 1.894.810 (+418.067) και η Ρωσία στην 18^η θέση με 1.057.928 (+38.919).²³²

Το 2008 η Αμερικανική Εθνική Επιτροπή για την Επιστήμη (National Science Board) του Εθνικού Ιδρύματος για την Επιστήμη (National Science Foundation) εξέδωσε σε δύο τόμους την έκθεσή της με τίτλο “Science and Engineering Indicators, 2008”. Στο δεύτερο τόμο με τίτλο “Science and Engineering Indicators, Volume 2, Appendix Tables”, περιλαμβάνει έναν πίνακα με τα άρθρα σχετικά με την Επιστήμη και τη Μηχανική (Science and Engineering S&E) ανά χώρα, για την περίοδο 1995-2005. Οι

²³² Ibid.

παρακάτω πίνακες²³³ αντικατοπτρίζουν την κατάσταση μεταξύ των χωρών και των περιοχών που εξετάζουμε:

1995-1999

Χώρα/περιοχή	1995	1996	1997	1998	1999
Κόσμος	564.645	581.751	588.488	602.381	610.203
Η.Π.Α.	193.337	193.153	189.752	190.395	188.004
Ευρωπαϊκή Ένωση	195.897	203.947	208.900	214.755	217.186
Ηνωμένο Βασίλειο	45.498	46.213	45.884	46.138	46.788
Γερμανία	37.645	39.213	41.415	42.953	42.963
Γαλλία	28.847	29.746	30.322	31.392	31.345
Ρωσία	18.603	18.553	18.133	17.166	17.145
Ιαπωνία	47.068	50.345	51.462	53.838	55.274
Κίνα	9.061	10.526	12.172	13.781	15.715

2000-2005

Χώρα/περιοχή	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Κόσμος	630.452	629.353	638.378	661.708	688.615	709.541
Η.Π.Α.	192.743	190.592	190.495	196.427	202.075	205.320
Ευρωπαϊκή Ένωση	222.688	220.406	221.719	224.834	230.464	234.868
Ηνωμένο Βασίλειο	48.216	45.587	44.642	45.218	45.479	45.572
Γερμανία	43.509	42.674	42.436	42.228	43.009	44.145
Γαλλία	31.427	30.598	30.531	30.302	29.891	30.309

²³³ National Science Board, *Science and Engineering Indicators, 2008, Volume 2, Appendix Tables* (Arlington, VA: National Science Foundation), σελ. A5-57, A5-58.

Ρωσία	17.180	15.658	15.847	15.146	14.921	14.412
Ιαπωνία	57.101	56.082	56.346	57.228	56.534	55.471
Κίνα	18.479	21.134	23.269	28.768	34.846	41.596

Μέση ετήσια μεταβολή (average annual change)

Χώρα/περιοχή	1995-2000	2000-2005	1995-2005
Κόσμος	2,2%	2,4%	2,3%
Η.Π.Α.	-0,1%	1,3%	0,6%
Ευρωπαϊκή Ένωση	2,6%	1,1%	1,8%
Ηνωμένο Βασίλειο	1,2%	-1,1%	0,0%
Γερμανία	2,9%	0,3%	1,6%
Γαλλία	1,7%	-0,7%	0,5%
Ρωσία	-1,6%	-3,5%	-2,5%
Ιαπωνία	3,9%	-0,6%	1,7%
Κίνα	15,3%	17,6%	16,5%

Ένας άλλος τρόπος μέτρησης της επιστημονικής/τεχνολογικής πρωτοπορίας των Η.Π.Α. είναι και ο αριθμός των πατενταρισμένων εφευρέσεων τις οποίες διαθέτουν. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, η μείωση των πατενταρισμένων εφευρέσεων δημιούργησε ανησυχίες στις Η.Π.Α. για μείωση της ανταγωνιστικότητάς τους έναντι της Ιαπωνίας και των υπόλοιπων αναδυόμενων οικονομιών της Ασίας. Το 1970 οι Αμερικανοί εφευρέτες είχαν ένα μερίδιο της τάξης του 66% των Αμερικανικών πατεντών, όμως το 1989 το ποσοστό αυτό μειώθηκε στο 52%. Στη δεκαετία του 1990, όμως οι πατενταρισμένες εφευρέσεις των Η.Π.Α. αυξήθηκαν ραγδαία σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους. Το 1999, το μερίδιο των Η.Π.Α. έφτασε το 54%.²³⁴ Την περίοδο 2000-2005, όμως, η κατάσταση άλλαξε και οι Η.Π.Α. έχασαν την πρωτοκαθεδρία. Σύμφωνα με την έκθεση

²³⁴ Paarlberg, Robert L., op. cit., σελ. 126-7.

των Ηνωμένων Εθνών, *Human Development Report 2007/2008: Fighting Climate Change: Human solidarity in a divided world*, για τη χρονική περίοδο 2000-2005, πρώτη όσον αφορά στις πατέντες (ανά εκατομμύριο ανθρώπους) έρχεται η Ιαπωνία με 857 και ακολουθούν οι Η.Π.Α. με 244, η Γερμανία με 158, η Γαλλία με 155, το Ηνωμένο Βασίλειο με 62, η Ρωσία με 135 και η Κίνα με 16.²³⁵

Τα κερδισμένα βραβεία αποτελούν έναν άλλο δείκτη επιστημονικής ισχύος μεταξύ των κρατών, με τη διαφορά ότι τις περισσότερες φορές τα βραβεία απονέμονται χρόνια ή δεκαετίες μετά την εκπλήρωση του επιστημονικού επιτεύγματος. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι Γερμανοί κέρδισαν τα περισσότερα από τα διεθνή βραβεία αξίας άνω των \$200.000, συμπεριλαμβανομένων των βραβείων Nobel και των Fields Medal στα μαθηματικά. Στη δεκαετία του 1930, αυξήθηκε ο αριθμός των Αμερικανών επιστημόνων που συμπεριλήφθηκαν στη λίστα των νικητών. Στις δεκαετίες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, λιγότεροι Γερμανοί και Γάλλοι επιστήμονες κέρδισαν διεθνή βραβεία, ενώ οι Αμερικανοί επιστήμονες άρχισαν να εγκαθιδρύουν την κυριαρχία τους κερδίζοντας σχεδόν τα μισά βραβεία. Η πρωτοπορία αυτή των Αμερικανών συνεχίζεται και στον 21^ο αιώνα. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τους επτά βραβευμένους επιστήμονες με Nobel στους τομείς της φυσικής, της χημείας, της φυσιολογίας και της ιατρικής, οι πέντε ζούσαν και εργάζονταν στις Η.Π.Α.²³⁶

Ένας άλλος δείκτης της Αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας στην Επιστήμη και την Τεχνολογία είναι το μερίδιο της χώρας στην παγκόσμια παραγωγή βιομηχανικών αγαθών έντασης τεχνολογίας (technology-intensive manufactured goods) τα οποία ονομάζονται και «προϊόντα υψηλής τεχνολογίας» (high-technology manufactures). Κατά τη δεκαετία του 1980 οι Η.Π.Α. κατείχαν το 33% των αγαθών αυτών. Από το 1988 έως το 1995 παρατηρήθηκε μία μείωση 3% (30%). Το μερίδιο της Ιαπωνίας αυξήθηκε από το 20% του 1980 στο 26% το 1991. Στις Η.Π.Α. εκφράσθηκαν έντονες ανησυχίες για την τεχνολογική ανάπτυξη της Ιαπωνίας, όμως οι πιο προσεκτικοί αναλυτές συμπέραναν ότι οι Η.Π.Α. διατηρούν ακόμη ένα σημαντικό προβάδισμα. Μάλιστα, οι προβλέψεις των

²³⁵ *Human Development Report 2007/2008: Fighting Climate Change: Human solidarity in a divided world*, (United Nations Development Programme – UNDP, Palgrave Macmillan, 2007), σελ. 273-4.

²³⁶ Paarlberg, Robert L., op. cit., σελ. 128. Δείτε επίσης: <http://www.nobel.se/index.html>

τελευταίων δικαιώθηκαν το 1998 όταν το μερίδιο των Η.Π.Α. άγγιξε το 36%, ενώ εκείνο της Ιαπωνίας μειώθηκε στο 20%.²³⁷

Η θέση μίας χώρας στην παγκόσμια επιστημονική/τεχνολογική αρένα, εξαρτάται και από τον αριθμό υψηλά καταρτισμένων επιστημόνων που διαθέτει. Το ISI βασίσθηκε στη βάση δεδομένων που έχει αναπτύξει, προκειμένου να δημιουργήσει έναν κατάλογο των 1.222 επιστημόνων με τις περισσότερες αναφορές παγκοσμίως, οι οποίοι εργάζονται σε 429 διαφορετικούς οργανισμούς σε 27 διαφορετικές χώρες. Τα 2/3 των επιστημόνων αυτών (815) εργάζονται σε ιδρύματα των Η.Π.Α. Ακολουθούν, το Ηνωμένο Βασίλειο με 100 κορυφαίους επιστήμονες, η Γερμανία με 62, ο Καναδάς με 42 και η Ιαπωνία με 34. Στο τέλος του καταλόγου συναντάμε τη Ρωσία με 2, την Ινδία με 2, την Ταϊβάν με 1, ενώ η Κίνα δε διαθέτει κανέναν επιστήμονα αυτού του βεληνεκούς.²³⁸

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαγε το ISI οι σημαντικότεροι επιστήμονες εργάζονται σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές. Στην ευρύτερη περιοχή της Βοστώνης όλα τα επιστημονικά ιδρύματα που φιλοξενούν τους σημαντικότερους επιστήμονες βρίσκονται σε απόσταση δύο μιλίων από το Massachusetts Institute of Technology (MIT). Τέτοιου είδους γεωγραφικές επιστημονικές περιοχές μπορεί να εξελιχθούν σε «κέντρα καινοτομίας» υψηλής παραγωγικότητας υπό την προϋπόθεση ότι θα υπάρξουν οι κατάλληλες συνθήκες, δηλαδή, η σωστή σύνδεση μεταξύ των επιστημονικών εργαστηρίων ιδιωτικού και δημοσίου τομέα, η λειτουργία κορυφαίων ανταγωνιστικών πανεπιστημίων, στενοί δεσμοί με μη-κερδοσκοπικά ιδρύματα και πρόσβαση στα απαραίτητα κεφάλαια.²³⁹

Το 2000 το περιοδικό *Wired* μετά από συνεργασία με κυβερνητικές πηγές, τη βιομηχανία και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παρουσίασε τις σημαντικότερες γεωγραφικές περιοχές στον τομέα της καινοτομίας στη νέα ψηφιακή εποχή. Κάθε περιοχή βαθμολογήθηκε από το 1 έως το 4 σε τέσσερις κατηγορίες: την εκπαιδευτική ικανότητα των πανεπιστημίων και των ερευνητικών κέντρων της περιοχής να παράγουν

²³⁷ Nau, Henry R., *The Myth of America's Decline: the World Economy into the 1990s* (New York: Oxford University Press, 1990), Krugman, Paul, "The Myth of Asia's Miracle", *Foreign Affairs*, Vol.73, No. 6 (November/December 1994), σελ. 62-78.

²³⁸ Batty, Michael "The Geography of Scientific Citation", *Environment and Planning*, Vol. 35, (2003), σελ. 761-65.

²³⁹ Popper, Steven W. and Wagner, Caroline S., *New Foundations for Growth: The U.S. Innovation System Today and Tomorrow*, MR-1338.0-OSTP (Santa Monica, Calif.: Science and Technology Policy Institute, RAND January 2002).

επιδέξιους εργαζόμενους ή να αναπτύξουν νέες τεχνολογίες, τη λειτουργία εταιρειών και πολυεθνικών επιχειρήσεων που παρέχουν εξειδίκευση και οικονομική σταθερότητα, τα επιχειρηματικά κίνητρα του πληθυσμού ώστε να λάβουν χώρα νέα επιχειρηματικά εγχειρήματα και η διαθεσιμότητα επιχειρηματικού κεφαλαίου.²⁴⁰ Συνολικά αναφέρθηκαν 46 περιοχές ανά τον κόσμο ως «τεχνολογικά κέντρα» 13 εκ των οποίων βρίσκονται στις Η.Π.Α.. Από τα 17 κέντρα που συγκέντρωσαν τη μεγαλύτερη βαθμολογία, τα 8 βρίσκονταν στις Η.Π.Α. (Albuquerque, Austin, Boston, New York City, Raleigh-Durham-Chapel Hill, San Francisco, Seattle, Silicon Valley). Ο κοντινότερος ανταγωνιστής των Η.Π.Α. ήταν ο σύμμαχός τους, το Ηνωμένο Βασίλειο, με 4 συνολικά κέντρα τεχνολογίας και μόνο δύο στα κορυφαία 17. Ο κοντινότερος ανταγωνιστής των Η.Π.Α. σε θέματα ασφάλειας, η Κίνα, διαθέτει συνολικά 3 κέντρα, αλλά αυτά δε συγκαταλέγονται μέσα στα πρώτα 17 ούτε στα πρώτα 30.²⁴¹

Το ποσό που επενδύει μία χώρα για έρευνα και ανάπτυξη (Research and Development – R&D) μας δίνει μία ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με το επιστημονικό/τεχνολογικό της status. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι επενδύσεις στην έρευνα και την ανάπτυξη ευθύνονται για την προώθηση και την υποστήριξη της οικονομικής ανάπτυξης των Η.Π.Α. και την άνοδο της οικονομικής τους ανταγωνιστικότητας στο διεθνή στίβο, όμως, παράλληλα αποτελούν και θεμέλια της στρατιωτικής τους υπεροχής.

Το ποσό που επενδύουν οι Η.Π.Α. σε έρευνα και ανάπτυξη (ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις μαζί) ξεπερνά τα \$250 δις. δολάρια ετησίως. Μάλιστα, ενώ το 1976 οι συνολικές επενδύσεις για έρευνα και ανάπτυξη (in constant dollar terms) έφταναν τα \$100 δις. δολάρια, το 2000 εκτινάχθηκαν στα \$265 δις. δολάρια.²⁴² Οι επενδύσεις των Η.Π.Α. στον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης ξεπερνούν κατά πολύ τις αντίστοιχες άλλων αναπτυγμένων/πλούσιων κρατών. Πράγματι, εάν ανατρέξει κανείς στα στοιχεία, το σύνολο των ακαθάριστων εγχώριων δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη ξεπερνά εκείνο της Ιαπωνίας, η οποία είναι η δεύτερη χώρα μετά τις Η.Π.Α. σε επενδύσεις R&D, κατά 158%. Οι Η.Π.Α. επενδύουν κατά 40% περισσότερο σε σχέση με τα αρχικά 15 κράτη-

²⁴⁰ Batty, Michael, op. cit.

²⁴¹ United Nations Development Programme, *Human Development Report, 2001* (New York: Oxford University Press, 2001), σελ. 45.

μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό αποτελεί αποτέλεσμα μίας μεγαλύτερης προσπάθειας εκ μέρους των Η.Π.Α. και όχι μίας απλής διαφοράς οικονομικού μεγέθους. Η συνολική επένδυση σε R%D στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2000 αντικατόπτριζε το 1,9% του ΑΕΠ ενώ οι Η.Π.Α. επένδυναν το 2,69% του ΑΕΠ τους. Μάλιστα το 2002, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το προβάδισμα των Η.Π.Α. στις δαπάνες για την έρευνα και την ανάπτυξη διευρύνθηκε για έβδομο κατά σειρά χρόνο. Τον Ιούνιο του 2003, ο Επίτροπος της Ε.Ε. Chris Patten προειδοποίησε τους πολίτες της Ευρώπης ότι οι Η.Π.Α. οι οποίες διαθέτουν το 4% του παγκόσμιου πληθυσμού διαθέτουν το 50% των παγκόσμιων δαπανών σε έρευνα και ανάπτυξη.²⁴³ Αξιωματούχοι της Ε.Ε. έχουν εκφράσει την ανησυχία τους για αυτό το χάσμα που υπάρχει όσον αφορά στην έρευνα και την ανάπτυξη τόσο για την μελλοντική οικονομική ανάπτυξη της Ε.Ε. σε σύγκριση με τις Η.Π.Α., όσο και για τη δυνατότητα της πρώτης να ανταγωνισθεί τις τελευταίες στον τομέα της υψηλής στρατιωτικής τεχνολογίας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έκθεσης των Ηνωμένων Εθνών, *Human Development Report 2007/2008: Fighting Climate Change: Human solidarity in a divided world*,²⁴⁴ για τη χρονική περίοδο 2000-2005, πρώτη έρχεται η Ιαπωνία η οποία επενδύει σε έρευνα και ανάπτυξη το 3,1 του ΑΕΠ τους και διαθέτει 5.287 ερευνητές (ανά εκατομμύριο ανθρώπων), ενώ την τριάδα συμπληρώνουν οι Η.Π.Α. με 2,7 του ΑΕΠ τους και 4.605 ερευνητές αντίστοιχα, και η Γερμανία με 2,5% του ΑΕΠ τους και 3.261 ερευνητές. Στην τέταρτη θέση βρίσκεται η Γαλλία με 2,2% και 3.213 ερευνητές, ενώ στην τέταρτη ακολουθεί το Ηνωμένο Βασίλειο με 1,9% και 2.706 ερευνητές. Ακολουθούν η Κίνα με 1,4% και 708 ερευνητές και η Ρωσία με 1,2% και 3.319 ερευνητές.

Στον πρώτο τόμο της έκθεσης της Αμερικανικής Εθνικής Επιτροπής για την Επιστήμη (National Science Board) του Εθνικού Ιδρύματος για την Επιστήμη (National Science Foundation) περιλαμβάνεται μία εκτίμηση των δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη (R&D) ανά περιοχή καθώς και το ποσοστό που καταλαμβάνει σε σχέση με το

²⁴² Eiseman, Eisa, Kozumi, Kei and Fossum, Donna, *Federal Investment in R&D*, MR-1639.0-OSTP (Santa Monica, Calif.: Science and Technology Policy Institute, RAND, September 2002), σελ. 15.

²⁴³ Sanders, Claire, "European R&D Draining to U.S.," *Times Higher Education Supplement* (London), June 27, 2003.

²⁴⁴ United Nations Development Programme, *Human Development Report 2007/2008: Fighting Climate Change: Human solidarity in a divided world*, (Palgrave Macmillan, 2007), σελ. 273-4.

συνολικό παγκόσμιο ποσοστό, για τη χρονιά 2002. Πρώτη έρχεται η Βόρειος Αμερική με δαπάνες της τάξεως των \$300 δις και ποσοστό 36,8% επί του συνόλου. Στη δεύτερη θέση βρίσκεται η Ασία με δαπάνες ύψους \$246 δις και ποσοστό 30,2% και ακολουθεί από πολύ κοντά η Ευρώπη με δαπάνες που αγγίζουν τα \$234 δις και ποσοστό 28,7%. Στην τέταρτη θέση βρίσκεται η Νότιος Αμερική/Καραϊβική με δαπάνες \$18 δις και ποσοστό 2,2%. Προτελευταία είναι η Ωκεανία με δαπάνες \$9 δις και ποσοστό 1,3%, ενώ τελευταία η Αφρική με δαπάνες μόλις \$5 δις και ποσοστό 0,6%.²⁴⁵

Ένας άλλος σημαντικός δείκτης αποτελεί το ποσό που δαπανά μία χώρα σε έρευνα και ανάπτυξη για στρατιωτικούς σκοπούς (military R&D). Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, μειώθηκε αυτή η κατηγορία δαπανών κατά 16%, μεταξύ 1991 και 1996.²⁴⁶ Η μείωση ήταν τέτοια που το 1998 Αμερικανοί Γερουσιαστές με ηγέτες τους Joseph Lieberman, Jeff Bingaman και Rick Santorum, χτύπησαν τον κώδωνα του κινδύνου και ζητούσαν μία αύξηση στις στρατιωτικές δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη της τάξεως του 2%.²⁴⁷ Το 1999 ο Lieberman σε άρθρο του στο *Joint Force Quarterly* έκανε την εξής ρητορική ερώτηση:

«Με μία μείωση της τάξης του 30% στη στρατιωτική έρευνα, και μία άλλη μείωση που προτείνεται για το επόμενο δημοσιονομικό έτος ... από πού θα προέλθει η τεχνολογική μας υπεροχή;»²⁴⁸

Η κατάσταση άρχισε να αλλάζει με την έλευση μίας νέας Αμερικανικής κυβέρνησης των Ρεπουμπλικάνων, τον Ιανουάριο του 2001, ενώ μετά την 11^η Σεπτεμβρίου είχαμε μία δραματική αύξηση τόσο του συνόλου των αμυντικών δαπανών, όσο και της υποκατηγορίας δαπανών που αναφέρονται στη στρατιωτική έρευνα και ανάπτυξη. Το 2002, σύμφωνα με υπολογισμούς του SIPRI, οι δαπάνες σε στρατιωτική E&A ξεπέρασαν ακόμη και αυτές του 1991. Είναι ενδεικτικό ότι το 2003, ο προϋπολογισμός των Η.Π.Α. για την ανάπτυξη οπλικών συστημάτων (weapons

²⁴⁵ National Science Board, *Science and Engineering Indicators*, 2008, Volume 1, (Arlington, VA: National Science Foundation), σελ. O-13, 4-36.

²⁴⁶ SIPRI Military Expenditure and Arms Production Project, June 2002, http://projects.sipri.se/milex/aprod/nationaldata/equip_exp_mil_r&d.pdf

²⁴⁷ Paarlberg, Robert L., op. cit., σελ. 132.

²⁴⁸ Lieberman, Joseph I., "Techno-Warfare: Military R&D", *Joint Forces Quarterly*, No. 22 (Summer 1999), σελ. 14.

development component) αντιστοιχούσε σε ολόκληρο αμυντικό προϋπολογισμό ενός άλλους κράτους.²⁴⁹

Εάν εξετάσουμε τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και τις Η.Π.Α. από το 1991 έως το 2002, η κατάσταση διαμορφώνεται ως εξής²⁵⁰:

- Οι Η.Π.Α., το 1991 δαπανούσαν για στρατιωτική έρευνα και ανάπτυξη \$49,7 δις, το 1995 και το 1996 έπεσαν στα \$42,1 και 41,6 δις, αντιστοίχως, ενώ από το 1997 έως και το 2000 σταθεροποιήθηκαν στα \$42,5, 42,0, 42,7 και 42,6 δις αντιστοίχως. Το 2001 το ποσοστό τους ανέβηκε στα \$44,5 δις και το 2002 άγγιξε τα \$50,6 δις.
- Το Ηνωμένο Βασίλειο, το 1991 δαπανούσε για στρατιωτική έρευνα και ανάπτυξη \$4,4 δις, το 1995 και το 1996 έπεσε στα \$3,6 και 3,7 δις, αντιστοίχως, ενώ το 1997 έφτασε τα \$3,9 δις και από το 1998 έως και το 2000 σταθεροποιήθηκε στα \$3,4, 3,7, 3,7 δις αντιστοίχως. Για το 2001 και 2002 δεν αναγράφεται ποσό.
- Η Γαλλία, το 1991 δαπανούσε για στρατιωτική έρευνα και ανάπτυξη \$6,5 δις, το 1995 και το 1996 έπεσε στα \$4,5 και 4,3 δις, αντιστοίχως, ενώ το 1997 οι δαπάνες μειώθηκαν στα \$3,4 δις και από το 1998 έως και το 2000 σταθεροποιήθηκαν στα \$3,2, 3,1, και 3,1 δις αντιστοίχως. Το 2001 άγγιξε τα \$3,5 δις, ενώ για το 2002 δεν αναγράφεται ποσό.
- Η Γερμανία, το 1991 δαπανούσε για στρατιωτική έρευνα και ανάπτυξη \$2,0 δις. Το 1995 έπεσε στα \$1,6 δις, ενώ το 1996 και το 1997 οι δαπάνες μειώθηκαν στα \$1,7 δις και από το 1998 έως και το 2000 συνεχίστηκε η πτωτική πορεία αφού έφτασαν, αντιστοίχως, στα \$1,5, 1,4, και 1,3 δις αντιστοίχως. Το 2001 άγγιξε τα \$1,2 δις, ενώ για το 2002 δεν αναγράφεται ποσό.
- Συνολικά, η Ευρωπαϊκή Ένωση δαπανούσε, το 1991, για στρατιωτική έρευνα \$14,9 δις, ενώ το 1995 έπεσε στα \$11,1 δις. Και η κατιούσα πορεία συνεχίστηκε: \$10,9 δις το 1996, \$10,5 δις το 1997, \$9,8 δις το 1998 και το 1999 και \$9,7 δις το 2000. Για το 2001 και 2002 δεν υπάρχουν στοιχεία.

Σύμφωνα με την έκθεση των Ηνωμένων Εθνών, *Human Development Report 2007/2008: Fighting Climate Change: Human solidarity in a divided world*, τα ποσοστά

²⁴⁹ Paarlberg, Robert L., op. cit., σελ. 132.

των στρατιωτικών δαπανών (ως ποσοστό του ΑΕΠ) των χωρών που εξετάζουμε το 2005, ήταν τα ακόλουθα²⁵¹:

- Η.Π.Α.: 4,1%
- Ρωσία: 4,1%
- Ηνωμένο Βασίλειο: 2,7%
- Γαλλία: 2,5%
- Κίνα: 2%
- Γερμανία: 1,4%
- Ιαπωνία: 1%

Βεβαίως, για να διαμορφώσουμε μία πλήρη εικόνα της κατάστασης θα πρέπει να λάβουμε υπόψη και τα οικονομικά στοιχεία των χωρών αυτών, κατά την ίδια περίοδο²⁵²:

- Το ΑΕΠ των Η.Π.Α. ήταν της τάξεως των \$12.416,5 δις. και ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξής τους την περίοδο 1990-2005 ήταν 2,1%.
- Το ΑΕΠ της Ρωσίας ήταν της τάξεως των \$763,7 δις. και ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξής τους την περίοδο 1990-2005 ήταν -0,1%.
- Το ΑΕΠ του Ηνωμένου Βασιλείου ήταν της τάξεως των \$2.198,8 δις. και ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξής τους την περίοδο 1990-2005 ήταν 2,5%.
- Το ΑΕΠ της Γαλλίας ήταν της τάξεως των \$2.126,6 δις. και ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξής τους την περίοδο 1990-2005 ήταν 1,6%.
- Το ΑΕΠ της Κίνας ήταν της τάξεως των \$2.234,3 δις. και ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξής τους την περίοδο 1990-2005 ήταν 8,8%.
- Το ΑΕΠ της Γερμανίας ήταν της τάξεως των \$2.794,9 δις. και ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξής τους την περίοδο 1990-2005 ήταν 1,4%.

²⁵⁰ SIPRI Military Expenditure and Arms Production Project, June 2003, http://projects.sipri.se/milex/aprod/national_data/equip_exp_mil_r&d.pdf

²⁵¹ United Nations Development Programme – UNDP, *Human Development Report 2007/2008: Fighting Climate Change: Human solidarity in a divided world*, (Palgrave Macmillan, 2007), σελ. 294-5.

²⁵² Ibid, σελ. 277-8.

- Το ΑΕΠ της Ιαπωνίας ήταν της τάξεως των \$4.534,0 δις. και ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξής τους την περίοδο 1990-2005 ήταν 0,8%.

Το 2006 οι στρατιωτικές δαπάνες των Η.Π.Α. ανήλθαν στα 528,7 δις δολάρια και αντιπροσώπευαν το 46% του συνόλου των παγκόσμιων στρατιωτικών δαπανών – το οποίο εκτιμάται στα \$1204 δις και στο 2,5% του παγκοσμίου ΑΕΠ.²⁵³ Στη δεύτερη θέση ήταν το Ηνωμένο Βασίλειο με 59,2 δις δολάρια και 5%, στην τρίτη η Γαλλία με 53,1 δις δολάρια και 5%, στην τέταρτη η Κίνα με 49,5 δις δολάρια και 4% και στην πέμπτη η Ιαπωνία με 43,7 δις δολάρια και 4%. Ακολουθούσε η Γερμανία με 37 δις δολάρια και 3% και η Ρωσία με 34,7 δις δολάρια και 3%.²⁵⁴ Εάν εξετάσουμε το ύψος των παγκόσμιων στρατιωτικών δαπανών σε περιφερειακό επίπεδο, τότε έχουμε τα ακόλουθα αποτελέσματα²⁵⁵:

- Βόρειος Αμερική: 47%
- Δυτική Ευρώπη: 22%
- Ασία: 15%
- Μέση Ανατολή: 6%
- Λατινική Αμερική: 3%
- Αφρική: 1%
- Ωκεανία: 1%

Σύμφωνα με την επιθεώρηση “The Military Balance” του International Institute of Strategic Studies (IISS), οι αμυντικές δαπάνες των εξεταζόμενων κρατών για τα έτη 2001-2006 παρουσιάζονται στους ακόλουθους πίνακες²⁵⁶:

²⁵³ “SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security”, σελ. 12.

²⁵⁴ “The 15 major spender countries in 2006”, SIPRI, 2007.

²⁵⁵ “SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security”, σελ. 13.

²⁵⁶ “Table: International Comparisons of Defence Expenditure and Military Manpower in 2001, 2002 and 2003”, *The Military Balance*, Vol. 104, No. 1, 2004, σελ. 353-5, “Reference tables”, *The Military Balance*, Vol. 105, No. 1, 2005, σελ. ii-iv, “International tables of comparison”, *The Military Balance*, Vol. 106, No. 1, 2006, σελ. 398-400, “Country comparisons – commitments, force levels and economics”, *The Military Balance*, Vol. 107, No. 1, 2007, σελ. 406-8, “Country comparisons – commitments, force levels and economics”, *The Military Balance*, Vol. 108, No. 1, 2008, σελ. 443-5.

Η.Π.Α.

Χρονολογία	US\$ m	% GDP
2001	305.500	3,0
2002	348.555	3,3
2003	404.920	3,7
2004	455.908	3,9
2005	495.300	4,0
2006	535.943	4.0

Ρωσία

Χρονολογία	US\$ m	% GDP
2001	46.100	4,5
2002	50.800	4,8
2003	65.200	4,9
2004	59.600	4,23
2005	58.000	3,72
2006	70.000	4,11

Ηνωμένο Βασίλειο

Χρονολογία	US\$ m	% GDP
2001	34.943	2,5
2002	38.141	2,4
2003	43.311	2,4
2004	50.120	2,3
2005	56.335	2,5
2006	55.444	2,3

Γαλλία

Χρονολογία	US\$ m	% GDP
2001	33.369	2,5
2002	36.492	2,5
2003	46.232	2,6
2004	53.363	2,6
2005	53.181	2,5
2006	54.003	2,4

Κίνα

Χρονολογία	US\$ m	% GDP
2001	43.551	3,7
2002	68.963	1,6
2003	75.500	1,5
2004	87.150	1,4
2005	103.400	1,3
2006	121.872	1,3

Γερμανία

Χρονολογία	US\$ m	% GDP
2001	27.497	1,5
2002	29.404	1,5
2003	35.295	1,4
2004	38.263	1,4
2005	38.250	1,4
2006	37.775	1,3

Ιαπωνία

Χρονολογία	US\$ m	% GDP
2001	40.496	1,0
2002	39.200	1,0
2003	42.835	1,0
2004	45.152	1,0
2005	43.910	1,0
2006	41.144	0,9

Συμπερασματικά, ο ρόλος της τεχνολογίας στις διεθνείς σχέσεις είναι εξαιρετικά σημαντικός, αν και δεν πρέπει πάντα να ξεχνάμε ότι ο άνθρωπος κατασκευάζει και χειρίζεται την τεχνολογία. Επίσης, στις μέρες μας οι Η.Π.Α. έχουν την πρωτοκαθεδρία στην ανάπτυξη της τεχνολογίας και προσπαθούν με κάθε τρόπο να τη διατηρήσουν, τόσο για οικονομικούς/τεχνολογικούς όσο και για στρατιωτικούς σκοπούς.

1.6 Διεθνείς Σχέσεις και Πληροφόρηση – Κατασκοπεία

1.6.1 Ορισμός και Ιστορική Αναδρομή

Η ιστορία της κατασκοπείας χρονολογείται τουλάχιστον από το 500 π.Χ.. Η σημασία της κατασκοπείας εν καιρώ πολέμου αναγνωρίζεται από τις αρχές της καταγεγραμμένης ιστορίας. Οι Αιγύπτιοι διέθεταν μία πολύ καλά οργανωμένη μυστική υπηρεσία, ενώ για τους Κινέζους το ζήτημα των πληροφοριών και της κατασκοπείας θεωρούνταν (και θεωρείται ακόμη και σήμερα) θεμελιώδες.²⁵⁷

Σύμφωνα με τον Ν. Eftimiades, η ιστορία της διενέργειας επιχειρήσεων σχετικά με τη συλλογή πληροφοριών είναι πανάρχαια και πλούσια. Ο Nicholas Eftimiades, θεωρεί ότι:

«η εξάσκηση της κατασκοπείας στην Κίνα χρονολογείται τουλάχιστον από τον 5ο αιώνα π.Χ, όταν ο Sun Tzu περιέγραψε λεπτομερώς την κατάλληλη χρήση των κατασκόπων στο στρατιωτικό του εγχειρίδιο “Sun Tzu Bing Fa” (Sun Tzu’s Art of War).»²⁵⁸

²⁵⁷ Bennett, Richard M., op. cit., σελ. 85.

²⁵⁸ Eftimiades, Nicholas, *Chinese Intelligence Operations* (Naval Institute Press, Maryland 1994), σελ. 3.

Τον 5ο αιώνα π.Χ. ο Κινέζος στρατηγός Sun Tzu στο κλασσικό πλέον βιβλίο του «Η Τέχνη του Πολέμου» (“The Art of War”) αφιέρωσε το 13^ο τελευταίο κεφάλαιό του στην Κατασκοπεία. Μάλιστα, δεν κατανόησε μόνον τη σημασία της κατασκοπείας στις σχέσεις μεταξύ των κρατών, αλλά διέκρινε τους κατασκόπους σε 5 κατηγορίες:

α. Ντόπιοι κατάσκοποι: εκείνοι που στρατολογούμε από τις τάξεις του λαού της εχθρικής χώρας.

β. Εσωτερικοί κατάσκοποι: οι δυσανεστημένοι αξιωματούχους του εχθρού που δέχονται να συνεργασθούν μαζί μας.

γ. Διπλοί πράκτορες: οι πράκτορες του εχθρού, που εργάζονται ουσιαστικά για μας. Αυτή αποτελεί και τη σημαντικότερη κατηγορία.

δ. Αναλώσιμοι κατάσκοποι: εκείνοι από τους δικούς μας πράκτορες, οι οποίοι μεταβιβάζουν στον εχθρό χαλκευμένες πληροφορίες που τους έχουμε εσκεμμένα δώσει.

ε. Επιζήσαντες κατάσκοποι: εκείνοι που επιστρέφουν πίσω σε μας με τις πληροφορίες που έχουν καταφέρει να συλλέξουν.²⁵⁹

Ο Sun Tzu είναι γνωστός για τα αποφθέγματά του σχετικά με τις πληροφορίες. Στο τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου του «Επιθετική Στρατηγική» κάνει λόγο για τη σημασία εκ μέρους του ηγεμόνα και του στρατηγού της γνώσης τόσο του εχθρού όσο και του εαυτού του.

«Όταν γνωρίζεις τον εχθρό και τον εαυτό σου, μπορείς να δώσεις εκατό μάχες με ασφάλεια. Όταν δεν γνωρίζεις τον εχθρό, αλλά γνωρίζεις τον εαυτό σου, έχεις ίσες πιθανότητες να νικήσεις και να ηττηθείς. Εάν δεν γνωρίζεις ούτε τον εχθρό ούτε τον εαυτό σου, να είσαι βέβαιος ότι σε κάθε μάχη θα βρίσκεσαι εκτεθειμένος στον κίνδυνο.»²⁶⁰

Στο τελευταίο κεφάλαιο εμβαθύνει περισσότερο:

«Ο λόγος που ένας φωτισμένος ηγεμόνας κι ένας σοφός στρατηγός νικούν τον εχθρό, όπου κι αν τον συναντήσουν, και τα επιτεύγματά τους ξεπερνούν εκείνα των συνηθισμένων ανθρώπων, είναι η εκ των προτέρων γνώση. Αυτό που ονομάζουμε «εκ των προτέρων γνώση» δεν έχει σχέση ούτε με το πνεύμα, ούτε με τους θεούς, ούτε με προηγούμενη εμπειρία, ούτε με υπολογισμούς. Θα πρέπει να την αποκτήσουμε από ανθρώπους που γνωρίζουν καλά την κατάσταση του εχθρού. Δεν υπάρχει τομέας στον οποίο να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατάσκοποι.»²⁶¹

Ιδιαίτερη αναφορά έκανε και στην αντικατασκοπεία:

²⁵⁹ Tzu, Sun, (2003), op. cit., σελ. 34. Δείτε επίσης και το Tzu, Sun, *The Art of War*, (Translated by Samuel B. Griffith, Oxford University Press, 1971), σελ. 145-6.

²⁶⁰ Tzu, Sun, (2003), op. cit., σελ. 34.

«Οι κατάσκοποι του εχθρού που έχουν έρθει να μας κατασκοπεύουν, πρέπει ν' ανακαλύπτονται, να δελεάζονται με δωροδοκίες, να οδηγούνται μακριά και να ζουν άνετα. Με τον τρόπο αυτό θ' αλλάξουν στρατόπεδο και θα τεθούν στην υπηρεσία μας. Με βάση τις πληροφορίες που μας δίνει ο κατάσκοπος που άλλαξε στρατόπεδο, μπορούμε να στρατολογήσουμε εσωτερικούς και τοπικούς κατασκόπους. Σύμφωνα μ' αυτές τις πληροφορίες μπορούμε επίσης να στείλουμε τον καταδικασμένο κατάσκοπο να δώσει ψεύτικες ειδήσεις στον εχθρό.»²⁶²

Και κατέληγε στο βασικό συμπέρασμα για την αξία των μυστικών υπηρεσιών:

«Γι' αυτό λοιπόν, μόνον ο φωτισμένος ηγεμόνας και ο ικανός στρατηγός –που ξέρουν να χρησιμοποιούν τους πιο έξυπνους ανθρώπους ως κατασκόπους– είναι βέβαιο ότι θα επιτύχουν σπουδαία πράγματα. Οι μυστικές επιχειρήσεις είναι απαραίτητες σ' έναν πόλεμο. Σ' αυτές στηρίζει την κάθε του κίνηση ένας στρατός.»²⁶³

Θεωρούσε ότι ένας στρατός χωρίς κατασκόπους βρίσκεται στην ίδια θέση όπως ένας άνθρωπος χωρίς όραση ή ακοή. Από όλους αυτούς που βρίσκονται κοντά στο διοικητή δεν είναι τόσο στενά δεμένους μαζί του από ό,τι ο κατάσκοπος.²⁶⁴

Ο Abram Shulsky, εξετάζοντας το ζήτημα των πληροφοριών και της κατασκοπείας στα πλαίσια της φιλοσοφίας του Sun Tzu σημειώνει ότι:

«ο τελικός στόχος της κατασκοπείας είναι να διασαφηνίσει τη στρατηγική του αντιπάλου τόσο αποτελεσματικά ώστε κάποιος να μπορεί να εφεύρει τα κατάλληλα μέσα για να τη ματαιώσῃ και να υπερισχύσει με το χαμηλότερο δυνατόν κόστος».

Εάν λάβουμε υπόψη μας τη σημασία που αποδίδει ο Sun Tzu στην ήττα της στρατηγικής του αντιπάλου παρά στην ήττα του στο πεδίο της μάχης, γίνεται ευδιάκριτη η σημασία που έχουν γι' αυτόν οι πληροφορίες και η κατασκοπεία.²⁶⁵

Το έργο του Sun Tzu «Η Τέχνη του Πολέμου» άσκησε μεγάλη επιρροή την περίοδο των «Εμπόλεμων Κρατών» (“Warring States”) όταν κυκλοφόρησαν αντίτυπα και τα διδάγματα του μελετήθηκαν προσεκτικά είτε μέσω των οπαδών του είτε μέσω οικογενειακών σχολείων. Το κεφάλαιό του περί κατασκοπείας θεωρείται το πιο παλαιό.²⁶⁶

²⁶¹ Ibid, σελ. 103, 105

²⁶² Τζου, Σουν, *Η Τέχνη του Πολέμου* (Εκδόσεις: Οδυσσέας Φορμιγζ 2005), σελ. 90-1.

²⁶³ Tzu, Sun, (2003), op. cit., σελ. 108.

²⁶⁴ Efthimiades, Nicholas, op. cit., σελ. 3.

²⁶⁵ Abram, Shulsky N., *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence* (Brassey's, 1993), σελ. 178.

²⁶⁶ Sawyer, Ralph D., *The Tao of Spycraft: Intelligence Theory and Practice in Traditional China* (Westview Press, 2004), σελ. 88.

Ο Sun Tzu δεν ήταν ο μοναδικός που αναγνώρισε την αξία της έγκυρης και έγκαιρης πληροφόρησης στις στρατιωτικές και διπλωματικές επιχειρήσεις. Η στρατιωτική ιστορία της Κίνας είναι γεμάτη από παραδείγματα χρήσης της κατασκοπείας για την επίτευξη πολιτικών και στρατιωτικών στόχων. Μεταξύ άλλων, ο Frank A. Kierman, Jr., στο βιβλίο του “Chinese Ways in Warfare”, αναφέρεται στη συλλογή και ανάλυση πληροφοριών σχετικών με στρατιωτικές και διπλωματικές επιχειρήσεις. Ο Nicholas Eftimiades θεωρεί αξιοσημείωτο το γεγονός ότι από τα αρχαία χρόνια η Κίνα είχε αναπτύξει μία αντίληψη όσον αφορά στις ανάγκες και τις πρακτικές των πληροφοριών στο στρατιωτικό τομέα, καθώς και στον τομέα της διπλωματίας. Την εποχή εκείνη οι απαραίτητες πληροφορίες περιορίζονταν σε πληροφορίες σχετικές με το μέγεθος του εχθρικού στρατού, τον οπλισμό του, την τοποθεσία στην οποία βρίσκεται, το ηθικό του, καθώς και σε πληροφορίες για το βιογραφικό του διοικητή του στρατού του αντιπάλου, τα χαρακτηριστικά του εδάφους και τις προθέσεις των ουδέτερων και των συμμάχων.²⁶⁷

Πιο συγκεκριμένα, από την περίοδο των «Εμπόλεμων Κρατών» (“Warring Period”) και μετά δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάλυση των ικανοτήτων και των προθέσεων του αντιπάλου, στην εκτίμηση των πιθανοτήτων νίκης και στην αποτελεσματική χρήση του στρατού προκειμένου να αποσυντονισθεί και να αποσταθεροποιηθεί ο αντίπαλος. Προς το τέλος αυτής της περιόδου συντελέστηκαν σημαντικές αλλαγές στον κινεζικό τρόπο πολέμου, όταν χρησιμοποιήθηκε αρχικά το ιππικό ως συμπληρωματικό του πεζικού και των αρμάτων, τα οποία έχασαν τον προηγούμενο κρίσιμο ρόλο τους. Η αύξηση της κινητικότητας που έφερε η χρήση του ιππικού σήμανε την ανάγκη απόκτησης πληροφοριών τόσο για τον εχθρό, όσο και για τις φίλιες δυνάμεις, προκειμένου να υπολογίσουμε την σχετική ισχύ μεταξύ των κρατών. Την περίοδο αυτή η έμφαση στην πληροφόρηση και την κατασκοπεία εντάθηκε και διαφοροποιήθηκε. Τα κινεζικά κράτη της εποχής αντί να στηρίζονται στις διπλωματικές αποστολές τους και σε αποστάτες αμφιβόλου αξιοπιστίας, απέστειλαν πράκτορές τους και οικοδόμησαν δίκτυα συλλογής πληροφοριών μέσω καταναγκασμού και δωροδοκιών.²⁶⁸

²⁶⁷ Eftimiades, Nicholas, op. cit., p. 3.

²⁶⁸ Sawyer, Ralph D., op. cit., σελ. 87.

Αυτό γίνεται κατανοητό από ένα κλασικό παράδειγμα που περιλαμβάνεται στην βιογραφία του Wei Kung-Tzu στο *Shih Chi*:

«Ο νεότερος γιός του Βασιλιά Chao του Wei, Πρίγκιπας Wu-chi του Wei ήταν ετεροθαλής αδελφός του Βασιλιά An-li. Με το θάνατο του Βασιλιά Chao ο An-li ανήλθε στον θρόνο και διόρισε το νεαρότερο αδελφό του Wu-chi Λόρδο του Hsin-ling. Την ίδια περίοδο, ο Fan Sui εγκατέλειψε το Wei, πήγε στο Ch'in, όπου έγινε πρωθυπουργός. Λόγω του μίσους που έτρεφε ο Fan για το Wei έδωσε την εντολή τα στρατεύματα του Ch'in να περικυκλώσουν την πρωτεύουσα του Wei, Ta-liang. Στη συνέχεια συνέτριψαν το στρατό του Wei... Ο βασιλιάς An-li και ο Πρίγκιπας Wu-chi αγωνιούσαν για τις εξελίξεις που λάμβαναν χώρα. Μία ημέρα όταν ο πρίγκιπας και ο βασιλιάς έπαιζαν ένα παιχνίδι [της εποχής], έμαθαν από το Νότο ότι υπήρχαν σήματα με φωτιές, κάτι που σήμαινε εισβολή των συνόρων [του Wei]. Ο βασιλιάς παράτησε το παιχνίδι και εξέφρασε την πρόθεση να καλέσει τους ανώτερους αξιωματικούς του προκειμένου να διαμορφώσουν την τακτική τους. Ο πρίγκιπας τον σταμάτησε λέγοντάς του 'Δεν πρόκειται για εισβολή. Ο βασιλιάς του Ch'in είναι απλά έξω για κυνήγι.' Και επέστρεψε πίσω στο παιχνίδι. Προβληματισμένος, ο βασιλιάς δε μπορούσε να συγκεντρωθεί στο παιχνίδι τους. Μετά από λίγο έφθασαν πληροφορίες από τα σύνορα σύμφωνα με τις οποίες επιβεβαιώθηκε ότι πράγματι ο βασιλιάς του Ch'in είχε βγει για κυνήγι και δεν είχε εξαπολύσει εισβολή. Ο βασιλιάς του Wei τον ρώτησε έκπληκτος 'Πώς το γνώριζες αυτό;' Ο πρίγκιπας του απάντησε: 'Μεταξύ των υπηρετών μου υπάρχουν κάποιοι που μπορούν να διεισδύσουν βαθιά στα μυστικά του βασιλιά Ch'in. Οι υπηρέτες μου μου αναφέρουν πάντοτε οτιδήποτε προτίθεται να πράξει ο βασιλιάς. Έτσι μπόρεσα να το γνωρίζω.' Μετά απ' αυτό, ο βασιλιάς An-li φοβούμενος τις ικανότητες και την οξύνια του πρίγκιπα δεν τόλμησε να του εμπιστευθεί τις υποθέσεις του κράτους.»²⁶⁹

Ένα έργο που χαρακτηρίζεται ως «βιβλίο-βασική πηγή της κινεζικής παιδείας και του πολιτισμού» με τίτλο «Έξι Στρατηγικές», η συγγραφή του οποίου αποδίδεται σε ένα σοφό-δάσκαλο βασιλιάδων του 12^{ου} αιώνα π.Χ. αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Βλέπε τα πράγματα με τα μάτια όλου του κόσμου και δεν θα μείνει τίποτα που δεν θα δεις. Άκουγε με τα αφτιά όλου του κόσμου και δεν θα μείνει τίποτα που να μην το ακούσεις. Να σκέπτεσαι με το πνεύμα όλης της χώρας και δεν θα μείνει τίποτα που να μην το ξέρεις.»²⁷⁰

Ένα άλλο έργο –τμήματα του οποίου είναι προγενέστερα αυτού του Sun Tzu– ονόματι Ssu-ma Fa, αναφέρει τα ακόλουθα:

«Γενικά, στη διεξαγωγή του πολέμου: χρησιμοποιείστε κατασκόπους σε μακρινά μέρη, παρατηρείτε/προσέχετε τα νώτα σας, δράστε σύμφωνα με τις εποχές, εκμεταλλευθείτε τους πόρους του εχθρού δείξτε καλή πίστη και αποστραφείτε τον αμφίβολο.»²⁷¹

²⁶⁹ Ibid, σελ. 87-8.

²⁷⁰ Bin, Sun, *Η Ολοκλήρωση της Τέχνης του Πολέμου* (Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2002), σελ. 217.

²⁷¹ Sawyer, Ralph D., op. cit., σελ. 126.

Ο μεγάλος στρατηγός Wu Ch'i διέκρινε τέσσερα ζωτικά σημεία στον πόλεμο: το πνεύμα (ch'i), το έδαφος, τις υποθέσεις και τη δύναμη. Τις «υποθέσεις» τις ερμήνευσε ως την επιτυχή χρήση των κατασκοπών:

«Να είσαι δεξιότεχνος στον έλεγχο μυστικών πρακτόρων. Με λίγα ελαφρά τμήματα στρατού να παρενοχλείς τον εχθρό, να τον κάνεις να διασκορπίζεται και να επιβάλλεις στους ηγέτες του και τους υπουργούς του να νιώθουν αμοιβαία ενόχληση/δυσφορία. Να αλληλοκατηγορούνται [στο στρατό του αντιπάλου] οι χαμηλόβαθμοι και οι υψηλόβαθμοι. Αυτό ορίζεται ως το ζωτικότερο σημείο των υποθέσεων».²⁷²

Στο παραπάνω απόσπασμα είναι ξεκάθαρο ότι ο Wu Ch'i με τον όρο «υποθέσεις» δεν αναφέρεται μονάχα στη συλλογή πληροφοριών μέσω ανθρώπινων πηγών, αλλά και στη διενέργεια μυστικών επιχειρήσεων (covert actions) εναντίον του εχθρικού στρατού.

Μία εξαιρετική μελέτη που ονομάζεται Kuan-tzu και αποδίδεται παραδοσιακά στο σύμβουλο Kuan Chung κατά την περίοδο της Άνοιξης και του Φθινοπώρου, όμως ολοκληρώθηκε κατά ένα μεγάλο μέρος κατά τη διάρκεια της περιόδου των «Εμπόλεμων Κρατών» χαρακτηρίζεται από την έμφαση που δίδει στην «εκ των προτέρων γνώση»:

«Το να μη γνωρίζεις τις εκτιμήσεις και τους υπολογισμούς, αλλά παρόλα' αυτά να επιθυμείς να επιχειρήσεις στρατιωτικές υποθέσεις είναι σαν να επιθυμείς να περάσεις έναν επικίνδυνο ποταμό δίχως βάρκα ή κουπιά. ... Επομένως, κάποιος που δε γνωρίζει για την κυβέρνηση του εχθρού, δε μπορεί να καταστρώσει σχέδια εναντίον της. Κάποιος που δε γνωρίζει για την πραγματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο αντίπαλός του δε μπορεί να τον εξαναγκάσει με συμφωνίες. Κάποιος που δεν γνωρίζει για τους στρατηγούς του εχθρού, δε μπορεί να κινητοποιήσει πρώτος το στρατό του. Κάποιος που δεν γνωρίζει τους αξιωματικούς του αντιπάλου δεν μπορεί να παρατάξει το στρατό του εναντίον τους.»²⁷³

Ο Σουν Πιν – το όνομά του σημαίνει «ακρωτηριασμένος» – ο οποίος ήταν απόγονος του Σουν Τζου και έζησε εκατό χρόνια μετά απ' αυτόν έγραψε κι αυτός μία πραγματεία περί της στρατιωτικής τέχνης με τίτλο «Η Ολοκλήρωση της Τέχνης του Πολέμου». Η σημασία που δίνει στην πληροφόρηση φαίνεται κιόλας από την πρώτη σελίδα του βιβλίου του:

«Παλαιά, όταν ο ηγεμόνας του Λιανγκ (του κράτους Βέυ) ετοιμαζόταν να επιτεθεί στην πόλη Χαντάν, την πρωτεύουσα του Τσαάο, έστειλε το στρατηγό του, τον Πανγκ Τσουάν, στο Τσουσίου με 80.000 στρατιώτες. Όταν ο Βασιλιάς Βέι του Τσίι (356-320 π.Χ.) πληροφορήθηκε

²⁷² Ibid.

²⁷³ Ibid., σελ. 128-9.

αυτή την ενέργεια, έστειλε το στρατηγό του, τον Τιεν Τσι επικεφαλής 80.000 ένοπλων στρατιωτών, για να διασώσει την πόλη (Χαντάν).»²⁷⁴

Σε ολόκληρο το βιβλίο του, βρίσκουμε αποσπάσματα που αναφέρονται στη σημασία της εκτίμησης των δυνατοτήτων και της κατάστασης του εχθρού:

«Ο Αφέντης Σουν αντιπαράτηρε: “Σωστή εκτίμηση των δυνατοτήτων του αντιπάλου, εντοπισμός με ακρίβεια των επικίνδυνων ζωνών και εξασφάλιση προσεκτικής μελέτης και επιτηρήσεως του εδάφους (του πεδίου της μάχης) ... είναι οι αρχές που πρέπει να καθοδηγούν τους στρατιωτικούς ηγέτες. Εκείνο που έχει αποφασιστική σημασία στην πολεμική τέχνη. Είναι να βεβαιώνεται ότι επιτίθεται εκεί που δεν υπάρχει (ισχυρή) άμυνα...”»²⁷⁵

«Ο Αφέντης Σουν πρόσθεσε: “Φωτισμένοι ηγεμόνες και καλά πληροφορημένοι διοικητές, για να εξασφαλίσουν την επιτυχία δεν στηρίζονται μόνο στη μάζα των κοινών στρατιωτών”»²⁷⁶

«Ο Αφέντης Σουν είπε: “Υπάρχουν πέντε απόψεις, οι οποίες πάντοτε οδηγούν στη νίκη. Θα είναι νικηφόρος όποιος κατέχει διοικητική εξουσία πάνω σε μια ενιαία δομή ισχύος. Θα είναι νικηφόρος όποιος γνωρίζει το ‘Δρόμο’ (Ταό). Εκείνος που κερδίζει τις μάζες θα είναι νικητής. Εκείνος στον οποίο βρίσκονται σε αρμονία όλα όσα τον αφορούν θα είναι νικητής. Εκείνοι που εκτιμούν σωστά τον εχθρό και ζυγίζουν καλά τις δυσκολίες θα είναι νικητές”».²⁷⁷

«Ένας άλλος κανόνας λέει: Να ενεργείς αφού πρώτα επιστρέψουν οι κατάσκοποι που έστειλες και σου που [τι είδαν]...”»²⁷⁸

«Ο Αφέντης Σουν είπε: “Υπάρχουν πέντε παράγοντες που πάντοτε οδηγούν στην αποτυχία. Όταν επιβάλλονται περιορισμοί και απαγορεύσεις σε έναν (στρατιωτικό) ηγέτη, αυτό τον οδηγεί στην αποτυχία. Η άγνοια του ‘Δρόμου’ (Ταό) οδηγεί στην αποτυχία. Η ανυπακοή στον αρχηγό οδηγεί στην αποτυχία. Η μη χρησιμοποίηση μυστικών πρακτόρων οδηγεί στην αποτυχία. Ένας που δεν θα αποσπάσει την αποδοχή των μαζών θα αποτύχει.”»²⁷⁹

«Ο Αφέντης Σουν είπε: “Ένας ο οποίος έγινε ηγέτης ενός στρατεύματος ενώ δεν διαθέτει αρκετή σοφία (πληροφόρηση, γνώση) είναι αλαζόνας. Ένας που είναι ηγέτης στρατεύματος ενώ δεν έχει αρκετό θάρρος σημαίνει ότι έχει παραφουσκωμένο εγώ. Ένας ο οποίος είναι ηγέτης στρατεύματος χωρίς να γνωρίζει το ‘Δρόμο’ (Ταό) και επανειλημμένως προσφεύγει στη μάχη χωρίς να ικανοποιείται, επιβιώνει από τύχη.”»²⁸⁰

«Μόνο αν γνωρίζεις το ‘Δρόμο’ (Ταό) μπορείς να φέρεις ασφάλεια σε μια μεγάλη χώρα, να επεκτείνεις μια μεγάλη επικράτεια και να προστατεύσεις ένα πολυάριθμο λαό. Γνωρίζω το ‘Δρόμο’ σημαίνει: ξέρω το κλίμα και τις μεταβολές του, τη διαμόρφωση του εδάφους, τον τρόπο

²⁷⁴ Bin, Sun, op. cit., σελ. 37.

²⁷⁵ Ibid, σελ. 67.

²⁷⁶ Ibid, σελ. 70.

²⁷⁷ Ibid, σελ. 81.

²⁷⁸ Ibid, σελ. 77.

²⁷⁹ Ibid, σελ. 82.

²⁸⁰ Ibid, σελ. 91.

να κερδίζω τις καρδιές των ανθρώπων, γνωρίζω καλά την κατάσταση του εχθρού, ξέρω πώς να παίρνω τους οχτώ σχηματισμούς μάχης, εμπλέκομαι σε μάχη μόνο όταν είναι φανερό ότι θα νικήσω, διαφορετικά διατηρώ την ειρήνη μου (την ηρεμία μου). Αυτό είναι το είδος του στρατιωτικού αρχηγού που πρέπει να ορίζει ένας πετυχημένος ηγεμόνας.»²⁸¹

«Να χρησιμοποιείς ταλαντούχους πολεμιστές ως διπλούς πράκτορες.»²⁸²

«Να επιτίθεται στις λέμβους του, να καταλαμβάνει τους πόρους του και να πληροφορείς τους ανθρώπους σου, όταν έρχονται τα τμήματά του [του εχθρού].»²⁸³

Ο πιο σημαντικός στρατηγός της δυναστείας των T'ang ήταν ο Li Ching. Στο βιβλίο του *Li Wei-kung Ping-fa*, αναφέρεται ενδελεχώς στη φύση και τη σημασία της κατασκοπείας και στη σημασία της απόκτησης γνώσης:

«Το μέσο για να επιτύχεις μία αποφασιστική νίκη βρίσκεται στην εξερεύνηση του ταλέντου και των ικανοτήτων του στρατηγού του αντιπάλου, στην ανάλυση των δυνατών και των αδυναμιών σημείων του εχθρού, στον καθορισμό της διαμόρφωσης και των στρατηγικών πλεονεκτημάτων του εδάφους, στην παρατήρηση των πλεονεκτημάτων την κατάλληλη στιγμή ... Αυτός σημαίνει ο 'Δρόμος' (Tao) για τη σίγουρη νίκη.»²⁸⁴

Το έργο της δυναστείας των Sung με τίτλο *Unorthodox Strategies* («Ανορθόδοξες Στρατηγικές») περιλαμβάνει ένα παρόμοιο απόσπασμα:

«Κάθε φορά που σχεδιάζεις να διεξάγεις μία σημαντική στρατιωτική εκστρατεία, πρώτα πρέπει να χρησιμοποιείς κατασκόπους για να καθορίσεις την ισχύ των στρατευμάτων του εχθρού ... και μόνο τότε να κινητοποιήσεις το στρατό [σου] . Μεγάλα επιτεύγματα μπορούν τότε να επιτευχθούν και πάντοτε θα είσαι νικητής στη μάχη.»²⁸⁵

Στην περίοδο των Ming, περίπου στα μέσα του 16^{ου} αιώνα, ένας άγνωστος

συγγραφέας υποστήριξε σθεναρά:

«Όταν δύο δυνάμεις αγωνίζονται να ελέγξουν η μία την άλλη, όποιος δεν εφαρμόζει τεχνικές κατασκοπείας είναι ένα άγριο ζώο. Για το λόγο αυτό, το να επιτίθεται εναντίον άλλων κρατών μέσω του ηγέτη τους είναι πιο έξυπνο από το να τους επιτίθεται ο ίδιος. Το να συνωμοτείς εναντίον ενός λαού μέσω των υπουργών του είναι πιο έξυπνο από το να συνωμοτείς εναντίον του ο ίδιος... Με αυτόν τον τρόπο επιτίθεται σε άλλους μέσω του ηγέτη τους, συνωμοτείς εναντίον ανδρών μέσω των υπουργών τους, διασπάζεις τις συμμαχίες τους και υποδαυλίζεις τη σύγκρουση μεταξύ τους. Όμως, χωρίς πράκτορες [κατασκόπους], πώς μπορείς να εξερευνήσεις την αληθινή φύση τους, χωρίς κατασκόπους πώς μπορείς να εφαρμόσεις τις τεχνικές αυτές ;»²⁸⁶

²⁸¹ Ibid, σελ. 92.

²⁸² Ibid, σελ. 125.

²⁸³ Ibid, σελ. 141.

²⁸⁴ Sawyer, Ralph D., op. cit., σελ. 130.

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ Ibid, σελ. 131.

Αλλά και στο Βυζάντιο είχαν πλήρη γνώση για τη σημασία της κατασκοπείας και της πληροφόρησης. Ο Κεκαυμένος, αξιωματούχος του Βυζαντίου κατά τη διάρκεια της κατάρρευσης της βυζαντινής ισχύος (11ος αιώνας) στο βιβλίο του «Στρατηγικόν» έδωσε συμβουλές προς ένα στρατηγό (όπως ο ίδιος διευκρινίζει δεν εννοεί αποκλειστικά κάποιον που κατέχει το βαθμό αυτό, αλλά οποιονδήποτε ασκεί στρατιωτική διοίκηση και έχει τεθεί επικεφαλής ενός στρατιωτικού σώματος) όσον αφορά στη σημασία των κατασκόπων στον πόλεμο.

Η προσέγγιση και ο τρόπος γραφής του Κεκαυμένου θυμίζουν έντονα Σουν Τσου: «Κι αν βρίσκεσαι σε εχθρική περιοχή, να έχεις πολλούς και πιστούς και δραστήριους κατασκόπους, αυτούς που ονομάζουμε χονσαρίους. Μ' αυτούς λοιπόν πρέπει να μαθαίνεις για τη δύναμη του εχθρού και την πανουργία του, γιατί χωρίς κατασκόπους είναι αδύνατο να κάνεις δουλεία. Αν όμως ενεργήσει κανείς χωρίς αυτούς, αυτό πρέπει να το κάνει σπάνια και αιφνιδιαστικά. ... Να έχεις όμως και άλλους χονσαρίους, τούς λεγόμενους συνοδικούς. Συνοδικοί είναι αυτοί που στέλνονται από σένα οκτώ μαζί ή εννιά ή δέκα ή και περισσότεροι, για να αποσπάσουν πληροφορίες. ... Και πρέπει να φροντίζεις καλά τούτο, δηλ. κάθε μέρα να μαθαίνεις πού βρίσκεται ο εχθρός σου και σε ποιά κατάσταση βρίσκεται και τί κάνει και τί περιμένει και πόσο στρατό έχει και τί θέλει και πώς στέλνει τους καταδρομείς του ή δεν τους στέλνει, κι αν είναι πανούργος ή αφελής. Ακόμη κι αν είναι αφελής, μην τον υποτιμήσεις τελείως και πέσεις στα χέρια του, παρά φροντίξε πώς θα τον κατατροπώσεις σαν να ήταν πανούργος και ύπουλος. Δεν μπορείς να μάθεις για τους εχθρούς με άλλο τρόπο, παρά αν έχεις πολλούς κατασκόπους. Κι όταν μάθεις λεπτομερώς αυτά που τους αφορούν, τότε, αν μπορείς να τους αντιμετωπίσεις, κάνε πόλεμο, αλλά όχι άσκοπα, μήπως καταστρέψεις το στρατό σου. ... Αλλά να μη δώσεις μάχη, πριν τον γνωρίσεις καλά και τον δοκιμάσεις. Γιατί αν συγκρουστείς με τον εχθρό σου πριν να τον γνωρίσεις καλά, δεν θα ξέρεις πώς να τον πολεμήσεις. ... Αν βέβαια σου τύχει κατάλληλη μέρα, τότε δώσε μάχη και πριν να τον γνωρίσεις καλά, όμως αυτό συμβαίνει σπάνια.»²⁸⁷

²⁸⁷ Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν* (Εκδόσεις Κανάκη, 1996), σελ. 52-54.

Οι συμβουλές που διατυπώνονται στο «Στρατηγικόν» αναφέρονται σε διάφορες πλευρές της Βυζαντινής ζωής. Το συγκεκριμένο απόσπασμα το αντλήσαμε από το Β' Μέρος του βιβλίου το οποίο τιτλοφορείται «Στρατηγικόν» και περιέχει συμβουλές προς ένα στρατηγό. Όσον αφορά στο συγγραφέα του βιβλίου, ελάχιστα στοιχεία γνωρίζουμε. Ο ίδιος δεν αναφέρει ούτε το όνομά του, ενώ το επίθετό του (Κεκαυμένος) το συνάγουμε από τα λεγόμενά του για άλλα μέλη της οικογένειάς του. Αναφέρει μόνον τρία στοιχεία: α) ότι έλαβε μέρος στην εκστρατεία του Μιχαήλ Δ' που αποσκοπούσε στην κατάπνιξη της επανάστασης του Πέτρου Δελιάνου το 1041, β) όταν εκθρονίσθηκε ο Μιχαήλ Ε' (Απρίλιος του 1042), βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, και γ) ότι σε κάποιο χρονικό διάστημα είχε τεθεί επικεφαλής (μάλλον στρατηγός) του θέματος της Ελλάδος. Πιθανώς έχουμε μπροστά μας ένα πρόσωπο που η ακμή του τοποθετείται στο δεύτερο και τρίτο τέταρτο του 11ου αιώνα, το οποίο κατείχε δημόσια, στρατιωτικά αξιώματα και ανήκε στην οικογένεια των Κεκαυμένων. Όσον αφορά στο χρόνο συγγραφής, από το κείμενο συνάγουμε ότι το κείμενο γράφθηκε μάλλον μεταξύ 1075 και 1078.

Ο Machiavelli μέσα από το έργο του έδειξε ότι κατανοεί την έννοια της στρατηγικής παραπλάνησης (“strategic deception”). Έγραφε χαρακτηριστικά:

«Αν και ο δόλος στα πλαίσια άλλων δραστηριοτήτων είναι απεχθής, στη διαχείριση του πολέμου είναι επαινετός και ένδοξος και εκείνος που υπερνικά έναν εχθρό χρησιμοποιώντας δόλο πρέπει να επαινείται το ίδιο με εκείνον που καταφέρνει το ίδιο μέσω της δύναμης».²⁸⁸

Όσον αφορά όμως στη γενικότερη δραστηριότητα της κατασκοπείας και της αντικατασκοπείας, στο έργο του “Discourses” όταν αναφέρεται στις συνωμοσίες, δεν κάνει καμία αναφορά στην αξία και στη χρησιμοποίηση των δύο αυτών δραστηριοτήτων στην αντιμετώπισή τους.²⁸⁹

Ο Thomas Hobbes, ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της ρεαλιστικής σχολής σκέψης, στα έργα του δεν αγνόησε την πληροφόρηση και την κατασκοπεία. Τη δεκαετία του 1630 έγραψε το έργο του *De Cive* («Περί του Πολίτη» - “On the Citizen”), στο οποίο παρομοίωσε τους αξιωματούχους των υπηρεσιών πληροφοριών (“intelligence agents”) τόσο με έναν ιστό αράχνης όσο και με μία αχτίδα φωτός. Για τον Hobbes τον ιστό της αράχνης τον αποτελούν «απίστευτα λεπτές ίνες που απλώνονται προς όλες τις κατευθύνσεις οι οποίες μεταφέρουν τις κινήσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος στις αράχνες που κάθονται μέσα στις μικρές τους κοιλότητες».²⁹⁰

Ο φημισμένος Πρώσος στρατηγός Karl von Clausewitz στο κλασικό έργο του «Περί του Πολέμου» (“On War”) εκφέρει μία αρνητική και πεσιμιστική άποψη σχετικά με τη χρησιμότητα της πληροφόρησης στον πόλεμο. Ορίζει την πληροφόρηση ως «κάθε είδος πληροφορίας σχετικά με τον εχθρό και τη χώρα του – τη βάση, με λίγα λόγια, των σχεδίων και των επιχειρήσεών μας». Θεωρεί ότι η πληροφόρηση είναι σχεδόν πάντα αναξιόπιστη και ανακριβής. Έτσι, συμβάλλει στην τριβή και δεν αποτελεί βοήθημα για το στρατιωτικό διοικητή.

«Εάν σκεφθούμε την πραγματική βάση των πληροφοριών, πόσο αναξιόπιστες και εφήμερες είναι, σύντομα να συνειδητοποιήσουμε ότι ο πόλεμος είναι ‘ένα εύθραυστο οικοδόμημα που μπορεί με ευκολία να καταρρεύσει και να μας θάψει στα ερείπιά του. Πολλές αναφορές στον πόλεμο είναι αντιφατικές, ακόμη περισσότερες είναι λανθασμένες, και η πλειοψηφία αβέβαιες. Αυτή είναι μία

²⁸⁸ Scott, Len & Jackson Peter, op. cit., σελ. 146.

²⁸⁹ Plamenatz, John (ed.), *Machiavelli, the Prince, Selections from the Discourses and other Writings* (London: Fontana/Collins, 1975), σελ. 252-71, Scott, Len & Jackson Peter, op. cit., σελ. 146-7.

²⁹⁰ Hobbes, Thomas, *De Cive*, επιμέλεια και μετάφραση Tuck, Richard & Silverthorne, Michael (Cambridge University Press, 1998), σελ. 145-146. Πρωτοδημοσιεύθηκε το 1647 και στο Κεφάλαιο 13 με τίτλο “On the Duties of those who Exercise Sovereign Power” ασχολείται με ζητήματα Πληροφόρησης –

αλήθεια για όλες τις πληροφορίες, αλλά πολύ περισσότερο πάνω στον πυρετό της μάχης, όπου τέτοιου είδους αναφορές τείνουν να αντιβαίνουν και να ακυρώνουν η μία την άλλη. Με λίγα λόγια, οι περισσότερες πληροφορίες είναι λανθασμένες και το αποτέλεσμα του φόβου είναι να πολλαπλασιάζει τα ψέματα και τις ανακρίβειες.»²⁹¹

«Ένας στρατηγός σε καιρό πολέμου βομβαρδίζεται συνεχώς από αναφορές τόσο αληθινές όσο και ψευδείς. Από λάθη που απορρέουν από φόβο ή αμέλεια ή βιασύνη. Από ανυπακοή γεννημένη από σωστές ή λανθασμένες ερμηνείες, από άρρωστη θέληση, από ένα σωστό ή λανθασμένο συναίσθημα του καθήκοντος, από τεμελιά, ή από εξουθένωση, και κατά τύχη που κανένας δε θα μπορούσε να προβλέψει. Με λίγα λόγια, είναι εκτεθειμένος σε αμέτρητες εντυπώσεις, οι περισσότερες από αυτές ενοχλητικές, λίγες από αυτές ενθαρρυντικές... Εάν ένας άνθρωπος υπέκυπτε σ' αυτές τις πιέσεις, δε θα μπορούσε ποτέ να ολοκληρώσει μία επιχείρηση.»²⁹²

«Η γενική αναξιοπιστία όλων των πληροφοριών εμφανίζει ένα ειδικό πρόβλημα σε περίοδο πολέμου: όλη η δράση λαμβάνει χώρα, ούτως ειπείν, στο λυκόφως, το οποίο, σαν την ομίχλη ή το φεγγαρόφωτο, συχνά τείνει να κάνει τα πράγματα να φαίνονται αλλόκοτα και μεγαλύτερα απ' ό τι στην πραγματικότητα είναι. Οτιδήποτε κρύβεται από την πλήρη εικόνα σε αυτό το ασθενικό φως πρέπει να μαντευθεί από το *ταλέντο*, ή απλά να αφεθεί στην τύχη. Έτσι, για μία ακόμη φορά λόγω της έλλειψης αντικειμενικής γνώσης, κάποιος πρέπει να εμπιστευθεί το *ταλέντο* ή την *τύχη*.»²⁹³

«Η μόνη κατάσταση για την οποία ένας διοικητής μπορεί να έχει πλήρη γνώση, είναι η δική του: την κατάσταση του αντιπάλου του μπορεί να τη γνωρίζει μονάχα από αναξιόπιστες πληροφορίες»²⁹⁴

Αυτή η αρνητική στάση του Clausewitz ως προς την αξία της πληροφόρησης στον πόλεμο δεν πρέπει να ξεγελάει το μελετητή. Ουσιαστικά, ο Clausewitz δεν αναφέρεται σε όλα τα είδη της πληροφόρησης. Αυτές οι αρνητικές ρήσεις πρέπει να κατανοούνται και να ερμηνεύονται με βάση τα συμφραζόμενα και, ιδιαίτερα, με βάση το σωστό επίπεδο ανάλυσης. Σε αντίθεση με τον Sun Tzu, το έργο του οποίου είναι ευρύτερο και αγκαλιάζει όλα τα επίπεδα ανάλυσης (πολιτικό, στρατηγικό, επιχειρησιακό και τακτικό) ο Clausewitz στην ανάλυσή του περιορίζεται μόνο στα χαμηλότερα επιχειρησιακά και τακτικά επίπεδα. Στην προβιομηχανική εποχή η έλλειψη άμεσων επικοινωνιών (τηλέγραφος και ασύρματος) σήμαινε ότι οι σχετικές με το πεδίο μάχης πληροφορίες

Κατασκοπείας.

²⁹¹ Handel, Michael I., (1989), *op. cit.*, σελ. 242.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid, σελ. 241.

²⁹⁴ Ibid. Βεβαίως, μέσα στον πυρετό του πεδίου μάχης είναι αμφίβολο ένας διοικητής να έχει ακόμη και την ακριβή γνώση του ίδιου του τού στρατεύματος.

καθίσταντο άχρηστες πριν ακόμη να χρησιμοποιηθούν. Ο Clausewitz έκρινε με βάση την πρόοδο της τεχνολογίας της εποχής του.

Ο Ελβετός Baron Antoine Henri de Jomini, σύγχρονος του Clausewitz και του Ναπολέοντα, στο συμπέρασμα του έργου του “Grand Military Operations” ο Jomini κάνει εκτενή αναφορά στην πληροφόρηση και την αναγνώριση. Η έκτη γενική αρχή του αναφέρει τα ακόλουθα:

«Είναι πολύ σημαντικό, όταν λαμβάνουμε την πρωτοβουλία σε μία καθοριστική στιγμή, να είμαστε προσεκτικοί να ενημερωνόμαστε τέλεια για τις θέσεις του εχθρού και για τις κινήσεις που αυτός μπορεί να πραγματοποιήσει. Η χρήση κατασκόπων αποτελεί ένα χρήσιμο μέσο, στη μελέτη του οποίου δεν πρέπει να δοθεί τόσο μεγάλη προσπάθεια. Αλλά αυτό που είναι πραγματικά περισσότερο χρήσιμο είναι να αποστείλουμε αντάρτες προς όλες τις κατευθύνσεις της χώρας [του εχθρού]. Ένας στρατηγός πρέπει να αποστέλλει μικρά τμήματα προς όλες τις κατευθύνσεις, και πρέπει να πολλαπλασιάζει τον αριθμό τους με τη μεγαλύτερη προσοχή, καθώς αυτό το σύστημα αποφεύγεται στις μεγάλες επιχειρήσεις... Το να λειτουργούμε δίχως αυτές τις προφυλάξεις είναι σαν να βαδίζουμε στο σκοτάδι, και να εκθέτουμε τον εαυτό μας στις τυχαίες καταστροφές που μπορεί να επιφέρει μία μυστική κίνηση του εχθρού. Αυτά τα πράγματα έχουν αγνοηθεί τόσο πολύ. Ομάδες κατασκόπων δεν έχουν οργανωθεί αρκετά εκ των προτέρων και οι αξιωματικοί που διοικούν ελαφρά τμήματα στρατού δεν έχουν πάντοτε την απαραίτητη εμπειρία ώστε να διευθύνουν το απόσπασμά τους με τον κατάλληλο τρόπο.»²⁹⁵

Στο κλασσικό έργο του «Η Τέχνη του Πολέμου» (“The Art of War”) αναφερόμενος στις πιο αξιόπιστες πηγές πληροφοριών, κατατάσσει πρώτη την οργάνωση ενός αποτελεσματικού συστήματος κατασκοπείας. Θεωρεί ότι η χρήση κατασκόπων «δίνει τη δυνατότητα σε έναν στρατηγό να πληροφορηθεί με πιο έγκυρο τρόπο από κάθε άλλο μέσο, τι συμβαίνει στο στρατόπεδο του αντιπάλου». Υποστηρίζει ότι ένας από τους ασφαλέστερους τρόπους σχηματισμού σωστών συνδυασμών στον πόλεμο είναι να διατάξουμε κινήσεις μονάχα όταν έχουμε αποκτήσει τέλεια πληροφορία για τις διεργασίες του αντιπάλου. Θέτει το σημαντικό ερώτημα «Πράγματι, πώς μπορεί να πει ένας άνδρα ότι γνωρίζει τί πρέπει να πράξει, εάν αγνοεί τί πράττει ο αντίπαλός του;» Χαρακτηρίζει την απόκτηση αυτής της πληροφορίας ως «υψίστης σημασίας», εγχείρημα μεγάλης δυσκολίας, όχι όμως αδύνατο. Αυτή είναι και μία από τις κυριότερες διαφορές μεταξύ της θεωρίας και της πράξης του πολέμου.

Ο Jomini διακρίνει πέντε μέσα άντλησης πληροφοριών:

²⁹⁵ Ibid, σελ. 250.

- ένα σωστά οργανωμένο σύστημα κατασκοπείας,
- αναγνώριση, που πραγματοποιείται από επιδέξιους αξιωματικούς και ελαφρά σώματα στρατού,
- ανάκριση αιχμαλώτων πολέμου,
- σχηματισμός πιθανολογικών υποθέσεων,
- υποκλοπή σημάτων.

Αναλύοντας κάθε ένα από αυτά τα μέσα, ο Jomini καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι κατάσκοποι αποτελούν το ασφαλέστερο μέσο για έναν στρατηγό προκειμένου να μάθει τι συμβαίνει στο αντίπαλο στρατόπεδο.²⁹⁶ Παρατήρησε ότι οι περισσότεροι στρατοί της εποχής του (μοναδική εξαίρεση ήταν ο ρωσικός στρατός) αγνόησαν τη χρησιμοποίηση κατασκόπων.²⁹⁷ Συμπερασματικά, οι απόψεις του Jomini σχετικά με την πληροφόρηση και την κατασκοπεία κινούνται μεταξύ του Sun Tzu και του Clausewitz. Επιλέγοντας μία μέση οδό μεταξύ του πρώτου –για τον οποίο η πληροφόρηση αποτελεί πανάκεια– και του δεύτερου –για τον οποίο συμβάλλει στην τριβή– ο Ελβετός Jomini, φθάνει σύμφωνα με τον Michael Handel, σε πιο ρεαλιστικά και ισορροπημένα συμπεράσματα.²⁹⁸ Από τη μία θεωρεί ότι η πληροφόρηση αποτελεί, τουλάχιστον στη θεωρία, τη βάση όλων των επιτυχημένων δράσεων και από την άλλη η σπανιότητα της αξιόπιστης πληροφόρησης αποτελεί μία από τις σημαντικότερες αιτίες της μεγάλης διαφοράς μεταξύ της θεωρίας και της πράξης στον πόλεμο. Ο Jomini αντιλαμβάνεται πλήρως τους περιορισμούς που θέτει η τεχνολογία της εποχής του στην έγκαιρη και άμεση μετάδοση των πληροφοριών (σε πραγματικό χρόνο) από την πηγή στο αντίπαλο στρατόπεδο στον καταναλωτή των πληροφοριών (consumer). Θεωρεί ότι τη στιγμή που θα φθάσουν οι πληροφορίες στον καταναλωτή (πολιτική ή/και στρατιωτική ηγεσία) θα είναι άχρηστες.

«Είναι σχεδόν αδύνατον να επικοινωνήσουμε μαζί τους [με τους κατασκόπους μας στο εχθρικό στρατόπεδο] και να λάβουμε τις πληροφορίες που κατέχουν... Ακόμη κι όταν ο στρατηγός λαμβάνει από τους κατασκόπους του πληροφορίες σχετικά με κινήσεις [του αντιπάλου], εξακολουθεί να μη γνωρίζει τίποτε για εκείνες που μπορεί στο μεταξύ να έχουν λάβει χώρα, ούτε τί τελικά θα επιχειρήσει ο εχθρός.»²⁹⁹

²⁹⁶ Jomini, Baron Antoine Henri de, *The Art of War* (London, Pennsylvania: Greenhill Books, 1992), σελ. 268-9.

²⁹⁷ Handel, Michael I., (1989), op. cit., σελ. 148

²⁹⁸ Ibid, σελ. 249.

²⁹⁹ Ibid, σελ. 250.

Ο Jomini, ακολουθώντας τα χνάρια του Clausewitz, προτείνει ως αντίδοτο της πλήρους γνώσης, την εμπιστοσύνη στην ιδιοφυΐα (*coup d'oeil*) του στρατιωτικού διοικητή.³⁰⁰

Επίσης, τελειώνει την εξέταση του ρόλου της πληροφόρησης και της κατασκοπείας με μία ολοκληρωμένη ανάλυση της αξίας του τηλεγράφου, τη συγκρότηση ενός αποτελεσματικού συστήματος επικοινωνιών στον πόλεμο και τη χρήση αερόστατων για την πραγματοποίηση αναγνωρίσεων πάνω από το πεδίο μάχης. Έτσι, κλείνει τη μελέτη του με μία σύγχρονη παρατήρηση, κάνοντας έτσι τη μετάβαση από την εποχή του στον 20^ο αιώνα.³⁰¹

Ο Ναπολέων γνώριζε τον Jomini από τα γραπτά του και τον κάλεσε στο αρχηγείο του κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών του για την εκστρατεία της Jena. Η συνομιλία των δύο ανδρών όπως την απέδωσε ο Sainte-Beuve ήταν η ακόλουθη:

Ναπολέον:

«Θα πολεμήσουμε τους Πρώσους. Σε προσκάλεσα γιατί έγραψες περί των εκστρατειών του Μέγα Φρειδερίκου, επειδή κατανοείς το στρατό τους και έχεις μελετήσει επιμελώς το θέατρο επιχειρήσεων. Μπορείς να με βοηθήσεις [προσφέροντάς μου] πολύτιμες πληροφορίες.»

Ζομινί:

«Από το 1763 οι Πρώσοι έχουν διεξάγει μόνο τις φτωχές εκστρατείες του 1792-1794, δεν είναι πολύ εξοικειωμένοι με τον πόλεμο.»

Ο Ναπολέων ανταπάντησε:

«Ναι, αλλά έχουν τις μνήμες των έμπειρων Στρατηγών του Μεγάλου Βασιλιά. Εν πάση περιπτώσει, θα δούμε.»

Τότε ο Ζομινί ζήτησε από τον Ναπολέοντα μία άδεια τεσσάρων ημερών και του υποσχέθηκε ότι θα τον συναντήσει πάλι στο Bamberg.

Ο Ναπολέων τον ρώτησε ξαφνιασμένος:

«Και ποιός σου είπε ότι θα πάω στο Bamberg;»

Ο Ζομινί του έδωσε μία εκπληκτική απάντηση:

«Ο χάρτης της Γερμανίας, Κύριε... Είναι πιθανό ότι η Μεγαλειότητά σας θα δράσει εναντίον της αριστερής [πλευράς] των Πρώσων με τον ίδιο τρόπο που ελίχθηκε εναντίον της δεξιάς πλευράς του Mack και ... του Melas. Τώρα αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μονάχα μέσω του Bamberg στο Gera.»

³⁰⁰ Ibid, σελ. 249-50.

³⁰¹ Ibid, σελ. 251.

Ο Ναπολέων του αποκρίθηκε με έναν τρόπο ο οποίος αποδείκνυε ότι αντιλαμβανόταν καλά και τις έννοιες της μυστικότητας και της αντικατασκοπείας:

«Έχεις δίκιο. Να είσαι στο Bamberg σε τέσσερις ημέρες από σήμερα, αλλά μην πεις λέξη γι' αυτό ούτε καν στον Berthier. Κανείς δεν πρέπει να γνωρίζει ότι πηγαίνω στο Bamberg.»³⁰²

Αν κρίνουμε τον τρόπο με τον οποίον προσέγγιζε ο Ναπολέων την πληροφόρηση και την κατασκοπεία με βάση τα αξιώματα που άφησε πίσω του μετά το θάνατό του, θα λέγαμε ότι τούς έδινε ελάχιστη σημασία. Μονάχα ένα από τα 78 αξιώματά του σχετίζεται με τις πληροφορίες και την κατασκοπεία και ακόμη κι αυτό είναι περιορισμένο σε έκταση:

«Να προβαίνετε σε επακριβή αναγνώριση στα στενωπά των βουνών και στα κάθε είδους περάσματα. Να διαθέτετε οδηγούς τους οποίους μπορείτε να εμπιστευτείτε. Να ανακρίνετε τον εφημέριο και το διευθυντή του ταχυδρομείου. Να αποκτήσετε γρήγορα μία καλή συνεννόηση με τους κατοίκους. Να στείλετε κατασκόπους. Να υποκλέπτετε δημόσια και ιδιωτικά γράμματα. Να μεταφράζετε και να αναλύετε το περιεχόμενό τους. Με μία λέξη, να είστε σε θέση να απαντήσετε κάθε ερώτηση του αρχιστράτηγου».³⁰³

Όποιος βιασθεί να βγάλει συμπέρασμα από το γεγονός ότι μονάχα ένα αξίωμά του αναφέρεται στο ρόλο που διαδραματίζει η πληροφόρηση και η κατασκοπεία πράττει λανθασμένα διότι ο Ναπολέων έκανε εκτενή χρήση των μέσων αυτών στις εκστρατείες του. Πριν από κάθε εκστρατεία του ο Ναπολέων φρόντιζε να μελετήσει καλά την ιστορία, τη γεωγραφία καθώς και την πολιτική και τη στατιστική προκειμένου ν' αντλήσει όλες περισσότερες πληροφορίες μπορούσε για τον εχθρό και το πεδίο της μάχης. Το 1796 μόλις ανέλαβε την ηγεσία του στρατού στην Ιταλία, διέταξε το στρατηγό του που ήταν υπεύθυνος για τον εφοδιασμό (Depot General de la Guerre) να του αποστείλει τα απομνημονεύματα στρατηγών που είχαν εκστρατεύσει παλαιότερα εναντίον της Ιταλίας καθώς και λεπτομερείς χάρτες της περιοχής. Το 1798 πριν να ξεκινήσει για την Αίγυπτο συναρμολόγησε και πήρε μαζί του μία ογκώδη βιβλιοθήκη η οποία περιείχε 125 βιβλία σχετικά με την ιστορία, τη γεωγραφία, τα απομνημονεύματα μεγάλων στρατηγών, τη Βίβλο, το Κοράνι, ακόμη και το κλασσικό έργο *Το Πνεύμα των Νόμων* (The Spirit of the Laws) του Montesquieu. Όπως γράφει και ο βιογράφος του, ο Καθηγητής Rose:

³⁰² Luvaas, Jay, "Napoleon's Use of Intelligence: The Jena Campaign of 1806", στο Handel, Michael I. (ed.), *Leaders and Intelligence* (Frank Cass & Co. Ltd., 1989, 2004), σελ. 40-1.

³⁰³ Ibid, σελ. 40.

«Ο Βοναπάρτης αναζητούσε με προσοχή τα αδύνατα σημεία του οργανισμού στον οποίον θα επιτίθεντο... Το κλίμα και τα φυσικά προϊόντα, η ευφυΐα των συγγραφέων του και το πνεύμα της θρησκείας του – τίποτε δε γλίστανε από το αδηφάγο πνεύμα του [Ναπολέοντα], το οποίο συσσώρευε τα πιο διαφορετικά υλικά και τα έθετε όλα στην υπηρεσία του. Η Ελληνική μυθολογία του παρείχε για υπαινιγμούς για το στολισμό των διακηρύξεών του »³⁰⁴

Η Μεγάλη Στρατιά (Grande Armee) του Ναπολέοντα ήταν πολύ μεγαλύτερη από άλλους στρατούς του παρελθόντος για να βαδίζει μέσω μίας μοναδικής διαδρομής. Στην εκστρατεία της Jena έπρεπε να μετακινηθούν 200.000 άνδρες, χωρισμένοι σε έξι σώματα καθώς και το εφεδρικό ιππικό και η Αυτοκρατορική Φρουρά, σε τρεις φάλαγγες. Επίσης, στο σχεδιασμό έπρεπε να ληφθούν υπόψη, πρώτον, η απόσταση που έπρεπε να υπάρχει μεταξύ τους και, δεύτερον, η ελευθερία κινήσεως κάτω υπό τις παρούσες συνθήκες. Για να συμβεί αυτό ήταν αναγκαία η ενδελεχής γνώση του εδάφους, των θέσεων, των επικοινωνιών, της κατεύθυνσης των υδάτινων επιφανειών, καθώς και την επάρκεια πόρων (resources), κλιβάνων, μύλων, αποθηκών, μέσων μεταφορών και σημείων καταυλισμού στο θέατρο επιχειρήσεων. Όταν ο Γαλλικός στρατός άρχισε την πορεία του προς τη Danube στα τέλη του Αυγούστου του 1805, ο Γάλλος πρέσβης στη Δρέσδη είχε φροντίσει να συλλέξει πληροφορίες για τους στρατούς της Ρωσίας και της Αυστρίας. Επίσης ο αρχηγός του γενικού επιτελείου Berthier είχε σχεδιάσει έναν ειδικό χάρτη του θεάτρου των επιχειρήσεων. Τρεις ημέρες πριν την αναχώρηση του γαλλικού στρατού ο διοικητής της εφεδρείας του ιππικού, ονόματι Murat, εστάλη υπό το ψευδώνυμο «συνταγματάρχης Beaumont» να κάνει αναγνώριση στα σύνορα με τη Βοημία, μαζί με έναν φίλο του ο οποίος γνώριζε τη Γερμανική γλώσσα και την ιστορία της γαλλικής εκστρατείας που έλαβε χώρα στην περιοχή αυτή πριν 65 χρόνια. Ταυτόχρονα, ο Στρατηγός Bertrand (Γενικός Επιθεωρητής του Μηχανικού Σώματος) έλαβε οδηγίες να μεταβεί στο Μόναχο προκειμένου να εξερευνήσει τις κοιλάδες του Inn και του Lech. Πιο Επίσης, κύρια σημεία της αποστολής του ήταν η συλλογή πληροφοριών σχετικά με τη φύση των δρόμων, το πλάτος του ποταμού, τον όγκο του νερού, την απόσταση από τη μία όχθη στην άλλη, καθώς και τα μεταφορικά πλωτά μέσα, τις γέφυρες και τα περάσματα. Στην επιστροφή του μέσω του Ulm, εκτός από την συλλογή πληροφοριών για την πόλη αυτή, ο Bertrand έπρεπε να προσέξει τους δρόμους από εκεί προς το

³⁰⁴ Ibid, σελ. 41.

Rastadt και το Donauworth. Οι δύο προαναφερόμενοι αξιωματικοί είχαν στη διάθεσή τους δύο εβδομάδες για να συλλέξουν όλες αυτές τις πληροφορίες. Μόνον όταν παρέδωσαν τις αναφορές τους, στα μέσα Σεπτεμβρίου, ο Ναπολέων διαμόρφωσε τα τελικά του σχέδια δράσης.

Όλες αυτές οι πληροφορίες έδιναν στον Αυτοκράτορα τη δυνατότητα να καθορίσει στο χάρτη τα συγκεκριμένα σημεία καταυλισμού του στρατού του και αποθήκευσης των πολεμοφοδίων του και άλλων στρατιωτικών εφοδίων, καθώς και να σημειώσει τα οχυρωμένα σημεία από τα / στα οποία θα μπορεί να οργανώσει την πορεία εφοδιοπομπών, να εγκαθιδρύσει νοσοκομεία, και να τα χρησιμοποιήσει ως άξονα ελιγμών.

Ο Michael Herman συμπεραίνει ότι η συλλογή πληροφοριών αποτελούσε πάντοτε μέρος του πολέμου.³⁰⁵ Η Δαλιδά ήταν μία μυστική πράκτορας των Φιλισταίων, η οποία δεν ήταν υποχρεωμένη να υπογράψει το Νόμο περί Κρατικών Μυστικών (Official Secret Act) ή να ορκισθεί να μη δημοσιεύσει τα απομνημονεύματά της χωρίς την έγκριση του διευθυντή της υπηρεσίας της. Η παλαιά Διαθήκη κατονομάζει τους δώδεκα ερασιτέχνες κατασκόπους που έστειλε ο Μωυσής στη γη της Χαναάν.³⁰⁶ Στη Βίβλο γίνεται εκτεταμένη αναφορά για τη συλλογή πληροφοριών και για κατασκόπους.³⁰⁷ Οι ρωμαϊκοί στρατοί είχαν τους δικούς τους «ανιχνευτές πληροφοριών» τους *speculatores* και τους *frumentarii*.³⁰⁸ Οι κατάσκοποι, και οι πληροφοριοδότες αποτελούν ένα μέρος της ιστορίας του Μεσαίωνα. Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, άνθισε η πολιτική κατασκοπευτική. Η Ιωάννα της Λωραίνης (Joan of Arc) προδόθηκε από τον Επίσκοπο Pierre Cauchon of Beauvais, ο οποίος ήταν κατάσκοπος των Άγγλων. Ο Sir Francis Walsingham ανέπτυξε ένα αποτελεσματικό –για την εποχή εκείνη– σύστημα κατασκοπείας. Ήταν επικεφαλής μιας υπηρεσίας ασφαλείας –προγόνου του FBI ή της MI5– καθήκον της οποίας ήταν η προστασία του βασιλείου της Βασίλισσας Ελισάβετ από τους Ιησουίτες. Επιπλέον χρηματοδοτούσε ο ίδιος κατασκόπους προκειμένου να διεισδύσουν σε άλλα βασίλεια για να συλλέξουν πληροφορίες για τον Ισπανικό στόλο. Η συλλογή και ανάλυση πληροφοριών δεν περιοριζόταν μόνο σε περιόδους πολέμου. Οι

³⁰⁵ Herman, Michael, (1996), op. cit., σελ. 9.

³⁰⁶ Knightley, Phillip, *The Second Oldest Profession* (Andre Deutsch Limited, 1986), σελ. 3.

³⁰⁷ Bennett, Richard M., op. cit., σελ. 85.

³⁰⁸ Herman, Michael, (1996), op.cit., σελ. 9.

κυβερνώντες ανέκαθεν αντλούσαν πληροφορίες από τους εμπόρους και άλλους ταξιδιώτες. Αυτό αποτέλεσε ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των χρόνων της βασιλείας της Ελισάβετ Ι. Οι βασιλείς, ειδικά όταν κινδύνευε ο θρόνος τους, πάντα προσλάμβαναν στην υπηρεσία τους κατασκόπους, προκειμένου να διασφαλίσουν την ασφάλεια στο εσωτερικό του βασιλείου τους παρά για να συλλέξουν πληροφορίες από άλλα βασίλεια. Ακόμη και η λέξη «κρυφακούω» (eavesdropping) προέρχεται από την περίοδο του Μεσαίωνα, όταν οι κατάσκοποι του βασιλιά ή της βασίλισσας άκουγαν από το γείσο, με σκοπό να συλλέξουν πληροφορίες σχετικά με σχεδιασμένες ενέργειες ανατροπής τους.³⁰⁹ Ο Francis Bacon θεωρούσε τις πληροφορίες ως το κλειδί της ενσωμάτωσης της Αγγλίας στο κλαμπ των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής εκείνης. Γράφει χαρακτηριστικά ότι για τη διεξαγωγή του πολέμου κατά τη διάρκεια της εποχής των νιάτων ενός έθνους σημαντικό είναι οι πολίτες του να κραδαίνουν τα όπλα. Στη μέση ηλικία ενός έθνους το πιο σημαντικό είναι η «σοφία» (“learning”). Και στη συνέχεια, και τα δύο μαζί.³¹⁰

Την περίοδο της Αναγέννησης (15^{ος}-16^{ος} αιώνας) εγκαθιδρύθηκαν στην Ευρώπη τα θεμέλια των σύγχρονων υπηρεσιών πληροφοριών.³¹¹

Κατά τη διάρκεια του Πολέμου για την Ανεξαρτησία της Αμερικής από τους Βρετανούς (1775-83), ο στρατηγός George Washington και άλλοι πατριώτες όπως ο Benjamin Franklin και ο John Jay συνέβαλαν στην ανεξαρτησία των αποικιών, χρησιμοποιώντας μια σειρά από μυστικές επιχειρήσεις. Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιούσαν δίκτυα κατασκόπων και διπλών πρακτόρων, παραπλανούσαν το Βρετανικό στρατό, προέβαιναν σε σαμποτάζ και παραστρατιωτικές επιχειρήσεις, χρησιμοποιούσαν κώδικες και κρυπτογραφήματα, και διένειμαν προπαγάνδα και παραπληροφόρηση προκειμένου να επηρεάσουν ξένες κυβερνήσεις.³¹² Ακόμη και σήμερα παραμένει θεμελιώδης η ρήση του George Washington: «Η ανάγκη παραγωγής σωστών/αξιόπιστων πληροφοριών είναι εμφανής και δε χρειάζεται να τονισθεί περαιτέρω».³¹³ Επίσης, οι Αμερικάνοι ακόμη θυμούνται τα τελευταία λόγια του πιο

³⁰⁹ Γείσο: το τμήμα της στέγης που εξέρχεται από τους τοίχους. (Ελληνικό Λεξικό, Τεγόπουλος-Φυτράκης)

³¹⁰ Arquilla John, Ronfeldt David, op. cit., σελ. 142.

³¹¹ Bennett, Richard M., op. cit., σελ. 86.

³¹² Ibid.

³¹³ Ibid.

φημισμένου Αμερικανού κατασκόπου, Nathan Hale, λίγο πριν να κρεμασθεί: «Λυπούμαι μόνο που έχω μονάχα μία ζωή να δώσω για την πατρίδα μου».³¹⁴

Ο στρατός της Αγγλίας τον 16ο και 17ο αιώνα διέθετε τους ανιχνευτές (“scoutmasters”), οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τη συλλογή πληροφοριών στο πεδίο της μάχης. Στις εκστρατείες του 18ου αιώνα, η συλλογή πληροφοριών σχετικά με το πεδίο μάχης (δηλαδή τακτικής φύσεως) ήταν καθήκον των αξιωματικών επιμελητείας της στρατιάς, ενώ οι γραμματείς τους χειρίζονταν πληροφορίες πολιτικής και στρατηγικής υφής. Ο Αλφρέδος ο Μέγας έντονα προβληματισμένος από την απειλή της Δανίας, μεταμφιεσμένος σε βάρδο, διεισδούσε κρυφά στο αντίπαλο στρατόπεδο προκειμένου να υπολογίσει το μέγεθος του εχθρικού στρατού. Από το 1600 στο προσωπικό των περισσότερων πρεσβειών συγκαταλέγονταν μυστικοί πράκτορες, ενώ από το 1700 οι πρέσβεις θεωρούνταν κατάσκοποι που είχαν την άδεια του κράτους υποδοχής.³¹⁵ Το 1790 ένας Γάλλος σχολιαστής των διεθνών υποθέσεων έγραφε:

«Ο πιο ικανός πρεσβευτής δεν μπορεί να επιτύχει τίποτε χωρίς κατασκόπους και θα επιτύχει ακόμη λιγότερα εάν τους επιλέξει από το δρόμο. Η στρατολόγησή τους από τα υψηλότερα κλιμάκια-στρώματα της κοινωνίας αναγκαστικά θα είναι πιο δαπανηρή.»³¹⁶

Σύμφωνα με τον Walter Laqueur:

«Σε περίοδο πολέμου, οι πολιτικοί άνδρες και οι ηγέτες ενός κράτους που βρίσκονταν σε μία κατάσταση άγνοιας για τις προθέσεις των αντιπάλων ή των εχθρών τους θεωρούνταν τυφλοί».³¹⁷

Ο Ναπολέοντας φαίνεται να έχει πει ότι ένας καλά τοποθετημένος κατάσκοπος ήταν τόσο σημαντικός όσο και μερικές μεραρχίες, αν και στις εκστρατείες του έδωσε ελάχιστη προσοχή στα θέματα πληροφοριών.³¹⁸ Σύμφωνα με τον Φρειδερίκο το Μέγα «Εάν κάποιος γνωρίζει της προθέσεις του εχθρού εκ των προτέρων, μπορεί να τον κερδίσει ακόμη και αν διαθέτει έναν κατώτερο στρατό».³¹⁹

Ο Joseph Fouché θεωρείται ότι ανέπτυξε το πρώτο σύγχρονο σύστημα πολιτικής κατασκοπείας και ο Φρειδερίκος ο Β΄ της Πρωσίας ως ο ιδρυτής της σύγχρονης στρατιωτικής κατασκοπείας.³²⁰

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ Herman, Michael, op.cit., σελ. 9-10.

³¹⁶ Ibid, p. 11.

³¹⁷ Laqueur, Walter, *The Uses and Limits of Intelligence*, (Transaction Publishers, 1993), σελ. 11.

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ Laqueur, Walter, op. cit., σελ. 11.

³²⁰ Bennett, Richard M., op. cit., σελ. 86.

Κατά τη διάρκεια των δύο Παγκοσμίων Πολέμων η σύγκρουση μεταξύ των δύο αντίπαλων συνασπισμών ήταν διττή: στο πεδίο της μάχης και στον τομέα των πληροφοριών, δηλαδή στο πεδίο της κατασκοπείας. Το κατά πόσο η κατασκοπεία συνέβαλε στην έκβαση των πολέμων αυτών αποτελεί ένα σημείο διαφωνίας μεταξύ της επιστημονικής κοινότητας των διεθνών σχέσεων και της ιστορίας.

Κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο πλοίαρχος Ρέτζιναλντ Χολ (υποναύαρχος από τον Απρίλιο του 1917), διοικητής του κλάδου πληροφοριών του επιτελείου του βρετανικού ναυαρχείου (Director of Intelligence Division – DID) ενώ από τη μία πλευρά αναγνώριζε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι μυστικοί πράκτορες στη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις κινήσεις του εχθρικού στόλου, από την άλλη αποδεχόταν την αποτελεσματικότητα του κατασκοπευτικού δικτύου όσον αφορά στις αναφορές για το στρατιωτικό υλικό και τους πόρους του εχθρού.³²¹

Ο Churchill πίστευε ότι η κατασκοπεία αποτελούσε μία από τις σημαντικότερες πηγές σχετικά με τις κινήσεις του γερμανικού ναυτικού κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Σε ένα γράμμα που έστειλε στον Τζάκσον, έγραφε:

«Δεν μπορώ να πιστέψω ότι οι Γερμανοί θα επιχειρήσουν επιδρομή από τον [ποταμό] Εμς. Οι κατάσκοποί μας στην Ολλανδία μπορούν να παρακολουθούν όλες τις κινήσεις τους και θα πρέπει να το καταλάβουν αυτό».³²²

Ο Winston Churchill έδωσε μεγάλη βαρύτητα στην Πληροφόρηση – Κατασκοπεία, τόσο όταν ήταν μέλος ή επικεφαλής της Βρετανικής κυβέρνησης, όσο και όταν ήταν στην αντιπολίτευση. Τα λόγια του Michael Handel είναι χαρακτηριστικά:

«Κανένας Βρετανός πολιτικός στη σύγχρονη εποχή δεν είχε πιο φλογερή πίστη στη χρήση των μυστικών πληροφοριών από τον Winston Churchill. Κανένας δεν ήταν πιο αποφασιστικός να τις χρησιμοποιήσει σωστά τόσο στην ειρήνη, όσο και στον πόλεμο».³²³

Ακόμη και το 1929 που έχασε την εξουσία και βρέθηκε στην αντιπολίτευση εξακολούθησε να απολαμβάνει πρόσβαση στις μυστικές πληροφορίες κάτι το οποίο ο Michael Handel χαρακτηρίζει ως «μοναδικό στη Βρετανική ιστορία». Αποτελεί μεγάλη ειρωνεία το γεγονός ότι τις πληροφορίες αυτές ο Churchill τις λάμβανε σύμφωνα με τις οδηγίες τριών Άγγλων Πρωθυπουργών (Ramsay MacDonald, Stanley Baldwin, Neville Chamberlain) και τις χρησιμοποιούσε για να εξαπολύει δημόσια επιθέσεις εναντίον της

³²¹ Ibid, σελ. 264.

³²² Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, (2000), *op. cit.*, σελ. 263-264.

αμυντικής πολιτικής που αυτοί ακολουθούσαν. Όταν ο Desmond Morton, πρώην αξιωματικός της SIS, προσέγγισε μετά από παράκληση του Churchill τον τότε Βρετανό Πρωθυπουργό Ramsay MacDonald, ο τελευταίος του απάντησε: «Πες του οτιδήποτε επιθυμεί να γνωρίζει, κράτησέ τον ενήμερο». Μάλιστα την οδηγία αυτή, η οποία έγινε σεβαστή και από τους διαδόχους του³²⁴, ο MacDonald την έδωσε και γραπτά.

Το Μάιο του 1940, όταν ο Churchill έγινε Πρωθυπουργός δε λάμβανε μόνον τις πληροφορίες σε μορφή ανάλυσης από τις Βρετανικές υπηρεσίες πληροφοριών, αλλά επέμενε να βλέπει ο ίδιος ακόμη και τις ακατέργαστες πληροφορίες (raw intelligence). Έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην εργασία των κρυπταναλυτών της Government Code and Cipher School (GC&CS) που είχαν τη βάση τους στο Bletchley Park. Μάλιστα, αποκαλούσε τα υποκλαπέντα μηνύματα «τα χρυσά αυγά μου» και τους κρυπταναλυτές που τα παρήγαγαν «τη χήνα που γεννούσε τα χρυσά αυγά και ποτέ δεν κακάριζε».

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, διαδραματίστηκε ένας κρυφός πόλεμος μεταξύ των υπηρεσιών πληροφοριών των δύο συνασπισμών. Υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις όσον αφορά στη συμβολή των μυστικών υπηρεσιών και της κατασκοπείας στην έκβαση του Ψυχρού Πολέμου. Παραδείγματος χάρη, οι γνώμες των επιστημόνων δίστανται όσον αφορά το ρόλο του Oleg Penkovsky κατά την Κρίση των Πυραύλων της Κούβας.

Οι μνημένοι σε θέματα κατασκοπείας και μυστικών υπηρεσιών χαρακτηρίζουν την εργασία τους ως «το δεύτερο αρχαιότερο επάγγελμα του κόσμου». Το 1986 ο γνωστός δημοσιογράφος “Phillip Knightley” – συγγραφέας του “The First Casualty: From the Crimea to the Falklands: The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker” (Andre Deutsch Ltd., 1975) – επέλεξε ως τίτλο του βιβλίου του, το οποίο πραγματευόταν τη δημιουργία των μυστικών υπηρεσιών στη Μεγάλη Βρετανία και στις ΗΠΑ, τον ακόλουθο: “The Second Oldest Profession: The Spy as Bureaucrat, Patriot, Fantasist and Whore”. Πιθανώς να επηρεάστηκε από τη ρήση του βοηθού γενικού συμβούλου (assistant general counsel) της CIA, Michael J. Barret, σύμφωνα με την οποία «Η κατασκοπεία είναι το δεύτερο αρχαιότερο επάγγελμα στον κόσμο και το ίδιο έντιμο

³²³ Handel, Michael, (1989), op. cit., σελ. 181.

³²⁴ Αν και στα τέλη του 1938, όταν ο Neville Chamberlain έλαβε γνώση μίας έκθεσης του Industrial Intelligence Centre (IIC) σχετικά με τις πολεμικές προετοιμασίες της Γερμανίας, έδωσε εντολή να μην

όπως και το πρώτο». ³²⁵ Ο Knightley θεωρεί ότι η κατασκοπεία, η οποία είναι τόσο παλιά όσο και η ιστορία, προϋπήρξε των μυστικών υπηρεσιών. ³²⁶ Ο Michael Herman, που συμφωνεί με τον Knightley, θεωρεί ότι οι μυστικές υπηρεσίες ως μόνιμοι κρατικοί οργανισμοί χρονολογούνται από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. ³²⁷ Η πρώτη μυστική υπηρεσία δημιουργήθηκε το 1909 στη Βρετανία, λειτουργούσε κατά τη διάρκεια τόσο ειρηνικών περιόδων, όσο και περιόδων πολέμου και αποτελούσε μία κυβερνητική υπηρεσία, χρηματοδοτούμενη από τον κρατικό προϋπολογισμό, απαρτιζόμενη κυρίως από πολίτες, με στόχο την κλοπή των μυστικών άλλων χωρών και την προστασία των εγχώριων μυστικών. ³²⁸ Το παράδειγμα της Βρετανίας το ακολούθησαν οι περισσότερες χώρες: η Γερμανία απέκτησε τις δικές της μυστικές επιχειρήσεις το 1913, η Ρωσία το 1917, η Γαλλία το 1935 και οι Ηνωμένες Πολιτείες το 1947. ³²⁹

Σήμερα ακόμη και οι κυβερνήσεις των χωρών του επονομαζόμενου Τρίτου Κόσμου δεν αισθάνονται ότι έχουν αποκτήσει κρατική κυριαρχία εάν δεν έχουν δημιουργήσει τις δικές τους μυστικές υπηρεσίες. Ακόμη και νεοδημιούργητα κράτη, όπως η Ουκρανία, αντιμετώπισαν ως ζήτημα ρουτίνας, ως αυτονόητη, την ίδρυση μυστικών υπηρεσιών. Σύμφωνα με τον William Colby, πρώην διευθυντή της CIA (DCI):

«Για αιώνες, τα ζητήματα των πληροφοριών αποτελούσαν μία αποκλειστική περιοχή ενδιαφέροντος των μοναρχών και των στρατηγών. Η κυβερνητική και στρατιωτική κατασκοπεία «ξετρύπωνε» τα μυστικά άλλων δυνάμεων προκειμένου να εφοδιάσει τους εργοδότες της με ένα πλεονέκτημα στη διεκπεραίωση των καθηκόντων τους. Οι μυστικοί πράκτορες μηχανορραφούν και υπονομεύουν προκειμένου να δυσφημίσουν τους αντιπάλους τους ή να στηρίξουν τους αντιπάλους του εχθρού τους στο ίδιο του το στρατόπεδο.»

Οι μυστικές υπηρεσίες λειτουργούν σχεδόν αποκλειστικά στο ομιχλώδες περιβάλλον της «εθνικής ασφάλειας» και επιτελούν δύο λειτουργίες: μία επιθετική και μία αμυντική. Η επιθετική λειτουργία συνίσταται στην ανάληψη δράσης με στόχο την

διανεμηθεί στον Churchill, ο Morton τον ενημέρωσε ότι αυτή έχει ήδη δοθεί στον Churchill βάσει δικής του εντολής.

³²⁵ Knightley, Phillip, op. cit., σελ. 1. ("Espionage is the world's second oldest profession and just as honorable as the first", *Journal of Defence and Diplomacy*, February 1984)

³²⁶ Ibid, σελ. 3.

³²⁷ Herman, Michael, op.cit., σελ. 9.

³²⁸ Για την ιστορία των Βρετανικών μυστικών υπηρεσιών δείτε τα ακόλουθα: Andrew, Christopher, *Her Majesty's Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (Penguin Books, 1987), Davies, H.J. Philip, *M16 and the Machinery of Spying* (FRANK CASS PUBLISHERS, 2004), Dorril, Stephen, *M16: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service* (Simon & Schuster, 2002), Smith, Michael, *The Spying Game: The Secret History of British Espionage* (Politico's, 2004).

προαγωγή των στρατηγικών συμφερόντων του κράτους που υπηρετούν. Η αμυντική λειτουργία αναφέρεται στην έγκαιρη προειδοποίηση για την ύπαρξη απειλών για την εθνική ασφάλεια, καθώς και στην αντιμετώπισή τους.

1.6.2 Ακαδημαϊκή ενασχόληση στην Ελλάδα και στο εξωτερικό με τις σπουδές σχετικά με την πληροφόρηση (Intelligence Studies)

Ένα από τα λίγα βιβλία στην ελληνική βιβλιογραφία που ασχολούνται με θέματα πληροφοριών και μυστικών υπηρεσιών είναι το έργο των Δ. Κώνστα και Θ. Κουλουμπή, «Διεθνείς Σχέσεις: Μια συνολική προσέγγιση (Τόμος Β')», ένα κεφάλαιο του οποίου αφιερώνεται στη μελέτη της λειτουργίας των υπηρεσιών πληροφοριών (8^ο κεφάλαιο: «Μυστικές Επιχειρήσεις και Συλλογή Πληροφοριών»).

Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί μία εισαγωγή στη λειτουργία των μυστικών υπηρεσιών:

«Η συλλογή και η εκτίμηση των πληροφοριών είναι η βασική λειτουργία μιας υπηρεσίας εξωτερικών πληροφοριών. Μια δεύτερη συναφής λειτουργία είναι η ανάπτυξη ενός συστήματος αντικατασκοπείας, ικανού να φέρει σε αδιέξοδο τις προσπάθειες για τη συλλογή πληροφοριών των παρόμοιων υπηρεσιών των άλλων κρατών. ... Μια τρίτη λειτουργία της υπηρεσίας για τη συλλογή πληροφοριών, μια λειτουργία που ορισμένες φορές επισκιάζει την τρέχουσα συλλογή και τις προσπάθειες για ασφάλεια, είναι η δράση των μυστικών επιχειρήσεων, που προορίζονται να επηρεάσουν τις εσωτερικές ή τις εξωτερικές πολιτικές των άλλων κυβερνήσεων.»³²⁹

Το 2000 το βιβλίο του Λέκτορα του Παντείου Πανεπιστημίου Κωνσταντίνου Κολιόπουλου σχετικά με το φαινόμενο του στρατηγικού αιφνιδιασμού ήρθε να καλύψει ένα μεγάλο κενό στην ελληνική βιβλιογραφία όσον αφορά στη μελέτη των υπηρεσιών πληροφοριών.³³¹

Όσον αφορά στην ακαδημαϊκή ενασχόληση με τα θέματα μυστικών υπηρεσιών και πληροφοριών, στο εξωτερικό, ο Christopher Andrew θεωρεί ότι «παρόλο που οι μυστικές πληροφορίες δεν συμπληρώνουν πάντοτε τις πληροφορίες που λαμβάνουμε από «ανοικτές πηγές» (open sources), αποτελούν ένα σημαντικό μέρος της μελέτης των σύγχρονων διεθνών σχέσεων». Επιπλέον, εκφράζει την άποψη ότι οι σχετικές με τη

³²⁹ Knightley, Phillip, op. cit., σελ. 3-4.

³³⁰ Κουλουμπή, Θ. & Κώνστας, Δ., *Διεθνείς Σχέσεις: Μια Συνολική Προσέγγιση (Τόμος Β')*, Εκδόσεις Παπαζήση, 1985, σελ. 14-15.

³³¹ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, (2000), op. cit..

διαμόρφωση πολιτικής μελέτες κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου που δε λαμβάνουν υπόψη τους τη χρήση και την κατάχρηση των πληροφοριών είναι στην καλλίτερη περίπτωση ατελείς και στη χειρότερη διαστρεβλώνουν σημαντικά την πραγματικότητα. Εκφράζει επίσης την άποψη ότι η περιφρόνηση εκ μέρους των παραδοσιακών ακαδημαϊκών του ρόλου της κατασκοπείας και των μυστικών υπηρεσιών έχει μειωθεί αισθητά, ίσως και ριζικά. Μια αυξανόμενη μειοψηφία τμημάτων διεθνών σχέσεων, ιστορίας, και άλλων σχετικών τμημάτων, των Βρετανικών πανεπιστημίων προσφέρουν προπτυχιακά ή μεταπτυχιακά μαθήματα με αντικείμενο τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες. (σε μικρότερη κλίμακα, όμως, από ό,τι στις ΗΠΑ). Επιπλέον, έχει δημιουργηθεί μία ομάδα μελέτης που απαρτίζεται από πανεπιστημιακούς (British Study Group on Intelligence) η οποία έχει ως έργο τη μελέτη των θεμάτων σχετικά με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες. Την τελευταία δεκαετία έχει κάνει την εμφάνισή της μία νέα γενιά ιστορικών και ειδικών στις διεθνείς σχέσεις οι οποίοι δίνουν περισσότερη έμφαση στο ρόλο των πληροφοριών και των μυστικών υπηρεσιών, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο τις χρησιμοποιούν (ή καταχρώνται) οι υπεύθυνοι για τη διαμόρφωση πολιτικής (policymakers). Το κύριο εμπόδιο για τη μελέτη του ρόλου των πληροφοριών και των μυστικών υπηρεσιών στις διεθνείς σχέσεις αποτελούσε παραδοσιακά ο υψηλός βαθμός διαβάθμισης (overclassification) του αρχείου σχετικά με τις δραστηριότητες των μυστικών υπηρεσιών.³³² Ο John Lewis Gaddis σε ένα άρθρο του στο περιοδικό “Diplomatic History”, εξέφρασε και αυτός την ικανοποίησή του για την πρόοδο που σημειώθηκε στις σχετικές με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες σπουδές (intelligence studies) και για την διασπορά σχετικών πανεπιστημιακών μαθημάτων, καθώς και επιστημονικών περιοδικών. Ο Gaddis έκανε λόγο για τη δημιουργία μίας πνευματικής κοινότητας, - υπό την έννοια που χρησιμοποίησε ο Khun - η οποία ανθεί, και ασχολείται με το αντικείμενό της με έναν συνεκτικό, συναινετικό τρόπο.³³³ Οι Michael G. Frey και Miles Hochstein θεωρούν ότι είναι αξιοσημείωτο, αλλά και θλιβερό το γεγονός ότι οι προσπάθειες για να επιτευχθεί η ενσωμάτωση των σπουδών αυτών στον κλάδο των διεθνών σχέσεων, ακόμη και σε μία πρωτόγονη μορφή, έχουν

³³² Andrew, Christopher, “Intelligence and international relations in the early Cold War”, *Review of International Studies*, (1998), 24, σελ. 322, 324, 327.

³³³ Gaddis, John Lewis, “Intelligence, Espionage and Cold War Origins”, *Diplomatic History*, Vol. 13, No. 2 (Spring 1989).

αποτύχει. Στα πλαίσια της ενσωμάτωσης των σπουδών αυτών στον κλάδο της μελέτης της διεθνούς ιστορίας η ενσωμάτωση έχει επιτύχει. Η παραπάνω παρατήρηση δεν ισχύει εάν αποδεχθούμε ότι η μελέτη της διεθνούς ιστορίας αποτελεί μέρος της μελέτης των διεθνών σχέσεων. Εάν όμως συνταχθούμε με την πιο ορθόδοξη άποψη (κατά τους Fry και Hochstein) η οποία κυριαρχεί στις ΗΠΑ, ότι δηλαδή, η μελέτη της διεθνούς ιστορίας βρίσκεται στην περιφέρεια της μελέτης των διεθνών σχέσεων, η παραπάνω απεικόνιση είναι ακριβής και εξηγεί το λόγο που οι δύο αυτοί κλάδοι (εκείνος των διεθνών σχέσεων και εκείνος της μελέτης των πληροφοριών και των μυστικών υπηρεσιών) δεν είναι ανταγωνιστικοί, αλλά αποτελούν δύο διακριτές, διαφορετικές επιστημονικές κοινότητες αφιερωμένες αντίστοιχα στη μελέτη των διεθνών σχέσεων και των θεμάτων των πληροφοριών και των μυστικών υπηρεσιών. Οι Michael G. Fry και Miles Hochstein καταλήγουν στο ακόλουθο συμπέρασμα:

«Οι σπουδές που σχετίζονται με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες (intelligence studies) ήταν και παραμένουν ένα μικρό κομμάτι της θεωρητικής ατζέντας της κοινότητας των διεθνών σχέσεων, ακόμη κι αν η διεθνής πολιτική και τα θέματα ασφάλειας εδώ και καιρό κυριαρχούν σε αυτή την ατζέντα».³³⁴

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει αυτή η ολοκλήρωση των σχετικών με τις πληροφορίες σπουδών με τον κλάδο των διεθνών σχέσεων είναι τα ακόλουθα³³⁵:

- Αν και η κοινότητα των διεθνών σχέσεων έχει ανακάλυψε για άλλη μία φορά την αξία της ιστορίας ως ενός εργαστηρίου, μίας πηγής από την οποία μπορούν να αντλήσουν πολύτιμες περιπτώσεις που θα συμβάλλουν στην έρευνα, το πρωταρχικό της ενδιαφέρον περιορίζεται στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Οι σχετικές με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες όμως σπουδές επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους περισσότερο στην περίοδο πριν το 1945, και βασίζονται πολύ στη χρήση του αρχαιικού υλικού. Επομένως, οι μελετητές των διεθνών σχέσεων δεν έχουν πρόσβαση στα στοιχεία που τους ενδιαφέρουν, ενώ για τα στοιχεία που μπορούν να συλλέξουν τίθεται και ένα θέμα αξιοπιστίας.
- Από τη στιγμή που (σύμφωνα με τους Fry και Hochstein) ο κλάδος των διεθνών

³³⁴ Frey, Michael G. & Hochstein, Miles, "Epistemic Communities: Intelligence Studies and International Relations", *Intelligence and National Security*, July 1993.

³³⁵ Ibid.

σχέσεων έχει τις ρίζες του στις ΗΠΑ (θεωρείται «Αμερικανική» επιστήμη), τα μέλη της δεν δείχνουν έντονο ενδιαφέρον για τη «Βρετανική» σχολή διεθνών σχέσεων και τα θέματα των Άγγλο-Αμερικανικών σχέσεων πριν το 1945, παρά ενδιαφέρονται για τις σχέσεις μεταξύ ΗΠΑ – ΕΣΣΔ και ΚGB – CIA.

- Η συντριπτική πλειοψηφία της επιστημονικής κοινότητας των σπουδών που σχετίζονται με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες, ακολουθούν βασικά το ρεαλιστικό παράδειγμα. Οι μελετητές των διεθνών σχέσεων που ακολουθούν τη ρεαλιστική σχολή σκέψης αντιμετωπίζουν τις σπουδές σχετικά με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες ως μία βελτιωμένη έκδοση της διπλωματικής και στρατιωτικής ιστορίας ή μία μορφή σύγχρονης ιστορίας., δηλαδή «μία από τα ίδια». Για τους ερευνητές που ανήκουν στη φιλελεύθερη σχολή σκέψης ή στις υπόλοιπες σχολές (π.χ. critical studies) η ενασχόληση με θέματα πληροφοριών και μυστικών υπηρεσιών θεωρείται χαμένος κόπος και χρόνος.

- Η κοινότητα των διεθνών σχέσεων αρνείται σθεναρά κάθε απόπειρα αύξησης της σημασίας των σχετικών με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες σπουδών. Θεωρούν ότι οτιδήποτε είναι ενδιαφέρον από τη σκοπιά της πολιτικής, ό,τι είναι ανεκδοτολογικά πλούσιο, ή «γαργαλιστικό», δεν είναι αναγκαστικά σημαντικό από θεωρητικής απόψεως.

- Στην καρδιά του ζητήματος βρίσκεται το γεγονός ότι η κοινότητα των διεθνών σχέσεων επιδεικνύει μία αυστηρότητα όσον αφορά στη θεωρία και τη μεθοδολογία. Τα μέλη της έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ενώ οι σπουδές σχετικά με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες συμβάλλουν στην επεξήγηση και στην βελτίωση της θεωρίας, δεν προσφέρουν κάτι που να μπορεί να ενταχθεί στην υπάρχουσα θεωρία. Δε χρειάζεται, υποστηρίζουν, να δημιουργηθεί νέα θεωρία προκειμένου να ενσωματωθούν οι σπουδές σχετικά με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες στις διεθνείς σχέσεις.

Εκτός από προβλήματα υπάρχουν όμως και ισχυρά κίνητρα για την ολοένα και πιο αποτελεσματική προσέγγιση μεταξύ των δύο κλάδων. Ορισμένοι μελετητές των διεθνών σχέσεων ασχολούνται με ζητήματα όπως περιορισμοί στην ορθολογική συμπεριφορά, γνωστική ψυχολογία (cognitive psychology), την επίπτωση του άγχους και των προκαταλήψεων στη λήψη αποφάσεων, την αποκάλυψη των προθέσεων εχθρικών

και φιλικών κρατών και των ικανοτήτων τους, τα οποία απασχολούν και τους μελετητές των σχετικών με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες σπουδών. Οι Michael G. Fry και Miles Hochstein πιστεύουν ότι οι σπουδές σχετικά με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες κατέχουν την πρωτοπορία όσον αφορά στα ζητήματα εφαρμογής πολιτικής, ένα αντικείμενο που έχει αγνοηθεί από την πλειοψηφία των μελετητών των διεθνών σχέσεων. Επιπλέον, στη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων συμπεριλαμβάνεται η εξέταση της οργανωτικής και γραφειοκρατικής συμπεριφοράς διάφορων οργανισμών λήψεως αποφάσεων, όπως είναι και οι μυστικές υπηρεσίες (π.χ. η CIA). Οι θεωρίες σχετικά με την ηγεσία, την προεδρία και το ρόλο και τη συμπεριφορά του αρχηγού ενός κράτους στην πολιτική διαδικασία, χρειάζονται λίγη επεξεργασία ώστε να συμπεριλάβουν το ρόλο των πληροφοριών και των μυστικών υπηρεσιών στην διαμόρφωση πολιτικής. Τα θέματα πληροφοριών και κατασκοπείας δημιουργούν γνώση, η οποία μας επιτρέπει την ανάπτυξη μιας θεωρίας για τη γνώση και την ισχύ. Η θεωρία αυτή βασίζεται στο ότι η γνώση θεωρείται πολλαπλασιαστής ισχύος. Είναι απαραίτητη η δημιουργία μιας θεωρίας που να εξηγήει πότε και πώς οι μυστικές υπηρεσίες μπορούν να συμβάλλουν στην αύξηση της κρατικής ισχύος, και να συγκρίνει τη σημασία της συμβολής τους με τη συμβολή άλλων δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στον ίδιο στόχο (π.χ. δομή δυνάμεων). Σύμφωνα με τους Michael G. Fry και Miles Hochstein, χρειάζεται επανεκτίμηση στον τρόπο μελέτης των διεθνών σχέσεων ως θεωρίας της γνώσης και όχι ως θεωρίας της ισχύος. Εάν οι σπουδές σχετικά με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες έχουν ως στόχο την απεικόνιση και την περιγραφή της πραγματικότητας, έχουν ελάχιστη θεωρητική σημασία και δεν πρέπει να συμπεριληφθούν στη μελέτη των διεθνών σχέσεων. Εάν, όμως, εισάγουν αναμενόμενες και αναπόφευκτες «παραμορφώσεις» της πραγματικότητας, τότε αποκτούν σημαντική θεωρητική σημασία και συμβάλλουν στην δημιουργία και αναπαραγωγή της πραγματικής εικόνας της διεθνούς πολιτικής. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη οι σπουδές σχετικά με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες δεν περιγράφουν απλά τον κόσμο (το διεθνές σύστημα) στον οποίο λειτουργούν, αλλά ουσιαστικά τον συνδιαμορφώνουν (μαζί με άλλους παράγοντες). Το πιο σημαντικό όμως κίνητρο είναι η ανάγκη για έγκαιρες και έγκυρες πληροφορίες και για αποτελεσματικές υπηρεσίες πληροφοριών προκειμένου τα

κράτη να πορευθούν σε ένα αχαρτογράφητο υπό διαμόρφωση διεθνές σύστημα και να αντιμετωπίσουν τις νέες προκλήσεις και απειλές του 21ου αιώνα.

Το βασικό συμπέρασμα των Michael G. Fry και Miles Hochstein, είναι ότι

«Οι κοινότητες του κλάδου των διεθνών σχέσεων και του κλάδου των σχετικών με τις πληροφορίες και τις μυστικές υπηρεσίες σπουδών πρέπει να αναζητήσουν μία κοινή θεωρητική βάση, επειδή υπάρχουν ακόμη πολλά να ειπωθούν για τη μεταξύ τους σχέση».³³⁶

Αν και η νέα τεχνολογία της εποχής μας έχει επιφέρει σημαντικές μεταβολές στην τέχνη ή επιστήμη της κατασκοπείας, οι βασικές έννοιες παραμένουν αναλλοίωτες από την εποχή που τις περιέγραψε στο έργο του ο Sun Tzu, πριν από περίπου 2.500 χρόνια. Η σημασία όμως της κατασκοπείας (δηλαδή των μυστικών υπηρεσιών) στις διεθνείς σχέσεις είναι μηδαμινή, εάν ένα κράτος δε διαθέτει μία αποτελεσματική υψηλή στρατηγική έτσι ώστε να συνδυάζει τους σκοπούς με τα μέσα με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο, καθώς και μία ρεαλιστική εξωτερική πολιτική. Ορισμένες φορές παρατηρείται μία τάση υπερτίμησης της σημασίας και του ρόλου των μυστικών υπηρεσιών και της κατασκοπείας, εκ μέρους των μελετητών, ενώ κάποιες άλλες φορές συμβαίνει εντελώς το αντίθετο. Ο Walter Laqueur θεωρεί ότι «...είναι λάθος να υπερτιμούμε τη σημασία της κατασκοπείας, όπως και να την υποτιμούμε».³³⁷

1.7 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Σε αυτό το πρώτο κεφάλαιο ορίσαμε την έννοια της οικονομικής κατασκοπείας, προβαίνοντας και σε μία ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας και αναλύσαμε τη σημασία του θέματος της παρούσης διδακτορικής διατριβής. Αναλύσαμε τη μεθοδολογία που χρησιμοποιούμε και στη συνέχεια παρουσιάσαμε ενδελεχώς τους τρεις πυλώνες στους οποίους στηρίζεται η διατριβή: α) τις Διεθνείς Σχέσεις και τη Στρατηγική, β) την (Διεθνή Πολιτική) Οικονομία και την Τεχνολογία και γ) την Πληροφόρηση – Κατασκοπεία.

³³⁶ Frey, Michael G. and Hochstein, Miles, op. cit., 1993.

Δείτε και το άρθρο του Gaddis, John Lewis, op. cit., σελ. 191-212 καθώς και το άρθρο του Watt, D. Cameron, "Intelligence and the Historian: A Comment on John Gaddis's "Intelligence, Espionage and Cold War Origins"", *Diplomatic History*, vol. 14, No. 2 (Spring 1990), σελ. 199-204

³³⁷ Laqueur, Walter, op. cit., σελ. 11, 12.

Τα κυριότερα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουμε είναι τα ακόλουθα:

- Η οικονομική κατασκοπεία δεν αποτελεί μία σύγχρονη κρατική συμπεριφορά, αλλά συναντάται από τις απαρχές της ανθρώπινης ιστορίας, πριν ακόμη ιδρυθούν οι σύγχρονες υπηρεσίες πληροφοριών, ως γραφειοκρατικοί μηχανισμοί, όπως τις γνωρίζουμε σήμερα.
- Η οικονομία και η τεχνολογία αποτελούν τα θεμέλια της στρατιωτικής ισχύος των κρατών.
- Ο ρόλος της Πληροφόρησης – Κατασκοπείας στις διεθνείς σχέσεις είναι πολύ σημαντικός, αν και αποτέλεσε αντικείμενο επιστημονικής μελέτης μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις βασικές αρχές της θεωρίας του πολιτικού ρεαλισμού/Νεορεαλισμού και του Φιλελευθερισμού/Νεο-φιλελευθερισμού, ώστε στη συνέχεια στα επόμενα κεφάλαια να αναλύσουμε λεπτομερώς το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας.

Κεφάλαιο 2: Οικονομική Κατασκοπεία και Θεωρία Διεθνών

Σχέσεων: Πολιτικός Ρεαλισμός/Νεο-ρεαλισμός vs

Νεοφιλελευθερισμού

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε, κατ' αρχήν, να παρουσιάσουμε τις βασικές αρχές των δύο κυριότερων θεωριών των Διεθνών Σχέσεων, του Πολιτικού Ρεαλισμού/Νέο-ρεαλισμού και του Νεοφιλελευθερισμού. Ο λόγος που περιλαμβάνουμε ένα θεωρητικό κεφάλαιο στην παρούσα διδακτορική διατριβή είναι διττός: Πρώτον, κρίνεται αναγκαίος λόγω της φύσης της διατριβής, η οποία επικεντρώνεται στον έλεγχο θεωρίας με βάσει την περιπτωσιολογική μελέτη του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας. Δεύτερον, πιστεύουμε ότι σε κάθε διδακτορική διατριβή είναι απαραίτητη η εξέταση της θεωρίας. Μία απλή περιγραφή του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας θα αποτελούσε μία ανολοκλήρωτη εργασία και θα είχε ελάχιστη αξία, ενώ θα άφηνε αναπάντητα πολλά θεωρητικά ερωτήματα. Αντιθέτως, η μελέτη του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας υπό το πρίσμα της θεωρίας διεθνών σχέσεων προάγει τόσο την ανάλυση του φαινομένου αυτού καθ' αυτού, όσο και τη θεωρητική συζήτηση. Σχετικά με το ζήτημα αυτό, ο Καθηγητής Παναγιώτης Ήφαιστος θεωρεί ότι:

«μια διεθνολογική ανάλυση είναι χρήσιμη, εάν, πέραν των απλών περιγραφών, επαυξάνει το θεωρητικό κεκτημένο με συγκριτική διερεύνηση των βασικών υποθέσεων της θεωρίας υπό το πρίσμα διαφορετικών περιπτώσεων – παραδειγμάτων».¹

Ακόμη και σε ζητήματα πολιτικής (policymaking) υπεισέρχονται ζητήματα θεωρίας. Ο Καθηγητής Stephen Walt υποστηρίζει ότι ακόμη και οι πολιτικοί οι οποίοι περιφρονούν τη θεωρία, στηρίζονται στη δική τους φιλοσοφία για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το διεθνές σύστημα, προκειμένου να λάβουν τις καλύτερες για το κράτος τους αποφάσεις. Η θέση του για την αξία της θεωρίας είναι ξεκάθαρη:

«Χρειαζόμαστε θεωρίες για να βγάλουμε άκρη με τη χιονοθύελλα πληροφοριών που μας βομβαρδίζουν καθημερινά. [...] Ο καθένας μας, χρησιμοποιεί θεωρίες – συνειδητά ή ασυνειδητά – και [όποιες] διαφωνίες [υπάρχουν] για την [ακολουθούμενη] πολιτική συνήθως βασίζονται σε πιο θεμελιώδεις διαφωνίες σχετικά με τις βασικές δυνάμεις που διαμορφώνουν τις διεθνείς εξελίξεις».²

¹ Ήφαιστος, Παναγιώτης, *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων: Γαλλίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας* (Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 1999), σελ. 27.

² Walt, Stephen M., "International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Policy*, (Spring 1998), σελ. 29.

Ο λόγος που περιοριζόμαστε μόνον στην εξέταση των δύο αυτών θεωριών είναι απλός: το γνωστικό αντικείμενο των Διεθνών Σχέσεων, από την εμφάνισή του ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στο διεθνή ακαδημαϊκό χώρο, χαρακτηρίστηκε κυρίως από τη θεωρητική συζήτηση μεταξύ του ρεαλισμού και του νεορεαλισμού από τη μία πλευρά και του φιλελευθερισμού/νεο-φιλελευθερισμού από την άλλη. Ο Καθηγητής Charles Kegley Jr. διαπιστώνει ότι:

«Από την έλευσή του [αντικείμενου των Διεθνών Σχέσεων] ως επιστημονικό αντικείμενο, η θεωρητική συζήτηση κυμαίνεται πρωταρχικά μέσα στα όρια που καθορίζονται από το διάλογο μεταξύ ρεαλιστικών και φιλελεύθερων οραμάτων».³

Σύμφωνα με τον Michael Banks η θεωρητική συζήτηση μεταξύ των δύο αυτών παραδόσεων δεν είναι σύγχρονη, αλλά λαμβάνει χώρα τους τελευταίους τέσσερις αιώνες και στις μέρες μας είναι περισσότερο έντονη από ποτέ.⁴ Ο Καθηγητής Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, θεωρεί ότι στη μελέτη των διεθνών σχέσεων κυριαρχούν δύο θεωρίες: ο πολιτικός ρεαλισμός και ο φιλελεύθερος ιδεαλισμός [νεο-φιλελευθερισμός].⁵ Ο Καθηγητής Παναγιώτης Ήφαιστος αναγνωρίζει δύο κυρίαρχες προσεγγίσεις στα πλαίσια του Παραδοσιακού Παραδείγματος: τον πολιτικό ρεαλισμό, τον οποίο διακρίνει σε διάφορα επίπεδα (παραδοσιακός ρεαλισμός, πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων, πολιτική φιλοσοφία διεθνών σχέσεων) και τον νεοφιλελευθερισμό, ο οποίος υιοθετεί στοιχεία όχι μόνον από τον πολιτικό ιδεαλισμό του οποίου αποτελεί συνέχεια, αλλά και από τον πολιτικό ρεαλισμό.⁶

Στη συνέχεια, θα παρουσιάσουμε ενδελεχώς την κριτική που ασκεί ο Νεοφιλελευθερισμός στον Πολιτικό Ρεαλισμό, καθώς και την κριτική που ασκεί ο δεύτερος στον πρώτο.

Στο τελευταίο τμήμα του κεφαλαίου θα θέσουμε ορισμένα θεωρητικά ερωτήματα βάσει του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας, όπως το ορίσαμε στο πρώτο κεφάλαιο. Μετά από την εκτεταμένη εξέταση του φαινομένου της οικονομικής κατασκοπείας που θα πραγματοποιηθεί στα επόμενα τρία κεφάλαια, έχοντας πλέον μία σφαιρική εικόνα του φαινομένου θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μία απάντηση στα ερωτήματα αυτά.

³ Kegley, Charles W., Jr., "The Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction", στο Kegley, Charles W., Jr., *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge* (New York: St. Martin's Press, 1995), σελ. 1.

⁴ Ibid.

⁵ Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., (1995), *op. cit.*, σελ. 27. Βεβαίως, ο κ. Πλατιάς αναγνωρίζει την πρωτοκαθεδρία του πολιτικού ρεαλισμού.

⁶ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (1999), *op. cit.*, σελ. 43.

2.1 Η Ρεαλιστική Θεωρία

2.1.1 Εισαγωγή: Οι μορφές της Ρεαλιστικής Θεωρίας

Στο παρόν τμήμα του δεύτερου κεφαλαίου θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τις μορφές της θεωρίας του πολιτικού ρεαλισμού και θα αναλύσουμε τις βασικές αρχές της (σε όλες του τις εκφάνσεις) διότι αποτελεί την κυρίαρχη σχολή σκέψης στις Διεθνείς Σχέσεις. Η διαπίστωση αυτή δεν προέρχεται μόνον από τους μελετητές που ενστερνίζονται τον πολιτικό ρεαλισμό, αλλά και από τους επικριτές/πολέμιους του. Είναι, πράγματι, εντυπωσιακό ότι ακόμη και μελετητές που διαφωνούν με τη ρεαλιστική σχολή σκέψης, δεν την αγνοούν, αλλά αντιθέτως, βασίζονται στις αρχές της προκειμένου να διατυπώσουν τη δική τους θεωρία και να την αντικρούσουν.

Μεταξύ των υποστηρικτών της ρεαλιστικής θεωρίας, συγκαταλέγεται ο Joseph M. Grieco ο οποίος αρχίζει το άρθρο του «Anarchy and the limits of cooperation» με τη διαπίστωση ότι «Ο ρεαλισμός έχει κυριαρχήσει στη θεωρία των διεθνών σχέσεων τουλάχιστον από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο». ⁷ Ο Michael Banks θεωρεί ότι στις Διεθνείς Σχέσεις ως επιστημονικό αντικείμενο κυριαρχεί μία σχολή σκέψης: ο ρεαλισμός. ⁸

Ο Steven Forde του Πανεπιστημίου του Βορείου Τέξας, σε άρθρο του στο επιστημονικό περιοδικό *International Studies Quarterly*, το 1995, εκφράζει την άποψη ότι ο ρεαλισμός σε όλες του τις εκφάνσεις έχει κυριαρχήσει στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων στη διάρκεια των προηγούμενων 50 χρόνων. ⁹

Οι καθηγητές John Baylis και N.J. Rengger θεωρούν ότι «η ρεαλιστική προσέγγιση ήταν η κυρίαρχη κανονιστική άποψη για τις διεθνείς σχέσεις για το μεγαλύτερο διάστημα του εικοστού αιώνα». ¹⁰

Ο Καθηγητής Stephen Walt πιστεύει ότι μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου,

«ο ρεαλισμός παραμένει το πιο ανταγωνιστικό γενικό πλαίσιο κατανόησης των διεθνών σχέσεων. [...] Επομένως, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν έφερε το τέλος της πολιτικής της

⁷ Grieco, Joseph M., (1993), *op. cit.*, σελ. 116.

⁸ Kegley, Charles W., Jr., *op. cit.*, σελ. 2.

⁹ Forde, Steven, "International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism", *International Studies Quarterly*, (1995) 39, σελ. 141.

¹⁰ Baylis, John and Rengger, N.J., "Introduction: Theories, Methods, and Dilemmas in World Politics", στο Baylis, John and Rengger, N.J. (eds.), *Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World* (Oxford, New York: Oxford University Press, 1992), σελ. 9.

ισχύος (power politics) και ο ρεαλισμός θα παραμείνει πιθανώς το μοναδικό πιο χρήσιμο εργαλείο στην πνευματική μας εργαλειοθήκη». ¹¹

Ο Καθηγητής Αθανάσιος Πλατιάς υποστηρίζει ότι

«Ο πολιτικός ρεαλισμός αποτελεί αναμφίβολα την κυρίαρχη προσέγγιση στη μελέτη των διεθνών σχέσεων. Η κυριαρχία αυτή είναι έκδηλη τόσο στον πανεπιστημιακό όσο και στον πολιτικό χώρο, δηλαδή τόσο στη θεωρία όσο και στην πρακτική της διεθνούς πολιτικής». ¹²

Επίσης, συμπεραίνει ότι διαχρονικά, σημαντικοί πολιτικοί ηγέτες σ' όλο τον κόσμο, όπως ο Ρισελιέ, ο Μέττερνιχ, ο Μπίσμαρκ, ο Ρούσβελτ, ο Τσόρτσιλ, ο Ντε Γκωλ και ο Κίσσιγκερ, έχουν ακολουθήσει πιστά τις αρχές του πολιτικού ρεαλισμού στην άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής. ¹³

Ο Καθηγητής Παναγιώτης Ήφαιστος, αν και κάνει λόγο για «δύο κυρίαρχες προσεγγίσεις», καθιστά σαφή την πρωτοκαθεδρία του πολιτικού ρεαλισμού (σε όλες τις εκφάνσεις του):

«Η μεγαλύτερη διανοητική δραστηριότητα παρατηρείται στον χώρο του ρεαλιστικού παραδείγματος». ¹⁴

Στη δεύτερη κατηγορία, αυτή των επικριτών της ρεαλιστικής προσέγγισης, ανήκουν οι Richard Rosecrance και Arthur Stein οι οποίοι παραδέχονται ότι:

«στην παρελθούσα ιστορία, και ιδιαίτερα στα τελευταία δέκα χρόνια, η κυρίαρχη προσέγγιση στη μελέτη των διεθνών σχέσεων καθώς και της υψηλής στρατηγικής είναι εκείνη του δομικού ρεαλισμού». ¹⁵

Ο Arthur Stein παραδέχεται ότι:

«ο ρεαλισμός είναι η κυριαρχούσα πνευματική προσέγγιση στο [επιστημονικό] πεδίο». ¹⁶

Επίσης, ο καθηγητής Robert O. Keohane λαμβάνοντας μέρος στη μεγάλη συζήτηση για την εξέλιξη της θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, τόνισε ότι:

«καθώς οι ρασιοναλιστικές προσεγγίσεις των διεθνών θεσμών στηρίζονται στο ρεαλισμό προσπαθώντας να καθορίσουν τις συνθήκες υπό τις οποίες οι θεσμοί θα καταστούν

¹¹ Walt, Stephen M., (1998), op. cit., σελ. 43.

¹² Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., (1999), op. cit., σελ. 25.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (1999), op. cit., σελ. 43.

¹⁵ Rosecrance, Richard & Stein, Arthur, "Beyond Realism: The Study of Grand Strategy", στο Rosecrance, Richard & Stein, Arthur (eds.), *The Domestic Bases of Grand Strategy* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1993), σελ. 6.

¹⁶ Stein, Arthur A., *Why Nations Cooperate: Circumstance and Choice in International Relations* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1990), σελ. 4.

σημαντικοί, μία τέτοια σύνθεση [μεταξύ θεσμικοκεντριστών (institutionalists) και ρεαλιστών] δεν αποτελεί αντίφαση».¹⁷

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι σύμφωνα με δύο κύριους επικριτές της ρεαλιστικής σχολής, οι John A. Vasquez και Michael W. Doyle, η συντριπτική πλειοψηφία (πάνω από 90%) των ακαδημαϊκών αναλύσεων αντλούν από τη ρεαλιστική σχολή σκέψης.¹⁸ Ο John A. Vasquez μελέτησε την επιρροή του πολιτικού ρεαλισμού στη διεθνή βιβλιογραφία και κατέληξε στο ακόλουθο συμπέρασμα:

«Η έρευνα στις διεθνείς σχέσεις, έχει [αποκτήσει] μία βαθύτερη συνεκτικότητα από τις αρχές της δεκαετίας του 1950. Το ρεαλιστικό παράδειγμα έχει χρησιμοποιηθεί από τους μελετητές για να εστιάσουν σε συγκεκριμένα φαινόμενα και να αναπτύξουν έννοιες και προτάσεις γι' αυτά. Αυτή η κατασκευή θεωρίας, ή η άρθρωση παραδείγματος, έχει κατευθύνει τους μελετητές να συλλέγουν δεδομένα στη βάση δεικτών του ρεαλισμού... Επομένως, ο ισχυρισμός ότι το ρεαλιστικό παράδειγμα έχει κυριαρχήσει στην έρευνα στις διεθνείς σχέσεις τις δεκαετίες του 1950 και 1960 είναι αξιόπιστος».¹⁹

Ο Michael W. Doyle αναγνωρίζει κατηγορηματικά την πρωτοκαθεδρία του πολιτικού ρεαλισμού, όταν στην πρώτη γραμμή του κεφαλαίου που αφιερώνει για το ρεαλισμό αποδέχεται ότι:

«Ο Ρεαλισμός είναι η κυριαρχούσα θεωρία μας».²⁰

Και συνεχίζει:

«Οι περισσότεροι μελετητές των διεθνών σχέσεων είτε αυτοαναγνωρίζονται, είτε πρόθυμα αναγνωρίζονται ως Ρεαλιστές. Η πλειοψηφία της επιστημονικής μας σκέψης εξετάζει έννοιες που απορρέουν από Ρεαλιστικά μοντέλα».²¹

Ο Scott Burchill θεωρεί τη ρεαλιστική προσέγγιση ως την θεωρητική παράδοση που ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή στις Διεθνείς Σχέσεις κάτι που γίνεται δεκτό ακόμη και από τους πιο σκληρούς επικριτές της.²²

Ο Ole R. Holsti παραδέχεται ότι στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, η ακαδημαϊκή συζήτηση σχετικά με το μέλλον της θεωρίας των διεθνών σχέσεων επικεντρώθηκε

¹⁷ Keohane, O. Robert, "Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War", στο Baldwin, David A. (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (New York: Columbia University Press, 1993), σελ. 297.

¹⁸ Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., (1999), *op. cit.*, σελ. 25, Vasquez, John A., *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism* (Cambridge University Press, 1998), κεφάλαια 5 και 6.

¹⁹ Vasquez, John A., *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism* (Cambridge University Press, 1998), σελ. 120. Δείτε ιδιαίτερα τα κεφάλαια 5 και 6.

²⁰ Doyle, Michael W., *Ways of War and Peace* (New York/London: W.W. Norton & Company, 1997), σελ. 41.

²¹ Doyle, Michael W., (1997)*op. cit.*, σελ. 41.

²² Scott, Burchill, "Realism and Neo-realism," στο Scott Burchill, Richard Devetak, Andrew Linklater, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Jacqui True, *Theories of International Relations* (2nd edition, Palgrave, 1995-96), σελ. 70.

κυρίως στο ρεαλισμό, και ιδιαίτερα στο δομικό ρεαλισμό.²³ Οι παραπάνω αναφορές φανερώνουν τη σημασία της ρεαλιστικής θεωρίας για την ακαδημαϊκή κοινότητα των διεθνών σχέσεων.

Όμως, τί εννοούμε με τον όρο ρεαλιστική θεωρία; Οι καθηγητές Tim Dunne και Brian C. Schmidt ταξινομούν τη ρεαλιστική θεωρία σε τέσσερις κατηγορίες. Η πρώτη, την οποία ονομάζουν «Κλασσικό Ρεαλισμό» (Classical Realism), δίνει έμφαση στην ανθρώπινη φύση (human nature). Κύριοι εκπρόσωποί της είναι ο Θουκυδίδης, ο Machiavelli και ο Morgenthau. Ο Θουκυδίδης στο κλασσικό έργο του «Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος» παρουσιάζει τη διεθνή πολιτική ως έναν αέναο αγώνα για την απόκτηση ισχύος που έχει τις ρίζες της στην ανθρώπινη φύση. Θεωρεί ότι η δικαιοσύνη, ο νόμος και η κοινωνία είτε δεν έχουν καμία θέση στη διεθνή πολιτική είτε περιορίζονται. Ο Machiavelli στο έργο του «Ο Ηγεμόνας» αναγνωρίζει ότι οι αρχές υπόκεινται στην πολιτική, ότι η υπέρτατη ικανότητα ενός ηγέτη είναι να αποδέχεται και να προσαρμόζεται στους μεταβαλλόμενους πολιτικούς σχηματισμούς ισχύος που λαμβάνουν χώρα στη διεθνή πολιτική. Ο Hans Morgenthau από την πλευρά του στο μνημειώδες έργο του “Politics Among Nations” υποστηρίζει ότι η πολιτική κυβερνάται από νόμους που δημιουργούνται από την ανθρώπινη φύση. Τη διεθνή πολιτική προσπαθούμε να την κατανοήσουμε μέσω εννοιών όπως είναι το συμφέρον, οριζόμενο με βάση την ισχύ.

Η δεύτερη κατηγορία ονομάζεται «Δομικός Ρεαλισμός» (Structural Realism) και κύριοι εκπρόσωποί της είναι ο Jean-Jacques Rousseau, ο Kenneth Waltz και ο John J. Mearsheimer. Ο Rousseau στο έργο του “The State of War” (1750) εκφράζει την άποψη ότι το άναρχο διεθνές σύστημα, και όχι η ανθρώπινη φύση, προκαλεί το φόβο, τη ζήλεια, την υποψία και την ανασφάλεια. Το 1979 ο Καθηγητής Kenneth Waltz στο βιβλίο του που αποτέλεσε ορόσημο για το Δομικό Ρεαλισμό “Theory of International Politics” υποστήριξε ότι η άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος οδηγεί σε μία λογική της αυτοβοήθειας (self-help) στην οποία τα κράτη αναζητούν να αυξήσουν την ασφάλειά τους. Θεωρεί ότι την πιο σταθερή κατανομή ισχύος την προσφέρει ένα διπολικό διεθνές σύστημα (π.χ. Αθήνα – Σπάρτη, Η.Π.Α. – ΕΣΣΔ). Ο Mearsheimer πιστεύει ότι το άναρχο διεθνές σύστημα στο οποίο ισχύει η αρχή της

²³ Holsti, Ole R., “Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challengers”, στο Kegley, Charles W., Jr., *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge* (New York: St. Martin’s Press, 1995), σελ. 57.

αυτοβοήθειας αναγκάζει τα κράτη να αναζητούν ολοένα και περισσότερο την αύξηση της σχετικής τους θέσης/ισχύος.

Ο «Νεοκλασσικός Ρεαλισμός» (Neoclassical Realism) αποτελεί την τρίτη κατηγορία, σύμφωνα με τον Gideon Rose. Κύριοι εκφραστές του είναι ο R.L. Schweller και ο Fareed Zakaria, οι οποίοι συμφωνούν με τους Δομικούς Ρεαλιστές αναγνωρίζοντας τη σημασία του διεθνούς συστήματος για τη συμπεριφορά των κρατών, κάνουν όμως ένα βήμα παραπάνω ενσωματώνοντας στην ανάλυσή τους στοιχεία της εσωτερικής δομής των κρατών (unit-level factors) όπως είναι οι αντιλήψεις των ηγετών, οι σχέσεις κράτους και κοινωνίας και τα κίνητρα των κρατών. Ουσιαστικά, η ανάλυσή τους κινείται τόσο στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης (κρατικό) όσο και στο τρίτο (συστημικό). Σύμφωνα με τον Καθηγητή Stephen Walt το παρακάδι αυτό του ρεαλισμού «τοποθετεί την εσωτερική πολιτική ως μία παρεμβαίνουσα μεταβλητή (intervening variable) ανάμεσα στην κατανομή της ισχύος και στην συμπεριφορά στην εξωτερική πολιτική (foreign policy behavior)».²⁴ Σε αντίθεση με τον Waltz ο οποίος θεωρεί ότι όλα τα κράτη είναι «ομοιόμορφες μονάδες» (like units), οι Νεοκλασσικοί ρεαλιστές θεωρούν ότι τα κράτη διαφέρουν τόσο όσον αφορά στα συμφέροντά τους, όσο και στην ικανότητά τους να αποσπασούν και να διαχειρισθούν τους αναγκαίους πόρους από τις κοινωνίες τους. Ο Zakaria ενσωματώνει στην ανάλυσή του μία παρεμβαίνουσα μεταβλητή: τη δύναμη του κράτους (state strength), την οποία ορίζει ως την ικανότητα ενός κράτους να κινητοποιήσει και να κατευθύνει τους πόρους που έχει στη διάθεσή του προκειμένου να εκπληρώσει τα συμφέροντά του. Τα κράτη μεταφράζουν με διαφορετικούς τρόπους τα στοιχεία εθνικής ισχύος (national power) που διαθέτουν, σε κρατική ισχύ (state power). Για τον Zakaria η κρατική ισχύς αποτελεί μία λειτουργία της εθνικής ισχύος (national power) και της δύναμης του κράτους (state strength). Υποστηρίζει ότι «όσο πιο ισχυρό είναι το κράτος τόσο μεγαλύτερη είναι η ικανότητά του να αποσπά [από την κοινωνία] εθνική ισχύ προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του».²⁵

Η τέταρτη κατηγορία ρεαλιστών αναφέρεται στους ρεαλιστές «ορθολογικής επιλογής» (rational choice realists) οι οποίοι παραδέχονται τους περιορισμούς που θέτει το άναρχο διεθνές σύστημα, αλλά δεν αποκλείουν τη διεθνή συνεργασία κάτω

²⁴ Walt, Stephen, "The Enduring Relevance of the Realist Tradition" στο Katznelson, I., Milner, H.V. (eds.), *Political Science: The State of the Discipline* (New York: W.W. Norton, 2002), σελ. 211.

²⁵ Zakaria, Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role* (Princeton New Jersey: Princeton University Press, 1998), σελ. 38.

από συγκεκριμένες συνθήκες. Η κύρια διαφορά τους με τους δομικούς ρεαλιστές – οι οποίοι θεωρούν ότι οι διεθνείς θεσμοί έχουν μικρή σημασία στη διεθνή πολιτική – έγκειται στο ότι οι ρεαλιστές «ορθολογικής επιλογής» θεωρούν ότι οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο. Παραδείγματος χάριν, μπορούν να υποχρεώσουν τα αδύναμα κράτη να τηρήσουν τη διεθνή τάξη και να παράσχουν στα ασταθή κράτη ένα «καρότο» προκειμένου αυτά να εγκαταλείψουν τις προσδοκίες τους για την απόκτηση επικίνδυνης στρατιωτικής τεχνολογίας με αντάλλαγμα την ένταξή τους σε ένα διεθνή θεσμό ή διεθνές καθεστώς. Η περίπτωση της Λιβύης αποτελεί ένα ζωντανό παράδειγμα. Αποδέχονται, όμως, ότι το ζήτημα των σχετικών κερδών (*relative gains*) δεν επιτρέπει στους διεθνείς θεσμούς να ασκήσουν σημαντικότερο ρόλο στη διεθνή σκηνή. Κύριοι εκπρόσωποι αυτής της τάσης είναι ο Joseph Grieco και ο Stephen Krasner.

Ο καθηγητής Αθανάσιος Πλατιάς κάνει λόγο για «μορφές ρεαλισμού» και θεωρεί ότι οι δύο σημαντικότερες μορφές πολιτικού ρεαλισμού είναι ο «παραδοσιακός ρεαλισμός» (*traditional realism*) και ο δομικός ρεαλισμός (*structural realism* ή *neorealism*). Την πρώτη μορφή εκπροσωπεί ο Hans Morgethau με το βιβλίο του *Politics Among Nations* και τη δεύτερη ο Kenneth Waltz με το βιβλίο του *Theory of International Politics*. Οι διαφορές μεταξύ των δύο είναι οι ακόλουθες:

α) Κύριο σημείο της ανάλυσης των παραδοσιακών ρεαλιστών αποτελεί η «ανθρώπινη φύση» (*human nature*), ενώ των δομικών ρεαλιστών το «διεθνές σύστημα» (*international system*). Για τους πρώτους, οι πόλεμοι, οι συγκρούσεις, ο ανταγωνισμός και ο επεκτατισμός πηγάζουν από την ανθρώπινη φύση. Για τους δεύτερους, αιτία όλων αυτών αποτελεί η άναρχη (μη ιεραρχημένη) φύση του διεθνούς συστήματος.

β) Για τους παραδοσιακούς ρεαλιστές, η επιδίωξη της απόκτησης ισχύος δεν αποτελεί μόνον μέσο, αλλά και σκοπό. Αντιθέτως, οι δομικοί ρεαλιστές η επιδίωξη απόκτησης ισχύος αποτελεί μέσο επιβίωσης σε ένα διεθνές σύστημα που χαρακτηρίζεται από αναρχία.²⁶

Όσον αφορά στο θουκυδίδειο ρεαλισμό ο Καθηγητής Αθανάσιος Πλατιάς υποστηρίζει ότι «είναι πιο σύνθετος και πιο περίτεχνος από τις σύγχρονες μορφές ρεαλισμού».²⁷ Σε αντίθεση με την παραπάνω ταξινόμηση των Tim Dunne και Brian C. Schmidt, ο Αθανάσιος Πλατιάς συμπεραίνει ότι ο Θουκυδίδης «παρουσιάζει μια

²⁶ Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., (1999) *op. cit.*, σελ. 58-61.

²⁷ *Ibid*, σελ. 62.

ολοκληρωμένη «θεωρία εξωτερικής πολιτικής», όπου τα αίτια της στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών βρίσκονται και στα τρία επίπεδα ανάλυσης, δηλαδή το συστημικό, το κρατικό και το ατομικό».²⁸

Ο Καθηγητής John Mearsheimer αναγνωρίζει κατ' αρχήν δύο ρεαλιστικές θεωρίες, τον «Κλαστικό Ρεαλισμό» (όπως τον αναλύσαμε παραπάνω) τον οποίο αποκαλεί «ρεαλισμό της ανθρώπινης φύσης» (human nature realism) και το «Δομικό Ρεαλισμό» (όπως τον αναλύσαμε παραπάνω) τον οποίο ονομάζει «αμυντικό ρεαλισμό» (defensive realism) με κύριο εκφραστή τον Kenneth Waltz. Στη συνέχεια προσπαθεί να παρουσιάσει μία δική του πτυχή του ρεαλισμού την οποία αποκαλεί «επιθετικό ρεαλισμό» (offensive realism).²⁹

Η ύπαρξη διαφωνιών μεταξύ των θεωρητικών του πολιτικού ρεαλισμού δεν πρέπει να εκπλήσσει το μελετητή της θεωρίας των διεθνών σχέσεων. Οι θεωρητικοί αυτοί έζησαν σε διαφορετικές περιόδους, κάθε μια από τις οποίες είχε τα δικά της χαρακτηριστικά. Επίσης, είναι ανθρωπίνως αδύνατον να συμφωνούσαν σε όλα. Αν συνέβαινε αυτό, η ρεαλιστική θεωρία θα ήταν λιγότερο δυναμική, φτωχότερη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Λέκτορας του Παντείου Πανεπιστημίου, «ο πλούτος του πολιτικού ρεαλισμού είναι τόσο μεγάλος, ώστε οι οπαδοί του να έχουν την πολυτέλεια να ακολουθούν περισσότερα από ένα παρακλάδια του την ίδια στιγμή».³⁰

2.1.2 Οι βασικές αρχές του Πολιτικού Ρεαλισμού/Νεο-ρεαλισμού

Παρά τις διαφορετικές μορφές που λαμβάνει ο πολιτικός ρεαλισμός απόρροια των διαφωνιών που έχουν μεταξύ τους οι οπαδοί του, όλοι ανεξαιρέτως ενστερνίζονται κάποιες βασικές αρχές.³¹

²⁸ Ibid, σελ. 65.

²⁹ Mearsheimer, John J., op. cit., σελ. 18-22.

³⁰ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η Υψηλή Στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)* (Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2001), σελ. 19, 27.

³¹ Για τις βασικές αρχές του Πολιτικού Ρεαλισμού δείτε: Grieco, Joseph M., *Cooperation among Nations: Europe, America, and Non-tariff Barriers to Trade* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1990), Gilpin, Robert G., "The Richness of the Tradition of Political Realism", στο Keohane, Robert O.(ed.), *Neorealism and its Critics* (Columbia University Press, 1986), σελ. 304-5, Mearsheimer, John J., (2001), σελ. 17-22, Kegley, Charles W., Jr., "The Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction", στο Kegley, Charles W., Jr., *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge* (New York: St. Martin's Press, 1995), Dunne, Tim & Schmidt, Brian C., , "Realism", στο Baylis, John & Smith, Steve (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (Oxford: Oxford University Press, 2005), σελ. Lamy, Steven L., "Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-

Η πρώτη αρχή του πολιτικού ρεαλισμού είναι ότι το κράτος είναι ο σημαντικότερος δρώντας στο διεθνές σύστημα, επομένως, και η βασική μονάδα ανάλυσης στις Διεθνείς Σχέσεις.³² Σε κάποιες περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας τα κράτη δεν ήταν οι κύριοι δρώντες, αλλά την πρωτοκαθεδρία είχαν άλλες συλλογικές οντότητες όπως είναι οι φυλές, οι πόλεις-κράτη στην αρχαία Ελλάδα, οι αυτοκρατορίες και τα φέουδα. Αν και οι πολιτικοί ρεαλιστές δεν αγνοούν τους υπόλοιπους δρώντες (π.χ. διεθνείς οργανισμούς, πολυεθνικές επιχειρήσεις, τρομοκρατικές ομάδες, μη κυβερνητικούς οργανισμούς) θεωρούν ότι τα κράτη έχουν την πρωτοκαθεδρία στο διεθνές σύστημα. Ιδιαίτερα για τους διεθνείς οργανισμούς, οι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι δε διαδραματίζουν έναν ανεξάρτητο ρόλο στη διεθνή πολιτική, αλλά αποτελούν εργαλεία άσκησης πολιτικής εκ μέρους των κρατών (σχεδόν πάντοτε των ισχυρών) προκειμένου να επιτύχουν τα συμφέροντά τους. Με μεθοδολογικούς όρους, αποτελούν εξαρτημένες και όχι ανεξάρτητες μεταβλητές. Στην περίπτωση που εμφανισθεί κάποιο άλλο είδος συλλογικότητας που θα αντικαταστήσει τα κράτη, οι ρεαλιστές θα εστιάσουν τη μελέτη τους σε αυτό, με τον ίδιο τρόπο που πέρασαν από το στάδιο της μελέτης των κρατών-πόλεων της Αρχαίας Ελλάδας, των αυτοκρατοριών και των φέουδων, στα έθνη-κράτη.³³

Ο Robert Gilpin αναλύοντας τις βασικές αρχές του πολιτικού ρεαλισμού κάνει λόγο για την ομάδα (group) η οποία «είναι η ουσία της πολιτικής πραγματικότητας». Αναφέρει, ρητά, ότι οι βασικές μονάδες της κοινωνικής και πολιτικής ζωής δεν είναι ούτε τα άτομα, ούτε οι τάξεις (σύμφωνα με την Μαρξιστική θεωρία), αλλά η ομάδα. Μάλιστα χρησιμοποιεί μία έκφραση του Ralf Dahrendorf «συγκρουόμενες ομάδες» (conflict groups). Ο Gilpin υποστηρίζει ότι σε έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από σπανιότητα πόρων και από σύγκρουση για την κατανομή των πόρων αυτών, οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν ο ένας των άλλων στα πλαίσια ομάδων και όχι αυτόνομα/μεμονωμένα. Θεωρεί ότι ο homo sapiens αποτελεί ένα είδος φυλής και ότι η αφοσίωση στη φυλή είναι δεύτερη σε σημασία μετά από την αφοσίωση στο θεσμό

liberalism", στο Baylis, John & Smith, Steve (eds.), (2005), op. cit., Stein, Arthur A., op. cit., σελ. 4-7. Στην ελληνική βιβλιογραφία δείτε: Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., (1995), Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., (1999), op. cit., (ιδιαίτερα κεφάλαιο 1), Ήφαιστος, Παναγιώτης (1999), Ήφαιστος, Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις πολιτικής κυριαρχίας: Ευρωπαϊκή άμυνα, ασφάλεια και πολιτική ενοποίηση* (Ποιότητα, Αθήνα 2001) (ιδιαίτερα κεφάλαιο 10), Ήφαιστος, Παναγιώτης, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό: Διαδρομή, αντικείμενο, περιεχόμενο και γνωσιολογικό υπόβαθρο* (Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2003), Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, (2000), op. cit., Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, (2001), op. cit.

³² Stein, Arthur A., op. cit., σελ. 5,

³³ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, (2001), op. cit., σελ. 19-20.

της οικογένειας. Στο σύγχρονο κόσμο, στη σχέση αυτή τη θέση της φυλής την παίρνει το σύγχρονο έθνος-κράτος και της αφοσίωσης ο εθνικισμός.³⁴

Ο Hedley Bull στο κλασσικό του βιβλίο *The Anarchical Society* υποστηρίζει ότι:

«το σημείο εκκίνησης των διεθνών σχέσεων είναι η ύπαρξη των κρατών ή ανεξάρτητων πολιτικών κοινοτήτων, κάθε μία εκ των οποίων διαθέτει μία κυβέρνηση και ασκεί κυριαρχία σε ένα συγκεκριμένο κομμάτι της επιφάνειας της γης και ένα συγκεκριμένο τμήμα του ανθρώπινου πληθυσμού».³⁵

Ο Καθηγητής Barry Buzan αναφερόμενος στα βασικά χαρακτηριστικά της ρεαλιστικής προσέγγισης γράφει ότι:

«Το κέντρο της ανάλυσής του [των ρεαλιστών] είναι η πολιτική ομάδα παρά το άτομο, και επειδή [αυτή] διαθέτει ισχύ, ιδιαίτερα στρατιωτική ισχύ, με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, η σημαντικότερη ανθρώπινη πολιτική ομάδα είναι το κράτος, είτε αυτό γίνεται αντιληπτό ως φυλή, πόλη-κράτος, είτε ως εθνικό κράτος».³⁶

Ο Καθηγητής Παναγιώτης Ήφαιστος όχι μόνον αναφέρεται στο κράτος ως την κυριότερη μονάδα ανάλυσης του διεθνούς συστήματος, αλλά εξηγεί και τα αίτια αυτής της διαπίστωσης:

«Το έθνος-κράτος αποτελεί τη σημαντικότερη νομική-ηθικοκανονιστική οντότητα των διεθνών σχέσεων. Η επικράτηση αυτής της τάσης δεν είναι «ιστορικό ατύχημα» αλλά «νικηφόρα έκβαση» μετά από μια διαπάλη πολλών χιλιετιών μεταξύ αξιώσεων διακριτής κυριαρχίας και αξιώσεων διεθνιστικής κανονιστικής και κοσμοθεωρητικής συγκρότησης του κόσμου.»³⁷

«Η συλλογική ελευθερία-κυριαρχία των κοινωνιών ή αυτού που τη σύγχρονη εποχή ονομάζουμε εθνική-κρατική κυριαρχία και εθνική ανεξαρτησία απορρέει από το ιστορικό γεγονός της συντριπτικής ήττας των ηγεμονικών-αυτοκρατορικών αξιώσεων λόγω αξιώσεων και αγώνων συλλογικής ελευθερίας».³⁸

Κεντρική έννοια της σκέψης και του έργου του Καθηγητή Π. Ήφαιστου έχει η έννοια της «κανονιστικής και κοσμοθεωρητικής ετερότητας» την οποία χαρακτηρίζει ως «το ουσιωδέστερο χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος». Ο Καθηγητής Π. Ήφαιστος καταλήγει στο βασικό συμπέρασμα ότι:

«Στο κατώφλι του 20^{ου} αιώνα οι κυρίαρχες μονάδες του κοινωνικοπολιτικά κατακερματισμένου διεθνούς συστήματος είναι τα έθνη-κράτη, σήμερα πέραν των διακοσίων.

³⁴ Gilpin, Robert G., (1986), op. cit., σελ. 304-5.

³⁵ Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (2nd edition, MacMillan Press Ltd., 1995, σελ. 8.

³⁶ Buzan, Barry, "The timeless wisdom of realism?", στο Smith, Steve, Booth, Ken & Marysia Zalewski, *International Theory: positivism & beyond* (Cambridge University Press, 1996), σελ. 50.

³⁷ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (2001), op. cit., σελ. 14.

³⁸ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (2003), op. cit., σελ. 373.

Επιπλέον, ανθρωπολογικά, πολιτισμικά και κανονιστικά το εσωτερικό περιεχόμενο ενός εκάστου εξ αυτών των κρατών είναι πολύ πιο σταθεροποιημένο σε σύγκριση με παλαιότερες εποχές και υπερτερεί σε δυνατότητες μακρόχρονης συλλογικής ύπαρξης απ' ό,τι άλλες συλλογικές συνομαδώσεις.»³⁹

Εάν ανατρέξουμε στις εξελίξεις του μεταψυχροπολεμικού κόσμου, διαπιστώνουμε εύκολα ότι η σημασία του κράτους δεν έχει μειωθεί, παρά τις αντίθετες απόψεις κάποιων μελετητών των διεθνών σχέσεων. Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων κρατών, την αύξηση επομένως των κρατών στο διεθνές σύστημα. Στην περίπτωση αυτή, εθνότητες που βίωναν σε ομόσπονδα κράτη και αναζητούσαν την ελευθερία τους/ανεξαρτησία τους, όταν παρουσιάστηκαν οι κατάλληλες συστημικές συνθήκες έκαναν το όνειρό τους πραγματικότητα. Επίσης, υπάρχουν ακόμη εθνότητες και λαοί (π.χ. Παλαιστινιακός λαός) που αναζητούν είτε την εθνική ολοκλήρωσή τους σε ένα κράτος ή την ενίσχυση του κράτους τους. Ο Καθηγητής Π. Ήφαιστος, στο έργο του, αναλύει την σημασία του κράτους και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η σημασία του έθνους-κράτους τόσο στο διεθνές σύστημα όσο και στα πλαίσια της εσωτερικής πολιτικής αυξάνεται.⁴⁰

Η δεύτερη αρχή της ρεαλιστικής θεωρίας είναι ότι τα κράτη υπάρχουν, λειτουργούν και ανταγωνίζονται μεταξύ τους σε ένα σύστημα που χαρακτηρίζεται από «διεθνή αναρχία». Με τον όρο «διεθνής αναρχία» δεν εννοούμε ότι το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται από το χάος, αλλά ότι δεν υπάρχει μία κεντρική ρυθμιστική εξουσία πάνω από τα κράτη που να ρυθμίζει τη συμπεριφορά τους, δεν υπάρχει «κυβέρνηση των κυβερνήσεων» (government over governments). Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Thomas Hobbes για την κατάσταση της φύσης (state of nature):

«Σ' όλες τις εποχές οι ηγεμόνες και τα άτομα λόγω της κυρίαρχης εξουσίας τους και της ανεξαρτησίας τους βρίσκονται σε διαρκή αντιδικία και στην κατάσταση των μονομάχων, η οποία είναι κατάσταση πολέμου. [...] Όπου δεν υπάρχει κοινή εξουσία, δεν υπάρχει νόμος. Όπου δεν υπάρχει νόμος, δεν υπάρχει δίκαιο-δικαιοσύνη. Το δίκαιο και το άδικο δεν έχουν θέση, επειδή σχετίζονται όχι με το μοναχικό άτομο αλλά με το άτομο που ανήκει σε μια κοινωνία. [...] Το δίκαιο της φύσης (right of nature), το οποίο οι συγγραφείς συνήθως αναφέρουν ως *jus naturale*, είναι η ελευθερία που έχει ο καθένας να χρησιμοποιεί τη δύναμή του όπως αυτός νομίζει για την επιβίωσή του. [...] Ελευθερία σημαίνει απουσία οποιωνδήποτε εξωτερικών περιορισμών. Ο νόμος της φύσης (natural law, *lex naturalis*) είναι αρχή γενικής ισχύος που βρίσκεται στη λογική, που σημαίνει ότι ο άνθρωπος απαγορεύεται να κάνει κάτι

³⁹ Ibid. σελ. 32-3.

⁴⁰ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (2001), *op. cit.*

το οποίο είναι καταστροφικό για την επιβίωσή του ή να αποποιηθεί τα μέσα που θα διαφυλάξουν το ίδιο πράγμα. [...] Στην κατάσταση όπου όλοι είναι εναντίον όλων, ο καθένας καθοδηγείται από τη δική του λογική». ⁴¹

Ο Λέκτορας του Παντείου Πανεπιστημίου Κωνσταντίνος Κολιόπουλος χαρακτηρίζει τη «διεθνή αναρχία» ως «το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της διεθνούς πολιτικής». ⁴² Πράγματι, είναι εκείνο που αποτελεί την ειδοποιό διαφορά μεταξύ του εσωτερικού των κρατών και της λειτουργίας του διεθνούς συστήματος. Ενώ στο εσωτερικό του κράτους τη συμπεριφορά των ατόμων και των ομάδων που το απαρτίζουν τη ρυθμίζει μία ανώτερη εξουσία – η κρατική – μέσω του νομοθετικού έργου και μέσω των δικαστικών και εκτελεστικών μηχανισμών (π.χ. αστυνομία), στο διεθνές σύστημα δεν υπάρχει παρόμοιος ρυθμιστικός μηχανισμός που να περιορίζει τη συμπεριφορά των κρατών μελών του, τα οποία αντιμετωπίζουν απειλές, κινδύνους και ανασφάλεια, λόγω ακριβώς της έλλειψης ρυθμιστικής εξουσίας στο διεθνή χώρο. Ο Kenneth Waltz στο βιβλίο του, ορόσημο για τη νεορεαλιστική προσέγγιση, *Theory of International Politics*, προβαίνει σε μία σαφή διάκριση μεταξύ εσωτερικών πολιτικών συστημάτων και διεθνών πολιτικών συστημάτων. Θεωρεί ότι τα συστατικά μέρη ενός εσωτερικού πολιτικού συστήματος βρίσκονται σε μία κατάσταση υποταγής και εξουσίας. Κάποια έχουν την δύναμη ώστε να διοικούν και κάποια άλλα υπακούουν. Τα εσωτερικά συστήματα (domestic systems) χαρακτηρίζονται από συγκεντρωτικότητα και ιεράρχηση. Αντιθέτως, τα μέρη που απαρτίζουν τα διεθνή συστήματα βρίσκονται σε μία κατάσταση συντονισμού (coordination). Όλα είναι ίσα μεταξύ τους και κανένα δεν έχει το δικαίωμα να διοικεί, ενώ κανένα δεν έχει την υποχρέωση να υπακούει. Τα διεθνή συστήματα είναι αποκεντρωμένα και άναρχα. Ο Waltz σημειώνει ότι οι οργανωτικές αρχές (ordering principles) των δύο δομών (εσωτερικής-διεθνούς) διαφέρουν σημαντικά. Οι εσωτερικές πολιτικές δομές διαθέτουν κυβερνητικούς θεσμούς και υπηρεσίες ενώ η διεθνής πολιτική έχει χαρακτηριστεί ως «πολιτική με την απουσία κυβερνήσεως». ⁴³ Για τον Waltz, το διακριτό, κυρίαρχο χαρακτηριστικό της διεθνούς πολιτικής είναι η απουσία τάξης και οργάνωσης. ⁴⁴

Η διεθνής αναρχία έχει δύο σημαντικές επιπτώσεις:

⁴¹ Παναγιώτης, Ήφαιστος (2001), *op. cit.*, σελ. 191, παραπομπή 34.

⁴² Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *op. cit.*, σελ. 20.

⁴³ Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics* (Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1979), σελ. 88.

⁴⁴ *Ibid*, σελ. 89.

Πρώτον, το κύριο, διακριτό χαρακτηριστικό του έθνους-κράτους είναι η κρατική κυριαρχία (sovereignty). Οι Evans και Newnham, στο λεξικό τους στο λήμμα «κυριαρχία» αναφέρουν:

«Συχνά θεωρείται ως η έννοια των διεθνών σχέσεων με την οποία τα κράτη επιβάλλουν όχι μονάχα την έσχατη εξουσία μέσα στα πλαίσια μίας διακριτής εδαφικής οντότητας, αλλά επίσης διεκδικούν και την ιδιότητα του μέλους της διεθνούς κοινότητας.» Το δόγμα της κυριαρχίας υποδηλώνει μία διπλή αξίωση: αυτονομία στην εξωτερική πολιτική και αποκλειστική αρμοδιότητα στις εσωτερικές υποθέσεις. Η εσωτερική κυριαρχία επομένως αναφέρεται σε μία ανώτατη εξουσία λήψης και επιβολής αποφάσεων σχετικά με μία συγκεκριμένη εδαφική περιοχή και πληθυσμό. Η εξωτερική κυριαρχία από την άλλη πλευρά αναφέρεται στην αντίθεσή της: την απουσία μίας ανώτατης διεθνούς εξουσίας και επομένως την ανεξαρτησία των κυρίαρχων κρατών.»⁴⁵

Η κρατική κυριαρχία είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη χρήση βίας. Στο εσωτερικό των κρατών η σχέση της χρήσης βίας με το κράτος αντανακλάται στον περίφημο ορισμό που Max Weber ο οποίος όρισε το κράτος ως εξής:

«Το κράτος αποτελεί μία ... περιοχή η οποία αξιώνει/διεκδικεί με επιτυχία το μονοπώλιο της νομοποιημένης χρήσης φυσικής βίας μέσα στα πλαίσια μίας συγκεκριμένης εδαφικής περιοχής... Το κράτος θεωρείται η μοναδική πηγή του «δικαιώματος» χρήσης βίας.»⁴⁶

Στο εσωτερικό του, το κράτος είναι κυρίαρχο, με την έννοια ότι έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα να ψηφίσει νόμους μέσω των εντεταλμένων οργάνων του (νομοθετική εξουσία, Κοινοβούλιο), ενώ διαθέτει και τα μέσα να τους επιβάλλει (αστυνομία, δικαστική εξουσία).⁴⁷ Ουσιαστικά, γίνεται λόγος για ένα συμβόλαιο μεταξύ του κράτους και των πολιτών του. Σύμφωνα με τον Hobbes, οι πολίτες προβαίνουν σε μία συνειδητή συναλλαγή με το κράτος: ανταλλάσσουν την ελευθερία τους έναντι της εγγύησης της ασφάλειάς τους από το κράτος. Από τη στιγμή που το κράτος θα εξασφαλίσει την ασφάλεια των πολιτών του στο εσωτερικό του, εγκαθιδρύεται η κοινωνία των πολιτών (civil society). Εάν, όμως, απουσιάζει η ασφάλεια στο εσωτερικό του κράτους δε μπορεί να αναπτυχθεί ούτε η τέχνη, ούτε η επιστήμη, δε μπορεί να υπάρξει κουλτούρα ή κοινωνία. Η πρώτη κίνηση για τους πολιτικούς ρεαλιστές είναι η οργάνωση της ισχύος στο εσωτερικό του κράτους. Και αυτό πραγματοποιείται από την κρατική εξουσία. Υπό αυτό το πρίσμα, κάθε κράτος

⁴⁵ Evans, Graham & Newnham Jeffrey, op. cit., σελ. 504.

⁴⁶ Smith, Michael Joseph, *Realist Thought from Weber to Kissinger* (Baton Rouge & London: Louisiana State University Press, 1986, σελ. 24, Dunne, Tim & Schmidt, Brian C., , "Realism", "Realism", op. cit., σελ. 172.

⁴⁷ Dunne, Tim & Schmidt, Brian C., "Realism", op. cit., σελ. 172, Wheeler, Nicholas & Booth, Ken, "The Security Dilemma", στο Baylis, John & Rengger N.J.(eds.), *Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World* (Oxford, New York: Clarendon Press, 1992), σελ. 32.

αποτελεί ένα κράτος ισχύος (power state – Machstaat). Μόνον μετά την οργάνωση της ισχύος στο εσωτερικό του κράτους, καθίσταται δυνατή η λειτουργία της κοινωνίας. Για τους ρεαλιστές, το ζήτημα της τάξης και της ασφάλειας στο εσωτερικό των κρατών έχει επιλυθεί. Η παρουσία ενός κυρίαρχου κράτους στο εσωτερικό του, συνεπάγεται ότι οι πολίτες και οι ομάδες που ζουν μέσα σ' αυτό δε χρειάζεται να ανησυχούν και να φροντίζουν για την ασφάλειά τους, εφόσον το κράτος αναλαμβάνει αυτήν την υποχρέωση μέσω των νόμων, της αστυνομικής προστασίας, της δικαστικής εξουσίας, της εγκαθίδρυσης φυλακών, και της χρήσης καταναγκαστικών μέσων. Έτσι, οι πολίτες του κράτους έχουν τη δυνατότητα να ζουν μία φυσιολογική ζωή.⁴⁸

Ο Hedley Bull διακρίνει δύο είδη κρατικής κυριαρχίας: Πρώτον την εσωτερική κυριαρχία (internal sovereignty) την οποία ορίζει ως εξουσία/υπεροχή (supremacy) του κράτους έναντι όλων των εξουσιών στο έδαφός του και του πληθυσμού του. Δεύτερον, την εξωτερική κυριαρχία, την οποία ορίζει όχι ως εξουσία/υπεροχή, αλλά ως ανεξαρτησία (independence) από άλλες εξουσίες στο εξωτερικό του. Τα δύο αυτά είδη κυριαρχίας σύμφωνα με τον Bull συνυπάρχουν σε ένα κανονιστικό και ένα λειτουργικό επίπεδο.⁴⁹

Ο Καθηγητής Παναγιώτης Ήφαιστος, αναλύει ενδελεχώς τη σημασία της κρατικής κυριαρχίας:

«Η «κυριαρχία» ως διεθνές κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο ... κατοπτρίζει την ιστορική τάση των διακριτών συλλογικών οντοτήτων να επιδιώκουν εσωτερική και εξωτερική αυτονομία και ανεξαρτησία έναντι άλλων συλλογικών οντοτήτων.»⁵⁰

«Το καθεστώς διεθνών σχέσεων των τελευταίων αιώνων εδράζεται στην αρχή της εθνικής κυριαρχίας, τούτέστιν της ηθικοκανονιστικής-πολιτειακής ετερότητας. Ουσιαστικά η αρχή της κρατικής κυριαρχίας αποτελεί σύμβολο και έκφραση της ιστορικής τάσης κάθε διακριτής ανθρώπινης ομάδας να κατακτήσει την αυτονομία της, να επιτύχει την ανεξαρτησία της και να την κατοχυρώσει έναντι άλλων διακριτών μονάδων. Η εθνική-κρατική κυριαρχία, όπως εκφράζεται από τα κρατικά κανονιστικά συστήματα, συμπεκνώνει και περιγράφει το κοσμοθεωρητικό σύστημα κάθε πολιτικά κυρίαρχης διακριτής συλλογικής οντότητας, στη βάση του οποίου υπάρχει, αναπτύσσεται και αναδιαμορφώνεται ή μεταλλάσσεται με έσχατο σκοπό την επιβίωσή της υπό συνθήκες όσο το δυνατόν μεγαλύτερου βαθμού αυτονομίας και ανεξαρτησίας.»⁵¹

Δεύτερον, σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα η κύρια αρχή δράσης για τα κράτη είναι η αρχή της αυτοβοήθειας (self-help). Σε ένα άναρχο διεθνές περιβάλλον, όπως το

⁴⁸ Dunne, Tim & Schmidt, Brian C., , "Realism", σελ. 172.

⁴⁹ Bull, Hedley, op. cit., σελ. 8.

⁵⁰ Ήφαιστος Παναγιώτης, (2001), op. cit., σελ. 34-5.

⁵¹ Ibid, σελ. 43.

ορίσαμε, ένα κράτος δε μπορεί να στηριχθεί σε άλλα κράτη ή στους διεθνείς οργανισμούς/στα διεθνή καθεστώτα, όταν βρίσκεται σε κίνδυνο και κινδυνεύει η εδαφική του ακεραιότητα και εθνική του ανεξαρτησία, ακόμη κι όταν έχουν συνάψει μία συμμαχία. Κάθε κράτος πρέπει να φροντίζει για τον εαυτό του. Σύμφωνα με τους ρεαλιστές, στη διεθνή πολιτική, η δομή του συστήματος δεν επιτρέπει φιλίες, εμπιστοσύνη ή τιμή, παρά μονάχα μία αιώνια κατάσταση αβεβαιότητας λόγω της απουσίας μίας παγκόσμιας κυβέρνησης κατ' εικόνα και κατ' ομοίωση της κυβέρνησης στο εσωτερικό του κράτους. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον καλούνται να επιβιώσουν τα κράτη, όπου η συνύπαρξη επιτυγχάνεται μέσω της αρχής της ισορροπίας ισχύος. Σε τελική ανάλυση, τα κράτη πρέπει από μόνα τους να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους στο διεθνές σύστημα και να προστατεύσουν τα υπόλοιπα συμφέροντά τους. Ο Kenneth Waltz κύριος εκπρόσωπος της νεορεαλιστικής προσέγγισης, θεωρεί απαραίτητη την αρχή της αυτοβοήθειας σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα:

«Προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους και να διατηρήσουν την ασφάλειά τους, οι μονάδες που βρίσκονται σε κατάσταση αναρχίας – είτε είναι λαοί, επιχειρήσεις, κράτη ή οτιδήποτε – πρέπει να βασίζονται στα μέσα που μπορούν να παράσχουν και στις ρυθμίσεις που μπορούν να κάνουν οι ίδιες για τον εαυτό τους. Η αυτοβοήθεια είναι αναγκαία η αρχή δράσης σε μία άναρχη τάξη.»⁵²

Ο John Mearsheimer θέτει το ζήτημα πολύ εύγλωττα:

«Επειδή τα υπόλοιπα κράτη αποτελούν δυνητικές απειλές, και επειδή δεν υπάρχει ανώτερη εξουσία να έρθει προς σωτηρία τους όταν καλούν το 911, τα κράτη δε μπορούν να στηριχθούν σε άλλους για την ασφάλειά τους. Κάθε κράτος έχει την τάση να βλέπει τον εαυτό του ως τρωτό, και μόνο του, και επομένως στοχεύει να φροντίσει για τη δική του ασφάλεια. Στη διεθνή πολιτική ο Θεός βοηθά εκείνους που βοηθούν τον εαυτό τους.»⁵³

Όσον αφορά στη σημασία των συμμαχιών ο Mearsheimer είναι ξεκάθαρος:

«Αυτή η έμφαση στην αυτοβοήθεια, δεν εμποδίζει τα κράτη από το να σχηματίζουν συμμαχίες. Αλλά οι συμμαχίες είναι μόνον προσωρινοί γάμοι ευκολίας: οι σημερινοί σύμμαχοι μπορεί να είναι οι αυριανοί εχθροί, και οι σημερινοί εχθροί μπορεί να είναι οι αυριανοί σύμμαχοι.»⁵⁴

Η τρίτη αρχή του πολιτικού ρεαλισμού είναι ότι τα κράτη δρουν στις διεθνείς τους σχέσεις με βάση τα συμφέροντά τους. Αν και ο τρόπος προσδιορισμού των συμφερόντων αυτών δεν είναι πάντα ο ίδιος από κράτος σε κράτος, αλλά διαφέρει ανάλογα με την εσωτερική δομή του, υπάρχει μία σταθερά. Στη διεθνή πολιτική το

⁵² Waltz, Kenneth N., (1979), op. cit., σελ. 111.

⁵³ Mearsheimer, John J., (2001), op. cit., σελ. 33.

⁵⁴ Ibid.

κυρίαρχο συμφέρον ενός κράτος είναι η επιβίωση του ως ανεξάρτητη οντότητα στο διεθνές σύστημα. Γι' αυτό και δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στα ζητήματα ασφάλειας και άμυνας, παρά σε οτιδήποτε άλλο. Η επιβίωση ενός κράτους αποτελεί την προϋπόθεση για την επίτευξη όλων των άλλων στόχων που θέτει.

Ο Γάλλος φιλόσοφος Raymond Aron έγραφε χαρακτηριστικά:

«η πολιτική, όσον αφορά σχέσεις μεταξύ κρατών, φαίνεται ότι υποδηλώνει – τόσο σε ιδεατούς όσο και σε αντικειμενικούς όρους – απλώς την επιβίωση των κρατών που αντιμετωπίζουν την πιθανή απειλή που δημιουργείται από την ύπαρξη άλλων κρατών».⁵⁵

Ο καθηγητής Robert Gilpin, παρατήρησε ότι μπορεί τα άτομα και τα κράτη να αναζητούν την αλήθεια, την ομορφιά και τη δικαιοσύνη, αλλά,

«όλοι αυτοί οι ευγενείς στόχοι θα χαθούν εκτός εάν κάποιος [το κράτος εννοεί] δεν φροντίσει για την ασφάλειά του στον αγώνα ισχύος μεταξύ των κοινωνικών ομάδων [των κρατών]».⁵⁶

Ο Καθηγητής Kenneth Waltz υποστηρίζει ότι τα κράτη επιδιώκουν να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Πέρα από το κίνητρο της επιβίωσης, η δράση των κρατών υποκινείται από ένα φάσμα κινήτρων το οποίο κυμαίνεται από την φιλοδοξία για κατάκτηση μέχρι τον απομονωτισμό. Όμως, σύμφωνα με τον Waltz,

«η επιβίωση αποτελεί μία προϋπόθεση επίτευξης κάθε στόχου που θέτουν τα κράτη, εκτός από το στόχο της προαγωγής της ίδιας τους της εξαφάνισης ως πολιτικές οντότητες. Το κίνητρο της επιβίωσης θεωρείται ως μία βάση προς δράση σε έναν κόσμο όπου δε διασφαλίζεται η ασφάλεια των κρατών, παρά μία ρεαλιστική περιγραφή της ώθησης που βρίσκεται πίσω από κάθε κρατική δράση».⁵⁷

Επίσης, θεωρεί ότι:

«στην αναρχία, η ασφάλεια αποτελεί τον υψηλότερο σκοπό. Μόνο εάν έχει εξασφαλισθεί η επιβίωση μπορούν τα κράτη να αναζητήσουν άλλου είδους σκοπούς όπως ηρεμία, κέρδος και ισχύ».⁵⁸

Ο Stephen Krasner κάνει λόγο για απόκτηση ισχύος με στόχο την προστασία των κύριων σκοπών του κράτους, της εδαφικής και πολιτικής ακεραιότητάς του.⁵⁹

Για τον Henry Kissinger, πρώην Υπουργό Εξωτερικών των Η.Π.Α. και υπέρμαχο της ρεαλιστικής σχολής σκέψης,

⁵⁵ Aron, Raymond, (1966), op. cit., σελ. 7, 64-5,

⁵⁶ Gilpin, Robert G., (1986), op. cit., σελ. 305.

⁵⁷ Waltz, Kenneth N., (1979), op. cit., σελ. 91-2, Waltz, Kenneth N., “Political Structures”, στο Keohane, Robert O. (ed.), *Neorealism and Its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986), σελ. 85.

⁵⁸ Waltz, Kenneth N., (1979), op. cit., σελ. 126, 91-92, Waltz, Kenneth N., “Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics”, στο Keohane, Robert O. (ed.), *Neorealism and Its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986), σελ. 334.

⁵⁹ Krasner, Stephen D., *Defending the National Interest: Raw Materials, Investments, and U.S. Foreign Policy* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1978), σελ. 41).

«η επιβίωση ενός έθνους-κράτους αποτελεί την πρώτη και ύστατη ευθύνη [της ηγεσίας του], θεωρείται αδιαπραγμάτευτη και δε μπορεί να τεθεί σε κίνδυνο».⁶⁰

Εκτός από την επιβίωσή του, ένα κράτος πρέπει να φροντίζει και για τη διατήρηση ή/και βελτίωση της θέσης του στο άναρχο διεθνές σύστημα. Αυτό που το ενδιαφέρει περισσότερο δεν είναι να αποκομίσει μεγαλύτερη ισχύ σε απόλυτο μέγεθος, αλλά τόση ώστε να καθίσταται ισχυρότερο σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη – ιδιαίτερα εκείνα που το απειλούν ή το ανταγωνίζονται.⁶¹ Τα κράτη είναι πολύ ευαίσθητα όσον αφορά σε οποιαδήποτε μείωση των σχετικών ικανοτήτων (capabilities) τους σε σχέση με τα άλλα κράτη. Οι ικανότητες είναι οικονομικής, στρατιωτικής και πολιτικής φύσεως και η χρησιμοποίησή τους δίνει τη δυνατότητα σε ένα κράτος να μεταβάλλει τη συμπεριφορά ενός άλλου κράτους προς την επιθυμητή προς το πρώτο κράτος κατεύθυνση ή να αντισταθεί σε μη επιθυμητές προς αυτό μεταβολές της συμπεριφοράς του εκ μέρους ενός άλλου κράτους. Οι ικανότητες αποτελούν τη θεμελιώδη βάση για την ασφάλεια και την ανεξαρτησία ενός κράτους σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα όπου κυριαρχεί η αρχή της αυτοβοήθειας. Επομένως, οι πολιτικοί ρεαλιστές θεωρούν ότι ο κυριότερος σκοπός των κρατών σε οποιαδήποτε σχέση δεν είναι η επίτευξη του απόλυτου κέρδους, αλλά η αποτροπή άλλων κρατών από τη μεγιστοποίηση (ποιοτική και ποσοτική) των σχετικών τους ικανοτήτων.⁶² Ο Ε.Η. Carr έγραφε χαρακτηριστικά:

«οι πιο σοβαροί πόλεμοι διεξάγονται προκειμένου να καταστεί η χώρα στρατιωτικά ισχυρότερη ή, πιο συχνά, για να αποτρέψει μία άλλη να καταστεί στρατιωτικά ισχυρότερη».⁶³

Σύμφωνα με τον Robert Gilpin, το διεθνές σύστημα,

«παρκινεί και μπορεί να εξαναγκάσει ένα κράτος να αυξήσει την ισχύ του, τουλάχιστον, καθιστά αναγκαίο ότι το συνετό κράτος θα αποτρέψει την αύξηση της ισχύος των ανταγωνιστικών προς αυτό κρατών».⁶⁴

Η τέταρτη αρχή του πολιτικού ρεαλισμού είναι ότι, στο άναρχο διεθνές σύστημα όπου τα κράτη προσπαθούν με τα μέσα που διαθέτουν να διαφυλάξουν και να προωθήσουν τα συμφέροντά τους έρχονται αναγκαστικά σε σύγκρουση με τα άλλα κράτη που προσπαθούν να πράξουν το ίδιο. Επομένως, οι διεθνείς σχέσεις

⁶⁰ Kissinger, Henry A., *American Foreign Policy* (3rd edition, New York: W.W. Norton, 1977), σελ. 204.

⁶¹ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, (2001), *op. cit.*, σελ. 22.

⁶² Grieco, Joseph M., *op. cit.*, σελ. 39.

⁶³ Carr, E.H., *op. cit.*, σελ. 111.

⁶⁴ Gilpin, Robert G., *War and Change in World Politics* (Cambridge University Press, 1981), σελ. 87-88.

έχουν έντονα συγκρουσιακό και ανταγωνιστικό χαρακτήρα. Όπως είχε πει και ο Thomas Hobbes στον Earl of Devonshire II, «είναι μία ζούγκλα εκεί έξω».⁶⁵

Αυτό δε συνεπάγεται ότι οι ρεαλιστές αρνούνται την ύπαρξη συνεργασίας (cooperation) μεταξύ των κρατών.⁶⁶ Με τον όρο συνεργασία εννοούμε την

«εθελοντική ρύθμιση εκ μέρους των κρατών, των πολιτικών τους, έτσι ώστε να διαχειρίζονται τις διαφορές τους και να φθάνουν σε ένα αμοιβαία επωφελές αποτέλεσμα».⁶⁷

Ο Grieco διακρίνει τρία χαρακτηριστικά στοιχεία της συνεργασίας⁶⁸: α) Η συνεργασία έχει εθελοντικό χαρακτήρα. Τα κράτη μπορεί να επιλέξουν είτε να μην συμμετάσχουν σε μία νέα συνεργασία, είτε να εγκαταλείψουν μία προϋπάρχουσα συνεργασία. β) Η διεθνής συνεργασία περιλαμβάνει την οριοθέτηση από τα συμμετέχοντα κράτη κάποιου συγκεκριμένου συμφωνημένου σκοπού στην εκπλήρωση του οποίου θα ενώσουν όλα τις προσπάθειές τους και τις δυνάμεις τους. γ) Η συνεργασία δεν αποτελεί μία στιγμιαία αλληλεπίδραση μεταξύ των κρατών για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα, αλλά μία μακροπρόθεσμη σχέση που σχετίζεται με την ίδρυση και τη λειτουργία ενός διεθνούς καθεστώτος (international regime).⁶⁹

Από τη μελέτη των έργων των παραδοσιακών ρεαλιστών (E.H. Carr και Hans Morgenthau) μέχρι και των νεορεαλιστών γίνεται εμφανής η ενασχόλησή τους με το ζήτημα της συνεργασίας μεταξύ των κρατών και τον τρόπο που αυτή μπορεί να επιτευχθεί. Οι Robert Jervis και Stephen Van Evera μελέτησαν το δίλημμα ασφάλειας και τις επιπτώσεις του για την επίτευξη συνεργασίας, οι Robert Gilpin και Stephen Krasner μελέτησαν τη σχέση μεταξύ της ηγεμονικής ηγεσίας (hegemonic leadership) και της οικονομικής συνεργασίας, ο Kenneth Waltz, ο Stephen Walt και ο Jack Snyder μελέτησαν την ισορροπία ισχύος σε σχέση με τις στρατιωτικές συμμαχίες, οι Robert Gilpin και Joanne Gowa ασχολήθηκαν με τη σχέση στρατιωτικών συμμαχιών και οικονομικής συνεργασίας, ενώ ο John Mearsheimer μελέτησε τις επιπτώσεις της συστημικής αλλαγής που προήλθε με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου για την

⁶⁵ Gilpin, Robert G., (1986), op. cit., σελ. 304.

⁶⁶ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, (2001), op. cit., σελ. 23, Baldwin, David A., "Neoliberalism, Neorealism, and World Politics", στο Baldwin, David A. (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (New York: Columbia University Press, 1993), σελ. 5, Grieco, Joseph M., "Understanding the Problem of International Cooperation: The Limits of Neoliberal Institutionalism and the Future of Realist Theory", στο Baldwin, David A. (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (New York: Columbia University Press, 1993), σελ. 302.

⁶⁷ Grieco, Joseph M., (1990), op. cit., σελ. 22.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Τα διεθνή καθεστώτα ορίζονται ως «οι νόρμες, οι αρχές, οι κανόνες και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων που διαμορφώνουν, κατευθύνουν και περιορίζουν τις πολιτικές των κρατών με τέτοιο τρόπο ώστε να προάγουν κοινούς ή συμβατούς στόχους σε μία συγκεκριμένη θεματική περιοχή (issue-area)». Grieco, Joseph M., (1990), op. cit., σελ. 22.

Ευρωπαϊκή συνεργασία.⁷⁰ Επίσης, ο Joseph Grieco προσπάθησε να εξηγήσει την Συνθήκη του Μάαστριχτ και την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (Ο.Ν.Ε.) με βάση τη νεορεαλιστική προσέγγιση.⁷¹ Ο ίδιος, παραδέχεται ότι τα κράτη ενδιαφέρονται να αυξήσουν την ισχύ και την επιρροή τους και δεν έχουν αντίρρηση να συνεργασθούν με άλλα κράτη ώστε να το επιτύχουν, διατυπώνει όμως, όπως όλοι οι ρεαλιστές, κάποιες επιφυλάξεις που θα εξετάσουμε ευθύς αμέσως.⁷²

Όμως, οι εκπρόσωποι της ρεαλιστικής σχολής θεωρούν ότι η επίτευξη συνεργασίας μεταξύ των κρατών στο διεθνές σύστημα είναι αρκετά δύσκολη, ενώ η διατήρησή της δυσκολότερη, ενώ εξαρτάται και από την ισχύ των κρατών που συμμετέχουν, εξαιτίας δύο λόγων:

Πρώτον, σε κάθε προσπάθεια συνεργασίας κάθε μέρος έχει το φόβο της εξαπάτησης (cheating) από το άλλο ή τα άλλα. Ο Rousseau εξετάζοντας τις πιθανότητες επίτευξης συνεργασίας μεταξύ των κρατών παραδέχθηκε ότι θα ήταν τελείως ορθολογικό για την Ευρώπη της εποχής του να ιδρύσει μία ομοσπονδία και να απαλλαγεί έτσι από τη διεθνή αναρχία. Όμως, πίστευε ότι οι άνθρωποι πάντοτε θα ακολουθήσουν το δρόμο του 'φαινομενικού' [μυωπικού] συμφέροντός τους εναντίον του 'αληθινού' [μακροπρόθεσμου, φωτισμένου] συμφέροντός τους. Έγραφε χαρακτηριστικά:

«Εάν παρόλα αυτά, το σχέδιο μένει ανεκπλήρωτο, αυτό δε θα οφείλεται στο ότι είναι ουτοπικό, αλλά γιατί οι άνθρωποι είναι τρελοί και γιατί το να είσαι λογικός σε ένα κόσμο τρελλών είναι και αυτό από μόνο του ένα είδος τρέλας».⁷³

Το πόσο δύσκολη είναι η επίτευξη συνεργασίας μεταξύ των κρατών, φαίνεται από μία χαρακτηριστική παραβολή που αναφέρει στο έργο του ο Rousseau. Ο Rousseau

⁷⁰ Jervis, Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, (January 1978), Van Evera, Stephen, "Why Cooperation Failed in 1914", *World Politics*, Vol. 38, (October 1985), Robert Gilpin, (1975), op. cit, Robert Gilpin, *The Political Economy of International Relations* (Princeton: Princeton University Press, 1987), Krasner, Stephen D., "State Power and the Structure of International Trade", *World Politics*, Vol. 28, No. 3, (April 1976), Krasner, Stephen D., "Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier", *World Politics*, Vol. 43, (April 1991), Walt, Kenneth N., (1979), op. cit., σελ. 125-7, Walt, Stephen, *The Origin of Alliances* (Ithaca: Cornell University Press, 1987), Walt, Stephen, "Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia", *International Organization*, Vol. 42 (Spring 1988), Snyder, Jack, "Avoiding Anarchy in the New Europe", *International Security*, Vol. 14, (Spring 1990), Gowa, Joanne, "Bipolarity, Multipolarity and Free Trade", *American Political Science Review*, Vol. 83 (December 1989), Mearsheimer, John J., "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 1, (Summer 1990).

⁷¹ Grieco, Joseph M., "The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the neo-realist research programme", *Review of International Studies*, Vol. 21, No. 1 (1995), Grieco, Joseph M., "State Interests and Institutional Rule Trajectories: A Neorealist Interpretation of the Maastricht Treaty and European Economic and Monetary Union", *Security Studies*, Vol. 5, No. 3, (Spring 1996).

⁷² Lamy, Steven L., op. cit., σελ. 210, Grieco, Joseph M., (1990), op. cit.

⁷³ Wheeler, Nicholas & Booth, Ken, "The Security Dilemma", op. cit., σελ. 33.

περιγράφει πέντε πεινασμένους ανθρώπους οι οποίοι έχουν συμφωνήσει να συνεργασθούν προκειμένου να πιάσουν ένα ελάφι. Κάθε ένας θα μπορούσε να ικανοποιήσει την πείνα του καταναλώνοντας το ένα πέμπτο του ελαφιού, αλλά το ίδιο θα μπορούσε να πράξει και καταναλώνοντας ένα λαγό. Όταν ένας από τους πέντε εντοπίζει στο οπτικό του πεδίο ένα λαγό εγκαταλείπει την ομάδα προκειμένου να τον πιάσει κάτι που έχει ως επακόλουθο να δραπετεύσει το ελάφι. Η πείνα του ικανοποιήθηκε, όμως η αποσκίρτησή του από την ομάδα και η κατάρρευση της συνεργασίας είχε ως αποτέλεσμα να αφήσει πεινασμένους τους συνανθρώπους του. Το κυριότερο πρόβλημα σε τέτοιου είδους καταστάσεις αυτοβοήθειας είναι ότι κανένας από του πέντε κυνηγούς δεν γνωρίζει με σιγουριά εάν οι υπόλοιποι θα αυτομολήσουν και θα κυνηγήσουν το λαγό. Λόγω αυτής της εγγενούς αβεβαιότητας και της έλλειψης εμπιστοσύνης, είναι λογικό ότι κάθε κυνηγός θα λάβει υπόψη του τη χειρότερη δυνατή περίπτωση (worst case scenario) και θα επιδιώξει το «φαινομενικό» συμφέρον του, εγκαταλείποντας το «πραγματικό» συμφέρον του. Ακόμη κι αν κάθε κυνηγός προτιμά τη συνεργασία και το κυνήγι ενός ελαφιού που μπορεί να θρέψει και τους πέντε, παρά να κυνηγήσει μόνος του ένα λαγό, ο φόβος ότι οι υπόλοιποι θα τον εξαπατήσουν, η έλλειψη εμπιστοσύνης, οδηγεί σε ένα μη επιθυμητό αποτέλεσμα για όλους τους κυνηγούς (sub-optimal outcome).⁷⁴

Δεύτερον, τα κράτη ενδιαφέρονται να αποκομίσουν απόλυτα οφέλη (absolute gains) από τη συμμετοχή τους σε συνεργασίες με άλλα κράτη, όμως ενδιαφέρονται περισσότερο για το πόσο θα κερδίσουν *σε σχέση* με τα υπόλοιπα κράτη, δηλαδή ενδιαφέρονται για το σχετικό κέρδος (relative gains).

Ο Kenneth Waltz, κύριος εκπρόσωπος του νεορεαλισμού, θέτει πολύ παραστατικά το πρόβλημα:

«Όταν αντιμετωπίζουν την πιθανότητα συνεργασίας για την επίτευξη αμοιβαίων κερδών, τα κράτη που νιώθουν ανασφαλή πρέπει να ρωτούν πώς θα μοιραστούν τα κέρδη. Είναι υποχρεωμένα να ρωτήσουν όχι «Θα κερδίσουμε και οι δύο μας;», αλλά «Ποιος θα κερδίσει περισσότερο;» Εάν ένα προσδοκώμενο κέρδος πρόκειται να διαμερευθεί, παραδείγματος χάριν, με βάση μία αναλογία δύο προς ένα, ένα κράτος μπορεί να χρησιμοποιήσει το δυσανάλογο κέρδος του προκειμένου να εφαρμόσει μία πολιτική με σκοπό να προκαλέσει ζημιά ή να καταστρέψει το άλλο.»⁷⁵

Σύμφωνα με τον Robert Gilpin,

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Waltz, Kenneth N., (1979), op. cit., σελ. 105.

«Η ουσιαστική πραγματικότητα της πολιτικής είναι ότι η ισχύς είναι πάντοτε σχετική, το κέρδος ενός κράτους σε ισχύ, είναι αναγκαστικά η απώλεια κάποιου άλλου [κράτους]. Επομένως, ακόμη κι αν δύο κράτη μπορεί να κερδίζουν σε πλούτο σε απόλυτο βαθμό, με πολιτικούς όρους είναι η επίδραση των κερδών αυτών στις θέσεις σχετικής ισχύος που είναι πρωταρχικής σημασίας.»⁷⁶

Ο ίδιος συνεχίζει:

«Μεταβολές στη σχετική διανομή της ισχύος έχουν θεμελιώδη σημασία πολιτικά. Παρόλο που όλα τα κράτη μπορεί να έχουν κέρδη ή απώλειες στις απόλυτες ικανότητές τους, αυτό που πρωταρχικά τα ενδιαφέρει είναι οι επιδράσεις αυτών των απόλυτων κερδών ή απωλειών στη σχετική ισχύ.»⁷⁷

Ο Παναγιώτης Ήφαιστος γράφει για τις δυσκολίες που δημιουργούν τα σχετικά κέρδη και ο φόβος της άνισης ανάπτυξης στην πιθανότητα επίτευξης συνεργασίας στις διεθνείς σχέσεις:

«Τα κράτη συνεργάζονται σε διμερή βάση ή με τη διαμεσολάβηση θεσμών που τα ίδια στο πλαίσιο διακρατικών συμφωνιών δημιουργούν και οριοθετούν, αλλά τίθενται περιορισμοί στη συνεργασία λόγω του φόβου της εξαπάτησης και του φόβου μεγαλύτερων σχετικών κερδών από τους συνεταίρους τους που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ή να εντείνουν προβλήματα άνισης ανάπτυξης».⁷⁸

«... Όμως, όπως θεμελιώθηκε άπειρες φορές από τη ρεαλιστική θεωρία, πέραν των προβλημάτων που δημιουργεί ο φόβος εξαπάτησης, τα έθνη είναι ευαίσθητα στο σχετικό κέρδος, δηλαδή ανησυχούν πως τα άλλα κράτη θα κερδίσουν περισσότερα από τα ίδια στο πλαίσιο μιας συνεργασίας, πως για τον λόγο αυτό οι δυνητικοί τους ανταγωνιστές θα αναπτυχθούν γοργότερα και πως το αποτέλεσμα θα είναι αλλαγές στην κατανομή ισχύος και ρόλου-θέσης στη διεθνή αναρχία».⁷⁹

Ένας από τους σημαντικούς θεωρητικούς του ρεαλισμού τη μεταψυχροπολεμική εποχή, ο Joseph Grieco, έχει εστιάσει την έρευνά του στο ζήτημα της συνεργασίας και των σχετικών κερδών. Υποστηρίζει ότι τα κράτη επιδιώκουν να διατηρούν τη θέση τους (τα χαρακτηρίζει 'positional') και όχι ατομιστικά ('atomistic'). Αυτή η τάση των κρατών προς τη διατήρηση της θέσης τους μπορεί να περιορίσει τη θέληση των κρατών για συνεργασία ακόμη κι όταν τους δένουν κοινά συμφέροντα. Κι αυτό γιατί όπως το θέτει,

«τα κράτη φοβούνται ότι οι συνεργάτες τους θα επιτύχουν σχετικά μεγαλύτερα κέρδη, ότι, ως αποτέλεσμα οι συνεργάτες τους θα τους ξεπεράσουν σε σχετικές ικανότητες και, τέλος, ότι οι

⁷⁶ Gilpin, Robert G., (1995), *op. cit.*, σελ. 34, 36.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (2003), *op. cit.*, σελ. 362. Δείτε και τις σελ. 416-7, Ήφαιστος, Παναγιώτης, (2001), *op. cit.*, σελ. 216, 218-9.

⁷⁹ Ibid, σελ. 422.

όλο και πιο ισχυροί συνεργάτες τους σήμερα μπορεί να μεταβληθούν σε πιο τρομερούς εχθρούς σε κάποιο σημείο στο μέλλον».⁸⁰

Το ζήτημα της διατήρησης της θέσης ενός κράτους στο διεθνές σύστημα (defensive state positionality) και το ζήτημα των σχετικών κερδών αντικατοπτρίζει τη σημασία της αβεβαιότητας στη διεθνή πολιτική, στην οποία δίνει μεγάλη σημασία η ρεαλιστική σχολή σκέψης. Επειδή τα κράτη δεν είναι σίγουρα για τις μελλοντικές προθέσεις αλλήλων, δίνουν μεγάλη βαρύτητα στην επίδραση της συνεργασίας στις σχετικές ικανότητες του καθενός στο μέλλον. Αυτό συμβαίνει διότι τα κράτη δεν έχουν τη δυνατότητα να προβλέψουν και να ελέγξουν εγκαίρως ποιά θα είναι τα μελλοντικά συμφέροντα των εν δυνάμει συνεργατών τους και ποιά η εσωτερική τους κατάσταση/ηγεσία. Ο Robert Jervis αντιλαμβάνεται πολύ σωστά το πρόβλημα: οι εκάστοτε ηγέτες μπορεί να αλλάξουν γνώμη, μπορεί ακόμη και να χάσουν την εξουσία, και να εμφανισθούν νέοι ηγέτες, οι αξίες μίας κοινωνίας και των ηγετών της μπορεί να μεταβληθούν, νέες ευκαιρίες μπορεί να κάνουν την εμφάνισή τους, όπως μπορεί να προκύψουν και νέοι κίνδυνοι.⁸¹

Ο Grieco παρουσιάζει το πρόβλημα της επίτευξης συνεργασίας με μαθηματικούς όρους χρησιμοποιώντας μία εξίσωση σχετικά με τη χρηστική λειτουργία ενός κράτους (state's utility function), U , για τη δημιουργία της οποίας λαμβάνει υπόψη του τόσο τα σχετικά κέρδη όσο και τα απόλυτα κέρδη. Η εξίσωση συμπεριλαμβάνει τα ατομικά κέρδη (individual payoff), V , ενός κράτους που σκέφτεται τη συμμετοχή του σε μία συνεργασία με ένα ή περισσότερα άλλα κράτη. Ουσιαστικά πρόκειται για τα απόλυτα κέρδη. Επίσης, συμπεριλαμβάνει μία παράμετρο, W , η οποία ενσωματώνει τόσο το απόλυτο κέρδος του εν λόγω κράτους, όσο και το κέρδος του συνεταίρου του, με τέτοιο τρόπο ώστε η διαφορά που ευνοεί το κράτος προσθέτει στη χρηστικότητά του, ενώ η διαφορά που ευνοεί το συνεταίρο αφαιρεί από την χρηστικότητα του πρώτου κράτους – και αυτό είναι το πιο σημαντικό σημείο. Η εξίσωση λαμβάνει την ακόλουθη μορφή:

$$U = V - k(W - V)$$

Το k αντιπροσωπεύει την ευαισθησία του κράτους σε διαφορές όσον αφορά στα κέρδη είτε προς όφελός του είτε εις βάρος του. Η τιμή του k ποικίλλει, όμως πάντοτε

⁸⁰ Grieco, Joseph M., (1993), σελ. 127-8.

⁸¹ Jervis, Robert, op. cit, σελ. 168.

θα είναι μεγαλύτερη του μηδενός ($k > 0$). Σε γενικές γραμμές, το k θα αυξάνεται όταν ένα κράτος μεταβαίνει από σχέσεις «πλουραλιστικής κοινότητας ασφάλειας» (pluralistic security communities) – σύμφωνα με την ορολογία του Karl Deutsch – σε πιο ανταγωνιστικές σχέσεις που φθάνουν μέχρι και την «κατάσταση πολέμου». Παράγοντες που επηρεάζουν την τιμή του k είναι οι ακόλουθοι: α) εάν ο εταίρος του κράτους είναι ένας μακροχρόνιος, παραδοσιακός αντίπαλος, ή ένας μακροπρόθεσμος σύμμαχος, β) εάν η θεματική περιοχή έχει να κάνει με θέματα ασφάλειας ή οικονομικά θέματα, γ) εάν η σχετική ισχύς του κράτους βρίσκεται σε καθοδική ή ανοδική πορεία, δ) εάν τα κέρδη στη συγκεκριμένη θεματική περιοχή είναι ευκολότερα μετατρέψιμα σε ικανότητες στα πλαίσια αυτής της θεματικής περιοχής, ε) εάν αυτές οι ικανότητες είναι περισσότερο εύκολο να μεταφερθούν σε άλλες θεματικές περιοχές. Παρόλ' αυτά, το k θα είναι μεγαλύτερο του μηδενός ακόμη και σε περιπτώσεις συνεργασίας μεταξύ συμμάχων, διότι οι διαφορές όσον αφορά στα κέρδη που ευνοούν τους συμμάχους πάντοτε θα αφαιρούν κάποιο ποσοστό από την χρηστικότητα ενός κράτους.⁸²

Σύμφωνα με την πέμπτη αρχή του πολιτικού ρεαλισμού, τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες, δηλαδή στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων, κάνουν μία ανάλυση κόστους – οφέλους (cost-benefit analysis) προκειμένου να επιλέξουν τη βέλτιστη πολιτική, ώστε να προωθήσουν με τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντά τους.⁸³

Τελειώνοντας, κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε τις βασικές αρχές του νεορεαλισμού όπως τις αποδίδει ο Steven Lamy⁸⁴:

- Τα κράτη και οι υπόλοιποι δρώντες του διεθνούς συστήματος αλληλεπιδρούν σε ένα περιβάλλον αναρχίας, με την έννοια ότι δεν υφίσταται μία κεντρική εξουσία προκειμένου να επιβάλει κανόνες και αρχές ή να προστατεύσει τα συμφέροντα της παγκόσμιας κοινότητας.
- Η δομή του συστήματος αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα της συμπεριφοράς των δρώντων.
- Τα κράτη ενδιαφέρονται πρωτίστως για το εθνικό συμφέρον τους, καθώς το άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα τα εξαναγκάζει να προτιμάνε την αυτοβοήθεια παρά τη συνεργασία.

⁸² Grieco, Joseph M., (1990), op. cit., σελ. 40-1, Grieco, Joseph M., (1993), op. cit., σελ. 129.

⁸³ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, (2001), op. cit., σελ. 23.

⁸⁴ Steven, Lamy L., op. cit., σελ. 210.

- Τα κράτη ως ορθολογικοί δρώντες, επιλέγουν στρατηγικές προκειμένου να αυξήσουν τα οφέλη τους και να μειώσουν τις ζημιές τους.
- Το πιο κρίσιμο πρόβλημα που παρουσιάζει το άναρχο διεθνές σύστημα για τα κράτη είναι η εξασφάλιση της επιβιώσής τους.
- Τα κράτη αντιλαμβάνονται τα υπόλοιπα κράτη ως πιθανούς εχθρούς τους και ως απειλές προς την εθνική τους ασφάλεια. Αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης και ο φόβος, δημιουργούν ένα δίλλημα ασφαλείας, με βάση το οποίο διαμορφώνονται οι πολιτικές των κρατών.

2.2 Η Φιλελεύθερη Θεωρία

2.2.1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Ο 16^{ος} και 17^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκε από την επιστημονική επανάσταση και τη σταδιακή διαμόρφωση της Ευρώπης σε ένα σύστημα οργανωμένο με βάση το κυρίαρχο έθνος-κράτος. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου όπου έλαβαν χώρα πνευματικές, πολιτικές και οικονομικές μεταβολές, αναδύθηκε ο φιλελευθερισμός ως η κυρίαρχη πολιτική θεωρία της νεωτερικότητας. Τέκνο του Διαφωτισμού, η φιλελεύθερη θεωρία εξέφρασε μία βαθιά αισιοδοξία για την ικανότητα των ανθρώπων να βελτιώσουν τις ηθικές και υλικές συνθήκες της ύπαρξής τους. Η φιλελεύθερη θεωρία Διεθνών Σχέσεων έχει τις ρίζες της ακριβώς σε αυτήν την ανάπτυξη της φιλελεύθερης πολιτικής θεωρίας. Μάλιστα, μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα οι κύριοι εκφραστές της ήταν πολιτικοί φιλόσοφοι και οικονομολόγοι και όχι μελετητές των Διεθνών Σχέσεων.⁸⁵

Ο Tim Dunne αναφέρει πέντε συνολικά γενικές προτάσεις του φιλελευθερισμού⁸⁶:

Η πρώτη, αναφέρεται στην πίστη για την επίτευξη προόδου που εκφράζουν όλοι οι φιλελεύθεροι. Η δεύτερη, αναφέρει ότι όλοι οι πολίτες είναι από νομικής άποψης ίσοι και διαθέτουν συγκεκριμένα βασικά δικαιώματα στην εκπαίδευση, στην ελευθερία του τύπου και στην ανεξιθρησκία. Σύμφωνα με την τρίτη πρόταση η νομοθετική συνέλευση του κράτους διαθέτει μόνον την εξουσία που τις δίδει ο λαός, τα

⁸⁵ Zacher, Mark W. & Matthew, Richard A., "Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands", στο Kegley, Charles W. Jr., op. cit, σελ. 111, Mearsheimer, John, J., (2001), op. cit., σελ. 15.

⁸⁶ Dunne, Tim, "Liberalism" στο Baylis, John & Smith, Steve, (2005), op. cit., σελ. 186.

δικαιώματα του οποίου δεν επιτρέπεται να καταπατά. Η τέταρτη πρόταση περιλαμβάνει μία κεντρική διάσταση της ατομικής ελευθερίας: το δικαίωμα στην περιουσία, συμπεριλαμβανομένων σε αυτή και των παραγωγικών δυνάμεων. Τέλος, ο φιλελευθερισμός υποστηρίζει ότι το πιο αποτελεσματικό σύστημα οικονομικών συναλλαγών αποτελεί εκείνο που είναι καθοδηγούμενο από την αγορά και δεν υπόκειται σε γραφειοκρατικό/κρατικό έλεγχο είτε στο εσωτερικό των κρατών είτε διεθνώς.

Ο Dunne παρατηρεί ότι αν και πολλοί συγγραφείς θεωρούν το Φιλελευθερισμό ως μία θεωρία κυβερνητικής, διαφαίνεται μία άμεση σύνδεση μεταξύ του Φιλελευθερισμού ως πολιτική και οικονομική θεωρία και του Φιλελευθερισμού ως μία θεωρία Διεθνών Σχέσεων. Με άλλα λόγια, υπάρχει μία σύγκλιση των δύο πτυχών του φιλελευθερισμού: εκείνης που περιλαμβάνει την πολιτική/οικονομική θεωρία και εκείνης που αναφέρεται στη Θεωρία Διεθνών Σχέσεων. Ενώ στα τέλη του 20^{ού} αιώνα υπήρχε μία απομόνωση μεταξύ της πτυχής της φιλελεύθερης θεωρίας που είχε ως αντικείμενο μελέτης το εσωτερικό των κρατών και εκείνης που μελετούσε τις Διεθνείς Σχέσεις, σήμερα, σύμφωνα με τον Dunne,

«η φιλελεύθερη σκέψη σε παγκόσμια κλίμακα ενσωματώνει μία εσωτερική αναλογία η οποία λειτουργεί σε πολλαπλά επίπεδα».⁸⁷

Θεωρεί ότι σε ένα πρώτο επίπεδο, η ταυτότητα του κράτους καθορίζει την εξωτερική του συμπεριφορά. Επίσης, σε ένα άλλο επίπεδο, η εσωτερική αναλογία σχετίζεται με την επέκταση ιδεών που διαμορφώθηκαν στο εσωτερικό των φιλελεύθερων κρατών στο διεθνές περιβάλλον/σύστημα. Ιδεών, όπως, ο συντονιστικός ρόλος των οργανισμών και ο κεντρικός ρόλος των κανόνων δικαίου στο ζήτημα της δίκαιης τάξης.⁸⁸ Ουσιαστικά, η φιλελεύθερη θεωρία επιδιώκει την επικράτηση των κανόνων που ισχύουν στο εσωτερικό των φιλελεύθερων κρατών και στο άναρχο διεθνές σύστημα.

Οι Mark Zacher και Richard Matthew αν και θεωρούν ότι η φιλελεύθερη θεωρία δεν έχει αρθρωθεί με ένα συστηματικό τρόπο, πιστεύουν ότι εάν τη μελετήσουμε προσεκτικά θα διακρίνουμε τις ακόλουθες βασικές τις θέσεις⁸⁹:

Πρώτον, παρατηρείται μία σταδιακή μεταβολή των διεθνών σχέσεων η οποία έχει ως αποτέλεσμα την όλο και μεγαλύτερη προαγωγή της ανθρώπινης ελευθερίας, μέσω της εξάπλωσης της ειρήνης, της ευημερίας και της δικαιοσύνης.

⁸⁷ Dunne, Tim, "Liberalism", (2005), op. cit., σελ. 187.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Zacher, Mark W. & Matthew, Richard A., op. cit, σελ. 109-110.

Δεύτερον, κεντρικό ρόλο στην αύξηση της ανθρώπινης ελευθερίας διαδραματίζει η αύξηση της διεθνούς συνεργασίας. Σύμφωνα με τους φιλελεύθερους η συνεργασία είναι αναγκαία για δύο λόγους: α) την αύξηση των πιθανών ωφελειών και τη μείωση των πιθανών ζημιών που προκύπτουν από τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κρατών και την αλληλεξάρτησή τους και β) την εκμετάλλευση των ευκαιριών που παρουσιάζονται για την επίτευξη μεγαλύτερης ειρήνης, ευημερίας και δικαιοσύνης. Τρίτον, οι φιλελεύθεροι θεωρούν ότι οι διεθνείς σχέσεις έχουν υποστεί μεταβολές από μία διαδικασία εκσυγχρονισμού (modernization) – η οποία προήλθε από την επιστημονική επανάσταση και ενδυναμώθηκε από την πνευματική επανάσταση του φιλελευθερισμού – η οποία προάγει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών και την επίτευξη ειρήνης, ευημερίας και δικαιοσύνης.

Ο καθηγητής Michael Doyle του Πανεπιστημίου Princeton, ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της φιλελεύθερης σχολής σκέψης – και ένας από τους θιασώτες της θεωρίας της «δημοκρατικής ειρήνης» – υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει κανονιστική περιγραφή (canonical description) της Φιλελεύθερης θεωρίας, απλά αυτή αποτελεί ένα πορτραίτο από αρχές και θεσμούς που μοιράζονται όλα τα φιλελεύθερα κράτη, το οποίο διακρίνεται από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: ατομική ελευθερία, πολιτική συμμετοχή, ιδιωτική περιουσία, ίσες ευκαιρίες.⁹⁰ Ο Doyle διακρίνει μία βασική αρχή του φιλελευθερισμού, την ελευθερία του ατόμου. Θεωρεί ότι αυτή η αρχή αποτελεί μία πίστη στη σημασία της ηθικής ελευθερίας, του δικαιώματος να μας μεταχειρίζονται και του καθήκοντος να μεταχειριζόμαστε τους άλλους ως ηθικά υποκείμενα, και όχι μονάχα ως μέσα. Η πίστη σε αυτή την αρχή και η πιστή εφαρμογή της γεννάει δικαιώματα και θεσμούς. Ο Doyle διακρίνει τρία σύνολα δικαιωμάτων που διαμορφώνουν μία ιδεατή μορφή του Φιλελευθερισμού: Το πρώτο περιλαμβάνει τα δικαιώματα της λεγόμενης αρνητικής ελευθερίας (negative freedom) τα οποία αξιώνουν την ελευθερία από κάθε είδους αυθαίρετη εξουσία. Στα δικαιώματα αυτά περιλαμβάνονται η ελευθερία της συνείδησης, η ελευθερία της έκφρασης και του τύπου, η ισότητα απέναντι στο νόμο και το δικαίωμα κατοχής και συναλλαγής/ανταλλαγής της περιουσίας δίχως το φόβο μίας αυθαίρετης κατάσχεσης. Το δεύτερο σύνολο, αποτελείται από τις λεγόμενες θετικές ελευθερίες (positive freedoms), δηλαδή τα δικαιώματα που είναι απαραίτητα για την προστασία και την προαγωγή της ικανότητας και της ευκαιρίας για ελευθερία. Αυτά είναι τα γνωστά μας

⁹⁰ Doyle, Michael W., (1997), op. cit., σελ. 206-7, Keohane, Robert O., *Power and Governance in a Partially Globalized World* (London and New York: Routledge, 2002), σελ. 44.

κοινωνικά δικαιώματα, όπως η παροχή ίσων ευκαιριών για εκπαίδευση, ιατρικής φροντίδας και εργασίας, τα οποία είναι απαραίτητα για την αυτο-έκφραση και την συμμετοχή των ατόμων σε μία κοινωνία. Το τρίτο σύνολο, το οποίο και εγγυάται την ύπαρξη των δύο προηγούμενων, είναι η δημοκρατική συμμετοχή και η δημοκρατική αντιπροσώπευση.⁹¹

Ο Doyle πιστεύει ότι ο ιδεατός φιλελευθερισμός χαρακτηρίζεται από την αφοσίωση σε τέσσερις θεσμούς: Πρώτον, οι πολίτες απολαμβάνουν θεμελιώδη δικαιώματα όπως είναι η ισότητα, η ανεξιθρησκία, και η ελευθερία του τύπου. Δεύτερον, οι πραγματικοί κυρίαρχοι σε ένα κράτος είναι το νομοθετικό σώμα το οποίο αντλεί την εξουσία του από το εκλογικό σώμα και ασκεί την εξουσία του ελεύθερα, χωρίς κανένα περιορισμό εκτός από την υποχρέωσή του να προστατεύει τα βασικά δικαιώματα των πολιτών. Όσον αφορά, στις διεθνείς του σχέσεις, το κράτος απολαμβάνει εξωτερική κυριαρχία έναντι τρίτων, αλλά ταυτόχρονα δεν πρέπει να χειραγωγείται σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής από μονάρχες ή τη στρατιωτική γραφειοκρατία. Τρίτον, το θεμέλιο της οικονομίας είναι η αναγνώριση του δικαιώματος στην ιδιωτική περιουσία, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος κατοχής των μέσων παραγωγής. Τέταρτον, οι αποφάσεις όσον αφορά στα οικονομικά ζητήματα, τόσο στο εσωτερικό του κράτους όσο και διεθνώς, λαμβάνονται με βάση το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης και δεν υπόκεινται στον έλεγχο της γραφειοκρατίας.⁹²

Οι παραπάνω αρχές και θεσμοί, σύμφωνα με τον Doyle, χαράσσουν δύο δρόμους προς την φιλελεύθερη διακυβέρνηση. Ο πρώτος είναι ο λεγόμενος «Φιλελευθερισμός *laissez-faire*» που τάσσεται υπέρ ενός πολύ περιορισμένου ρόλου για το κράτος και ενός πολύ διευρυνμένου ρόλου για την ιδιωτική πρωτοβουλία και για τις δυνάμεις της αγοράς. Ο δεύτερος είναι ο «Φιλελευθερισμός της ευημερίας» ο οποίος διευρύνει το ρόλο του κράτους και περιορίζει το ρόλο της αγοράς.⁹³

⁹¹ Doyle, Michael W., (1997), *op. cit.*, σελ. 207.

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*

2.2.2 Οι μορφές της φιλελεύθερης θεωρίας και οι βασικές αρχές του Νεο-φιλελευθερισμού

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ορισμένοι μελετητές και αναλυτές των διεθνών υποθέσεων πίστεψαν ότι το όραμα για την επίτευξη της «αιώνιας ειρήνης» του Immanuel Kant⁹⁴ θα γίνει πλέον πραγματικότητα. Ότι τα κράτη, γενικότερα, και οι μεγάλες δυνάμεις, ειδικότερα, θα αλλάξουν τρόπο συμπεριφοράς και ότι σπάνια θα εμπλέκονται σε ανταγωνιστικές σχέσεις τόσο σε ζητήματα ασφαλείας, όσο και σε οικονομικά ζητήματα. Όσον αφορά, στον πόλεμο, αυτός αποτελεί πλέον παρελθόν, ένα απομεινάρι του Ψυχρού Πολέμου, ο οποίος θα εξαλειφθεί όπως συνέβη και με τις μονομαχίες και τη δουλεία στο παρελθόν.⁹⁵ Ο John Mueller, Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Rochester πιστεύει ότι όπως ορισμένοι παλαιοί θεσμοί όπως η μοναρχία, η αποικιοκρατία, ακόμη και η θρησκεία, βρίσκονται σε πτωτική πορεία ή ακόμη και σε πορεία εξαφάνισης, έτσι και ο θεσμός του πολέμου φαίνεται να ακολουθεί αυτή την πορεία.⁹⁶ Σύμφωνα με τον Francis Fukuyama, με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου επήλθε και το «τέλος της ιστορίας».⁹⁷

Σε αυτήν την κατάσταση διεθνούς ρευστότητας, λόγω της κατάρρευσης του διπολισμού, της εποχής της «μακράς ειρήνης», όπως τη χαρακτήρισε ο καθηγητής Ιστορίας και Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Yale, John Lewis Gaddis, κάποιοι θιασώτες της νεοφιλελεύθερης θεωρίας εξήγγειλαν για άλλη μία φορά το θάνατο του πολιτικού ρεαλισμού/νεορεαλισμού. Προτού εξετάσουμε τις βασικές αρχές της νεοφιλελεύθερης θεωρίας, θα αναλύσουμε τις μορφές που αυτή λαμβάνει.

Η νεο-φιλελεύθερη θεωρία έχει λάβει πολλές μορφές τις οποίες ο David Baldwin και οι Mark Zacher και Richard Matthew έχουν περιγράψει ενδελεχώς. Ο πρώτος διακρίνει τέσσερις μορφές της φιλελεύθερης θεωρίας:

α) Εμπορικός φιλελευθερισμός ή φιλελευθερισμός του εμπορίου (commercial liberalism).⁹⁸ Αυτή η μορφή, θεωρεί ότι το ελεύθερο εμπόριο και η καπιταλιστική

⁹⁴ Δείτε: Kant, Immanuel, *Perpetual Peace and Other Essays* (Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 1983).

⁹⁵ Mueller, John, *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War* (New York: Basic Books, 1989), Mandelbaum, Michael, "Is Major War Obsolete?", *Survival*, Vol. 40, No. 4, (Winter 1998-99).

⁹⁶ Mueller, John, *Quiet Cataclysm: Reflections on the Recent Transformation of World Politics* (HarperCollins College Publishers, 1995), σελ. 153. Δείτε κυρίως τα κεφάλαια 8, 9.

⁹⁷ Fukuyama, Francis, "The End of History?", *The National Interest*, No. 16, (Summer 1989), Fukuyama, Francis, *Το Τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος* (Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 1992).

⁹⁸ Lamy, Steven L., op. cit., σελ. 212.

οικονομία οδηγούν στην ειρήνη, τη συνεργασία και την ευημερία. Δίνει έμφαση στους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, στις πολυεθνικές επιχειρήσεις και στα λεγόμενα «εμπορικά κράτη» (trading states).

β) Δημοκρατικός φιλελευθερισμός (republican liberalism). Πρόκειται για τη γνωστή, και από πολλούς μελετητές, αμφισβητούμενη, θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης. Η κεντρική ιδέα που υποστηρίζει είναι ότι οι δημοκρατίες είναι φιλειρηνικές και δεν πολεμούν μεταξύ τους. Επομένως, εάν ισχύει αυτό δε μένει παρά να γίνουν όλα τα κράτη του διεθνούς συστήματος δημοκρατίες, προκειμένου να λυθεί το πρόβλημα του πολέμου. Ένα πρόσφατο επιχείρημα των υποστηρικτών του δημοκρατικού φιλελευθερισμού είναι ότι οι φιλελεύθερες δημοκρατίες δεν αποτελούν μόνον μία «ζώνη ειρήνης» αλλά και μία «ζώνη δικαίου». ⁹⁹

γ) Κοινωνιολογικός Φιλελευθερισμός (Sociological Liberalism). Σημαντικά στοιχεία αυτής της μορφής είναι η έννοια της κοινότητας (community) και της διαδικασίας της αλληλεξάρτησης (interdependence). Με τον όρο αλληλεξάρτηση εννοούμε:

«μία κατάσταση όπου τα κράτη (ή οι άνθρωποι) επηρεάζονται από αποφάσεις που λαμβάνουν άλλου». ¹⁰⁰

Οι Evans και Newnham θεωρούν ότι η αλληλεξάρτηση στη διεθνή πολιτική υποδηλώνει

⁹⁹ Zacher, Mark. W. & Matthew, Richard A., op. cit., σελ. 123. Για το Δημοκρατικό Φιλελευθερισμό δείτε τα ακόλουθα: Kant, Immanuel, op. cit., Doyle, Michael W., “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12, No. 3, (Summer 1983), Doyle, Michael W., “Liberalism and World Politics”, *American Political Science Review*, 80, No. 4 (December 1986), Russett, Bruce, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World* (Princeton N.J.: Princeton University Press, 1993), Ray, James L. Ray, *Democracy and International Conflict: An Evaluation of the Democratic Peace Proposition* (Columbia: University of South Carolina Press, 1995), Doyle Michael W. Doyle, “Liberalism and World Politics Revisited”, στο Kegley, Charles W. Jr., *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge* (New York: St. Martin’s Press, 1995), Zacher, Mark W. & Matthew, Richard A., “Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands”, στο Kegley, Charles W. Jr., *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge* (New York: St. Martin’s Press, 1995), Onuf, Nicholas G. & Johnson Thomas J., “Peace in the Liberal World: Does Democracy Matter?”, στο Kegley, Charles W. Jr., *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge* (New York: St. Martin’s Press, 1995), Burchill, Scott, “Liberalism”, στο Burchill, Scott, Devetak, Richard, Linklater, Andrew, Paterson, Matthew, Reus-Smit, Christian, True, Jacqui, *Theories of International Relations* (Palgrave, 1995, 1996), Brown, Michael E., Lynn-Jones, Sean M., and Miller, Steven E. (eds.), *Debating the Democratic Peace* (Cambridge, MA: MIT Press, 1996), Owen, John M., *Liberal Peace, Liberal War: American Politics and International Security* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997), Dunne, Timothy, “Liberalism” στο Baylis, John, Smith, Steve (eds.), *Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (Oxford, New York: Oxford University Press, 1997), Oneal, John R. and Russett, Bruce, “The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992”, *World Politics*, Vol. 52, (October 1999), Doyle, Michael W., “A more perfect union? The liberal peace and the challenge of globalization”, *Review of International Studies*, Vol. 26, (2000), Oneal, John R. and Russett, Bruce, “Clear and Clean: The Fixed Effects of the Liberal Peace”, *International Organization*, Vol. 55, No. 2, (Spring 2001).

¹⁰⁰ Dunne, Tim, op. cit., (2005), σελ. 200.

«ότι οι δρώντες είναι αλληλένδετοι ή συνδεδεμένοι έτσι ώστε εάν κάτι συμβαίνει σε έναν, τουλάχιστον, δρών, τουλάχιστον σε μία περίπτωση, τουλάχιστον σε έναν [συγκεκριμένο] χώρο, θα επηρεάσει όλους τους δρώντες».¹⁰¹

Ο Κοινωνιολογικός Φιλελευθερισμός αρχίζει με την υπόθεση ότι καθώς πολλαπλασιάζονται οι διεθνικές (transnational) δραστηριότητες, συνδέονται άνθρωποι που βρίσκονται σε μακρινά μέρη και οι κυβερνήσεις τους γίνονται περισσότερο αλληλεξαρτώμενες. Ως αποτέλεσμα αυτής της πραγματικής κατάστασης, τόσο η μονομερής δράση ενός κράτους, όσο και η άρνηση εκ μέρους του να συνεργασθεί με τα υπόλοιπα κράτη, καθίσταται πιο δύσκολη και κοστίζει περισσότερο. Το κόστος του πολέμου καθίσταται απαγορευτικό, επομένως επιτυγχάνεται η «αιώνια ειρήνη» και όλες οι κοινωνίες μεταμορφώνονται σε «πλουραλιστικές κοινωνίες». Πολλές από τις υποθέσεις αυτού του είδους του φιλελευθερισμού παρουσιάζονται στην πρόσφατη βιβλιογραφία σχετικά με την παγκοσμιοποίηση. Η βιβλιογραφία αυτή κάνει λόγο για μία υπερεθνική (transnational) διαδικασία, η οποία δημιουργεί κοινότητες ακαδημαϊκών, παραγωγών, καταναλωτών, καλλιτεχνών και άλλων, οι οποίες διαπερνούν τα σύνορα των κρατών.

δ) Νεο-Φιλελεύθερος Θεσμικοκεντρισμός (Liberal or Neo-liberal Institutionalism). Αυτή η μορφή φιλελευθερισμού αποτελεί την κυριότερη απειλή για την κυρίαρχη (νεο)-ρεαλιστική σχολή σκέψης. Οι ρίζες της βρίσκονται στην λειτουργική θεωρία της δεκαετίας του 1940 και στη θεωρία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης της δεκαετίας του 1960. Το κύριο επιχείρημα αυτών των θεωριών είναι ότι ο δρόμος προς την ευημερία και την ειρήνη είναι να ενώσουν τα κράτη τις δυνάμεις τους και να παραδώσουν κάποιο τμήμα της κυριαρχίας τους σε υπερεθνικούς οργανισμούς που να προάγουν την οικονομική τους ανάπτυξη και να επιλύουν τα περιφερειακά τους προβλήματα. Παράδειγμα ενός τέτοιου οργανισμού αποτελεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, από τη μελλοντική εξέλιξη της οποίας θα συνάγουμε σημαντικά συμπεράσματα όσον αφορά στη θεωρία διεθνών σχέσεων. Προς το παρόν, η πορεία της Ε.Ε. φαίνεται να τείνει περισσότερο προς μία διακυβερνητική ένωση κυβερνήσεων και λιγότερο προς έναν υπερεθνικό οργανισμό. Επίσης, τη δεκαετία του 1970 έκαναν την εμφάνισή της οι υποστηρικτές της αλληλεξάρτησης, οι οποίοι με πρωτεργάτες τους Robert Keohane και Joseph Nye, υποστήριζαν ότι ο κόσμος έχει γίνει περισσότερο πλουραλιστικός όσον αφορά στους δρώντες που εμπλέκονται στη διεθνή πολιτική, οι οποίοι έχουν καταστεί περισσότερο αλληλεξαρτημένοι ο ένας από τον άλλο. Η πολύπλοκη

¹⁰¹ Evans, Graham & Newnham, Jeffrey, op. cit., σελ. 256.

αλληλεξάρτηση παρουσιάζει έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από: α) αύξηση σχέσεων μεταξύ κρατικών και μη-κρατικών δρώντων, β) νέα ατζέντα διεθνών ζητημάτων χωρίς διάκριση μεταξύ θεμάτων χαμηλής και υψηλής πολιτικής, γ) αναγνώριση πολλαπλών καναλιών αλληλεπίδρασης μεταξύ των δρώντων πέρα από τα εθνικά σύνορα, και ε) μείωση της σημασίας της στρατιωτικής ισχύος. Πρόσφατα, οι υποστηρικτές του νεοφιλελεύθερου θεσμικοκεντρισμού εστίασαν την έρευνά τους σε ζητήματα παγκόσμιας διακυβέρνησης και στη δημιουργία και διατήρηση διεθνών θεσμών για τη διαχείριση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης. Εστιάζουν τη μελέτη τους, επίσης, στα αμοιβαία συμφέροντα των κρατών πέρα από το εμπόριο και την ανάπτυξη. Θεωρούν ότι μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, τα κράτη αντιμετωπίζουν νέες προκλήσεις όπως είναι η τρομοκρατία, η διασπορά των όπλων μαζικής καταστροφής, η μόλυνση του περιβάλλοντος, και μία σειρά από εσωτερικές συγκρούσεις που απειλούν την περιφερειακή και παγκόσμια ασφάλεια. Συμπεραίνουν ότι τα κράτη δε μπορούν να αντιμετωπίσουν μεμονωμένα τις απειλές αυτές και υποστηρίζουν ότι για μία επιτυχημένη αντιμετώπισή τους είναι απαραίτητη η δημιουργία περιφερειακών και παγκόσμιων καθεστώτων που να προάγουν τη συνεργασία μεταξύ των κρατών και το συντονισμό των πολιτικών τους.

Οι Mark Zacher και Richard Matthew διακρίνουν έξι μορφές:

- α) Δημοκρατικός Φιλελευθερισμός (republican liberalism).
- β) Φιλελευθερισμός της αλληλεξάρτησης (Interdependence Liberalism), που με τη σειρά του χωρίζεται σε: i) Εμπορικό Φιλελευθερισμό ή φιλελευθερισμό του εμπορίου (commercial liberalism) και ii) Στρατιωτικό Φιλελευθερισμό (Military Liberalism).
- γ) Γνωστικό Φιλελευθερισμό (Cognitive Liberalism).
- δ) Κοινωνιολογικό Φιλελευθερισμό (Sociological Liberalism).
- ε) Θεσμικοκεντρικό Φιλελευθερισμό (Institutional Liberalism)
- στ) Οικολογικό Φιλελευθερισμό (Ecological Liberalism).

Τα νέα στοιχεία που προσθέτουν σε σχέση με τον Baldwin είναι, πρώτον, ο Στρατιωτικός Φιλελευθερισμός, οι υποστηρικτές του οποίου παρουσιάζουν δύο γενικά επιχειρήματα: α) η στρατιωτική τεχνολογία και οι αλληλεξαρτήσεις δημιουργούν μία μεγαλύτερη αμοιβαιότητα συμφερόντων μεταξύ των κρατών για ειρήνη και συνεργασία και β) η μείωση της απειλής της στρατιωτικής βίας διευκολύνει τη διεθνή οικονομική συνεργασία. Δεύτερον, ο Γνωστικός Φιλελευθερισμός, ο οποίος αναφέρεται στη σχέση μεταξύ δημοκρατίας και εκπαίδευσης. Το κύριο ερώτημα που θέτει αυτό το παρακλάδι του φιλελευθερισμού

είναι «πώς τα κράτη μαθαίνουν;». Πώς οι δρώντες των διεθνών σχέσεων συλλογίζονται, σκέπτονται, μαθαίνουν και χρησιμοποιούν τη γνώση; Πώς η λογική, η και η γνώση μπορούν να διαμορφώσουν τις αξίες και τα συμφέροντα των δρώντων, να αλλάξουν τις προτεραιότητές τους, να τους ωθήσουν προς τη συνεργασία και σε τελική ανάλυση να επηρεάσουν τη φύση των διεθνών σχέσεων. Τρίτον, ο Οικολογικός Φιλελευθερισμός αποτελεί μία νέα τάση του φιλελευθερισμού η οποία ασχολείται με περιβαλλοντικά ζητήματα, η αντιμετώπιση των οποίων ξεπερνά τα κρατικά σύνορα.

Για την παρούσα διδακτορική διατριβή ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελούν ο Φιλελευθερισμός της Αλληλεξάρτησης και ο Θεσμικοκεντρικός Φιλελευθερισμός σύμφωνα με την ορολογία που χρησιμοποιούν οι Zacher και Matthew.

Ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της νεοφιλελεύθερης θεωρίας είναι ο καθηγητής Robert Keohane, ο οποίος κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1970 και 1980, μαζί με τον Joseph Nye, κατέβαλε μία προσπάθεια να χτυπήσει τις βασικές θέσεις της ρεαλιστικής θεωρίας, εστιάζοντας το ενδιαφέρον της μελέτης του στα διεθνή φαινόμενα και ιδιαίτερα στο φαινόμενο της αλληλεξάρτησης, απόρροια των οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων.

Οι Keohane και Nye στο βιβλίο τους *Power and Interdependence* που εκδόθηκε το 1977 ανέπτυξαν μία νέα θεωρία γύρω από την έννοια της «πολύπλοκης αλληλεξάρτησης» (complex interdependence) την οποία θεωρούσαν ως έναν ιδεατό τύπο για την ανάλυση πολλαπλών διεθνικών ζητημάτων για τα οποία η χρήση βίας δεν αποτελούσε ένα χρήσιμο εργαλείο πολιτικής. Εάν και όρισαν την αλληλεξάρτηση με ευρύ τρόπο ώστε να περιλαμβάνει τόσο στρατηγικά όσο και οικονομικά ζητήματα, η ανάλυσή τους περιορίστηκε σε οικονομικά ζητήματα και απέφυγε το αγκάθι των στρατηγικών-στρατιωτικών ζητημάτων και των ζητημάτων ασφάλειας. Στο βιβλίο τους εφάρμοσαν τη θεωρία τους σε δύο θεματικές περιοχές (πολιτική των ωκεανών – oceans politics και νομισματικές πολιτικές monetary policies) και μεταξύ δύο δίπολων: των Η.Π.Α. και της Αυστραλίας και των Η.Π.Α. και του Καναδά. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, ως περιπτώσεις μελέτης (case studies) επέλεξαν δύο χώρες συμμάχους των Η.Π.Α.¹⁰²

Επτά χρόνια αργότερα, στο επόμενο βιβλίο του, με τίτλο *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World of Political Economy*, ο Keohane παρουσίασε

¹⁰² Keohane, Robert O., Nye, Joseph S., *Power and Interdependence* (Second Edition, HarperCollinsPublishers, 1989).

μία θεωρία των διεθνών θεσμών την οποία βάσισε στην ρασιοναλιστική θεωρία και πιο συγκεκριμένα στις οικονομικές θεωρίες περί επιχειρήσεων και περί ατελών αγορών (imperfect markets). Το βασικό του επιχείρημα ήταν ότι οι διεθνείς θεσμοί εκπληρώνουν σημαντικές αποστολές για τα κράτη και διευκολύνουν τη διακρατική συνεργασία. Πιο συγκεκριμένα, μειώνουν το κόστος της συνομολόγησης, παρακολούθησης και επιβολής των κανόνων, παρέχουν πληροφορίες και διευκολύνουν τη σύναψη αξιόπιστων δεσμεύσεων. Στα πλαίσια των διεθνών θεσμών/διεθνών καθεστώτων οι κύριοι εγγυητές της συμμόρφωσης με τις συμφωνημένες δεσμεύσεις είναι η αμοιβαιότητα (reciprocity) και η φήμη (reputation).¹⁰³

Με τον όρο «διεθνείς θεσμούς» εννοούμε,

«διαρκή και συνδεδεμένα σύνολα κανόνων και πρακτικών που ορίζουν ρόλους, περιορίζουν τη δραστηριότητα και διαμορφώνουν τις προσδοκίες των δρώντων»¹⁰⁴

Οι διεθνείς θεσμοί περιλαμβάνουν οργανισμούς, γραφειοκρατικές υπηρεσίες, συνθήκες και συμφωνίες, καθώς και ανεπίσημες πρακτικές που αποδέχονται τα κράτη ως δεσμευτικές. Ένα παράδειγμα διεθνούς θεσμού είναι και το παραδοσιακό σύστημα ισορροπίας ισχύος.

Υπάρχουν πολλοί ορισμοί των διεθνών καθεστώτων, αλλά εκείνος του Stephen Krasner παραμένει σημείο αναφοράς, καθώς περιγράφει με σαφήνεια την πολυπλοκότητα του όρου αυτού. Σύμφωνα με αυτόν τα καθεστώτα αποτελούν

«σύνολα εξυπακουόμενων ή ρητών αρχών, κανόνων και διαδικασιών λήψης αποφάσεων γύρω από τα οποία συγκλίνουν οι προσδοκίες των δρώντων σχετικά με μία δεδομένη περιοχή [ένα δεδομένο τομέα] των διεθνών σχέσεων.»¹⁰⁵

Ο Young με τον όρο διεθνή καθεστώτα ορίζει,

«τους κοινωνικούς θεσμούς που βασίζονται σε συμπεφωνημένους κανόνες, νόρμες, αρχές και διαδικασίες λήψης αποφάσεων».¹⁰⁶

Οι Graham Evans και Jeffrey Newnham στο λεξικό τους καθιστούν το επιχείρημα της οικονομικής αλληλεξάρτησης ευδιάκριτο:

«για τους νεοφιλελεύθερους ένας υψηλός βαθμός αλληλεξάρτησης οδηγεί σε μεγαλύτερη διακρατική συνεργασία και είναι επομένως μία δύναμη σταθερότητας στο διεθνές σύστημα».¹⁰⁷

¹⁰³ Keohane, After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy (Princeton University Press, 1984).

¹⁰⁴ Haas, P.M., Keohane, R.O. & Levy, M. (eds.), *Institutions for the Earth: Sources of Effective International Environmental Action* (London: MIT Press, 1993), σελ. 4-5.

¹⁰⁵ Krasner, Stephen, (ed.), *International Regimes* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983), σελ. 2.

¹⁰⁶ Young, O., *Global Governance* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1997), σελ. 6.

Επομένως, για τους νεοφιλελεύθερους θεσμικοκεντριστές (neoliberal institutionalists) με κυριότερο τον Keohane και τον Nye, η οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών οδηγεί στη συνεργασία και την ειρήνη και απομακρύνει τη σύγκρουση και τον πόλεμο. Και αυτό για δύο λόγους: πρώτον, η αλληλεξάρτηση σε οικονομικά ζητήματα δημιουργεί κοινά συμφέροντα, εφόσον τα συνεργαζόμενα κράτη ευημερούν και αποκομίζουν περισσότερο πλούτο. Άρα, είναι ικανοποιημένα με το status quo και δεν επιθυμούν αλλαγή του. Από αυτό συνάγεται ότι δεν προκαλούν πολέμους ώστε να μη διακινδυνεύσουν την οικονομική τους ευμάρεια. Δεύτερον, όσο η αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών αυξάνει, τόσο αυξάνεται και το κόστος που θα έχουν εάν αυτή σταματήσει να υφίσταται.¹⁰⁸

Ο Keohane θεωρεί περισσότερο χρήσιμο να αντιμετωπίζουμε το φιλελευθερισμό ως μία προσέγγιση όσον αφορά στην ανάλυση της κοινωνικής πραγματικότητας, παρά ως ένα δόγμα ελευθερίας. Αυτό σημαίνει ότι ο φιλελευθερισμός α) ξεκινά με την υπόθεση ότι τα άτομα είναι οι κύριοι δρώντες, β) αναζητά να κατανοήσει πώς σύνολα ατόμων προβαίνουν σε συλλογικές αποφάσεις και πώς οι, αποτελούμενοι από άτομα, οργανισμοί αλληλεπιδρούν και γ) τοποθετεί αυτή την ανάλυση σε μία κοσμοθεωρία που δίνει έμφαση στα ατομικά δικαιώματα και υιοθετεί μία πίστη στην πρόοδο της ανθρωπότητας.

Σύμφωνα με τον Keohane, στο οικονομικό επίπεδο ο φιλελευθερισμός δίνει έμφαση στα συλλογικά αποτελέσματα των ατομικών πράξεων και αναλύει τις αγορές, τις αποτυχίες των αγορών και τους θεσμούς μέσω των οποίων διορθώνονται οι αποτυχίες. Στο επίπεδο της θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων υποδηλώνει μία προσπάθεια συμβιβασμού μεταξύ της κρατικής κυριαρχίας και της πραγματικότητας της διεθνούς στρατηγικής αλληλεξάρτησης.

Αν και ο Keohane θεωρεί ότι ο φιλελευθερισμός δεν αποτελεί μία ενιαία θεωρία Διεθνών Σχέσεων, διακρίνει τέσσερις βασικές προσεγγίσεις/μορφές της που εκφράζονται από μελετητές που μοιράζονται την έμφαση που δίνει ο φιλελευθερισμός στη δράση του ατόμου και στη σημασία της ελευθερίας. Τις τέσσερις αυτές μορφές τις ονομάζει «δημοκρατικό φιλελευθερισμό» (republican liberalism), «εμπορικό φιλελευθερισμό» (commercial liberalism), «ρυθμιστικό φιλελευθερισμό» (regulatory liberalism) και «περίπλοκο/ εκλεπτυσμένο φιλελευθερισμό» (sophisticated liberalism). Οι τρεις αυτές μορφές δεν είναι

¹⁰⁷ Evans, Graham & Newnham, Jeffrey, op. cit., σελ. 257.

¹⁰⁸ Πλατιάς, Αθανάσιος, (1995), op. cit., σελ. 37.

ασυμβίβαστες μεταξύ τους, αλλά βρίσκονται όλες τους στο έργο του Immanuel Kant “Eternal Peace”. Επίσης, ο εμπορικός και ο ρυθμιστικός φιλελευθερισμός προϋποθέτει την ύπαρξη συνταγματικών κρατών ή δημοκρατιών με την έννοια του Kant. Πάντως, ο Keohane αποδέχεται ότι τα τρία αυτά είδη φιλελευθερισμού είναι διακριτά μεταξύ τους και βασίζονται σε διαφορετικές υποθέσεις γι’ αυτό και οι ερμηνείες της διεθνούς πολιτικής ποικίλλουν στο βαθμό που στηρίζονται σ’ αυτές τις υποθέσεις.

Ο Δημοκρατικός Φιλελευθερισμός που περιγράφει ο Keohane δε διαφέρει σε τίποτε από αυτούς στους οποίους αναφέρονται οι David Baldwin, Mark Zacher και Richard Matthew. Βέβαια, ο Keohane κάνει μία σημαντική παρατήρηση, γράφοντας ότι, όπως γνώριζε και ο Kant, ακόμη και οι δημοκρατίες μπορεί να είναι πολεμοχαρείς, εκτός εάν οι διεθνείς σχέσεις είναι κατάλληλα οργανωμένες.

Ο Εμπορικός Φιλελευθερισμός, σύμφωνα με τον Keohane, επιβεβαιώνει την επίδραση των διεθνών σχέσεων στις πράξεις/δράσεις των κρατών. Πρόκειται ουσιαστικά για μία επέκταση στο πολιτικό πεδίο, της κλασσικής θέσης των οικονομολόγων περί των θετικών αρετών του εμπορίου. Από το Διαφωτισμό και ύστερα, οι φιλελεύθεροι συμφωνούσαν με τα λόγια του Montesquieu:

«το φυσικό αποτέλεσμα του εμπορίου είναι να οδηγεί στην ειρήνη. Δύο κράτη που συναλλάσσονται μεταξύ τους καθίστανται αμοιβαία εξαρτώμενα εάν το ένα έχει συμφέρον στην αγορά και το άλλο στην πώληση και όλες οι ενώσεις βασίζονται σε αμοιβαίες ανάγκες».¹⁰⁹

Ο Kant συμφωνούσε με τα παραπάνω:

«Είναι το πνεύμα του εμπορίου που δε μπορεί να συνυπάρχει με τον πόλεμο, και το οποίο αργά ή γρήγορα σφίχταγκαλιάζει κάθε κράτος».¹¹⁰

Ο Keohane υποστηρίζει ότι το εμπόριο από μόνο του δεν εξασφαλίζει, δεν εγγυάται την ειρήνη. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι το εμπόριο να πραγματοποιείται σε μία μη-μεροληπτική βάση (nondiscriminatory basis) μέσα σε ένα μεθοδικό/πειθαρχημένο πολιτικό πλαίσιο. Μόνο τότε το εμπόριο θα προάγει τη συνεργασία με βάση το εθνικό συμφέρον και θα δίνει έμφαση στην παραγωγή έναντι του πολέμου.

Η τρίτη μορφή που αναφέρει ο Keohane είναι ο «Ρυθμιστικός Φιλελευθερισμός» ο οποίος υποστηρίζει ότι οι κανόνες που ρυθμίζουν τους τρόπους συναλλαγής μεταξύ των κρατών είναι σημαντικοί για την επίτευξη της ειρήνης. Ο

¹⁰⁹ Keohane, Robert O., (2002), op. cit., σελ. 47.

¹¹⁰ Ibid.

Keohane παραπέμπει στον Albert O. Hirschman ο οποίος εξέφρασε την άποψη ότι το 18^ο αιώνα οι άνθρωποι σκεπτόμενοι περί των συμφερόντων τους, αναγνώρισαν ότι

«κάτι θα κέρδιζαν και τα δύο μέρη (στη διεθνή πολιτική) από την πίστη σε συγκεκριμένους κανόνες του παιχνιδιού και από την εξάλειψη της «παθιασμένης» συμπεριφοράς, που υποδήλωνε η ορθολογική επιδίωξη του συμφέροντος».¹¹¹

Και ο Kant αναγνώριζε τη ρύθμιση (regulation) ως μία κεντρική αρχή της αιώνιας ειρήνης. Ο ίδιος, πρότεινε τη δημιουργία μίας ομοσπονδίας ελεύθερων κρατών – δεν έφτανε, όμως, στη δημιουργία μίας παγκόσμιας δημοκρατίας – καθώς θεωρούσε ότι δεν ήταν εφικτή η συνταγματική οργάνωση ενός παγκόσμιου κράτους βασιζόμενη στις αρχές των εθνών.

Ο Ρυθμιστικός Φιλελευθερισμός δίνει έμφαση στη διακριτική ανθρώπινη δράση. Ο Keohane υποστηρίζει ότι οι διεθνείς κανόνες και θεσμοί διαδραματίζουν έναν κρίσιμο ρόλο στην προαγωγή της συνεργασίας. Αναγνωρίζει την διαφορετική σε κάθε περίπτωση αποτελεσματικότητά τους και την αποδίδει στην ανθρώπινη εξυπνάδα και εφευρετικότητα και στην δέσμευση των ανθρώπων να δημιουργήσουν και να συντηρήσουν τέτοιους διεθνείς κανόνες και θεσμούς. Για τον Keohane δε φτάνει μόνον η γνώση του εμπορίου, του καπιταλισμού και της διεθνούς αναρχίας για να έχουμε πλήρη εικόνα των κινήτρων, των περιορισμών και των ευκαιριών που αντιμετωπίζουν οι δρώντες στις διεθνείς σχέσεις. Είναι αναγκαία και η γνώση του θεσμικού πλαισίου, χωρίς την οποία δε θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε τις αντιδράσεις των ανθρώπων ή των κυβερνήσεων. Σύμφωνα με το ρυθμιστικό φιλελευθερισμό, προτού συνάγουμε αναμενόμενα είδη συμπεριφοράς, θα πρέπει να συγκεκριμενοποιήσουμε τα θεσμικά χαρακτηριστικά της διεθνούς πολιτικής. Μάλιστα ο Keohane θεωρεί πως η κατανόηση του πολύπλοκου χαρακτήρα των θεσμών αποτελεί ένα μεγάλο πλεονέκτημα και βελτιώνει την ικανότητά μας να εξηγήσουμε την αλλαγή/μεταβολή στη διεθνή πολιτική, καθώς, όπως υποστηρίζει, η αλλαγή/μεταβολή δεν εξηγείται επαρκώς από τον εμπορικό φιλελευθερισμό, το ρεαλισμό και το Μαρξισμό, οι οποίοι τονίζουν αντίστοιχα τις μεταβολές των οικονομικών συναλλαγών, τη θεμελίωση κατανομή ισχύος και τον καπιταλισμό.

Ο Keohane ξεκαθαρίζει ότι ο ρυθμιστικός φιλελευθερισμός δεν υποστηρίζει ότι η αρμονία των συμφερόντων προκύπτει αυτόματα. Αντίθετα, η συνεργασία πρέπει να δημιουργηθεί από τους ανθρώπους στη βάση της ρητής αναγνώρισης των ανεξάρτητων κυβερνήσεων, οι οποίες διαθέτουν κυρίαρχη ισχύ και απολαμβάνουν

¹¹¹ Ibid, σελ. 49.

μεγαλύτερη αφοσίωση και νομιμοποίηση από τους ανθρώπους, από ό,τι οι διεθνείς οργανισμοί. Καθιστά σαφές ότι ούτε η ειρήνη ούτε οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές μπορεί να επιτευχθούν στη βάση μίας ιεραρχικής οργανωτικής αρχής που ξεπερνά τα κράτη. Όπως υποστηρίζει «οι κυβερνήσεις πρέπει να πεισθούν, δε μπορεί να παρακαμφθούν». Αυτό συνεπάγεται τη δημιουργία διεθνών θεσμών προκειμένου να διευκολυνθεί η επίτευξη των κοινών σκοπών που θέτουν οι κυβερνήσεις και να μεταβληθούν σταδιακά οι αντιλήψεις των κυβερνήσεων περί του συμφέροντός τους ώστε να διευρυνθεί το εύρος της συνεργασίας. Οι διεθνείς θεσμοί, σύμφωνα με τον Keohane,

«παρέχουν πληροφορίες, διευκολύνουν την επικοινωνία και προμηθεύουν συγκεκριμένες υπηρεσίες που δεν μπορούν να προσφέρουν εύκολα οι εθνικές κυβερνήσεις: δεν επιβάλλουν κανόνες.»¹¹²

Η τέταρτη μορφή του φιλελευθερισμού σύμφωνα με τον Keohane είναι ο «περίπλοκος/εκλεπτυσμένος φιλελευθερισμός» (sophisticated liberalism). Αυτή η μορφή καλύπτει ένα κενό που αφήνουν η δεύτερη και η τρίτη, οι οποίες δε λαμβάνουν υπόψη ένα σημαντικό στοιχείο του φιλελευθερισμού που αφήνει ανοικτή την πιθανότητα αλλαγής της συμπεριφοράς και της αφοσίωσης των ανθρώπων και δεν αποδέχεται μία στατική έκφραση του συμφέροντος καθοριζόμενη από τη δομή μίας κατάστασης. Ο «περίπλοκος/ εκλεπτυσμένος φιλελευθερισμός» ενσωματώνει αυτήν την κοινωνιολογική προσέγγιση του συμφέροντος αποτελώντας μία σύνθεση του εμπορικού και του ρυθμιστικού φιλελευθερισμού. Δεν υποστηρίζει, σύμφωνα με τον Keohane, ότι η ανάπτυξη του εμπορίου οδηγεί άμεσα στην ειρήνη, αλλά ότι οι συνθήκες μίας ανοικτής οικονομίας παρέχουν κίνητρα στα κράτη για μία ειρηνική και όχι επιθετική επέκταση. Αυτό, όμως, μπορεί να επιτευχθεί μόνον μέσω ενός πλαισίου κανόνων και θεσμών που προάγουν και εγγυώνται την ανοικτή οικονομία. Ο Keohane θεωρεί ότι τα αποτελέσματα του εμπορίου θα είναι θετικά ή αρνητικά για την επίτευξη ειρήνης και συνεργασίας ανάλογα από τη μορφή του θεσμικού πλαισίου. Επίσης, ισχυρίζεται ότι δεν παραγνωρίζει τη σημασία της πολιτικής δομής που στηρίζεται στο συμφέρον και την ισχύ. Εκφράζει την άποψη ότι η έμφαση που δίνει ο φιλελευθερισμός στην εγκαθίδρυση θεσμών δε βασίζεται στην αφέλεια περί αρμονίας μεταξύ των ανθρώπων, αλλά στην εικόνα ενός κόσμου χωρίς κανόνες και θεσμούς ο οποίος θα ήταν σαν ζούγκλα όπου οι κυβερνήσεις θα προσπαθούσαν να

¹¹² Keohane, Robert O., (2002), op. cit., σελ. 50.

αποδυναμώνουν η μία την άλλη τόσο οικονομικά όσο και στρατιωτικά και όπου θα υπήρχε συνεχής αντιπαλότητα και, συχνά, πόλεμος.

Ο Keohane συμπεραίνει από τη μελέτη του για το φιλελευθερισμό τα ακόλουθα:

«Ο φιλελευθερισμός ενσωματώνει μία πίστη στην πιθανότητα μίας βελτιωτικής αλλαγής η οποία διευκολύνεται από πολυμερείς συμφωνίες. Με όλα τα λάθη και τις αδυναμίες του, ο φιλελευθερισμός μας βοηθά να δούμε τη σημασία της διεθνούς συνεργασίας και της εγκαθίδρυσης θεσμών, ακόμη και μέσα στα πλαίσια των θεμελιωδών περιορισμών που θέτει ο παγκόσμιος καπιταλισμός και το διεθνές πολιτικό σύστημα.»¹¹³

«Ένας τρόπος σκέψης σχετικά με τους θεσμούς και την αλληλεξάρτηση είναι να βλέπουμε την αλληλεξάρτηση ως το πλαίσιο στο οποίο λειτουργούν οι διεθνείς θεσμοί. Από αυτή την άποψη οι θεσμοί αποτελούν μία απάντηση στην αλληλεξάρτηση... Ο φιλελευθερισμός ως μία προσέγγιση των διεθνών σχέσεων δίνει έμφαση στα άτομα, επιδιώκει να κατανοήσει συλλογικές αποφάσεις, και, υπό μία ηθική έννοια, προάγει τα ανθρώπινα δικαιώματα και ισχυροποιεί τις προσπάθειες βελτίωσης της ανθρώπινης κατάστασης.»¹¹⁴

Συνοψίζοντας, οι βασικές θέσεις (που σχετίζονται με την παρούσα διατριβή) των Νεο-φιλελεύθερων αναλυτών των διεθνών σχέσεων, όπως παρουσιάζονται στη διεθνή βιβλιογραφία, είναι οι ακόλουθες:

Πρώτον, η οικονομική αλληλεξάρτηση οδηγεί στη συνεργασία και την ειρήνη.

Δεύτερον, οι διεθνείς οργανισμοί/θεσμοί και τα διεθνή καθεστώτα συμβάλλουν στην άμβλυνση της άναρχης φύσης του διεθνούς συστήματος και αποτελούν τα μέσα επίτευξης της συνεργασίας στο διεθνές σύστημα. Για τους νεοφιλελεύθερους τα διεθνή καθεστώτα α) επιτρέπουν στα κράτη να συνεργάζονται (collaborate), β) προάγουν το κοινό καλό, γ) ακμάζουν όταν προωθούνται και διατηρούνται από έναν ήπιο ηγεμόνα και δ) προάγουν την παγκοσμιοποίηση και μία φιλελεύθερη παγκόσμια τάξη.¹¹⁵

Τρίτον, τα κράτη συνεργάζονται προκειμένου να αποκομίσουν απόλυτα κέρδη και το μεγαλύτερο εμπόδιο στη συνεργασία είναι η «εξαπάτηση» ή η μη-συμμόρφωση εκ μέρους των άλλων κρατών. Θεωρούν ότι ένας τρόπος για να ξεπεράσουν το πρόβλημα αυτό είναι να περιορίσουν τον αριθμό των συμμετεχόντων σε μία συνεργασία. Με αυτόν τον τρόπο ο αριθμός των συμπεριφορών που πρέπει να παρακολουθείται όπως και το κόστος της παρακολούθησης μειώνονται. Ως επακόλουθο, το κόστος της συλλογικής δράσης των συμμετεχόντων εναντίον ενός

¹¹³ Ibid, σελ. 59.

¹¹⁴ Ibid, σελ. 10.

¹¹⁵ Little, Richard, "International Regimes", στο Baylis, John & Smith, Steve (eds.), (2005), op. cit., σελ. 371.

κράτους-μέλους της συνεργασίας που δε θα συμμορφωθεί με τους κανόνες που έχουν τεθεί, θα είναι χαμηλότερο, κάτι που θα αυξάνει και την αξιοπιστία των απειλών περί τιμωρίας των υπολοίπων εναντίον του. Οι νεοφιλελεύθεροι πιστεύουν ότι οι διεθνείς θεσμοί και τα διεθνή καθεστώτα μειώνουν τόσο το κόστος της παρακολούθησης της συμπεριφοράς των συμμετεχόντων σε αυτούς όσο και αυτό της επιβεβαίωσης της συμμόρφωσής τους με τους συμφωνημένους κανόνες. Ακόμη, προσδίδουν μεγαλύτερη διάρκεια στις σχέσεις μεταξύ των κρατών στα πλαίσια των διεθνών θεσμών και διευκολύνουν την τιμωρία των κρατών που προσπαθούν να ξεφύγουν από τις δεσμεύσεις τους και να εξαπατήσουν τους συνεταιρούς τους.¹¹⁶

Τέταρτον, τα κράτη επιδιώκουν να αυξήσουν τα επίπεδα της ευημερίας τους.

Πέμπτον, οι νεοφιλελεύθεροι υποθέτουν ότι τα κράτη λαμβάνοντας μέρος σε αλληλεπιδράσεις όπου εμπλέκονται πολλαπλά/ανάμικτα συμφέροντα (mixed-interest), επιδιώκουν την επίτευξη ενός μόνο σκοπού: να αποκομίσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο ατομικό κέρδος.

Έκτον, οι νεοφιλελεύθεροι θεωρούν ότι τα κράτη ορίζουν τα συμφέροντά τους με απόλυτους ατομικιστικούς όρους και απολαμβάνουν μεγαλύτερη ωφέλεια—δηλαδή μεγαλύτερο επίπεδο ικανοποίησης—καθώς επιτυγχάνουν μεγαλύτερα ατομικιστικά οφέλη.

Έβδομον, παρομοιάζοντας τα κράτη με τις επιχειρήσεις, πιστεύουν ότι αυτά, βρισκόμενα σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα, είναι «ορθολογικοί εγωιστές» (rational egoists). Ο όρος ορθολογικός σύμφωνα με τον Keohane σημαίνει ότι τα κράτη διαθέτουν «σταθερές, ιεραρχημένες προτιμήσεις και ... υπολογίζουν το κόστος και το όφελος των εναλλακτικών δράσεων προκειμένου να μεγιστοποιήσουν την χρηστικότητα (utility) τους λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις προτιμήσεις».¹¹⁷ Επίσης, ορίζει τη μεγιστοποίηση της χρηστικότητας ατομικιστικά. Για τον Keohane ο εγωισμός σημαίνει ότι «οι λειτουργίες της χρηστικότητας (utility functions) των κρατών είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη, καθώς τα κράτη δεν κερδίζουν ή χάνουν ωφέλειες απλά εξαιτίας των κερδών ή των ζημιών των άλλων κρατών».¹¹⁸ Εάν ένα κράτος απολαμβάνει ωφέλειες (U) με άμεση αναλογία προς τα κέρδη (V), τότε θα έχουμε $U=V$. Συμπερασματικά, τα κράτη που είναι «ορθολογικοί εγωιστές» ενδιαφέρονται μονάχα για τα δικά τους κέρδη. Δεν ενδιαφέρονται για το τί θα

¹¹⁶ Grieco, Joseph M., (1990), *op. cit.*, σελ. 33.

¹¹⁷ Keohane, Robert O., (1984), *op.cit.*, σελ. 27.

¹¹⁸ Ibid.

κερδίσουν οι συνεταίροι τους σε σχέση με αυτά – εάν κερδίσουν λιγότερα ή περισσότερα. Για τους νεοφιλελεύθερους το κύριο εμπόδιο στη συνεργασία είναι η εξαπάτηση (cheating).

Όγδοον, οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν ότι η συνεργασία μεταξύ των κρατών σε οικονομικά ζητήματα είναι ευκολότερη από ό,τι σε ζητήματα ασφαλείας. Σύμφωνα με τον Charles Lipson, η ανάλυσή του νεοφιλελευθερισμού δίνει έμφαση στις πιθανότητες για στρατηγική συνεργασία που ενθαρρύνει την ανάπτυξη κανόνων, νομών και πολιτικών θεσμών στην παγκόσμια οικονομία, ενώ οι πιθανότητες παρόμοιας επιτυχίας στα ζητήματα ασφαλείας είναι φτωχές.¹¹⁹ Ο Keohane καθιστά σαφή το ισχυρό πεδίο του νεοφιλελευθερισμού εκφράζοντας την άποψη ότι:

«... κρίνοντας από τη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων [που αναπτύσσεται στα] ακαδημαϊκά περιοδικά, αυτή η μάχη [μεταξύ των δύο θεωριών στο πεδίο της οικονομίας] έχει κερδηθεί στην περιοχή της διεθνούς πολιτικής οικονομίας: οι μελέτες συγκεκριμένων διεθνών οικονομικών καθεστώτων έχουν πληθύνει.»¹²⁰

Ένατο, στο επιχείρημα των νεορεαλιστών, ότι για την επίτευξη συνεργασίας χρειάζεται την ύπαρξη μίας ηγέτιδας δύναμης, όπως ακριβώς συνέβη με τη Μεγάλη Βρετανία παλαιότερα και με τις Η.Π.Α. μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι νεοφιλελεύθεροι εκφράζουν το αντεπιχείρημα ότι ακόμη και μετά την ηγεμονία η συνεργασία συνεχίζεται με τη βοήθεια των υπαρχόντων θεσμών. Όπως συμπεραίνει και ο Keohane: «όταν σκεπτόμαστε για τη συνεργασία μετά την ηγεμονία, πρέπει να σκεπτόμαστε για τους θεσμούς».¹²¹ Ουσιαστικά, οι νεοφιλελεύθεροι θεωρούν ότι οι διεθνείς θεσμοί μετά το τέλος της ηγεμονίας κάποιας μεγάλης δύναμης στο διεθνές σύστημα, εξακολουθούν να λειτουργούν και να διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των κρατών-μελών τους, πιο ανεξάρτητοι από την περίοδο της ηγεμονίας.

2.3 Η κριτική του Φιλελευθερισμού/Νεοφιλελευθερισμού προς τον Πολιτικό Ρεαλισμό/Νεο-ρεαλισμό

Λόγω της ενασχόλησής μας στην παρούσα διατριβή με το φαινόμενο της

¹¹⁹ Lipson, Charles, "International Cooperation in Economic and Security Affairs", *World Politics*, Vol. 37 (October 1984), σελ. 18.

¹²⁰ Keohane, Robert O., "Neoliberal Institutionalism: A Perspective on World Politics", *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1988), σελ. 14.

¹²¹ Keohane, Robert, (1984), op. cit., σελ. 246.

οικονομικής κατασκοπείας, θεωρούμε ορθό να αρχίσουμε την παρουσίαση των σημείων στα οποία ασκούν κριτική οι νεοφιλελεύθεροι, με την άποψη του Richard K. Ashley, ο οποίος υποστηρίζει ότι «οι κλασικοί ρεαλιστές περιορίστηκαν στον τομέα των πολιτικο-στρατιωτικών σχέσεων, όπου δόθηκε στην ισορροπία ισχύος το καθεστώς μίας κεντρικής έννοιας». Ως αποτέλεσμα, θεωρεί ότι οι ρεαλιστές ήταν αφελείς όσον αφορά στις οικονομικές σχέσεις και διαδικασίες τις οποίες άφησαν στα χέρια των αναλυτών της φιλελεύθερης αλληλεξάρτησης και στους θεωρητικούς της εξάρτησης και του ιμπεριαλισμού.¹²² Ουσιαστικά ο Ashley κατηγορεί τους ρεαλιστές ότι ασχολήθηκαν με πολιτικά-στρατιωτικά ζητήματα και αγνόησαν τα οικονομικά ζητήματα. Αντιθέτως, υποστηρίζει ότι οι Νεορεαλιστές που ασχολήθηκαν με τη μελέτη οικονομικών ζητημάτων (Gilpin, Krasner), «διόρθωσαν» τον κλασικό ρεαλισμό.

Δεύτερον, οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν ότι ο ρεαλισμός σφάλει όταν υποτιμά την πιθανότητα επίτευξης διεθνούς συνεργασίας μεταξύ των κρατών.

Τρίτον, επικρίνουν τη ρεαλιστική προσέγγιση ότι υποβαθμίζει τις δυνατότητες των διεθνών οργανισμών και υποστηρίζουν ότι οι προοπτικές διεθνούς συνεργασίας είναι περισσότερες από ό,τι θεωρούν οι νεορεαλιστές. Υποστηρίζουν ότι, σε αντίθεση με τα επιχειρήματα του ρεαλισμού, οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να βοηθήσουν τα κράτη να συνεργασθούν παρά την άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος.

2.4 Η κριτική του Πολιτικού Ρεαλισμού/Νεο-ρεαλισμού προς το Νεοφιλελευθερισμό¹²³

Η απάντηση της ρεαλιστικής θεωρίας στην πρόκληση της νέας μορφής του φιλελευθερισμού ήταν άμεση. Οι λόγοι που ανάγκασαν τους ρεαλιστές να «σηκώσουν το γάντι» ήταν δύο, σύμφωνα με τον Καθηγητή Παναγιώτη Ήφαιστο: πρώτον, τη δεκαετία του 1970 ορισμένοι νεοφιλελεύθεροι (Keohane, Nye κ.ά.) μελέτησαν ορισμένα διεθνικά φαινόμενα που δημιουργήθηκαν λόγω της οικονομικής αλληλεξάρτησης, της διάχυσης και εξέλιξης της τεχνολογίας και της ανάπτυξης των διεθνών οικονομικών θεσμών/οργανισμών. Δεύτερον, διότι όπως αναφέρει ο ίδιος,

¹²² Ashley, Richard K., "The Poverty of Neorealism", στο Keohane, Robert O.(ed.), *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986), σελ. 261.

¹²³ Το παρόν τμήμα της διατριβής, αντλεί από τα ακόλουθα: Grieco, Joseph M., (1990), op. cit., Baylis, John & Smith, Steve, (2005), op. cit., Mearsheimer, John J., "The False Promise of International Institutions, *International Security*, Vol. 19, No. 3, 1994/95.

«μόνο μερικώς στην αφετηρία και πυκνότερα στη συνέχεια προσχώρησαν σ' όλες σχεδόν τις βασικές παραδοχές της ρεαλιστικής θεωρίας αντλώντας έτσι έστω και εφήμερη θεωρητική και μεθοδολογική αξιοπιστία».¹²⁴

Εάν η νεοφιλελεύθερη θεωρία είναι ορθή, και επιβεβαιωθεί από τα πραγματικά γεγονότα της διεθνούς πολιτικής, τότε έχει καταφέρει ένα θανατηφόρο πλήγμα στη ρεαλιστική θεωρία και οι θιασώτες του τέλους του ρεαλισμού που πολλές φορές το έχουν αναγγείλει, θα δικαιωθούν. Έτσι, οι νεοφιλελεύθεροι θα έχουν κάθε δικαίωμα να θεωρούν τη δική τους προσέγγιση, και την παράδοση από την οποία αυτή απορρέει (δηλαδή τη φιλελεύθερη θεωρία), ως την πιο αποτελεσματική στην ερμηνεία και την κατανόηση της διεθνούς πολιτικής.

Όσον αφορά, στην κατηγορία εκ μέρους των υποστηρικτών της (νεο)φιλελεύθερης σχολής, σχετικά με την έλλειψη ενασχόλησης του παραδοσιακού ρεαλισμού με τα ζητήματα της διεθνούς οικονομίας, η απάντηση που δίνει η ρεαλιστική σχολή είναι απλή. Μπορεί ο Hans Morgenthau να μην ασχολήθηκε με ζητήματα οικονομίας, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι τα υποβάθμιζε. Η ρεαλιστική παράδοση είναι τόσο ευρεία, ώστε δεν είναι απαραίτητο κάθε μελετητής να ασχολείται με όλα τα ζητήματα. Ο Robert Gilpin απαντώντας στις επικρίσεις του Richard Ashley ότι ο ρεαλισμός αγνοεί το ρόλο της οικονομίας στις διεθνείς σχέσεις έδωσε την ακόλουθη πειστική απάντηση:

«Σε όλες τις εποχές της ιστορίας οι ρεαλιστές θεωρητικοί εστίασαν την προσοχή τους στις οικονομικές διαστάσεις της πολιτικής. Ο Θουκυδίδης ήταν ένας πολιτικός οικονομολόγος – ίσως ο πρώτος – και σχεδόν όλοι οι ρεαλιστές αναγνώρισαν τη στενή σχέση μεταξύ της διεθνούς πολιτικής και της διεθνούς οικονομίας. Σύμφωνα με τον Jacob Viner, για τους μερκαντιλιστές η επιδίωξη της ισχύος και η επιδίωξη του πλούτου ήταν αδιαχώριστες. Ο Alexander Hamilton ταύτιζε την εθνική ισχύ με τη εκβιομηχάνιση και την οικονομική αυτόρκεια. Ο E.H. Carr στο κλασικό του έργο “The Twenty Years’ Crisis, 1919-1939” έδωσε μεγάλη έμφαση στην οικονομική ισχύ και στις οικονομικές μεταβλητές. Σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς του Ashley, οι οικονομικές πτυχές των διεθνών σχέσεων αποτελούσαν πάντοτε μία κύρια ενασχόληση των ρεαλιστών συγγραφέων ... Τόσο η πολιτική ηγεμονία όσο και η οικονομική αποτελεσματικότητα είναι απαραίτητα στοιχεία για την προαγωγή από ένα κράτος μιας φιλελεύθερης παγκόσμιας οικονομίας. Για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία, αυτά τα δύο κρίσιμα στοιχεία συνδυάστηκαν υπό τη μορφή της *rex Britannica* και την παγκόσμια βιομηχανική ανωτερότητα της Βρετανίας.»¹²⁵

¹²⁴ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (2003), *op. cit.*, σελ. 415.

¹²⁵ Gilpin, Robert, (1986), *op. cit.*, σελ. 308-313. Τα σημαντικότερα βιβλία αυτής της σχολής σκέψης είναι: Θουκυδίδου Ιστορία (Αθήνα: Ηριδανός). Carr, E.H., *The Twenty Years’ Crisis, 1919-1939* (Macmillan Press, 1981). Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and*

Με οικονομικά ζητήματα καταπιάστηκαν κορυφαίοι εκπρόσωποι της ρεαλιστικής σχολής, με πρωτεργάτη το Θουκυδίδη και συνεχιστές τους E. H. Carr, Robert Gilpin, Stephen Krasner, Joseph Grieco.¹²⁶

Σύμφωνα με την κριτική των ρεαλιστών, πριν την εμφάνιση της τελευταίας μορφής του φιλελευθερισμού (νεοφιλελεύθερος θεσμικοκεντρισμός – neoliberal institutionalism), η φιλελεύθερη σχολή σκέψης εξέφραζε τις ακόλουθες απόψεις:

- Απέρριπτε την υπόθεση του ρεαλισμού περί της κεντρικής σημασίας των κρατών στη διεθνή πολιτική. Για τους λειτουργιστές υπήρχαν και άλλοι κεντρικοί δρώντες στις διεθνείς σχέσεις, όπως είναι οι εξειδικευμένοι διεθνείς οργανισμοί (π.χ. Παγκόσμιος Οργανισμός Εργασίας - ILO). Οι νεολειτουργιστές προσέθεταν τις διεθνείς εργατικές ενώσεις, τα πολιτικά κόμματα, τις εμπορικές ενώσεις και τις υπερεθνικές γραφειοκρατίες (supranational bureaucracies). Η σχολή της αλληλεξάρτησης θεωρεί ως κεντρικούς δρώντες τις πολυεθνικές εταιρείες και τους διεθνικούς και διακυβερνητικούς συνασπισμούς (transnational/transgovernmental coalitions).

- Αμφισβητούσε ότι τα κράτη είναι οι μοναδικοί (unitary) ή ορθολογικοί (rational) δρώντες. Για τους λειτουργιστές η εξουσία αποκεντρωνόταν σε διεθνές επίπεδο, ενώ για τους υποστηρικτές της θεωρίας της αλληλεξάρτησης τα σύγχρονα κράτη χαρακτηρίζονταν όλο και περισσότερο από «πολλαπλά κανάλια πρόσβασης» (multiple channels of access) τα οποία σταδιακά ροκάνιζαν την εξουσία των κρατών σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής.

- Υποστήριζε ότι τα κράτη ενδιαφέρονταν λιγότερο για ζητήματα ισχύος και

Peace, 5th ed. (New York: Knopf, 1979). Aron, Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, trans. Richard Howard and Annette Baker Fox (Garden City, N.Y.: Double Day 1973). Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War: A Theoretical Analysis* (New York: Columbia University Press, 1959). Gilpin, Robert, *U.S. Power and Multinational Cooperation: The Political Economy of Foreign Direct Investment* (New York: Basic, 1975). Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981). Kissinger, Henry, *Diplomacy* (New York: Simon and Schuster, 1994). Για τις διαφορές του ρεαλισμού με το νεοφιλελευθερισμό δείτε: Keohane, Robert O. (ed.), *Neorealism and its Critics* (Columbia University Press, 1986) και Baldwin, David A. (ed.), *Neorealism and Neoliberalism* (New York: Columbia University Press, 1993). Στην ελληνική βιβλιογραφία δείτε τα ακόλουθα: Ήφαιστος, Παναγιώτης, *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων Γαλλίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας* (Εκδόσεις: Ποιότητα, Αθήνα 1999). Παναγιώτης, Ήφαιστος, *Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης* (Εκδόσεις: Ποιότητα, Αθήνα 1999). Παναγιώτης, Ήφαιστος, *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων* (Εκδόσεις: Ποιότητα, Αθήνα 1999a). Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., *Το Νέο Διεθνές Σύστημα: Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων* (Εκδόσεις: Παπαζήση, 1995). Πλατιάς, Αθανάσιος Γ., *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στο Θουκυδίδη* (Βιβλιπωλείο της Εστίας, 1999).

¹²⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες δείτε το κεφάλαιο 1.5.1 Δείτε επίσης το βιβλίο του Guzzini, Stefano, *Realism in International Relations and International Political Economy* (London and New York: Routledge, 1998).

Ασφάλειας, καθώς τα πυρηνικά όπλα καθιστούσαν τον πόλεμο ένα πολυδάπανο και απαγορευτικό εγχείρημα. Επιπλέον, η αύξηση των οικονομικών συναλλαγών μεταξύ των κρατών οδηγούσε στην ολοένα και μεγαλύτερη αλληλεξάρτησή τους με σκοπό την επίτευξη σκοπών όπως η οικονομική ανάπτυξη, η πλήρης απασχόληση και η σταθερότητα των τιμών σε παγκόσμιο επίπεδο. Απέρριπταν, επομένως, τη ρεαλιστική θέση ότι τα κράτη κατά βάση δεν είναι πρόθυμα να συνεργασθούν μεταξύ τους και υποστήριζαν ότι κράτη βλέπουν αλλήλους ως πιθανούς συνεταίρους και όχι ως αντιπάλους/εχθρούς. Στόχος τους είναι η εξασφάλιση και η επίτευξη όλο και μεγαλύτερης άνεσης και ευημερίας για τους πολίτες τους.

- Απέρριπτε την απαισιοδοξία της ρεαλιστικής θεωρίας για το ρόλο των διεθνών οργανισμών και τις δυνατότητές τους άμβλυνσης της άναρχης φύσης του διεθνούς συστήματος.

Ο νεοφιλελεύθερος θεσμικοκεντρισμός, σύμφωνα με τους πολιτικούς ρεαλιστές, έκανε μία στροφή σε σχέση με τις παραπάνω θέσεις. Αποδέχθηκε όλες τις βασικές ρεαλιστικές θέσεις: ότι τα κράτη είναι οι κυριότεροι, και ορθολογικοί, δρώντες του διεθνούς συστήματος και ότι η διεθνής αναρχία αποτελεί ένα σημαντικό εμπόδιο στη θέληση των κρατών να συνεργασθούν. Ο Καθηγητής κ. Ήφαιστος το θέτει εύγλωττα:

«... υιοθέτησαν σχεδόν εξ' ολοκλήρου τα κεντρικά επιχειρήματα του Παραδοσιακού Παραδείγματος ως προς τα αίτια του πολέμου, την άνιση ανάπτυξη, την κατανομή ισχύος και τον ρόλο της ισχύος στο διεθνή χώρο.»¹²⁷

Οι πολιτικοί ρεαλιστές θεωρούν ότι οι νεοφιλελεύθεροι θεσμικοκεντριστές κατανοούν λανθασμένα την ανάλυσή τους για τη φύση της διεθνούς αναρχίας και επομένως και την επίπτωσή της στις επιλογές και δράσεις των κρατών. Ο νεοφιλελεύθερος θεσμικοκεντρισμός δε μπορεί να αντιληφθεί ότι σύμφωνα με τη ρεαλιστική θεωρία μία επίπτωση θεμελιώδους σημασίας της διεθνούς αναρχίας για τα κράτη είναι ότι υπάρχουν κάποια τρίτα κράτη τα οποία επιδιώκουν να καταστρέψουν ή να υποδουλώσουν τα πρώτα. Οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν ότι ορίζουν τη διεθνή αναρχία με τον ίδιο τρόπο όπως και ο ρεαλισμός, δηλαδή ως την απουσία κεντρικής εξουσίας μεταξύ των κρατών. Θεωρούν ότι, σε ένα τέτοιο περιβάλλον, τα κράτη είναι ατομικιστικά και «ορθολογικοί εγωιστές». Ενδιαφέρονται μόνον για τη μεγιστοποίηση των απόλυτων κερδών τους. Η μεγαλύτερη δυσκολία στην επίτευξη συνεργασίας μεταξύ των κρατών αποτελεί η «εξαπάτηση», την οποία μπορεί να

¹²⁷ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (2003), *op. cit.*, σελ. 415.

υπερβούν τα κράτη με τη συμμετοχή τους σε διεθνείς θεσμούς. Σύμφωνα με τους ρεαλιστές τα κράτη ενδιαφέρονται για τη διατήρηση της θέσης τους στο διεθνές σύστημα (defensive positionalits), γι' αυτό και δεν ανησυχούν μόνον μήπως πέσουν θύματα εξαπάτησης, αλλά και μήπως οι συνέταιροί τους κερδίσουν περισσότερα από αυτά. Οι ρεαλιστές διακρίνουν δύο δυσκολίες για την επίτευξη συνεργασίας μεταξύ των κρατών: πρώτον, το φόβο της εξαπάτησης, και δεύτερον, την αποκόμιση μεγαλύτερου οφέλους από τους συνεταίρους τους. Γι' αυτό κατηγορούν τους νεοφιλελεύθερους ότι ενώ αποδέχονται την πρώτη δυσκολία, αγνοούν τη δεύτερη.

Ο Καθηγητής κ. Ήφαιστος αποσαφηνίζει πλήρως την κρίσιμη σημασία του ζητήματος των σχετικών κερδών:

«Αν συμμετέχοντας σ' έναν διεθνή θεσμό τα κράτη ενδιαφέρονται μόνο πως θα έχουν θετικά κέρδη, χωρίς να ενδιαφέρονται για τα σχετικά κέρδη (δηλαδή κατά πόσο κάποιο άλλο κράτος θα ωφεληθεί περισσότερο), αναιρείται εν μέρει ή εν όλω το πρόβλημα της άνισης ανάπτυξης, δηλαδή του σημαντικότερου αιτίου πολέμου που προκαλεί διλήμματα ασφάλειας και σύγκρουση».¹²⁸

Οι ρεαλιστές θεωρούν ότι οι νεοφιλελεύθεροι δεν έχουν κατανοήσει σωστά το ρόλο των διεθνών θεσμών στο διεθνές σύστημα. Σε αντίθεση με τους νεοφιλελεύθερους που υποστηρίζουν ότι οι διεθνείς θεσμοί είναι ανεξάρτητες μεταβλητές, οι ρεαλιστές τους θεωρούν εξαρτημένες μεταβλητές, εφόσον οι διεθνείς θεσμοί λειτουργούν με βάση την πολιτική (συνήθως τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων) και την κατανομή της ισχύος στο διεθνές σύστημα. Επίσης, στα πλαίσια των διεθνών θεσμών σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η κατανομή των κερδών, δηλαδή το σχετικό και όχι το απόλυτο κόστος, όπως θεωρούν οι νεοφιλελεύθεροι. Και στα πλαίσια των διεθνών θεσμών, τα σχετικά κέρδη είναι σημαντικότερα από τα απόλυτα κέρδη. Όπως το θέτει ο κ. Καθηγητής Ήφαιστος:

«... πέραν των προβλημάτων που δημιουργεί ο φόβος εξαπάτησης, τα έθνη είναι ευαίσθητα στο σχετικό κέρδος, δηλαδή ανησυχούν πως τα άλλα κράτη θα κερδίσουν περισσότερα από τα ίδια στο πλαίσιο μιας συνεργασίας, πως για τον λόγο αυτό οι δυνητικοί τους ανταγωνιστές θα αναπτυχθούν γοργότερα και πως το αποτέλεσμα θα είναι αλλαγές στην κατανομή ισχύος και ρόλου-θέσης στη διεθνή ιεραρχία.»¹²⁹

Ο Robert Keohane, ο κυριότερος εκπρόσωπος των νεοφιλελεύθερων παραδέχθηκε το σφάλμα του να αγνοήσει το ρόλο των σχετικών κερδών:

«Έκανα μεγάλο λάθος, επειδή απέτυχα να τονίσω τα θέματα και τα ζητήματα που επιδρούν διανεμητικά και επηρεάζουν τη συνεργασία. Ο Joseph Grieco έχει συνεισφέρει τα μέγιστα με

¹²⁸ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (2001), *op. cit.*, σελ. 213-4, παραπομπή 20.

¹²⁹ Ήφαιστος, Παναγιώτης, (2003), *op. cit.*, σελ. 422.

το να εστιάσει την προσοχή του σε αυτό το σημαντικό θέμα. Επιδιώκοντας να καταδείξω την αληθοφάνεια της μη ηγεμονικής συνεργασίας, απέτυχα να τονίσω τη σημασία του αγώνα για την κατανομή των όρων με τους οποίους θα γίνεται η συνεργασία, την ποικιλομορφία των τύπων της συνεργασίας και το βαθμό στον οποίο αυτή η συνεργασία είναι εφικτή, καθώς επίσης, και τη σπουδαιότητα της αλληλουχίας δεσμεύσεων και στρατηγικών που επιδρούν στην υλοποίηση ή μη υλοποίηση της συνεργασίας. Απερίφραστα αναγνωρίζω ότι η συνεργασία εμπεριέχει δυσαρμονίες και διαφωνίες, αλλά δεν διερεύνησα επαρκώς αυτές τις μεγάλης σημασίας πτυχές».¹³⁰

2.5 Οικονομική Κατασκοπεία και Θεωρία Διεθνών Σχέσεων

Επειδή η ενασχόληση με τη Θεωρία Διεθνών Σχέσεων αποτελεί *sine qua non* για κάθε ερευνητή, χρησιμοποιούμε μία κρατική συμπεριφορά – το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας – ως όχημα προκειμένου να καταλήξουμε σε ασφαλή θεωρητικά συμπεράσματα για τον ανταγωνισμό, τη σύγκρουση και τη συνεργασία στο διεθνές σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζοντας και αναλύοντας μία κρατική συμπεριφορά (οικονομική κατασκοπεία), μέσα από την μελέτη της ιστορίας και της δράσης υπηρεσιών πληροφοριών σημαντικών κρατών τόσο κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου όσο και στη μεταψυχροπολεμική εποχή, προσπαθούμε να κάνουμε έλεγχο των υποθέσεων των δύο σημαντικότερων θεωριών διεθνών σχέσεων: του Ρεαλισμού-Νεορεαλισμού και του Φιλελευθερισμού-Νεο-Φιλελευθερισμού. Σύμφωνα με τον Joseph Grieco,

«οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των αναπτυγμένων δημοκρατιών θα παράσχουν ευκαιρίες για να σχεδιασθούν «κρίσιμα πειράματα» για τις δύο θεωρίες [τον νεο-ρεαλισμό και το νεο-φιλελευθερισμό]».¹³¹

Η παρούσα διδακτορική διατριβή φιλοδοξεί να αποτελέσει ένα τέτοιο πείραμα.

Τα βασικά θεωρητικά ερωτήματα που εκ' πρώτης όψεως προκύπτουν από το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας είναι τα ακόλουθα:

- Πώς επηρεάζει η άσκηση οικονομικής κατασκοπείας το επιχείρημα των Νεοφιλελεύθερων ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση οδηγεί στη συνεργασία μέσω των διεθνών οργανισμών/διεθνών καθεστώτων;
- Τί συμπεράσματα συνάγουμε από το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας για τη σημασία των σχετικών κερδών σε σχέση με τα απόλυτα κέρδη;

¹³⁰ Ibid, σελ. 423.

¹³¹ Grieco, Joseph, M. (1993), *op. cit.*, σελ. 133.

- Γενικότερα, σε ποιά συμπεράσματα καταλήγουμε για τη φύση του διεθνούς συστήματος, γενικότερα, και για την εγκυρότητα και ερμηνευτική δύναμη των δύο βασικών θεωριών, ειδικότερα;

Έχοντας εξετάσει τις βασικές αρχές των δύο κυριότερων θεωριών διεθνών σχέσεων, στα επόμενα τρία κεφάλαια θα αναλύσουμε το φαινόμενο της οικονομικής κατασκοπείας στις τρεις του διαστάσεις (μακροοικονομική κατασκοπεία, μικροοικονομική κατασκοπεία, οικονομική αντικατασκοπεία) προκειμένου να δώσουμε μία απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα.

Κεφάλαιο 3: Μακροοικονομική Κατασκοπεία

3.1. Ορισμός και Ιστορική Αναδρομή

Στην πιο βασική μορφή της η μακροοικονομική κατασκοπεία έχει ως στόχο την υποβοήθηση της πολιτικής ηγεσίας ενός κράτους ώστε να διαχειρισθεί με τον καλλίτερο δυνατό τρόπο την εσωτερική και εξωτερική οικονομική πολιτική. Περιλαμβάνει την απόκτηση οικονομικών πληροφοριών που δεν είναι διαθέσιμες από ελεύθερες πηγές σχετικά με τη λήψη ζωτικών οικονομικών αποφάσεων, όπως η υποτίμηση του νομίσματος ενός κράτους, και οι προσπάθειες τρίτων κρατών να επηρεάσουν με μυστικές μεθόδους τα οικονομικά συμφέροντα ενός άλλου κράτους.¹ Ο Mark Burton, αναλυτής του Αμερικανικού Υπουργείου Εξωτερικών, ονομάζει «παραδοσιακή προσέγγιση» τη συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών εκ μέρους των Αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών σχετικά με ξένες χώρες ώστε να αποκτήσουν τις καλλίτερες πληροφορίες για τις τρέχουσες συνθήκες και τις μελλοντικές τάσεις της οικονομίας τους.² Την παραδοσιακή αυτή προσέγγιση αντιλήφθηκε καλλίτερα ο Sherman Kent στο κλασικό βιβλίο του “Strategic Intelligence for American World Policy” το οποίο εκδόθηκε το 1949. Σύμφωνα με τον Kent οι υπηρεσίες πληροφοριών πρέπει να εστιάζουν την προσοχή τους στα νέα οικονομικά δόγματα και τις εθνικές οικονομικές πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις σε άλλες χώρες. Συγκεκριμένα ο Kent θεωρεί ότι οι μυστικές υπηρεσίες

«πρέπει να παρακολουθούν την ανακάλυψη νέων [ειδών] καλλιεργείων και την ανάπτυξη νέων μεθόδων στον τομέα της γεωργίας, τις αλλαγές στα γεωργικά μηχανήματα, στη χρήση της γης, στα λιπάσματα, κ.ά. Πρέπει να παρακολουθούν την εφεύρεση νέων βιομηχανικών διαδικασιών, την ανάπτυξη νέων βιομηχανιών, και τη διάνοιξη νέων ορυχείων. Πρέπει να παρακολουθήσει την ανάπτυξη νέων πρακτικών και τις επεκτάσεις των ήδη υπάρχοντων. Πρέπει να ακολουθήσουν τις αλλαγές στις τεχνικές και την εφαρμογή του καταμερισμού, των νέων δρόμων μεταφορών και τις μεταβολές στα μέσα μεταφοράς.»³

¹ Porteous S., “Economic and Commercial Interests and Intelligence Services”, (1998), op. cit., p. 80.

² Burton Mark, “Government Spying for Commercial Gain”, *Studies in Intelligence*, Vol. 37, No. 5, 1994, σελ. 1. www.odci.gov/csi/studies/unclass1994.pdf

³ Kent Sherman, (1949), op. cit., σελ. 34. Τα ακριβή λόγια του Kent ήταν: “...it must watch for new crops and the development of new methods of agriculture, changes in farm machinery, land use, fertilizers, reclamation projects, and so on. It must follow the discovery of new industrial processes, the emergence of new industries, and the sinking of new mines. It must follow the development of new utilities and the extensions of those already established. It must follow changes in the techniques and implement of distribution, new transport routes and changes in the inventory of the units of transportation.”

Η σημασία των παραδοσιακών οικονομικών πληροφοριών παραμένει ακόμη και σήμερα. Κατά τη διάρκεια της κατάθεσής του στο Κογκρέσο τον Απρίλιο του 1992 ο τότε DCI Robert Gates συνοψίζοντας τα σημαντικότερα σημεία της National Security Review 29, δήλωσε ότι

«τα οικονομικά και εμπορικά ζητήματα και οι τεχνολογικές εξελίξεις που θα μπορούσαν να επηρεάσουν αρνητικά τις ΗΠΑ θεωρούνται πρωτεύουσας σημασίας. Οι διαμορφωτές της πολιτικής προσδιορίζουν νέες ανάγκες... κάτι που σημαίνει ότι η κοινότητα των μυστικών υπηρεσιών έχει ένα ευρύτερο πεδίο καταναλωτών σε σχέση με το παρελθόν, τα συμφέροντα των οποίων επεκτείνονται πέρα από τα παραδοσιακά ζητήματα ασφαλείας.»⁴

Σύμφωνα με τον J.C. Evans, η μακροοικονομική κατασκοπεία αναφέρεται στη συλλογή και ανάλυση πληροφοριών οικονομικού περιεχομένου που σχετίζονται με τις οικονομικές δυνατότητες ενός κράτους.⁵ Συμπεριλαμβάνει την εκτίμηση των οικονομικών στρατηγικών και προθέσεων ξένων κυβερνήσεων και τον αντίκτυπο που έχουν αυτές στα κρατικά συμφέροντα.⁶ Ο K. Michal θεωρεί ότι οι πληροφορίες αυτές διευκολύνουν τους διαμορφωτές της πολιτικής ενός κράτους στην κατανόηση των γενικών, παγκόσμιων οικονομικών τάσεων όσον αφορά στις πρώτες ύλες και στην εξέλιξη της τεχνολογίας.⁷ Σύμφωνα με τον Allan Goodman «όλες οι κυβερνήσεις συλλέγουν πληροφορίες για την οικονομία και τις πρωτοπόρες επιχειρήσεις των γειτονικών και ανταγωνιστικών κρατών τους».⁸

Ο συνταγματάρχης John Hughes-Wilson έχει πλήρη επίγνωση της σημασίας της συλλογής οικονομικών πληροφοριών από τα κράτη. Γράφει χαρακτηριστικά:

«Εάν δεχθούμε το “φωτισμένο ιδιοτελές συμφέρον” ως την κινητήρια δύναμη της πλειοψηφίας της ανθρώπινης συμπεριφοράς, τότε όπου βρίσκονται τα χρήματα, υπάρχει και η πληροφόρηση (intelligence)».⁹

Ο Hughes-Wilson, μελετητής του ρόλου των πληροφοριών και της κατασκοπείας στην παγκόσμια ιστορία, υποστηρίζει ότι το εμπόριο κατορθώνει να επιβιώνει και να ανθεί όταν υπάρχουν πληροφορίες. Θεωρεί ότι η κουλτούρα της συλλογής οικονομικών πληροφοριών είναι τόσο πανάρχαια ώστε μπορούμε να

⁴ Johnson K. Loch, “Smart Intelligence”, *Foreign Policy* (1993), σελ. 60, Hastedt Glenn, “Seeking Economic Security Through Intelligence”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 11, No. 4 (Winter 1998-1999), σελ. 386.

⁵ Evans J.C., (1995), op. cit., σελ. 354.

⁶ Michael Kristen., *Business*, op. cit., σελ. 414.

⁷ Ibid

⁸ Hastedt Glenn, op. cit., σελ. 387.

⁹ Hughes-Wilson John, *The Puppet Masters: Spies, traitors and the real forces behind world events*, (Weidenfeld & Nicolson, 2004), σελ. 56-7.

χρησιμοποιήσουμε τη λογική και την εμπειρία μας για να συμπληρώσουμε οποιαδήποτε κενά υπάρχουν στις πρωτογενείς ιστορικές πηγές.¹⁰

Εάν ανατρέξουμε προσεκτικά στην παγκόσμια ιστορία θα επιβεβαιώσουμε τη μεγάλη σημασία της μακροοικονομικής κατασκοπείας. Οι οικονομικές και επιστημονικές-τεχνολογικές πληροφορίες διαδραμάτιζαν πάντα σημαντικό ρόλο. Το παλαιότερο παράδειγμα μακροοικονομικής κατασκοπείας συνέβη στη Λίθινη Εποχή, όταν μία φυλή που δεν είχε ανακαλύψει ακόμη τη φωτιά, δοκίμασε να κλέψει αυτήν την εφεύρεση από εκείνους που την είχαν ανακαλύψει.¹¹ Καθώς τα Παιδιά του Ισραήλ περιπλανώνταν στο Σινά, ο Μωυσής έδωσε την ακόλουθη εντολή στους κατασκόπους του «κατασκοπεύστε τη γη» (“spy out the land”). Αυτή η πρώτη απόπειρα κατασκοπείας έχει πράγματι διδακτικό χαρακτήρα και ενσωματώνει μία κλασική περίπτωση μακροοικονομικής κατασκοπείας. Οι κατάσκοποι που έστειλε ο Μωυσής (δώδεκα στον αριθμό, ένας από κάθε φυλή) όχι μόνον έδωσαν μία ακριβή περιγραφή της πόλης Χαναάν και ιδιαίτερα της άμυνάς της («η πόλη είναι οχυρωμένες και πολύ μεγάλη») και της δύναμης των κατοίκων της («είναι ισχυροί»), αλλά ανέφεραν και χρήσιμες οικονομικές πληροφορίες σχετικά με την ποιότητα του εδάφους, επιβεβαιώνοντας ότι η Χαναάν ήταν μία εύφορη γη (“a land of milk and honey”).¹² Επίσης, η συλλογή μακροοικονομικών πληροφοριών δεν ήταν άγνωστη στην Αρχαία Ελλάδα. Σύμφωνα με τον Καθηγητή Ανδρέα Γερολυμάτο, το 418 π.Χ. οι Αθηναίοι απέστειλαν μία αποστολή στην Έγεστα προκειμένου να ανακαλύψει τις οικονομικές δυνατότητες της πόλης, ώστε να χρηματοδοτήσουν μία κοινή επιθετική στρατιωτική επιχείρηση. Σύμφωνα με το Θουκυδίδη, οι Έγεσταίοι παραπλάνησαν τα μέλη της Αθηναϊκής αποστολής κρύβοντας τους πραγματικούς πόρους τους και οι Αθηναίοι σχημάτισαν διαστρεβλωμένη αντίληψη για την οικονομική κατάσταση των Έγεσταίων. Το τέχνασμά τους ήταν απόλυτα επιτυχές, καθώς μόλις τα μέλη της Αθηναϊκής αποστολής επέστρεψαν στην Αθήνα υπερασπίστηκαν σθεναρά την εισβολή στη Σικελία.¹³ Ακόμη, η αξία του άργυρου στην Αρχαία Αθήνα, ήταν σπουδαία.¹⁴

¹⁰ Ibid, σελ. 57.

¹¹ Eells, Richard & Nehemkis, Peter, *Corporate Intelligence and Espionage: A Blueprint for Executive Decision Making* (New York, London: Macmillan Publishing Company, 1984), σελ. 108.

¹² Laqueur Walter, (1993), op. cit., σελ. 38, Neilson Keith & McKercher B.J.C. (eds.), *Go Spy the Land: Military Intelligence in History*, (Praeger Publishers, 1992), Introduction, σελ. ix.

¹³ Γερολυμάτος Ανδρέας, op. cit., σελ. 30.

¹⁴ Hughes-Wilson John, op. cit., σελ. 57.

Η αξία του Αιγυπτιακού καλαμποκιού στην Αρχαία Ρώμη ήταν σπουδαία.¹⁵ Τον 6ο αιώνα μ.Χ. ο Ιουστινιανός προκειμένου να αποφύγει τους δασμούς σε χρυσό που επέβαλε η Περσία στις εισαγωγές μεταξίου του Βυζαντίου από την Κίνα, και επομένως να ενισχύσει οικονομικά την αντίπαλό του, συμφώνησε με τους Αιθίοπες να αγοράζουν εκείνοι το μετάξι και να το μεταφέρουν στο Βυζάντιο ακολουθώντας μία διαδρομή γύρω από την Περσία. Όταν το σχέδιό του απέτυχε επειδή οι Πέρσες έμποροι εκμεταλλευόμενοι την εγγύτητά τους στα διαμετακομιστικά κέντρα της Ινδίας αγόραζαν πρώτοι το μετάξι από τους Ινδούς εμπόρους, ο Ιουστινιανός έλυσε το πρόβλημα με έναν πιο αποτελεσματικό τρόπο. Το 551 διέταξε μοναχούς που είχαν εξαιρετική γνώση της Άπω Ανατολής, να κλέψουν μεταξοσκώληκες από την Κίνα πραγματοποιώντας, σύμφωνα με τον Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Χ. Παπασωτηρίου,

«μια από τις μεγαλύτερες επιτυχίες «οικονομικής κατασκοπείας» στην ιστορία, μέσω της οποίας το Βυζάντιο απεξαρτήθηκε από εισαγωγές μεταξίου».¹⁶

Οι έμποροι που ταξίδευαν στην Κίνα κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα προκειμένου να μελετήσουν τα μυστικά της βιομηχανίας του μεταξίου εμπλέκονταν στη μεταφορά τεχνολογίας.¹⁷

Στην εποχή των ιταλικών πόλεων-κρατών, η μερκαντιλιστική κοινωνία της Βενετίας εμπλεκόταν σε ένα Ευρωπαϊκό παιχνίδι ισχύος και αγωνιζόταν να καταστεί η πρώτη εμπορική υπερδύναμη της Ευρώπης. Προκειμένου να το επιτύχει, στηρίχθηκε σε δύο παράγοντες: το εμπόριο και μία ασυναγώνιστη για την εποχή της υπηρεσία πληροφοριών. Για τη Βενετία, το διεθνές εμπόριο σήμαινε χρήματα, και τα χρήματα με τη σειρά τους απαιτούσαν καλή πληροφόρηση. Από το 1250 και μετά, η Βενετία εγκαθίδρυσε ίσως το τελειότερο σύστημα συλλογής πληροφοριών της εποχής της. Αν και ο σκοπός του ήταν πρωταρχικά εμπορικός, για τους ιθύνοντες της Βενετίας, η επίτευξη ευημερίας και εθνικής ασφάλειας ήταν αδιαίρετη από τη συλλογή εμπορικών πληροφοριών. Από την πλευρά τους οι αγορές της Βενετίας χρειάζονταν κάθε πληροφορία πολιτικής και στρατιωτικής φύσεως προκειμένου να λειτουργήσουν για το μέγιστο συμφέρον της ιθύνουσας ολιγαρχίας και των πολιτών της. Το 1300 η Βενετία είχε χτισθεί από το χρυσό άλλων ανθρώπων και τις

¹⁵ Hughes-Wilson John, op. cit., σελ. 57.

¹⁶ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας* (Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2000), σελ. 103. Δείτε και το: Economic and Industrial Espionage, <http://plaza.powersurf.com/keddy/essays/page3espionage.htm>

¹⁷ Laqueur Walter, op. cit., σελ. 38.

καλλίτερες πληροφορίες που μπορούσαν να αγορασθούν μ' αυτόν.¹⁸ Δεν υπήρχε καμία αμφιβολία για τους πολιτικούς στόχους και σκοπούς της Βενετίας. Ο κύριος σκοπός της ηγεσίας της Βενετίας ήταν η εξασφάλιση της ασφάλειας των εμπορικών της μονοπολίων και η ελεύθερη ροή του εμπορίου. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, οι ολιγαρχικοί δημιούργησαν μία υπηρεσία πληροφοριών την οποία ζήτηε όλη η Ευρώπη. Ο ακριβής τρόπος λειτουργίας και ελέγχου αυτής της νεοσύστατης υπηρεσίας πληροφοριών δεν έχει αποκαλυφθεί στην ολότητά της, παρά μόνο εν μέρει. Όπως όλες οι σύγχρονες φωτισμένες πολιτικές ηγεσίες, το Συμβούλιο της Βενετίας τηρούσε τον όρκο της μυστικότητας όσον αφορά στη δράση της υπηρεσίας πληροφοριών της Ιταλικής αυτής πόλης-κράτους. Ούτε τα ονόματα των κατασκόπων (*esploratores*), ούτε τα ονόματα των *persona degne di fide*, των «έμπιστων πρακτόρων» (“trusted agents”) δεν αναφέρθηκαν ποτέ στα δημόσια έγγραφα της εποχής. Η Βενετία χρησιμοποίησε και τις δύο κατηγορίες κατασκόπων για να ενισχύσει τα ισχυρά δίκτυα των πρέσβων της και των εκπροσώπων της που ήταν διασκορπισμένοι στις αυλές της Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου.¹⁹ Αποτελούσε συνήθης πολιτική της Βενετίας, ο ανώτατος σύμβουλος της Βενετίας, ο Δόγης, να ενημερώνεται από τους καπετάνιους των πλοίων και τους ταξιδιώτες που έρχονταν από μακρινές χώρες, παρουσία ενός μάρτυρα και ενός γραμματέα.²⁰ Η ηγεσία της Βενετίας είχε πλήρη επίγνωση της σημασίας των νέων τεχνολογιών που αναπτύσσονταν σε όλο τον τότε πολιτισμένο κόσμο, οι οποίες όμως δεν ήταν ακόμη διαθέσιμες σ' αυτή. Προκειμένου να αποκτήσει αυτές τις νέες τεχνολογίες, η Βενετία εγκαθίδρυσε το 1474 μονοπωλιακούς νόμους οι οποίοι επιβράβευαν τους Βενετούς «επιχειρηματίες» και εμπόρους της εποχής οι οποίοι θα ταξίδευαν σε όλο τον κόσμο και θα μετέφεραν τις νέες εφευρέσεις πίσω στην πόλη-κράτος τους. Σύμφωνα με τους νόμους αυτούς, εάν ένας Βενετός έφερνε μία μηχανή ή διαδικασία στην Βενετία από μία άλλη περιοχή, αποκτούσε το δικαίωμα αποκλειστικής εκμετάλλευσης της μηχανής ή της διαδικασίας στα σύνορα της Βενετίας για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Με αυτόν τον τρόπο και ο συγκεκριμένος άνθρωπος ευημερούσε και πλούτιζε και η Βενετία αποκτούσε πρόσβαση σε νέα τεχνολογία.²¹

Μία άλλη ανεξάρτητη πόλη-κράτος της εποχής ήταν η Ragusa, το σημερινό Dubrovnik. Όπως και η Βενετία η πόλη αυτή, που επιβίωνε και αυτή λόγω του

¹⁸ Hughes-Wilson John, op. cit., σελ. 57.

¹⁹ Ibid, σελ. 60.

²⁰ Ibid.

²¹ Nasheri, Hedieh, op. cit., σελ. 12.

εμπορίου και της συλλογής πληροφοριών, διέθετε μία από τις καλλίτερα οργανωμένες μυστικές υπηρεσίες στην ιστορία. Η ομοιότητα μεταξύ των δύο μυστικών υπηρεσιών ήταν μεγάλη. Από το 1301 το Συμβούλιο που κυβερνούσε την πόλη αυτή εξέδωσε ένα διάταγμα σύμφωνα με το οποίο:

«... για την οχύρωση και την ασφάλεια της Πόλης ... θα πρέπει να επιλεγούν κατάλληλοι και ικανοί άνδρες ώστε να εξερευνήσουν όπου θεωρούν καταλληλότερο, μέσα και έξω από τη Δημοκρατία, όλες τις πληροφορίες και να ενημερώσουν, όπως καθίσταται αναγκαίο, τον Πρίγκιπα, για το καλό και την ευημερία της πόλης-κράτους».²²

Μέχρι το 19^ο αιώνα, η Ragusa χρησιμοποίησε την υπηρεσία πληροφοριών της τόσο για να εξασφαλίσει την επιβίωσή της, όσο και τη συνέχιση της οικονομικής ευρωστίας της, η οποία συνέβαλε με τη σειρά της στην επιβίωσή της.²³

Τον 18^ο αιώνα οι Κινέζοι διέθεταν ένα καλά φυλασσόμενο (όπως νομίζανε) πολύτιμο μυστικό: τη διαδικασία για την κατασκευή της πορσελάνης. Για αιώνες, κατάσκοποι από τη Δύση προσπαθούσαν να αποκτήσουν το μυστικό της πορσελάνης από τους Κινέζους. Ένας Γάλλος Ιησουίτης, ο Πατέρας Francis Xavier d' Entrecolles, κατάφερε να μάθει το μυστικό της κατασκευής της Κινεζικής πορσελάνης και να το περιγράψει μέσα από γράμματα που έστειλε το Σεπτέμβριο του 1712 και τον Ιανουάριο του 1722, μετά την επίσκεψή του στο βασιλικό εργοστάσιο πορσελάνης στη μυστική πόλη King-tchen. Βασιζόμενο στις πληροφορίες του Πατέρα Francis Xavier d' Entrecolles, ένα Γαλλικό εργοστάσιο ιδρύθηκε στις Σέβρες (Sèvres) το 1756. Την ίδια περίοδο ένας Άγγλος κατάσκοπος διείσδυσε στο Γαλλικό εργοστάσιο και έκλεψε το μυστικό, δίνοντας τη δυνατότητα στην Αγγλία να κυριαρχήσει για δεκαετίες στην αγορά πορσελάνης.²⁴

Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής έχουν μία μακρά ιστορία στη συλλογή και ανάλυση μακροοικονομικών πληροφοριών. Οι επιχειρήσεις τους χρονολογούνται από το τέλος του 1776 όταν η πρώτη Αμερικανική υπηρεσία πληροφοριών, η «Επιτροπή Μυστικής Αλληλογραφίας του Ηπειρωτικού Κογκρέσου» (Committee of Secret Correspondence of the Continental Congress) έστειλε τον William Carmichael στην Ευρώπη, μεταμφιεσμένο ως έμπορο, προκειμένου να συλλέξει πληροφορίες σχετικές με οικονομικά ζητήματα ζωτικού ενδιαφέροντος για την Αμερικανική κυβέρνηση. Το Νοέμβριο του 1776, ο Carmichael έστειλε ένα καθησυχαστικό γράμμα από το Άμστερνταμ, αναφέροντας ότι:

²² Idid, σελ. 61.

²³ Ibid, σελ. 63.

²⁴ Eells, Richard & Peter, Nehemkis, op. cit., σελ. 109.

«Φοβόσασταν ότι η Ουκρανία θα εφοδιάσει την Ευρώπη με καπνό. Θα περάσει πολύς χρόνος μέχρι να συμβεί αυτό. Είδα τον καπνό [που παράγει] και ο καλύτερός τους είναι χειρότερος από το χειρότερο φύλλο καπνού μας».²⁵

Στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο οι βρετανικές υπηρεσίες πληροφοριών παρά τις όποιες αδυναμίες της, κατανόησαν πλήρως τη σημασία των βιομηχανιών παραγωγής πολεμικών αεροσκαφών της Γερμανίας. Στις ΗΠΑ, ιδρύθηκε μία υπηρεσία συλλογής και ανάλυσης οικονομικών πληροφοριών με επικεφαλής τον John Foster Dulles. Ο Πρόεδρος Wilson κατά την προετοιμασία του για τη διάσκεψη ειρήνης των Βερσαλλιών στράφηκε σε μία ιδιωτική επιχείρηση την "Inquiry" η οποία συγκέντρωνε οικονομικές πληροφορίες.²⁶

Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών διαδραμάτισε έναν σημαντικό ρόλο. Αμερικανοί πράκτορες του Γραφείου Στρατηγικών Υπηρεσιών (Office of Strategic Services - OSS) και άλλοι αναλυτές είχαν το καθήκον όχι μονάχα να ανακαλύψουν τις στρατιωτικές προθέσεις του εχθρού, αλλά και πληροφορίες σχετικά με παραγωγή βολφραμίου, την παραγωγή ρουλεμάν, το λαθρεμπόριο διαμαντιών, τον εφοδιασμό σιδηρομεταλλευμάτων της Γερμανίας από τη Σουηδία, και άλλα παρόμοια θέματα.». Αποτελεί κοινό τόπο ότι τέτοια θέματα αποτελούσαν στρατηγικά ζητήματα υψηλής σημασίας για τη διεξαγωγή του πολέμου.²⁷

Κατά την ίδια περίοδο, οι Βρετανοί δημιούργησαν την Επιτροπή Οικονομικού Πολέμου (Board of Economic Warfare) η οποία ανέλαβε να μελετήσει την κατάσταση και την πορεία της Ιαπωνικής οικονομίας και να αναλύσει το ρόλο των κρίσιμων για τον πόλεμο προϊόντων.²⁸

Η Γερμανία, όμως, αγνόησε τη σημασία των οικονομικών πληροφοριών κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου κάτι που αποδέχθηκαν και οι επικεφαλείς των υπηρεσιών πληροφοριών τους. Στη δεκαετία του 1930 οι Γερμανοί δεν υπέπεσαν στο ίδιο σφάλμα. Με τη συμβολή των σημαντικότερων γερμανικών βιομηχανιών της εποχής εκείνης αναπτύχθηκαν σε μεγάλο βαθμό οι πληροφορίες οικονομικού και επιστημονικού-τεχνολογικού περιεχομένου. Συγκεκριμένα, βοήθησαν τη γερμανική διοίκηση των γερμανικών υποβρυχίων να αποφασίσει εάν θα έστελνε τα υποβρύχια στον Ατλαντικό ή στη Μεσόγειο και να επιλέξει τους στόχους.

²⁵ Zelikow Philip, (1997), op. cit., σελ. 164.

²⁶ Ibid, σελ. 165.

²⁷ Ibid, σελ. σελ. . 165, Laqueur Walter, op. cit., σελ. 39.

²⁸ Zelikow Philip, (1997), op. cit., σελ. 165.

Αν και οι Γερμανοί εκμεταλλεύθηκαν στο έπακρο τις οικονομικές πληροφορίες που δέχονταν, δεν έκαναν το ίδιο με τις επιστημονικές-τεχνολογικές πληροφορίες επειδή ο Χίτλερ δεν έδειξε κανένα ενδιαφέρον γι' αυτές.²⁹

3.2 Η πολιτική αντιπάλων και συμμάχων των ΗΠΑ

3.2.1 Η πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης / Ρωσίας

Ένα σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας για την πρώην ΕΣΣΔ κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, αναφέρεται σε πολυάριθμες περιπτώσεις άσκησης μακροοικονομικής κατασκοπείας από την πρώην υπερδύναμη.

Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου πράκτορες της OGPU, της προκατόχου της KGB, υπό διπλωματική κάλυψη ασκούσαν οικονομική κατασκοπεία εναντίον της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Γερμανίας και των ΗΠΑ.³⁰ Από τη δεκαετία του 1920 η πρώην Σοβιετική Ένωση έκανε μεγάλες προσπάθειες για να αποκτήσει βιομηχανική τεχνολογία από τις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη, μέσω κατασκοπείας.³¹ «Τα επιτεύγματα της ξένης τεχνολογίας» είχαν αναγνωρισθεί για πρώτη φορά ως στόχος των Σοβιετικών υπηρεσιών πληροφοριών από τον Feliks Dzerzhinsky, επικεφαλής της Cheka, (του πρόγονου της KGB) το 1925.³² Το Μάρτιο του 1921 η Σοβιετική Ένωση υπέγραψε στο Λονδίνο μία εμπορική συμφωνία με την Αγγλία. Επρόκειτο για μία συμφωνία-κλειδί διότι η ΕΣΣΔ δεν είχε αναγνωρισθεί από τη Δύση ως κράτος και η τότε Σοβιετική ηγεσία επεδίωκε να καταστεί πλήρες μέλος της διεθνούς κοινότητας. Και αυτό το πέτυχε μέσω του εμπορίου. Η Αγγλο-Σοβιετική εμπορική συμφωνία αποτέλεσε ένα ορόσημο. Μέσα σε ένα χρόνο, ακολούθησαν συμφωνίες με τη Γερμανία, την Ιταλία, τη Σουηδία, τη Νορβηγία, την Αυστρία και την Τσεχοσλοβακία. Αυτές οι επιτυχίες ήταν προϊόν της συνεργασίας της Επιτροπής για το Εξωτερικό Εμπόριο (Commissariat of Foreign Trade) και του Τμήματος Εξωτερικού (Foreign Department) της Cheka.³³ Το 1923 παρατηρήθηκε μία αύξηση των κατασκοπευτικών επιχειρήσεων των Σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών, οι οποίες

²⁹ Laqueur Walter, op. cit., σελ. 38-39.

³⁰ Costello, John & Tsarev, Oleg, *Deadly Illusions: The KGB Orlov Dossier Reveals Stalin's Master Spy* (New York, Crown Publishers, Inc., 1993), σελ. 31, 42

³¹ Corson, W.R. & Crowley, R.T., *The New KGB: Engine of Soviet Power* (Brighton: The Harvester Press Ltd., 1985), σελ. 339-40.

³² Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West* (Allen Lane The Penguin Press, 1999), σελ. 723, Bennett, Richard M., σελ. 43.

³³ Costello, John & Tsarev, Oleg, op. cit., σελ. 31.

έκαναν ό,τι μπορούσαν προκειμένου να αποκτήσουν τα τεχνολογικά μυστικά της Γερμανίας και να συμβάλλουν έτσι στην επιτυχία στόχων του Πενταετούς Σχεδίου του Στάλιν. Στόχοι τους ήταν επιχειρήσεις όπως οι I.G. Farben (χημικά), Krupp και Rheinmetal (σύγχρονη τεχνολογία για την παραγωγή χάλυβα), Borsig και Mannesmann (μηχανική-engineering) και AEG και Siemens (βιομηχανία ηλεκτρικών). Αξιοματούχοι της Σοβιετικής Εμπορικής Αποστολής στη Γερμανία – η οποία αποτελούσε την κάλυψη για τις κατασκοπευτικές δραστηριότητες των Σοβιετικών – στρατολογούσαν προσωπικό και κατάφεραν να διεισδύσουν σε ερευνητικά εργαστήρια, οι επιστήμονες των οποίων ήταν φιλοσοβιετικοί, όπως στο Kaiser Wilhelm Institute, στην Technical High School του Βερολίνου και στο Luftfahrtforschungs Institute.³⁴ Η Σοβιετική ηγεσία είχε συνειδητοποιήσει πλήρως ότι οι υπερβολικοί βιομηχανικοί στόχοι που είχε θέσει ο Στάλιν θα μπορούσαν να εκπληρωθούν μόνον εάν κατάφεραν οι Σοβιετικοί να αποκτήσουν τις τεχνολογικές και επιστημονικές γνώσεις των Γερμανών. Και γι' αυτό υπήρχε ένας τρόπος: μέσω της δράσης των μυστικών τους υπηρεσιών.³⁵

Στα μέσα της δεκαετίας του 1920, ο Alexander Mikhailovich Orlov, μέλος της Cheka και πράκτορας των Σοβιετικών που έδρασε χωρίς επίσημη κάλυψη (Non Official Cover) τη δεκαετία του 1930 σε πολλές Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες και αργότερα έγινε επικεφαλής των Σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών (NKVD resident) στην πρεσβεία της Μόσχας στην Ισπανία, ήταν το κεντρικό πρόσωπο που οργάνωσε τις επιχειρήσεις οικονομικής κατασκοπείας στη Δύση. Μέχρι που αυτομόλησε στις Η.Π.Α.. Η περίπτωση του είναι πολύ ξεχωριστή διότι, από τη μία πλευρά, έδωσε στους Αμερικανούς όσες πληροφορίες ήταν αναγκαίες για να του επιτρέψουν να μείνει στις Η.Π.Α., ενώ από την άλλη, κράτησε την αφοσίωσή του στους συναδέλφους του και δεν πρόδωσε κανέναν από τους Σοβιετικούς πράκτορες με τους οποίους συνεργάστηκε. Ο ίδιος ο Orlov περιγράφει την αποστολή του ως εξής:

«Σκοπός της ήταν να βοηθήσει στη βιομηχανοποίηση της Σοβιετικής Ένωσης μέσω της κλοπής μυστικών παραγωγής – νέων εφευρέσεων, μυστικών τεχνολογικών διαδικασιών κ.λ.π.»³⁶

Όπως αναφέρει, ο Στάλιν είχε διατάξει την OGPU να δώσει προτεραιότητα στην οργάνωση της κλοπής των εφευρέσεων και των πατεντών. Η περιγραφή του Orlov είναι αποκαλυπτική:

³⁴ Costello, John & Tsarev, Oleg, op. cit., σελ. 57-8.

³⁵ Ibid, σελ. 58.

³⁶ Ibid.

«οι Σοβιετικές υπηρεσίες πληροφοριών [που δρούσαν] στο εξωτερικό άρχισαν να στρατολογούν στα δίκτυά τους μηχανικούς και επιστήμονες, και εφευρέτες που εργάζονταν στα εργαστήρια και τα εργοστάσια των μεγαλύτερων βιομηχανικών συμφερόντων».³⁷

Όσον αφορά στο αποτέλεσμα, αυτό, τις περισσότερες φορές, ήταν εγγυημένο:

«Μερικές φορές, η κλοπή όλων των απαραίτητων τύπων [formulas], σχεδίων και οδηγιών επαρκούσε για να ανακατασκευάσουν οι Σοβιετικοί μηχανικοί και εφευρέτες, έναν πολύπλοκο μηχανισμό ή να αντιγράψουν μία διαδικασία παραγωγής».³⁸

Το παράδειγμα που χρησιμοποίησε ο Orlov προκειμένου να περιγράψει τις επιτυχίες των Σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών στην οικονομική κατασκοπεία, στο Γερμανικό έδαφος, ήταν η κλοπή από την OGPU της διαδικασίας κατασκευής βιομηχανικών διαμαντιών. Η αυξημένη ζήτηση εκ μέρους της Σοβιετικής Ένωσης για διαμάντια που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή κοπτικών εργαλείων και που είναι απαραίτητα στην βιομηχανία του πετρελαίου και τη μεταλλουργία την οδήγησαν σε διαπραγματεύσεις με τη γερμανική επιχείρηση Krupp, η οποία προσφέρθηκε να πουλήσει στην ΕΣΣΔ τη νέα τους εφεύρεση widi. Η Σοβιετική Επιτροπή για τη Βαριά Βιομηχανία (Soviet Commissariat of Heavy Industry) αγόρασε αμέσως ένα δείγμα και προχώρησε στις απαραίτητες δοκιμές. Τελικά αποφάσισε ν αγοράσει την πατέντα του προϊόντος και συμφώνησε με την Krupp για την κατασκευή ενός εργοστασίου παραγωγής στη Σοβιετική Ένωση. Όμως, όταν έφθασαν στη Μόσχα δύο γενικοί διευθυντές της γερμανικής εταιρείας, διαπραγματεύθηκαν πολύ σκληρά και ζήτησαν πολύ μεγάλο ποσό για να κλείσει η συμφωνία. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Orlov, όταν ανακοινώθηκε η τιμή που ζητάγανε οι Γερμανοί σε μία σύσκεψη του Politburo, ο Στάλιν είπε στον επικεφαλής της OPGU, Menzhinsky:

«Οι μπάσταρδοι θέλουν τόσα πολλά χρήματα. Δοκιμάστε να τους το κλέψετε. Δείξτε τους τί μπορεί να κάνει η OGPU!».³⁹

Τελικά η OGPU κατάφερε να εντοπίσει το εργοστάσιο, να ανακαλύψει τα ονόματα του εφευρέτη και των μηχανικών που ήταν επικεφαλείς, και να στρατολογήσουν τον εφευρέτη, βοηθούμενοι και από το γεγονός ότι η Krupp όχι μόνον είχε απολύσει τον εφευρέτη αλλά τον είχε βάλει και στη «μαύρη λίστα» και δε μπορούσε να βρει εργασία στη Γερμανία. Έτσι ήταν εύκολος στόχος για τους Σοβιετικούς πράκτορες.⁴⁰ Προκειμένου να αυξηθούν οι προσπάθειες οικονομικής κατασκοπείας, το 1929 ιδρύθηκε ένα νέο τμήμα βιομηχανικών πληροφοριών στο INO, το Τμήμα Εξωτερικών

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid, σελ. 59.

³⁹ Ibid, σελ. 60.

⁴⁰ Ibid. Για περισσότερες λεπτομέρειες για αυτή την επιχείρηση δείτε στο ίδιο, τις σελίδες 59-61.

(Foreign Department) της OGPU, με αποστολή να αποκτήσει, μέσω της χρήσης παράνομων μέσων, ό,τι δεν μπορούσε να αποκτήσει νόμιμα η Επιτροπή Εξωτερικού Εμπορίου από τις Γερμανικές επιχειρήσεις. Το τμήμα αυτό λειτουργούσε σε συνεργασία με το Economic Intelligence Department.⁴¹

Στις αρχές της δεκαετίας του 1920 η GRU χρησιμοποιούσε εμπορική κάλυψη για τους πράκτορές της που δρούσαν στη Δύση και στόχος τους ήταν όχι μονάχα η στρατιωτική, αλλά και η οικονομική κατασκοπεία.⁴² Οι Σοβιετικοί, εκμεταλλευόμενοι την επιθυμία Δυτικών χωρών όπως ήταν η Βρετανία, η Γερμανία, η Γαλλία και οι Η.Π.Α. να διεισδύσουν στη μεγάλη αγορά της ΕΣΣΔ, δημιούργησαν επιχειρήσεις στη Δύση (ιδιαίτερα στις Η.Π.Α.). Στην αρχή έκαναν την εμφάνισή τους οι μικρές επιχειρήσεις Allied-American (Almerico), Prodcuts Exchange Corporation (Prodexco), Derutra και Ural-American Refining and Trading Company (η οποία αργότερα συγχωνεύθηκε με την Almerico. Το Μάιο του 1924 ο Αμερικανός δικηγόρος Charles Recht ανέλαβε το καθήκον να διευρύνει τις βάσεις των Prodexco και Derutra ώστε να ενδυναμωθεί και να επεκταθεί η εμπορικής παρουσία της ΕΣΣΔ στις Η.Π.Α., αποστολή που έφερε σε πέρας καθώς πέτυχε τη συγχώνευσή τους με την Almerico, που οδήγησε στη δημιουργία μία μεγαλύτερης επιχείρησης της Amtorg. Πρώτη φορά οι Σοβιετικοί κατάφεραν να αποκτήσουν μία τόσο μεγάλη εμπορική παρουσία στις Η.Π.Α.. Η Amtorg, βεβαίως, δεν εμπλεκόταν, μόνο σε αθώες εμπορικές συναλλαγές. Επρόκειτο ουσιαστικά για μία επιχείρηση-σταθμό των Σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών, χρηματοδοτούμενη από αυτές και διέθετε όλο τον αναγκαίο επικοινωνιακό εξοπλισμό και τις ανέσεις για να φιλοξενεί εκατοντάδες επισκέπτες μηχανικούς, επιθεωρητές, λογιστές και ειδικούς σε εμπορικά θέματα από τη Σοβιετική Ένωση. Όλοι αυτοί δεν έκαναν τίποτε άλλο από το να ασκούν οικονομική κατασκοπεία.⁴³ Αργότερα ιδρύθηκαν και εμπορικά γραφεία στη Βρετανία και τις ΗΠΑ για να καλύψουν τις ύποπτες δραστηριότητες της OGPU.

Η GRU, το 1927 άρχισε να προετοιμάζει τα μέσα ώστε να διεισδύσει και στις περιοχές που μέχρι τότε ήταν απαγορευμένες. Εκμεταλλευόμενη για μία ακόμη φορά την επιθυμία για εμπόριο των καπιταλιστικών χωρών, την εγκαθίδρυση εμπορικών επιχειρήσεων ακολούθησε η κατασκευή ενός μεγάλου εμπορικού στόλου για να διεξαγάγει το εμπόριο. Κατά συνέπεια δημιουργήθηκαν και μεγάλα γραφεία στα

⁴¹ Ibid, σελ. 59.

⁴² Corson, William R & Crowley, Robert T., op. cit., σελ. 278.

⁴³ Ibid, σελ. 281-2.

λιμάνια υποδοχής της Δύσης. Πολύ σύντομα η GRU εξαπλώθηκε στα πιο σημαντικά λιμάνια του κόσμου.⁴⁴

Οι Σοβιετολόγοι και μελετητές της ιστορίας της KGB John Costello και Oleg Tzarev υποστηρίζουν ότι,

«Αυτά τα προκεχωρημένα φυλάκια μετατράπηκαν σε προγεφυρώματα της οικονομικής και βιομηχανικής κατασκοπείας».⁴⁵

Στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η επιστήμη και η τεχνολογία, ιδιαίτερα στο στρατιωτικό πεδίο, θεωρούνταν κρίσιμης σημασίας. Τίποτε δε βοήθησε περισσότερο τους Σοβιετικούς στην κατασκευή της ατομικής βόμβας από τις μυστικές τους υπηρεσίες που συνέλλεξαν πολύτιμες πληροφορίες για το πρόγραμμα των Αμερικανών και των Βρετανών. Ουσιαστικά το πυρηνικό πρόγραμμα της ΕΣΣΔ στηρίχθηκε στην κατασκοπεία. Ο Στάλιν, πράγματι, είχε μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στους Δυτικούς επιστήμονες από ό,τι στους δικούς του. Δεν εμπιστευόταν τις Σοβιετικές τεχνολογικές καινοτομίες αν δεν επιβεβαιώνονταν από την εμπειρία των Δυτικών.⁴⁶ Ο William Warner υποστηρίζει ότι,

«Πριν και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η πρώην ΕΣΣΔ αναζητούσε νέες τεχνολογίες προκειμένου να υποστηρίξει την εκστρατεία οικοδόμησης και διατήρησης/συντήρησης μίας σύγχρονης βιομηχανικής δομής και τεράστιων στρατηγικών στρατιωτικών δυνάμεων ικανών να αντιπαραταχθούν στην Κίνα και στις Δυτικές δυνάμεις».⁴⁷

Το 2002, ο Vasiliy Mitrokhin, πρώην ανώτατος αξιωματούχος των Σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών – ο οποίος αποσκίρτησε στη Μεγάλη Βρετανία το 1992 – και υπεύθυνος για τη μεταφορά του αρχείου της Πρώτης Διεύθυνσης (First Chief Directorate) της KGB από τη Lubyanka στο νέο αρχηγείο της στη Yasenevo, εξέδωσε σε ένα βιβλίο τα δύο λεξικά που είχε δημιουργήσει η KGB για εσωτερικούς σκοπούς. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η έμφαση που έδιναν οι Σοβιετικές υπηρεσίες πληροφοριών – ιδιαίτερα η KGB – στη συλλογή οικονομικών πληροφοριών φαίνεται στο γεγονός ότι στα δύο αυτά λεξικά συμπεριλαμβάνεται ο όρος «οικονομικές πληροφορίες» (Ekonomicheskayya razvedka – economic intelligence) τον οποίον απέδιδαν ως:

«Μία κατεύθυνση της πληροφοριακής-κατασκοπευτικής δραστηριότητας (intelligence activity) η οποία συνίσταται στην μυστική απόκτηση δεδομένων για την οικονομική κατάσταση των στοχοποιημένων χωρών, και για την κατάσταση των πιο σημαντικών

⁴⁴ Ibid, σελ. 292.

⁴⁵ Costello, John & Tsarev, Oleg, op. cit., σελ. 43.

⁴⁶ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, op. cit., σελ. 723.

⁴⁷ Warner, W.T., (1994), op. cit., σελ. 143.

στοιχείων του οικονομικού τους δυναμικού». ⁴⁸ (Λεξικό περί Πληροφοριών – Intelligence Lexicon)

«Μία μορφή εξωτερικών πληροφοριών (vneshnyaya razvedka – foreign intelligence) που εστιάζουν στη βιομηχανία, στις μεταφορές, στο εμπόριο, στη γεωργία, στα χρηματοοικονομικά και στο νομισματικό πιστωτικό σύστημα μίας στοχευμένης χώρας. Το καθήκον είναι η απόκτηση πληροφοριών (information) για την οικονομική κατάσταση της χώρας-στόχου, την κατάσταση των πιο σημαντικών στοιχείων του οικονομικού της δυναμικού, τα μυστικά σχέδια και μέτρα που έχουν στόχο την υπονόμευση του οικονομικού δυναμικού άλλων χωρών, για τις οικονομικές και χρηματοοικονομικές συγκρούσεις με άλλες χώρες κ.λ.π. [...] και επίσης στοχεύει στην απορρόμηση/εξάρθρωση του οικονομικού δυναμικού ενός αντιπάλου. Στην πράξη, η έννοια των οικονομικών πληροφοριών χρησιμοποιείται συχνά με μία περιορισμένη σημασία – αναφέρεται μονάχα στην απόκτηση δεδομένων σχετικά με οικονομικά θέματα.» ⁴⁹ (Λεξικό περί Αντικατασκοπείας – Counterintelligence Lexicon)

Οι δύο οργανισμοί που εμπλέκονται στη συλλογή αμερικανικής τεχνολογίας κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου ήταν η KGB (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti / Committee for State Security) και η GRU (Glavnoye Razvedyvatelnoye Upravleniye / Chief Intelligence Directorate of the General Staff, Ministry of Defense). Οι δύο αυτές υπηρεσίες εκτελούσαν τις εντολές της VPK, της GKNT, του Υπουργείου Εξωτερικών Οικονομικών Σχέσεων (Ministry of Foreign Economic Relations), και του Κόμματος (Politburo). ⁵⁰ Το συντονισμό της συλλογής επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών στον αμυντικό τομέα – η πρώτη προτεραιότητα των σοβιετικών υπηρεσιών πληροφοριών – είχε αναλάβει στις αρχές του 1980 η Military Industrial Commission (VPK), η οποία αναβαθμίσθηκε από τον Gorbachev σε State Commission for the Military-Industrial Complex και η οποία επέβλεπε όλη την παραγωγή οπλικών συστημάτων. Η VPK έχει ως επικεφαλής τον αναπληρωτή πρωθυπουργό και σε αυτήν υπάγονται πέντε υπηρεσίες συλλογής πληροφοριών: η GRU, το Directorate T της FCD στο πλαίσιο της KGB, η State Committee for Science and Technology (GKNT), μία μυστική μονάδα στα πλαίσια της Academy of Sciences, και η State Committee for External Economic Relations (GKES). ⁵¹ Οι επιχειρήσεις της KGB είναι οργανωμένες σε τέσσερεις κατευθύνσεις

⁴⁸ Mitrokhin, Vasilii (ed.), *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officer's Handbook* (London, Portland: Frank Cass, 2002), σελ. 145.

⁴⁹ Ibid, σελ. 343.

⁵⁰ Metcalfe, Shotwell Robyn, *The New Wizard War: How the Soviets Steal U.S. High Technology – And How We Give It Away* (Tempus Books of Microsoft Press, 1988), σελ. 109.

⁵¹ Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations Lenin to Gorbachev* (London: Hodder and Stoughton, 1991), σελ. 622.

(Lines). Η πρώτη κατεύθυνση (Line PR) ασχολείται με τη συλλογή πληροφοριών πολιτικής φύσεως, η δεύτερη (Line KR) ασχολείται με την αντικατασκοπεία, η τρίτη (Line N) ασχολείται με την υποστήριξη των πρακτόρων που δρουν παράνομα στο εξωτερικό, και η τέταρτη (Line X – Directorate T) εστιάζει στην απόκτηση αμερικανικής τεχνολογίας.⁵²

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 σχεδόν το 90% των αναγκών της VPK αφορούσε τον κύριο αντίπαλο, τις ΗΠΑ.⁵³ Μεταξύ των πληροφοριών που απέκτησε η KGB εκείνη την περίοδο συμπεριλαμβάνονται οι ακόλουθες: πληροφορίες για την τεχνολογία αεροσκαφών και ρουκετών, για μηχανές αεροσκαφών, για το αεροσκάφος Phantom, για την πυρηνική έρευνα, για ηλεκτρονικούς υπολογιστές, για ραδιο-ηλεκτρονικά, για χημική μηχανολογία και για μεταλλουργία.⁵⁴ Όταν ο Brezhnev διόρισε τον Andropov επικεφαλής της KGB στα τέλη της δεκαετίας του 1960, του ανάθεσε ένα σημαντικό ρόλο στα ζητήματα σχετικά με τη βιομηχανία. Πρώτον, η KGB έπρεπε να διευρύνει δραματικά το πλαίσιο των επιχειρήσεων οικονομικής κατασκοπείας. Δεύτερον, η KGB διατάχθηκε να δημιουργήσει μία δυνατότητα έτσι ώστε να είναι σε θέση να διασφαλίσει την πρακτική εφαρμογή των αποκτημένων πληροφοριών στο βιομηχανικό τομέα. Για το σκοπό αυτό ιδρύθηκε στα πλαίσια της Πρώτης Διεύθυνσης μία ειδική διεύθυνση –η Διεύθυνση T (Directorate T).⁵⁵

Για την ΕΣΣΔ συχνά ήταν πιο δύσκολο να χρησιμοποιήσει τις αξιόλογες επιστημονικές και τεχνολογικές πληροφορίες παρά να τις συλλέξει. Το 1965 το Politburo επέκρινε το γεγονός ότι μεσολάβησε ένα διάστημα 2 έως 3 χρόνων πριν η σοβιετική βιομηχανία άρχισε να εκμεταλλεύεται τις πληροφορίες αυτές. Ακόμη και η τεχνολογία που σχετιζόταν με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές που έκλεψε η KGB στην καλλίτερη περίπτωση συνέβαλε στη σταθεροποίηση του χάσματος μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Η ΕΣΣΔ δε στερείτο ικανούς επιστήμονες. Απλά, η συνεχιζόμενη οπισθοδρόμηση της σοβιετικής βιομηχανίας ηλεκτρονικών υπολογιστών, παρά την εξειδίκευση των σοβιετικών επιστημόνων και τις αξιόλογες πληροφορίες που απέκτησε η KGB, αντανάκλασε την αναποτελεσματικότητα της

⁵² Metcalfé, Shotwell Robyn, op. cit., σελ. 109.

⁵³ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West* (Allen Lane The Penguin Press, 1999), σελ. 243.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Corson, W.R. & Crowley, R.T., op. cit., σελ. 273-75.

Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, (1991), op. cit., σελ. 622. Για τις επόμενες δύο δεκαετίες, το εύρος και το πεδίο των επιχειρήσεων της Διεύθυνσης T διευρυνόταν συνεχώς προκειμένου να συμβαδίσουν με τις ανάγκες της οικονομίας ΕΣΣΔ για πληροφορίες και τεχνογνωσία, φθάνοντας στο ζενίθ τους στην εποχή της προεδρείας Gorbachev και της perestroika.

κατευθυνόμενης οικονομίας, στα πλαίσια της οποίας η τεχνολογική καινοτομία έπρεπε να ξεπεράσει το εμπόδιο μίας περίπλοκης και αδιάφορης γραφειοκρατίας. Ο επικεφαλής της VPK, L.V. Smirnov, αντί να αναλάβει την ευθύνη της αποτυχίας ενσωμάτωσης των επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών της Δύσης στη Σοβιετική οικονομία κατηγόρησε την KGB ότι δεν αποκτούσε αρκετές πληροφορίες. Από τη στιγμή που οι ίδιες τεχνολογικές εξελίξεις λάμβαναν χώρα στη Βρετανία, στη Γαλλία, στην Ιαπωνία και στη Δυτική Γερμανία η VPK έπρεπε να δείξει μεγαλύτερο ενδιαφέρον στην άσκηση οικονομικής κατασκοπείας σε αυτούς τους στόχους. Παρά την κριτική του Smirnov η απόδοση της KGB όσον αφορά τη συλλογή επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών ήταν συνολικά επιτυχής. Όπως ήξερε και ο Smirnov, το FCD εκπλήρωσε κατά το ήμισυ το έργο που του ανατέθηκε από τη VPK εναντίον των ΗΠΑ, μέσα σε λίγα χρόνια. Αν συγκρίνουμε τις επιτυχίες αυτές με τις εκπληκτικές επιτυχίες των σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών πριν από 20 χρόνια όταν το Κέντρο έλαβε τα σχέδια για την ατομική βόμβα από δύο πράκτορες και σημαντικές πληροφορίες για τα πυρηνικά όπλα από διάφορους άλλους, ακόμη και οι επιτυχίες των αρχών της δεκαετίας του 1960 φαίνονται κάπως απογοητευτικές. Η παρακμή των υπηρεσιών πληροφοριών ήταν αναπόφευκτη. Τα κίνητρα των περισσότερων Σοβιετικών κατασκόπων που διείσδυσαν στην κυβέρνηση Roosevelt ήταν κυρίως ιδεολογικά. Στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου, ακόμη και μεταξύ των Αμερικανών ριζοσπαστών, το όραμα κατέρρευσε. Πολλοί από τους διαδόχους των ιδεολογικών κατασκόπων» ήταν μισθοφόροι και διεφθαρμένοι εργαζόμενοι στις αμυντικές βιομηχανίες που επιθυμούσαν να πουλήσουν τα μυστικά των επιχειρήσεών τους. Παρόλο που η KGB δεν το αποδεχόταν, η χρυσή εποχή του φιλόδοξου Αμερικανού «ιδεολογικού κατασκόπου» είχε περάσει ανεπιστρεπτί.⁵⁶ Λόγω της δυσκολίας της ανάπτυξης και εφαρμογής της επιστήμης και της τεχνολογίας σε μία κρατικά κατευθυνόμενη οικονομία, ο ρυθμός ανάπτυξης μειώθηκε κατακόρυφα μετά το 1971, αγγίζοντας το 0% στα μέσα της δεκαετίας του 1980.⁵⁷ Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 οι Αμερικανοί αναλυτές συνειδητοποίησαν τι εννοούσαν οι Corson και Crowley με τον όρο «μία μαζική στρατηγική βιομηχανικής

⁵⁶ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, (1999), op. cit., σελ. 246-7.

⁵⁷ Aganbegyan, A., *The Economic Challenge of Perestroika*, (Bloomington: Indiana University Press, 1988), σελ. 10-11. Το γεγονός αυτό ώθησε τον Gorbachev στην «perestroika» και σε τελική ανάλυση επιτάχυνε τη διάσπαση της ΕΣΣΔ.

κατασκοπείας».⁵⁸ Η ανάπτυξη αυτής της στρατηγικής φαίνεται να είναι συμβατή με την ανάλυση του Aganbegyan για τις ανάγκες της Σοβιετικής οικονομίας.

Η οικονομική κατασκοπεία θεωρείται ότι έχει συμβάλλει σημαντικά στην αύξηση της σχετικής οικονομικής ισχύος της Σοβιετικής Ένωσης. Ο πρώην επικεφαλής της Πρώτης Διεύθυνσης (First Directorate) της KGB V.A. Kryshtakov, ισχυρίζεται ότι η χρησιμοποίηση των πληροφοριών οικονομικού περιεχομένου που απέκτησε η KGB επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τη βιομηχανία της χώρας του.⁵⁹ Ο Aganbegyan αναφερόμενος στη χρήση της οικονομικής κατασκοπείας από τους Σοβιετικούς ως μέσο επίτευξης οικονομικής ασφάλειας, εκτιμάει ότι η οικονομία της ΕΣΣΔ είχε επιτύχει σημαντικούς ρυθμούς ανάπτυξης μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970, λόγω συσώρευσης μεγάλων ποσοτήτων κεφαλαίου και εργασίας σε μία πρωτόγονη βιομηχανική δομή. Με την πάροδο του χρόνου η Σοβιετική οικονομία έγινε πιο πολύπλοκη και η ανάγκη εισαγωγής πιο σύγχρονης τεχνολογίας στη διαδικασία παραγωγής έγινε επιτακτική προκειμένου να διατηρηθούν οι προηγούμενοι ρυθμοί ανάπτυξης.⁶⁰ Η επιβεβαίωση των επιτυχιών της Διεύθυνσης Τ έρχεται από διάφορες πηγές. Η απόρρητη ιστορία της Διεύθυνσης Τ καταγράφει σημαντικές επιτυχίες στη δεκαετία του 1960 στον τομέα της αμυντικής τεχνολογίας (defence technology).⁶¹ Ο Leonid Zaitsev, επικεφαλής της Διεύθυνσης Τ, ισχυρίζεται ότι η αξία των πληροφοριών που αποκτήθηκαν κάλυπτε όλο το κόστος της λειτουργία της KGB στο εξωτερικό.⁶² Οι επιχειρήσεις της «Line X» εξακολούθησαν να επεκτείνονται στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980.⁶³ Ο επικεφαλής του τμήματος επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών της FCD Leonid Sergeevich Zaitsev καυχόταν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ότι η αξία των πληροφοριών που αποκτήθηκαν από τη Δύση μέσω οικονομικής κατασκοπείας στον επιστημονικό και τεχνολογικό τομέα κάλυπταν κατά πολύ τα λειτουργικά έξοδα των επιχειρήσεων της KGB.⁶⁴ Ο επικεφαλής της FDC από το 1974 έως το 1988 Kryshtakov, ισχυρίσθηκε το 1984 ότι οι επιστημονικές και τεχνολογικές

⁵⁸ Corson, W.R. & Crowley, R.T., op. cit., σελ. 330.

⁵⁹ Andrew, Christopher, "KGB Foreign Intelligence from Brezhnev to the Coup", *Intelligence and National Security*, Vol. 8 (1993), σελ. 52.

⁶⁰ Aganbegyan, A., op. cit., σελ. 10-11.

⁶¹ Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, (1991), σελ. 622.

⁶² Ibid.

⁶³ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, op. cit.

⁶⁴ Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, op. cit., σελ. 622.

αυτές πληροφορίες «χρησιμοποιήθηκαν προς όφελος των δικών μας βιομηχανιών».⁶⁵ Τα έγγραφα που περιείχαν επιστημονικές και τεχνολογικές πληροφορίες και εστάλησαν στο Κέντρο (835 το 1973, 829 το 1874, 675 το 1975) ανέρχονταν σε 1.021 το πρώτο μισό του 1977.⁶⁶ Το 1980 η Γαλλία ήταν η τρίτη πιο παραγωγική πηγή επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών (παρείχε το 8% όλων των επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών που ελάμβανε η Military Industrial Commission (VPK)).⁶⁷

Καθώς οι επιχειρήσεις του Directorate T στη Γαλλία έφθασαν στο απόγειό τους στις αρχές του 1980, προδόθηκαν από έναν πράκτορα των γαλλικών υπηρεσιών ο οποίος κατείχε σημαντική θέση στο Directorate T: τον Vladimir Ippolitovitch Vetrov (με την κωδική ονομασία Farewell) ο οποίος είχε εγκατασταθεί στο σταθμό της KGB στο Παρίσι από το 1965 έως το 1970. Ο Vetrov ήταν Γαλλόφιλος και βαθιά απογοητευμένος από το Σοβιετικό σύστημα, καθώς και πικραμένος από τη μεταφορά του από τον τομέα των επιχειρήσεων σε αυτόν της ανάλυσης. Τα έγγραφα του Vetrov αποκάλυψαν στις δυτικές υπηρεσίες πληροφοριών κρίσιμες πληροφορίες για τις επιχειρήσεις των Σοβιετικών όσον αφορά στην κλοπή επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών. Τον Ιούλιο του 1981, ο Γάλλος Πρόεδρος Francois Mitterrand ενημέρωσε προσωπικά τον Ronald Reagan για τα έγγραφα που έλαβε από τον Farewell. Αμέσως, ο Marcel Chalet, επικεφαλής της DST, επισκέφθηκε την Washington για να ενημερώσει λεπτομερώς τον αντιπρόεδρο, και πρώην DCI, George Bush.⁶⁸ Σύμφωνα με μία αναφορά που απεκάλυψε ο Mitrokhin, πάνω από τα μισά από τα προγράμματα της Σοβιετικής αμυντικής βιομηχανίας το 1979 βασίζονταν σε επιστημονικές και τεχνολογικές πληροφορίες της Δύσης.⁶⁹ Το 1981 Ο Andropov ισχυρίστηκε ότι όλα τα καθήκοντα που ανέλαβε η KGB σχετικά με την απόκτηση επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών ολοκληρώθηκαν επιτυχώς.⁷⁰ Σύμφωνα με τις πληροφορίες του Γάλλου κατασκόπου-τυφλοπόντικα (mole) «Farewell» η KGB μόνο το 1980 απέκτησε 5456 «τεχνολογικά δείγματα». Το 1985 σε μία αναφορά της για τις πρακτικές που χρησιμοποιούν οι Σοβιετικοί για την απόκτηση υψηλής τεχνολογίας, η CIA αναφέρει ότι η GRU εμπλέκεται σε αυτές τις

⁶⁵ Andrew, Christopher, (1993), op. cit., σελ. 52.

⁶⁶ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, op. cit., σελ. 618.

⁶⁷ Adams, James, *The New Spies: Exploring the Frontiers of Espionage* (Pimlico, 1995), σελ. 128.

⁶⁸ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, op. cit., σελ. 619-20.

⁶⁹ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, op. cit., σελ. 284-85.

⁷⁰ Ibid.

δραστηριότητες όσο και η KGB. Η GRU, μάλιστα έχει εξαιρετικές επιδόσεις στην ικανότητα απόκτησης “hardware”, ιδίως όταν αυτό συνδέεται με στρατιωτικές τεχνολογίες.⁷¹ Η ίδια η KGB το 1986 άρχισε να εκτιμά τη συνολική αξία του προγράμματος της συλλογής επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών. Η έκθεση του 1985 ανέφερε ότι η προσπάθεια αυτή είχε ως αποτέλεσμα «την εξοικονόμηση σημαντικών ποσών σε συνάλλαγμα την εποχή εκείνη».⁷² Η αναφορά του 1986 εκτιμούσε το κέρδος περίπου στα 550 εκατομμύρια ρούβλια. Το 1988 και 1989 οι αναφορές εκτιμούσαν ότι το κέρδος της ΕΣΣΔ ανερχόταν περίπου στο ένα δισεκατομμύριο ρούβλια. Όσον αφορά το κόστος της συλλογής επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών δεν καταγράφεται κανένα στοιχείο σε αυτές τις αναφορές.⁷³ Όμως, η πραγματικότητα είναι λιγότερο εντυπωσιακή από τα στατιστικά. Ο Christopher Andrew εκτιμώντας την αποτελεσματικότητα της Διεύθυνσης Τ αναφέρει χαρακτηριστικά ότι:

«η απόκτηση από την πρώην ΕΣΣΔ του μεγαλύτερου όγκου πληροφοριών σχετικά με την επιστήμη και την τεχνολογία στην ιστορία των μυστικών υπηρεσιών, απέτυχε να αποτρέψει το αυξανόμενο χάσμα μεταξύ της Σοβιετικής και της Δυτικής τεχνολογίας, ιδιαίτερα σε θέματα που δε σχετίζονται με την άμυνα.»⁷⁴

Ο Zagorin εξετάζει την υπόθεση ότι οι αναφορές της αυξημένης οικονομικής κατασκοπείας εκ μέρους της KGB διογκώθηκαν από τη CIA και τις άλλες δυτικές υπηρεσίες πληροφοριών που αναζητούν χρήσιμη απασχόληση την μεταψυχροπολεμική περίοδο. Οι περισσότεροι συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένου του Zagorin, απορρίπτουν αυτούς τους ισχυρισμούς ως επιχείρηση παραπληροφόρησης από τη Ρωσία.⁷⁵ Βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα οι επιχειρήσεις οικονομικής κατασκοπείας επέτρεψαν στην ΕΣΣΔ να συμμετάσχει στην κούρσα των εξοπλισμών. Οι Corson και Crowley υπολογίζουν ότι η ΕΣΣΔ εξοικονόμησε 12 δισ. δολάρια ενώ κέρδισε 5 έως 7 χρόνια πρωτοπορίας στον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης (R&D).⁷⁶ Οι υπηρεσίες πληροφοριών της ΕΣΣΔ στόχευαν κυρίως την αμερικανική τεχνολογία, συμπεριλαμβανομένων των υψηλής απόδοσης microchips και των supercomputers, και ενσωμάτωσαν κυκλώματα και mini-

⁷¹ Garthoff, Raymond L., “The KGB Reports to Gorbachev”, *Intelligence and National Security*, Vol. 11, No. 2 (April 1996), σελ. 229.

⁷² Ibid, σελ. 229.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, op. cit., σελ. 622.

⁷⁵ Warner, W.T., op. cit., σελ. 148, n.16.

⁷⁶ Corson, W.R., & Crowley, R.T., op. cit., σελ. 11.

computers , για το σκοπό της αναβάθμισης του οπλοστασίου τους.⁷⁷ Το 1972 ο Brezhnev ενημερώθηκε ότι οι επιστημονικές και τεχνολογικές πληροφορίες εξοικονόμησαν πάνω από εκατό εκατομμύρια μετατρέψιμα ρούβλια τον προηγούμενο χρόνο. Μεταξύ των επιτυχιών συμπεριλαμβάνονταν οι πληροφορίες για την κατασκευή ενός αμερικανικού δορυφόρου και για την προετοιμασία μη επανδρωμένων πτήσεων στον Άρη. Το 1973 το Directorate T ανέφερε ότι είχε αποκτήσει περίπου 26.000 έγγραφα και 3.700 δείγματα. Παρόλο που μόνο ένα μικρό μέρος του υλικού αυτού ήταν διαβαθμισμένο, περιείχε άκρως απόρρητες πληροφορίες για τη ρουκέτα Saturn, τη διαστημική αποστολή του Apollo, τους πυραύλους Poseidon, Honest John, Redeye, Roland, Hydra και Viper, το αεριωθούμενα Boeing 747 και την τεχνολογία των ηλεκτρονικών υπολογιστών που συνέβαλε στην κατασκευή του ηλεκτρονικού υπολογιστή Minsk-32.⁷⁸ Το Directorate T ισχυρίστηκε ότι κατά την περίοδο 1972-1977 απέκτησε 140.000 επιστημονικά και τεχνολογικά έγγραφα και πάνω από 20.000 δείγματα. Αυτά υποστηρίχθηκε ότι παρήγαγαν ένα οικονομικό όφελος περίπου ενός δισεκατομμυρίου ρουβλίων για τη σοβιετική οικονομία και επιτάχυνε την ερευνητική εργασία σε ορισμένους τομείς της επιστήμης και της τεχνολογίας κατά 2 έως 6 χρόνια.⁷⁹ Άλλοι σημαντικοί στόχοι ήταν τα οπτικά, συστήματα διεύθυνσης πυραύλων, radar, sonar, πυρηνικοί αντιδραστήρες, προωθητήρες για την αεροπορία, και μηχανικά εργαλεία.⁸⁰ Η σημαντικότερη και πιο σημαντική από τις κρατικές υπηρεσίες που υποκλέπουν τις επικοινωνίες είναι αυτή της πρώην ΕΣΣΔ. Σύμφωνα με τον Desmond Ball, καθηγητή του Εθνικού Πανεπιστημίου της Αυστραλίας και έναν από τους πιο εξειδικευμένους επιστήμονες σε θέματα SIGINT, η πρώην ΕΣΣΔ επένδυε τουλάχιστον \$25 δισ. σε σύγχρονο εξοπλισμό υποκλοπών των επικοινωνιών.⁸¹ Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, οι Σοβιετικοί κατάφεραν να διαπραγματευτούν ευνοϊκές συμφωνίες για την αγορά σιτηρών από τις ΗΠΑ υποκλέπτοντας τις αμερικανικές επικοινωνίες μεταξύ των αμερικανικών οικονομικών υπηρεσιών.⁸² Ο Harry Rositzke, πρώην αναλυτής της CIA, υποστήριξε ότι το 1972 οι Σοβιετικοί κατόρθωσαν να κερδίσουν τη συμφωνία για τα σιτηρά παρακολουθώντας τις τηλεφωνικές κλήσεις των μελών της

⁷⁷ Warner, W.T., op.cit., σελ. 147.

⁷⁸ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, op. cit., σελ. 282.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Warner, W.T., op. cit., σελ. 147.

⁸¹ Fialka, John J., (1997), op. cit., σελ. 119

⁸² Porteous, Samuel D., (1998), op. cit., σελ. 110.

αμερικανικής εμπορικής αντιπροσωπείας στο Αμερικανικό Υπουργείο Γεωργίας.⁸³ Το 1980 ο Raymond Tate, πρώην αναπληρωτής διευθυντής της NSA, δήλωσε στα πλαίσια ενός σεμιναρίου του Πανεπιστημίου Harvard ότι οι Σοβιετικοί επένδυναν στην οικοδόμηση μίας ικανότητας που δεν σχετίζονταν με τη στρατιωτική διάσταση της εθνικής ασφάλειας. Επένδυναν για να κερδίσουν χρήματα.⁸⁴

Η τεχνολογία των ηλεκτρονικών υπολογιστών ήταν (και είναι) όχι μόνον κρίσιμης σημασίας για τη λειτουργία και απόδοση των υπερσύγχρονων οπλικών συστημάτων, αλλά επίσης και για το σχεδιασμό και την παραγωγή τους. Οι Σοβιετικοί γρήγορα έμαθαν και κατάλαβαν ότι το ίδιο επίπεδο τεχνολογίας ηλεκτρονικών υπολογιστών ήταν ουσιαστικό και για την παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών αναγκαίων για τη διατήρηση μίας σύγχρονης βιομηχανικής βάσης. – για την πολιτική καθώς και την στρατιωτική παραγωγή. Ο στόχος δεν ήταν μόνον να μειωθεί το κόστος της εξέλιξης των όπλων, αλλά και ο απαραίτητος χρόνος για την έρευνα και την ανάπτυξη, έτσι ώστε τα νέα και αναβαθμισμένα όπλα να αναπτυχθούν γρήγορα.⁸⁵ Οι Σοβιετικοί στόχευαν την αμερικανική τεχνολογία, όχι μόνον για να οικοδομήσουν το οπλοστάσιό τους αλλά να υποστηρίξουν την μόνιμη κάμψη της εγχώριας/εσωτερικής οικονομίας.⁸⁶ Μπορεί η οικονομική κατασκοπεία να επέτρεψε στους Σοβιετικούς να συμμετάσχουν στην κούρσα των εξοπλισμών, αλλά, μακροπρόθεσμα, οι επιχειρήσεις αυτές δεν κατάφεραν να γεφυρώσουν το χάσμα μεταξύ των Σοβιετικών και των Δυτικών, ειδικότερα όσον αφορά στον τομέα της προηγμένης τεχνολογίας.

Σύμφωνα με τον William Warner, η σοβιετική τάση απόκτησης Αμερικανικής και δυτικής τεχνολογίας με κάθε μέσο, και με την κατασκοπεία, συνεχίσθηκε και στην περίοδο της διαφάνειας και της περεστρόικα της Προεδρίας του Gorbachev, και μάλιστα κλιμακώθηκε περισσότερο όσο η Σοβιετική οικονομία συνέχισε να καταρρέει.⁸⁷ Είναι χαρακτηριστικό ότι σύμφωνα με τους Andrew και Gordievsky,

«η δεύτερη σε σειρά προτεραιότητα του Gorbachev όσον αφορά στις μυστικές επιχειρήσεις εντοπίζεται στο πεδίο της επιστημονικής και τεχνολογικής κατασκοπείας (S&T)».⁸⁸

Το Μάρτιο του 1983, η Βρετανία απέλασε έναν δημοσιογράφο του Σοβιετικού περιοδικού *New Times*, με την κατηγορία της μη αποδεκτής

⁸³ Fialka, John J., (1997), op. cit., σελ. 119.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Warner, W.T., op. cit., σελ. 147.

⁸⁶ Ibid, σελ. 147-48.

⁸⁷ Ibid, σελ. 143-44.

⁸⁸ Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, op. cit., σελ. 621.

συμπεριφοράς, η οποία αποτελεί ένα διπλωματικό ευφημισμό για την δραστηριότητα της κατασκοπείας. Την ίδια περίοδο η Βρετανία ζήτησε να εγκαταλείψουν τη χώρα δύο διπλωμάτες της Σοβιετικής πρεσβείας στο Λονδίνο, συμπεριλαμβανομένου του Gennady Primakov, του βοηθού αεροπορικού ακολούθου. Και οι τρεις είχαν εμπλακεί σε οικονομική κατασκοπεία.⁸⁹

Απευθυνόμενος προς το προσωπικό της Σοβιετικής πρεσβείας στο Λονδίνο κατά τη διάρκεια μιας ιδιωτικής συνάντησης (στην οποία είχε παραστεί ο Ο. Gordievsky) στις 15 Δεκεμβρίου 1984, ο Gorbachev μίλησε με πολύ κολακευτικά λόγια για της επιτυχίες του FCD Directorate T και των αξιωματούχων της Line X στο εξωτερικό.⁹⁰ Το 1985 σύμφωνα με μία αναφορά της CIA σχετικά με τις πρακτικές που χρησιμοποιούσαν οι Σοβιετικοί προκειμένου να αποκτήσουν υψηλή τεχνολογία, τόσο η GRU όσο και η KGB εμπλέκονταν σε επιχειρήσεις μακροοικονομικής κατασκοπείας, με την πρώτη να επιτυγχάνει εξαιρετικά αποτελέσματα στην απόκτηση hardware, και ιδιαίτερα hardware που έχει άμεση σχέση με στρατιωτική τεχνολογία. Σύμφωνα με την εκτίμηση της KGB για το έτος 1985, οι επιχειρήσεις μακροοικονομικής κατασκοπείας που διεξήγαγε είχαν ως αποτέλεσμα την εξοικονόμηση ενός σημαντικού ποσού χρημάτων σε ξένο συνάλλαγμα. Μία έκθεση του 1986 υπολόγισε το κέρδος σε περίπου 550 εκατομμύρια ρούβλια, ενώ εκθέσεις του 1988 και 1989, σε 1 δισεκατομμύριο ρούβλια. Όμως δεν υπήρχε καμία αναφορά στο κόστος αυτών των επιχειρήσεων.⁹¹

Ήταν σαφές ότι ο Gorbachev θεωρούσε την μυστική/συγκεκριμένη απόκτηση της Δυτικής τεχνολογίας ως ένα σημαντικό μέρος της οικονομικής περεστρόικα. Ο Gorbachev ήταν αρχικά εντυπωσιασμένος από την απόδοση του Directorate T του FCD. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η KGB είχε περισσότερες επιτυχίες στη συλλογή επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών παρά στις επιχειρήσεις συλλογής πολιτικών πληροφοριών εναντίον των ΗΠΑ. Η διείσδυση στις αμερικανικές αμυντικές βιομηχανίες και στα ερευνητικά ιδρύματα αποδείχθηκε ευκολότερη από τη διείσδυση στην καρδιά της ομοσπονδιακής κυβέρνησης. Αυτό που παρέμεινε εν μέρει ταμπού ήταν η δυσκολία της σοβιετικής βιομηχανίας να εκμεταλλευθεί πλήρως τις εκπληκτικές επιστημονικές και τεχνολογικές πληροφορίες που λάμβανε. Ήταν ιδεολογικά αδύνατον οι Σοβιετικοί να

⁸⁹ Eells, Richard & Peter, Nehemkis, op. cit., σελ. 109.

⁹⁰ Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, op. cit., σελ. 156.

⁹¹ Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, op. cit., σελ. 622.

μάθουν από τις αποτυχίες τους διότι κάτι τέτοιο θα συνεπαγόταν την αναγνώριση της κατωτερότητας της διευθυνόμενης σοβιετικής οικονομίας σε σύγκριση με τις οικονομίες της αγοράς της Δύσης.⁹² Ο Andrew και ο Mitrokhin συμπεραίνουν ότι οι τακτικές νίκες του FCD εναντίον του «κύριου εχθρού» των ΗΠΑ που εντυπωσίασαν τον Gorbachev απέτυχαν να αποφύγουν την στρατηγική ήττα.⁹³ Οι επιτυχίες του Directorate T απλά υπέδειξαν τα δομικά προβλήματα της Σοβιετικής οικονομίας. Παρά τις επιστημονικές και τεχνολογικές πληροφορίες αξίας ενός δισεκατομμυρίου ρουβλίων το χρόνο και το μεγάλο αριθμό επιστημόνων και μηχανικών, η τεχνολογία της ΕΣΣΔ εξακολούθησε να βρίσκεται σε κατώτερο επίπεδο σε σχέση με τη Δύση. Τα πραγματικά οικονομικά οφέλη των δυτικών επιστημονικών και τεχνολογικών μυστικών, αν και αξίας δισεκατομμυρίων δολαρίων, περιορίστηκαν σημαντικά από τις δομικές αδυναμίες της Σοβιετικής κατευθυνόμενης οικονομίας. Οι ιδεολογικές παρωπίδες του Σοβιετικού συστήματος συνδυάστηκαν με την οικονομική ακαμψία και την αντίσταση στην καινοτομία σε σύγκριση με την κατάσταση των δυτικών οικονομιών της αγοράς.⁹⁴ Έτσι εξηγείται το οικονομικό παράδοξο της δεκαετίας του 1980: παρά την ύπαρξη στην ΕΣΣΔ ενός τεράστιου αριθμού ικανότατων επιστημόνων και μηχανικών και ενός τεράστιου όγκου επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών, η σοβιετική τεχνολογία οπισθοδρόμησε περισσότερο σε σύγκριση με τη δυτική. Μέχρι τα τελευταία χρόνια του Ψυχρού Πολέμου υπήρχε μία εκπληκτική αντίθεση μεταξύ της προνομιακής πρόσβασης του Κρεμλίνου στα μυστικά της δυτικής τεχνολογίας αιχμής και της αποτυχίας να αντιληφθεί τη φύση και το μέγεθος της λανθασμένης οικονομικής διαχείρισης των μελών του.⁹⁵ Οι μεταρρυθμίσεις του Gorbachev αδυνάτισαν περεταίρω της κατευθυνόμενη οικονομία, χωρίς να εγκαθιδρύσουν μία οικονομία της αγοράς στη θέση της. Ούτε οι οικονομικές ούτε οι πολιτικές πληροφορίες κατόρθωσαν να αποτρέψουν τη διάλυση του υπό κατάρρευση Σοβιετικού συστήματος.⁹⁶ Είναι πράγματι ειρωνικό ότι οι αναφορές του FCD εστιάζονταν στις δομικές αντιφάσεις του δυτικού καπιταλισμού ενώ συγκάλυπταν τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα του Σοβιετικού Συνασπισμού.⁹⁷ Η αποκάλυψη του μεγέθους της οικονομικής στασιμότητας της ΕΣΣΔ και της μακροπρόθεσμης πτώσης

⁹² Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, op. cit., σελ. 280.

⁹³ Ibid, σελ. 289.

⁹⁴ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, op. cit., σελ. 724.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid, σελ. 289.

⁹⁷ Ibid, σελ. 280.

σε σχέση με τη Δύση, είχαν έντονη επίδραση στην πολιτική του Gorbachev από ό,τι οι επιτυχίες της οικονομικής κατασκοπείας που τόσο τον είχαν εντυπωσιάσει πριν.⁹⁸ Στο τέλος της δεκαετίας του 1980 ο Gorbachev εγκατέλειψε τη διευθυνόμενη οικονομία και αποδέχθηκε την οικονομία της αγοράς. Σύμφωνα με τις Βρετανικές και Αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών κατά τη διάρκεια της Προεδρίας του Gorbachev κλιμακώθηκαν οι προσπάθειες των Σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών όσον αφορά στην κλοπή ή αντιγραφή Δυτικών επιστημονικών μυστικών.⁹⁹ Το Δεκέμβριο του 1988, ο τότε Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών Sir Geoffrey Howe, εξέτασε την έκθεση της MI5 για το μέγεθος της οικονομικής κατασκοπείας των Σοβιετικών και παρουσίασε στους Σοβιετικούς τα απαραίτητα στοιχεία ζητώντας τους να σταματήσουν την διενέργεια κατασκοπείας στο αγγλικό έδαφος. Όμως οι προειδοποιήσεις του δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα.¹⁰⁰ Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 οι Σοβιετικοί επικέντρωναν την προσοχή τους σε τρεις στόχους: την απόκτηση πληροφοριών για την πολιτική κατάσταση των δυτικών χωρών, την υπονόμευσή τους, και την στρατιωτική και οικονομική κατασκοπεία.¹⁰¹ Σήμερα η στρατηγική της υπονόμευσης των δυτικών καθεστώτων δεν αποτελεί πλέον καθήκον των ρωσικών μυστικών υπηρεσιών, ενώ η οικονομική κατασκοπεία αποτελεί την πρώτη προτεραιότητά τους.¹⁰² Σύμφωνα με έναν αξιωματούχο των βρετανικών υπηρεσιών πληροφοριών, ο Gorbachev το 1989 είχε να αντιμετωπίσει τρία προβλήματα: το οικονομικό, το στρατιωτικό και την επιθετική εξωτερική πολιτική της ΕΣΣΔ.

«Εάν επρόκειτο να μεταρρυθμίσει την οικονομία και τη βιομηχανία, τότε ήταν αναγκαία η απόκτηση της τελευταίας τεχνολογίας από τη Δύση. Οι στρατιωτικοί θα συμφωνούσαν σε μειώσεις των δυνάμεών τους μόνον εάν ήταν σίγουροι ότι τα όπλα που διέθεταν ήταν εφάμιλλα με εκείνα των Δυτικών. Την ίδια στιγμή εάν ασκείς μία επιθετική εξωτερική πολιτική επιθυμείς να γνωρίζεις τις αντιδράσεις των άλλων χωρών σε αυτήν. Όλα αυτά σημαίνουν μία πολύ δραστήρια προσπάθεια συλλογής πληροφοριών.»¹⁰³

Αν και δεν υπάρχουν στατιστικά για την περίοδο του Gorbachev, όλα τα στοιχεία συντείνουν στο γεγονός ότι η επιστημονική και τεχνολογική κατασκοπείας είχε αυξητικές τάσεις. Μεταξύ των σημαντικότερων επιτυχιών της VPK συγκαταλέγονται

⁹⁸ Ibid, σελ. 725.

⁹⁹ Adams, James, op. cit., σελ. 129.

¹⁰⁰ Ibid, σελ. 129.

¹⁰¹ Ibid, σελ. 130.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid.

η κατασκευή ενός αντίγραφου του συστήματος AWACS, η κατασκευή του ρωσικού βομβαρδιστικού Blackjack πιστού αντίγραφου του αμερικανικού βομβαρδιστικού B1-B, η κλοπή της σειράς ηλεκτρονικών υπολογιστών RYAD από την IBM, η κλοπή των ολοκληρωμένων κυκλωμάτων από την Texas Instruments. Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής «Ryad» των σοβιετικών αποτελούσε ένα πιστό αντίγραφο του «370» της IBM. Τα ραντάρ που καθοδηγούν τους πυραύλους που εκτοξεύονται από τα πολεμικά αεροσκάφη της ΕΣΣΔ κατασκευάστηκαν με βάση τα σχέδια των ραντάρ των αμερικανικών αεροσκαφών F-14, F-15 και F-18. Συνολικά περίπου 5.000 κατηγορίες του Ρωσικού στρατιωτικού εξοπλισμού κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 οφείλουν την ύπαρξή τους στις επιχειρήσεις της KGB. Περίπου το 60% των σχεδίων και άλλων εγγράφων κλαπήκαν από τις ΗΠΑ και άλλες δυτικές χώρες.¹⁰⁴

Οι Σοβιετικές ένοπλες δυνάμεις εξαρτώνταν από τέτοιου είδους επιστημονικές και τεχνολογικές επιτυχίες. Περίπου 150 Σοβιετικά οπλικά συστήματα θεωρείται ότι εξαρτώνται από τεχνολογίες που κλαπήκαν από τη Δύση.

Το Φεβρουάριο του 1990 ο Διευθυντής της CIA William Webster ισχυρίστηκε ότι η KGB όχι μόνον εξακολουθούσε, αλλά επέκτεινε τις επιχειρήσεις οικονομικής κατασκοπείας «ιδιαίτερα στις ΗΠΑ, όπου αυξήθηκε η στρατολόγηση ανθρώπων που κατείχαν τεχνολογικές γνώσεις ή πρόσβαση σ' αυτές».¹⁰⁵

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν έθεσε τέλος στις ρωσικές επιχειρήσεις απόκτησης επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών από τη Δύση, αλλά δημιούργησε νέες ευκαιρίες για τη Line X μέσω της επέκτασης των επιστημονικών ανταλλαγών μεταξύ Ανατολής – Δύσης καθώς και επιχειρηματικών κοινοπραξιών, τις οποίες, η διάδοχος της KGB, SVR ανυπομονούσε να εκμεταλλευθεί. Η επανενεργοποίηση στις αρχές του 1990 του Βρετανού πράκτορα της Line X Michael Smith αποτελεί ένα από τα πολλά στοιχεία της συνεχιζόμενης προτεραιότητας που δίνει η ηγεσία της Ρωσίας στη συλλογή επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών.¹⁰⁶ Στη μεταψυχροπολεμική εποχή η Ρωσική Ομοσπονδία κληρονόμησε σχεδόν όλες τις υπηρεσίες πληροφοριών καθώς και τις KGB/GRU. Οι υπηρεσίες αυτές αν και δε δεσμεύονται πλέον από τον έλεγχο του Κομμουνιστικού Κόμματος, συνεχίζουν την οικονομική κατασκοπεία εναντίον των ΗΠΑ και των

¹⁰⁴ Ibid, σελ. 128, Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, op. cit., σελ. 622-3.

¹⁰⁵ Andrew, Christopher & Gordievsky Oleg, op. cit., σελ. 623.

¹⁰⁶ Andrew, Christopher and Mitrokhin, Vasili, op. cit., σελ. 725.

Δυτικών κρατών.¹⁰⁷ Το μόνο που άλλαξε σήμερα σε σύγκριση με το 1989 είναι η κατάρρευση της ΕΣΣΔ και η εξάλειψη της επιθετικής εξωτερικής της πολιτικής. Η Ρωσία έχει να αντιμετωπίσει τον υπερπληθωρισμό και οι πιέσεις για την εντατικοποίηση των επιχειρήσεων οικονομικής κατασκοπείας γίνονται πιο έντονες στην προσπάθεια να σταθεροποιήσει την οικονομία της.¹⁰⁸ Ταυτόχρονα, καθώς η πρώην KGB αναζητάει νέους ρόλους προκειμένου να διατηρήσει την επιρροή της και τη θέση της στη ρωσική κοινωνία, η οικονομική κατασκοπεία αποτελεί μία διέξοδο.¹⁰⁹ Από οικονομικής απόψεως, η αμερικανική/δυτική τεχνολογία θεωρείται ως ένα απαραίτητο μέσο για τη σωτηρία της ρωσικής οικονομίας από μία τελική διάλυση. Από τη στρατιωτική πλευρά, η τεχνολογία που έχει αποκτηθεί μέσω κατασκοπείας, υποστηρίζει τον παραπάνω οικονομικό στόχο.¹¹⁰ Εάν η Ρωσία κυνηγώντας την ξένη (κυρίως δυτική) τεχνολογία έχει ως στόχο να υπερισχύσει της Δύσης, αποτελεί ένα αμφισβητήσιμο ζήτημα, αλλά η προηγμένη τεχνολογία εφαρμόζεται σίγουρα για να αναβαθμισθούν οι τεχνικές δυνατότητες σημαντικών οπλικών συστημάτων με στόχο τη διευκόλυνση των πωλήσεων στη διεθνή αγορά όπλων, από όπου η Ρωσία αποκτά πολύτιμο ξένο συνάλλαγμα.¹¹¹

Το 1991-2 ο Jeffrey Wright προέβλεπε ότι η KGB θα αυξήσει το ήδη υψηλό επίπεδο κατασκοπείας που ασκεί προκειμένου να αποκτήσει τεχνολογία και οικονομικές πληροφορίες που θα τη βοηθήσουν να ξαναχτίσει τη Σοβιετική οικονομία. Με τη διαφορά ότι πλέον δε θα μπορούσε να ελέγχει και να απολαμβάνει τα οφέλη των υπηρεσιών πληροφοριών των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης.¹¹²

Το Νοέμβριο του 1991, ο Peter Frisch αναπληρωτής διευθυντής του τομέα αντικατασκοπείας των γερμανικών υπηρεσιών πληροφοριών, παρατήρησε ότι η «φάση της στασιμότητας» στις ρωσικές υπηρεσίες πληροφοριών έχει τελειώσει.¹¹³ Από την άνοιξη του 1992 έγινε εμφανές ότι εάν και η Σοβιετική Ένωση διασπαζόταν οι υπηρεσίες πληροφοριών της βρίσκονταν στο στάδιο της ανάκαμψης. Δύο χαρακτηριστικά των παρατηρούμενων μεταβολών στις ρωσικές υπηρεσίες πληροφοριών είναι πρώτον, η αδυναμία της κυβέρνησης Yeltsin να τις ελέγξει, και δεύτερον η στροφή τους από τη συλλογή και ανάλυση στρατιωτικών πληροφοριών

¹⁰⁷ Warner, W.T., (1994), op. cit., σελ. 144.

¹⁰⁸ Adams, James, op. cit., σελ. 130.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Warner, W.T., (1994), op. cit., σελ. 144.

¹¹¹ Ibid., σελ. 144.

¹¹² Wright, Jeffrey W., op. cit., σελ. 215.

¹¹³ Sherr, James, "Cultures of Spying", *The National Interest*, Winter, 1994/95, σελ. 60.

στην συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών.¹¹⁴ Επιπλέον έχουν δώσει έμφαση στον τομέα της τεχνολογίας. Το μεγαλύτερο μέρος της συλλογής των τεχνολογικών πληροφοριών δεν το έχουν αναλάβει οι υπηρεσίες πληροφοριών για την εξωτερική ασφάλεια (Foreign Intelligence), αλλά η Πρώτη Διεύθυνση Πληροφοριών (Chief Intelligence Directorate) του Ρωσικού Γενικού Επιτελείου Στρατού (Russian Army's General Staff-GRU).¹¹⁵ Ο επικεφαλής της δήλωσε το 1992 ότι η οικονομική κατασκοπεία αποτελεί «ένα από τα μέσα υποστήριξης των στρατιωτικών δραστηριοτήτων».¹¹⁶ Ο Yeltsin είχε δηλώσει ότι

«η εξασφάλιση πρόσβασης στις αγορές άλλων χωρών είναι μία ευθύνη όχι μόνο του Υπουργείου Οικονομικών και του Υπουργείου Εξωτερικών, αλλά και των υπηρεσιών πληροφοριών του εξωτερικού (Foreign Intelligence)».¹¹⁷

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 δημιουργήθηκε η FAPSI (Federal Agency for Government Communications and Information η οποία περιλαμβάνει τον επικοινωνιακό εξοπλισμό της πρώην KGB και είναι ένας από τους τρεις οργανισμούς που ασκεί δραστηριότητες σχετικές με τις πληροφορίες για το εξωτερικό. Παρόλο που είναι ένας αυστηρώς απόρρητος οργανισμός είναι ταυτόχρονα και μία επιχείρηση. Έχει δικαίωμα να μισθώσει τον εξοπλισμό που διαθέτει σε ξένους επενδυτές, να επενδύσει σε ξένες επιχειρήσεις και να ιδρύσει εταιρείες στο εξωτερικό. Σύμφωνα με τον Victor Yasmann του Radio Liberty, όχι μόνον έχει τη δυνατότητα αυτοχρηματοδότησης, έχει επίσης αποκτήσει μερικό έλεγχο των κυβερνητικών επικοινωνιών και διεξόδους στα μέσα ενημέρωσης στις γύρω της Ρωσίας περιοχές, και μέσω προσχωρήσεων, κοινοπραξιών (joint ventures) και δημιουργίας εταιρειών βιτρίνας, αναζητά προηγμένες τεχνολογίες στον τομέα των επικοινωνιών και μεταδίδει τα συμφέροντά της στη Δύση. Ουσιαστικά, η οργάνωση αυτή ασκεί οικονομική δραστηριότητα, όπως θα έκανε και οποιαδήποτε πολυεθνική επιχείρηση στο εξωτερικό. Οι επικεφαλείς της υποστηρίζουν ότι οι οικονομικές δραστηριότητες της FAPSI θα συμβάλλουν στην αύξηση του προϋπολογισμού για τη λειτουργία της οργάνωσης. (non-budgetary resources). Επιπλέον, επιλέγοντας τον παραπάνω τρόπο συλλογής πληροφοριών οικονομικού περιεχομένου η FAPSI

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid, σελ. 61.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid.

αποφεύγει τυχόν αντιπαράθεσεις με άλλες χώρες, ενώ επιτυγχάνει την πρόσβαση σε προηγμένες τεχνολογίες όσον αφορά στον τομέα των επικοινωνιών.¹¹⁸

Ακόμη και μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η οικονομική κατασκοπεία εκ μέρους της Ρωσίας (και των άλλων πρώην σοβιετικών δημοκρατιών) αυξήθηκε σημαντικά. Σύμφωνα με τους Andrew και Gordievsky, η δύσκολη οικονομική κατάσταση της Ρωσίας αύξησε την ανάγκη απόκτησης πληροφοριών υψηλής τεχνολογίας. Όπως και στο παρελθόν, η πιο κρίσιμη ανάγκη είναι να εμφυτεύσουν την τεχνολογία που αποκτούν μέσω της οικονομικής κατασκοπείας όπου η ρωσική βιομηχανία αδυνατεί να επενδύσει στην έρευνα και ανάλυση.¹¹⁹ Η ρωσική αμυντική βιομηχανία παρουσίασε μία πτώση της παραγωγής της τάξεως του 50-75% ή περισσότερο σε ορισμένους τομείς (π.χ. στην κατασκευή πλοίων), αλλά ακόμη προσπαθεί να διατηρήσει εκτεταμένη έρευνα και ανάπτυξη σε περιοχές υψηλής τεχνολογίας με πρωταρχικούς στρατιωτικούς σκοπούς όπως σε μαχητικά αεροσκάφη, πυρηνικά όπλα και προωθητήρες ρουκετών.¹²⁰ Στην πρώτη του συνέντευξη ως επικεφαλής των μυστικών υπηρεσιών της Ρωσίας ο Yevgeniy Primakov σημείωσε ότι οι υπηρεσίες πληροφοριών

«πρέπει να παρέχουν ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη της οικονομίας και της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου της χώρας».¹²¹

Τον Απρίλιο του 1992 ο DCI Robert Gates κατέθεσε σε μία επιτροπή του Κογκρέσου ότι εξακολουθούν οι επιχειρήσεις συλλογής επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών από τη Ρωσία και στην περίοδο της ηγεσίας του Primakov.¹²² Ο Zagorin σε άρθρο του σημειώνει ότι το 1992 στο Βέλγιο, ένας Βέλγος «δημοσιογράφος» συνελλήφθη και καταδικάστηκε επειδή εξουσιοδοτήθηκε να καλύψει τις εκτοξεύσεις δορυφόρων, όμως παραδέχθηκε ότι τον Ιανουάριο του 1992 ασκούσε οικονομική κατασκοπεία για λογαριασμό της SVR (Russian Foreign Intelligence Service).¹²³

Τον Αύγουστο του 1992, υπεγράφη ο «Νόμος για την Εξωτερική Πληροφόρηση» (Law on Foreign Intelligence), τον οποίο συνέτασσε η ίδια η ηγεσία

¹¹⁸ Sherr, J., "Divided but Indominable: the KGB in Yeltsin's Russia", *European Security Analyst*, No. 24 (1993), σελ. 3-4.

Fialka, J. John J., (1997), op. cit., σελ. 121-22.

¹¹⁹ Andrew, Christopher & Gordievsky, Oleg, op. cit., Warner, W.T., op. cit., σελ. 148.

¹²⁰ Warner, W.T., (1994), op. cit., σελ. 148.

¹²¹ Richelson, Jeffrey T., *A Century of Spies: Intelligence in the Twentieth Century*, Oxford University Press, 1995), σελ. 428.

¹²² Ibid.

¹²³ Warner, W.T., (1994), op. cit., σελ. 148.

των μυστικών υπηρεσιών. Ο νόμος αυτός έδινε έμφαση στην επέκταση της χρήσης εμπορικών/επιχειρηματικών θέσεων ως «κάλυψη», ενώ όσον αφορά στις αποστολές, ανέφερε ως κορυφαία προτεραιότητα τη συλλογή οικονομικών και επιστημονικών-τεχνολογικών πληροφοριών από τις Δυτικές χώρες.¹²⁴

Τον Ιανουάριο του 1993, ο Gates ανέφερε ότι η SVR και η KGB συνεχίζουν να εμπλέκονται στην επιθετική συλλογή τεχνολογικών πληροφοριών.¹²⁵ Η συλλογή επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών έπαιξε σημαντικό ρόλο στην απόφαση της Ρωσίας το 1993 να αυξήσει σημαντικά την οικονομική βοήθεια προς την Κούβα. Ως αντάλλαγμα οι Ρώσοι διατήρησαν το κέντρο υποκλοπής επικοινωνιών που διαθέτουν στο Lourdes, το οποίο είχε αναβαθμισθεί το 1990.¹²⁶ Μεταξύ των προτεραιοτήτων των Ρωσικών μυστικών υπηρεσιών συγκαταλέγεται και η οικονομική, βιομηχανική, τεχνολογική και πολιτική κατασκοπεία. Το Φεβρουάριο του 1996 ο Boris Yeltsin κατά τη διάρκεια μίας σύσκεψης με τα μέλη συμβουλίου ασφαλείας του στο Κρεμλίνο, έδωσε εντολή οι ρωσικές μυστικές υπηρεσίες να εστιάσουν την προσοχή τους στον «τεχνολογικό επανεξοπλισμό», συλλέγοντας νέες ιδέες από τη Δύση και εφαρμόζοντάς τες στη Ρωσία. Ο Yeltsin ανέφερε χαρακτηριστικά:

«Καλλίτερα να έχουμε μία πρωτοπόρα τεχνολογία, παρά μία πρωτοπόρα ιδεολογία».¹²⁷

Την ίδια χρονιά, μαζί με το διορισμό του Primakov ως Υπουργού Εξωτερικών της Ρωσίας και του Vyacheslav Trubnikov ως επικεφαλής της SVR ο Yeltsin υπέγραψε ένα νέο νόμο (Law on Foreign Intelligence) σχετικά με το καθεστώς και τις λειτουργίες της Ρωσικής υπηρεσίας πληροφοριών SVR, ο οποίος είχε ψηφιστεί από τη Δούμα το Δεκέμβριο του 1995. Σύμφωνα με το Νόμο αυτό οι λειτουργίες της SVR περιλαμβάνουν τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με πολιτικά, οικονομικά, στρατιωτικά-στρατηγικά, επιστημονικά, τεχνολογικά και οικολογικά ζητήματα, καθώς και έρευνα και ανάλυση των συλλεχθέντων πληροφοριών ώστε να υποστηριχθεί η κυβέρνηση στη λήψη των αποφάσεων και στη διαμόρφωση και εκτέλεση των απαραίτητων πολιτικών.¹²⁸ Ο αναπληρωτής διευθυντής της SVR περιέγραψε τους στόχους της υπηρεσίας στα πλαίσια της σφαίρας των οικονομικών

¹²⁴ Anderson, Julie, "The Humint Offensive from Putin's Chekist State", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 20, No. 2, 2007, σελ. 260.

¹²⁵ Richelson, Jeffrey T., (1995), op. cit., σελ. 428.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Pringle, Robert W., "The Heritage and Future of Russian Intelligence", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 11, No. 2, Summer 1998.

¹²⁸ Anderson, Julie, (2007), op. cit., σελ. 262.

πληροφοριών ως εξής: η εκτίμηση της ξένης επιρροής στη ρωσική οικονομία, η διευκόλυνση της ολοκλήρωσης στο εσωτερικό της πρώην ΕΣΣΔ, η αντιμετώπιση των ξένων απειλών εναντίον της οικονομικής ασφάλειας της Ρωσίας, η παροχή βοήθειας στη Ρωσική κυβέρνηση προκειμένου να προσελκύσει ξένες επενδύσεις και η παρεμπόδιση του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος ξένων και εγχώριων εγκληματικών ομάδων.¹²⁹

Τον Ιούνιο του 1996 σε μία έκθεσή του στο Moscow State Institution of International Relations ο Primakov σκιαγράφησε τη Ρωσική εξωτερική πολιτική και υπαινίχθηκε ότι η SVR έπρεπε να δώσει έμφαση στην οικονομική κατασκοπεύα σε μια προσπάθεια να θεραπεύσει τη ρωσική οικονομία. Στην πραγματικότητα σύμφωνα με τους Albinι και Anderson οι πληροφορίες που αποκόμισαν οι ρωσικές υπηρεσίες πληροφοριών μέσω οικονομικής κατασκοπεύας ωφέλησαν μόνον τη «νέα ολιγαρχία» και όχι το ρωσικό λαό.¹³⁰

Αν και η ακριβής δομή της SVR δεν είναι γνωστή, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Federation of American Scientists (FAS) η SVR χωρίζεται σε τρεις κύριες διευθύνσεις: η Διεύθυνση S είναι υπεύθυνη για το χειρισμό των πρακτόρων με «βαθιά κάλυψη» (deep cover), η Διεύθυνση T έχει την ευθύνη της συλλογής επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών, ενώ η Διεύθυνση K ασχολείται με τη δειξόδυση σε ξένες μυστικές υπηρεσίες και με την παρακολούθηση των Ρώσων πολιτών στο εξωτερικό.¹³¹

Μάλιστα, η SVR διατήρησε στη Μόσχα την Ακαδημία όπου εκπαιδεύονταν οι κατάσκοποι (“Andropov Red Banner Institute”) μόνο που την μετονόμασε σε “Foreign Intelligence Institute”. Το πρόγραμμά των μαθημάτων της περιλαμβάνει και ζητήματα οικονομίας.¹³²

Ο Καθηγητής Arthur S. Hulnick, και πρώην αναλυτής πληροφοριών της CIA, σημειώνει ότι η SVR διατηρεί μία μονάδα που ασχολείται με την κλοπή ξένης τεχνολογίας, παράλληλα με την συλλογή πολιτικών και οικονομικών πληροφοριών.¹³³ Μάλιστα η συνεργασία της Ρωσίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με τις εφαρμοσμένες τεχνολογίες για δορυφόρους παρατήρησης, όπως

¹²⁹ Albinι, Joseph L. & Anderson, Julie, “Whatever Happened to the KGB?”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 11, No. 1, Spring 1998, σελ. 46.

¹³⁰ Albinι, Joseph L. & Anderson, Julie, op. cit., σελ. 44-46.

¹³¹ Anderson, Julie, (2007), op. cit., σελ. 263.

¹³² Ibid, σελ. 262.

¹³³ Hulnick, Arthur S., *Keeping US Safe: Secret Intelligence and Homeland Security* (Westport, CT.: Greenwood/Praeger, 2004), σελ. 47.

ονομάστηκε το Μάρτιο του 2006 στην κοινή δήλωση των δύο πλευρών “Establishment of a EU – Russia Dialogue on Space Cooperation”, παρέχει στη Μόσχα μία άκρως νομιμοποιημένη αφορμή για να επικοινωνεί με πρόσωπα που έχουν πρόσβαση στα μυστικά διαστημικών τεχνολογιών και στρατηγικών. Καθώς οι ικανότητες της Μόσχας στο πεδίο της δορυφορικής τεχνολογίας για στρατιωτικούς και κατασκοπευτικούς σκοπούς χειροτερεύουν, η οικονομική κατασκοπευία μπορεί να είναι ένας τρόπος απόκτησης τεχνολογίας, χωρίς έξοδα.¹³⁴ Τη στιγμή μάλιστα που η Ευρωπαϊκή Διαστημική Υπηρεσία (European Space Agency – ESA) έχει θέσει ως ερευνητική της προτεραιότητα τρεις περιοχές (παρακολούθηση του διαστήματος, εναρμονισμένα εθνικά δίκτυα ξηράς για την παρακολούθηση της Γης, δορυφόροι αναμετάδοσης δεδομένων)¹³⁵ είναι λογικό οι Ρωσικές μυστικές υπηρεσίες να εκμεταλλευθούν αυτή τη συνεργασία ώστε να μειώσουν τις αδυναμίες τους στα ζητήματα αυτά.¹³⁶

Η ρωσική κυβέρνηση σε αντίθεση με τις περισσότερες Δυτικές κυβερνήσεις, αντιλαμβάνεται την επιτυχία στη διεθνή αγορά όπλων ως αντίβαρο στα εσωτερικά οικονομικά προβλήματα. Το Φεβρουάριο του 2005 η Ρωσία υπέγραψε με τη Βενεζουέλα μία συμφωνία πώλησης οπλικών συστημάτων (πολεμικά αεροσκάφη MiG και επιθετικά τουφέκια Kalashnikov).¹³⁷ Σύμφωνα με μία πρόσφατη έκθεση του Αμερικανικού Κογκρέσου, με τίτλο “Conventional Arms Transfers to Developing Countries” η Ρωσία έκλεισε μία συμφωνία ύψους 700 εκατομμυρίων δολαρίων με το Ιράν για την πώληση πυραύλων εδάφους-αέρος.¹³⁸ Μία σημαντική λειτουργία της SVR είναι και η επίβλεψη των εξοπλιστικών συμφωνιών της Ρωσίας. Ο Διευθυντής της SVR, Στρατηγός Sergei Lebedev, σε μία σπάνια συνέντευξή του στην Rossiyskaya Gazeta το 2002, δήλωσε ότι η έγκριση της SVR είναι απαραίτητη για κάθε εξοπλιστική συμφωνία. Στις πωλήσεις οπλικών συστημάτων εμπλέκεται και η στρατιωτική μυστική υπηρεσία (GRU), καθώς διαθέτει συνδέσμους με ξένους στρατιωτικούς και ηγετικά μέλη παραστρατιωτικών ομάδων, κυρίως φιλικών προς τη

¹³⁴ Ο επικεφαλής της Ρωσικής Ομοσπονδιακής Διαστημικής Υπηρεσίας, Anatoly Perminov, δήλωσε ότι «Το Νοέμβριο του 2005, η Ρωσία διέθετε ένα σύνολο 96 δορυφόρων, εκ των οποίων οι 62 (περίπου 65%) έχουν περάσει το επίσημο όριο ζωής που θέτει ο κατασκευαστής. Anderson, Julie, (2007), *op. cit.*, σελ. 266-267.

¹³⁵ Space surveillance, harmonized national Earth observation ground networks, data-relay satellites.

¹³⁶ Anderson, Julie, *op. cit.* (2007), *p. cit.*, σελ. 267.

¹³⁷ *Ibid*, σελ. 268.

¹³⁸ Brophy, Stephanie, “Russian Intelligence”, 02/03/2007, Center for International Relations (CIR), IA-Forum.org, σελ. 8.

Ρωσία χωρών.¹³⁹ Σύμφωνα με τον Καθηγητή Stephen Blank, του Strategic Studies Institute του U.S. Army War College,

«Οι πωλήσεις όπλων προσδίδουν επιρροή στη Μόσχα έναντι των ξένων πρωτευουσών, καθώς και ένα παράθυρο, αν όχι ένα μοχλό, στις στρατιωτικές εξελίξεις των ξένων χωρών».¹⁴⁰

Σε αυτό το εγχείρημα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο τόσο οι πολιτικές, όσο και οι στρατιωτικές υπηρεσίες πληροφοριών. Η αμερικανική και δυτική τεχνολογία αποτελεί εδώ και καιρό το κλειδί της ικανότητας της ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας να ανταγωνίζεται και θα συνεχίσει να διαδραματίζει το ρόλο αυτό.

Σύμφωνα με τον Ρωσικό Ομοσπονδιακό Νόμο, η GRU έχει το καθήκον της συλλογής στρατιωτικών, στρατιωτικο-πολιτικών, στρατιωτικο-τεχνολογικών, στρατιωτικο-οικονομικών και οικολογικών πληροφοριών. Σύμφωνα με τον Στρατηγό Fedor Ladygin, ο οποίος ήταν επικεφαλής της μέχρι το 1997, η GRU εστιάζει την προσοχή της ολόενα και περισσότερο σε περιοχές όπου συγκλίνουν ή/και εφάπτονται τα πολιτικά με τα στρατιωτικά συμφέροντα. Και αυτά πάνε πέρα από τις τεχνολογίες διπλής χρήσης. Σε μία συνέντευξή του στην Komsomolskaya Pravda, στις 5 Νοεμβρίου του 1996, ο Ladygin δήλωσε ότι η κύρια προτεραιότητα της υπηρεσίας του είναι η στρατιωτική-οικονομική-τεχνολογική κατασκοπεία, με στόχο να αποτραπεί η πτώση της Ρωσίας στο «καθεστώς μίας τριτοκοσμικής χώρας». Η GRU αναμένεται να δραστηριοποιηθεί περισσότερο στην κατασκοπεία εναντίον χωρών-παραγωγών οπλικών συστημάτων και στρατιωτικής τεχνολογίας και εναντίον χωρών-αγοραστών, ώστε η Ρωσία όχι μόνον να κερδίζει μερίδιο αγοράς από τους ανταγωνιστές της, αλλά και να χρησιμοποιήσει και τις συμφωνίες πώλησης στρατιωτικού εξοπλισμού ως μοχλό πολιτικής και γεωπολιτικής επιρροής.¹⁴¹

Ένας άλλος τομέας ενασχόλησης των ρωσικών μυστικών υπηρεσιών (πολιτικών και στρατιωτικών) αποτελούν τα ενεργειακά θέματα, καθώς η Ρωσία έχει δώσει μεγάλη έμφαση στο πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, προκειμένου να επιτύχει την οικονομική της ανάκαμψη.

Το Μάρτιο του 1999 οι Sunday Times αποκάλυψαν ότι σύμφωνα με έναν πρώην πράκτορα της Βρετανικής μυστικής υπηρεσίας MI6, η πρώην KGB με επικεφαλής τον Yevgeny Primakov διείσδυσε σε σημαντικά οικονομικά κέντρα του Λονδίνου. Η MI6 απεκάλυψε τουλάχιστον έναν πράκτορα της διαδόχου της KGB,

¹³⁹ Anderson, Julie, (2007), op. cit., σελ. 263-264.

¹⁴⁰ Ibid, σελ. 263.

¹⁴¹ Ibid, σελ. 265-6.

της SVR ο οποίος εργαζόταν στην αγορά του Λονδίνου, ενώ ένας άλλος πράκτορας των Ρώσων που συνελήφθη από την MI6 απεκάλυψε το 1995 ότι η SVR είχε τοποθετήσει έναν πράκτορά της στα γραφεία της Barcleys στη Μόσχα. Αξιωματούχοι της MI6 εξέφρασαν το φόβο ότι ο κατάσκοπος αυτός μπορεί να επηρέασε τις καταστροφικές απώλειες της βρετανικής τράπεζας, ύψους 250 εκατομμυρίων λιρών κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης που παρατηρήθηκε στη Ρωσία το 1994. Σύμφωνα με τους Sunday Times η MI6 έμαθε για το μέγεθος των επιχειρήσεων οικονομικής κατασκοπείας της πρώην ΕΣΣΔ στις αρχές της δεκαετίας του 1990 όταν κατάφερε να συλλέξει πληροφορίες σύμφωνα με τις οποίες στους στόχους της KGB και της SVR συμπεριλαμβάνονταν ανώτατοι αξιωματούχοι της Bank of England, της European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) και άλλων θεσμών που εδρεύουν στο Λονδίνο.¹⁴²

Η Julie Anderson καταλήγει στο συμπέρασμα ότι με βάση τις υποθέσεις κατασκοπείας που έχουν έρθει στη δημοσιότητα, οι στόχοι των ρωσικών υπηρεσιών πληροφοριών είναι κυρίως η στρατιωτική και αμυντική βιομηχανία, τα οικονομικά και εμπορικά μυστικά, καθώς και τα βιομηχανικά μυστικά.¹⁴³ Μάλιστα οι ρωσικές υπηρεσίες πληροφοριών δραστηριοποιούνται έντονα στην Ανατολική Ευρώπη και στη Βαλτική όπου στοχεύουν τα οικονομικά και επιχειρηματικά μυστικά των νέων μελών της Ε.Ε. Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι η ηγέτιδα τάξη στη Ρωσία ελέγχει τις πηγές στρατηγικής σημασίας της χώρας – κυρίως το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο – οι υπηρεσίες πληροφοριών καλούνται να διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση του ελέγχου όσον αφορά στις ενεργειακές πηγές, κάτι που θα δώσει τόσο οικονομική όσο και πολιτική ισχύ στη Μόσχα. Καθώς η Ε.Ε. επιδιώκει την αύξηση των χωρών – προμηθευτών της σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο, έτσι ώστε να μειωθεί το ενδεχόμενο διακοπής της ροής ενέργειας και να μειώσει την τρωτότητά της σε περίπτωση ενεργειακής κρίσης, οι Ρωσικές υπηρεσίες πληροφοριών καλούνται να παρακολουθούν τις διαπραγματευτικές θέσεις των μελών της Ε.Ε. Η Ε.Ε. επιθυμεί να επικυρώσει η Μόσχα τον Ενεργειακό Χάρτη (Energy Charter Treaty), ο οποίος θέτει τους κανόνες για το εμπόριο της ενέργειας, όμως η τελευταία αντιτίθεται σε κάτι τέτοιο, επειδή προτιμά να διαπραγματευθεί με κάθε κράτος-μέλος της Ε.Ε. ξεχωριστά, χρησιμοποιώντας τις υπηρεσίες πληροφοριών της

¹⁴² Waller, J. Michael, "Iraq's Russian Arms Buyer Headed Germ Warfare Program: Russian Spies Unmasked in London Financial System", *Russia Reform Monitor*, No. 597, American Foreign Policy Council, Washington D.C., March 3, 1999, www.afpc.org/rm/rm597.htm

¹⁴³ Anderson, Julie, (2007), op. cit., σελ. 269.

ώστε να αποκομίσει τη βέλτιστη συμφωνία.¹⁴⁴ Το 2006 σύμφωνα με ένα έγγραφο σχετικά με τη στρατηγική εξαγωγών που παρουσιάστηκε σε μία σύσκεψη του διοικητικού συμβουλίου της Gazprom, τέθηκε ως στόχος η αύξηση του μεριδίου της Ρωσίας στην Ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου από 25 σε 30%.¹⁴⁵

Το Δεκέμβριο του 2002 το περιοδικό Jane's Intelligence Digest δημοσίευσε μία έκθεση σύμφωνα με την οποία οι κατασκοπευτικές δραστηριότητες της Ρωσίας στη Βόρειο Αμερική (συμπεριλαμβανομένου του Καναδά) έχουν αυξηθεί σημαντικά. Τον Ιανουάριο του 2003, το ίδιο περιοδικό έκανε λόγο για μία αύξηση των Ρώσων κατασκόπων που δραστηριοποιούνταν στη Δύση, η οποία άγγιζε ή ακόμη και ξεπερνούσε τα επίπεδα του Ψυχρού Πολέμου: «Οι επιχειρήσεις των ρωσικών μυστικών υπηρεσιών στη Δύση φαίνεται να κλιμακώνονται με γοργούς ρυθμούς». Ανέφερε ενδεικτικά ότι μόνο στο Λονδίνο ο αριθμός των πρακτόρων της SVR αυξήθηκε από έναν το 1991 σε 33 σήμερα. Σύμφωνα με υπολογισμούς, το Φεβρουάριο του 2005, ο αριθμός των Ρώσων κατασκόπων που λειτουργούσαν στις Η.Π.Α. με επίσημη κάλυψη κυμαινόταν γύρω στους 100. Λαμβάνοντας υπόψιν μία σχετική έκθεση, η κατασκοπευτική των Ρώσων εστιάζεται σε οικονομικούς και βιομηχανικούς στόχους, καθώς και σε νέες στρατιωτικές τεχνολογίες, συμπεριλαμβανομένων των τεχνολογιών διπλής χρήσης. Σύμφωνα με τον Oleg Kalugin, πρώην ανώτατο αξιωματούχο των Σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών, η Μόσχα δε βλέπει πλέον τις Η.Π.Α. ως τον «κύριο εχθρό/αντίπαλο», αλλά ως στόχο «πρώτης προτεραιότητας» για τις μυστικές της υπηρεσίες. Ο Kalugin προβλέπει την αύξηση των κατασκοπευτικών δραστηριοτήτων των Ρωσικών μυστικών υπηρεσιών στις Η.Π.Α.¹⁴⁶ Σε συνέντευξή του το 2003, όταν ρωτήθηκε εάν η Ρωσία εξακολουθεί να κατασκοπεύει τις Η.Π.Α. σήμερα απάντησε:

«Βεβαίως, σήμερα περισσότερο από ποτέ. Η Ρωσία επιθυμεί να καταστεί μία παγκόσμια οικονομική δύναμη. Η έμφαση είναι στην οικονομική και τεχνολογική κατασκοπευτική»¹⁴⁷

Στις 15 Ιανουαρίου του 2004, ο Πρόεδρος Πούτιν σε ομιλία του στα πλαίσια του «Enlarged Collegium Meeting of the Federal Security Service» στη Μόσχα, αναφερόμενος στις κεντρικές περιοχές που πρέπει να δώσει έμφαση η FSB, είπε τα ακόλουθα:

¹⁴⁴ Ibid, σελ. 271.

¹⁴⁵ Ibid, σελ. 271.

¹⁴⁶ Ibid, σελ. 276-7.

¹⁴⁷ Eisele, Albert, "Soviet Spymaster Kalugin on Bush, Gore, Reagan, Nixon, Saddam, Putin, CIA, China", Saturday, Jan. 4, 2003, <http://archive.newsmx.com/archives/articles/2003/1/3/171935.shtml>

«Ξεχωριστά, θα παραμείνω επί μακρόν στο ρόλο της FSB στην εγγύηση/εξασφάλιση της οικονομικής ασφάλειας. Μία σύγχρονη οικονομία αποτελεί τη σφαίρα όπου τόσο τα συμφέροντα του κράτους όσο και των ιδιωτών εμπλέκονται στενά.»¹⁴⁸

Ο Ρώσος Πρόεδρος έκανε ιδιαίτερη αναφορά και στην Οικονομική Αντικατασκοπεία:

«Σήμερα, που η Ρωσία ενσωματώνεται δραστήρια στη παγκόσμια οικονομία, είναι σημαντικό να εξασφαλίσουμε μία συστημική προστασία των προηγμένων βιομηχανικών εφαρμογών και τεχνολογιών μας. Προστασία από την επίδραση της βιομηχανικής [οικονομικής, σύμφωνα με τους ορισμούς της παρούσας διδακτορικής διατριβής] κατασκοπείας και από άλλες μορφές χρήσης αθέμιτου ανταγωνισμού που προκαλούν τεράστια ζημία στη χώρα μας. Όχι μονάχα η ανταγωνιστική δυνατότητα των ηγετικών βιομηχανιών μας, αλλά και η επιχειρηματική ελκυστικότητα της χώρας μας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αυτήν.»¹⁴⁹

Στις 10 Μαΐου 2006, στην ομιλία του στην Ομοσπονδιακή Συνέλευση (Federal Assembly) έδωσε έμφαση στο ρόλο των ρωσικών μυστικών υπηρεσιών και τόνισε ότι η Ρωσική Ομοσπονδία πρέπει να επιτύχει επιστημονική και τεχνολογική ανωτερότητα στη σφαίρα της οικονομίας, και ότι το κράτος πρέπει να βοηθήσει στην αγορά σύγχρονων τεχνολογιών.¹⁵⁰

Τον Οκτώβριο του 2007, ο Πούτιν χαρακτήρισε τις ρωσικές μυστικές υπηρεσίες ως τον πιο σημαντικό θεσμό στη Ρωσία και δήλωσε ότι ο διορισμός του πρώην Πρωθυπουργού Michail Fradkov ως επικεφαλής τους θα ενδυναμώσει την εξουσία τους. Ο Πούτιν δήλωσε στην ρωσική τηλεόραση ότι:

«Ο διορισμός του Fradkov ως διευθυντής της SVR υποδηλώνει τη σημαντική θέση της πληροφόρησης και των υπηρεσιών πληροφοριών στο θεσμικό σύστημα της Ρωσίας. Η SVR αποτελεί μία από τις πιο επαγγελματικές και αποτελεσματικές ειδικές υπηρεσίες, οι οποίες πρέπει να συνεχίσουν να υπερασπίζονται τη Ρωσία από εξωτερικές απειλές.»¹⁵¹

Και ξεκαθάρισε ότι ο νέος διευθυντής της SVR πρέπει να εντείνει τις προσπάθειες οικονομικής κατασκοπείας:

¹⁴⁸ Speech by Russian President Vladimir Putin at the Enlarged Collegium Meeting of the Federal Security Service Held in Moscow on January 15, 2004, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Information and Press Department, www.fm.mid.ru

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Brophy, Stephanie, op. cit., σελ. 2.

¹⁵¹ Shchedrov, Oleg, "Putin lauds intelligence as key Russian institution", (Reuters), October 19, 2007, www.boston.com/news/world/europe/articles/2007, "Spy Agency Told to Help Companies", *The St. Petersburg Times*, (AP, REUTERS, SPT), http://www.sptimes.ru/index.php?action_id=100&story_id=23379, "Russian President introduces new foreign spy chief, says intelligence is country's key institution", *Eurasian Secret Services Daily Review*, 22.10.2007, <http://www.axisglobe.com/article.asp?article=1412>

«[η SVR] πρέπει γρήγορα και ολοκληρωτικά να αναλύσει τις μεταβολές στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον, να υπολογίσει τις επιπτώσεις για την εθνική οικονομία και βεβαίως να προστατεύσει πιο δραστήρια τα συμφέροντα των επιχειρήσεών μας στο εξωτερικό».¹⁵²

Η έμφαση του Πούτιν στην οικονομική κατασκοπευία δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη, εάν αληθεύουν οι πληροφορίες που εμφανίσθηκαν στα Δυτικά ΜΜΕ ότι ο Ρώσος Πρόεδρος κατά τη διάρκεια της καριέρας του στην άλλοτε κραταιά ΚGB, ήταν υπεύθυνος για μία μαζική επιχείρηση οικονομικής κατασκοπευίας εναντίον της Δύσης. Μάλιστα, αυτό αναφέρεται και στην επίσημη ιστοσελίδα του.¹⁵³

Παρόλο που οι σχέσεις μεταξύ της Γερμανίας και της Ρωσίας είναι στενές, οι Ρωσικές υπηρεσίες πληροφοριών δρουν και στη Γερμανία. Ο Erich Schmidt-Eenboom, ειδικός σε ζητήματα πληροφοριών για την Ευρώπη και επικεφαλής του ερευνητικού ινστιτούτου για την πολιτική ειρήνης (Forschungsinstitut Friedenspolitik – Upper Bavaria), δήλωσε ότι

«... από την άλλη πλευρά η SVR και η GRU κατασκοπεύουν στη Γερμανία ιδίως στο πεδίο της οικονομικής κατασκοπευίας διαθέτοντας περίπου 130 αξιωματούχους τους».¹⁵⁴

Σύμφωνα με την Julie Anderson, η Γερμανία αποτελεί κύριο στόχο μακροοικονομικής κατασκοπευίας για τη Ρωσία. Σύμφωνα με πρόσφατες αναφορές των Γερμανικών μυστικών υπηρεσιών Ρώσοι πράκτορες προσπάθησαν να διεισδύσουν στα γραφεία της Ε.Ε. στη Γερμανία.¹⁵⁵

Ο Nigel West, ειδικός σε ζητήματα πληροφόρησης και κατασκοπευίας, δήλωσε σε συνέντευξή του ότι:

«Οι Ρώσοι [και οι Κινέζοι] αναγνωρίζουν ότι σε κάθε περίοδο στρατιωτικών περικοπών η ανάγκη για πληροφορίες καθίσταται μεγαλύτερη, όπου ακόμη και μία μικρής σημασίας τεχνολογική ανακάλυψη, στους τομείς, ίσως, των όπλων-laser ή των συστημάτων αντιβαλλιστικών πυραύλων, μπορεί να είναι κρίσιμης σημασίας. Έτσι εξηγείται και η ανάγκη για μία δραματική αύξηση της τεχνολογικής και οικονομικής κατασκοπευίας».¹⁵⁶

Στις αρχές του 2007, η Stephanie Brophy του Center for International

¹⁵² Shchedrov, Oleg, op. cit., “Spy Agency Told to Help Companies”, *The St. Petersburg Times*, (AP, REUTERS, SPT), http://www.sptimes.ru/index.php?action_id=100&story_id=23379, Burgess, Christopher, “Nation States’ Espionage and Counterespionage, February 13, 2008, <http://www.csoonline.com/article/print/217036>

¹⁵³ Wines, Michael, “Putin Was Once Decorated as a Spy; Few Agree on His Deeds”, *The New York Times*, January, 10, 2000, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=950DE7DF1E3BF933A25752C0A966>, Δείτε και το: <http://www.vladimirputin.com/2007/06/putin-after-g8-summit.html>

¹⁵⁴ Erich Schmidt-Eenboom: “The downfall of Putin’s main domestic enemy has been a success of German foreign intelligence”, <http://www.agentura.ru/english/experts/shmidt-eenboom/>, Anderson, Julie, (2007), op. cit., σελ. 278.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ “Spying game is still played by the old rules”, *The Observer*, Sunday, April 8 2001, <http://www.guardian.co.uk/world/2001/apr/08/china.usa1/print>

Relations (CIR), σε μελέτη της για τις Ρωσικές μυστικές υπηρεσίες – που δημοσιεύθηκε στην ηλεκτρονική εφημερίδα “IA-Forum.org” – κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στο τέλος της δεκαετίας του 1990, παρατηρήθηκε μία μεταστροφή στις επιχειρήσεις της SVR από την στρατιωτική κατασκοπεία στην βιομηχανική, επιστημονική και τεχνολογική κατασκοπεία (στην οικονομική κατασκοπεία σύμφωνα με την ορολογία που χρησιμοποιούμε στην παρούσα διατριβή). Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι κάποια τμήματα της SVR χρησιμοποιούν τα εκτεταμένα δίκτυά τους προκειμένου να συλλέξουν πληροφορίες για την κατάσταση της οικονομίας αντίπαλων χωρών. Μάλιστα κάνει ιδιαίτερη μνεία στην κατάσταση που επικρατεί στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, όπου η Ρωσία χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες πληροφοριών της και τους συνδέσμους της στην περιοχή προκειμένου να εκμεταλλευθεί τις διαδικασίες ιδιωτικοποίησης που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή. Σύμφωνα με μία πρόσφατη έκθεση των υπηρεσιών πληροφοριών της Τσεχίας (Czech Security Information Service – BIS) οι μισοί από τους 60 Ρώσους διπλωμάτες της Ρωσικής διπλωματικής αποστολής είναι πράκτορες των ρωσικών υπηρεσιών πληροφοριών GRU και SVR, με επίσημη κάλυψη, και εργάζονται για την προαγωγή των Ρωσικών οικονομικών συμφερόντων.¹⁵⁷

Και καταλήγει:

«Οι Ρωσικές υπηρεσίες πληροφοριών φαίνεται ότι θέτουν μία υψηλή προτεραιότητα στην οικονομική κατασκοπεία».¹⁵⁸

Συμπερασματικά, η πορεία της οικονομικής κατασκοπείας της πρώην ΕΣΣΔ από την Προεδρία του Brezhnev έως και τη μεταψυχροπολεμική εποχή διαγράφεται ως εξής: η στρατηγική της πρώην ΕΣΣΔ όσον αφορά στη συλλογή μακροοικονομικών πληροφοριών, βελτιώθηκε τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά κατά τη διάρκεια της Προεδρίας του Brezhnev. Ο πρόεδρος της KGB (Komitet Gosadurstvenoy Bezopastnosti), Andropov, διαμόρφωσε ένα ακριβές πρόγραμμα συλλογής πληροφοριών οικονομικού περιεχομένου, έτσι ώστε να είναι συμβατό με τις στρατιωτικές ανάγκες της ΕΣΣΔ για πληροφορίες σχετικά με προηγμένες τεχνολογίες και ανάλογο εξοπλισμό. Οι επιχειρήσεις απόκτησης οικονομικών πληροφοριών κλιμακώθηκαν επί Προεδρίας Gorbachev αφού η απόκτηση δυτικής τεχνολογίας με μυστικούς τρόπους θεωρήθηκε ότι ήταν απαραίτητη για την επίτευξη

¹⁵⁷ Brophy, Stephanie, “Russian Intelligence”, 02/03/2007, Center for International Relations (CIR), IA-Forum.org, σελ. 9.

¹⁵⁸ Ibid, σελ. 2.

της οικονομικής perestroika. Μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, η Ρωσία υπό την ηγεσία του Προέδρου Πούτιν εξακολουθεί ένα επιθετικό πρόγραμμα οικονομικής κατασκοπείας εναντίον της Δύσης και κυρίως των ΗΠΑ.

3.3 Η πολιτική των συμμάχων των Η.Π.Α.

3.3.1 Η πολιτική της Ιαπωνίας

Όταν αρχίσαμε να κάνουμε έρευνα για τις δραστηριότητες της Ιαπωνίας στο ζήτημα της οικονομικής κατασκοπείας, μας προκάλεσε έκπληξη το πόσο λίγα στοιχεία υπάρχουν για το θέμα αυτό, τόσο σε ακαδημαϊκά όσο και σε δημοσιογραφικά κείμενα. Θα συμφωνήσουμε πλήρως με τον Stuart Farson του Simon Fraser University του Καναδά, στην εύστοχη παρατήρησή του ότι :

«Η Αγγλική βιβλιογραφία σχετικά με τις Ιαπωνικές υπηρεσίες πληροφοριών και με την εμπλοκή αυτής της χώρας στην οικονομική κατασκοπεία είναι σχετικά σπάνια»¹⁵⁹

Ο Farson διαχωρίζει την παρούσα βιβλιογραφία σε τρεις κατηγορίες: α) ελάχιστα στοιχεία που περιλαμβάνουν μία πλήρη ιστορική εξέταση όλων των στοιχείων του Ιαπωνικού συστήματος συλλογής και ανάλυσης πληροφοριών, β) μερικές συγκριτικές μελέτες που συγκρίνουν τη δομή και τις λειτουργίες της Ιαπωνικής κοινότητας των μυστικών υπηρεσιών με εκείνη άλλων κρατών, γ) μερικές ιστορικές εκτιμήσεις των κατασκοπευτικών δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου τόσο από την πλευρά των Συμμάχων, όσο και από εκείνη των Ιαπώνων, και δ) ελάχιστες πρόσφατες αναλύσεις¹⁶⁰ της εμπλοκής της Ιαπωνίας στην οικονομική κατασκοπεία.¹⁶¹

¹⁵⁹ Farson, Stuart, "Review Essay: Japan: Better Intelligence or Convenient Bogeyman?", *The Journal of Conflict Studies*, Vol. XVII, No. 2, Fall 1997, <http://www.lib.unb.ca/Texts/JCS/FALL97/essays/farson.html>

¹⁶⁰ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., κεφάλαια 3 και 4, DeLuca, John Vito, "Shedding Light on the Rising Sun", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, (Spring 1988), Sigurdson, John & Nelson, Patricia, "Intelligence Gathering and Japan: The Elusive Role of Grey Intelligence", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 5, No. 1, (Spring 1991), Quinn, John F., "Commercial Intelligence Gathering: Jetro and the Japanese Experience", paper presented at the Fifth National OPSEC Conference, McLean, VA, 2-5 May 1994, nsi.org/Library/Intel/japanesep.html (2 June 1997), Hansen, James H., *Japanese Intelligence: The Competitive Edge* (Washington D.C.: National Intelligence Book Centre Press, 1996), Hancock, Garth, "US Economic Policy and Global Competition", www.miiis.edu/mreview/spring96/hancockart.html (2 June 1997) Το βιβλίο του Hansen είναι καλό για εισαγωγή και περιλαμβάνει μία βασική βιβλιογραφία, αλλά βασίζεται περισσότερο σε άλλους συγγραφείς και δεν παρουσιάζει κάτι πρωτότυπο. Αντιθέτως το βιβλίο του Schweizer και τα άρθρα των DeLuca, Sigurdson & Nelson, Quinn, και Hancock είναι αποτέλεσμα πραγματικής έρευνας.

¹⁶¹ Farson, Stuart, op. cit.

Στα Ιαπωνικά *joho* σημαίνει πληροφορία (information) και σημαίνει «έχω σκοπό και μία μέθοδο». Αντιθέτως, στις Η.Π.Α. η λέξη πληροφορία υποδηλώνει περισσότερο ένα προϊόν. Για τους Ιάπωνες, η αντικειμενικότητα και η διορατικότητα/οξυδέρκεια αποκτώνται μονάχα όταν βασίζονται σε σωστές πληροφορίες χωρίς τις οποίες δεν είναι δυνατή η λήψη αποτελεσματικών και επικερδών αποφάσεων.¹⁶²

Η περίπτωση της Ιαπωνίας, όσον αφορά στη μακροοικονομική κατασκοπεία, ειδικότερα, αλλά και γενικότερα στην οικονομική κατασκοπεία, είναι μοναδική. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ιαπωνία διέθετε μία πολύ αποτελεσματική υπηρεσία πληροφοριών, η οποία διαλύθηκε σύμφωνα με τη συμφωνία ειρήνης η οποία απαγόρευε την επανίδρυση μίας μυστικής υπηρεσίας.¹⁶³ Οι συνταγματικοί περιορισμοί που επιβλήθηκαν στην Ιαπωνία σχετικά με τις αμυντικές της δαπάνες και το μέγεθος των στρατιωτικών της δυνάμεων, καθώς και η ομπρέλα που της παρείχαν οι Η.Π.Α. σε ζητήματα άμυνας και πληροφοριών, μείωσαν την ανάγκη για συλλογή «ορθόδοξων μορφών» πληροφοριών (δηλαδή, πληροφοριών στρατιωτικής και πολιτικής φύσεως).¹⁶⁴ Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η ιαπωνική κυβέρνηση αναγνωρίζοντας τη σημασία της δυτικής τεχνολογίας για τον εκσυγχρονισμό της καταστρεμμένης βιομηχανικής της βάσης και λόγω της άνευ όρων παράδοσης της χώρας που είχε ως συνέπεια τη μείωση των αμυντικών δαπανών της, αποφάσισε να οργανώσει ένα παγκόσμιο δίκτυο συλλογής πληροφοριών που δεν ταυτίζονταν με την κατασκοπεία, όπως ορίζεται στη Δύση, αλλά παρείχε στη χώρα πληροφορίες σχετικά με το εμπόριο, τις ξένες αγορές, τις τεχνολογικές εξελίξεις, την έρευνα στον τομέα της οικονομίας, και οτιδήποτε άλλο θα παρήγαγε ιδέες με στόχο τη βελτίωση του επιπέδου ζωής.¹⁶⁵ Αν και η Ιαπωνία, σε περιφερειακό επίπεδο, έχει και πολιτικά και στρατιωτικά συμφέροντα, σε παγκόσμιο επίπεδο έχει οικονομικά και τεχνολογικά συμφέροντα.¹⁶⁶

Στις προηγούμενες τέσσερεις δεκαετίες οι ιαπωνικές κυβερνήσεις διευκόλυναν τη δημιουργία ενός αποκεντρωμένου εθνικού πλαισίου για τη συλλογή

¹⁶² Fraumann, Edwin, "Economic Espionage: Security Missions Redefined", *Public Administration Review*, Vol. 57, No. 4, (July/August 1997), σελ. 305.

¹⁶³ Fraumann, Edwin, op. cit., σελ. 305.

¹⁶⁴ Schweizer, Peter, (1993), σελ. 73.

¹⁶⁵ Deacon, Richard, *Kempei Tai: A History of the Japanese Secret Service* (Beaufort Books Inc., 1983), σελ. 255.

Herring, J.P., "The Government Role in Japanese Competitive Intelligence", *Competitive Intelligence Review*, Vol. 3 (1989), σελ. 14-15.

¹⁶⁶ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 73.

οικονομικών πληροφοριών. Για έναν Ιάπωνα η γνώση είναι καθολική και αδιαίρετη και περιλαμβάνει τόσο τη διαχείριση και την οργάνωση όσο και την τεχνογνωσία καθώς και ο,τιδήποτε σχετίζεται με την παραγωγή, παραδείγματος χάρι ενδιαφέρονται για τον τρόπο με τον οποίο οι άλλες χώρες χρησιμοποιούν τις εμπορικές ενώσεις, για τις ανάγκες των καταναλωτών σε ξένες χώρες, ακόμη και για την οικολογία.¹⁶⁷ Σύμφωνα με τον Hakan Kedberg,

«από την εποχή του Αυτοκράτορα Meiji οι Ιάπωνες ήδη [ήταν πολύ διορατικοί και] είχαν τη συνήθεια να σκέπτονται είκοσι έως και τριάντα χρόνια μπροστά. Το ίδιο συμβαίνει και σήμερα.»¹⁶⁸

Σύμφωνα με τον Richard Deacon αυτό το ταλέντο επέτρεψε στους Ιάπωνες να προβλέψουν το άνοιγμα των αγορών στον τομέα των ηλεκτρονικών, το τρένο υψηλής ταχύτητας και την έκρηξη που πραγματοποιήθηκε στη ζήτηση της κάμερας.¹⁶⁹

Ο Paul Kennedy περιγράφει την οικονομική μεταμόρφωση της Ιαπωνίας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως το πιο θεαματικό παράδειγμα εκσυγχρονισμού. Το «Ιαπωνικό όνειρο» είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων. Ένας από τους σημαντικούς παράγοντες που αναφέρει ο Kennedy είναι «ο δανεισμός (και η βελτίωση) του υπερσύγχρονου τρόπου διοίκησης/διαχείρισης (management) και των υπερσύγχρονων μεθόδων παραγωγής από τη Δύση».¹⁷⁰ Ο Herring δίνει στη λέξη «δανεισμός» μία διαφορετική ερμηνεία. Υποστηρίζει ότι η ιαπωνική κυβέρνηση παρέχει την πιο αποτελεσματική και οργανωμένη υποστήριξη σε θέματα πληροφοριών προκειμένου να επαυξάνει την ανταγωνιστικότητα των ιαπωνικών επιχειρήσεων.¹⁷¹ Πράγματι, η οικονομική κατασκοπεία εκ μέρους της Ιαπωνίας είναι πολύ εκλεπτυσμένη και ποικιλόμορφη και αποστολή της είναι να αυξήσει την ευημερία και την ανταγωνιστικότητα της χώρας.¹⁷² Σύμφωνα με τον Peter Schweizer,

«το σύστημα συλλογής πληροφοριών της Ιαπωνίας είναι ίσως το πιο ολοκληρωμένο και πολύπλοκο από τα κατασκοπευτικά δίκτυα φιλικών προς τις ΗΠΑ κρατών που δρουν εναντίον τους».¹⁷³

Η Ιαπωνία είναι ίσως η μοναδική χώρα οι μυστικές υπηρεσίες της οποίας εγκαθιδρύθηκαν με πρωταρχικό σκοπό την επίτευξη όσο το δυνατόν μεγαλύτερης

¹⁶⁷ Deacon, Richard, (1983), op. cit., σελ. 255.

¹⁶⁸ Ibid, σελ. 254.

¹⁶⁹ Ibid, σελ. 258.

¹⁷⁰ Kennedy, Paul, op. cit., σελ. 416-17.

¹⁷¹ Herring, J.P., "Business Intelligence in Japan and Sweden: Lessons for the U.S.", *The Journal of Business Strategy*, March/April 1992, σελ. 44.

¹⁷² Fraumann, Edwin, op. cit., σελ. 305.

¹⁷³ Ibid, σελ. 18.

ευημερίας και τη βελτίωση του επιπέδου ζωής των πολιτών της.¹⁷⁴ Οι Ιαπωνικές μυστικές υπηρεσίες είναι μικρού μεγέθους όπως και οι στρατιωτικές μυστικές της υπηρεσίες.¹⁷⁵ Λαμβάνοντας υπόψη την παραδοσιακή τάση των Ιαπώνων να αναζητούν και να αποκτούν χρήσιμες πληροφορίες στο εξωτερικό και να τις εφαρμόζουν στο εσωτερικό τους, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι δεν πρόκειται για μία νέα πολιτική παρά για τη σύσταση των Ιαπωνικών μυστικών υπηρεσιών σύμφωνα με αυτή την ορθολογική μέθοδο συλλογής πληροφοριών.¹⁷⁶

Το σύστημα συλλογής πληροφοριών της Ιαπωνίας δε μοιάζει με εκείνο των άλλων κρατών. Οι κατασκοπευτικές επιχειρήσεις της Ιαπωνίας διαφέρουν επειδή στηρίζονται λιγότερο σε επίσημες μυστικές υπηρεσίες και περισσότερο σε ένα ευρύ δίκτυο θεσμών της Ιαπωνικής κοινωνίας.¹⁷⁷ Πράγματι, το δίκτυο συλλογής πληροφοριών και κατασκοπείας διευθύνεται από άλλους θεσμούς οι οποίοι διαθέτουν σημαντικές πηγές και πόρους. Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 η κυβέρνηση ίδρυσε δύο κύριους οργανισμούς για τη συλλογή πληροφοριών οικονομικού χαρακτήρα. Πρώτον, το Κέντρο Επιστημονικών Πληροφοριών (Scientific Information Centre – SIC) με στόχο την διανομή πληροφοριών σχετικά με τη δυτική τεχνολογία στον ιαπωνικό ιδιωτικό τομέα. Δεύτερον, το Ιαπωνικό Υπουργείο Διεθνούς Εμπορίου και Βιομηχανίας, το φημισμένο για τους ειδήμονες με τα θέματα πληροφοριών, MITI (Ministry of International Trade and Industry) το οποίο αποτελεί το κεντρικό σημείο του δικτύου συλλογής πληροφοριών και κατασκοπείας της Ιαπωνίας.

Το MITI διαθέτει μία ποικιλία τμημάτων που ασχολούνται με τη συλλογή πληροφοριών. Τα τμήματα Γενικών Υποθέσεων (General Affairs) του Γραφείου της Γραμματείας για τη Διεθνή Εμπορική Πολιτική (Secretariat of the International Trade Policy Bureau) εστιάζουν την προσοχή τους στη συλλογή πληροφοριών σχετικά με το εξωτερικό εμπόριο και τις θέσεις που παίρνουν ξένες χώρες σε διεθνείς συνδιασκέψεις και διαπραγματεύσεις. Όταν χρειάζεται το MITI ιδρύει ειδικούς ad hoc μηχανισμούς συλλογής πληροφοριών προκειμένου να αντιμετωπίσει συγκεκριμένα ζητήματα υψηλής σημασίας, όπως έγινε όταν συνέστησε το Special Survey Room του Information Room, στα πλαίσια του Bureau of Heavy Industries, με σκοπό το χειρισμό του ζητήματος της Αμερικανικής βιομηχανίας υπολογιστών.¹⁷⁸ Η

¹⁷⁴ Deacon, Richard, (1983), op. cit., σελ. 254.

¹⁷⁵ Schweizer, Peter, op. cit., σελ. 18.

¹⁷⁶ Deacon, Richard, (1983), op. cit., σελ. 254.

¹⁷⁷ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 73.

¹⁷⁸ Ibid, σελ. 84.

επίσημη ανακοίνωση της ίδρυσης των γραφείων του MITI στις Η.Π.Α. προκάλεσε την αντίδραση, όχι της Αμερικανικής κυβέρνησης, αλλά του Ιαπωνικού Υπουργείου Εξωτερικών, το οποίο φοβόταν ότι αυτός ο θεσμοποιημένος μηχανισμός συλλογής πληροφοριών θα λειτουργούσε έξω από την αρμοδιότητα και τον έλεγχο της Ιαπωνικής πρεσβείας.¹⁷⁹

Το MITI ανέθεσε στον Ιαπωνικό Οργανισμό Εξωτερικού Εμπορίου (Japanese External Trade Organization – JETRO) τη συλλογή οικονομικών πληροφοριών.¹⁸⁰ Ο JETRO εγκαθιδρύθηκε το 1951 με τη μορφή ενός ιδιωτικού εμπορικού οργανισμού με την ονομασία «Ομοσπονδία Προαγωγής Εμπορίου στο Εξωτερικό» (Overseas Trade Promotion Association) Το 1954 το MITI ανέλαβε τη διοίκησή του με στόχο τη δημιουργία ενός δικτύου με το οποίο θα συντονίζει και θα οργανώνει τη συλλογή οικονομικών πληροφοριών από το εξωτερικό και τις επιχειρήσεις οικονομικής κατασκοπείας.¹⁸¹ Το 1985 ο JETRO είχε εγκαθιδρύσει 77 επιχειρησιακά γραφεία σε 59 χώρες, ενώ τα 25 από αυτά λειτουργούσαν σε «πόλεις-κλειδιά» του εξωτερικού. Επίσης, 250 πράκτορες ήταν τοποθετημένοι στο εξωτερικό με καθήκον τη συλλογή οικονομικών πληροφοριών. Το καθήκον της ανάλυσης το αναλάμβανε μία ομάδα 1.200 αναλυτών που είχαν τη βάση τους στο Τόκυο.

Στη δεκαετία του 1950 η Ιαπωνική κυβέρνηση άρχισε να δίνει επιδοτήσεις σε περίπου 10.000 Ιάπωνες επιχειρηματίες προκειμένου να ταξιδέψουν κάθε χρόνο στο εξωτερικό και να συλλέξουν πληροφορίες για ξένες τεχνολογίες.¹⁸² Ο στόχος τους δεν ήταν μόνον η συλλογή επιχειρηματικών πληροφοριών, αλλά και οικονομικών και τεχνολογικών πληροφοριών.¹⁸³ Σύμφωνα με τον William H. Forbis, ειδικό στη μικροοικονομική κατασκοπεία,

«Για ένα συνολικό ποσό της τάξεως των 2,5 δισεκατομμύρια δολαρίων, το οποίο αποτελεί μονάχα το ένα δέκατο του ποσού που επενδύουν ετησίως οι Η.Π.Α. για έρευνα και ανάπτυξη, αυτοί οι απεσταλμένοι αγόρασαν κυριολεκτικά όλη την τεχνολογία του Δυτικού κόσμου».¹⁸⁴

Καθώς πέρασε ο καιρός, αυτή η διαδικασία έγινε πιο συστηματική και αποτελεσματική. Μία από τις κορυφαίες μορφές αυτής της περιόδου, ήταν ο Kiichi Miyazawa – ο οποίος έγινε Πρωθυπουργός στην αρχή της δεκαετίας του 1980 – ο οποίος υπηρέτησε ως αγγελιοφόρος και μετέδωσε/μετέφερε στο Τόκυο πληροφορίες

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Herring, J.P., (1989), op. cit., σελ. 14-15, Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 18.

¹⁸¹ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 80.

¹⁸² Fraumann, Edwin, op. cit., σελ. 305.

¹⁸³ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 74.

¹⁸⁴ Ibid.

που κλάπηκαν από τις Αμερικανικές επιχειρήσεις από πράκτορες που δρούσαν στο εξωτερικό.¹⁸⁵

Η Ιαπωνία διαθέτει ακόμη και ειδική σχολή εκπαίδευσης οικονομικών κατασκόπων στις οποίες φοιτούν ακόμη και επιχειρηματίες που επιθυμούν να μυηθούν στην τέχνη της οικονομικής κατασκοπείας. Το 1962 η Ιαπωνική κυβέρνηση ίδρυσε το Ινστιτούτο για τη Βιομηχανική Προστασία (Institute for Industrial Protection) όπου εκπαιδεύονται πράκτορες για τη στελέχωση των ιαπωνικών επιχειρήσεων και το οποίο χρηματοδοτείται από το MITI.¹⁸⁶ Το προσωπικό της σχολής απαρτιζόταν από ειδικούς σε ζητήματα πληροφοριών που είχαν υπηρετήσει στις Ιαπωνικές μυστικές υπηρεσίες κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Κλασικά παραδείγματα αποτελούν ο Yuzuru Fukamachi, ένας ειδικός του ναυτικού πάνω στους κώδικες που δρούσε εναντίον των Η.Π.Α. στον Ειρηνικό και ο Tatsuo Furuya, ο πρώην διοικητής των Ιαπωνικών δυνάμεων στη Σαγκάη. Ακόμη και ο επικεφαλής της σχολής, Tadashi Kurishara, ήταν πρώην κατάσκοπος και είχε διατελέσει Πρέσβης στην Τουρκία. Τα απαραίτητα προσόντα για να γίνει κανείς μέλος στη σχολή ήταν τα ακόλουθα: πρώτον, να είσαι ένα νέο, έξυπνο στέλεχος, και δεύτερον, να σταλείς από την εταιρεία σου να παρακολουθήσεις το σχολείο προκειμένου να αποκομίσεις τα απαραίτητα εφόδια και τις απαραίτητες ικανότητες για να ασκείς το «δεύτερο αρχαιότερο επάγγελμα του κόσμου» στον τομέα των επιχειρήσεων. Μεταξύ των τεχνικών που διδάσκονταν ήταν πώς να παγιδεύσεις ένα τηλέφωνο από απόσταση χρησιμοποιώντας εξοπλισμό παρακολούθησης υψηλής τεχνολογίας, πώς να χρησιμοποιήσεις ειδικό αόρατο μελάνι προκειμένου να προστατεύσεις έγγραφα, και πώς να στρατολογήσεις Ιάπωνες φοιτητές στο εξωτερικό οι οποίοι θα καταγράφουν συνομιλίες μεταξύ των στελεχών επιχειρήσεων που θα ταξιδεύουν με το τραίνο μέσω ειδικών μηχανημάτων τύπου “walkman”.¹⁸⁷

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 οι περισσότερες ιαπωνικές επιχειρήσεις είχαν δημιουργήσει τις δικές τους μονάδες πληροφοριών που ειδικεύονταν ιδιαίτερα στη συλλογή «γκρίζων πληροφοριών».¹⁸⁸ Ένα μεγάλο μέρος του δικτύου αποτελείται και από τις Ιαπωνικές πολυεθνικές επιχειρήσεις, όπως είναι η Mitsubishi, η Hitachi

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Herring, J.P., (1989), op. cit., σελ. 18, Deacon, Richard, (1983), op. cit., σελ. 259-60. Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 75-6, Penenberg, Adam L. & Barry, Marc, *Spooked: Espionage in Corporate America* (Cambridge, Massachusetts: Perseus Publishing, 200), σελ. 5.

¹⁸⁷ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 76.

¹⁸⁸ Herring, J.P., (1989), op. cit., σελ. 14-15.

και η Matsushita, οι οποίες διαθέτουν σημαντικούς πόρους και σημαντικό εξοπλισμό. Σύμφωνα με τον Herb Meyer οι κατασκοπευτικές επιχειρήσεις της Matsushita οργανώνονται σε δύο ορόφους ενός ουρανοξύστη στο Manhattan.¹⁸⁹ Επίσης, ένα μικρό τμήμα του Naicho, του Γραφείου Ερευνών του πρωθυπουργικού γραφείου εμπλέκεται στην παρακολούθηση των επιχειρήσεων του δικτύου.¹⁹⁰ Επίσης, καθήκον της είναι να παρέχει στους Ιάπωνες λήπτες των αποφάσεων λεπτομερείς γνώσεις των πληροφοριών σχετικά με τις διεθνείς υποθέσεις, αλλά και η απόκτηση Αμερικανικών τεχνολογιών. Ουσιαστικά το Naicho διαδραματίζει το ρόλο του «θερμοκηπίου» (clearinghouse) για τις επιχειρήσεις συλλογής πολιτικών και οικονομικών πληροφοριών εναντίον των Η.Π.Α.¹⁹¹ Η Ιαπωνική κυβέρνηση διαθέτει και έναν οργανισμό σαν την αμερικανική υπηρεσία NSA που ονομάζεται Chobetsu και έχει τη δυνατότητα να κατασκοπεύει τις γειτονικές χώρες. Πρόκειται ουσιαστικά για στρατιωτικό οργανισμό ο οποίος είναι υπεύθυνος για το συντονισμό των επιχειρήσεων υποκλοπών των επικοινωνιών τόσο εσωτερικών όσο και εξωτερικών στόχων και ο οποίος εμπλέκεται σε επιχειρήσεις οικονομικής κατασκοπείας. Όμως η αποδοτικότητά του δε συγκρίνεται με αυτή του NSA.¹⁹²

Το Φεβρουάριο του 1986, έλαβε χώρα μία αναδιοργάνωση του μηχανισμού συλλογής πληροφοριών της Ιαπωνίας, μετά από απόφαση του Ιάπωνα Πρωθυπουργού Yasuhiro Nakasone, προκειμένου να βελτιωθεί η συλλογή και ανάλυση των πληροφοριών και ιδρύθηκε ένα νέο Συμβούλιο Ασφάλειας (Security Council). Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις ενός αξιωματούχου της CIA, η αναδιοργάνωση είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των κατευθυντήριων γραμμών, το τέλος της επικάλυψης αρμοδιοτήτων και τη βελτίωση της συλλογής στρατιωτικών, πολιτικών, αλλά κυρίως οικονομικών πληροφοριών.¹⁹³

Το Ιαπωνικό δίκτυο συλλογής οικονομικών πληροφοριών συμπληρώνουν ορισμένες «δεξαμενές σκέψεις» (“think tanks”) σημαντικότερες των οποίων είναι το Nomura Institute και το Mitsubishi Research Institute.¹⁹⁴ Είναι γεγονός ότι κάθε κίνηση της Ιαπωνικής κυβέρνησης στον οικονομικό τομέα δεν αποφασίζεται με βάση τις διαθέσιμες πληροφορίες, αλλά με βάση διπλωματικές και πολιτικές εκτιμήσεις.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 18.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Ibid, σελ. 83.

¹⁹² Fialka, (1997), op. cit., σελ. 118-19, Schweizer, Peter, (1993), op. cit, σελ. 19.

¹⁹³ Schweizer, Peter, (1993), op. cit, σελ. 86-7.

¹⁹⁴ Deacon, Richard, (1983), op. cit., σελ. 260-61.

¹⁹⁵ Ibid, σελ. 264.

Σε καμία άλλη χώρα η διπλωματία και το εμπόριο δε συμβαδίζουν τόσο αποτελεσματικά. Παρόλο που τις περισσότερες φορές η συλλογή των πληροφοριών πραγματοποιείται ανοικτά και νόμιμα, ορισμένες δραστηριότητες αναμφισβήτητα παραβιάζουν τη νομιμότητα και τους κανόνες της ηθικής. (π.χ. τη πρόσληψη πρώην κυβερνητικών αξιωματούχων ενός κράτους ως συμβούλων προκειμένου να αποκτήσουν πληροφορίες για την εμπορική και βιομηχανική πολιτική του κράτους αυτού).¹⁹⁶ Η χρήση των οικονομικών πληροφοριών από την Ιαπωνία της επέτρεψε να προσαρμόζει συνεχώς την οικονομία της σύμφωνα με τις πιο αποτελεσματικές πρακτικές άλλων κρατών, συμβάλλοντας έτσι στην αύξηση της σχετικής οικονομικής ισχύος της χώρας αυτής.

Το μεγαλύτερο κοπλιμέντο για τις δραστηριότητες μακροοικονομικής κατασκοπείας (αλλά και μικροοικονομικής) προέρχεται από τον Count de Marenches, πρώην Διευθυντή των Γαλλικών μυστικών υπηρεσιών:

«οι Ιάπωνες είναι ειδικοί σε αυτό το ζήτημα [δηλαδή στην οικονομική κατασκοπεία]».¹⁹⁷

Ο διάδοχός του από το 1970 έως το 1981, Pierre Marion, σχολιάζοντας τις δυνατότητες των Ιαπώνων στην οικονομική κατασκοπεία αναφέρει τα ακόλουθα:

«Είναι ξεκάθαρο για μένα ότι η Ιαπωνία πάντοτε εμπλεκόταν σε τεχνολογική και βιομηχανική [οικονομική] κατασκοπεία. Πιστεύω ότι το MITI και το JETRO διαθέτουν γραφεία σε όλες σχεδόν τις χώρες... [και] η λειτουργία τους αφορά στη συλλογή οικονομικών πληροφοριών»¹⁹⁸

Ο Ναύαρχος Pierre Lacoste, που διαδέχθηκε τον Marion το 1982 ως επικεφαλής των Γαλλικών μυστικών υπηρεσιών, πιστεύει ότι ο μηχανισμός συλλογής πληροφοριών του MITI είναι τεράστιος:

«Είναι απίστευτοι όσον αφορά στο τί συλλέγουν. Περίπου 500.000 μηνύματα στέλνονται καθημερινά από τα γραφεία του MITI και του JETRO [που βρίσκονται] σε ολόκληρο τον κόσμο προς το Τόκυο. Πιστεύω ότι αυτά τα μηνύματα βασίζονται σε πληροφορίες που συλλέγονται τόσο από ανοικτές όσο και από μυστικές πηγές».¹⁹⁹

Ο πρώην Διευθυντής της CIA, William Colby περιγράφει χαρακτηριστικά τη θέση της οικονομικής κατασκοπείας στην πολιτική της Ιαπωνίας:

«Γενικά, οι περισσότερες χώρες εγκαθιδρύουν μυστικές υπηρεσίες προκειμένου να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες τους. Στην περίπτωση της Ιαπωνίας οι ανάγκες αυτές είναι οικονομικές.»²⁰⁰

¹⁹⁶ Herring, J.P., (1989), op. cit., σελ. 11-12.

¹⁹⁷ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 73.

¹⁹⁸ Ibid, σελ. 67, 72.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid, σελ. 71.

Ο πρώην αξιωματούχος της CIA John Quinn θεωρεί ότι,

«η Ιαπωνία διαθέτει ένα τεράστιο δίκτυο συλλογής εμπορικών/επιχειρηματικών πληροφοριών».²⁰¹

Ο Hakan Hedberg έχει χαρακτηρίσει το δίκτυο συλλογής πληροφοριών της Ιαπωνίας ως

«το πιο αποτελεσματικό στη συλλογή οικονομικών πληροφοριών σε όλο τον κόσμο».²⁰²

Ο Αμερικανός Πρέσβης Michael Smith εκφράζει την άποψη ότι

«Ποτέ δεν υπέθεσα ότι οι Ιάπωνες αφιέρωναν τις κατασκοπευτικές τους δυνατότητες για να παρακολουθήσουν τους Σοβιετικούς. Πάντοτε ενδιαφέρονταν περισσότερο για εμάς και την τεχνολογία μας.»²⁰³

Εξιστορεί ότι κατά τη διάρκεια των επισκέψεών του στο Τόκυο ως αναπληρωτής εκπρόσωπος εμπορίου των Η.Π.Α. (U.S. deputy trade representative),

«συγκεκριμένοι όροφοι και δωμάτια στα μεγαλύτερα Ιαπωνικά ξενοδοχεία ήταν πάντοτε παγιδευμένα [bugged]. Πάντοτε, [οι Ιάπωνες] επέμεναν όταν τους επισκεπτόμουν, να διαμένω στον 8^ο ή 9^ο όροφο ενός συγκεκριμένου ξενοδοχείου. Εάν ήθελες να μιλήσεις για κάποιο ευαίσθητο θέμα, έπρεπε πάντα να βγεις έξω».²⁰⁴

Ο Herring υποστηρίζει ότι:

«η Ιαπωνία έχει καταστεί μία από τις μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις του κόσμου χρησιμοποιώντας ξένες πληροφορίες για ειρηνικούς σκοπούς και για την επίτευξη οικονομικών στόχων».²⁰⁵

Ένας ανώτατος αξιωματούχος της Αμερικανικής αντικατασκοπεΐας χαρακτηρίζει το MITI ως «την κορυφή του Ιαπωνικού κατασκοπευτικού συστήματος».²⁰⁶

Ο John D. Shea, Πρόεδρος της “Technology Analysis Group, Incorporated of San Jose”, εταιρείας που ειδικεύεται σε ζητήματα τεχνολογίας (technology forecasting) με στενούς δεσμούς με το Αμερικανικό Πεντάγωνο πιστεύει ότι:

«Οι Ιάπωνες διαθέτουν ανθρώπους που συλλέγουν δεδομένα και τα στέλνουν πίσω σε μία κεντρική επιχείρηση συλλογής η οποία διοικείται από το MITI και το JETRO».²⁰⁷

Η επίσημη δικαιολογία των Ιαπώνων σχετικά με το ρόλο του JETRO είναι συνήθης: ο στόχος αυτού του οργανισμού είναι να προάγει τις εξαγωγές. Όμως, ένας ειδικός σε θέματα που σχετίζονται με την Ιαπωνία, ο Dr. Robert C. Angel, καθηγητής του Πανεπιστημίου της South Carolina, που γνωρίζει τον οργανισμό αυτόν πολύ

²⁰¹ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 72.

²⁰² Deacon Richard, (1983), op. cit., σελ. 258.

²⁰³ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 72.

²⁰⁴ Ibid, σελ. 85.

²⁰⁵ Herring, J.P., (1989), op. cit., σελ. 13.

²⁰⁶ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 73.

²⁰⁷ Ibid, σελ. 80.

καλά, από πρώτο χέρι, αφού είχε αποτελέσει συνεργάτης του, είναι άκρως αποκαλυπτικός. Δηλώνει ότι αυτού του είδους οι αιτιολογίες αποτελούν καθαρά «δημόσιες σχέσεις». Και προσθέτει ότι

«ο JETRO αποτελεί μία υπηρεσία συλλογής οικονομικών και πολιτικών πληροφοριών από την αρχή του μέχρι το τέλος του... [ενώ η Ιαπωνική κυβέρνηση λαμβάνει] «ιδιαιτέρα πολύτιμες πληροφορίες από τις Ιαπωνικές επιχειρήσεις που ασκούν οικονομική κατασκοπεία στο εξωτερικό».²⁰⁸

Ο καθηγητής Chalmers Johnson του Πανεπιστημίου της California ονομάζει το JETRO «έναν ευρύ οργανισμό συλλογής πληροφοριών».²⁰⁹

Ο Larry Kahaner, συγγραφέας του βιβλίου *Competitive Intelligence: From Black Ops to Boardrooms – How Businesses Gather, Analyze, and Use Information to Succeed in the Global Marketplace*, γράφει ότι:

«ο JETRO είναι η μόνη πραγματική, ευρείας κλίμακας, υπηρεσία [συλλογής] ανταγωνιστικής πληροφόρησης [competitive intelligence] παγκοσμίως, που έχει σπόνσora μία κυβέρνηση».²¹⁰

Ο John F. Quinn έχει χαρακτηρίσει τις προσπάθειες συλλογής πληροφοριών της Ιαπωνικής κυβέρνησης και των Ιαπωνικών επιχειρήσεων ως «μεγάλης κλίμακας, εντατικές και συνεχόμενες».²¹¹ Στις επιχειρήσεις μακροοικονομικής κατασκοπείας των Ιαπώνων συμπεριλαμβάνεται η χρησιμοποίηση Ιαπώνων φοιτητών που σπουδάζουν σε Αμερικανικά πανεπιστήμια για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με την επιστημονική έρευνα που πραγματοποιούν τα σημαντικότερα Αμερικανικά πανεπιστήμια καθώς και η συλλογή πληροφοριών σχετικά με ανώτατους Αμερικανούς αξιωματούχους.²¹² Ο Καθηγητής Johnson του Πανεπιστημίου της California του Berkeley δήλωσε ότι οι Ιάπωνες φοιτητές του πανεπιστημίου τού είπαν ότι οι αξιωματούχοι του Ιαπωνικού προξενείου του San Francisco τους ζητούσαν να τους παραδώσουν αναφορές σχετικά με τις έρευνες στον τομέα της βιοτεχνολογίας, αφού το συγκεκριμένο πανεπιστήμιο συγκαταλέγεται μεταξύ των πρωτοπόρων του συγκεκριμένου τομέα.²¹³ Το φθινόπωρο του 1990 ένας ερευνητής του Massachusetts Institute of Technology ορισμένοι Ιάπωνες φοιτητές έλαβαν την εντολή από το Τόκιο να διεισδύσουν στις ερευνητικές ομάδες των εργαστηρίων του

²⁰⁸ Ibid, σελ. 81, 87.

²⁰⁹ Ibid, σελ. 80.

²¹⁰ Oros, Andrew, "Japanese Foreign Intelligence-Related Activities", *Intelligence and National Security*, Vol. 14, No. 3, (Autumn 1999), σελ. 238.

²¹¹ Evans, J.C., op. cit., σελ. 355.

²¹² Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 92.

²¹³ Ibid.

Πανεπιστημίου.²¹⁴ Επίσης, Ιαπωνικές επιχειρήσεις έχουν αποκτήσει πρόσβαση σε άκρως απόρρητα έγγραφα της CIA, ενώ κατάφεραν να αποκτήσουν άκρως απόρρητες τεχνολογικές πληροφορίες σχετικά με τη Strategic Defense Initiative (SDI).²¹⁵

Στην κοινότητα των Αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών επικρατεί η άποψη ότι η οικονομική κατασκοπευία των Ιαπώνων στρέφεται εναντίον των ΗΠΑ και της Δυτικής Ευρώπης και όχι εναντίον της Κίνας ή της πρώην ΕΣΣΔ, οι οποίες αποτελούν τις πιο άμεσες απειλές για την ασφάλεια της Ιαπωνίας σε όλη την ιστορία της. Σύμφωνα με μία αναφορά της CIA του 1987 με τίτλο “Japan: Foreign Intelligence and Security Services”, οι προτεραιότητες του δικτύου κατασκοπευίας της Ιαπωνίας είναι οι ακόλουθες:

- Συλλογή πληροφοριών σχετικά με την πρόσβαση σε πηγές πρώτων υλών.
- Συλλογή λεπτομερών πληροφοριών για τις τεχνολογικές και επιστημονικές εξελίξεις στις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη.
- Συλλογή πληροφοριών σχετικά με τη λήψη πολιτικών αποφάσεων στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη, και συγκεκριμένα σχετικά με το εμπόριο, τα νομισματικά ζητήματα, και τη στρατιωτική πολιτική στις περιοχές της Ασίας και του Ειρηνικού.

Η αναφορά αυτή κατέληγε στο συμπέρασμα ότι το 80% των Ιαπωνικών προσπαθειών οικονομικής κατασκοπευίας στρέφονταν εναντίον των ΗΠΑ και της Δυτικής Ευρώπης και αφορούσε σε μεγάλο βαθμό την υποκλοπή μυστικών και τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας.²¹⁶

Στα τέλη του 1980 οι Ιάπωνες διέθεταν μία πηγή υψηλού επιπέδου στο αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών που εφοδίαζε το Τόκυο με λεπτομερείς πληροφορίες για τις Αμερικανικές θέσεις πριν ακόμη οι άλλες Αμερικανικές υπηρεσίες λάβουν τις πληροφορίες αυτές.²¹⁷

Το Τόκυο έχει αναδειχθεί η πρωτεύουσα του κόσμου όσον αφορά στις υποκλοπές και την κατασκοπευία μέσω εξοπλισμού υψηλής τεχνολογίας. Οι αναλυτές της NSA υπέστησαν ένα ισχυρό σοκ όταν αποκωδικοποίησαν και μετέφρασαν ένα μήνυμα που υπέκλεψαν το οποίο στάλθηκε από τα γραφεία της εταιρείας Mitsubishi στην Washington με προορισμό το Τόκυο. Το μήνυμα περιείχε λεπτομέρειες που

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid, σελ. 19.

²¹⁶ Ibid, σελ. 71, Farson, Stuart, op. cit.

²¹⁷ Porteous, Samuel D., (1998), op. cit., σελ. 109.

περιλαμβάνονταν στην αναφορά (National Intelligence Daily – της 7^{ης} και 9^{ης} Ιουλίου 1982) που διανέμεται κάθε πρωί από τη CIA στον Πρόεδρο των ΗΠΑ και στα μέλη του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας.²¹⁸

Το 1997, σύμφωνα με εκτιμήσεις, το 80% όλων των κατασκοπευτικών προσπαθειών των Ιαπώνων στρέφεται κυρίως εναντίον των Η.Π.Α. και σε λιγότερο βαθμό εναντίον της Ευρώπης.²¹⁹

Τα τελευταία χρόνια λαμβάνει χώρα μία δημόσια συζήτηση στην Ιαπωνία σχετικά με την ενίσχυση των στρατιωτικών της ικανοτήτων και την επέκταση του ρόλου τους. Στα πλαίσια αυτής της συζήτησης, τίθεται και το ζήτημα της ίδρυσης μίας υπηρεσίας πληροφοριών στα πρότυπα της Βρετανικής υπηρεσίας πληροφοριών (Secret Intelligence Service). Ο Yoshio Omori, ειδικός σε ζητήματα Πληροφόρησης-Κατασκοπείας και συγγραφέας πολλών άρθρων σχετικά με την αναμόρφωση των Ιαπωνικών μυστικών υπηρεσιών, συμμετείχε σε μία συμβουλευτική ομάδα του Ιαπωνικού Υπουργείου Εξωτερικών η οποία πρότεινε την εγκαθίδρυση μίας νέας υπηρεσίας πληροφοριών. Δηλώνει χαρακτηριστικά ότι:

«Το ενδιαφέρον για την πληροφόρηση και την κατασκοπεία ολοένα και αυξάνεται. Αποτελεί ένα μέρος της αναβίωσης του Ιαπωνικού εθνικισμού. Επιθυμούμε να είμαστε περισσότερο ανεξάρτητοι από την Αμερικανική πολιτική και επιρροή».²²⁰

Η Ιαπωνική κυβέρνηση κατηγορείται από τις Η.Π.Α. για άσκηση οικονομικής κατασκοπείας μέσω των Ιαπωνικών πολυεθνικών και δέχεται έντονες πιέσεις για λήψη νομικών μέτρων. Όταν αποκαλύφθηκε μία σειρά σκανδάλων οικονομικής κατασκοπείας (στους τομείς των νέων τεχνολογιών) στα οποία πρωταγωνιστούσαν Ιάπωνες μηχανικοί που εργάζονταν στις Η.Π.Α., και κατηγορήθηκαν με βάση τον Αμερικανικό Νόμο περί Οικονομικής Κατασκοπείας, η Ιαπωνική κυβέρνηση αποφάσισε να λάβει μέτρα. Το Ιαπωνικό Υπουργείο Οικονομικών και Βιομηχανίας έστειλε ένα νομοσχέδιο στο Κοινοβούλιο, σύμφωνα με το οποίο η κλοπή βιομηχανικών μυστικών αποτελούσε έγκλημα. Στόχος του υπό συζήτηση νομοσχεδίου είναι η εναρμόνιση της Ιαπωνικής νομοθεσίας με αυτή των Η.Π.Α. και της Ευρώπης. Παρόλ' αυτά κάποιοι έχουν ασκήσει έντονη κριτική σε αυτό το νομοθέτημα με το επιχείρημα ότι επιτρέπει μόνον νομική δράση σε αστικά ζητήματα

²¹⁸ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 90.

²¹⁹ Richter, James A., "Clandestine Encounters: The New Wave of Industrial Espionage", Ann Arbor, MI: Strategic Development Staff, National Center for Manufacturing Sciences, σελ. 8.

²²⁰ Caryl, Christian & Kashiwagi, Akiko, "Japan: Minor-League Spies; Asia's biggest economic power seems ready", Institute of Finance and Trade Economics, Chinese Academy of Sciences, 02/06/2006.

εναντίον των κατηγορουμένων για εγκλήματα οικονομικής κατασκοπείας. Επίσης, υπάρχει και μία άλλη παράμετρος. Ο συγκεκριμένος νόμος θα προστατεύει και τις Ιαπωνικές πολυεθνικές από την άσκηση οικονομικής κατασκοπείας εναντίον τους, επομένως είναι και προς το συμφέρον τους. Το αν αυτός ο νόμος θα λειτουργήσει αμφίδρομα, δηλαδή και εναντίον των Ιαπωνικών πολυεθνικών που ασκούν οικονομική κατασκοπεία ή απλά αποτελεί «στάχτη στα μάτια» προς τους Αμερικανούς και τους Ευρωπαίους θα το δείξει η εφαρμογή του, όταν αυτός ψηφισθεί.²²¹

Συμπερασματικά, λόγω της δομής του δικτύου συλλογής πληροφοριών που διαθέτουν, οι Ιάπωνες έχουν τη δυνατότητα να αντιδρούν στις μεταβολές που παρατηρούνται στη διεθνή αγορά πιο έγκαιρα από κάθε άλλη χώρα, προβλέπουν τις αλλαγές της νομοθεσίας άλλων χωρών και προσαρμόζουν τα προϊόντα τους ώστε να υπερβαίνουν τις παλιές προδιαγραφές, θεσπίζοντας νέες προδιαγραφές και καλώντας τα υπόλοιπα κράτη να τους ακολουθήσουν. Την ώρα που η Washington εστιάζει την προσοχή της στα πολιτικά και αμυντικά θέματα, οι διπλωματικές υπηρεσίες της Ιαπωνίας εστιάζουν την προσοχή τους στα οικονομικά θέματα.²²²

3.3.2 Η πολιτική της Γαλλίας

Ενώ η Γαλλία δεν βρίσκεται σε τόσο δεινή οικονομική θέση όπως η (πρώην) ΕΣΣΔ και η Ρωσία, ασκεί από την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου έως σήμερα μακροοικονομική κατασκοπεία με στόχο τη διατήρηση και αύξηση της τεχνολογικής της ανταγωνιστικότητας (καθώς και της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεών της) και την απόκτηση σημαντικής στρατιωτικής τεχνολογίας.²²³

Οι σημαντικότερες υπηρεσίες πληροφοριών της Γαλλίας είναι η SDECE (που ονομάστηκε μετέπειτα DGSE – γνωστή και ως “La Piscine”) και ιδιαίτερα το τμήμα της με την ονομασία “Service 7” και η “Direction de la Surveillance du Territoire” (DST).

Όταν ο Στρατηγός De Gaulle ρώτησε το Στρατηγό Paul Grossin, επικεφαλής των Γαλλικών υπηρεσιών πληροφοριών στα τέλη της δεκαετίας του 1950, για τις δραστηριότητες των Γαλλικών υπηρεσιών, εκείνος του απάντησε: «Αυτά και

²²¹ Nasheri, Hedieh, op. cit., σελ. 178.

²²² Schweizer, Peter, (1993), op. cit., 231-36.

²²³ Warner, W.T., (1994), op. cit., σελ. 144.

εκείνα...». Τότε ο De Gaulle τον ρώτησε: «Αλλά διαθέτεις πληροφορίες για τους Ρώσους και τους Αμερικανούς;». Η απάντηση που έλαβε ήταν «... κυρίως πολεμάμε τους εμπόρους όπλων στην Αλγερία». Αυτός δεν ήταν ο ρόλος που επιθυμούσε ο De Gaulle για τις μυστικές υπηρεσίες της χώρας του. Ο στόχος του ήταν να αποκτήσουν μία παγκόσμια διάσταση και προοπτική. Μία από τις νέες προτεραιότητες των μυστικών του υπηρεσιών ήταν η συλλογή τεχνολογικών και επιστημονικών πληροφοριών από τις Η.Π.Α. και τις υπόλοιπες Δυτικές χώρες.²²⁴

Το 1962 η SDECE κάλεσε στο Παρίσι τον επικεφαλής του Γαλλικού σταθμού κατασκοπείας στη Washington, P.L. Thyraud de Vosjoli, και του ανέθεσε την οργάνωση ενός κατασκοπευτικού δικτύου με στόχο τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις Αμερικανικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις και την επιστημονική έρευνα στις ΗΠΑ. Ο de Vosjoli ξαφνιάστηκε και σκέφθηκε: «Δε μπορούσα να πιστέψω στα αυτιά μου». Διαμαρτυρήθηκε στους ανώτερους του ότι αυτού του είδους η κατασκοπεία θα προκαλούσε σοβαρά προβλήματα στη συμμαχία της Γαλλίας με τις ΗΠΑ. Όμως οι ανώτεροί του ήταν ανένδοτοι. Του είπαν ότι:

«Δε θεωρούμε πλέον τις ΗΠΑ σύμμαχό μας, φίλο μας. Η Γαλλία δεν έχει φίλους.»

Ο Πρόεδρος De Gaulle ήταν εξοργισμένος διότι οι Αμερικανοί συμφώνησαν να μοιραστούν τα μυστικά σχετικά με τα πυρηνικά όπλα με τους Βρετανούς, αλλά όχι με τους Γάλλους. Ο de Vosjoli καθυστέρησε να εκπληρώσει τις οδηγίες που έλαβε διότι γνώριζε ότι ό,τι είχε οικοδομήσει τα τελευταία έντεκα χρόνια θα καταστρέφονταν. Η SDECE τον ανακάλεσε στο Παρίσι, όμως εκείνος δεν επέστρεψε διότι έλαβε ένα τηλεφώνημα από έναν φίλο του ο οποίος τον ενημέρωσε ότι η υπηρεσία του σκόπευε «να τον βγάλει από τη μέση». Ο de Vosjoli διέφυγε στο Μεξικό, από όπου ειδοποίησε τους φίλους του στη CIA και ζήτησε άσυλο από τις ΗΠΑ.²²⁵

Το 1964 κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων του Γύρου Kennedy της GATT στις Κάννες οι γαλλικές μυστικές υπηρεσίες στρατολόγησαν μία Γαλλίδα κόμισα η οποία διείσδυσε στη σουίτα του Υφυπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ George Ball, αφαίρεσε τα έγγραφα που περιείχαν τις τελευταίες οδηγίες που είχε ο Ball από την Washington, τα φωτογράφησε στο γραφείο του διευθυντή του ξενοδοχείου και τα τοποθέτησε πάλι στη θέση τους χωρίς ο Αμερικανός να αντιληφθεί τίποτε. (Βεβαίως οι Γαλλικές υπηρεσίες πληροφοριών είχαν λαδώσει

²²⁴ Faligot, Roger & Krop, Pascal, *La Piscine: The French Secret Service Since 1944* (Basil Blackwell, Ltd., 1989), σελ. 135.

²²⁵ Fialka, John J., (1997), *op. cit.*, σελ. 88-9.

καλά την πόρτα του δωματίου του Αμερικανού αξιωματούχου!) Σύμφωνα με τον συνταγματάρχη Le Roy -ο οποίος ήταν παρών στο γραφείο του διευθυντή του ξενοδοχείου- η όλη ιδέα της επιχείρησης ανήκε στον Γάλλο πρωθυπουργό Valéry Giscard d'Estaing.²²⁶

Το 1969 ο πρόεδρος των ΗΠΑ Richard Nixon πραγματοποίησε την πρώτη επίσημη επίσκεψή του στο Παρίσι. Στην Αμερικανική αποστολή μεταξύ των συμβούλων του συμπεριλαμβανόταν και ο βοηθός του Nixon, H.R.. Haldeman. Οι Γαλλικές μυστικές υπηρεσίες κατόρθωσαν να τοποθετήσουν ένα μικρόφωνο στη φόδρα του σακακιού του με αποτέλεσμα να συλλέξουν πολύτιμες πληροφορίες από τις ιδιωτικές συζητήσεις των ανώτατων αξιωματούχων του Λευκού Οίκου σχετικά με τις Αμερικανικές θέσεις για ορισμένα ζητήματα που ενδιέφεραν τη Γαλλική κυβέρνηση.²²⁷

Στη δεκαετία του 1970 η Γαλλική υπηρεσία πληροφοριών "Service de Documentation Exterieur et de Contre-Espionnage" (SDECE) υπό τη διεύθυνση ενός φιλοαμερικανού και αντικομμουνιστή, του Count de Marenches, μείωσε αισθητά τις επιχειρήσεις οικονομικής κατασκοπείας και οι σχέσεις μεταξύ της SDECE και της CIA βελτιώθηκαν.²²⁸ Το 1974 πράκτορες της SDECE μεταβήκαν στην έδρα της CIA στο Langley και παρακολούθησαν ένα ειδικό πρόγραμμα σχετικά με τις τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα της κατασκοπείας. Διαδοχικοί διευθυντές της CIA, και πιο συγκεκριμένα οι James Schlesinger, William Colby, George Bush και Stansfield Turner βοήθησαν το de Marenches στην προσπάθειά του να καταστήσει τη SDECE περισσότερο αποτελεσματική στη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τον Ανατολικό συνασπισμό.²²⁹

Ο πρώην επικεφαλής των γαλλικών μυστικών υπηρεσιών, Court de Marenches υποστήριξε στα απομνημονεύματά του το 1993 ότι Γάλλοι πράκτορες απέσπασαν εγκαίρως πληροφορίες για την υποτίμηση του δολαρίου από το Nixon το 1971 με αποτέλεσμα η Γαλλία να αποκομίσει σημαντικά κέρδη από την κερδοσκοπία της έναντι του αμερικανικού νομίσματος.²³⁰

²²⁶ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 96-7.

²²⁷ Ibid, σελ. 97-8.

²²⁸ Ibid, σελ. 104.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Chatterjee, Pratap, "Spying for Uncle Sam: Economic Intelligence", *Covert Action Quarterly*, Winter 1996, www.mediafilter.org/caq55EconIntel.html

Το 1981 έλαβαν χώρα δραματικές αλλαγές στις Γαλλικές υπηρεσίες πληροφοριών. Η εκλογή του Francois Mitterand στην Προεδρία της Γαλλίας και η πλειοψηφία των Σοσιαλιστών στο Κοινοβούλιο σήμαινε ότι η παλαιά φρουρά της SDECE θα ανακτούσε την επιρροή της. Ο Mitterand διόρισε επικεφαλής των Γαλλικών μυστικών υπηρεσιών τον Pierre Marion. Ο Marion είχε την άποψη ότι η οικονομική κατασκοπεία είναι απλά μία φυσιολογική δραστηριότητα των μυστικών υπηρεσιών και διενεργείται ακόμη και εναντίον των ΗΠΑ. Παρόλο που οι ΗΠΑ και η Γαλλία είναι σύμμαχοι στον πολιτικό και το στρατιωτικό τομέα, η φιλία αυτή εκτείνεται μόνον σε αυτούς τους τομείς, και όχι σε εκείνους της τεχνολογίας και της οικονομίας. Στους τελευταίους οι δύο χώρες είναι ανταγωνιστές, επομένως η κατασκοπεία είναι θεμιτή. Ο Marion υποστηρίζει συγκεκριμένα ότι:

«Πιστεύω ότι πρέπει να διαχωρίσετε με σαφήνεια ποιοί τομείς δεν καλύπτονται από την ύπαρξη μίας συμμαχίας. Είναι σαφές ότι όταν έχεις κάποιον σύμμαχο υπάρχουν ορισμένοι τομείς [οι οποίοι καλύπτονται από αυτή τη συμμαχία] Μιλώ για τους εξοπλισμούς... για τα διπλωματικά ζητήματα για τα οποία φυσιολογικά δε θα πρέπει να συλλέγεις πληροφορίες. Όμως, στους υπόλοιπους τομείς τα κράτη μιας συμμαχίας είναι ανταγωνιστές. Ακόμη και στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου αυτός ο ανταγωνισμός υπήρχε. Πιστεύω ότι ακόμη και στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η συλλογή πληροφοριών σχετικά με οικονομικά, τεχνολογικά και βιομηχανικά ζητήματα εις βάρος μίας συμμαχού χώρας δεν είναι ασύμβατη με το γεγονός ότι είμαστε σύμμαχοι.» «Είμαστε πραγματικά σύμμαχοι. Όμως στον οικονομικό ανταγωνισμό, στον τεχνολογικό ανταγωνισμό, είμαστε ανταγωνιστές, δεν είμαστε σύμμαχοι».²³¹

«Αυτού του είδους η κατασκοπευτική δραστηριότητα (δηλ. η οικονομική κατασκοπεία) αποτελεί έναν απαραίτητο/ουσώδη τρόπο για τη Γαλλία, προκειμένου να συμβαδίσει με το διεθνές εμπόριο και την τεχνολογία. Βέβαια, κατευθύνεται εναντίον των Η.Π.Α. καθώς και άλλων [χωρών]. Πρέπει να θυμάστε ότι ενώ είμαστε σύμμαχοι σε αμυντικά θέματα, είμαστε, επίσης, και οικονομικοί ανταγωνιστές στον κόσμο».²³²

Ο Marion προσπάθησε να βελτιώσει την ικανότητα της SDECE στη συλλογή και ανάλυση οικονομικών, χρηματιστικών βιομηχανικών και επιστημονικών πληροφοριών. Προκειμένου να δοθεί έμφαση σε αυτή τη νέα προσπάθεια η SDECE μετονομάστηκε το 1982 σε DGSE (Directarate General of External Security – Direction Generale de la Securite Extérieur).²³³ Ο Γάλλος Πρόεδρος στην πρώτη του συνάντηση με τον Marion τού περιέγραψε τις τρεις προτεραιότητες των Γαλλικών

²³¹ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 109.

²³² Phoenix Consulting Group Monograph Series, "A Case Study in French Espionage: Renaissance Software", www.intellpros.com/lib/FrenchRen.html (Πρόσβαση: 7/11/1999)

²³³ Richelson, Jeffrey T., (1995), op. cit., σελ. 376.
Fialka, John J., (1997), op. cit., σελ. 92.

υπηρεσιών. Η τρίτη προτεραιότητα αφορούσε στη βελτίωση των οικονομικών, τεχνολογικών και βιομηχανικών πληροφοριών.²³⁴

Ένα διάταγμα του Απριλίου του 1982 περιέγραφε τη αποστολή της DGSE ως εξής:

«να αναζητά και να εκμεταλλεύεται πληροφορίες ωφέλιμες για την ασφάλεια της Γαλλίας, να εντοπίζει και να εξαρθρώνει σε όλη την εθνική επικράτεια κατασκοπευτικές δραστηριότητες εναντίον των γαλλικών συμφερόντων προκειμένου να αποφευχθούν οι επιπτώσεις τους».²³⁵

Το 1982 ιδρύθηκε η Directorate for Surveillance of the Territory (DST) η οποία ανέλαβε τον τομέα αντικατασκοπείας και επομένως είχε στη διάθεσή της τον απαραίτητο εξοπλισμό για τη διενέργεια παρακολούθησης με ηλεκτρονικά μέσα. Σε συνεργασία με τη DGSE, η DST ασκούσε οικονομική κατασκοπεία χρησιμοποιώντας ηλεκτρονικά μέσα.²³⁶

Ο Πρόεδρος Reagan επισκέφθηκε το 1982 το Παρίσι και συνάντησε τον Γάλλο Πρόεδρο Francois Mitterand προκειμένου να συζητήσουν ζητήματα που αφορούσαν τις σχέσεις των δύο κρατών. Η Αμερικανική αποστολή για λόγους ασφαλείας είχε ενοικιάσει δύο ορόφους σε ένα πολυτελές ξενοδοχείο του Παρισιού και πριν από κάθε συνδιάσκεψη του Προέδρου με το επιτελείο του για να σχεδιάσει τη διαπραγματευτική του στρατηγική οι Αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες ερευνούσαν εξονυχιστικά τις σουίτες για να βεβαιωθούν ότι δεν υπήρχαν μηχανήματα παρακολούθησης. Ποτέ δεν ανακάλυψαν κάτι ύποπτο. Οι Γαλλικές υπηρεσίες πληροφοριών, όμως, γνώριζαν τα πάντα αφού πράκτορες της DST υπέκλεπταν τις συνομιλίες των μελών της Αμερικανικής αποστολής χρησιμοποιώντας, από το δρόμο έξω από το ξενοδοχείο, ένα laser το οποίο κατέγραφε τους κραδασμούς του παραθύρου που προκαλούσαν οι συνομιλίες ενώ ένας ηλεκτρονικός υπολογιστής μετέφραζε τους κραδασμούς αυτούς σε λέξεις.²³⁷

Στις αρχές του ίδιου έτους, η κυβέρνηση της Ινδίας διαπραγματευόταν με τις ΗΠΑ, την ΕΣΣΔ και τη Γαλλία την αγορά ενός μαχητικού αεροσκάφους και ήταν διατεθειμένη να ξοδέψει \$2 δισ. Στα μέσα του 1981 ο επικεφαλής του σταθμού των Γαλλικών μυστικών υπηρεσιών στο Νέο Δελχί στρατολόγησε, εν γνώσει της DGSE, έναν πολιτικό υπάλληλο του γραφείου του Ινδού πρωθυπουργού προκειμένου να παρέχει στο Παρίσι πληροφορίες σχετικά με τις πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό

²³⁴ Schweizer, Peter, (1993), *op. cit.*, σελ. 109. Οι άλλες δύο σχετίζονταν με την βελτίωση των πληροφοριών σχετικά με τον Ανατολικό συνασπισμό και με την αποκάλυψη των κατασκόπων της ΕΣΣΔ που δρούσαν στη Γαλλία.

²³⁵ Richelson, Jeffrey T., (1995), *op. cit.*, σελ. 376.

²³⁶ Schweizer, Peter, (1993), *op. cit.*, σελ. 115.

²³⁷ *Ibid*, σελ. 98.

της Ινδικής κυβέρνησης. Όταν οι διαπραγματεύσεις για την αγορά του μαχητικού εκ μέρους της Ινδίας έφθαναν στο τέλος, η DGSE έδωσε οδηγίες στο στρατιωτικό ακόλουθο της Γαλλικής πρεσβείας στο Νέο Δελχί να χρησιμοποιήσει αυτή την πηγή προκειμένου να μάθει την προσφορά των ΗΠΑ. Για μια ακόμη φορά η πηγή ήταν αξιόπιστη και η Γαλλία κέρδισε τελικά το συμβόλαιο με την Ινδική κυβέρνηση.²³⁸ Ο Marion σχολίασε αυτή την επιτυχία ως εξής:

«Είχαμε έναν πληροφοριοδότη μέσα στην Ινδική καγκελαρία η οποία λάμβανε την απόφαση. Και είχαμε [έτσι] τη δυνατότητα να συλλέξουμε πληροφορίες για τις προσφορές των ανταγωνιστών μας».²³⁹

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, παρατηρήθηκε μια μεταστροφή στην πολιτική της Γαλλίας στο ζήτημα της οικονομικής κατασκοπείας. Ο Γάλλος Πρωθυπουργός Edouard Balladur, επηρεασμένος από μια νέα σχολή σκέψης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Γαλλία ήταν αδύνατον να κερδίσει τον οικονομικό πόλεμο που βρισκόταν σε εξέλιξη μέσω της κατασκοπείας και ότι ήταν προτιμότερο να υιοθετήσει την πολιτική της Ιαπωνίας και να κινηθεί πιο έξυπνα και γρήγορα, χρησιμοποιώντας περισσότερο τις ανοικτές πηγές πληροφοριών. Ο Γάλλος πρωθυπουργός συνέστησε μία επιτροπή η οποία μελέτησε το ζήτημα και άσκησε δριμύτατη κριτική στις Γαλλικές μυστικές υπηρεσίες και στην εξάρτηση της Γαλλικής κυβέρνησης απ' αυτές, σημειώνοντας ότι η Ιαπωνία δε διαθέτει επαγγελματίες κατασκόπους.²⁴⁰ Σύμφωνα με τον Remy Pautrat, αναπληρωτή επικεφαλής της General Secretariat for National Defense, η οποία συντονίζει την πολιτική σχετικά με την άμυνα και τις υπηρεσίες πληροφοριών, «εάν ήμασταν αποτελεσματικοί [στην κατασκοπεία] δε θα ήμασταν υποχρεωμένοι να εφαρμόσουμε μια νέα πολιτική». Ο Pautrat απέδωσε τις αποτυχίες (κατά τη γνώμη του) των Γαλλικών μυστικών υπηρεσιών στο γεγονός ότι «οι πολιτικοί μας δε δίδουν ακριβείς οδηγίες στις υπηρεσίες πληροφοριών, οι οποίες είναι ελεύθερες να δράσουν όπως θέλουν». Πιστεύει ότι ίσως χρειασθούν και είκοσι χρόνια για να επιτευχθεί μία τέτοια αλλαγή στην κουλτούρα των Γαλλικών μυστικών υπηρεσιών.²⁴¹ Σύμφωνα με τον Στρατηγό Pichot-Duclos,

«οι κατάσκοποι αποτελούν προϊόν του Ψυχρού Πολέμου. Ο Ψυχρός Πόλεμος τελείωσε.»²⁴²

²³⁸ Ibid, σελ. 111-112.

²³⁹ Ibid, σελ. 112.

²⁴⁰ Fialka, John J., (1997), op. cit., σελ. 97-8

²⁴¹ Ibid, σελ. 99.

²⁴² Ibid.

Το Γαλλικό Κέντρο Εξωτερικού Εμπορίου (French Center of Foreign Trade) ίδρυσε στα μέσα της δεκαετίας του '90 ένα νέο γραφείο οικονομικών πληροφοριών, με την κωδική ονομασία R31. Η υπηρεσία αυτή θα εφοδιάζει με πληροφορίες μία ομάδα που απαρτίζεται από εκπροσώπους πολλών υπηρεσιών, την "Commitee pour la Competitiveness et la Securite Economique", η οποία ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1996 από τον τότε Πρωθυπουργό Edouard Balladur. Η επιτροπή αυτή, στην οποία θα προεδρεύει ο Γάλλος πρωθυπουργός, θα χρησιμοποιεί τις πληροφορίες που συλλέγουν οι Γαλλικές υπηρεσίες πληροφοριών και οι Γάλλοι επιχειρηματίες. Η λειτουργία της θα συντονίζεται από τη Secretariat General de la Defense Nationale (SGDN) η οποία αναλύει τις πληροφορίες για λογαριασμό του Γάλλου πρωθυπουργού. Πιο συγκεκριμένα, όχι μόνο θα συλλέγει, θα αναλύει, θα επεξεργάζεται και θα διανέμει πληροφορίες προκειμένου να προωθήσει και να προστατεύσει τα οικονομικά συμφέροντα και μυστικά της Γαλλικής κυβέρνησης, αλλά και θα λειτουργεί ως συμβουλευτικό όργανο όσον αφορά στις οικονομικές και εμπορικές στρατηγικές που χαράσσονται σε ανώτερο επίπεδο. Τέτοιου είδους θεσμοί συμβάλλουν στην επίτευξη ενός καλλίτερου συντονισμού μεταξύ ανοικτών και μυστικών πηγών.²⁴³

Το 1996 επήλθε μία ύφεση στις επιχειρήσεις οικονομικής κατασκοπείας των Γαλλικών μυστικών υπηρεσιών. Σύμφωνα με αξιωματούχους της Αμερικανικής αντικατασκοπείας μετά από τριάντα χρόνια κατασκοπείας εναντίον των ΗΠΑ οι Γάλλοι φαίνεται ότι έχουν σταματήσει. Ένας Αμερικανός αξιωματούχος δήλωσε χαρακτηριστικά:

«Φαίνεται ότι σταμάτησαν τα προγράμματα συλλογής πληροφοριών. Δεν στοχεύουν στην απόκτηση της τεχνολογίας μας σήμερα».²⁴⁴

Οι Αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικές και δυσκολεύονται να πιστέψουν αυτή τη στροφή στη Γαλλική πολιτική σχετικά με την οικονομική κατασκοπεία μετά από την τριακονταετή εμπειρία τους στην αντιμετώπιση της Γαλλικής οικονομικής κατασκοπείας. Ένας Αμερικανός αξιωματούχος σημειώνει ότι το ερώτημα που τίθεται είναι πότε οι Γάλλοι θα επιστρέψουν στις παλιές τους συνήθειες.²⁴⁵

²⁴³ Chattergee, Pratap, (op. cit.), Porteous, Samuel D., (1998), op. cit., σελ. 86.

²⁴⁴ Fialka, John J., (1997), op. cit., σελ. 100.

²⁴⁵ Ibid, σελ. 100.

3.4 Η πολιτική των Η.Π.Α.

Για τις ΗΠΑ, η συλλογή μακροοικονομικών πληροφοριών αποτελούσε πάντοτε μέρος των δραστηριοτήτων της κυβέρνησης τους και των μυστικών υπηρεσιών τους. Οι επιχειρήσεις μακροοικονομικής κατασκοπείας των μυστικών υπηρεσιών των ΗΠΑ χρονολογούνται από τα τέλη του 1776 όταν η πρώτη υπηρεσία πληροφοριών των ΗΠΑ, η “Committee of Secret Correspondence of the Continental Congress, έστειλε τον William Carmichael στην Ευρώπη, με τη μεταμφίεση εμπόρου, για να συλλέξει πληροφορίες σχετικά με διάφορα οικονομικά ζητήματα που ενδιέφεραν τη νέα αμερικανική κυβέρνηση.²⁴⁶ Το Νοέμβριο του 1776 ένα μυστικό τηλεγράφημα του Carmichael από το Άμστερνταμ, ανέφερε καθησυχαστικά:

«[Αισθάνεστε ότι] απειλείστε ότι η Ουκρανία θα εφοδιάσει την Ευρώπη με καπνό. Θα περάσει πολύς καιρός για να φθάσει αυτή η στιγμή. Είδα ορισμένες ποσότητες καπνού εδώ, και η καλύτερη ποιότητα είναι χειρότερη από τη χειρότερη δική μας».²⁴⁷

Είναι παράδοξο το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η πολιτική ηγεσία των ΗΠΑ αγνόησε τις επιστημονικές-τεχνολογικές πληροφορίες επειδή εκτιμούσε ότι η αμερικανική οικονομική ισχύς ήταν τόσο μεγάλη και οι τεχνολογικές γνώσεις τόσο ανώτερες από αυτές των αντιπάλων τους που δεν υπήρχε κάτι χρήσιμο να μάθουν από τους πιθανούς ανταγωνιστές τους. Πρόκειται σαφώς για μία περίπτωση υποτίμησης του αντιπάλου και μία λανθασμένη αντίληψη.²⁴⁸ Οι οικονομικές πληροφορίες από την άλλη πλευρά, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο. Είχε ανατεθεί σε πράκτορες της OSS και άλλους αναλυτές το καθήκον να ανακαλύψουν όχι μόνο τις διαθέσεις του αντιπάλου αλλά και πληροφορίες για την μεταφορά από τον αντίπαλο βολφραμίου και διαμαντιών, για την παραγωγή ρουλεμάν, τον εφοδιασμό της Γερμανίας με Σουηδικά σιδηρομεταλλεύματα, και άλλα παρόμοια θέματα. Ήταν γενικά παραδεκτό ότι τέτοια θέματα είχαν σημαντικό στρατηγικό χαρακτήρα για την πορεία του πολέμου.²⁴⁹ Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι παραδοσιακές υπηρεσίες συμπληρώθηκαν με το Board of Economic Warfare, το οποίο μελετούσε την Ιαπωνική οικονομία ή ανέλυε το ρόλο κρίσιμων εμπορευμάτων/υλικών. Επίσης το Office of Strategic Services (OSS) ασχολήθηκε με τη συλλογή πληροφοριών. Το Σοβιετικό τμήμα του OSS υπό τον Abram Bergson και

²⁴⁶ Zelikow, Philip, op. cit., σελ. 164.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Laqueur, Walter, op. cit., σελ. 39.

²⁴⁹ Ibid.

τον Wassily Leontief, συνεισέφεραν ακριβείς εκτιμήσεις της μεταπολεμικής οικονομικής κατάστασης της ΕΣΣΔ.²⁵⁰

Καθώς ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος έβαινε προς το τέλος του, η τότε Αμερικανική κυβέρνηση άρχισε να μελετά τα προβλήματα που θα ανέκυπταν τη μεταπολεμική περίοδο όταν η κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα θα ήταν τελείως διαφορετική. Ένα σημαντικό πρόβλημα που την απασχολούσε ήταν η αποκατάσταση της οικονομίας της Σοβιετικής Ένωσης. Το 1944 το Τμήμα του OSS που είχε ως κεντρικό θέμα μελέτης την ΕΣΣΔ, το οποίο απαρτιζόταν από τους καλύτερους ειδικούς της εποχής υπό την ηγεσία των Abram Bergson και Wassily Leontief, εξέδωσε μία έκθεση με τίτλο "Russian Foreign Trade Developments". Η έκθεση αυτή, η οποία αποτέλεσε μία από τις μεγαλύτερες επιτυχίες του αναλυτικού τομέα των Αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, αφού οι προβλέψεις της επαληθεύθηκαν πλήρως, ανέφερε τα ακόλουθα:

«Οι Ρώσοι θα είναι ικανοί να ανοικοδομήσουν την οικονομία τους περίπου σε τρία χρόνια μετά την παύση των εχθροπραξιών. Εάν ο πόλεμος τελειώσει στο τέλος του 1944, το Ρωσικό εθνικό εισόδημα μπορεί να φθάσει τα επίπεδα του 1940, το 1948... Η ρωσική εμπλοκή στον πόλεμο [στην περιοχή] της Ιαπωνίας είναι απίθανο να καθυστερήσει έντονα το ρυθμό της ανοικοδόμησης της Σοβιετικής οικονομίας... Ο ρυθμός της συνολικής ανοικοδόμησης μπορεί να χρειασθεί να επιβραδυνθεί, εάν λαμβάνοντας υπόψιν, τη διεθνή πολιτική κατάσταση, η Ρωσία αναγκασθεί να διατηρήσει ένα υψηλό επίπεδο στρατιωτικής ετοιμότητας. Σε μία τέτοια περίπτωση, η κατανάλωση θα είναι κάτω από το επίπεδο που θα επιτύγχανε υπό πιο ευνοϊκές διεθνείς συνθήκες... Η επιτυχία της Ρωσικής ανοικοδόμησης θα εξαρτηθεί μόνο σε ένα περιορισμένο βαθμό από τα δάνεια από το εξωτερικό...»²⁵¹

Όταν ιδρύθηκαν τα Υπουργεία (Executive Departments) της αμερικανικής κυβέρνησης, ικανοποιούσαν μόνα τους τις ανάγκες τους όσον αφορά σε θέματα πληροφοριών. Μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καμία υπηρεσία πληροφοριών δεν υπήρχε έξω από αυτά τα υπουργεία. Οι υπηρεσίες των υπουργείων συλλέγαν και ανέλυναν πληροφορίες για την ζήτηση και την προσφορά κρίσιμων υλικών, τις οικονομίες συγκεκριμένων κρατών, για εμπορικά θέματα, ή επιστημονικά και τεχνολογικά ζητήματα.²⁵² Από την αρχή της ίδρυσης των αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η ανάλυση οικονομικών δεδομένων αποτελεί ένα κεντρικό μέρος των καθημερινών αναφορών και των μελετών που προετοιμάζουν οι υπηρεσίες της αμερικανικής κοινότητας των

²⁵⁰ Zelikow, Philip, op. cit., σελ.165.

²⁵¹ Laqueur, Walter, op. cit., σελ. 44.

²⁵² Ibid.

υπηρεσιών πληροφοριών. Όπως οι υπηρεσίες πληροφοριών υποστηρίζουν τους διαμορφωτές αποφάσεων σε στρατιωτικά και πολιτικά θέματα, το ίδιο συμβαίνει και για τα οικονομικά θέματα. Δεν πρόκειται για μία νέα δραστηριότητα των υπηρεσιών πληροφοριών.

Το 1945 το Central Intelligence Group (CIG) άρχισε να συντονίζει τη χορήγηση οικονομικών πληροφοριών σε υψηλούς αξιωματούχους. Τον Ιούλιο του 1946 μία αναφορά της αποτελεσματικότητας της υπηρεσίας αυτής που έφθασε στο υπουργικό συμβούλιο έκανε λόγο για την επιτυχία στη συλλογή πληροφοριών «για τις ξένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις» και τη συνεχιζόμενη εργασία για την εξόρυξη πετρελαίου από ξένες χώρες. Το CIG συνέταξε ολοκληρωμένες γεωγραφικές πληροφορίες και χρησιμοποίησε τους διπλωματικούς και στρατιωτικούς ακολούθους για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τα στρατηγικής σημασίας ορυκτά.²⁵³ Ο τότε DCI (Director of Central Intelligence), αντιστράτηγος Hoyt Vandenberg χρησιμοποίησε οικονομικές πληροφορίες για να δείξει την ανάγκη για συντονισμένες εκτιμήσεις:

«...όσον αφορά ένα δεδομένο εργοστάσιο χάλυβα, το κράτος μελετάει ποιά προϊόντα παρασκευάζονται εκεί και το ρυθμό παραγωγής τους. Το Υπουργείο Πολέμου (War Department) παρόλ' αυτά ενδιαφέρεται για την κατασκευή και τις φυσικές λεπτομέρειες του εργοστασίου, τους σιδηρόδρομους που το εξυπηρετούν, και άλλα δεδομένα που απαιτούνται για το στόχο. Το Υπουργείο Εξωτερικών, εάν διευρύνει τη βάση των μελετών του, μπορεί να είναι ικανό να παρέχει τουλάχιστον αυτού του είδους τις οικονομικές πληροφορίες. Είναι, επομένως η εργασία του GIC να ανακαλύψει τις ανάγκες όλων των υπουργείων και να τις εκπληρώσει, είτε συστήνοντας ότι ένα υπουργείο πρέπει να επεκτείνει τις δραστηριότητές του είτε εκπληρώνοντας την απαραίτητη έρευνα το ίδιο.»²⁵⁴

Η ανάλυση της οικονομικής κατάστασης των εργατικών ενώσεων της Ιταλίας, της Γαλλίας και άλλων Δυτικών χωρών κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου – ιδίως τα πρώτα χρόνια– ήταν μία από τις σημαντικότερες προτεραιότητες της Αμερικανικής κυβέρνησης. Οι αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών αμέσως μετά την ίδρυσή τους έστρεψαν την προσοχή τους στην ανάλυση των οικονομικών τάσεων της ΕΣΣΔ και ιδιαίτερα στην παρακολούθηση του εξοπλιστικού της προγράμματος.²⁵⁵

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Ibid, σελ. 165-66.

²⁵⁵ Johnson, Loch K., (1996), op. cit., σελ. 163.

Όταν ιδρύθηκε η CIA με την National Security Act το 1947, ο ρόλος της ήταν περιορισμένος.²⁵⁶ Το Υπουργείο Εξωτερικών είχε την πρωταρχική ευθύνη για τη συλλογή και ανάλυση πολιτικών, πολιτιστικών, κοινωνιολογικών» πληροφοριών. Οι υπηρεσίες πληροφοριών των τριών κλάδων των ενόπλων δυνάμεων ήταν υπεύθυνες για τη συλλογή και ανάλυση στρατιωτικών πληροφοριών. Η συλλογή και ανάλυση «οικονομικών, επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών» ανατέθηκε σε «κάθε υπηρεσία σύμφωνα με τις ανάγκες της». Ο ρόλος της CIA ήταν να παρέχει «εθνικές πληροφορίες» (“national intelligence”) μέσω του συντονισμού των πληροφοριών που συλλέγουν διάφορα τμήματα της κυβέρνησης. Όμως, αν και μερικές οικονομικές πληροφορίες δεν ενδιέφεραν καμία υπηρεσία, μπορεί να είχαν σημαντική αξία για την αμερικανική κυβέρνηση ως σύνολο. Μετά τις συστάσεις μιας ειδικής ομάδας η οποία προέβη σε επισκόπηση της CIA το 1949, ιδρύθηκε το Office of Research Reports, με αποστολή τη συλλογή και εξέταση περισσότερων οικονομικών πληροφοριών. Το ORR ήταν μία σημαντική υπηρεσία, επειδή αποτελούσε το μοναδικό γραφείο ανάλυσης της νεοσυσταθείσας CIA που δεν ασχολούνταν με την προετοιμασία και το συντονισμό των εθνικών εκτιμήσεων (national estimate) ή με τις ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιλήψεις προς τον Πρόεδρο. Το μεγαλύτερο μέρος του αναλυτικού τμήματος της CIA ... την καταγωγή του από τις αρχές του Ψυχρού Πολέμου. Το 1951 η αμερικανική κυβέρνηση ανέθεσε το έργο του συντονισμού της ανάλυσης και συλλογής των οικονομικών πληροφοριών στη CIA, η οποία βρέθηκε μπροστά σε μία σημαντική πρόκληση. Ιδρύθηκε η Economic Intelligence Committee, υπό τον επικεφαλής του ORR, για να καθορίσει τις προτεραιότητες και να δημοσιεύσει οικονομικές εκτιμήσεις σε συνεργασία με όλα τα τμήματα της κυβέρνησης που ασχολούνται με οικονομικά ζητήματα. Από τη στιγμή που τα διάφορα αυτά τμήματα λειτουργούσαν αυτόνομα για την εκπλήρωση των γραφειοκρατικών τους σκοπών, αυτή η νέα επιτροπή δεν προσέφερε τίποτε περισσότερο από την αύξηση των εγγράφων. Με μία οδηγία του NSC το 1951, η αμερικανική κυβέρνηση αναθέτει στη CIA τον καθορισμό όλων των απαιτήσεων για τη συλλογή και ανάλυση των «οικονομικών πληροφοριών στο εξωτερικό». Η CIA είχε το καθήκον να διασφαλίσει ότι «όλη η οικονομική γνώση και το τεχνικό ταλέντο που διέθετε η κυβέρνηση» θα

²⁵⁶ Από το σημείο αυτό μέχρι και την πρώτη παράγραφο της σελίδας 237, δείτε: Zelikow, Philip, “American Economic Intelligence: Past Practices and Future Principles”, στο Jeffreys-Jones, Rhodri & Andrew Christopher, *Eternal Vigilance? 50 Years of the CIA* (London – Portland, Or.: Frank Cass, 1997), σελ. 166-168, In *From the Cold: The Report of the Twentieth Century Fund Task Force on the Future of U.S. Intelligence* (New York: The Twentieth Century Fund Press, 1996, σελ. 145-48.

εξασκούσαν σε θέματα που σχετίζονταν με την εθνική ασφάλεια. Η CIA επίσης είχε την υποχρέωση να εκτιμήσει «την ορθότητα, το εύρος και την ποιότητα των διαθέσιμων οικονομικών δεδομένων που σχετίζονταν με ζητήματα εθνικής ασφάλειας, και να αναπτύξει τρόπους για τη βελτίωση της ποιότητας και την κάλυψη τυχόν κενών». Επιπλέον, η CIA είχε το καθήκον να προβεί στην απαραίτητη οικονομική έρευνα σχετικά με άλλες χώρες και στην παραγωγή οικονομικών πληροφοριών προκειμένου να συμπληρώσει την εργασία άλλων υπηρεσιών. Το 1952, σύμφωνα με την αναφορά του τότε DCI, στρατηγού Walter Bedell Smith, στο NSC, για τη λειτουργία του ORR,

«παρόλο που η ακριβής εκτίμηση των οικονομικών δυνατοτήτων ενός εχθρού αποτελεί έναν πολύ σημαντικό παράγοντα για τον υπολογισμό των στρατιωτικών του ικανοτήτων, αυτό το κρίσιμα σημαντικό καθήκον διασκορπίζονταν μεταξύ 24 ξεχωριστές υπηρεσίες της Κυβέρνησης».

Η κατανομή της ευθύνης για τη συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών για τα επόμενα είκοσι χρόνια καθορίστηκε από τις σχέσεις μεταξύ της CIA και του Υπουργείου Εξωτερικών. Κατά τη διάρκεια της Προεδρίας Truman οι δύο αυτές κρατικές υπηρεσίες συνεργάζονταν πολύ στενά. Την περίοδο αυτή είχε δοθεί μεγάλη έμφαση στα οικονομικά ζητήματα, ιδιαίτερα στο Υπουργείο Εξωτερικών όπου είχε δημιουργηθεί μία ομάδα σημαντικών οικονομολόγων υπό την επίβλεψη των Will Clayton και Paul Nitze: ο Edward Mason, ο Walt Rostow, ο Charles P. Kindleberger και ο John Kenneth Galbraith.

Με την ανάπτυξη της CIA το Υπουργείο Εξωτερικών αμφισβήτησε τις ικανότητες/δυνατότητες της CIA στον οικονομικό τομέα. Αν και οι αξιωματούχοι του Υπουργείου Εξωτερικών αισθάνονταν ότι μπορούσαν να εκπληρώσουν το καθήκον της συλλογής και ανάλυσης οικονομικών πληροφοριών χωρίς τη βοήθεια της CIA, τελικά παραδέχθηκαν ότι οι διπλωμάτες συνεισέφεραν ελάχιστα στην εκτίμηση της οικονομικής κατάστασης των χωρών του Ανατολικού συνασπισμού. Το έργο αυτό θα αναλάμβανε η CIA. Μεταξύ της CIA και του Υπουργείου Εξωτερικών συνάφθηκε μία συμφωνία σύμφωνα με την οποία η πρώτη θα αναλάμβανε την συλλογή και ανάλυση οικονομικών, επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών για τον Κινεζικο-Σοβιετικό συνασπισμό, ενώ το δεύτερο θα περιοριζόταν στην παραγωγή οικονομικών πληροφοριών εκτός του συνασπισμού αυτού.

Η εργασία της CIA όσον αφορά στην κατάσταση της οικονομίας του σοβιετικού συνασπισμού είχε ως αποτέλεσμα της αύξησης του κύρους της ως μία

κύρια πηγή ανάλυσης της αμερικανικής κυβέρνησης. Ο τότε επικεφαλής του ORR, Max Millikan, καθηγητής του Massachusetts Institute of Technology, στρατολόγησε ορισμένους ικανότατους οικονομολόγους. Το 1955 το ORR απารιθμούσε πάνω από 500 αναλυτές, - περισσότερους από εκείνους που διέθεταν όλα τα υπόλοιπα τμήματα ανάλυσης της CIA- οι οποίοι μελετούσαν την οικονομία των χωρών του σοβιετικού συνασπισμού. Η ενασχόληση της CIA με την οικονομική ανάλυση αποτέλεσε το έναυσμα της αμφισβήτησης του μονοπωλίου παροχής στρατηγικών πληροφοριών που διατηρούσαν οι τρεις κλάδοι των ενόπλων δυνάμεων.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 ξέσπασε μία σημαντική διαμάχη μεταξύ της CIA και της Αμερικανικής Αεροπορίας όσον αφορά στην παραγωγή σοβιετικών βομβαρδιστικών. Το συμπέρασμα της CIA ήταν ότι η ΕΣΣΔ δεν είχε τη δυνατότητα να αποκτήσει την αεροπορική ισχύ που πρόσβευαν οι επιτελείς της Αμερικανικής Αεροπορίας, λόγω της περιορισμένης παραγωγικής και οικονομικής δυνατότητάς της. Η CIA επιβλήθηκε στην Αεροπορία και τη δεκαετία του 1960 αποτέλεσε τον κύριο προμηθευτή στρατηγικών πληροφοριών της αμερικανικής κυβέρνησης. Επιπλέον, η CIA άρχισε να επεκτείνει το πεδίο της οικονομικής της ανάλυσης ώστε να καλύπτει και τις εξελίξεις στις οικονομίες του «Ελεύθερου Κόσμου», εν μέρει για να καλύψει συγκεκριμένες απαιτήσεις και εν μέρει υπό το πρόσχημα ότι καλύπτει τις οικονομικές δραστηριότητες του σοβιετικού μπλοκ στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Το 1961 το Γραφείο για τις Πληροφορίες και την Έρευνα του Υπουργείου Εξωτερικών (Bureau of Intelligence and Research) αντιμετώπιζοντας σοβαρά δημοσιονομικά προβλήματα, πρόβη σε περικοπές του προϋπολογισμού του, όσον αφορά στην οικονομική ανάλυση για να διατηρήσει τις δυνατότητές του στον τομέα της πολιτικής ανάλυσης. Η CIA ανέλαβε τις περισσότερες αρμοδιότητες του Υπουργείου Εξωτερικών όσον αφορά στην συλλογή και ανάλυση των οικονομικών πληροφοριών προκειμένου να ενσωματωθούν στα επίσημα έγγραφα για την εθνική ασφάλεια, καθώς και την εξυπηρέτηση νέων απαιτήσεων εκ μέρους των διαμορφωτών των αποφάσεων, ιδιαίτερα την παροχή οικονομικών πληροφοριών για τις εξελίξεις στις αναπτυσσόμενες χώρες. Το 1965 ο τότε διευθυντής της CIA John McCone έφθασε σε μία συμφωνία με τον τότε Υπουργό Εξωτερικών Dean Rusk η οποία ανέθετε στη CIA τη συλλογή και ανάλυση των οικονομικών πληροφοριών σε όλο τον κόσμο. Όμως, ελάχιστοι πολιτικοί αξιωματούχοι ενδιαφέρονταν για τις οικονομικές εξελίξεις στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 και του 1960 το εσωτερικό περιοδικό της CIA *Studies in Intelligence* δημοσίευσε κάποια απόρρητα άρθρα (τα οποία σήμερα έχουν αποχαρακτηρισθεί και έχουν δοθεί στη δημοσιότητα) σχετικά με την οικονομία της πρώην ΕΣΣΔ. Ο Edward Allen έγραψε μία μυστική μελέτη για το σχεδιασμό σε ζητήματα βιομηχανίας στις Η.Π.Α. και την ΕΣΣΔ συμπεραίνοντας ότι υπάρχουν αρκετές ομοιότητες στους μηχανισμούς βιομηχανικού σχεδιασμού των δύο υπερδυνάμεων.²⁵⁷

Ο Robert Loring Allen έγραψε ένα άρθρο σχετικά με το ρόλο των ενδοβιομηχανικών σπουδών (interindustry studies) στην οικονομική πληροφόρηση (economic intelligence). Σε αυτό τονίζει ότι τα ενδοβιομηχανικά οικονομικά, ή όπως ονομάζονται μερικές φορές, η “input-output” ανάλυση, αποτελούν ένα οργανωτικό πλαίσιο και εργαλείο ανάλυσης για την ποσοτική, συστηματική και αυστηρή μελέτη ενός οικονομικού συστήματος. Οι τεχνικές αυτές επιτρέπουν την ταυτόχρονη ανάλυση της οικονομίας ενός κράτους τόσο ως μίας ολότητας όσο και ως ξεχωριστά ατομικά προϊόντα και βιομηχανίες. Βραχυπρόθεσμα οι ενδοβιομηχανικές μελέτες συμβάλουν κυρίως διαμορφώνοντας ένα σύστημα ή ένα πλαίσιο στο οποίο πολλοί τύποι ποσοτικών οικονομικών πληροφοριών σχετίζονται μεταξύ τους. Μακροπρόθεσμα, καθώς τα δεδομένα βελτιώνονται και αυξάνονται, καθίσταται δυνατή η επίλυση πολύπλοκων προβλημάτων, όπως είναι ο υπολογισμός των οικονομικών επιπτώσεων των απαιτήσεων από μία οικονομία σε καιρό πολέμου. Ο συγγραφέας διακρίνει τρία γενικά είδη οικονομικής πληροφόρησης σχετικά με την οικονομία ξένων δυνάμεων: «άμεση πληροφόρηση» (direct intelligence), «αντλούμενη πληροφόρηση» (derived intelligence), «ανάλογα δεδομένα» (analogous data). Η άμεση πληροφόρηση είναι σχετικά σπάνια και προέρχεται είτε από επίσημες δηλώσεις αξιωματούχων μιας ξένης χώρας, είτε από απόρρητες πληροφορίες. Η αντλούμενη πληροφόρηση είναι οι πληροφορίες που μπορούμε να συναγάγουμε από τις άμεσες πληροφορίες ου διαθέτουμε. Οι ανάλογες πληροφορίες είναι οι πληροφορίες που διαθέτουμε για μία τρίτη χώρα, τις οποίες χρησιμοποιούμε για να συμπληρώσουμε τυχόν κενά που αφήνουν τα προηγούμενα δύο είδη πληροφόρησης.²⁵⁸

²⁵⁷ Allen, Edward L., “Industrial Plannings in the US and the USSR, *Studies in Intelligence*, Vol. 1, No. 4 (Fall 1957).

²⁵⁸ Allen, Robert Loring, “The Role of Interindustry Studies in Economic Intelligence”, *Studies in Intelligence*, Vol. 1, No. 4 (Fall 1957).

Το 1960, ο Edward Allen έγραψε ένα απόρρητο άρθρο σχετικά με την εγκυρότητα των οικονομικών στατιστικών στοιχείων της ΕΣΣΔ, στο οποίο το κύριο ερώτημα που έθεσε ήταν εάν οι Σοβιετικοί «μαγειρεύαν» τα στατιστικά στοιχεία που άρχισαν να εκδίδουν για πρώτη φορά το 1956 - μετά από είκοσι χρόνια «σιωπής» - προκειμένου να παραπλανήσουν τους Αμερικανούς και τους συμμάχους τους. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει είναι τα εξής: Πρώτον, οι Σοβιετικοί δεν είχαν ανάγκη να κατασκευάσουν στοιχεία προκειμένου να κρατήσουν ανενημέρωτη τη Δύση. Απλά θα μπορούσαν να αποκρύψουν τα στατιστικά στοιχεία για λόγους ασφαλείας. Ένα αντεπιχείρημα σε αυτό το συμπέρασμα του Allen είναι ότι δεν τίθεται απλά θέμα ενημέρωσης, αλλά εσκεμμένης παραπλάνησης προκειμένου οι Σοβιετικοί να αποκομίσουν οικονομικά ή/και πολιτικά οφέλη εναντίον της Δύσης. Δεύτερον, η ορολογία που χρησιμοποιούν οι Σοβιετικοί είναι διαφορετική από εκείνη των Δυτικών, επομένως χρειάζεται πολύ προσοχή στη μελέτη των στατιστικών στοιχείων για τη διεξαγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων.²⁵⁹

Το 1964 ο Sherman Abrahamson έγραψε ένα απόρρητο άρθρο σχετικά με το ρόλο των υπηρεσιών πληροφοριών στα προγράμματα ελέγχου του εμπορίου. Τέτοιου είδους προγράμματα έχουν εγκαθιδρύσει οι Δυτικές ανεπτυγμένες χώρες – συμπεριλαμβανομένων και των Η.Π.Α. – στα πλαίσια μίας πολυμερούς συνεργασίας για τον έλεγχο του εμπορίου. Επίσης, οι Η.Π.Α. έχουν υιοθετήσει και ένα δικό τους πρόγραμμα το οποίο επιβάλλει πιο αυστηρούς ελέγχους από ό,τι τα πολυμερή προγράμματα. Το κεντρικό του συμπέρασμα είναι ότι ο στόχος του Αμερικανικού προγράμματος δεν ήταν η διακοπή των εμπορικών σχέσεων με την ΕΣΣΔ, η επιβολή ενός πλήρους εμπάργκο. Το εθνικό συμφέρον των Η.Π.Α. εξυπηρετείται καλύτερα από ένα ελεγχόμενο, επιλεκτικό εμπόριο με την ΕΣΣΔ. Απλώς, πρέπει να υπάρχουν οι ελεγκτικοί μηχανισμοί για το τί ακριβώς πρέπει να εξαχθεί και υπό ποιές προϋποθέσεις. Σε αυτό το ζήτημα, οι υπηρεσίες πληροφοριών έχουν τον πρώτο λόγο.²⁶⁰

Το 1967-68 η συνειδητοποίηση από την αμερικανική ηγεσία, του Ευρωπαϊκού και Ιαπωνικού ανταγωνισμού οδήγησε σε ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις εξελίξεις στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Η υποτίμηση της αγγλικής Λίρας το 1967 είχε ως

²⁵⁹ Allen, Edward L., "The Validity of Soviet Economic Statistics", *Studies in Intelligence*, Vol. 4, No. 3, (Summer 1960).

²⁶⁰ Abrahamson, Sherman R., "Intelligence for Economic Defense", *Studies in Intelligence*, Vol. 8, No. 2, (Summer 1964).

συνέπεια την αύξηση της ζήτησης πληροφοριών για διεθνή νομισματικά ζητήματα. Η CIA αντικατέστησε το ORR με ένα νέο γραφείο το Office of Economic Research, το οποίο έλαβε τις πρώτες επίσημες αιτήσεις για παροχή πληροφοριών από το Υπουργείο Οικονομικών το 1968. Το Foreign Intelligence Advisory Board (PFIAB) του Αμερικανού Προέδρου ανέφερε στο Λευκό Οίκο για την πορεία της συλλογής και ανάλυσης των οικονομικών πληροφοριών το 1971. Σύμφωνα με το PFIAB το Υπουργείο Εξωτερικών δεν έφερε σε πέρας τις ευθύνες του στον τομέα της συλλογής και ανάλυσης πληροφοριών για την οικονομική δραστηριότητα στον ελεύθερο κόσμο, αλλά μόνον το Γραφείο Οικονομικής Έρευνας (Office of Economic Research) της CIA μπορούσε να φέρει εις πέρας την αυτή την αποστολή. Το PFIAB άσκησε πιέσεις για να δοθούν περισσότεροι πόροι στη CIA με στόχο την παραγωγή πληροφοριών που να καλύπτουν όλη την ατζέντα οικονομικών πληροφοριών της αμερικανικής κυβέρνησης. Ένα άλλο σημάδι της σημασίας των οικονομικών πληροφοριών αποτελεί το γεγονός ότι το 1972 το Υπουργείο Οικονομικών έγινε επίσημα μέλος της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών.²⁶¹

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όπως συνέβη και στην μεταψυχροπολεμική περίοδο, τα οικονομικά αποτέλεσαν ξαφνικά την πρώτη προτεραιότητα στη σφαίρα της διεθνούς πολιτικής. Το 1974 σε ένα τεύχος του έγκυρου περιοδικού *Foreign Affairs* ανακοινώθηκε η έλευση της «χρονιάς των οικονομικών» (“Year of Economics”).²⁶²

Την ίδια χρονιά η CIA πραγματοποίησε μία δραστική αναθεώρηση των στρατιωτικών δαπανών της ΕΣΣΔ. Αυτό δεν πραγματοποιήθηκε τυχαία, αλλά μετά από την επικοινωνία μαζί της ενός ανθρώπου, μίας «μυστικής πηγής», που διέθετε συγκεκριμένα στοιχεία για το έτος 1970. Επρόκειτο για κάποιον ο οποίος είχε δει απόρρητα έγγραφα των Σοβιετικών και απομνημόνευσε σημαντικά στοιχεία. Επειδή, τα νέα δεδομένα ήταν διπλάσια από ότι υπολόγιζαν οι Δυτικοί αναλυτές, δεν έγιναν αμέσως δεκτά. Μετά από μια μακρά αξιολόγηση αποφασίστηκε από τους αξιωματούχους της CIA ότι δεν επρόκειτο για μία επιχείρηση παραπληροφόρησης και παραπλάνησης εκ μέρους των Σοβιετικών, ότι η πηγή αυτή ήταν αξιόπιστη και

²⁶¹ Zelikow, Philip, op. cit., σελ. 168-169, *In From the Cold: The Report of the Twentieth Century Fund Task Force on the Future of U.S. Intelligence* (New York: The Twentieth Century Fund Press, 1996, σελ. 148.

²⁶² Zelikow, Philip, op. cit., σελ. 169, *In From the Cold: The Report of the Twentieth Century Fund Task Force on the Future of U.S. Intelligence* (New York: The Twentieth Century Fund Press, 1996, σελ. 148.

είχε δει τα πολύτιμα έγγραφα όταν θεωρούνταν από τους Σοβιετικούς πιστός σε αυτούς.

Οι πληροφορίες αυτές είχαν σημαντικές επιπτώσεις. Απεκάλυπταν ότι ο επίσημος αμυντικός προϋπολογισμός της ΕΣΣΔ ήταν πολύ μικρότερος σε σχέση με τους υπολογισμούς των Δυτικών, ότι τα στρατιωτικά βάρη της ΕΣΣΔ ήταν διπλάσια από ό,τι εκτιμούσαν, και απορροφούσαν το μεγαλύτερο ποσοστού του ΑΕΠ σε σχέση με κάθε άλλη χώρα σε ειρηνική περίοδο. Επίσης, η αμυντική βιομηχανία της ΕΣΣΔ ήταν ανταγωνιστική από τεχνολογική άποψη, αλλά σε αντίθεση με τα μέχρι τότε δεδομένα, δεν ήταν οικονομικά ανώτερη σε σχέση με μία γενικά ανεπαρκή/αναποτελεσματική πολιτική βιομηχανία. Ένα σημαντικό συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε από αυτό το επεισόδιο είναι ότι οι πραγματικές στρατιωτικές δαπάνες της πρώην ΕΣΣΔ ήταν πολύ δύσκολο να εντοπισθούν από τις Δυτικές μυστικές υπηρεσίες – εφόσον αποτελούσαν απόρρητες πληροφορίες και η ΕΣΣΔ έκανε οτιδήποτε μπορούσε προκειμένου να αρνηθεί την πρόσβαση στους Δυτικούς, κάτι που διευκολύνθηκε και από τη φύση της ως κλειστή κοινωνία – εκτός εάν αυτές κατάφερναν να διεισδύσουν στις υπηρεσίες του Σοβιετικού κράτους.²⁶³

Η στενή παρακολούθηση διάφορων οικονομικών εξελίξεων θεωρήθηκε ένας από τους κορυφαίους πέντε «ουσιαστικούς στόχους» της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών για το δημοσιονομικό έτος 1976. Η CIA έγινε ο κυριότερος παραγωγός πληροφοριών για τους διαμορφωτές αποφάσεων στο ζήτημα της πετρελαϊκής κρίσης της δεκαετίας του 1970. Ο James R. Schlesinger, πρώην DCI επί Προεδρίας R. Nixon, ανέφερε ότι ο John B. Connally, επικεφαλής τότε του “Foreign Intelligence Advisory Board” του Προέδρου ασκούσε πιέσεις για μεγαλύτερη προσπάθεια στον οικονομικό τομέα. Εντωμεταξύ, η CIA εξακολουθούσε να αποτελεί μία πολύ σημαντική πηγή πληροφοριών για τις εξελίξεις στις οικονομίες των κομμουνιστικών χωρών, ιδιαίτερα στην Κίνα, μία χώρα που δεν δημοσίευσε οικονομικά στατιστικά μεταξύ του τέλους της δεκαετίας του 1950 και εκείνης του 1970. Όμως, η σημασία της CIA για τη συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών μειώθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Υπήρξε ελάχιστος ανταγωνισμός με το Υπουργείο Εξωτερικών. Οι αναλυτικές ικανότητες του Intelligence and Research Bureau του τελευταίου δεν ανοικοδομήθηκαν με αποτέλεσμα τη μη αποτελεσματική λειτουργία του. Όμως, ορισμένες κυβερνητικές υπηρεσίες ενθάρρυναν την ενασχόληση με τις

²⁶³ Laqueur, Walter, op. cit., σελ. 49-50.

εξελίξεις της διεθνούς οικονομίας. Το Υπουργείο Οικονομικών και το Federal Reserve Board έκαναν προσπάθειες για να βελτιώσουν την παρακολούθηση των διεθνών οικονομικών ζητημάτων. Στη δεκαετία του 1980 το Υπουργείο Εμπορίου ίδρυσε ένα τμήμα απαρτιζόμενο από εκατοντάδες οικονομικούς αναλυτές.²⁶⁴

Σε δύο ξεχωριστές λίστες προτεραιότητας για τη συλλογή πληροφοριών που δημοσιοποίησε η CIA το 1975 και το 1986 ήταν έκδηλη η παρουσία μακροοικονομικών στόχων, όπως η παρακολούθηση των στρατηγικών –όσον αφορά στις τιμές– του OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries), του μεγέθους της ετήσιας σοδειάς της ΕΣΣΔ, της ποιότητας των Σοβιετικών ηλεκτρονικών υπολογιστών και τον αντίκτυπο που έχουν στους εξαγωγικούς ελέγχους, της χρηματοδότησης του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών, της έλλειψης της ενέργειας σε διεθνές επίπεδο, του εφοδιασμού με τρόφιμα σε παγκόσμια κλίμακα και τις εξελίξεις της επιστήμης και της τεχνολογίας. Έχουν εκφραστεί οι ισχυρισμοί ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1980 οι Αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών τοποθέτησαν «παγιδευμένο “software”» στους υπολογιστές της Διεθνούς Τράπεζας και άλλων διεθνών οικονομικών οργανισμών προκειμένου να παρέχουν στους Αμερικανούς πολιτικούς μία έγκαιρη προειδοποίηση όσον αφορά στην κρίση των τραπεζών της Λατινικής Αμερικής.²⁶⁵ Το 1984, η DIA εφάρμοσε ένα πρόγραμμα ονόματι “Socrates” το οποίο είχε ως στόχο την παρακολούθηση των τεχνολογικών στρατηγικών οικονομικών αντιπάλων, συμπεριλαμβανομένων της Ιαπωνίας, της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Νότιας Κορέας, και της Ταϊβάν. Το πρόγραμμα αυτό εστίασε στις βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας και τις λεγόμενες στρατηγικές βιομηχανίες, παρακολουθώντας τις σημαντικότερες συγχωνεύσεις και αγορές στις οποίες εμπλέκονταν ξένες επιχειρήσεις, καθώς και τις εθνικές τεχνολογικές πολιτικές και στρατηγικές συμμάχων χωρών. Ένας πρώην αξιωματούχος της DIA χαρακτήρισε το πρόγραμμα Socrates ως ένα «σημαντικό, ολοκληρωμένο και πολύτιμο εργαλείο» για την κατανόηση του διεθνούς τεχνολογικού ανταγωνισμού μεταξύ των Η.Π.Α., της Ιαπωνίας και της Δυτικής Ευρώπης. Μάλιστα, σε μερικές περιπτώσεις πρόβλεψε με εκπληκτική ακρίβεια τις κινήσεις και τις στρατηγικές άλλων κρατών, χρησιμοποιώντας ηλεκτρονικούς υπολογιστές και εφαρμόζοντας τη μέθοδο της προσομοίωσης (simulation). Το 1990 ο Πρόεδρος Bush έθεσε τέλος στο πρόγραμμα αυτό με την αιτιολογία ότι αποτελούσε

²⁶⁴ Ibid, σελ. 166-169.

²⁶⁵ Porteous, S., (1998), *op. cit.*, σελ. 110.

«βιομηχανική πολιτική» κάτι που απεχθάνονται – ή μάλλον δείχνουν ότι απεχθάνονται – οι Αμερικανοί πολιτικοί.²⁶⁶

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου άρχισε μία συζήτηση στην Αμερική μεταξύ εκείνων που υποστήριζαν μία πιο χαλαρή εξωτερική πολιτική και εκείνους που θεωρούσαν ότι οι ΗΠΑ πρέπει να συνεχίσουν να διαδραματίζουν έναν ενεργό ρόλο και να διατηρήσουν της ισχύ τους. Οι οπαδοί της πρώτης άποψης πιστεύουν ότι με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου οι ΗΠΑ πρέπει να μοιράσουν τα μερίσματα της ειρήνης, αποτέλεσμα των περικοπών των δαπανών για την εξωτερική πολιτική και ιδιαίτερα των στρατιωτικών/αμυντικών δαπανών. Επιπλέον, θα πρέπει να μειωθούν και οι προϋπολογισμοί των μυστικών υπηρεσιών. Ιδανικά, οι ΗΠΑ θα ωφελούνταν σημαντικά από αυτό το «μερίδιο της ειρήνης» (peace dividend) όμως οι υποστηρικτές αυτής της άποψης δεν αναγνωρίζουν τη φύση του μεταβαλλόμενου κόσμου όσον αφορά στις επερχόμενες οικονομικές μάχες. Οι υποστηρικτές της δεύτερης άποψης θεωρούν ότι η πιο καινούργια και πιθανώς πιο επικίνδυνη απειλή για την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ προέρχεται από τον οικονομικό ανταγωνισμό από άλλες χώρες. Η οικονομική ισχύς είναι σημαντική/κρίσιμη για τη διατήρηση του καθεστώτος υπερδύναμης από τις ΗΠΑ και της επιρροής της στον κόσμο.²⁶⁷

Στη μεταψυχροπολεμική περίοδο παρατηρείται μία αυξημένη δραστηριότητα των υπηρεσιών αυτών όσον αφορά στη μακροοικονομική κατασκοπευία. Σύμφωνα με τον Stansfield Turner,

«Ζούμε στην εποχή των πληροφοριών και η απόκτηση των απαραίτητων πληροφοριών είναι το κλειδί για της επιτυχία σε κάθε τομέα. Η πληροφορία πάντα αποτελούσε ισχύ, αλλά στη σημερινή εποχή ανοίγονται νέες ευκαιρίες για την απόκτηση σωστών πληροφοριών και οι ΗΠΑ έχουν στη διάθεσή τους ικανότητες που δεν τις διαθέτουν τα άλλα κράτη. ...Η πρωταρχική απειλή για την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ βρίσκεται στην οικονομική σφαίρα. Οι ΗΠΑ έχουν μετατραπεί από έναν κύριο δανειστή στο μεγαλύτερο οφειλέτη του κόσμου, ενώ σε πολλούς τομείς οι αμερικανικές εταιρείες δεν είναι πλέον ανταγωνιστικές. Πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε την «εθνική ασφάλεια» αποδίδοντας μεγαλύτερη σημασία στην οικονομική ισχύ. Αυτό σημαίνει ότι χρειαζόμαστε καλλίτερες οικονομικές πληροφορίες. Εάν η οικονομική ισχύς πρέπει να αναγνωρίζεται ως ένα ζωτικό συστατικό της εθνικής ασφάλειας, παράλληλα με τη στρατιωτική ισχύ, γιατί πρέπει η Αμερική να έχει ενδοιασμούς όσον αφορά στην κλοπή οικονομικών μυστικών και στη χρησιμοποίησή τους;».²⁶⁸

²⁶⁶ Schweizer, Peter, (1993), op. cit., σελ. 288.

²⁶⁷ Sather, Kyle, "The Role of the CIA In Economic Espionage", www.faculty.lls.edu/~manheimk/ns/sather2.htm

²⁶⁸ Turner, Stansfield, (1991), op. cit., σελ. 151-2, Kober, Stanley, "WHY SPY? The Uses and Misuses of Intelligence", *Policy Analysis*, No. 265, December 1996, www.cato.org/pubs/pas/pa-265.html

Σύμφωνα με το Γερουσιαστή David Boren:

«Επειδή η παγκόσμια ηγεσία εξαρτάται όλο και περισσότερο από την οικονομική ισχύ, η εξυπηρέτηση των οικονομικών συμφερόντων των ΗΠΑ αποτελεί προτεραιότητα αυξανόμενης σημασίας για τις υπηρεσίες πληροφοριών. Πρέπει να παρακολουθούμε προσεκτικά τις διαπραγματευτικές στρατηγικές των ανταγωνιστών μας σε ζητήματα διεθνούς οικονομίας. Όπως είναι επιβεβλημένη η πλήρης γνώση και κατανόηση των στρατιωτικών στρατηγικών και των στόχων των αντιπάλων μας, έτσι είναι εξίσου επιτακτική η γνώση των σχεδίων των ανταγωνιστικών προς τις ΗΠΑ κρατών στο διεθνή οικονομικό στίβο».²⁶⁹

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Joshua Bolter, γενικός σύμβουλος στο Γραφείο του Αμερικανού Εκπροσώπου Εμπορίου, παρομοιάζοντας τις εμπορικές διαπραγματεύσεις με τις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη συνθηκών σχετικά με τον έλεγχο των εξοπλισμών κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, παρατήρησε ότι,

«οι εμπορικές διαπραγματεύσεις έχουν κεντρική σημασία για τα συμφέροντα της εθνικής ασφάλειας των ΗΠΑ σήμερα, όπως είχαν και οι διαπραγματεύσεις για τον έλεγχο των εξοπλισμών κατά τη διάρκεια των προηγούμενων σαράντα χρόνων».²⁷⁰

Ο Joseph S. Nye, επικεφαλής του NIC το 1993-94 περιγράφει το ρόλο των υπηρεσιών πληροφοριών στις εμπορικές διαπραγματεύσεις ως εξής:

«Ο ρόλος των υπηρεσιών πληροφοριών στη NAFTA είναι να διευκολύνουν τους πολιτικούς που λαμβάνουν τις αποφάσεις να σκέφτονται πιο μπροστά από τους ανταγωνιστές τους. Τι θα συμβεί στο Μεξικό; Και αυτό δε θα το μάθουν από τον εμπορικό εκπρόσωπο των ΗΠΑ [στη συνδιάσκεψη] ή από τον Αμερικανό πρέσβη».²⁷¹

Ο Πρόεδρος Bush αποδέχθηκε τη συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών ως μία νέα στρατηγική προτεραιότητα το 1990. Σύμφωνα με τον DCI R. James Woolsey,

«η οικονομία μας εμπλέκεται πιο στενά με τον υπόλοιπο κόσμο σε σύγκριση με κάθε περίοδο του παρελθόντος. Κάνουμε ό,τι καλλίτερο μπορούμε για να βοηθήσουμε τους διαμορφωτές των αποφάσεων στην κυβέρνηση να κατανοήσουν τις γενικές οικονομικές τάσεις όσον αφορά στις πηγές και στην τεχνολογία. Κάνουμε ό,τι καλλίτερο μπορούμε για να κατανοήσουμε τις νέες τεχνολογίες που αναπτύσσονται στον κόσμο, ιδιαίτερα εκείνες που μπορεί να έχουν διπλή [δηλαδή, πολιτική και στρατιωτική] χρήση.»

Ο Robert Gates, πρώην DCI, παραδέχθηκε ότι η αμερικανική κοινότητα υπηρεσιών πληροφοριών πρέπει να αλλάξει προκειμένου να αντιμετωπίσει τις μοναδικές προκλήσεις που τίθενται στη μεταψυχροπολεμική εποχή. Απευθυνόμενος στην

²⁶⁹ Boren, David L., (1992), op. cit., σελ. 57-8.

²⁷⁰ Kober, Stanley, (1996), op. cit.

²⁷¹ Johnson, Loch K., (1996), op. cit., σελ. 157.

κοινότητα αυτή στις 4 Δεκεμβρίου 1991 υπογράμμισε την σημασία των οικονομικών πληροφοριών:

«Εδώ και καιρό κάνουμε εκτιμήσεις για κεντρικές πλευρές του διεθνούς εμπορίου και της οικονομίας, με ειδική έμφαση στις ξένες τεχνολογικές εξελίξεις καθώς και στις χώρες ή τις κυβερνήσεις που προσπαθούν να κλέψουν την τεχνολογία μας ή αναζητούν αθέμιτα ή παράνομα για να φέρουν σε μειονεκτική θέση την αμερικανική αγορά. Αυτές οι οικονομικές προκλήσεις κατά των ΗΠΑ θα αυξηθούν, και εμείς των υπηρεσιών πληροφοριών πρέπει να διαδραματίσουμε τον κατάλληλο ρόλο μας βοηθώντας την κυβέρνηση να τις αντιμετωπίσει».²⁷²

Η παρακολούθηση/επίβλεψη των οικονομικών κυρώσεων έχει αποκτήσει ζωτική σημασία για την κυβέρνηση των ΗΠΑ και για τις υπηρεσίες πληροφοριών. Πριν και μετά τον Πόλεμο του Περσικού Κόλπου οι ΗΠΑ χρειάζονταν πληροφορίες για τα αποτελέσματα των κυρώσεων εναντίον του Ιράκ. Απώρητες αναφορές για την αποτελεσματικότητα των οικονομικών κυρώσεων έφθαναν καθημερινά στο Λευκό Οίκο από το αρχηγείο της CIA. Η CIA ανέλαβε τον συντονισμό όλων των πληροφοριών της κοινότητας των μυστικών υπηρεσιών για την πρόοδο των κυρώσεων. Η επίβλεψη των κυρώσεων προκειμένου να εντοπισθούν κράτη που δε συμμορφώνονται σε αυτές και να εκτιμηθούν οι επιπτώσεις τους στην οικονομία του Ιράκ, αποτέλεσε ένα τεράστιο εγχείρημα που περιλάμβανε την παρακολούθηση των χρηματικών συναλλαγών, της διακίνησης πετρελαίου, των μεταφορών, του εμπορίου όπλων, των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και της συμπεριφοράς συγκεκριμένων επιχειρηματιών. Η επιτυχής παρακολούθηση/επίβλεψη των κυρώσεων εναντίον του Ιράκ οδήγησε στην ίδρυση ειδικών ομάδων παρακολούθησης των κυρώσεων που απαρτιζόνταν από εκπροσώπους διάφορων υπηρεσιών των ΗΠΑ και είχαν την έδρα τους στο αρχηγείο της CIA στο Langley. Στους στόχους άμεσης προτεραιότητας των ομάδων αυτών περιλαμβάνεται η παρακολούθηση των εξελίξεων στην περιοχή των Βαλκανίων καθώς και των Σινο-Ιρανικών και Σινο-Πακιστανικών εμπορικών συναλλαγών, με ιδιαίτερη προσοχή στο εμπόριο οπλικών συστημάτων. Το Υπουργείο Οικονομικών αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους καταναλωτές των πληροφοριών αυτών, αφού το Γραφείο Ελέγχου των Ξένων Περιουσιακών Στοιχείων

²⁷² Galvan, Robert N., "The Role of American Intelligence in The Global Economy: Business and Industrial Spying I", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 8, No. 3 (1995), σελ. 354.

(Office of Foreign Assets Control) που υπάγεται σε αυτό έχει την ευθύνη για την επιβολή των κυρώσεων.²⁷³

Το 1991 ο τότε διευθυντής της CIA και DCI Robert Gates, δήλωσε ότι ο Πρόεδρος Bush εξέδωσε μία εντολή η οποία έδινε έμφαση στην παρακολούθηση των τάσεων στη διεθνή οικονομία.²⁷⁴

Ο DeConcini διέκρινε δύο κατηγορίες δραστηριοτήτων στις οποίες μπορεί να συμβάλλει η συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών: στην παρακολούθηση εμπορικών συμφωνιών και καθεστώτων διεθνούς ελέγχου και στην παροχή πληροφοριών στις κυβερνητικές υπηρεσίες.²⁷⁵

Η μετατόπιση των προτεραιοτήτων των υπηρεσιών πληροφοριών συνέπεσε με το αυξημένο ενδιαφέρον για την αμερικανική ανταγωνιστικότητα στη διεθνή αγορά. Στην αρχή της πρώτης κυβέρνησης Clinton πραγματοποιήθηκε μία ανασκόπηση του πεδίου των οικονομικών πληροφοριών. Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα ήταν ο ρόλος που θα διαδραματίσουν οι υπηρεσίες αυτές σχετικά με τους οικονομικούς ανταγωνιστές των ΗΠΑ.²⁷⁶

Όταν ο Clinton ανέλαβε την Προεδρία των ΗΠΑ η κυβέρνησή του προχώρησε σε ορισμένες υποθέσεις για την εξωτερική πολιτική. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η Washington επέτρεψε στους πολιτικο-στρατιωτικούς συμμάχους της να αποκτήσουν πλεονεκτήματα σε σχέση με τις ΗΠΑ όσον αφορά στο διεθνές εμπόριο. Λόγω αδυναμίας και λόγω της παραδοσιακής αμερικανικής αποστροφής κάθε είδους κυβερνητικής παρέμβασης στην οικονομία, οι ΗΠΑ έχαναν την ανταγωνιστικότητά τους στο διεθνές οικονομικό πεδίο. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, ο διεθνής ανταγωνισμός στην μεταψυχροπολεμική εποχή παίρνει τη μορφή οικονομικού και όχι πολιτικού-στρατιωτικού ανταγωνισμού. Η κυβέρνηση Clinton ίδρυσε ένα Εθνικό Οικονομικό Συμβούλιο (National Economic Council) στο Λευκό Οίκο ώστε να δώσει στα οικονομικά ζητήματα την ίδια σημασία που δίνει το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας (National Security Council) στα θέματα εθνικής ασφάλειας. Η ίδρυση του National Economic Council από την κυβέρνηση Clinton δημιούργησε ένα νέο καταναλωτή πληροφοριών στο Λευκό Οίκο και ενθάρρυνε την έκδοση του Daily Economic Brief που διανέμεται στους ανώτατους αξιωματούχους της κυβέρνησης.

²⁷³ Johnson, Loch K., (1996), op. cit., σελ. 157-8.

²⁷⁴ Chatterjee, Pratap, op. cit.

²⁷⁵ Hastedt, Glenn, op. cit., σελ. 386-7.

²⁷⁶ DeConcini, Dennis, "The Role of U.S. Intelligence in Promoting Economic Interests", *Journal of International Affairs*, Vol. 4 (1994), σελ. 363-64.

Αναλυτές της CIA ενημερώνουν καθημερινά ανώτατους αξιωματούχους του NEC, των Υπουργείων Οικονομικών και Εμπορίου, και του USTR.

Το Υπουργείο Εξωτερικών (State Department) ίδρυσε το δικό του γραφείο υπό τη διεύθυνση του Joan Spero, το οποίο θα ασχολείται με οικονομικά ζητήματα. Το Γραφείο του Αμερικανού Αντιπροσώπου σε θέματα Εμπορίου (Office of the U.S. Trade Representative) υπό τον Mickey Kantor έγινε πιο επιθετικό στις διεθνείς διαπραγματεύσεις. Το Υπουργείο Εμπορίου (Commerce Department) υπό τον Υπουργό Ron Brown ίδρυσε το «γραφείο πολέμου» (war room) η ονομασία του οποίου υποδηλώνει τη νέα στάση των ΗΠΑ σε θέματα διεθνούς εμπορίου.²⁷⁷

Το 1992, ο Πρόεδρος Clinton κάλεσε τον Υπουργό Οικονομικών Lloyd Bentsen να παρακολουθήσει την καθημερινή ενημέρωση του Προέδρου από εκπροσώπους της CIA.²⁷⁸ Ο διευθυντής της CIA και DCI, R. James Woolsey δήλωσε κατά τη διάρκεια της επικύρωσης του διορισμού του στο Κογκρέσο το Φεβρουάριο του 1993 ότι η οικονομική κατασκοπεία αποτελεί «το πιο καυτό τρέχων θέμα στην πολιτική των υπηρεσιών πληροφοριών».²⁷⁹

Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου το μέγεθος της εμπλοκής της CIA στη συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών έγινε πιο ορατό. Ο Γερουσιαστής DeConcini δήλωσε το 1994 ότι

«οι αναλυτές της CIA έχουν παράγει ετησίως χιλιάδες αναφορές σχετικές με οικονομικά ζητήματα».²⁸⁰

Ο Philip Zelickow σημειώνει ότι

«η μεγαλύτερη συγκέντρωση ειδικών αναλυτών διεθνών οικονομικών ζητημάτων στην κυβέρνηση δεν πραγματοποιείται σε κανένα από τα τμήματα της εκτελεστικής εξουσίας αλλά στη Central Intelligence Agency [CIA]».

Εκτιμά ότι το 1/3 περίπου των ειδικών της αφιερώνεται σε οικονομικά ζητήματα. Σ' αυτά περιλαμβάνονται θέματα υψηλής προτεραιότητας όπως: η δημιουργία των οικονομικών «πορτρέτων» των νεοσυσταθειών κρατών όπως το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν, η πρόβλεψη της πορείας της Κινέζικης μακροοικονομικής πολιτικής, η μελέτη της οικονομικής αποτελεσματικότητας των κυρώσεων εναντίον του Ιράκ, η εξέταση του μεγέθους του χρέους του Τρίτου Κόσμου, η πρόβλεψη σχετικά με τις εξελίξεις στην κρίση του Μεξικανικού peso, η παρακολούθηση των λειτουργιών των

²⁷⁷ Kober, Stanley, (1996), op. cit.

²⁷⁸ Chatterjee, Pratap, op. cit.

²⁷⁹ Kober, Stanley, (1996), op. cit.

²⁸⁰ Hastedt, Glenn, op. cit., σελ. 388.

διεθνών οικονομικών οργανισμών (π.χ. της Bank of Credit and Commerce International – BCCI) και ο εντοπισμός και η αποκάλυψη αθέμιτων επιχειρηματικών πρακτικών εκ μέρους άλλων κρατών ή των επιχειρήσεών τους.²⁸¹

Το 1994, μία ανακοίνωση του Προέδρου Clinton περιέγραφε λεπτομερώς τις προσδοκίες της κυβέρνησής του από τις μυστικές υπηρεσίες, όσον αφορά στην προστασία και την προαγωγή των αμερικανικών συμφερόντων:

«Προκειμένου να προβλέψουμε με ακρίβεια τους κινδύνους για τη δημοκρατία και την οικονομική ευημερία των ΗΠΑ, η κοινότητα των υπηρεσιών πληροφοριών πρέπει να παρακολουθούν τις πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και στρατιωτικές εξελίξεις σε εκείνα τα μέρη του κόσμου όπου εμπλέκονται σε μεγάλο βαθμό τα συμφέροντα των ΗΠΑ και η ανοικτή συλλογή πληροφοριών από ανοικτές/ελεύθερες πηγές είναι ανεπαρκής. Οι οικονομικές πληροφορίες θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο και θα βοηθήσουν τους διαμορφωτές των αποφάσεων να κατανοήσουν τις οικονομικές τάσεις. ...Θα υποστηρίζουν τους Αμερικανούς διαπραγματευτές εμπορικών θεμάτων».²⁸²

Τον Ιούλιο του 1995 οι Los Angeles Times ανέφεραν ότι

«ο Πρόεδρος Clinton έδωσε εντολή στη CIA να θέσει ως πρώτη προτεραιότητα την οικονομική κατασκοπεία εναντίον των οικονομικών ανταγωνιστών της Αμερικής».²⁸³

Στις αρχές του 1995, οι Γάλλοι κατηγορήσαν δημοσίως τις αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών ότι επιχείρησαν να δωροδοκήσουν Γάλλους κυβερνητικούς αξιωματούχους προκειμένου να αποκτήσουν λεπτομέρειες πληροφορίες για τις θέσεις της χώρας αυτής όσον αφορά στα οπτικο-ακουστικά ζητήματα που θα συζητούνταν στα πλαίσια της GATT.²⁸⁴

Στις 26 Ιανουαρίου 1995 ο Γάλλος υπουργός Εσωτερικών Charles Pasqua κάλεσε την πρέσβειρα των ΗΠΑ Pamela Harriman το γραφείο του και την ενημέρωσε ότι ορισμένοι αξιωματούχοι της πρεσβείας εμπλέκονται σε οικονομική κατασκοπεία και πρέπει να εγκαταλείψουν τη χώρα.²⁸⁵ Η Αμερικανική πρεσβεία στο Παρίσι είχε επανηλειμμένως προειδοποιηθεί από τη Γαλλική κυβέρνηση ότι Αμερικανοί υπήκοοι – συμπεριλαμβανομένων Αμερικανών διπλωματών – «εμπλέκονταν σε δραστηριότητες μη συμβατές με το καθεστώς διαμονής τους στη Γαλλία».²⁸⁶

Το θέμα δεν άργησε να διαρρεύσει στο γαλλικό τύπο. Η Γαλλική εφημερίδα *Le Monde* δημοσίευσε ενδελεχώς αποσπάσματα από μία αναφορά της Γαλλικής

²⁸¹ Ibid.

²⁸² Porteous, Samuel D., (1998), op. cit., σελ. 80-1.

²⁸³ Kober, Stanley, (1996), op. cit.

²⁸⁴ Porteous, Samuel D., (1998), op. cit., σελ. 110.

²⁸⁵ Kober, Stanley, (1996), op. cit.

²⁸⁶ *News From France*, "From France with Love", www.info-france.org/news/nff/NFF4/eve2.htm (Πρόσβαση: 01/09/2000)

υπηρεσίας Αντικατασκοπείας σύμφωνα με την οποία οι Αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες αναζητούσαν μέσω κατασκοπείας πληροφορίες σχετικά με τη Γαλλική πολιτική ζωή, καθώς και με τις ευρύτερες οικονομικές και εμπορικές πολιτικές της Γαλλίας, ιδιαίτερα στον οπτικοακουστικό τομέα και τον τομέα των τηλεπικοινωνιών. Στην κατασκοπευτική αυτή δράση εμπλέκονταν ο επικεφαλής του Σταθμού της CIA στον Παρίσι, τρεις Αμερικανοί πράκτορες που εμφανίζονταν ως διπλωμάτες για κάλυψη, και ένας πράκτορας που εμφανιζόταν ως επιχειρηματίας.²⁸⁷ Πρέπει στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι ο Σταθμός της CIA στο Παρίσι είναι πολύ σημαντικός αφού αποτελεί μία βάση από την οποία συλλέγονται πληροφορίες σχετικά με τη διεθνή τρομοκρατία και το λαθρεμπόριο πυρηνικού υλικού. Σύμφωνα με τη *Le Monde* η Γαλλική υπηρεσία Αντικατασκοπείας DST (Directorate of Territorial Surveillance) παρακολουθούσε τις δραστηριότητες του Σταθμού της CIA στο Παρίσι από το 1992. Μία γυναίκα και ένας άνδρας, πράκτορες της CIA προσπάθησαν να δωροδοκήσουν ένα μέλος του Γαλλικού Κοινοβουλίου προκειμένου να τους αποκαλύψει τις διαπραγματευτικές θέσεις της Γαλλικής αντιπροσωπείας στις συνομιλίες για το παγκόσμιο εμπόριο, όπου η Αμερικανική κυβέρνηση πίεζε τη Γαλλία να μειώσει τις αγροτικές της επιδοτήσεις και να ανοίξει την αγορά της στα Αμερικανικά τηλεοπτικά προγράμματα. Οι Αμερικανικές υπηρεσίες προσέγγισαν και έναν άλλο Γάλλο υψηλόβαθμο αξιωματούχο, προσφέροντας χρήματα, με σκοπό την απόκτηση πληροφοριών σχετικά με τη Γαλλική πολιτική τηλεπικοινωνιών και οπτικοακουστικών μέσων. Επίσης, στρατολόγησαν και έναν τεχνικό της Γαλλικής εταιρείας τηλεφωνίας – της France-Telecom. Τα τρία προαναφερθέντα πρόσωπα ειδοποίησαν την DST και υπό τις οδηγίες της έστησαν την παγίδα στην οποία έπεσαν οι Αμερικανοί πράκτορες.²⁸⁸

Αν και οι δύο κυβερνήσεις δραστηριοποιήθηκαν γρήγορα ώστε να κλείσουν την υπόθεση για κάποιο χρονικό διάστημα υπήρχε ένταση στις σχέσεις τους.²⁸⁹ Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι διαμαρτυρήθηκαν ότι ο Pasqua χρησιμοποιούσε το σκάνδαλο προκειμένου να υποστηρίξει την προεκλογική καμπάνια για τις προεδρικές εκλογές του πρωθυπουργού Edouard Balladur.²⁹⁰ Επίσης, έμειναν έκπληκτοι όχι

²⁸⁷ Waller, Douglas, "Spying: 'Halt! Friend or Foe?'" , *Time*, March 1995, Vol. 145, No. 9. Δείτε επίσης: *News From France*, "From France with Love", www.info-france.org/news/nff/NFF4/eve2.htm (Πρόσβαση: 01/09/2000)

²⁸⁸ Waller, Douglas, (1995), op. cit.

²⁸⁹ Kober, Stanley, (1996), op. cit.

²⁹⁰ Ibid.

επειδή αντέδρασε η Γαλλική κυβέρνηση, αλλά επειδή το έκανε δημόσια. Το Αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών κατηγόρησε το Γάλλο Υπουργό Εσωτερικών ότι εσκεμμένα διέρρευσε το θέμα, ενώ χαρακτήρισε την πράξη αυτή «αδικαιολόγητη» και κατέστησε σαφές ότι οι Αμερικανοί αξιωματούχοι της πρεσβείας στο Παρίσι θα παραμείνουν μέχρι τη λήξη της θητείας τους. Τελικά, οι τόνοι έπεσαν. Ο τότε Γάλλος Υπουργός Εξωτερικών Alain Juppé δήλωσε ότι «η φύση αυτής της υπόθεσης δε μπορεί να επηρεάσει την ποιότητα των Γαλλο-Αμερικανικών σχέσεων, επειδή οι σχέσεις αυτές είναι κεντρικής σημασίας». Κατά την Σύνοδο του G-7 στις Βρυξέλλες, ο Αντιπρόεδρος των Η.Π.Α. Al Gore επέμεινε ότι δεν υπήρχε καμία κρίση μεταξύ των δύο χωρών και ότι «Η σχέση μεταξύ των Η.Π.Α. και της Γαλλίας, η οποία είναι μία πολύ δυνατή/σταθερή σχέση, είναι πολύ σημαντική για τον Αμερικανικό λαό».²⁹¹

Σύμφωνα με τον Tim Weiner των New York Times, το 1996, μία απόρρητη αναφορά του Γενικού Επιθεωρητή (Inspector General) της CIA κατέληγε στο συμπέρασμα ότι ο Σταθμός της CIA στο Παρίσι διέπραξε μεγάλη γκάφα αφού άσκησε οικονομική κατασκοπεία εναντίον Γαλλικών οικονομικών στόχων, ακόμη και κατά τη διάρκεια εμπορικών διαπραγματεύσεων. Η αναφορά επιρρίπτει ευθύνες στον επικεφαλής του Σταθμού στο Παρίσι επειδή εκείνος δεν ενημέρωσε πλήρως τον Αμερικανό πρέσβη για τις δραστηριότητες του Σταθμού στο Γαλλικό έδαφος.²⁹²

Σύμφωνα με την εφημερίδα Wall Street Journal ορισμένες κυβερνήσεις συμπεριλαμβανομένων της Βρετανίας και της Γερμανίας διαμαρτυρήθηκαν για το μέγεθος των αμερικανικών διπλωματικών αποστολών στις χώρες τους, αλλά δεν προχώρησαν σε μία συγκεκριμένη δράση για να μην θέσουν σε κίνδυνο τις σχέσεις τους με τον σημαντικότερο τους σύμμαχο. Ανέμεναν να πάρει την πρωτοβουλία η Γαλλία, επειδή η χώρα αυτή δεν ανησυχεί πολύ για τις αμερικανικές ευαισθησίες, σύμφωνα με έναν αξιωματούχο των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών.²⁹³ Δεδομένου του βεβαρημένου «ποινικού μητρώου» της Γαλλίας σε θέματα οικονομικής κατασκοπείας, η δημόσια αγανάκτηση της κυβέρνησής της φαίνεται να

²⁹¹ *News From France*, "From France with Love", www.info-france.org/news/nff/NFF4/eve2.htm (Πρόσβαση: 01/09/2000)

²⁹² Weiner, Tim, "C.I.A. Confirms Blunders During Economic Espionage Spying on France", *New York Times*, 13 March, 1996, A8 (N). Δείτε επίσης: http://intellit.muskingum.edu/intellsite/cia1990s_folder/cia1995-96fr.html

²⁹³ Kamm, Thomas & Greenberger, Robert, "France, in Apparent Espionage Spat, Asks Five Americans to Leave Country", *Wall Street Journal*, February 23, 1995, σελ. A10, Kober, Stanley, (1996), op. cit.

είναι υποκριτική. Σύμφωνα με τον πρώην επικεφαλής των γαλλικών μυστικών υπηρεσιών, τον Pierre Marion

«Είναι μία γκάφα να νομίζετε ότι είμαστε σύμμαχοι με χώρες σαν την Αμερική. Όταν πρόκειται για επιχειρήσεις, πρόκειται για πόλεμο».²⁹⁴

Στις 15 Οκτωβρίου 1995, σύμφωνα με τους New York Times οι αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών βοήθησαν τους Αμερικανούς αξιωματούχους στις εμπορικές διαπραγματεύσεις σχετικά με τη διαμάχη για τις εισαγωγές αυτοκινήτων με την Ιαπωνία υποκλέπτοντας τις συνομιλίες τους. Ο Αμερικανός εμπορικός εκπρόσωπος Mickey Kantor και το επιτελείο του ωφελήθηκαν από την καθημερινή ενημέρωση της CIA στην οποία συμπεριλαμβάνονταν πληροφορίες που συνέλλεξε ο σταθμός της CIA στο Τόκιο και το ηλεκτρονικό δίκτυο του NSA. Όταν διάβασε το σχετικό άρθρο ο πολιτικός διευθυντής της Ιαπωνικής Πρεσβείας στην Washington, Ichiro Fujisaki επικοινωνήσε με ανώτατους αξιωματούχους του αμερικανικού Υπουργείου Εξωτερικών και τους προειδοποίησε ότι εάν το δημοσίευμα ήταν αληθινό θα αποτελούσε ένα «πλήγμα στη φιλία και αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ της Ιαπωνίας και της Αμερικής». Οι Αμερικανοί διαπραγματευτές σε θέματα εμπορίου υποστηρίζουν ότι οι Ιάπωνες ασκούν μακροοικονομική κατασκοπεία εναντίον των αμερικανικών διαπραγματευτικών αποστολών τουλάχιστον τα τελευταία 15 χρόνια και θεωρούν την Ιαπωνική αυτή αντίδραση ως υποκρισία. Ο Αμερικανός πρέσβης επί τιμή Michael B. Smith (ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τις εμπορικές διαπραγματεύσεις με το Τόκιο από το 1981 έως το 1988) χαρακτήρισε την αντίδραση της Ιαπωνικής κυβέρνησης ως εξής: «Λίγο υστερική. Ίσως δεν είχαν να ασχοληθούν με κάτι καλλίτερο εκείνη την ημέρα.» Όσον αφορά στο πόσο πολύτιμες ήταν οι πληροφορίες αυτές υπάρχουν διαφωνίες. Πάντως, η συμφωνία που επιτεύχθηκε μεταξύ των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας αποτελούσε αναμφισβήτητα μία νίκη για τις ΗΠΑ.²⁹⁵ Ο Clyde V. Prestowitz, Jr., πρώην διαπραγματευτής και αυτός, χαρακτήρισε το όλο θέμα ως μέρος του θεάτρου που λέγεται διπλωματία και υποστήριξε ότι ο Fujisaki δεν ήταν σοκαρισμένος αλλά απλά έλεγε ψέματα.

«Πρόκειται για μία από τις περιπτώσεις που [οι Ιάπωνες] ψεύδονται, εμείς γνωρίζουμε ότι ψεύδονται και εκείνοι γνωρίζουν ότι εμείς γνωρίζουμε ότι ψεύδονται».²⁹⁶

²⁹⁴ Kober, Stanley, (1996), op. cit.

²⁹⁵ Fialka, John J., (1997), σελ. 113.

²⁹⁶ Ibid.

Το 1996 αποκαλύφθηκε άλλη μία εμπλοκή των Αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών στην άσκηση μακροοικονομικής κατασκοπείας. Οι Αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών διείσδυσαν χρησιμοποιώντας ηλεκτρονικά μέσα (ηλεκτρονικούς υπολογιστές) στους υπολογιστές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στα πλαίσια μιας διεθνούς κατασκοπευτικής εκστρατείας που είχε ως στόχο τη συλλογή οικονομικών και πολιτικών μυστικών. Σύμφωνα με αξιωματούχους των υπηρεσιών ασφαλείας των γραφείων της Ε.Ε. στο Λουξεμβούργο, βρέθηκαν στοιχεία ότι Αμερικανοί πράκτορες διείσδυσαν στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail) που συνδέει 5.000 ευρωπαίους αξιωματούχους και γραφειοκράτες, και χρησιμοποίησαν τις υποκλαπείσες πληροφορίες κατά τη διάρκεια των εμπορικών διαπραγματεύσεων που λάμβαναν χώρα στα πλαίσια της GATT. Το κενό στην ασφάλεια των επικοινωνιών ανακαλύφθηκε όταν Ευρωπαίοι αξιωματούχοι που συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις υποπτεύθηκαν ότι οι Αμερικανοί συνάδελφοί τους γνώριζαν περισσότερα απ' ό,τι θα έπρεπε για τις διαπραγματευτικές θέσεις της Ε.Ε. Μάλιστα ο Λόρδος Plum, επικεφαλής των Τόρις στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δήλωσε σοκαρισμένος και διαμαρτυρήθηκε στον Αμερικανό πρέσβη στην Ε.Ε..²⁹⁷

Εάν η συλλογή πληροφοριών βρίσκεται στην καρδιά του έργου των υπηρεσιών πληροφοριών, η ανάλυση είναι το μυαλό της. Σύμφωνα με τον ιστορικό Carl Becker:

«Τα γεγονότα από μόνα τους δεν μιλάνε... για κάθε πρακτικό σκοπό δεν υπάρχει γεγονός εάν κάποιος δεν το επιβεβαιώσει».²⁹⁸

Η ανάλυση των πληροφοριών είναι γεμάτο δυσκολίες, είτε πρόκειται για πολιτικά, στρατιωτικά ή οικονομικά ζητήματα. Σχολιάζοντας τη δυσκολία αυτή ο πρώην διευθυντής της CIA Richard Helms δήλωσε ειρωνικά:

«Πόσοι άνθρωποι μάντεψαν σωστά το αποτέλεσμα των [Αμερικανικών] προεδρικών εκλογών του 1992; Και έχουμε μία ανοικτή κοινωνία!»²⁹⁹

Οι πληροφορίες που συσσωρεύονται από όλον τον κόσμο στα γραφεία των υπηρεσιών πληροφοριών πρέπει να ταξινομηθούν και να ερμηνευθούν από τους ειδικούς οι οποίοι είναι εκπαιδευμένοι να κατανοούν τη σημασία των γεγονότων σε ξένες χώρες. Μία υψηλά ιστάμενη αξιωματούχος της CIA περιγράφει την εργασία της ως εξής:

²⁹⁷ Nasheri, Hedieh, op. cit., σελ. 22, Kelsey, Tim & Leppard, David, "American Spies Hack into Euro Computers to Steal Trade Secrets", *Sunday Times* (London), 4 August 1996.

²⁹⁸ Johnson, Loch K., (1996), op. cit., σελ. 162.

²⁹⁹ Ibid, σελ. 163.

«Εμείς στον οικονομικό τομέα δεν ανταγωνιζόμαστε τη Wall Street Journal. Προσπαθούμε να προμηθεύσουμε [τους πολιτικούς] με πληροφορίες για τις ευρύτερες οικονομικές τάσεις. Στους καταναλωτές μας περιλαμβάνονται, παραδείγματος χάρι το Εθνικό Οικονομικό Συμβούλιο (National Economic Council), ο U.S.T.R., και το Υπουργείο Εμπορίου. Το είδος υποστήριξης που παρέχουμε διακρίνεται εξίσου μεταξύ άμεσων «τακτικών» πληροφοριών και μακροπρόθεσμες τελικές πληροφορίες. Κάθε χρόνο παράγουμε περίπου μία National Intelligence Estimate (NIE) στον οικονομικό τομέα.»³⁰⁰

Η συγκεκριμένη αναλύτρια θεωρεί ότι η τρέχουσα ενασχόληση της υπηρεσίας με οικονομικά θέματα είναι χρονοβόρα και έντασης εργασίας. Το NEC έχει παρουσιάσει μια αυξημένη ζήτηση για μακροοικονομικές πληροφορίες. Σύμφωνα με έναν ανώτατο αξιωματούχο της CIA:

«Καθημερινά ο Bo Cutter, αναπληρωτής διευθυντής του NEC ζητάει από τη CIA πληροφορίες για διεθνή οικονομικά ζητήματα. Το NEC θεωρεί ότι το προσωπικό της CIA αποτελεί επέκταση του NEC.»³⁰¹

Παρόλο που η απόδοση της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών στα οικονομικά ζητήματα είναι πρώτης τάξεως, (π.χ. ο εντοπισμός της ροής των πετρελαιοδολαρίων, η παρακολούθηση των στρατηγικών του OPEC όσον αφορά στις επενδύσεις καθώς και της παραγωγής δημητριακών της ΕΣΣΔ) δεν έλειπε και η άσκηση κριτικής. Ο Les Aspin όταν ήταν στη Βουλή των Αντιπροσώπων επέπληττε συχνά τη CIA ότι υπερεκτιμούσε τις στρατιωτικές δυνατότητες της ΕΣΣΔ μέσω μιας λανθασμένης οικονομικής ανάλυσης της κατανομής των οικονομικών της πόρων. Η δημοσιοποίηση των εκτιμήσεων που έδωσε η CIA όσον αφορά τα σοβιετικά και παγκόσμια αποθέματα πετρελαίου απέδειξε ότι επρόκειτο για αμφιλεγόμενες εκτιμήσεις. Οι επιθέσεις που δέχθηκε η CIA από άλλες κυβερνητικές υπηρεσίες, μέλη του Κογκρέσου και ακαδημαϊκούς εξειδικευμένους σε διεθνή οικονομικά ζητήματα, εστιάζονταν στα μοντέλα πρόβλεψης που χρησιμοποιούσε η CIA, τα οποία χαρακτήριζαν ντετερμινιστικά και απλουστευτικά.³⁰² Ο Loch Johnson θεωρεί ότι ορισμένες από τις κριτικές ήταν υπερβολικές, όμως ακόμη και μία ισορροπημένη κριτική εκ μέρους των μελών της Senate Select Committee on Intelligence καταλήγει σε ορισμένα λάθη όσον αφορά στις προβλέψεις για τα αποθέματα πετρελαίου της ΕΣΣΔ. Οι εκτιμήσεις αυτές επανεξετάστηκαν και έγιναν οι απαραίτητες διορθώσεις από τη CIA. Η πιο σοβαρή/επιζήμια κριτική για την απόδοση της CIA στη συλλογή και ανάλυση μακροοικονομικών πληροφοριών έλαβε χώρα στο τέλος του Ψυχρού

³⁰⁰ Ibid, σελ. 162.

³⁰¹ Ibid, σελ. 163.

³⁰² Ibid.

Πολέμου και αφορούσε στην αποτυχία της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών να προβλέψουν τις δραματικές εξελίξεις στην ΕΣΣΔ. Ο Γερουσιαστής Daniel Patrick Moynihan πρωτοστατούσε στις επιθέσεις αυτές και μάλιστα ζήτησε την κατάργηση της CIA. Απαντώντας ο τότε DCI Robert Gates έδωσε εντολή να αποχαρακτηρισθούν μία σειρά εγγράφων³⁰³ τα οποία αποδείκνυναν πώς η υπηρεσία ανέφερε λεπτομερώς την πτώση της Σοβιετικής οικονομίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, χωρίς όμως να προβλέπει την κατάρρευσή της. Το επιχείρημα του Gates ήταν πολύ πειστικό. Υποστήριξε ότι καμία υπηρεσία της αμερικανικής κυβέρνησης δεν πρόβλεψε και δεν ανέμενε μία τόσο απότομη πτώση του κομμουνισμού στην ΕΣΣΔ³⁰⁴. Ένας άλλος ανώτατος αξιωματούχος των υπηρεσιών πληροφοριών δήλωσε:

«Η πρόβλεψη της πτώσης της ΕΣΣΔ δεν ήταν η πιο σημαντική αποστολή της CIA. Η αποστολή-κλειδί της ήταν η γνώση των στρατιωτικών δυνατοτήτων και προθέσεων της ΕΣΣΔ. Και αυτή την πραγματοποιήσαμε ικανοποιητικά.»³⁰⁵

Το 2008 ο Bruce Berkowitz, Research Fellow στο Hoover Institution του Πανεπιστημίου Stanford, σε άρθρο του στο εξειδικευμένο σε ζητήματα Πληροφόρησης, ακαδημαϊκό περιοδικό *Intelligence and National Security*, σχετικά με τις εκτιμήσεις των Αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών για την κατάρρευση της πρώην ΕΣΣΔ, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, σύμφωνα με τα επίσημα αποχαρακτηρισμένα έγγραφα της CIA,

«οι Αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών παρείχαν ένα τόσο καλό προϊόν όσο θα μπορούσε να περιμένει κανείς. Εντόπισε την επιβράδυνση της Σοβιετικής οικονομίας, σημείωσε ότι η Σοβιετική ηγεσία είχε ξεμείνει από επιλογές για να σώσει τη χώρα, οριοθέτησε ένα σύνολο συνθηκών που μπορεί να σηματοδοτούσαν ότι η κρίση είχε φθάσει σε ακραίο σημείο και ειδοποίησε τους ανώτατους Αμερικανούς ηγέτες όταν αυτές οι συνθήκες εκπληρώθηκαν.»³⁰⁶

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι παρά τις επικρίσεις του Moynihan οι διαμορφωτές της πολιτικής των κυβερνήσεων του Bush και του Clinton στράφηκαν στις υπηρεσίες πληροφοριών για να καλύψουν τις ανάγκες τους όσον αφορά στις μακροοικονομικές πληροφορίες. Οι Πρόεδροι των ΗΠΑ και το επιτελείο τους εξακολούθησαν να αναζητούν πληροφορίες για τις διεθνείς εμπορικές/οικονομικές διαπραγματεύσεις και για τις οικονομικές εξελίξεις μεμονωμένων κρατών, όπως για το Ιράκ, τη Βοσνία και

³⁰³ *CIA's Analysis of the Soviet Union, 1947-1991*, (Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, 2001). Δείτε και τη μονογραφία: MacEachin, Douglas, MacEachin, *CIA Assessments of the Soviet Union: The Record Versus the Charges* (Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, 1996).

³⁰⁴ Johnson, Loch K., (1996), op. cit., σελ. 164.

³⁰⁵ Ibid.

³⁰⁶ Berkowitz, Bruce D., "U.S. Intelligence Estimates of the Soviet Collapse: Reality and Perception", *Intelligence and National Security*, Vol. 21, No. 2, 2008, σελ. 237.

την Κούβα.³⁰⁷ Μία πρόσφατη απόδειξη της σημασίας των μακροοικονομικών πληροφοριών ήταν η πρόσφατη κρίση του Μεξικανικού νομίσματος. Το Δεκέμβριο του 1994, το State Department συγκέντρωσε 50 αναλυτές των υπηρεσιών πληροφοριών, ακαδημαϊκούς και οικονομολόγους της Wall Street για να συζητήσουν το μέλλον της Μεξικάνικης οικονομίας. Τρεις ημέρες μετά η οικονομία του Μεξικού εισήλθε σε μία κατακόρυφη πτώση. Μία εξέγερση στην νότια περιοχή των Chiapas είχε ως αποτέλεσμα την αποθάρρυνση των ξένων επενδυτών και την πρόκληση πανικού. Η πτώση στην Μεξικάνικη αγορά και των κρατικών ομολόγων οδήγησε στην υποτίμηση του νομίσματος και στη μείωση των νομισματικών αποθεμάτων της χώρας. Η κυβέρνηση Clinton ξεπερνώντας τις αντιδράσεις του Κογκρέσου προχώρησε στη χορήγηση δανείου ύψους 53 εκατ. δολαρίων προς το Μεξικό. Στα μέσα του 1994 ένα NIE προειδοποίησε ότι αναμενόταν πολιτική αστάθεια στο Μεξικό. Δεν επρόκειτο για μία τολμηρή πρόβλεψη αφού το Μάρτιο του 1994 ο Luis Donaldo Colosio, κύριος διεκδικητής της Προεδρίας της χώρας, δολοφονήθηκε. Στην ανάλυση αυτή όμως δεν περιλαμβανόταν κανένα στοιχείο που ανέφερε την πιθανή κατάρρευση της Μεξικάνικης οικονομίας. Η κοινότητα των υπηρεσιών πληροφοριών προέβλεψε με ακρίβεια την εκλογική νίκη του Ernesto Zedillo. Ένας ανώτατος αξιωματούχος των υπηρεσιών αυτών δήλωσε ότι

«Η ανάλυση δεν σας είπε ότι εάν ο Zedillo ακολουθούσε την ίδια πορεία [με τους προκατόχους του] θα έπεφτε στο γκρεμό».

Ορισμένες έγκαιρες προειδοποιήσεις ακούστηκαν και από ορισμένους αξιωματούχους στο Υπουργείο Οικονομικών (Treasury Department) οι οποίοι ανησυχούσαν τόσο από την αποκλειστική εμπιστοσύνη της Μεξικανικής κυβέρνησης στα βραχυπρόθεσμα δάνεια, όσο και από την κατάσταση στην Chiapas. Εκτός κυβέρνησης ο οικονομολόγος Rudiger Dornbusch του Massachusetts Institute of Technology (MIT) από το Φεβρουάριο του 1994 είχε προβλέψει την επικείμενη καταστροφή. Παρόλ' αυτά τίποτε δεν έγινε για να αναστραφεί η κατάσταση και να αποτραπεί η κατάρρευση της Μεξικανικής οικονομίας. Οι αξιωματούχοι του Υπουργείου Οικονομικών προκειμένου να αντιμετωπίσουν την κριτική που τους ασκήθηκε πρότειναν δύο επιχειρήματα: πρώτον ότι ήταν αδύνατον για οποιονδήποτε να προβλέψει το μέγεθος της καταστροφής και δεύτερον ότι οι αποφάσεις που έλαβε η κυβέρνηση του Μεξικού κατά τα πρώτα στάδια της κρίσης χειροτέρεψαν την κατάσταση και οι ΗΠΑ δεν είχαν τη δυνατότητα να αντιδράσουν. Όμως, πηγές από

³⁰⁷ Johnson, Loch K., (1996), op. cit., σελ. 164.

το ίδιο υπουργείο ανέφεραν ως αιτία της αποτυχίας το πρόβλημα των «πελατειακών σχέσεων». Οι υπεύθυνοι για την εξωτερική πολιτική αξιωματούχοι της κυβέρνησης Clinton ήταν τόσο προσκολλημένοι στον απερχόμενο Πρόεδρο Carlos Salinas de Cortari (ο οποίος είχε σπουδάσει οικονομικά στο Πανεπιστήμιο Harvard και ήταν από τους ένθερμους υπερασπιστές της συμμετοχής της χώρας του στη NAFTA) που δεν επιθυμούσαν να επικρίνουν την υποτίμηση του peso. Μία περαιτέρω δυσκολία προέκυψε από τις προσπάθειες των Μεξικανών αξιωματούχων να προβάλλουν προς τα έξω μία ρόδινη εικόνα της οικονομίας τους ώστε να συγκαλύψουν τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε. Καθυστέρησαν να παραδώσουν στους παρατηρητές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF) τα ακριβή στοιχεία για την πραγματική κατάσταση της οικονομίας τους. Το ΔΝΤ ανακάλυψε πολύ αργά ότι τα Μεξικάνικα αποθέματα μειωθεί επικίνδυνα στο χαμηλότερο σημείο της τάξεως των 7 δις. δολαρίων στα μέσα του Δεκεμβρίου του 1994, σε μία απέλπιδα προσπάθεια της Μεξικανικής κυβέρνησης να θωρακίσει το νόμισμα της χώρας χωρίς να προβεί στην υποτίμησή του. Κατά τη διάρκεια της αναταραχής ο Πρόεδρος Clinton είχε ελάχιστες ολοκληρωμένες πληροφορίες στη διάθεσή του προκειμένου να προβεί στις αναγκαίες αποφάσεις.

Επρόκειτο για μία ακόμη σοβαρή υπενθύμιση των περιορισμών που συναντούν οι αξιωματούχοι των υπηρεσιών πληροφοριών και οι πολιτικοί αναλυτές στην προσπάθειά τους να ανταπεξέλθουν με επιτυχία στις προκλήσεις ενός κόσμου που ούτε παραμένει σταθερός ούτε αποκαλύπτει πολλά για την πορεία του στην πάροδο του χρόνου. Το μάθημα που αποκόμισαν οι αξιωματούχοι της αμερικανικής κυβέρνησης από την αποτυχία των υπηρεσιών πληροφοριών και των κυβερνητικών οργανισμών στην κρίση του Μεξικού ήταν ότι η διανομή και ο συντονισμός των πληροφοριών μεταξύ των διάφορων κυβερνητικών οργανισμών ήταν ανεπαρκής. Επρόκειτο για μία αντιγραφή της αποτυχίας που επέτρεψε το 1941 στους Ιάπωνες να επιτύχουν (στο τακτικό/επιχειρησιακό επίπεδο, όχι όμως και στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής) την αιφνιδιαστική επίθεση στο Pearl Harbor που είχε ως συνέπεια την ίδρυση μιας κεντρικής υπηρεσίας πληροφοριών. Οι αξιωματούχοι των υπηρεσιών πληροφοριών απέτυχαν ακόμη και να συναντήσουν τους πολιτικούς του Υπουργείου Οικονομικών και του Υπουργείου Εξωτερικών, καθώς οι διάφορες κυβερνητικές υπηρεσίες αντιδρούσαν στην κρίση χωρίς να υπάρχει κανένας συντονισμός μεταξύ τους. Σύμφωνα με τον γνωστό ιστορικό Ernest R. May «Ούτε το Υπουργείο Οικονομικών ούτε το Ομοσπονδιακό Γραφείο Αποθεμάτων (Federal Reserve) δεν

είχαν μία άνετη σχέση με την κοινότητα των μουσικών υπηρεσιών». Η στενή αλληλεξάρτηση των πολιτικών θεμάτων και των θεμάτων ασφαλείας στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα απαιτεί την επίτευξη αποτελεσματικότερου συντονισμού μεταξύ των κρατικών αξιωματούχων, στα παραδοσιακά πεδία της διπλωματίας, των υπηρεσιών πληροφοριών και της λήψης οικονομικών αποφάσεων.³⁰⁸

Ο Philip Zelikow προτείνει τέσσερις αρχές που πρέπει να έχει υπόψη της η αμερικανική κυβέρνηση όσον αφορά στην άσκηση μακροοικονομικής κατασκοπείας: Πρώτον, η κυβέρνηση των ΗΠΑ πρέπει να αποφασίσει εάν η συλλογή ή η ερμηνεία πληροφοριών αποτελεί ένα συλλογικό αγαθό που δε μπορεί να παρέχει ο ιδιωτικός τομέας. Υπάρχουν ορισμένου είδους πληροφορίες για τις οποίες δεν υπάρχει έντονη ζήτηση στην αγορά, αλλά είναι αναγκαίες για την κυβέρνηση. Δεύτερον, η αμερικανική κυβέρνηση διαθέτει μοναδικές δυνατότητες συλλογής πληροφοριών που μπορεί να εφαρμοσθούν και στα οικονομικά θέματα. Τρίτον, σε ορισμένα θέματα πιθανώς η κυβέρνηση των ΗΠΑ να μην επιθυμεί να στηριχθεί μόνο στις δημοσίως διαθέσιμες πηγές πληροφοριών. Οι δημόσιες πληροφορίες μπορεί να μην είναι αμερόληπτες. Η αγορά παράγει πληροφορίες για να ικανοποιήσει τα εμπορικά συμφέροντα. Αυτά τα συμφέροντα ίσως να μην συμπίπτουν με το τρόπο που η κυβέρνηση έχει ορίσει το δημόσιο συμφέρον. Οι βιομηχανίες εξόρυξης μπορεί να μην αποτελούν αξιόπιστη πηγή για τις ανάγκες των ΗΠΑ να αυξήσει τα στρατηγικά αποθέματα μαγγανίου. Η Motorola μπορεί να μην είναι ο πιο αντικειμενικός κριτής των πρακτικών που χρησιμοποιούν οι ανταγωνιστές της σχετικά με τις τιμές. Υπάρχει ο κίνδυνος οι εξωτερικές πληροφορίες να είναι διαστρεβλωμένες. Επίσης οι πληροφορίες αυτές μπορεί να είναι πολύ «θαμπές» για να είναι χρήσιμες. Ένας οργανισμός μπορεί να χρησιμοποιεί ένα τόσο περίπλοκο μοντέλο για να υπολογίσει τη χρήση καυσίμων υλών εκ μέρους της Κίνας, ώστε οι κρίσιμες υποθέσεις να μην είναι ορατές σε όλους εκτός από εκείνους που εφαρμόζουν το μοντέλο αυτό. Τέταρτον, η αμερικανική κυβέρνηση ίσως επιθυμεί να διαμορφώσει τις πληροφορίες έτσι ώστε να ταιριάζουν με τις ειδικές ανάγκες της. Παραδείγματος χάρη, ένας διαμορφωτής της πολιτικής ενδιαφέρεται για το οικονομικό μέλλον της Ιαπωνίας. Ένας γρήγορος έλεγχος της βιβλιογραφίας αποκαλύπτει ένα πολύ καλό άρθρο το οποίο δημοσιεύθηκε πριν από δύο χρόνια. Δεν περιλαμβάνει τις νέες αλλαγές στην

³⁰⁸ Ibid, σελ. 164-6.

Ιαπωνική δημοσιονομική πολιτική. Δυστυχώς δεν υπάρχει χρόνος να περιμένουμε για μία καλλίτερη ακαδημαϊκή ανάλυση ή μία ανάλυση από μία επιχείρηση. Χρειάζεται να δοθεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα μία απάντηση η οποία να λαμβάνει υπόψη τις τελευταίες εξελίξεις καθώς και τις νέες προτάσεις της Ιαπωνικής Diet (ένας πολιτικός παράγοντας που αγνοείται πλήρως στο άρθρο) Στην παραπάνω περίπτωση η κυβέρνηση χρειάζεται να προσθέσει κάποια αξία στις διαθέσιμες πληροφορίες. Όταν οι αναλυτές της αμερικανικής κυβέρνησης προσπαθούν να προβλέψουν τα αποθέματα πετρελαίου σε παγκόσμια κλίμακα, ακόμη και στην περίπτωση που διαθέτουν άφθονες και ακριβείς, πληροφορίες, είναι αναγκασμένοι να επεξεργασθούν μία ποικιλία στοιχείων ή μεθοδολογιών και να καταλήξουν σε μία λακωνικής, εύλογη σύνθεση.³⁰⁹

Ο Goodman θεωρεί ότι η κοινότητα των υπηρεσιών πληροφοριών θα συλλέγει οικονομικές πληροφορίες μόνον στο βαθμό που θα συνδέονται άμεσα με μία από τις ακόλουθες δραστηριότητες: τη συλλογή και ανάλυση πληροφοριών σχετικών με την έγκαιρη προειδοποίηση επιθέσεων ή κύρηξης πολέμου εναντίον των ΗΠΑ και των συμμάχων τους, την παρακολούθηση της εφαρμογής των διεθνών συνθηκών για τον έλεγχο των εξοπλισμών και των εξελίξεων σχετικά με τα πυρηνικά, βιολογικά, χημικά και συμβατικά όπλα και τα μέσα διανομής τους (delivery means), τη συλλογή πληροφοριών στις περιπτώσεις που η δυναμική των γεγονότων μπορεί να οδηγήσει σε σύγκρουση και η αμερικανική κυβέρνηση δεν έχει στη διάθεση της αξιόπιστες διπλωματικές και πηγές ενώ τα μέσα μαζικής επικοινωνίας δεν καλύπτουν τις ανάγκες της και τέλος για την αντιμετώπιση των κατασκοπικών επιχειρήσεων, σχεδίων δολοφονίας και σαμποτάζ εκ μέρους άλλων κρατών. Καταλήγουν ότι

«οι υπηρεσίες πληροφοριών πρέπει να παράγουν οικονομικές πληροφορίες που αδυνατούν να παράγουν (δεν τους συμφέρει) άλλοι οργανισμοί του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα.»³¹⁰

Ο Jay T. Young εκφράζει την ακόλουθη άποψη:

«Εάν η αμερικανική κυβέρνηση δεν υιοθετήσει μία πιο παρεμβατική οικονομική πολιτική παρόμοια με αυτή της Ιαπωνίας και της Γαλλίας, η άσκηση οικονομικής κατασκοπίας θα την ωφελήσει ελάχιστα. Η CIA πρέπει να ασχοληθεί μόνο με τα μη-παραδοσιακά ζητήματα εθνικής ασφαλείας που έχουν ευρύτερες γεωπολιτικές επιπτώσεις».³¹¹

³⁰⁹ Zelikow, Philip, op. cit., σελ. 173-75.

³¹⁰ Goodman, Allan E., "Shifting Paradigms and Shifting Gears: A Perspective on Why There is No Post-Cold War Intelligence Agenda", *Intelligence and National Security*, October 1995, σελ. 5.

³¹¹ Young, Jay T., "US Intelligence Assessment in a Changing World: The Need for Reform", *Intelligence and National Security*, Vol. 8, No. 2, April 1993, σελ. 130, 135.

3.5 Κίνητρα και αντικίνητρα της άσκησης Μακροοικονομικής Κατασκοπείας

Τα περισσότερα κράτη αποφασίζουν να αναθέσουν στις υπηρεσίες πληροφοριών τους τη συλλογή και ανάλυση μακροοικονομικών πληροφοριών για συγκεκριμένους λόγους. Επίσης, κάποιοι άλλοι λόγοι τα αποθαρρύνουν να εμπλέξουν τις μυστικές τους υπηρεσίες σε αυτή τη δραστηριότητα. Σε αυτό το τμήμα της διδακτορικής διατριβής θα εξετάσουμε και θα αναλύσουμε τα διλήμματα που αντιμετωπίζει η ηγεσία ενός κράτους σχετικά με την άσκηση ή μη της μακροοικονομικής κατασκοπείας.

3.5.1 Κίνητρα

Η πολιτική ηγεσία μίας χώρας (policymakers) που αναθέτει στις μυστικές της υπηρεσίες τη διεξαγωγή μακροοικονομικής κατασκοπείας δεν είναι ανορθολογική αλλά έχει κάποια συγκεκριμένα ορθολογικά κίνητρα. Για αναλυτικούς λόγους τα κίνητρα αυτά μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες:

3.5.1.1 Αποτελεσματικότερη παρακολούθηση των διεθνών οικονομικών και τεχνολογικών παγκόσμιων εξελίξεων

Η πρώτη κατηγορία αναφέρεται στην αποτελεσματικότερη παρακολούθηση των διεθνών, οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων.³¹² Ο Randall M. Fort πιστεύει ότι

«υπάρχει ένας ιστορικός και νομιμοποιημένος ρόλος για τις υπηρεσίες πληροφοριών: η υποστήριξη της κυβερνητικής πολιτικής όσον αφορά στα οικονομικά ζητήματα».³¹³

Θεωρεί ότι η κοινότητα των υπηρεσιών πληροφοριών παρέχει την κατάλληλη υποστήριξη στους κυβερνητικούς αξιωματούχους στα πλαίσια της διαμόρφωσης της οικονομικής πολιτικής. Επίσης, παρακολουθεί τις παγκόσμιες τάσεις στον τομέα της τεχνολογίας που μπορεί να επηρεάσουν την αμερικανική εθνική ασφάλεια.³¹⁴ Συμπεριλαμβάνεται η ανάλυση των διμερών ή πολυμερών διαπραγματεύσεων, η

³¹² Fort, Randall M., op. cit., σελ. 182.

³¹³ Ibid.

³¹⁴ Ibid.

αναγνώριση των οικονομικών τάσεων και η κατανόηση των προθέσεων των οικονομικών ανταγωνιστών, η ενοποίηση ενός μεγάλου όγκου διάσπαρτων δεδομένων προκειμένου να παρουσιασθεί μία ολοκληρωμένη εικόνα των οικονομικών και πολιτικών παραγόντων που επηρεάζουν τη διεθνή σταθερότητα, και η βοήθεια προς του διαμορφωτές της πολιτικής στο να κατανοήσουν τους «κανόνες του οικονομικού παιχνιδιού».

Ο Loch Johnson εκφράζει την άποψη ότι οι υπηρεσίες πληροφοριών συμβάλουν στην αποτελεσματική συμμετοχή των ΗΠΑ στις διεθνείς οικονομικές συνδιασκέψεις, διαδραματίζοντας τον ίδιο ρόλο με το προσωπικό για τη διαπραγμάτευση των συνθηκών για τους εξοπλισμούς (Arms Control Staff) που έχει στη διάθεσή του ο εκάστοτε DCI. Επιπλέον, έχουν ως σκοπό την χορήγηση πιο εξειδικευμένων πληροφοριών σχετικά με συγκεκριμένες χώρες (π.χ. την εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των κυρώσεων εναντίον του Ιράκ).³¹⁵ Για τον Scott Breckinridge η διεύρυνση και βελτίωση των οικονομικών πληροφοριών θα αποτελεί πολύ σύντομα το βασικό συστατικό για το σχεδιασμό της εμπορικής πολιτικής και την υποστήριξη του εξωτερικού εμπορίου εκ μέρους της κυβέρνησης των ΗΠΑ.³¹⁶ Σε μερικές περιπτώσεις οι μακροοικονομικές αναλύσεις των υπηρεσιών πληροφοριών αποτελούν τη βάση διπλωματικών πρωτοβουλιών των ΗΠΑ. Χρησιμοποιούνται επίσης για να υπολογίσουν την αποτελεσματικότητα των πολιτικών των ΗΠΑ προς συγκεκριμένες χώρες – για να καθορίσουν εάν θα διακοπεί ή όχι η οικονομική βοήθεια ή εάν πρέπει να επιβληθούν οικονομικές κυρώσεις ή τότε πρέπει να τερματιστούν οι υφιστάμενες οικονομικές κυρώσεις.³¹⁷

Ο David Boren παραθέτει ένα παρόμοιο επιχειρήματα:

«Επειδή η παγκόσμια ηγεσία εξαρτάται όλο και περισσότερο από την οικονομική ισχύ, η εξυπηρέτηση των οικονομικών συμφερόντων των ΗΠΑ αποτελεί προτεραιότητα αυξανόμενης σημασίας για τις υπηρεσίες πληροφοριών. Πρέπει να παρακολουθούμε στενά τις διαπραγματευτικές στρατηγικές των ανταγωνιστών μας σε ζητήματα διεθνούς οικονομίας. Όπως είναι επιβεβλημένη η πλήρης γνώση και κατανόηση των στρατιωτικών στρατηγικών και των στόχων των αντιπάλων μας, έτσι είναι εξίσου επιτακτική η γνώση των σχεδίων των ανταγωνιστικών προς τις ΗΠΑ κρατών στο διεθνή οικονομικό στίβο.»³¹⁸

Ο Robert Galvan υποστηρίζει ότι η μακροοικονομική κατασκοπεία είναι χρήσιμη και πρέπει να εξακολουθήσει να ανταποκρίνεται στις συγκεκριμένες ανάγκες των

³¹⁵ Johnson, (1996), op. cit., σελ. 157, 162.

³¹⁶ Breckenridge, S.D., op. cit., σελ. 8.

³¹⁷ DeConcini, D., op. cit., σελ. 41.

³¹⁸ Boren, David L., op. cit., σελ. 57.

διαμορφωτών της πολιτικής έτσι ώστε να τους επιτρέπει να συμβαδίζουν με τις τελευταίες εξελίξεις στον οικονομικό και τον τεχνολογικό τομέα.³¹⁹

Ο Stansfield Turner θέτει το εξής ερώτημα:

«Εάν η οικονομική ισχύς πρέπει να αναγνωρίζεται ως ένα ζωτικό συστατικό της εθνικής ασφάλειας, παράλληλα με τη στρατιωτική ισχύ, γιατί πρέπει η Αμερική να έχει ενδοισμούς όσον αφορά στην κλοπή οικονομικών μυστικών και στη χρησιμοποίησή τους;»³²⁰

Σύμφωνα με τον Dave McCurdy,

«Οι οικονομικές πληροφορίες θα εξακολουθήσουν να είναι σημαντικές για τον υπολογισμό των κινδύνων που υπάρχουν σε μία χώρα (country risk assessments), τις αναλύσεις των στρατιωτικών δυνατοτήτων τους, συμβάλλοντας στην αποφυγή ενός νέου Pearl Harbor στο οποίο οι βασικοί εμπορικοί/οικονομικοί ανταγωνιστές μας θα επιτύχουν μία ξαφνική πρόοδο στις οικονομικές πολιτικές ή πρακτικές.»³²¹

3.5.1.2 Οικονομικά οφέλη

Δεύτερον, ένα πλεονέκτημα της μακροοικονομικής κατασκοπείας είναι το θετικό αποτέλεσμα στη ζυγαριά οφελών-κόστους. Λίγες κατάλληλα οργανωμένες επιχειρήσεις μπορούν να αποδώσουν σημαντικά κέρδη σε κράτη που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα ενώ το κόστος τους είναι ελάχιστο.³²² Πάντοτε είναι φθηνότερη για ένα κράτος η κλοπή οικονομικών, επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών παρά η επένδυση και η ανάληψη των εξόδων για Έρευνα και Ανάπτυξη (Research and Development – R&D). Κλασική περίπτωση αποκόμισης σημαντικού οφέλους με ελάχιστο κόστος αποτελεί η αποκάλυψη της επιχείρησης των Γαλλικών μυστικών υπηρεσιών το 1971 σχετικά με την εκμετάλλευση της έγκυρης πληροφορίας περί υποτίμησης του δολαρίου. Αυτό το κίνητρο είναι πολύ σημαντικό για τις χώρες του πρώην Ανατολικού συνασπισμού που προσπαθούν να ξαναχτίσουν την οικονομία τους και να προσαρμοσθούν στους κανόνες του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, καθώς και για τις αναπτυσσόμενες χώρες που προσπαθούν να προλάβουν το τραίνο της ανάπτυξης. Παρόλ' αυτά, η κοινότητα των μυστικών υπηρεσιών των Η.Π.Α. απέτυχε να προβλέψει την κατάρρευση του Μεξικανικού peso και την οικονομική κρίση που ακολούθησε - την πρώτη

³¹⁹ Galvan, Robert N., op. cit., σελ. 355

³²⁰ Turner, Stansfield, (1991), op. cit., σελ. 152.

³²¹ McCurdy, Dave "Glasnost for the CIA", *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 1 (January/February 1994), σελ. 131.

³²² Porteous, Samuel D., (1994), op. cit., σελ. 746.

οικονομική κρίση του 21^{ου} αιώνα³²³ - το 1995-6. Κατά τη διάρκεια αυτής της κρίσης ο Αμερικανός Πρόεδρος δεν είχε στη διάθεσή του τις απαραίτητες πληροφορίες ώστε να λάβει τις βέλτιστες, για το συμφέρον της χώρας του, αποφάσεις διότι «η πληροφόρηση μοιράζονταν και συντονίζονταν ανεπαρκώς μέσα στην κυβέρνηση», όπως ακριβώς είχε συμβεί και στο Pearl Harbor το 1941. Σύμφωνα με τον ιστορικό Ernest May, «Ούτε το Υπουργείο Οικονομικών ούτε η Ομοσπονδιακή Τράπεζα (Federal Reserve) είχαν μία καλή σχέση με την κοινότητα των μυστικών υπηρεσιών».³²⁴ Ο καθηγητής Christopher Andrew σχολίασε σχετικά ότι ενώ από την κρίση αυτή διαφάνηκαν οι περιορισμοί της κοινότητας των Αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών σε ζητήματα οικονομίας, η Επιτροπή Πληροφοριών της Γερουσίας (Senate Intelligence Committee) χαρακτήρισε την απόδοση της CIA ως εξής: «Ήμασταν ειλικρινά εντυπωσιασμένοι από την ποιότητα [των εκτιμήσεων της CIA]». Ο Andrew καταλήγει στο συμπέρασμα ότι:

«Κανένας εντός ή εκτός της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών δεν έχουν συμβιβαστεί με τη νέα εποχή των μαζικών οικονομικών μεταβιβάσεων/συναλλαγών που διαπερνούν τα εθνικά σύνορα».³²⁵

3.5.1.3 Κίνητρα που σχετίζονται με την κοινότητα των υπηρεσιών πληροφοριών

Οι υπηρεσίες πληροφοριών διαθέτουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με άλλες κυβερνητικές υπηρεσίες. Αναλύοντας οικονομικές πληροφορίες οι μυστικές υπηρεσίες διαδραματίζουν ένα μοναδικό ρόλο τον οποίο δε μπορούν να αναλάβουν τα Υπουργεία Οικονομικών και Εμπορίου. Οι υπηρεσίες αυτές έχουν πρόσβαση σε ειδικές μυστικές πηγές και μεθόδους που δεν διατίθενται στις υπόλοιπες κυβερνητικές και μη-κυβερνητικές υπηρεσίες.³²⁶

Ο Francesco Cossiga εκφράζει την άποψη ότι,

«στα πλαίσια της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών η CIA διαθέτει τη μεγαλύτερη εμπειρία και γνώση για να φέρει σε πέρας αυτή την αποστολή. Η CIA έχει μια μακρά ιστορία συλλογής και ανάλυσης οικονομικών πληροφοριών όσον αφορά στους πρώην και σημερινούς

³²³ Σύμφωνα με τον Managing Director του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου - International Monetary Fund (IMF) – Michael Camdessus.

³²⁴ Johnson, Loch K., (1996), op. cit., σελ. 166, Johnson, Loch K., *Bombs, Bugs, Drugs and Thugs: Intelligence and America's Quest for Security* (New York University Press, 2000), σελ. 48.

³²⁵ Andrew, Christopher, "Conclusion: An Agenda for Future Research", στο Jeffreys-Jones, Rhodri & Andrew Christopher, *Eternal Vigilance? 50 years of the CIA* (FrankCass & Company Ltd., 1997), σελ. 228. Δείτε επίσης: Johnson, Loch K., (1996), op. cit., σελ. 164-6.

³²⁶ Zelikow, Philip, op. cit., σελ. 174.

εχθρούς των ΗΠΑ. Η CIA πρέπει να εμπλακεί ενεργά στην αντιμετώπιση της διεθνούς οικονομικής απειλής εναντίον της αμερικανικής εθνικής ασφάλειας.»³²⁷

3.5.2. Αντικίνητρα

Τα αντικίνητρα που αποθαρρύνουν τα κράτη από την εμπλοκή τους σε επιχειρήσεις μακροοικονομικής κατασκοπείας ομαδοποιούνται – για αναλυτικούς λόγους – σε 3 κατηγορίες.

3.5.2.1 Πολιτικά – Διπλωματικά Αντικίνητρα

Η μακροοικονομική κατασκοπεία δημιουργεί προβλήματα στην άσκηση αποτελεσματικής διμερούς και πολυμερούς διπλωματίας από το κράτος-δρώντα. Πιο συγκεκριμένα, αποξενώνει συμμάχους και δημιουργεί προβλήματα στους σχηματιζόμενους εμπορικούς συνασπισμούς. Στο διπλωματικά δύσκολο πεδίο της οικονομικής κατασκοπείας δεν εφαρμόζονται πάντοτε βολικοί διαχωρισμοί μεταξύ εχθρών/αντιπάλων και φίλων/συμμάχων. Στο πεδίο αυτό οι πιθανοί αντίπαλοι μίας χώρας μπορεί να είναι οι πολιτικοί και στρατιωτικοί σύμμαχοί της. Λόγω της απουσίας της πειθαρχίας που επέβαλε ο Ψυχρός Πόλεμος, τα κράτη, όπως και οι σύγχρονες επιχειρήσεις, είναι ελεύθερα να ανταγωνισθούν και να συνεργασθούν ταυτόχρονα. Σε ένα κόσμο στον οποίο τα οικονομικά δεν αποτελούν δευτερεύοντα θέματα και οι αθέμιτες εμπορικές πρακτικές θεωρούνται από κάποιους ως το οικονομικό αντίστοιχο μίας πράξης πολέμου, οι πολύτιμες οικονομικές και εμπορικές πληροφορίες μοιράζονται λιγότερο ελεύθερα μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών συμμαχιών.³²⁸

Είναι ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς το ενδεχόμενο εγκαθίδρυσης δικτύων οικονομικών πληροφοριών παράλληλα με τη λειτουργία των υφιστάμενων δικτύων πληροφοριών στον στρατιωτικό και πολιτικό τομέα. Λαμβάνοντας υπόψη την πιθανότητα διαίρεσης του κόσμου σε περιφερειακά μπλοκ που θα ανταγωνίζονται μεταξύ τους, η Βρετανία ως μέλος της Ε.Ε. θα πρέπει να συνεργάζεται στον τομέα της ανταλλαγής πληροφοριών περισσότερο με τις υπόλοιπες χώρες-μέλη της Ε.Ε. και

³²⁷ Cossiga, Francesco, “The Economic Intelligence Services”, *National Security and the Future*, Vol. 1, No. 1, 2000, <http://pubwww.srce.hr/nsf-journal/vol1cos.html>

³²⁸ Porteous, Samuel, D. “Economic Espionage”, *Commentary No. 32*, Canadian Security Intelligence Service, www.csis-scrs.gc.ca/eng/, 1993, McCurdy, Dave, op. cit., σελ. 130.

λιγότερο με τους πιθανούς ανταγωνιστές της, τις ΗΠΑ και τον Καναδά. Από την άλλη πλευρά οι ΗΠΑ πιθανώς να συνεργάζονται στον τομέα των πληροφοριών περισσότερο με τις χώρες-μέλη της NAFTA. Στον τομέα των διεθνών εμπορικών διαπραγματεύσεων ο διαχωρισμός αυτός μεταξύ της Βόρειας Αμερικής και της Ε.Ε. είναι ήδη εμφανής. Με την πάροδο του χρόνου, όμως, ακόμη και αυτά τα δίκτυα ανταλλαγής πληροφοριών μπορεί να αποδειχθούν πολύ τρωτά, επειδή τα έθνη-κράτη ή ακόμη και ορισμένες διακριτές οικονομικές ζώνες εντός των κρατών μπορεί να στραφούν προς τακτικές συμφωνίες περιορισμένου χρόνου και στόχων δημιουργώντας έτσι πιο ρευστές συμμαχίες όσον αφορά στα οικονομικά ζητήματα.³²⁹

Η πλέον ξεκάθαρη δημόσια παραδοχή της αυξανόμενης σύνδεσης των οικονομικών συμφερόντων και συμφερόντων ασφαλείας με τους εμπορικούς συνασπισμούς βρίσκεται σε μία Γαλλική παγκόσμια στρατιωτική ανασκόπηση (French global military review). Το έγγραφο αυτό, με το οποίο η Γαλλία φιλοδοξεί να επηρεάσει την ατζέντα της Ευρωπαϊκής ασφαλείας, παραδέχεται ότι η ασφάλεια ορίζεται λιγότερο με όρους εδαφικότητας και περισσότερο με όρους οικονομικών και βιομηχανικών συμφερόντων και ότι τα ζωτικά συμφέροντα της Γαλλίας, ιδιαίτερα στο οικονομικό και βιομηχανικό επίπεδο, «ελάχιστα διαχωρίζονται» από εκείνα των υπολοίπων κρατών μελών της Ε.Ε.. Το έγγραφο καλεί για την ανάπτυξη κοινών δομών σε θέματα πληροφοριών (common intelligence structures) και την επακόλουθη μείωση της εξάρτησης της Ευρώπης από τις αμερικανικές πηγές πληροφοριών. Σύμφωνα με ορισμένες αναφορές, η βρετανική άποψη είναι ότι εκτός από τις ανησυχίες για τη διατήρηση μίας ανεξάρτητης βρετανικής ικανότητας,

«είναι παράλογο να αδυνατίσουμε την Αγγλο-Αμερικανική σχέση σε θέματα πληροφοριών ακόμη και με τον κίνδυνο να κατηγορηθούμε από τους ευρωπαϊκούς μας εταίρους ότι είμαστε [διαδραματίζουμε ρόλο σαν το] άλογο της Τροίας».³³⁰

Νέες ισχυρές συμμαχίες καθοδηγούμενες από οικονομικά συμφέροντα θα θέσουν σε δοκιμασία τις παλαιότερες στρατιωτικές και πολιτικές συμμαχίες όπως είναι το NATO και τις συμφωνίες υποκλοπής επικοινωνιών ή τις συμφωνίες SIGINT, όπως εκείνες μεταξύ του Καναδά, της Βρετανίας, των ΗΠΑ και της Αυστραλίας. Είναι αδιανόητο να μην εξασθενίσουν οι στρατιωτικές ή πολιτικές συμμαχίες εάν οι χώρες που εμπλέκονται σ' αυτές αποτελούν μέλη διαφορετικών ανταγωνιστικών δικτύων

³²⁹ Porteous, Samuel D., (1993), *op. cit.*

³³⁰ Porteous, Samuel D., (1998), *op. cit.*, σελ. 90.

συλλογής οικονομικών πληροφοριών που εκπροσωπούν ανταγωνιστικούς εμπορικούς συνασπισμούς.³³¹

3.5.2.2 Αντικίνητρα σχετικά με την Κοινότητα των Υπηρεσιών Πληροφοριών

Ορισμένοι αναλυτές και πολιτικοί υποστηρίζουν ότι οι υπηρεσίες πληροφοριών δε δημιουργήθηκαν για να μελετούν τη διεθνή οικονομία αλλά για να διασφαλίζουν την ασφάλεια των ΗΠΑ. Θεωρούν ότι η πολιτική και στρατιωτική ασφάλεια των ΗΠΑ προέχει έναντι της οικονομικής τους ασφάλειας. Ο Stanley Kober, ερευνητής του Cato Institute σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, διασαφηνίζει το επιχείρημα:

«οι υπηρεσίες πληροφοριών των ΗΠΑ πρέπει να αφιερώσουν τις πηγές τους στις πιο σημαντικές απειλές για την ασφάλεια, κυρίως στη διεθνή τρομοκρατία. Η οικονομική κατασκοπεία βασίζεται σε λανθασμένες υποθέσεις και προκαλεί ζημιές στις σχέσεις των ΗΠΑ με τις κυβερνήσεις με τις οποίες συνεργάζονται προκειμένου να αντιμετωπίσουν σημαντικές απειλές ασφαλείας. Οι μυστικές υπηρεσίες των ΗΠΑ αποτελούν τα μάτια και τα αυτιά της σε έναν επικίνδυνο κόσμο. Ο σκοπός τους είναι να προειδοποιούν τους πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες για τις απειλές, έτσι ώστε να υπάρχει επαρκής χρόνος να ληφθούν μέτρα προστασίας. Όταν οι χρηματοδοτικές πηγές των υπηρεσιών αυτών στρέφονται προς την προσπάθεια βελτίωσης της αμερικανικής ανταγωνιστικότητας, οι υπηρεσίες αυτές είναι λιγότερο ικανές να φέρουν σε πέρας την αποστολή τους που είναι η προστασία της εθνικής ασφαλείας.»³³²

Ο Michael Herman εκφράζει μία παρόμοια άποψη όταν σε άρθρο του αναφέρει ότι:

«...οι υπηρεσίες πληροφοριών αναπτύχθηκαν κυρίως στην περιοχή της εθνικής ασφαλείας και πρέπει να περιορισθούν στη δουλειά τους».³³³

Οι Abram N. Shulsky και Garry J. Schmitt σε άρθρο τους εκφράζουν την άποψη ότι

«Η διεύρυνση του πεδίου της λειτουργίας των υπηρεσιών πληροφοριών διαλύει το κύριο συγκριτικό πλεονέκτημα της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών: την ενασχόληση με μυστικές πληροφορίες.»³³⁴

Ο Philip Zelikow αν και υπέρμαχος της μακροοικονομικής κατασκοπείας εκφράζει σε ένα άρθρο του έναν παρόμοιο περιορισμό:

³³¹ Porteous, Samuel D., (1993), op. cit.

³³² Kober, Stanley, (1996), op. cit.

³³³ Herman, Michael, "Intelligence and Policy: A Comment", *Intelligence and National Security*, Vol. 6, No. 1, 1991, σελ. 238.

³³⁴ Shulsky, A. N. & Schmidt, J.G., (1994/95), op. cit., σελ. 71.

«Οι δραστηριότητες των αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών που στοχεύουν την προαγωγή της οικονομικής της ανταγωνιστικότητας πρέπει να είναι συμβατές με τη συνολική αποστολή των υπηρεσιών αυτών στα πλαίσια της πολιτικής και στρατιωτικής σφαίρας δραστηριοτήτων τους. Δε θα πρέπει να τους αποσπά την προσοχή από τις τελευταίες.»³³⁵

Σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές, οι πληροφορίες που συλλέγονται μέσω οικονομικής κατασκοπείας είναι «άχρηστες σε τακτικό επίπεδο» επειδή τα στελέχη των υπηρεσιών πληροφοριών δε διαθέτουν τις απαραίτητες οικονομικές γνώσεις, ενώ δημιουργούνται και προβλήματα στην διανομή των πληροφοριών αυτών.³³⁶ Στο σημείο αυτό ο Porteous παραθέτει το αντεπιχείρημα ότι κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου οι υπηρεσίες πληροφοριών ξόδεψαν σημαντικό χρόνο και ενέργεια προκειμένου να συλλέξουν και να αναλύσουν πληροφορίες περίπλοκων στρατιωτικών τεχνολογιών για τις οποίες πολλές φορές οι πράκτορες δεν είχαν ακριβή γνώση. Και τις περισσότερες φορές πέτυχαν στην αποστολή αυτή. Οι ίδιες τεχνικές για την απόκτηση των στρατιωτικών πληροφοριών μπορεί να χρησιμοποιηθούν και στην περίπτωση των οικονομικών πληροφοριών χωρίς μεγάλη δυσκολία.³³⁷

Ένα άλλο αντικίνητρο που εμπίπτει σε αυτήν την κατηγορία είναι ότι η κοινότητα των Αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών δε μπορεί να ανταγωνισθεί την ποιότητα των αναλύσεων των κυβερνητικών και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων που ασχολούνται με τη μελέτη οικονομικών ζητημάτων.³³⁸ Ο Pratap Chattergee υποστηρίζει ότι η εμπλοκή της CIA στην ανάλυση οικονομικών πληροφοριών δεν έχει κανένα κέρδος διότι παρόμοια προγράμματα εκτελούν μία σειρά από κυβερνητικά, οικονομικά και ακαδημαϊκά ιδρύματα. Ο Lawrence Summers αξιωματούχος του Υπουργείου Οικονομικών, δήλωσε ότι δε μπορεί να κατανοήσει πώς η κοινότητα των μυστικών υπηρεσιών μπορεί να προσθέσει κάτι περισσότερο στις αναφορές για την οικονομική κατάσταση των Ευρωπαϊκών χωρών, που παράγουν οι αναλυτές των οικονομικών υπηρεσιών της Αμερικανικής κυβέρνησης ή οι αναλυτές της Wall Street, βασισμένοι σε δημόσιες πληροφορίες. Οι επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα χρησιμοποιούν πιο σύγχρονες μεθόδους επεξεργασίας των πληροφοριών. Οι on-line υπηρεσίες παρέχουν πλέον στους αναλυτές του ιδιωτικού τομέα τη δυνατότητα πρόσβασης σε ένα τεράστιο σύνολο αναφορών και δεδομένων.

³³⁵ Zelikow, Philip, op. cit.

³³⁶ Porteous, Samuel D., "Economic Espionage II", *Commentary No. 46*, Canadian Security Intelligence Service, www.csis-scirs.gc.ca/eng/, 1994.

³³⁷ Ibid.

³³⁸ Chattergee, Pratap, op. cit.

Οι αναλύσεις τους καθορίζουν το γενικό επίπεδο συζήτησης στις εφημερίδες και στις εκδόσεις σχετικά με το εμπόριο. Επίσης, διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (International Monetary Fund-IMF) και η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) πραγματοποιούν παρόμοια εργασία με αυτή της CIA, αφού και αυτοί συλλέγουν και αναλύουν πληροφορίες για τις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις. Το έργο αυτό δεν αποτελεί πλέον αποκλειστικότητα της CIA.³³⁹

Οι Berkowitz και Goodman θεωρούν ότι στην εποχή μας,

«πολλοί οργανισμοί συλλέγουν και αναλύουν οικονομικές πληροφορίες για τις παγκόσμιες οικονομικές εξελίξεις. (Dow Jones, McGraw-Hill, Dun & Bradstreet) Επιπλέον, υπάρχουν αναλυτές που αναλύουν τις αναλύσεις άλλων αναλυτών.»³⁴⁰

Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι ότι έχει διαμορφωθεί (και συνεχίζει να διαμορφώνεται) ένας μεγάλος όγκος πληροφοριών από την πλευρά του ιδιωτικού τομέα, ο οποίος τίθεται στη διάθεση των διαμορφωτών των πολιτικών αποφάσεων.

Ένα άλλο αντικίνητρο απορρέει από τη λεγόμενη «Επανάσταση των Ανοικτών Πηγών». Ορισμένοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι πλέον η συλλογή του μεγαλύτερου ποσοστού μακροοικονομικών πληροφοριών πραγματοποιείται από ανοικτές πηγές.³⁴¹ Σύμφωνα με την αναφορά του 1996 της Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community, «περίπου το 95% της ανάλυσης οικονομικών θεμάτων προέρχεται από ανοικτές πηγές.»³⁴² Ο Loch Johnson υπολογίζει ότι σήμερα το 90 με 95% των πληροφοριών προέρχεται από ανοικτές πηγές. Ορισμένοι αναλυτές θεωρούν ότι η CIA είναι απρόθυμη να παραδεχθεί πόσο πολύ στηρίζεται σε ανοικτές πηγές, επειδή ορισμένοι αξιωματούχοι της φοβούνται ότι το Κογκρέσο δε θα εγκρίνει τη χρηματοδότηση αναλυτών που «απλά διαβάζουν τις εφημερίδες». Όμως, όλες οι υπηρεσίες που συλλέγουν και αναλύουν οικονομικές πληροφορίες πρέπει να συνειδητοποιήσουν το αυτονόητο: ότι η παγκόσμια οικονομία λειτουργεί στη βάση των δημοσίως διαθέσιμων πληροφοριών.³⁴³ Το αντεπιχείρημα που παραθέτουν οι υποστηρικτές ενός προγράμματος μακροοικονομικής κατασκοπείας είναι ότι ακόμη και στην εποχή του CNN και του Internet υπάρχουν μυστικά. Επιπλέον δεν τίθεται θέμα σύμπτωσης αρμοδιοτήτων με άλλους οργανισμούς που συλλέγουν οικονομικές πληροφορίες. Μόνο οι μυστικές υπηρεσίες

³³⁹ Ibid, Zelikow, Philip, op. cit., σελ. 169.

³⁴⁰ Berkowitz, Bruce D., *Best Truth: Intelligence in the Information Age* (Yale University Press, 2000), σελ. 109.

³⁴¹ Johnson, Loch K., "Spies", *Foreign Policy* (September/October 2000), σελ. 22.

³⁴² Ibid.

³⁴³ Zelikow, Philip, op. cit., σελ. 171.

έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν νόμιμα μυστικές μεθόδους με σκοπό τη συλλογή και ανάλυση πληροφοριών. Η CIA έχει αναπτύξει και εφαρμόσει μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών, νέες μεθόδους για τη συλλογή δεδομένων τις οποίες δε διαθέτουν άλλες κρατικές υπηρεσίες, αλλά ούτε και ο ιδιωτικός τομέας. Εκ πρώτης όψεως μπορεί να φαίνεται ότι το έργο που κάνει η CIA μπορεί να το εκπληρώσει εξίσου αποτελεσματικά και η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου (Library of Congress), όμως σε τελική ανάλυση, τέτοιου είδους οργανισμοί δεν έχουν στελεχωθεί και εξοπλισθεί για να συγκεντρώνουν μία τέτοια ποικιλία πληροφοριών, να τις αντιπαρατάσσουν με τις πληροφορίες που συλλέγουν μέσω μυστικών μεθόδων και να παρέχουν μία ανάλυση-σύνθεση που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των αξιωματούχων της εκτελεστικής εξουσίας. Τέτοιου είδους πληροφορίες δε διαθέτουν ιδιωτικές επιχειρήσεις συλλογής πληροφοριών όπως είναι η Oxford Analytica και η Economist Intelligence Unit.³⁴⁴ Ο Loch Johnson υποστηρίζει ότι οι ανοικτές πηγές δεν αποτελούν πανάκεια.³⁴⁵ Σύμφωνα με μία μελέτη της CIA του 1996 σχετικά με τις πληροφορίες που παρέχει το Internet, μεταξύ των εκατομμυρίων σελίδων του διαδικτύου μόνο το 1% περιέχουν σημαντικές πληροφορίες για τις μυστικές υπηρεσίες.³⁴⁶ Ο Ray Cline, πρώην αναπληρωτής διευθυντής πληροφοριών της CIA, χαρακτηρίζει την κατασκοπεία ως την αναζήτηση των μη διαθέσιμων πληροφοριών από τις ανοικτές πηγές.³⁴⁷

Οι κύριες πηγές των οικονομικών πληροφοριών είναι, με αξιολογική σειρά, οι ακόλουθες: οι ανοικτές πηγές (overt sources), οι ανοικτές αναφορές (overt reporting) και οι μυστικές αναφορές (clandestine reports). Οι ανοικτές πηγές κυμαίνονται από επίσημες εκδόσεις στατιστικών, εφημερίδες, ραδιοφωνικές εκπομπές, εκδόσεις σχετικές με εμπορικά ζητήματα, μέχρι τις μελέτες του IMF που εξετάζουν την κατάσταση της οικονομίας σε κάθε χώρα. Οι μη διαβαθμισμένες πληροφορίες συνιστούν τη βάση κάθε οικονομικής ανάλυσης και παρέχουν το κατάλληλο πλαίσιο για να γίνει η ερμηνεία του διαβαθμισμένου υλικού και πώς το υλικό αυτό ταιριάζει στην όλη εικόνα. Η αυξημένη διάθεση των οικονομικών πληροφοριών από τον ιδιωτικό τομέα, τους διεθνείς οργανισμούς και τους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς θέτουν μία σημαντική ερώτηση: Πρέπει η κυβέρνηση να ασχολείται με τη συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών; Εάν ένας οργανισμός εκτός της

³⁴⁴ Porteous, Samuel D., (1998), op. cit., σελ. 81.

³⁴⁵ Johnson, Loch K., (September/October 2000), op. cit., σελ. 24.

³⁴⁶ Ibid.

³⁴⁷ Ibid.

αμερικανικής κυβέρνησης έχει τη δυνατότητα να εκπληρώσει το ίδιο αποτελεσματικά ή και καλλίτερα αυτό το έργο, γιατί οι υπηρεσίες συλλογής και ανάλυσης πληροφοριών να μην χρησιμοποιούν τις ήδη υπάρχουσες πληροφορίες και αναλύσεις; Ο Philip Zelikow υποστηρίζει ότι οι υπηρεσίες αυτές πρέπει να κάνουν ακριβώς αυτό, να εκμεταλλευθούν, δηλαδή, την επαρκή συλλογή και ανάλυση πληροφοριών από τις παραπάνω πηγές και να αποφύγουν να εκτελούν το ίδιο έργο. Παρόλ' αυτά η κυβέρνηση διατηρεί μία μοναδική ευθύνη για τη συλλογή και ετοιμασία των οικονομικών πληροφοριών.³⁴⁸

Ένα ακόμη εμπόδιο για την εμπλοκή των υπηρεσιών πληροφοριών στην μακροοικονομική κατασκοπεία σύμφωνα με τους επικριτές αυτής της δραστηριότητας είναι και το ότι οι Αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες στερούνται εξειδικευμένου προσωπικού.³⁴⁹ Η κύρια ερώτηση που χρήζει απάντησης είναι εάν οι υπηρεσίες πληροφοριών έχουν κάποιο ειδικό πλεονέκτημα ώστε να παρέχουν αυτές τις πληροφορίες. Ακόμη και οι πρόσφατοι διευθυντές της CIA και DCI έχουν εκφράσει το σκεπτικισμό τους για το εάν οι υπηρεσίες πληροφοριών πρέπει να εμπλακούν σε αυτόν τον τομέα. Ο William Webster υποστηρίζει ότι ο κόσμος της διεθνούς οικονομίας και του εξωτερικού εμπορίου είναι σημαντικός, αλλά αμφέβαλλε ότι οι υπηρεσίες πληροφοριών μπορούν να διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο στην ανάλυσή του. Διαθέτει η κοινότητα των μυστικών υπηρεσιών την απαραίτητη εξειδίκευση για την ανάλυση των εξελίξεων στη διεθνή αγορά; Ο George Soros κέρδισε δισεκατομμύρια δολάρια λόγω της ικανότητάς του να βρίσκεται πιο μπροστά από όλους τους αναλυτές στην ανάλυση των νομισματικών ισοτιμιών. Μπορεί ένας δημόσιος λειτουργός της γραφειοκρατίας των υπηρεσιών πληροφοριών να τα καταφέρει καλλίτερα; Εάν ναι, γιατί θα εργάζεται για την κυβέρνηση αφού θα μπορεί να αμείβεται πλουσιοπάροχα στον ιδιωτικό τομέα; Μπορεί η Αμερικανική κυβέρνηση να προσελκύσει στελέχη της ίδιας δυναμικότητας με εκείνα που εργάζονται στην Goldman Sachs, την Credit Suisse/First Boston, τη Merrill Lynch και σε άλλες πολλές εταιρείες επενδύσεων; Μπορεί κάποιος να απαιτεί από έναν αναλυτή των μυστικών υπηρεσιών που έχει ξοδέψει το μεγαλύτερο μέρος της καριέρας του στα γρανάζια της κυβερνητικής γραφειοκρατίας να καταλαβαίνει τη λειτουργία των ιδιωτικών επιχειρήσεων και των χρηματοπιστωτικών οργανισμών; Ο ιδεατός τύπος οικονομικού αναλυτή είναι εκείνος που είναι επιτυχημένος στα διεθνή οικονομικά. Η εμπειρία έχει

³⁴⁸ Zelikow, Philip, (1997), *op. cit.*, σελ. 173.

³⁴⁹ Berkowitz, Bruce D., (2000), *op. cit.*, σελ. 109.

τεράστια σημασία. Όμως τέτοιου είδους εξειδικευμένοι αναλυτές πρώτης τάξεως είναι αδιανόητο να δεχθούν να εργασθούν για λογαριασμό της κυβέρνησης.³⁵⁰

Ο Abram Shulsky θεωρεί ότι

«η συμβολή των μυστικών υπηρεσιών στην ανάλυση οικονομικών πληροφοριών είναι μικρή. Οι υπηρεσίες αυτές δεν προσελκύουν αναλυτές υψηλής ποιότητας σε οικονομικά ζητήματα. Η ελευθερία της ακαδημαϊκής ζωής είναι πιο ελκυστική για τους πολιτικούς επιστήμονες, ακόμη και αν οι μισθοί τους στα πανεπιστήμια είναι χαμηλότεροι. Επιπλέον οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και οι τράπεζες απορροφούν το εξειδικευμένο αυτό δυναμικό αφού τους παρέχουν καλλίτερες συνθήκες εργασίας και πολύ υψηλότερους μισθούς. Δεν υπάρχει λόγος να αναμένουμε ότι οι οικονομικές αναλύσεις των υπηρεσιών πληροφοριών θα είναι καλλίτερες από εκείνες των οικονομολόγων της επιχειρηματικής κοινότητας.»³⁵¹

Ο George Tenet σε πρόσφατο άρθρο του στο εξειδικευμένο περιοδικό για ζητήματα μυστικών υπηρεσιών και πληροφοριών *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* αποδέχθηκε ότι η CIA αντιμετωπίζει πρόβλημα στρατολόγησης εξειδικευμένου προσωπικού:

«Γνωρίζουμε ότι η κοινότητα των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών δε διαθέτει το μονοπώλιο όσον αφορά τα ευφυή στελέχη της, και έτσι αναζητούμε ειδικούς στον ακαδημαϊκό χώρο και σ' αυτόν της βιομηχανίας. Σήμερα η CIA εμπλέκεται στη μεγαλύτερη εκστρατεία στρατολόγησης στελεχών που έχει πραγματοποιηθεί μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Αντιμετωπίζουμε μεγάλο ανταγωνισμό από την πλευρά του ιδιωτικού τομέα. Λέω στους διακεκριμένους φοιτητές ότι ελπίζω να σκεφθούν σοβαρά μία καριέρα στις υπηρεσίες πληροφοριών των ΗΠΑ. Δεν μπορούμε να τους προσφέρουμε ένα μισθό αντάξιο εκείνων του ιδιωτικού τομέα. Κανένας δεν εργάζεται στις μυστικές υπηρεσίες λόγω των χρημάτων. Δε θα γίνουν πλούσιοι ποτέ.»³⁵²

3.5.2.3 Πρακτικά Αντικίνητρα

Οι αναλυτές και οι διαμορφωτές πολιτικής που ασχολούνται με τις οικονομικές πληροφορίες αντιμετωπίζουν μία σειρά από προβλήματα ανάλυσης παρόμοια με εκείνα που προκύπτουν και στην ανάλυση άλλου είδους πληροφοριών. Τέσσερις παράγοντες πρέπει να ληφθούν υπόψη:

Πρώτον, η ανάλυση οικονομικών πληροφοριών δεν αποτελεί τη μοναδική δραστηριότητα. Ορισμένοι αντιλαμβάνονται τη δραστηριότητα αυτή ως μία αναλυτική διαδικασία στην οποία τα κενά γνώσεων καλύπτονται και οι αβεβαιότητες

³⁵⁰ Ibid, p. 109.

³⁵¹ Shulsky, Abram N., (1993), op. cit., σελ. 63.

³⁵² Tenet, George J., (2000), op. cit., σελ. 141-42.

επιλύονται. Για μερικούς άλλους αναλυτές, πρόκειται για μία πιο δημοφιλή δραστηριότητα, γνωστή ως «κατασκοπεία». Ο Gregory Treverton διαχωρίζει τις πολλές όψεις των οικονομικών πληροφοριών σε τρεις βασικές κατηγορίες που αποδίδουν οκτώ διαφορετικούς τύπους καθηκόντων. Οι τρεις κατηγορίες είναι οι ακόλουθες:

- 1) Στρατηγικές – Τακτικές.
- 2) Επιθετικές – Αμυντικές.
- 3) Η κυβέρνηση ως καταναλωτής αυτών των πληροφοριών – ο ιδιωτικός τομέας ως καταναλωτής αυτών των πληροφοριών.

Τα ερωτήματα που τίθενται σχετικά με τις οικονομικές πληροφορίες δε λένε τίποτε από μόνα τους. Εξαρτώνται από τις αντιμαχόμενες ερμηνείες για το πού θα δώσει έμφαση κανείς, πώς θα μετρήσει ό,τι παρατηρεί, τί ερωτήσεις θα τον βασανίσουν όσον αφορά στις πληροφορίες που συνέλλεξε, και πώς θα ερμηνεύσει αυτές τις πληροφορίες. Ακόμη και εάν περιοριζόμαστε σε ζητήματα ανάλυσης η ύπαρξη αντιφάσεων συνεχίζεται. Παραδείγματος χάρη, στους σκοπούς των υπηρεσιών πληροφοριών συμπεριλαμβάνεται και η επιβεβαίωση της συμμόρφωσης των κρατών με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις διεθνείς οικονομικές συνθήκες που έχουν υπογράψει. Επιφανειακά φαίνεται ότι η εκπλήρωση του σκοπού αυτού είναι εύκολη.

Όμως, στην πραγματικότητα ο σκοπός αυτός είναι πολύπλοκος και αποτελείται από διάφορα μέρη, καθένα από τα οποία επιτρέπει την υποκειμενική κρίση. Ποιές είναι οι υποχρεώσεις του Μεξικού σύμφωνα με τη NAFTA; Πώς ορίζεται η συμμόρφωση; Ποιά είναι η συμπεριφορά του Μεξικού; Ποιές είναι οι επιπτώσεις των πράξεών του; Τί είδους αποδείξεις είναι απαραίτητες για να τεκμηριώσουμε τη μη συμμόρφωσή του; Από την εμπειρία που έχουμε σχετικά με την επιβεβαίωση της τήρησης των συμφωνιών για τον έλεγχο των εξοπλισμών κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου προκύπτει ότι η απάντηση σε τέτοιου είδους ερωτήσεις είναι πολύ δύσκολη. Ενώ η συλλογή οικονομικών πληροφοριών με μυστικές μεθόδους (μη διαθέσιμων με τη χρήση άλλων μεθόδων) παραμένει μία αποστολή των υπηρεσιών πληροφοριών, η προστιθέμενη αξία που προσδίδεται από την ανάλυσή τους είναι ένα ζήτημα που αμφισβητείται. Πολλοί διαμορφωτές πολιτικής φυλάσσουν ευλαβικά τη λειτουργία αυτή και αντιμετωπίζουν την ανάλυση εκ μέρους των υπηρεσιών πληροφοριών ως μη επιθυμητή εισβολή στη δική τους περιοχή. Θεωρητικά, εάν οι διαμορφωτές της πολιτικής ενημερώσουν τους

αξιωματούχους των υπηρεσιών πληροφοριών για τις ανάγκες τους, οι υπηρεσίες αυτές θα μπορούσαν να συλλέξουν οικονομικές πληροφορίες χρήσιμες για τους πολιτικούς. Αυτή η άποψη, όμως, αγνοεί την παραδοσιακά αποδεκτή ανάγκη διατήρησης κάποιας απόστασης μεταξύ εκείνων που έχουν καθήκον την παροχή αξιόπιστων πληροφοριών και εκείνων που διαμορφώνουν την πολιτική. Το γεγονός αυτό αποτελεί μία ακόμη αιτία για τη σύγκρουση μεταξύ των οικονομικών τμημάτων της κυβέρνησης και των υπηρεσιών πληροφοριών. Ο πρώην DCI Stansfield Turner περιγράφει αυτή τη σύγκρουση ως σύγκρουση μεταξύ «φρέσκων πληροφοριών» (“fresh intelligence”) και «καθιερωμένης πολιτικής» (“established policy”). Η ανάγκη αυτού του διαχωρισμού αμφισβητείται από ορισμένους αναλυτές οι οποίοι θεωρούν ότι απλά αντικαθιστά τις προκαταλήψεις των διαμορφωτών της πολιτικής, όσον αφορά στην ανάλυση των πληροφοριών, με τις προκαταλήψεις της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών.

Δεύτερον, ακόμη κι αν παραδεχθούμε ότι τέτοιες ερωτήσεις μπορούμε να τις δημιουργήσουμε παρά να τις λάβουμε ως δεδομένες, όλες τους δε θα έχουν την ίδια μορφή. Ο Treverton διακρίνει μεταξύ γρίφων (puzzles) και μυστηρίων (mysteries). Υπάρχουν απαντήσεις στους γρίφους (μέσω συσώρευσης πληροφοριών), αλλά στα μυστήρια δε μπορούν να δοθούν απαντήσεις. Η συλλογή και ανάλυση πληροφοριών βοηθάει τους αναλυτές να διαμορφώσουν απαντήσεις αλλά αυτές δεν είναι οριστικές. Κάποια στοιχεία αμφιβολίας ή αβεβαιότητας θα συνεχίσουν να υπάρχουν. Το ερώτημα εάν η Γαλλία έχει δωροδοκήσει κυβερνητικούς αξιωματούχους στη Βραζιλία προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα συμβόλαιο προς όφελος μιας γαλλικής εταιρείας αποτελεί ένα γρίφο που μπορεί να επιλυθεί. Το να κρίνουμε εάν θα συνεχισθούν οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις στην Πολωνία, αποτελεί ένα μυστήριο. Ο Shlomo Gazit, πρώην Διευθυντής της Ισραηλινής Στρατιωτικής Κατασκοπείας έκανε μία διάκριση μεταξύ εκτίμησης πληροφοριών και μαντικών ικανοτήτων και διαχώρισε την ανάλυση που στηρίζεται σε αποδείξεις και την υποθετική/αναπόδεικτη ανάλυση. Μία δεκαετία νωρίτερα, ο Harry Howe Ransom προχώρησε σε μία παρόμοια διάκριση μεταξύ γνωστού (knowable) και άγνωστου (unknowable), εκείνου που μπορεί να προβλεφθεί με λογική βεβαιότητα και εκείνου που μπορεί να προβλεφθεί μόνο με βάση τους βαθμούς πιθανοτήτων.

Τρίτον, το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ του πολιτικού (του διαμορφωτή της πολιτικής) και του αναλυτή που τόσο συχνά παρουσιάζεται στην ανάλυση πολιτικο-στρατιωτικών πληροφοριών, κάνει την εμφάνισή του και στην ανάλυση οικονομικών

πληροφοριών. Τα Υπουργεία Οικονομικών και Εμπορίου αποδεικνύουν την εκπληκτική αντίθεση στις απόψεις τους για το τί περιμένουν από τις υπηρεσίες πληροφοριών. Το πρώτο επιθυμεί «μυστικές πληροφορίες» (“secret tidbits”), ενώ το δεύτερο στηρίζεται στην κοινότητα των υπηρεσιών πληροφοριών για επιτελική εργασία προκειμένου να συναρμολογήσει ορισμένες πολιτικές πρωτοβουλίες. Η Carla Hills, Ειδική Εκπρόσωπος Εμπορίου (Special Trade Representative – STR) του Προέδρου Bush χρησιμοποίησε ελάχιστα τις οικονομικές πληροφορίες που της παρείχε η CIA, ενώ ο ομόλογός της κατά την Προεδρία του Clinton, Mickey Kantor θεώρησε πολύ χρήσιμες τις πληροφορίες αυτές στη διεξαγωγή εμπορικών διαπραγματεύσεων. Η βιβλιογραφία σχετικά με το στρατιωτικό και διπλωματικό αιφνιδιασμό είναι γεμάτη από παραδείγματα αιφνιδιασμών που συμβαίνουν ακόμη και στις περιπτώσεις που έχει δοθεί προειδοποίηση. Ο οικονομικός αιφνιδιασμός παρουσιάζει μία ίδια τάση. Μία περίπτωση είναι η κρίση του χρέους του τρίτου κόσμου της δεκαετίας του 1980. Από την πλεονεκτική της θέση η CIA έστειλε επανειλημμένως προειδοποιήσεις στο Υπουργείο Οικονομικών για το διογκωμένο πρόβλημα του χρέους οι οποίες αγνοήθηκαν. Προέβη επίσης και σε μία προσωπική παρουσίαση στο Πρόεδρο Reagan. Η ανάλυση του συγκεκριμένου προβλήματος από την υπηρεσία είχε ελάχιστο αντίκτυπο διότι το Υπουργείο Οικονομικών πίστευε ότι δε χρειαζόταν πρόσθετες πληροφορίες ή αναλύσεις προκειμένου να διαχειριστεί το πρόβλημα. Κάτι που χειροτέρεψε περισσότερο την κατάσταση ήταν η απροθυμία της CIA να προτείνει λύσεις. Απλά σημείωσε ότι το πρόβλημα δεν ήταν δυνατόν να επιλυθεί. Από την πλευρά του Υπουργείου Οικονομικών, οι εκτιμήσεις της CIA συνέβαλαν ελάχιστα στην επίλυση των καθημερινών προβλημάτων επειδή αποτελούσαν μακροχρόνιες προβλέψεις. Σύμφωνα με τον Paul Krugman, οικονομολόγο του Council of Economic Advisors, «η CIA απλά δεν ανταποκρινόταν στο τι συνέβαινε στην εσωτερική διαδικασία [λήψης αποφάσεων]».

Παρ’ όλες τις σημαντικές ομοιότητες μεταξύ των οικονομικών και των πολιτικο-στρατιωτικών πληροφοριών, τρεις στενά συνδεδεμένες διαφορές επηρεάζουν τον κατάλληλο βαθμό της εμπλοκής της κοινότητας των μυστικών υπηρεσιών σε αυτόν τον τομέα. Πολλές από τις πληροφορίες που χρησιμοποιούνται στην οικονομική ανάλυση προέρχονται από ανοικτές/ελεύθερες πηγές (open sources). Η δημόσια φύση των οικονομικών δεδομένων αλλάζει δραματικά τη σχέση μεταξύ του καταναλωτή οικονομικών πληροφοριών και του αναλυτή οικονομικών πληροφοριών, εφόσον ενδεχομένως και οι δύο να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης

στις ίδιες πληροφορίες. Έχει μεταβληθεί επίσης η σχέση μεταξύ εκείνων που συλλέγουν τις πληροφορίες και εκείνων που τις αναλύουν σε σύγκριση με τον πολιτικό-στρατιωτικό τομέα από τη στιγμή που οι δεύτεροι εξαρτώνται λιγότερο από τους πρώτους κατά τη διάρκεια της εκπλήρωσης του καθήκοντός τους. Τέλος, υπάρχουν διαφορές στο ποιός καταναλώνει (ή ποιός πρέπει να καταναλώνει) το τελικό προϊόν. Κάτι αντίστοιχο του αποφθέγματος «η πολιτική έχει τοπικό χαρακτήρα» (“all politics is local”) ισχύει και στη σφαίρα της οικονομίας: η οικονομία έχει τοπικό χαρακτήρα (“economics are local”). Ενώ οι περισσότεροι πολιτικοί της νομοθετικής εξουσίας συναινούν ακόμη στο ότι ζητήματα πολέμου και ειρήνης αποτελούν προνομιακό πεδίο του προέδρου των ΗΠΑ, λίγοι συναινούν σε μία παρόμοια θέση του προέδρου των ΗΠΑ όσον αφορά στα διεθνή οικονομικά ζητήματα. Γι’ αυτούς τα διεθνή οικονομικά θέματα φιλτράρονται μέσω των εσωτερικών φακών που είναι πολύ ευαίσθητοι στη δημιουργία ή στέρηση τοπικών ευκαιριών εργασίας. Περισσότερο από τις πολιτικο-στρατιωτικές πληροφορίες κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, οι οικονομικές πληροφορίες έχουν πολλαπλούς αποδέκτες που πιθανώς να προσδιορίζουν με διαφορετικούς τρόπους τα προβλήματα και τα χρονικά περιθώρια στα οποία θα προσπαθήσουν να τα επιλύσουν.³⁵³

Ο Ernest May έχει αναλύσει θέματα σχετικά με το ρόλο των υπηρεσιών πληροφοριών στην συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών. Ο May υποστηρίζει ότι παρά την ύπαρξη αξιωματούχων που λειτουργούν ως σύνδεσμοι μεταξύ των υπηρεσιών πληροφοριών και των Υπουργείων Οικονομικών, Εμπορίου, και το Γραφείο του Ειδικού Εκπροσώπου Εμπορίου (Office of the Special Trade Representative), το Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (National Security Council-NSC) δεν έχει στο παρελθόν επιτύχει στην αντιμετώπιση οικονομικών θεμάτων. Κλασικό παράδειγμα η αποτυχία του να αντιμετωπίσει την κρίση στη Λατινική Αμερική στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Αν και ο διευθυντής του NSC προειδοποίησε τον Πρόεδρο, το πρόβλημα συνίστατο στο ότι «ούτε το Υπουργείο Οικονομικών ούτε το Federal Reserve έβλεπαν το NSC ως έναν οργανισμό στα πλαίσια του οποίου θα μπορούσε αντιμετωπιζόταν ένα πρόβλημα που ενέπιπτε στους δικούς τους τομείς και δεν είχαν αναπτύξει και τις καλλίτερες σχέσεις με την κοινότητα των μυστικών υπηρεσιών. Το αποτέλεσμα της έλλειψης συντονισμού ήταν κάθε οργανισμός που ασχολήθηκε με την κρίση στη Λατινική Αμερική να κρατήσει

³⁵³ Hastedt, Glenn, op. cit., σελ. 388-391.

τις απόψεις του για τον εαυτό του. Στα πλαίσια της παραπάνω κρίσης εκφράστηκαν ισχυρισμοί ότι οι υπηρεσίες πληροφοριών έβαλαν κοριοίς στο software διάφορων διεθνών οικονομικών οργανισμών/ιδρυμάτων που εμπλέκονταν στην κρίση προκειμένου να παρατηρήσουν πιο αποτελεσματικά την κατάσταση. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε εάν αυτό πράγματι συνέβη. Δεν πρέπει άλλωστε να λησμονούμε ότι ένας βασικός περιορισμός όσων ασχολούνται με ζητήματα πληροφοριών και υπηρεσιών πληροφοριών, ότι για τις δραστηριότητες αυτές ενημερώνονται μόνο τα πολύ υψηλά ιστάμενα πρόσωπα και ακόμη και ανώτατοι αξιωματούχοι των υπηρεσιών αυτών δεν έχουν την πλήρη εικόνα. Παρατηρείται σαφώς μία επιθυμία του Λευκού Οίκου «να αναπτυχθούν νέες στρατηγικές για την ανάλυση, παραγωγή και διανομή (συμπεριλαμβανομένων των στενότερων σχέσεων μεταξύ των παραγωγών και των καταναλωτών των πληροφοριών) έτσι ώστε το τελικό προϊόν να ανταποκρίνεται καλλίτερα στις ανάγκες των καταναλωτών. Η επανεξέταση των περιορισμών στη διανομή των πληροφοριών που ισχύουν για λόγους ασφαλείας, όπου είναι δυνατόν, θα καταστήσει τις πληροφορίες πιο χρήσιμες για τους καταναλωτές.» Το έγγραφο του Προέδρου, επίσης –όπως και η έκθεση «Aspin-Brown» για λογαριασμό του Κογκρέσου- δίνει έμφαση στον καλλίτερο συντονισμό μεταξύ ανοικτής και μυστικής συλλογής. «Advocacy Centre»: στο Υπουργείο Εμπορίου. Το κέντρο αυτό «στελεχώνεται από ειδικούς που παρακολουθούν λεπτό προς λεπτό, την κατάσταση χιλιάδων τεράστιων προγραμμάτων στον κόσμο τα οποία προσπαθούν να κερδίσουν οι αμερικανικές επιχειρήσεις». Η πρόοδος των ανταγωνιστών αποτελεί επίσης ένα σημαντικό στόχο. Ένας ανώνυμος αξιωματούχος δήλωσε για το κέντρο αυτό ότι: «η βασική ιδέα είναι να συγκεντρώσουμε όλη την ισχύ της κυβέρνησης ώστε να πιέσουμε υπέρ των αμερικανικών επιχειρήσεων».³⁵⁴

Η πολιτική ηγεσία των ΗΠΑ και οι ιθύνοντες των Αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών θα πρέπει να γνωρίζουν τις δυνατότητες και τους περιορισμούς των υπηρεσιών αυτών και να μην αναμένουν από αυτές θαύματα. Πρέπει να λάβουν σοβαρά υπόψη τους την άποψη του Glenn Hastedt:

«Όπως θα εξακολουθήσουν να συμβαίνουν στρατιωτικοί αιφνιδιασμοί παρά την έμφαση εκ μέρους των υπηρεσιών πληροφοριών στη δομή δυνάμεων, τα δόγματα και τις επιχειρήσεις, θα εξακολουθήσουν να λαμβάνουν χώρα και οικονομικοί αιφνιδιασμοί, ακόμη και εάν οι

³⁵⁴ Ibid.

μυστικές υπηρεσίες αφιερώσουν περισσότερους πόρους και μέσα στη συλλογή και ανάλυση οικονομικών πληροφοριών.»³⁵⁵

Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να γνωρίζουν πώς θα χρησιμοποιήσουν τις υπηρεσίες πληροφοριών προκειμένου να κάνουν τα ό,τι είναι ανθρωπίνως δυνατόν για να αποφύγουν αυτούς τους οικονομικούς και τεχνολογικούς αιφνιδιασμούς.

3.6 Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

Η μακροοικονομική κατασκοπεία αποτελεί μία παραδοσιακή συμπεριφορά των κρατών, τα οποία, όπως είδαμε, δε διστάζουν να τη χρησιμοποιούν όχι μόνον εναντίον αντιπάλων, αλλά και εναντίον συμμάχων.

Η μελέτη των πολιτικών μακροοικονομικής κατασκοπείας της πρώην Σοβιετικής Ένωσης/Ρωσίας, της Γαλλίας, της Ιαπωνίας και των Η.Π.Α. αποδεικνύει ότι τα παραπάνω αντικίνητρα δεν απέτρεψαν τα κράτη αυτά από την άσκηση μακροοικονομικής κατασκοπείας, δραστηριότητα που θα την ασκούν, όπως φαίνεται, και στο μέλλον. Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, η συνεχής ανάπτυξη και βελτίωση της οικονομικής και τεχνολογικής βάσης ενός κράτους αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την αύξηση της στρατιωτικής ισχύος, επομένως, το πιο σημαντικό κίνητρο άσκησης μακροοικονομικής κατασκοπείας είναι η αποτελεσματικότερη παρακολούθηση των διεθνών οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων, οι οποίες επηρεάζουν τη σχετική ισχύ των κρατών. Σε έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από ραγδαία οικονομική και τεχνολογική πρόοδο είναι ζωτικό, τόσο για τη στρατιωτική όσο και για την οικονομική ασφάλεια ενός κράτους, να ασκεί μακροοικονομική κατασκοπεία για να μην μείνει πίσω στις οικονομικά και τεχνολογικά, κάτι που θα επηρεάσει αρνητικά τη σχετική του ισχύ σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη – συμμάχους και ανταγωνιστές/αντιπάλους.

³⁵⁵ Ibid.